MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii şi comunicări
seria istorie-etnografie-artă

XXV/II

2008

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

SATU MARE
STUDII ŞI COMUNICĂRI

seria
ISTORIE•ETNOGRAFIE•ARTĂ

XXV / II

2008

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE
2008

SATU MARE

STUDII ŞI COMUNICĂRI

XXV / II

Acest volum este tipărit din fonduri alocate de Consiliul Județean Satu Mare.

COPERTA: **Iulian Petrescu, Aurel Cordea**
(Sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Tehnoredactare computerizată: **Diana Kinces**

ISSN 0258 - 1558

TIPOGRAFIA „GEDO" CLUJ NAPOCA

Colegiul de redacție:
Redactor responsabil: **dr.VIOREL CIUBOTĂ**
Secretar de redacție: **DIANA KINCES**
DANIELA BĂLU, SZILÁGYI LEVENTE, SÁRÁNDI TAMÁS

Referenți științifici:
Acad. **GABRIEL ŞTREMPEL** – Biblioteca Academiei Române
Prof. Univ. Dr. **VOLODIMIR FENICI**, decan al Facultății de Istorie al Universității Naționale din Ujgorod (Ucraina)
Prof. Univ. Dr. **EUGEN ŞTIRBAN**, Cluj Napoca
Dr. **NÉMETH PÉTER**, Nyiregyháza (Ungaria)

Răspunderea pentru conținutul științific al studiilor, formulări şi calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor.
Authors are responsible for the presentation of the facts contained in their articles, for the wording and for the accuracy of the foreign languages summaries.

SATU MARE - STUDII şi COMUNICĂRI

Orice corespondență se va trimite pe adresa:
Any mail will be posted to next address:
Toute corespondance sera envoyée à l'adresse:
Richten Sie bitten jedwelche Korrespondenz an die Adresse:

MUZEUL JUDEȚEAN
Piața Dr. Vasile Lucaciu, 21
440031 Satu Mare
ROMÂNIA
Tel.: 04/0261/73.75.26
E-mail: muzeusm@gmail.com

SUMAR – TARTALOM – SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

A. ISTORIE

Gianina Diana Iegar

Relația de familiaritate în Ugocea secolului al XV-lea (Familiarity relation in Ugocea of the XVth century (Abstract).....13

Florin Bogdan, Simona-Loredana Bogdan

Reforma religioasă din Transilvania în secolul al XVI-lea în dezbatere dietală. Confesiunea unitariană şi dieta de la Turda (6-13 ianuarie 1568) (The Transylvanian Reformation from the 16th century in diet's debate. The Unitarian confession and the diet from Turda (6-13 January 1568)(Abstract).....25

Fazekas Lóránd

Szatmáron született KATONA MIHÁLY a természeti földrajz magyar úttörője (La Satu Mare s-a născut Katona Mihàly precursorul geografiei fizice (Rezumat).....29

Bura László

Documente privind elevii Gimnaziului Regal Major şi Liceul Episcopal Romano Catolic de Satu Mare (Dokumentumok a Szatmárnémeti Királyi Főgimnázium, valamint a Római Katolikus Püspöki Líceum diákjaira vonatkozóan (Rezümé).....37

Forstenheizler Csilla

Élve a kocsmáltatás jogával - „hogy az italmérés fenn ne akadjon"- (Utilizarea dreptului de cârciumărit (Rezumat).....55

Ioan Viman

Aspecte privind evoluția Învățământului Pedagogic în Satu Mare (1779-1940) (Aspects regarding Pedagogic Education development in Satu Mare (1779-1940)(Abstract) 65

Florin Bogdan şi Elena Mihu

Preocupări ale protopopului Petru Maior pentru înzestrarea bisericilor cu cărți necesare săvârşirii serviciului religios (Concern of vicar Petru Maior regarding the churches endowing with books needed for commiting the religious service (Abstract).....79

Paula Virag

Căsătorii mixte în oraşul Satu Mare la sfârşitul secolului al XIX-lea aşa cum sunt reflectate în registrele parohiale romano-catolice (The intermarriages in Satu Mare City at the end of the 19th century conform Romano-Catholic registries (Abstract).....83

Emanuil Rus

Sfântul Ioan Gură de Aur – ierarh şi teolog (St. John Chrysostom – hierarch and theologian (Abstract).....89

Diana Kinces

100 de ani de la înființarea băncii „Vulturul" din Tăşnad (100 years since the establishment of the bank "Vulturul" in Tăşnad (Abstract).....95

Ioan Belean

Contribuția școlii sătmărene la realizarea statului național unitar român (The contribution of the schools from Satu Mare county to achieving Romanian Unitary National State (Abstract).....103

Viorel Câmpean

Canonicul Petru Tămaian, impresii din ajunul marii uniri (Petru Tămaian, priest; impressions from the eve of the Great Union (Abstract).....115

Gianina Diana Iegar și Sarandi Tamas

Historia Domus ca sursă istorică. Unirea subiectivă (Historia Domus as an historical source. The subjective Union (Abstract).....119

Doru Lostun

Lupta preoților români sătmăreni pentru unitate națională (The fight of Romanian priests from Satu Mare for national unity (Abstract).....127

Alin Pop

Unirea din 1918 – de la stereotipii la naşterea unei idei (1918 Union - from stereotypes to the birth of an idea (Abstract).....133

Marin Pop

Organizația Partidului Național Român din județul Satu Mare şi primele două alegeri parlamentare de după marea unire (noiembrie 1919 şi iunie 1920) (The organization of Romanian National Party of Satu Mare County and the first two parliamentary elections after the Great Union (November 1919 and June 1920) (Abstract).....137

Emanuil Rus

Silviu Dragomir – artizan şi istoric al marii uniri (Silviu Dragomir – artisan and historian of the Great Union (Abtract).....149

Dumitru Suciu

Anul 1918 în Europa Centrală şi Răsăriteană şi Unirile Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu România. Priviri comparative, perspectivă şi retrospectivă istorică (L'Année 1918 en Europe Centrale et de l'Est et les Unions de la Bessarabie, de la Bucovine et de la Transylvanie avec la Roumanie. Regards comparatives, perspective et rétrospective historique (Résumé).....155

Ioan Liviu Tăut

Începuturile poliției românești pe teritoriul județului Satu Mare (1919-1940) (The Beginning of Satu Mare Police Department (Abstract).....173

Paula Virag

Situația demografică din Satu Mare în perioada Marii Uniri (Demographic aspects from Satu Mare County in the period of the Great Communion from 1918 (Abstract).....179

Dancu Pál

A KALOT tevékenysége a Szatmári Egyházmegyében a II. Világháború alatt. (Activitatea asociației KALOT în dieceza catolică de Satu Mare, în timpul celui de al doilea război mondial (Rezumat).....185

Hámori Péter

Biserica de sat şi politica. Izvoare privind istoria greco-catolicilor maghiari din Satu Mare, 1940-1944 (A falusi templom és a nagypolitika. Források a szatmár megyei magyar anyanyelvű görög katolikusok történetéből (Rezümé).....203

Sárándi Tamás

Consideraţii privind primul val de recrutare SS din 1942 în judeţul Satu Mare (Az 1942-es első SS toborzás Szatmár megyei vonatkozásai (Rezümé).....223

Daniela Bălu

Biserica greco-catolică. Organizare ecleziastică.Transformări structurale în anii arbitrajului de la Viena (The Greek – Catholic Church. Ecclesiastical organization. (Abstract).....247

Daniela Bălu

Şcoală şi confesiune. Coerciţii legislative (School and religion. Legislative coercion (Abstract).....261

Alina Marchiş

Alegerile papale reflectate în presa italiană a „anilor de plumb" (1970 – 1979) (Papal elections as seen in the Italian press of "the lead years" (1970 – 1979)(Abstract).....271

Kereskényi Sándor

În căutarea unor rădăcini inexistente. Arheologia identităţii în romanul postmodernist englez (Searching for inexistent roots. The archaeology of identity in English postmodern novel (Abstract).....277

B. ETNOGRAFIE

Irina Liuba Horvat, Mihai Zan

Evoluţia rutenismului politic în Transcarpatia (1991-2001) (The evolution of political rusynstvo in Transcarpathia (1991-2001) (Abstract).....291

Irina Liuba Horvat

Aspecte socio–demografice privind populaţia ucraineană din nord-vestul României în secolul al XX-lea (Socio-demographics aspects about ukrainian population from the Nord-West of Romania during the 20th century (Abstract).....309

Maria Lobonţ Puşcaş, Adela Dobrescu

Biserica din Soconzel - monument al arhitecturii populare din nord -vestul României (Church of Soconzel - monument of folk architecture in northwestern Romania (Abstract).....319

Szilágyi Levente

Történetek a határról (Narative despre graniţă (Rezumat) (Border narratives (Abstract).....323

Szilágyi Levente

Svábok határhelyzetben (În situaţie de graniţă (Rezumat) (Two villages in border state (Abstract).....339

Anastasia Vehesh
Літературно-художні антропоніми в романах Юрія андруховича (Proper names of the literary heroes in the novels of U. Andrukhovych (Abstract) (Nume proprii ai eroilor literari în romanele lui U. Andrukhovych (Rezumat).....349

Tóth Zoltán
Arhitectura zonei de câmpie din comuna Pir (The arhitecture of plain area from Pir (Abstract).....361

Tóth Zoltán
Arhitectura gospodăriilor țărăneşti din comuna Supuru de Sus (The arhitecture of peasant households in Supuru de Sus (Abstract).....367

C. ARTĂ

Felicia Grigorescu
Despre Ion Popdan şi natura statică în opera sa (About Ion Popdan and still life in his work (Abstract).....373

Felicia Grigorescu
Răsfoind caietul cu amintiri al pictorului Ion Țânțaş la 100 de ani de la naşterea sa (Browsing the notebook with memories of Ion Țânțaş painter at 100 years anniversary from his birth (Abstract).....379

D. RESTAURAREA, CONSERVAREA ŞI INVESTIGAREA PATRIMONIULUI CULTURAL

Radu Ovidiu Ardelean
Restaurarea unei mese țărăneşti (The restoration of a wood peasant table (Abstract).....387

Ioan Baltoş
Restaurarea unei lăzi de breaslă a cizmarilor (The restoration of a crate of shoemaker guild (Abstract).....391

Cristina Busuioc
Restaurarea unei icoane pe lemn aparținând bisericii de lemn din Soconzel (The restoration of a wooden icon that belongs to Wooden Church from Soconzel (Abstract).....395

Dinu Capotescu
Restaurarea unui sfeşnic de argint (The restoration of a silver candlestick (Abstract).....399

Roxana Cobusceanu
Restaurarea tezaurului monetar de la Tămăşeni (The restoration of monetary treasures from Tămăşeni (Abstract).....403

Diana Kinces, Gheorghina Olariu
Conservarea patrimoniului industrial. Mori din județul Satu Mare (The conservation of industrial patrimony. Mills from Satu Mare county (Abstract).....405

Gabriela Paul
Restaurarea unui convocator (The restoration of an convener (Abstract).....409

Varga Emese, Adela Dobrescu
Conservarea colecției de „Acoperitoare pentru Masa Domnului" de la Curatoriul Bisericilor Reformate, Târgu-Mureș (The conservation of "Lord's table coverings" collection of Reformed Churches receivers, Târgu-Mureș (Abstract).....411

E. MUZEOGRAFIE – PEDAGOGIE MUZEALĂ, RECENZII

Daniela Bălu
Anul european al dialogului intercultural (The European Year of Intercultural Dialogue (Abstract).....419

Recenzii
Mihai Dan: Istoria ce am petrecut în crâncenul război (**Ilie Gherheș**).....427
Ioan Godea, Muzeotehnică (**Maria Lobonț Pușcaș**).....432

ISTORIE

Relația de familiaritate în Ugocea secolului al XV-lea

Gianina-Diana Iegar

În istoriografia de specialitate, relația de familiaritate a fost de cele mai multe ori legată de discuțiile teoretice privind existența sau inexistența feudalismului în Ungaria medievală. Această abordare este aproape exclusivă în cadrul istoriografiei mai vechi, care încerca să eticheteze procesele istorice prin raportarea la anumite modele şi să utilizeze înlănțuirea acestora în demonstrarea evoluționismului sau a determinismului istoric. Nu este însă mai puțin adevărat că noua istoriografie nu acordă atâta importanță discuțiilor abstracte şi contextualizează în mod realist diverse aspecte ale societății medievale.

Încadrându-ne în cea de a doua perspectivă, vom încerca să analizăm manifestările sociale concrete ale relației de familiaritate, pe baza surselor documentare şi folosind un studiu de caz: comitatul Ugocea în secolul al XV-lea. Din punct de vedere cronologic, perioada aleasă constituie un teritoriu favorabil acestei cercetări, deoarece anterior documentele nu atestă, pentru Ugocea, existența explicită a relației, excepție făcând familiaritatea în raport cu suveranul.

Deoarece familiaritatea nu poate fi definită în termeni restrânşi, vom aborda o perspectivă extinsă a acestor relații, care cuprinde o gamă vastă de manifestări bazate pe servicii şi obligații reciproce, cel mai adesea între reprezentanți ai nobilimii. Au fost luate în considerare, din acest motiv, mai multe situații în care relația de familiaritate nu este menționată explicit (acest lucru este precizat de fiecare dată), însă există suficiente indicii pentru a asimila anumite manifestări statutului de familiar.

Origini şi reglementări juridice. Familiaritatea are drept model relațiile caracteristice aulei regale, preluate şi adaptate la nivelul întregii elite sociale. Modul de funcționare al aulei, precum şi deosebirile dintre aula şi curtea (*curia*) regală, vizibile la nivel terminologic în documentele medievale, nu sunt încă suficient elucidate. Ipoteza vehiculată în istoriografia de specialitate constă în caracterul celor două entități, public atunci când este vorba de curte, şi privat în cazul aulei[1]. Familiarii regelui sunt menționați de obicei în legătură cu aula regală (*aulae nostrae familiaris*)[2], confirmând şi întărind caracterul personal al acestei relații.

Dezvoltarea relațiilor de familiaritate în societatea Ungariei medievale este pusă în legătură cu formarea nobilimii şi reglementarea statutului acesteia. În momentul editării Bulei de Aur (1222) şi al apariției, în sens juridic, a slujitorilor regali, sursa majorității nobililor de mai târziu, se formează automat şi legătura personală cu suveranul. *Familia* regală, compusă până atunci din aristocrații cu origini notabile (reale sau create) în conducătorii triburilor descălecătoare, se îmbogățeşte până la sfârşitul secolului al XIII-lea cu toate elementele ce vor fi cunoscute generic sub numele de „nobilime" şi care beneficiază, cel puțin teoretic, de relațiile personale cu suveranul caracteristice până atunci demnitarilor. Acestea sunt sugerate chiar în primul articol al Bulei de Aur, care reglementează ca obligatorie cel puțin o întâlnire anuală, în persoană, între rege şi slujitorii săi.[3] Creşterea nerealistă a numărului de legături personale ale suveranului, menite inițial să reprezinte însuşi fondul mecanismului de guvernare, precum şi crearea de centre de putere la nivel local a determinat formarea a două tipuri de rețele, caracteristice societății medievale din Ungaria: cea orizontală, bazată pe asocierea nobililor, care duce la formarea comitatului nobiliar şi a instituțiilor acestuia, şi cea verticală, ierarhică, reprezentată de familiaritate.[4] De la nivelul aulei regale, familiaritatea se transpune la nivelul întregului grup nobiliar, substituind relația personală cu suveranul, care devenise practic imposibilă.

---

[1] Engel 2006, p. 172.

[2] DL 70639; DL 70640; articolul foloseşte regestele publicate în formă digitală în *A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL-DF 4.2)*, Budapest, 2003.

[3] *În fiecare an vom fi datori să ținem sărbătoarea Sf. Rege la Alba <Regală> ... Iar dacă noi nu vom putea să fim de față, palatinul se va înfățişa neapărat acolo pentru noi, pentru ca în locul <nostru> să asculte pricinile noastre şi toți slujitorii care vor voi, să se adune acolo în chip slobod.* DIR C., I, doc. 137, p. 190.

[4] Rady 2000, p. 7.

Curtea nobiliară se organizează după modelul oferit la nivel central[5], unificând prin intermediul legăturilor personale elemente sociale de proveniență diferită şi formând astfel *familia* nobilului.

În documentele medievale cu caracter juridic din Ungaria lipseşte orice fel de reglementare care se referă strict la relația de familiaritate. Diverse articole sau exprimări în scrierile vremii semnalează existența sa[6], însă statuarea prin lege a familiarității este considerată, se pare, inutilă, iar multitudinea de implicații sociale, juridice şi economice ale acestui fenomen general cunoscută. Formarea *familiei* nobilului şi a relațiilor specifice de la curtea acestuia este pusă de György Bónis în strânsă legătură cu dezvoltarea, pe parcursul secolului al XIII-lea, a imunității laice[7] şi, astfel, a scoaterii de sub autoritatea regală directă şi a încadrării într-o ierarhie mai pronunțată a unor grupuri sociale diverse. Un alt aspect juridic surprins documentar al relațiilor de familiaritate constă în posibilitatea încetării legăturii prin acordul părților. Astfel, Bula de Aur oferă slujitorului posibilitatea de a alege cui să se adreseze, regelui sau fiului acestuia, ambele opțiuni fiind valabile, atâta timp cât ele nu se suprapun.[8] Consensul părților este unul obligatoriu în ceea ce priveşte încetarea relațiilor de familiaritate şi la nivelul elitei sociale.[9]

Este indiscutabil că relația de familiaritate între nobili se bazează, cel puțin în prima fază, pe fidelitate, în sensul Europei occidentale. În Ungaria însă fidelitatea, mai evidentă din partea familiarului, se îndreaptă în două direcții: spre rege şi spre nobilul patron. Dominantă este întotdeauna cea față de rege, simbol al legăturii personale care se afla, în mod simbolic, la baza statutului nobiliar. În secolul al XV-lea există o tentativă de a suprapune cele două tipuri de fidelități, iar serviciile întreprinse în favoarea patronului erau considerate, de multe ori, servicii aduse suveranului.[10]

Având în vedere diversitatea originii sociale a familiarilor, s-a născut problema identității de grup a acestora, mai pregnantă în cazul familiarilor nobili. Specialiştii consideră că întotdeauna calitatea de nobil prevalează asupra celei de familiar, situație reglementată juridic prin şirul privilegiilor intangibile acordate nobililor în Ungaria medievală. Astfel, este dificil de presupus existența unor cutume care să anuleze sau să modifice în sens major chiar şi unul dintre privilegiile care defineau calitatea de nobil.

Contractele semnate între cele două părți pot fi considerate cele mai relevante documente juridice în ceea ce priveşte familiaritatea. Rare în Ungaria secolelor XIII-XIV, acestea se înmulțesc abia în perioada în care familiaritatea îşi pierde caracterul personal şi devine un simplu contract bilateral de prestări-servicii (sfârşitul secolului al XV-lea - secolul al XVI-lea). Şi atunci când contractele există, ele sunt laconice, lipsind conținutul în sine al obligațiilor fiecărei părți.[11] În ceea ce priveşte jurământul bilateral, puținele exemple existente în Ungaria şi contextul realizării acestora[12] ne determină să credem că acesta a constituit, cel puțin în forma sa scrisă, o excepție.

Extracția socială a familiarilor. Evoluția familiarității. În toată perioada medievală, familiarii provin din straturile cele mai diverse ale societății, de la nobili, orăşeni, oaspeți şi până la țărani.[13] Diferența constă în faptul că familiarii nobili sunt mult mai numeroşi decât cei *ignobiles*. În secolul al XV-lea în comitatul Ugocea, documentele care menționează familiari iobagi sunt foarte reduse

---

[5] Bónis 2003, p. 166.

[6] În codul de legi elaborate de István Werböczi, se semnalează posibilitatea de a fi în serviciul regelui sau a unui alt nobil: *in curia Regia, vel aliorum dominorum laribus servitio,* însă precizarea este făcută într-un alt context. Werbőczi, Titulum XLIII, p. 89.

[7] Bónis 2003, p. 166.

[8] *De asemenea, slujitorii primind învoirea noastră, vor putea să meargă nestânjeniți la fiul nostru, ca de la unul mare la unul mic, fără ca din pricina aceasta să-şi piardă moşiile. Nu vom primi pe nimeni care a fost osândit prin dreapta judecată a fiului nostru şi nici judecata începută înaintea lui, mai înainte de a se fi încheiat în fața sa. Şi în schimb, fiul nostru va face la fel.* DIR C., I, doc. 137, p. 191.

[9] Bónis 2003, p. 176.

[10] Bónis 2003, p. 227.

[11] Bónis 2003, p. 172.

[12] György Bónis a descoperit doar câteva exemple în care depunerea jurământului este una bilaterală, cel mai relevant implicând baronii Ungariei şi pe regele Andrei al III-lea. Bónis 2003, p. 171.

[13] Bónis 2003, p. 169.

numeric.[14] Interesant este faptul că familiarul iobag Borsws inițiază un proces în numele nobililor Ştefan şi Andrei din familia Zowardus de Endred[15], căpătând astfel calitatea de reprezentant juridic specifică nobililor. În general însă, toate aceste elemente îşi păstrează, pe parcursul serviciului şi după, statutul social inițial, beneficiind însă de unele avantaje economice (plată în bani sau în natură) sau social-juridice (protecție) din partea nobilului contractant. Densitatea mai mică a familiarilor iobagi poate fi explicată prin faptul că aceştia sunt oricum datori să răspundă solicitărilor de orice natură ale stăpânului lor. În majoritatea cazurilor în care este vorba de o incursiune armată sau de un conflict violent inițiat de familiari nobili la porunca patronului, aceştia sunt însoțiți de iobagii nobilului din satul cel mai apropiat.[16] Astfel, statutul de familiar al iobagului este rentabil în special pentru el însuşi, şi mai puțin pentru nobil, care acționează probabil doar din intenția de a stimula fidelitatea şi promptitudinea țăranilor din diverse părți ale domeniului.

În secolele XIII-XVI familiaritatea, în primul rând cea nobilă, care este şi cea mai răspândită, cunoaşte o evoluție alternantă. În secolul al XIII-lea, slujitorii regali (*servientes*), cu un statut care nu era încă bine stabilizat, constituie un grup social în plină transformare. Reprezentanții acestui strat social sunt din acest motiv mai uşor controlabili sub aspect juridic, iar relația de familiaritate dintre ei şi cei supranumiți încă „adevărații nobili ai regatului" este una inegală, uneori cu un clar aspect de dominare. În perioada angevină, familiarii au o posibilitate mai mare de mişcare, asigurată în primul rând de posibilitatea de donație liberă şi necondiționată a pământului.[17] În secolul al XV-lea, donația pământului către familiari se restrânge la durata vieții acestuia. Se adaugă şi posibilitatea nobilului contractant de a-şi judeca familiarul, prezentă însă în puține cazuri şi doar pentru infracțiuni minore[18]. În paralel cu evoluția statutului familiarului, personalismul care stătea inițial la baza acestei relații dispare treptat, fiind înlocuit în secolul al XVI-lea de un simplu contract conținând obligațiile reciproce. La sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea, contractul devine şi el unul anual[19], iar noțiunea de familiar îşi pierde conținutul, devenind mai degrabă o funcție remunerabilă.

Servicii şi obligații reciproce. Primele mențiuni ale existenței relației de familiaritate în comitatul Ugocea datează din secolul al XIV-lea, şi se referă la familiaritate în relație cu suveranul. În anul 1360, regele Ludovic de Anjou confirmă donația moşiilor Turulung[20], *Belriuche* şi *Kyuryuche*[21]lui Nicolae Janki, familiar al regelui.[22] Tot în acea zi este emis un alt document în favoarea familiarului Nicolae Janki, prin care se confirma proprietatea acestuia şi asupra vămii din Turulung.[23]În lipsa altor documente care să ateste existența relațiilor de familiaritate la nivelul nobililor din comitatul Ugocea, putem delimita astfel o primă etapă a acestei legături, familiaritatea în raport cu regele. Acest tip de familiaritate nu este însă răspândită în comitatul Ugocea nici în perioada ulterioară şi este extrem de greu de deslușit în documente, dacă statutul de familiar nu este explicit. Una dintre principalele îndatoriri ale familiarului este aceea de a participa la luptă alături de nobilul contractant, sub steagul său. Însă în cazul în care este vorba de rege, datoria de a lupta ține de însăşi calitatea de nobil, şi nu de cea de familiar. Faptul că Petru Perényi este familiar al regelui Sigismund atunci când primeşte prin donație regală moşiile *Eliezy* şi *Lezemer* din comitatul Valko (1389)[24] şi prin schimb posesiunile *Vyuar* şi *Kezepnempthy* din Abauj (1394)[25], ca răsplată pentru vitejia dovedită în timpul campaniei din Serbia, este doar un avantaj în plus al calității sale de nobil. Există numeroase exemple în care alți nobili au

---

[14] DL 38244; DL 14590.
[15] DL 38244.
[16] DL 38371; DL 17570; DL 70985; DL 70997;DL 38441; DL 86743; DL 71173.
[17] Bónis 2003, p. 226.
[18] Bónis 2003, p. 225.
[19] Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia, fond 60, opis 1, dosar 24.
[20] În acel moment, Turulungul aparținea încă comitatului Satu Mare.
[21] Belriuche şi Kyuryuche, azi Ricse, Ungaria. Németh 2008, p. 248-249.
[22] DL 70639.
[23] DL 70640.
[24] Perényi, doc. 318, p. 160-161.
[25] Perényi, doc. 177, p. 110.

fost recompensați în mod similar, însă fără a avea calitatea de familiar. Cu alte cuvinte, când familiaritatea față de rege nu este menționată explicit, existența relațiilor de tipul familiarității poate fi descoperită doar prin intermediul altor servicii bilaterale, care nu se asimilează în mod necesar calității de nobil. Un exemplu în acest sens este documentul de protecție acordat de regele Sigismund aceluiași Petru Perényi în anul 1404. În perioada de criză a autorității regale care tocmai trecuse, Petru Perényi, însoțit de familiarii săi, s-a făcut vinovat de numeroase fapte reprobabile (crime, incendii, jafuri, mutilări), însă Sigismund îi acordă iertarea absolută și protecție împotriva celor care ar urmări răzbunare, fie pe cale personală, fie pe cale juridică. Motivația: calitatea lui Petru Perényi de servitor și om al regelui[26]. Nu este singura modalitate de recompensare a lui Petru Perényi, pentru că un an mai târziu, în 1405, acesta primește domeniul cetății Nyaláb din comitatul Ugocea, cu toate moșiile, satele și vămile incluse, ca răsplată pentru fidelitatea față de rege în perioada de rebeliune a baronilor și episcopilor.[27] Alți nobili care se bucură de aceeași protecție, văzută ca recompensă a unui serviciu adus suveranului, sunt cei din familiile de Bilke, Dolha, Ilosva și Davidháza.[28] Este foarte posibil ca în acest caz să fie vorba tot de un serviciu – indirect – în favoarea lui Perényi, pentru că pe doi dintre membri familiilor de Bilke și Ilosva îi regăsim mai târziu în relații de familiaritate cu Ioan Perényi și cu fiul acestuia.[29]

La sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, regăsim familia Perényi mereu alături de suveran, prestând uneori servicii care depășesc calitatea de nobil, fiind compatibile mai mult cu cea de familiar, deși acest statut nu este menționat întotdeauna în documente. În anul 1490, Ioan Perényi, *magister janitorum* al reginei, primește de la Beatrix prin donație regală moșia *Paly* și pusta *Orozpaly* (ambele în comitatul Szabolcs), ca recompensă pentru cei 2200 de florini cheltuiți de Perényi pentru întreținerea trupelor cehe chemate de regină în ajutor[30]. Pentru fidelitatea dovedită în timpul conflictului dintre Beatrix și Ioan Corvin, regina îi donează și moșiile care aparținuseră lui Iacob Rozsályi Kun, plasat de partea dușmanului lui Beatrix[31]. Nu este unicul caz în care familia Perényi acordă ajutor financiar suveranului. O situație asemănătoare regăsim la începutul secolului al XVI-lea, însă suma exactă nu este detaliată. Bineînțeles, și de această dată Gabriel Perényi este recompensat pentru promptitudinea și serviabilitatea sa.[32]

Conform istoriografiei de specialitate, una dintre cele mai importante îndatoriri ale familiarului constă în rolul său în administrația domeniului nobiliar. În acest caz, familiarul îndeplinește o funcție acordată de nobilul patron – *officiolatus* -[33], a cărei principală caracteristică este posibilitatea de a fi oricând retractată. Studiile de specialitate privind funcționarea domeniului nobiliar în Ungaria medievală și în special cele legate de comitatul Ugocea sunt relativ rare. Fiind vorba despre o problemă internă a curții nobilului, documentele capabile să desluşească mecanismele de administrare ale domeniului nobiliar sunt puține și privesc în special cazuri excepționale. Implicarea familiarilor în aceste mecanisme este indicată chiar de termenul *officiales,* atunci când acesta indică funcții legate de domeniul nobiliar. Atribuțiile familiarului în cadrul administrației de domeniu pot fi extrem de diverse, una dintre cele mai importante fiind colectarea taxelor și impozitelor. În anul 1498, Ștefan și Gabriel Perényi, în numele acelor *officiales* ai lor care colectau vama de la moșia *Tekeháza* (Ugocea), se angajează să-i scutească pe locuitorii celor cinci orașe regale din Maramureș de plata acestei taxe.[34]

Obligațiile militare constituie la rândul lor o parte importantă a relației de familiaritate între nobili. În contractele elaborate cu prilejul donației unor moșii către familiari, aceștia din urmă se

---

[26] Perényi, doc. 260, p. 139.
[27] Perényi, doc. 266, p. 141.
[28] Perényi, doc. 293, p. 151. Același document de protecție acordat și în cazul lui Petru Perényi, ca semn al iertării pentru multitudinea de fapte reprobabile și abuzuri săvârșite de nobili în perioada anterioară.
[29] În 1487, Andrei de Bilke este familiarul lui Ioan Perényi II; DL 71008. În 1439, Gheorghe de Ilosva este menționat în contextul unor servicii reciproce alături de Ioan Perényi I; DL 70887.
[30] Perényi, doc. 629, p. 299-300.
[31] Perényi, doc. 630, p. 300.
[32] În 1516, Gabriel Perényi primește în arendă cetatea Hust, castelul de la Rona și o parte a veniturilor Cămării de Sare din Maramureș; Perényi, doc. 791, p. 687-688.
[33] Bónis 2003, p. 182.
[34] Perényi, doc. 688, p. 332-333.

angajează să participe oricând în luptă alături de nobilul donator.[35] Deşi nu am descoperit astfel de contracte în cazul nobililor din comitatul Ugocea, există indicii, cel puțin în cazul familiei Perényi, asupra participării familiarilor acestora la campaniile militare. În anul 1405, când Petru Perényi primeşte definitiv domeniul Nyaláb, regele Sigismund descrie modul în care acesta a ridicat o armată şi s-a opus rebelilor în numele său, chiar dacă asta a însemnat sacrificiul suprem al multora dintre familiarii nobilului.[36] Participarea la luptă a familiarilor lui Petru Perényi şi numărul ridicat al acestora sunt accentuate de regele Sigismund şi cu prilejul documentelor de confirmare şi întărire emise ulterior.[37]

În secolul al XV-lea, nobilul participă rareori la înfățişările din diverse procese judiciare, prezența sa fiind redusă doar la cazurile în care aceasta este menționată ca obligatorie. În schimb, reprezentarea sa cade în sarcina unui avocat, care este de cele mai multe ori şi familiar. Cu excepția unui caz deosebit, în care nobilul este reprezentat de un iobag[38], de cele mai multe ori, atunci când există posibilitatea, se preferă un nobil ştiutor de carte, menționat în documente ca atare. În anul 1525, Ladislau de Zewlews depune, la Conventul din Leles, două plângeri în numele lui Gabriel Perényi.[39] Atunci când este vorba despre reprezentarea unei persoane de sex feminin, rolul familiarilor creşte, mergând până la negocierea condițiilor unei eventuale înțelegeri şi chiar semnarea acesteia.[40]

Majoritatea covârşitoare a documentelor privind familiaritatea în comitatul Ugocea se referă la atacuri violente, în grup, asupra satelor, curiilor sau a persoanei unui alt nobil. Luând în considerare şi probabilitatea ca procesele juridice (şi documentele) ivite în urma unor astfel de conflicte să fie mult mai numeroase decât alte tipuri de surse care indică mecanismele familiarității, documentele indică totuşi o preferință a nobililor de a-şi rezolva problemele locale prin intermediul unor astfel de acțiuni. Departe de a accentua tendințele violente ale societății în general în această perioadă sau de a discuta probleme legate de mentalități, trebuie să acordăm o atenție sporită acestor cazuri, petru simplul motiv că rolul principal în conflictele dintre nobili le revine familiarilor.

În ceea ce priveşte comitatul Ugocea, există în principal trei cazuri în care au loc acțiuni violente. Cel mai frecvent, este vorba de jafuri sau sechestrări forțate, la porunca nobilului, având drept obiect lucruri de valoare, iobagi, animale sau chiar recolta anumitor moşii. Una dintre cele mai tentante opțiuni de jaf este aceea a documentelor care dovedesc dreptul de proprietate asupra pământului, întâlnită în special în cazurile în care cele două părți implicate au pretenții asupra aceleaşi moşii. În anul 1479, este investigată plângerea lui Paul de Beken, Ioan Zyrmay de Petherfalva şi a fiicei sale, Elisabeta împotriva lui Andrei de Evzedfalva. Conform documentului, acesta, însoțit de familiarul său a intrat succesiv în curiile nobililor petiționari de la *Beken, Chamafalwa, Evzedfalwa* şi *Petherfalwa* (comitatul Ugocea) şi a luat cu forța documentele păstrate aici, referitoare la moşiile *Beken, Zyrma, Evzedfalwa* şi *Petherfalwa*.[41] La o simplă analiză a numelor, este vizibil interesul comun al acestor nobili mici, posibil înrudiți, asupra unor moşii învecinate, ale căror limite şi drept succesoral nu era clarificat.

Răpirea iobagilor, mâna de lucru indispensabilă a domeniului nobiliar, este de asemenea un motiv de conflict între nobilii din aceeaşi zonă. De cele mai multe ori, rapturile de iobagi sunt individuale şi întâmplătoare,[42] însă există şi răpiri organizate: în anul 1476, judele oraşului Baia Mare şi familiarii săi au răpit toți iobagii lui Sandrinus de Belthek de pe moşia *Gyerthyanus*. Răpirile sunt asociate uneori cu cererile de recompensă, cum se întâmplă în cazul iobagului Ioan din Ardo,

---

[35] Bónis 2003, p. 169.
[36] Perényi, doc. 266, p. 141.
[37] Perényi, doc. 318, p. 160-161; doc 329, p. 164-166; doc. 405, p. 198.
[38] DL 38244.
[39] DL 71191; DL 71192.
[40] În anul 1442, în numele doamnei Dorothea Endredi Zorardus, familiarii ei, Dumitru şi Albert, acceptă cuantumul recompensei financiare datorate lui Paul, canonic al capitlului din Oradea.
[41] DL 62338.
[42] Cazurile iobagului lui Albert Lonyai, Ladislau Zewke din Csetfalva (Bereg), care, aflat în drum spre casă, este răpit de Ioan de Saswar, familiarul lui Gabriel Perényi (1517, Perényi, doc. 794, p. 388-389), sau a iobagului lui Gabriel Perényi, Gheorghe Byro, sechestrat în Bihor de familiarii nobililor Arthardi, în timp ce se întorcea din Ujvaros, la însărcinarea stăpânului său (1524, DL 70929).

sechestrat la *Zewlews* - Ugocea (1464) de familiarul lui Ioan şi Nicolae Perényi, şi pentru a cărui eliberare stăpânul său, Dumitru de Wyhel a fost silit să plătească 112 florini.[43]

Furtul de animale, recolte sau bani este cea mai frecventă acțiune violentă care îi implică pe familiari. În mod firesc, jafurile de acest gen sunt însoțite de conflicte armate şi, prin urmare, de victime, fie în rândul atacatorilor, fie al proprietarilor aflați în defensivă. Dintre numeroasele documente în care se face referire la situații de acest gen[44], le vom aborda doar pe cele mai edificatoare, capabile să surprindă diversitatea acestor modalități de acțiune. În anul 1428, doamna Apolonia acuză pe Benedict de Bewken, vicecomite de Ugocea, şi pe familiarii săi de un jaf realizat la curia familiei, în timpul căruia din casă au fost sustrase obiectele de valoare.[45] Un an mai târziu, Ioan şi Laurențiu de Kallo cer pedepsirea lui Ioan şi Ştefan Perényi şi a familiarilor lor, sub acuzația de sustragere a 25 de tauri, 8 cai, a cerealelor şi a fânului iobagilor din *Oros*, care au fost răniți în timpul jafului.[46] În anul 1523, Andrei Bathori îl acuză pe Gabriel Perényi de furtul, prin intermediul familiarilor Toma Egry şi Ioan Kamay, a nu mai puțin de 900 de porci colectați ca dijmă, care se aflau temporar la curia sa din *Meggyes*.[47] Conflictul dintre Bathori şi Perényi se extinde pe o mai lungă perioadă de timp, fiind amplificat şi stimulat de acțiuni de jafuri şi cotropiri de moşii. În 1524, Andrei Bathori este cel acuzat de acelaşi Gabriel Perényi că, la construirea heleşteului de lângă râul *Rathka*, ajutat de familiarii săi, a cotropit trei sesii iobăgeşti care îi aparțineau. Mai mult, Andrei Bathori este acuzat că s-ar fi deplasat în timpul nopții la heleşteul lui Perényi situat între *Meggyes* şi *Iosyphaza* şi acolo, împreună cu familiarii şi iobagii săi, au eliberat apa şi peştele, populându-şi astfel propriul heleşteu, situat la o mică distanță mai jos.[48] Sunt semnalate în documente şi furturi mai bizare, cum este cel al ghindei culese de iobagii conduşi de familiarul lui Perényi, Ioan de Chazar, din pădurea de la *Komyath* aparținând lui Nicolae Kwn de Rozal.[49]

Celelalte două cazuri care prilejuiesc acte de violență ale familiarilor constă în expedițiile de răzbunare, realizate sau nu la porunca nobilului, şi categoria mai cuprinzătoare a abuzurilor de orice fel sau al conflictelor întâmplătoare. De cele mai multe ori este greu de decis dacă este vorba despre acte de răzbunare sau intimidare puse în practică la cererea nobilului, sau de abuzurile familiarilor, care pot folosi, în cazul în care se ajunge la un proces, numele patronului lor.[50]

În cadrul rivalității dintre familiile Perényi şi Bathori, au avut loc mai multe conflicte de mică amploare, dictate de animozitățile dintre cei doi mari nobili care au fost transpuse la nivelul familiarilor. Pornind de la neînțelegerile ivite în urma divizării veniturilor punctului de trecere peste râul Someş situat între *Meggyes* şi *Krasso*[51], în anul 1525 iobagii lui Andrei Bathori din *Krasso* au ucis un iobag al lui Gabriel Perényi din acelaşi sat. Capturarea şi închiderea criminalului a fost urmată de o expediție de răzbunare inițiată de familiarii nobili şi nenobili ai lui Bathori, la porunca acestuia, soldată cu un conflict armat şi eliberarea iobagului acuzat de crimă.[52] Probabil unul dintre cele mai relevante cazuri de conflicte de amploare îl reprezintă cel din anul 1487, când, în fața adunării nobililor din Ugocea desfăşurată la *Saswar*, Bartolomeu Dragfy aliat cu Ladislau Morocz de Megyesalya, însoțiți de familiari, s-au luptat cu Ioan Perényi şi familiarii acestuia, încăierarea soldându-se cu un mort şi mai mulți răniți.[53]

Putem presupune cu destulă certitudine că numeroase dintre procesele iscate de comportamentul violent al familiarilor constituie conflicte întâmplătoare, abuzuri care nu pot fi

---

[43] DL 70929.
[44] Pentru mai multe procese de jaf, vezi DL 88225, DL 38319, DL 70923, DL 70929, DL 38371, DL 38404, DL 71173, DL 70920; Perényi, doc. 794, p. 388-389; doc. 471, p. 228-229.
[45] DL 38251.
[46] DL 54661.
[47] Perényi, doc. 837, p. 409-410.
[48] Perényi, doc. 843, p. 415-416.
[49] DL 70878.
[50] Bónis 2003, p. 208.
[51] Inițial, veniturile erau împărțite în mod egal între Perényi şi Bathori, însă Andrei Bathori a construit în imediata apropiere a locului de trecere inițial un altul, ale cărui venituri îi reveneau în mod exclusiv. Perényi, doc. 855, p. 421-422.
[52] Perényi, doc. 855, p. 421-422.
[53] DL 71008.

explicate decât printr-o anume mentalitate care justifică atitudinile sociale. Nobilii de *Petnyehaza* se plâng, în anul 1445, că familiarii lui Daniel Perényi au pătruns pe moşia lor şi au rămas acolo timp de trei zile, bând două butoaie de vin şi brutalizând soțiile iobagilor, iar la plecare au furat un car cu opt boi şi recoltele moşiei.[54] Uneori, este evident că familiarii acționează fără consimțământul sau cunoştința nobilului, de a cărui poziție şi avantaje se folosesc doar în cazul apariției unor acuzații. Astfel, în anul 1517, Gabriel Perényi înapoiază de bună voie lui Ladislau de Karol bunurile mobile şi părți din moşiile *Apathy, Olchowa* şi *Gemese* (cu profitul aferent acestora), cotropite de familiarii săi în perioada anterioară.[55] Se poate presupune că Perényi a dorit astfel evitarea unui proces juridic care să-l implice în numele familiarilor lui, care nu acționaseră de această dată pe baza poruncii sale.

Nici în ceea ce priveşte îndatoririle nobililor care au familiari documentele nu oferă prea multe clarificări. Dacă ne mulțumim cu o concluzie generală, şi anume că familiarii sunt datori să pună în practică orice poruncă a nobilului, atunci situația este similară şi în sens invers: nobilul îşi răsplăteşte familiarii cum crede de cuviință, mai precis în funcție de mijloacele pe care le are la dispoziție. La o analiză mai atentă însă, se poate face o delimitare între recompensele constante şi cele care constituie cazuri rare sau excepționale.

În majoritatea cazurilor, familiarii trăiesc la curia nobilului, care le asigură întreținerea. Este una dintre cele mai uşor de argumentat îndatoriri ale nobilului, pe care o putem descoperi uşor şi la nivelul documentelor. În actul legislativ emis de regele Sigismund în anul 1411, cu noi reglementări referitoare la modul de colectare al taxelor şi impozitelor, sunt menționați familiarii care locuiesc la curia nobilului, a căror hrană şi îmbrăcăminte este asigurată pe cheltuiala acestuia.[56] De asemenea, familiarii asigură administrația şi protecția diverselor curii ale nobilului în absența acestuia. În 1515, o scrisoare trimisă de Conventul din Leles la porunca regelui către Ladislau de Karol a fost înmânată, în absența destinatarului, familiarului acestuia, care se afla la curia din *Karol*.[57]

O altă obligație constantă a nobilului față de familiar este protecția, care se referă atât la cadrul social şi economic, cât şi la cel juridic. O relație de tip familiaritate se stabileşte între frații Ioan şi Nicolae Perényi, pe de o parte, şi Gheorghe de Iloswa pe de altă parte, în anul 1439. Documentul are drept punct central un act de donație al lui Iloswa, ca răsplată pentru protecția acordată de Perényi în fața amenințărilor fizice ale nobililor vecini şi pentru cei 500 de florini împrumutați în vederea recuperării moşiilor.[58] Într-un caz similar, Ştefan şi Ioan de Rohod donează moşia *Omagh* din comitatul Szabolcs lui Barla Maghi, pentru protecția oferită de acesta din urmă şi pentru că au fost ajutați să-şi recupereze moşia *Rohod*.[59] Tot în categoria „protecție" se încadrează apărarea intereselor familiarilor în procese şi posibilitatea acestora de a folosi numele nobilului în cadrul juridic, demonstrabilă pe tot teritoriul Ungariei medievale[60], şi la care ne-am referit anterior.

Cea mai frecventă modalitate de recompensare a familiarilor rămâne însă cea financiară. Este vorba de bani oferiți în caz de nevoie familiarului, pentru recuperarea sau păstrarea moşiilor sale, sau de recompense financiare acordate de obicei spre sfârşitul serviciului familiarului. Astfel, în testamentul redactat de Nicolae Perényi în anul 1428, în afară de bunurile lăsate apropiaților (soția şi frații), un brâu şi 100 de florini de aur urmau să revină familiarului său, Ioan Almanus.[61] În anul 1491, Ştefan Morocz ia împrumut de la frații Bathori şi de la Ioan Perényi 21000 de florini, destinați plății darurilor de nuntă ale cumnatei sale şi achitării datoriilor față de familiari.[62] Cel puțin în cazul nobilimii din Ugocea, nu există date despre o sumă constantă acordată familiarilor, similară unei remunerații, înainte de transformările suferite de relația de familiaritate la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul celui următor.

---

[54] DL 62287; pentru cazuri similare, vezi şi DL 14590, DL 38312, DL 38319, DL 16238, DL 38433, DL 38441; Perényi, doc. 818, p. 400-401; doc. 517, p. 253.
[55] Perényi, doc. 793, p. 388.
[56] Perényi, doc. 327, p. 163-164.
[57] Perényi, doc. 783, p. 384.
[58] DL 70887.
[59] Perényi, doc. 561, p. 270.
[60] Bónis 2003, p. 186.
[61] DL 39287.
[62] Perényi, doc. 640, p. 305.

Diversele conflicte armate în care sunt implicați familiarii provoacă, de multe ori, victime. În acest caz, compensarea financiară a rudelor celui ucis este considerată o datorie morală a nobilului contractant. Prețul sângelui, plătit de cei responsabili pentru moartea familiarului este transmis, prin nobilul pentru care acesta şi-a dat viața, rudeniilor apropiate. Un astfel de caz este cel al lui Andrei de Bylke, familiarul lui Ioan Perényi, ucis în timpul conflictului de la *Saswar*, expus mai sus. Cei 50 de florini plătiți de vinovați vor ajunge, prin grija lui Perényi, la văduva lui Andrei de Bylke.[63]

Honor-ul, funcția acordată pe o perioadă determinată este o altă modalitate de recompensare a familiarilor. În acest caz, interesul este reciproc, nobilul preferând ca subordonat ierarhic imediat pe unul dintre fidelii săi. Cele mai importante funcții deținute de familiari la nivelul comitatului sunt cele de vicecomite şi de castelan. Cetatea din *Zynyr* (comitatul Satu Mare), deținută în comun de familiile Bathori şi Perényi la începutul secolului al XVI-lea, avea, în anul 1520, doi castelani, fiecare dintre ei familiarul unuia dintre proprietari. Controlul exercitat de proprietari este cu atât mai semnificativ în cadrul cetăților, puncte strategice de importanță militară maximă.

Relația dintre comite şi vicecomite este vitală pentru o administrație coerentă a comitatului nobiliar, în special când, în secolul al XV-lea, rolul vicecomitelui creşte semnificativ, iar funcția de comite devine mai degrabă una onorifică. În cazul în care vicecomitele nu este familiarul comitelui, pot apărea situații de rivalitate sau nesupunere, care explică preferința nobililor comiți de comitat înspre desemnarea unui familiar. În anul 1512, între comitele de Ugocea, Perényi Gabor, şi vicecomitele Mihai de Komlos s-a iscat un conflict, survenit după refuzul celui din urmă de a acționa conform ordinului superiorului său. Trimis la moşia nobililor Dolha sub pretextul colectării impozitului militar, acesta a primit, în subsidiar, însărcinarea de a ataca respectiva moşie şi de a provoca pagube materiale nobililor rivali ai lui Perényi. Confruntat cu refuzul vicecomitelui de a se comporta precum un familiar, rol pe care nu îl avea, Gabriel Perényi a luat măsura drastică de a-l captura şi de a-l ține prizonier pentru o lungă perioadă de timp.[64] De altfel, nesupunerea dovedită de Mihai de Komlos nu este un caz singular: acelaşi Perényi îl însărcinase să transporte o sumă de bani la Buda, vicecomitele refuzând ulterior să prezinte chitanța sau să justifice în vreun fel banii. Bineînțeles, Gabriel Perényi a procedat în mod similar, iar Mihai de Komlos a fost supus unui nou stagiu de prizonierat.[65]

Donația de moşii constituie rareori un mijloc de recompensare al familiarilor. În societatea Ungariei medievale, în special în secolul al XV-lea, calitatea de nobil începe să fie sinonimă cu cea de proprietar de pământ - *homo possessionatus* -, fiind astfel de la sine înțeleasă tendința nobililor de a-şi păstra intacte moşiile, iar transmiterea acestora să se realizeze aproape exclusiv pe baza înrudirii de sânge. Se adaugă acestor argumente practica specifică Ungariei, aceea a donării necondiționate, şi statutul proprietății, care menținea dreptul regelui şi al rudelor de sânge asupra moşiilor nobiliare ancestrale.[66] Cu alte cuvinte, posibilitățile preferențiale de donație a pământului sunt restrânse, depinzând de consimțământul regelui sau al rudelor de sânge. Şi în cazul zălogirii sau vinderii moşiilor ancestrale se păstrează condiția consimțământului rudelor, adăugându-se dreptul acestora de preempțiune.

În ciuda tendințelor de conservare a domeniului nobiliar, există cazuri în care familiarii sunt răsplătiți prin donație de pământ, probabil în cazurile în care nobilul nu beneficiază de alte opțiuni. Astfel, în schimbul de moşii dintre familiile Perényi şi Iloswa (1439), aceştia din urmă primesc satul *Weresmart*, în afara unei sesii iobăgeşti, care fusese donată anterior de aceiaşi Perényi familiarului lor, Palco Madarasz din *Weresmarth*.[67] În secolul al XV-lea este deja vizibilă, la nivelul nobililor, donația condiționată a pământului, în particular donația către familiari pe durata vieții acestora. În documentul prezentat anterior, Ioan şi Nicolae Perényi donează moşia *Weresmarth* lui Gheorghe de Iloswa,

---

[63] DL 71008.
[64] Perényi, doc. 776, p. 380-381.
[65] Perényi, doc. 776, p. 380-381.
[66] Există o diferență clară de statut între moşiile ancestrale, care se află sub incidența dreptului neamului sau al rudelor de sânge de orice grad, şi moşiile achiziționate sau primite prin donație regală de un singur nobil, aflate la discreția exclusivă a proprietarului şi moştenite doar pe linie directă.
[67] Perényi, doc. 462, p. 224-225.

protejatul lor, urmând ca, la moartea sa, satul să revină în posesia proprietarilor de drept.[68] Un caz edificator este cel al lui Dumitru Magyi, familiarul lui Ioan Perényi I. Intenția nobilului patron de a dona moşia *Akly* familiarului (1453) se loveşte de împotrivirea fiului său, Ioan Perényi II, care ar fi trebuit să fie moştenitorul de drept al acesteia. Abia după un proces îndelungat şi după moartea nobilului patron, Ioan Perényi II şi Dumitru Magyi ajung la o înțelegere, conform căreia satul *Akly* şi via din apropiere rămân în posesia celui din urmă, însă cu o mențiune foarte importantă: dacă vreodată Perényi sau urmaşii săi vor dori să ia înapoi moşia, nobilii din familia Magyi vor fi recompensați prin posesiuni de aceeaşi valoare.[69] O situație similară este cea a lui David de Berend, familiarul lui Ioan Dragffy de Belthek, căruia îi este revocată donația moşiei *Parlagh* în schimbul satului *Zenttmarthon* (1520).[70]

Este astfel evidentă tendința nobililor de a condiționa într-un anume fel donația de pământuri către familiari, oricum rară. Revocarea donației la inițiativa nobilului patron rămâne posibilitatea cea mai convenabilă, însoțită de compensarea pierderii suferite de familiar într-o asemenea situație.

Referitor la încetarea serviciului familiarilor nu avem prea multe informații. Descoperirea unui acelaşi familiar în serviciul mai multor nobili este mult îngreunată, în comitatul Ugocea, de proveniența acestora: satele de mici proprietari nobili, al căror nume, preluat în general după cel al localității, este similar. Am descoperit un singur caz în care un anume Sebastian Magnus apare în documente inițial ca familiarul lui Dumitru Magyi (1476)[71], iar 8 ani mai târziu este în serviciul lui Andrei de Kallo.[72]

Relațiile între familiarii mai multor nobili sunt în general dictate, după caz, de afinitățile sau conflictele patronilor. Totuşi, ambițiile personale sau ciocnirile întâmplătoare pot genera conflicte violente între familiari, transpuse uneori şi la nivelul nobililor cu datoria de a-i proteja. Este edificator în acest sens armistițiul dintre trei nobili puternici, Ştefan Bathori, Ioan Perenyi II şi Ştefan Morocz de Meggyesallya. Cei trei se pun de acord ca înțelegerea, obținută după îndelungi conflicte, să nu fie afectată de eventuale lupte între familiari, considerând că acestea sunt tensiuni minore şi o stare a lucrurilor care se schimbă uşor între vecini.[73]

Cazul familiei Magyi. De origine din comitatul Szabolcs, familia Magyi constituie unul dintre cele mai relevante exemple privind beneficiile familiarității în zona şi perioada studiată. Pe parcursul a 2-3 generații, membri acestei familii de nobili mijlocii ajung să dețină mari demnități nu doar la nivelul comitatului, ci şi la nivelul întregii Ungarii. Prima apariție în comitatul Ugocea a familiei Magyi datează din anul 1443, când cei trei frați, Paul, Barnaba şi Dumitru sunt puşi în posesia moşiei *Akly*.[74] Aflăm abia dintr-un document din 1471 că moşia fusese donată lui Dumitru Magyi şi rudelor sale de către Ioan I şi Nicolae Perényi.[75] Donația se datorează, în mod cert, relației de familiaritate stabilite între Ioan Perényi I şi Dumitru Magyi, menționată cu certitudine doar în anul 1479,[76] dar a cărei existență este vizibilă documentar cu mult mai timpuriu.[77] Dintre cei trei frați, doar Dumitru a fost în mod sigur familiarul lui Perényi. În ceea ce priveşte donația moşiei *Akly*, Dumitru Magyi s-a confruntat de la început cu împotrivirea fiului lui Ioan Perényi I, numit tot Ioan, care nu dorea înstrăinarea moşiei ce i-ar fi revenit ca moştenire de drept. Cauza este dusă în fața tribunalului, unde Ioan Perényi II depune plângeri repetate împotriva deciziei tatălui şi a unchiului său de a dona moşia *Akly*.[78] O întorsură bizară de situație are loc în anul 1471, după moartea lui Perényi Ioan I, când fiul său recunoaşte şi întăreşte în fața tribunalului donarea irevocabilă şi necondiționată a moşiei *Akly* către

---

[68] Perényi, doc. 462, p. 224-225.
[69] DL 71076.
[70] Perényi, doc. 837, p. 409-410.
[71] DL 70979.
[72] Szabolcs, doc. 658, p. 181.
[73] Perényi, doc. 642, p. 307.
[74] DL 70982.
[75] Perényi, doc. 549, p. 264.
[76] Perényi, doc. 589, p. 284.
[77] Vezi şi DL 70920, DL 70928, DL 16828.
[78] DL 70903, DL 70924.

familiar.[79] Însă abia un an mai târziu, Dumitru înapoiază moşia familiei Perényi, fără a acorda explicaţii suplimentare. Este probabil momentul în care Dumitru Magyi doreşte să-şi dovedească buna-credinţă faţă de familia Perényi şi să asigure astfel o relaţie mai bună şi, de ce nu, convenabilă şi pentru urmaşii săi, cu puternica familie Perényi. Intenţia sa nu rămâne nerăsplătită, pentru că în anul 1495 Ioan Perényi donează din nou moşia *Akly* lui Dumitru Magyi şi fiilor săi, de data aceasta însă condiţionat.[80] Ascensiunea lui Dumitru Magyi în domeniul funcţiilor şi a demnităţilor este şi ea relevantă pentru statutul de familiar. În anul 1457, dualitatea comite – vicecomite de Ugocea este asigurată de Ioan Perényi I, respectiv de familiarul său, Dumitru Magyi.[81] Mai mult de un deceniu mai târziu, în anul 1469, acelaşi Magyi ocupă funcţia de castelan de *Ida* (comitatul Abauj),[82] una dintre posesiunile importante ale familiei Perényi. Pentru doi dintre fiii săi, de asemenea, calitatea de familiari ai nobililor Perényi, chiar dacă nu este menţionată explicit, constituie un fapt uşor de argumentat. Sebastian este preot paroh al bisericii *Sfânta Fecioară* din *Zevles* în anul 1496,[83] iar Paul, fratele său, ajunge să ocupe funcţia de vicepalatin al Ungariei în perioada în care demnitatea de palatin era deţinută de Emeric Perényi.[84]

Rudele lui Dumitru Magyi ajung şi ele să ocupe poziţii importante, care se datorează bunelor relaţii cu familia Perényi. Astfel, Petru, nepotul de frate al lui Dumitru are rangul de pleban de *Zykso* (comitatul Abauj).[85]

Folosind cazul familiei Magyi, se poate demonstra existenţa cel puţin al unui anume tip de familiaritate ereditară, cea stabilită nu la nivel individual, ci între două familii. Timp de două generaţii, între nobilii Magyi şi Perényi s-au stabilit relaţii care aveau la bază servicii şi obligaţii reciproce, un indiciu coerent al legăturii de familiaritate. Deşi mai vizibile în dreptul familiarilor, beneficii au existat de ambele părţi, iar relaţia, deşi a cunoscut un punct de criză la moartea lui Ioan Perényi I, a continuat să se menţină convenabilă şi pe parcursul generaţiei următoare.

Concluzii. Chiar dacă uneori nu este menţionată explicit, relaţia de familiaritate este prezentă sub o multitudine de aspecte în societatea Ungariei medievale. Pentru că nu beneficiază – şi probabil nici nu a beneficiat niciodată, nici în conştiinţa contemporanilor – de o definiţie clară, rolul său poate fi extins sau restrâns, constituind însăşi capcana istoricului decis să abordeze acest subiect. Sub aspectul implicaţiilor sociale însă, al serviciilor şi obligaţiilor reciproce, ea este prezentă în societatea acelor timpuri, iar rolul său în acest sens nu trebuie subapreciat.

Procesul de formare al comitatului nobiliar nu se opreşte la o asociaţie, privită uneori chiar ca un sistem corporatist, care funcţionează pe baza relaţiilor orizontale stabilite între nobili. În paralel cu instituţiile comitatului nobiliar există relaţiile ierarhizate bazate pe obligaţiile reciproce, cu manifestare în orice domeniu, fie el social, economic, militar sau instituţional. Despre o omogenitate a nobilimii, chiar dacă ea este proclamată în secolul al XIV-lea la nivelul cel mai înalt, nu poate fi vorba, realitate susţinută de marea majoritate a specialiştilor. La o privire mai atentă, divizarea nobilimii între baroni sau demnitari, şi „restul" nu este valabilă decât, cel mult, la nivelul întregului stat. Termenii „nobilime mică" şi „nobilime mare", care au uneori intercalată şi o „nobilime mijlocie" pot constitui realităţi argumentabile la nivel economic, însă sunt lipsiţi de conţinut în cadrul social. Relaţia de familiaritate, în sensul său extins – serviciile şi obligaţiile reciproce – imprimă o mobilitate a statutului social evidentă la nivel zonal. Folosindu-se de această legătură, un nobil mic din punct de vedere economic are posibilitatea să devină mare din perspectiva prestigiului social.

Se poate înainta o ipoteză, aceea că sistemul bazat aparent pe asociere al comitatului nobiliar este susţinut chiar de existenţa, în subsidiar, a relaţiilor puternic ierarhizate, însă tocmai de aceea mai credibile în context social şi mai specific umane. Este de altfel greu de presupus că multitudinea de

---

[79] Perényi, doc. 549, p. 264.
[80] DL 71076. Condiţia consta în dreptul familiei Perényi de a revoca donaţia, în schimbul unor bunuri de aceeaşi valoare.
[81] Ugocsa, doc. 59, p. 45.
[82] DL 16828.
[83] Zevles (Nagyszöllös), azi Vinogradovo, Ucraina, este, alături de cetatea Nyaláb, cea mai importantă posesiune din Ugocea a familiei Perényi.
[84] DL 46675, DL 86728, DL 39335.
[85] DL 70975, DL 70979. Szikszo (Ungaria) aparţinea, de la începutul secolului al XV-lea, familiei Perényi.

probleme create de interacţiunile dintre un număr neobişnuit de mare de nobili pot fi rezolvate în totalitate de instituţiile comitatului nobiliar, şi cu atât mai puţin de cele ale curţii regale. Nu este o întâmplare că unii nobili aşteaptă zeci de ani pentru a-şi înainta conflictele în faţa unei instanţe de judecată, şi atunci numai dacă ele se repetă. Micile tensiuni, conflictele limitrofe, sunt rezolvate în mod particular, şi nu prin intermediul proceselor juridice care se extind pe parcursul a zeci, chiar sute de ani. Înţelegerile sau contractele sunt încheiate pe cale verbală într-o societate nu atât de bine familiarizată cu scrisul. Din păcate, manifestările sociale care nu se extind la nivel instituţional nu lasă urme scrise, de aceea este dificil de apreciat amploarea lor, iar o aproximaţie se poate realiza doar pe baza menţiunilor documentare laconice, aşa cum este, de cele mai multe ori, familiaritatea.

Tocmai din aceste motive suntem de părere că familiaritatea ţine sub control manifestări sociale aparent banale, dar care, atunci când constituie o constantă, pot transforma în haos un sistem aparent bine pus la punct. Este capabilă să ofere un echilibru altfel greu de stabilit între pretenţiile sociale ale unui grup mai puţin satisfăcut şi ambiţiile de ascensiune socială (uneori doar de conservare) ale celor mai puternici. Logica este una simplă: se oferă mobilitatea necesară primului grup pentru o satisfacţie parţială, însă nu suficientă pentru a-i permite un salt calitativ prea mare, care poate pune în pericol ierarhia stabilită. De aceea sunt atât de rare donaţiile necondiţionate de pământ către familiari, şi de aceea se întâlneşte doar ca excepţie familiaritatea ereditară. La toate acestea contribuie caracterul ambiguu al familiarităţii, care se extinde la diferite niveluri sociale. Astfel, nu putem vorbi despre un grup social separat al familiarilor, şi prin urmare nici despre o identitate de grup, care ar putea determina coagularea unor interese. Familiaritatea este un mijloc, şi nu un scop în sine, iar din acest motiv alte calităţi sociale, cum este cea de nobil, se menţin primordiale şi continuă să divizeze, deci să facă controlabilă societatea medievală.

Bibliografie:

Bónis 2003 = Bónis György, *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*, Budapest, 2003.

DIR C = Documente privind Istoria României, seria C. (Transilvania), vol. I (1075-1250), Bucureşti, 1951

DL = *A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL-DF 4.2)*, Budapest, 2003.

Engel 2006 = Engel Pál, *Regatul Sfântului Ştefan. Istoria Ungariei medievale (895-1526)*, Cluj-Napoca, 2006.

Németh 2008 = Németh Péter, *A középkori Szatmár megye településeí a XV. század elejéig*, Nyiregyháza, 2008.

Perényi = *A Perényi család levéltára (1222-1526)*, coord. Tringli István, Budapest, 2008.

Rady 2000 = Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in medieval Hungary*, Palgrave, 2000.

Szabolcs = *Szabolcs megye hatóságának oklevelei II (1387-1526)*, coord. C. Tóth Norbert, Budapest – Nyiregyháza, 2003.

Ugocsa = *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290-1526)*, coord. C. Tóth Norbert, Budapest, 2006.

Werbőczi = Werbőczi István, *Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*, Lőcse, 1637.

Gianina Diana Iegar

Familiarity relation in Ugocea of the XVth century

Abstract

Scholars have frequently connected the *familiaritas* relation with the theoretical debate referring to the existence or inexistence of the Hungarian Feudalism. This study is attempting the analysis of the social and concrete manifestations of this relation, using the documentary sources and based on a case study: the county of Ugocea in the 15th century.

Based on mutual services and obligations and on a strong personal connection, usually between two nobles, the *familiaritas* relation manifests itself in every domain: social, economical, military, and on the level of almost every institution. Its origins coincide with the formation of the Hungarian nobility, along the 13th century. In the first stage, every nobleman is a part of the king's *familia*, but the personal connection between the multitude of noblemen and the king cannot function at a real level. Once the social status of the royal *servientes* is established, almost every nobleman organizes his court by the model of the royal one, forming the noble's *familia*. The *familiari*'s duties are numerous and diverse: he is participating in the battles with his contractor, he is administrating the noble domain, he is representing the nobleman as an advocate in the judiciary trials, but most of the documents are indicating the violent behavior of the *familiari*, regulating by force the conflicts between contractors, stealing, occupying the land or conducting revenge expeditions ordered by the noblemen. The contractor also has obligations towards the *familiari*: providing food, clothes and shelter, money, protection, functions in the county or state institutions, and rarely land.

The hierarchy established by *familiaritas* sustains the apparently associative noble county. The mobility offered by the *familiaritas* relations for the small landholders is very important, in order to control the tendencies towards power that every nobleman manifests. For the greater noblemen, it is also important to have *familiari*, in order to assure the stability of the system, and to grow more powerful. The *familiari* don't form a social group and don't have a group identity, and this is one of the reasons why the medieval society of Hungary is controllable and stabile.

Reforma religioasă din Transilvania în secolul al XVI-lea în dezbatere dietală. Confesiunea unitariană şi dieta de la Turda (6-13 ianuarie 1568)

Florin Bogdan, Simona-Loredana Bogdan

Reforma religioasă care a avut loc în secolul al XVI-lea a început prin mai multe încercări de a reforma biserica romano-catolică, însă, în urma divergenţelor apărute în cursul acestor încercări, această acţiune de reformare a bisericii s-a încheiat cu divizarea bisericii romano-catolice şi apariţia unor noi biserici, dintre care cele mai reprezentative au fost cea lutherană, calvină sau cea anglicană.

Practic începutul Reformei poate fi stabilit la momentul afişării celor 95 de teze ale lui Martin Luther, un călugăr augustinian, la 31 octombrie 1517, pe uşa bisericii din Wittenberg, folosită la acea vreme pentru afişarea notelor universităţii locale, teze prin care Martin Luther critica practica indulgenţelor[1]. La ideile lui Martin Luther vor adera într-un timp foarte scurt şi alţi preoţi care au declanşat mişcări de reformare a bisericii, poate cei mai cunoscuţi dintre aceştia au fost elveţianul Huldrych Zwingli şi francezul Jean Calvin.

În sprijinul Reformei iniţiate de Martin Luther au venit mediile umaniste, în primul rând cel al universităţii din Wittenberg, dar şi tiparul, care a contribuit în mod hotărâtor la difuzarea ideilor Reformei, într-o perioadă de timp relativ scurtă Reforma a cuprins aproape toată Europa apuseană, înaintând însă şi înspre răsărit, cuprinzând şi ţări precum Ungaria, Polonia sau Transilvania.

După anul 1530 (anul proclamării Confesiunii de la Augsburg), pătrunderea ideilor protestante în formă luterană între saşii transilvăneni se intensifică. „Agenţi" harnici şi de un incontestabil prestigiu cultural, precum Johannes Honterus, V. Wagner sau P. Haller, fac ca luteranismul să ajungă dominant între saşii din Braşov şi din Sibiu, devenind confesiune receptă în Transilvania, în anul 1550. În Transilvania însă avem de-a face cu două biserici lutherane, pe lângă cea a saşilor existând şi una maghiară, al cărei promotor a fost Fransisc Dávid[2].

Acelaşi statut îl va căpăta şi calvinismul, acceptat de mulţi maghiari (devine confesiune receptă în anul 1564). Gaspar Heltai, din oraşul Cluj, a fost unul din propagatorii neostenişi ai acestui curent protestant.

În sprijunul ideilor Reformei, şi în Transilvania, ca şi în restul Europei, a stat tiparul. O primă etapă în care se încerca atragerea românilor la Reforma religioasă o putem constata în cazul saşilor sibieni, care la 1544 tipăresc *Catehismul lutheran*[3] în limba română. Pe aceeaşi direcţie de atragere a românilor la Reformă se vor axa şi eforturile braşovenilor care vor sprijini şi ei tipărirea de cărţi necesare săvârşirii serviciului liturgic în limba română. Astfel, la Braşov, diaconul Coresi va tipări un *Catehism* în 1560[4].

Referitor la români trebuie menţionat şi faptul că aceştia au fost trecuţi, prin rezoluţia dietei de la Sibiu (30 noiembrie – 13 decembrie 1566)[5] în subordinea superintendentului calvin Gheorghe, cum putem afla chiar din punctul 17 al respectivei rezoluţii:

„17. Pentru ca totul să se îndeplinească din punctul de vedere al religiei, toţi creştinii trebuie să aibă în vedere morala evangheliei, iar cinstea faţă de Dumnezeu să nu fie conturbată între nici o naţiune, creşterea credinţei să nu fie jignită, iar jignirile aduse la adresa lui Dumnezeu să fie curăţate şi chiar desfiinţate, iar pe teritoriul imperiului în rândul naţiunilor idolatrizarea să fie ştearsă, iar cuvântul lui Dumnezeu să fie răspândit în libertate, mai ales în rândul românilor – olahilor – ai căror preoţi orbi, şi în acest fel îi conduc la pieire atât pe ei înşişi cât şi comunităţile în fruntea cărora se

---

[1] Keith Randell, *Luther şi Reforma în Germania, 1517-1555*, Ed. All, Bucureşti, 1994; Keith Randell, *Reforma catolică şi Contrareforma*, Ed. All, Bucureşti, 2001.

[2] Ana Dumitran, *Religie ortodoxă - Religie reformată. Ipostaze ale identităţii confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004, p. 81-82.

[3] Ioan Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche. 1508-1830*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1903-1944, vol. I-IV, nr. 5 (în continuare *BRV*); Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 84.

[4] Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 85.

[5] *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae (sept. 1666 – jan. 1576)*, vol. II, Budapest, 1877, p. 321-328 (în continuare *MCRT*).

află. Aceia care nu vor să se supună adevărului – biblic – şi să se confrunte cu episcopul superintendent György – Gheorghe – despre acest adevăr, iar cei care au priceput acest adevăr şi nu vor să dea loc acestui adevăr – episcopi, preoţi, călugări – să fie destituiţi din funcţii, iar cei care conturbă acest lucru – fapt - şi nu ascultă de episcopul György – Gheorghe – şi de preoţii numiţi de acesta să fie pecetuiţi cu sigiliul infidelităţii".

În scurt timp acestor două curente ale Reformei, lutheranismul cu formele sale – biserica saşilor şi cea a maghiarilor – şi calvinismul, li se va adăuga un al treilea, unitarianismul, înfiinţarea şi răspândirea acestui curent al Reformei religioase în Transilvania fiind strâns legate numele lui Francisc Dávid şi al lui Ioan Sigismund.

Dacă numele lui Francisc Dávid este legat pe rând de biserica lutherană maghiară, apoi de cea calvină, în timp el va trece spre doctrina unitariană, predicând această doctrină în bisericile din Cluj încă din anul 1566, apărută ca o critică la dogma trinitară (credinţa în Sfânta Treime), de aici şi cealaltă denumire a acestei biserici – antitrinitară[6]. Deviza bisericii unitariene este „un singur Dumnezeu", de aici şi denumirea de unitariană (din latinescul „unus" – unul singur).

Actul de constituire al bisericii unitariene sau antitrinitariene este considerat a fi rezoluţia adunării dietale de la Turda din 1568 (6-13 ianuarie)[7]. Consultând corpusul hotărârilor dietelor transilvănene, *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae* nu vom găsi nici o informaţie care să ne pună în legătură cu biserica unitariană în cazul dietei de la Turda (6-13 ianuarie 1568), singura informaţie referitoare la religie fiind cuprinsă în următorul paragraf:

„Majestăţii tale îţi raportăm cu supunere că sunt mulţi în ţara ta care nu se supun episcopului român pe care tu l-ai numit în funcţie, ci se supun vechilor preoţi şi învăţăturilor acestora, iar episcopului nu îi permit să îşi ocupe funcţia; din acest motiv te rugăm, conform evangheliei să permiţi ocuparea funcţiei, iar pe cei care se împotrivesc să-i pedepseşti"[8]. Deci putem constata că respectivul paragraf se referă doar la românii transilvăneni care priveau trecerea la Reformă cu destul de multă reticenţă.

Consultând şi alte surse aflăm ca şi text al rezoluţiei dietei de la Turda următoarele:

"Măria-Sa, Domnul Nostru, precum a hotărât în adunările precedente împreună cu ţara şi obştea în privinţa religiei, aşa şi în adunarea de faţă reafirmă cum ca predicatorii să propovăduiască evanghelia pretutindeni, fiecare după credinţa lui, şi obştea dacă-l vrea, bine, dacă nu, nimeni să nu-l oblige, căci ar tulbura liniştea sufletului său, dar să ţină predicator a cărui învăţătură îi place. Şi pentru aceasta nimeni dintre superintendenţi, nici alţii, să nu încerce a-i vătăma pe predicatori, nimeni să nu fie ocărât pentru religie de nimeni, aşa cum am hotărât în constituţiile precedente. Nu i se permite nimănui, ca pentru învăţătură să ameninţe pe cineva cu privarea de libertate sau funcţie, căci credinţa e darul lui Dumnezeu, ce vine în urma auzirii, iar auzirea prin cuvântul lui Dumnezeu."[9]

Această dietă de la Turda (6-13 ianuarie 1568) a proclamat libertate şi toleranţă religioasă pentru religiile lutherană, calvină, unitariană şi romano-catolică. Oriunde, în Transilvania, preoţii puteau predica şi explica evanghelia, fiecare după înţelegerea lui şi dacă membrilor comunităţii respective le plăcea, atunci el putea să rămână, iar dacă nu ei puteau oricând să îşi aleagă un alt predicator.

Sub influenţa hotărârilor dietei de la Aiud (1569), la sinodul organizat la Cluj sunt convocaţi şi preoţii români care au aderat la Reformă, ei putând cumpăra de aici cărţile necesare săvârşirii serviciului religios, tipărite în limba română de către diaconul Coresi la Braşov în anul 1570[10], respectiv *Psaltirea*[11] (care costa 1 florin) şi *Liturghierul*[12] (pentru a cărui achiziţionare se plătea suma de 32 de dinari).

---

[6] Szegedi Edit, *Reforma în Transilvania. Constituirea identităţilor confesionale*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. II (de la 1541 până la 1711), Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2005, p. 242.
[7] *MCRT*, p. 338-345.
[8] Ibidem, p. 34.
[9] http://www.unitarius.com/roman/ist-aman.html din 3 februarie 2008.
[10] Aurel Socolan, *Circulaţia cărţii româneşti până la 1850 în judeţul Maramureş*, Ed. Maria Montessori, Baia Mare, 2005, p. 90.
[11] *BRV* , nr. 16.
[12] *BRV*, nr. 9.

Recunoaşterea libertăţii şi a toleranţei religioase în Transilvania prin dieta de la Turda (1568) a însemnat nu numai impunerea definitivă a Reformei religioase în Transilvania ci şi impunerea sistemului celor patru religii recepte, hotărâre reconfirmată în anul 1571[13], religia populaţiei majoritare, românii, cea ortodoxă nefiind recunoscută ca şi religie oficială în principatul Transilvaniei.

The Transylvanian Reformation from the 16th century in diet's debate. The Unitarian confession and the diet from Turda (6-13 January 1568)

Abstract

The Reformation, religious movement initiated by Martin Luther at the beginning of the 16th century, had spread rapidly in all the European regions. Among the areas that adhered to the Reformation are also the urban regions (at the beginning, followed, in the end, also by the rural regions) from Transylvania, where the Lutheranism (1550) and, subsequently, the Calvinism (1564) become official confessions. Shortly after, a third Reformation current, the Unitarianism, joined the other two, promoted by Francisc David, strongly supported by the prince Ioan Sigismund. The full recognition of Unitarianism as religion betided following the Turda diet debate (6-13 January 1568), when it took its place among the official religions, alongside the Roman-Catholic, Lutheran and Calvin religion.

[13] Szegedi Edit, *op. cit.*, p. 244.

Szatmáron született KATONA MIHÁLY a természeti földrajz magyar úttörője

Fazekas Lóránd

Ha műveit egy világnyelven, mondjuk németül vagy franciául írja, – mert az előbbi nyelvet anyanyelvi szinten ismerte – ma a német Alexander von Humboldt (1769-1859) helyett az oknyomozó, rendszerező természeti földrajz megalapozójának világszerte Katona Mihályt tekintenék, hiszen a „Közönséges természeti Föld-leírás" című munkájával 24 évvel megelőzte Humboldt „Kosmos"-át, melynek kötetei 1845 és 1858 között jelentek meg, s melyet e tudomány alapművének tekintenek. De Katona írásainak közlésére népének nyelvét tartotta szükségesnek, mert amint könyve előszavában írja „Illyen tzélból titulálta ezt így: a felsőbb Oskola béli Tanulók számára: mert azokat forgatta szeme előtt ennek készítésében."[1]

Katona Mihály arcképe, Katona Bálint festménye

Az életút

A szatmári Katona család

1758-at írtak, amikor április 6-án a 41 éves Katona Mihály és a 31 éves Magyoros Borbála, (sz. 1727. április 8) Magyoros Mihály leánya örök hűséget esküdött egymásnak a szatmári Láncos templom falai között. Egybe kelésükből három gyermek született: György még azon év július 28-án, Éva 1759. február 7-én és Sára 1760. február 5-én. E házasság azonban igen rövid életű volt, mert 1760. április 27-én a fiatal Borbála asszony árván hagyja a családot. A három gyermekkel özvegyen maradt apa két év után köt új házasságot Czégényi István családjának harmadszülött hajadon leányával a 20 éves Czégényi Erzsébettel (sz. 1742. március 10.) 1762. február 18-án. Hogy a férj előző házasságából született három gyermekét magával vitte-e az új kapcsolatba vagy netán a nagyszülők

[1] Katona M.

nevelték őket, azt nem tudjuk, de azt igen, hogy az új kapcsolatban is gyermekáldásos évek követték egymást.

A házasságkötést követő második évben első szülöttként 1764. október 6-án egy kisfiú látja meg a napvilágot, akit Szegedi István és felesége tart a keresztvíz alá. A gyermek a keresztségben a Mihály nevet kapja. Ő az aki felnőve református papsága mellett a természeti földrajz úttörő szakértője lesz. Életrajz írói a születés dátumát október egyes szerzők november 9-re teszik, de a Szatmári (Láncos) egyházközség anyakönyvi bejegyzéséből (Matricola Ecclesiae Ref. Szattm. Anno 1704) hatodika olvasható ki, annak ellenére, hogy pont azok a lapszegélyek a legelnyűttebbek, ahol az ő bejegyzése található.

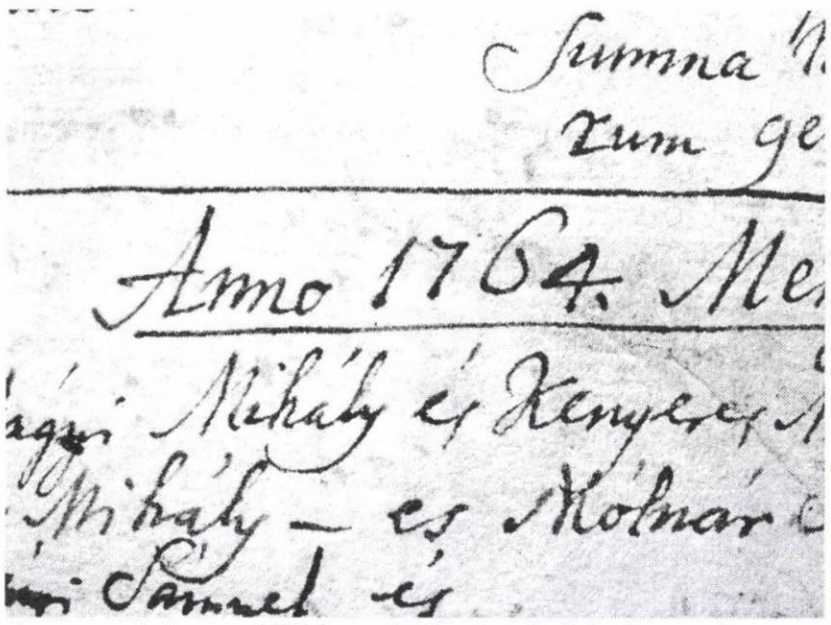
Az anyakönyv 1764-es évének első bejegyzése

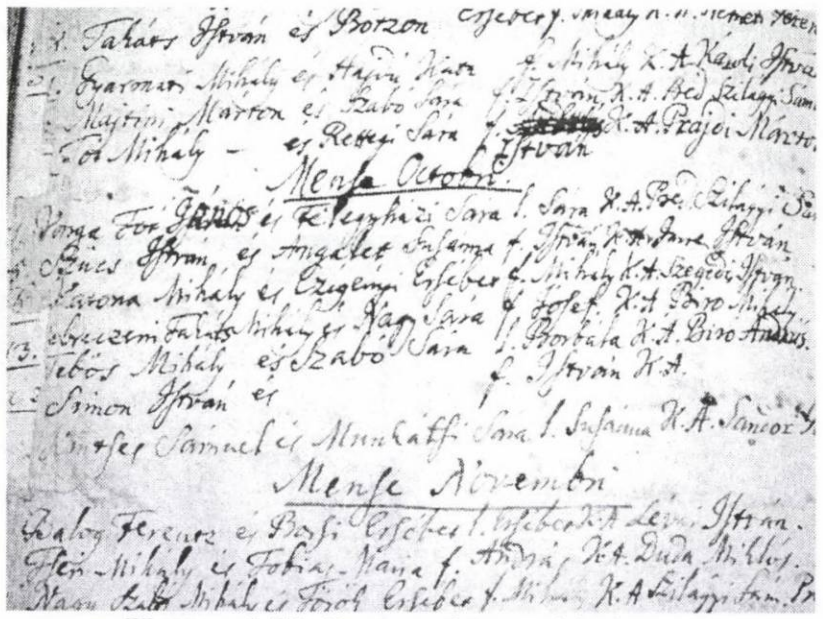
Katona Mihály anyakönyvi bejegyzése

A kis Mihály születését megelőzően és főleg azt követően öröm és bánat, keresztelés és temetés egymást váltva érik a családot. A 18. század második felében egy rettegett járványos betegség, a himlő arat a gyermekek soraiban a szatmári tájakon. A tanulmányozott egyházi anyakönyvben van olyan lap, melyen az egész oldalt e járványos kórban elhunyt, főleg fiatalok bejegyzései töltik ki.

Így hal meg 1764. január 2-án négy esztendősen az első házasságból született Sára. 1769. elején született egy kislány, akit keresztség nélkül kellett eltemetni, de lehet, hogy halva született. Még ezen év november 24-én megszületik az anya nevére keresztelt Erzsébet (sz.1769. november 24.) aki mindössze egy napot él. Az első házasság második gyermeke Éva 12 évesen 1771. január 28-án esik a fertőzés áldozatául. A következő év februárjában egy kisfiú érkezik a családba. Pált (sz. 1772. február 8.) G. Kiss György és felesége tartotta a keresztelés szentsége alá. 1775. július 18-án újabb fiú gyermekkel bővül a család, de István ahogy őt az anyakönyvbe bejegyezték, mind össze 13 napot élt. Három év múlva a három fiúgyermek: a már 20 éves György, a 14 éves Mihály és a 6 éves Pál mellé a házaspár valószínű egy kislányt szeretett volna, de helyette 1778. december 2-án újabb fiúcska született, József, de ő is az örömön túl csakhamar tragédiát hozott, mert pár hónap után távozott az élők sorából.

Az anyakönyvi bejegyzések legtöbb esetben nem tüntették fel a gyermek nevét, csak annyit írtak, - például az utolsó halálesetnél, hogy „Katona Mihály fia Himlőben elhunyt 1779 . április 10-én" - minden bizonnyal a legkisebbről, Józsefről van szó. A gyermekek temetése ima és éneklés mellett folyt le, jegyezték be az anyakönyvbe.

A tanulás évei

Mihály, az elemi osztályokat és két gremmatikai osztályt szülővárosának neves Református Kollégiumában végezte. Azért nem a teljes középiskolát, mivel a Helytartótanács 1754-ben szigorú rendeletben meghagyta, hogy „az iskola két tanító vezetése alatt csak a grammatikáig engedtetik meg, azon felül eltöröltetik, a professor elbocsájtandó és a tanuló ifjúság szétoszlatandó". Ez a szigorú lefokozó intézkedés a jezsuiták irigységéből eredt, akik szintén gimnáziumot működtettek a városban, s nem nézték jó szemmel, hogy miután Németi gimnáziuma egyesült a szatmárival, ez utóbbi igen

megerősödött. Ezért panasszal éltek a Helytartótanácsnál, mely a jezsuiták panaszát előbbre tartotta mint a református gimnázium tekintélyét. A Kollégium 1747-1820 közötti évekre vonatkozó anyakönyvei, melyek az ő jegyeit is tartalmazhatták, elvesztek. Az viszont ismert, hogy 1782. április 15-én Debrecenben már tógás diákká avatják, ami azt jelenti, hogy már a főiskola hallgatója volt.

A nyolcvanas évekre megürül a családi tűzhely. György már családot alapít, Mihály Debrecenben tanul, egyedül Pál maradt még otthon, aki egy pár év múlva 13 évesen édesanyjának egyedüli támasza kellett legyen.

Mihály debreceni tanulmányainak teljében van mikor családját tragédia éri. 1785. december 2-án 68 éves korában meghal az édesapja. Őt prédikációs temetéssel helyezik örök nyugalomra, mely temetési mód a család jó anyagi helyzetére utal (ezt azért tartjuk megjegyzendőnek mivel semmit nem tudunk a család megélhetési forrásairól). A téli idő és az akkori útviszonyok miatt, ha értesült is apja haláláról nem valószínű, hogy részt vehetett a temetésen.

Az 1782-ben indult főiskolai évei alatt különös szorgalomról és tehetségről tett tanulságot, ezért 1788-tól a grammatisták, rhetorok és logikusok tanítójává nevezték ki. Két év után 1790-től a főis[2]kola könyvtárosa, 1793-tól pedig már az Odera menti Frankfurt egyetemének hallgatója, közben 1796-ban Jéna és Erlangen egyetemét is látogatja.

Népéért élt

1796-ban hazatérve a Komáromi Református Gimnáziumban tanári állásra pályázik, ahol alkalmazást is nyert. Épp ebben az időben van az iskola szervezésének folyamata, melyben ő maga is bekapcsolódott, sőt a vezetésben is részt vett. Szemléltető eszközökkel szereli fel a szertárakat, melyek gyűjtésébe diákjait is bevonja. Ő reá bízta a V. Superintendentia „A Föld Mathematica leírása" tanítását a mellyhez ő, a szoros egybeköttetésre nézve, a Systema Planetariumot, Globológiát és Astognosiát is ragasztani egy úttal szükségesnek ítélte." A gimnáziumot „Trivialis Oskolából ő nevelte-fel, és ő állította a Gymnasiumok sorába."

1803-ban meghívták a Komárom melletti Búcs község lelkészi állására, melyet elfogadva haláláig töltött be. A papi elfoglaltság azonban nem szakította el az „Oskolától". Tanári évei alatt összeállított jegyzeteit egyre tudományosabb szintre, egyre jobban tökéletesítve kézikönyvekké bővítette, melyek azonban túlnőttek egy kézikönyv igényein. Ismerte a kor összes nevesebb tudósának munkáját, s azok eredményeit be is építette saját könyveibe. Földrajzi munkáján kívül könyvet állított össze Logica, Psyhologia, Anthropologia címmel, de korai halála miatt ezek kéziratban maradtak. Rendszeres műszeres időjárási megfigyeléseket végzett már komáromi, majd búcsi évei alatt. 1812-től seniori tisztet visel és hivatásánál fogva mintegy 50 „Oskolák Inspectora" is.

Búcsra telepedve megnősült, feleségül vette Szarka Évát, Komárom egyik kiemelkedő polgárának leányát, akitől négy gyermeke született. A boldog családi életet a fiatal asszony korai halála igen felborította. A négy gyermekkel özvegyen maradt lelkész, hogy családjának sorsa rendezettebb legyen újra nősülni kényszerül. E házasságból is négy gyermekkel bővült a család. 56 éves mikor súlyosan megbetegszik „lábai a testnek hordozására egyáltalában elégtelenekké lévén, különösen két esztendő óta szüntelen ágyban ülni vagy feküdni kénytelenittetett."

Viszonylag fiatalon, 58 éves korában 1822. május 9-én hunyt el Búcson, ahol hosszú éveket töltött a nagyközség népes gyülekezetének lelki szolgálatában. A falu temetőjében helyezték örök nyugalomra. Haláláról az egyházi anyakönyvbe a következőt jegyezték be: „1822. május 9. Nagytiszteletű Tudós Katona Mihály úr, a komáromi tiszteletes egyházmegyének 10 esztendőkig volt nagyérdemű seniora és ezen búcsi eklézsiának 19 esztendőkig volt hív lelkipásztora, minekutána 3 egész esztendőkig a köszvény fájdalmaiban sínylődött volna ágyának fenekére szegeztetvén, e folyó hó 1822. esztendő május hónapja 9-én reggel nagy mértékben érvén gutaütés, halálos álomba merülve, délután negyedfél órakor hosszas szenvedéseit elvégezte, minden jók előtt becses életének 58. esztendejében. Eltemettetett május 12-én vasárnap nagy tisztességgel, számos prédikátorok és úri rendeknek és mindenfelől összesereglett nagy sokaságnak jelenlétében."[3]

---

[3] Szénássy Z.

Katona Mihály a földrajztudós

Katona Mihály tudományos munkássága elsősorban a természeti földrajz terén emelkedik ki. Két munkájával alapozta meg a korszerű földrajzi szemléletet, melyek közül az első „A Föld Mathematica leírása a Világ alkotmányával együtt", mely 1814-ben Rév-Komáromban jelent meg. A kiadás költségét elhunyt feleségének szülei bíztosították, melyről a szerző a könyv bevezetőjében így emlékezik: „... az én boldogult Nemes Szarka Éva Asszony után, az én Drága kedves és Jóakaró Ipám Uram, a Komáromi Reformáta Ekhlésia mostani Nagy érdemű Fő Curátora, Nemes Nemzetes és Vitézlő Szarka János Úr, hasonló nemes gondolkozású és buzgóságú kedves élete párjával Nemes Sulyok Éva drága Napam Aszszonynyal; kik is megegyező akarattal, az ezen Munkára terjedő költségnek nagy részét, az az a Typographust illető részt, nem tsak megigérték, hanem arra kerek számban, ezer forintot váltó tzédulában, előre valósággal le is fizettek."[4]

A' FÖLD'
MATHEMATICA
LEÍRÁSA
A'
VILÁG' ALKOTMÁNYÁVAL EGYÜTT.
KÉSZÍTETTE
A'
FELSŐBB OSKOLÁKBELI TANULÓK'
's
ALSÓBB OSKOLÁKBELI TANÍTÓK'
NS
AZ E' FÉLÉKBEN GYÖNYÖRKÖDŐK' SZÁMÁRA
KATONA MIHÁLY,
A' BÚTSI HELV. CONFES. VALLÓ GYÜLEKEZET'
PRÉDIKÁTORA,
's A' KOMÁROMI T. EGYHÁZI VIDÉK' ESPERESTJE.
NÉGY RÉZTÁBLA RAJZOLATTAL.
DONATIUNEA
Fratilor
LMu şi Iuliu
MARTIAN
RÉV-KOMÁROMBAN,
Özvegy Weinmüllerné' betűivel,
1814.

Katona Mihály első könyvének címlapja

A' KÖNYV' RÖVID SUMMÁJA.

BÉVEZETÉS.

I. Megfogás a' Geographiáról, Mathematica, Physica, Politica, Régibb, újabb, Generalis, Specialis Geographia. Világ, Világ' Alkotmánya. § 1—4.

II. Föld Abroszok. Universalis, Particularis, Generalis, Specialis, Folyó-vízi, Hadi, Posta, Tengeri, Föld Abroszok. Oskolai Állás, Eg' 's Föld' Mellerséggel készített golyóbisa. Sphæra Armillaris. §. 5—8.

A' FÖLD' MATHEMATICA LEÍRÁSA.

ELSŐ SZAKASZ.

A' Föld' külső formájáról, Tengelyéről, Pólusairól, Zenitről, Nadirről. Lineákról, Karikákról, Szegeletekről, Golyóbisokról, nagyobb 's kisebb Karikákról, Parallelákról. § 1—7. Az Æquatorról, Meridiánusokról. Déli linea' húzásáról. Első Meridiánusról, a' Helyek' Geogr. hoszszúsága, szélessége, Pólus' magassága. Az Æquator' és Meridiánus' grádusainak Mértföldekké való változtatásáról. Azoknak haszna a' Föld Globusok' és Föld-Abroszok' készítésében. A' Meridianusok' különbsége szerint, különböző Helyeken, különböző időben vagyon Reggel, Dél, és Estve. A' Helyek Geographiai szélessége' megtudása' módja. A' Hoszszúság' mer-

Az első könyv bevezető lapja

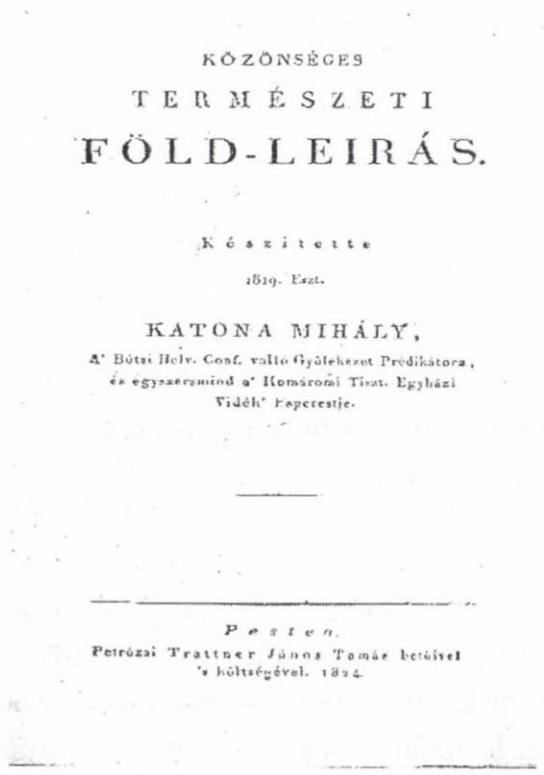
KÖZÖNSÉGES
TERMÉSZETI
FÖLD-LEIRÁS.

Készítette

1819. Esztendőben

KATONA MIHÁLY,
A' Bútsi Helv. Conf. vallo Gyülekezet Prédikátora,
és egyszersmind a' Komáromi Tisztt. Egyházi
Vidék' Esperestje.

Pesten,
Petrózai Trattner Jánosz Tomás betűivel
's költségével. 1824.

Katona Mihály második könyvének címlapja

Az első könyv bevezetőjének rézmetszete

[4] Katona M.

A kiadáshoz Karas Ferenc korának híres rézmetszője és térképrajzolója készített négy életképet, melyek a fejezetek bevezetőjeként, mintegy a kor hangulatával próbálják illusztrálni ezt a kiemelkedő munkát.

Az első egy könyvtártermet ábrázol három kisdiákkal, akik hatalmas könyvek előtt a tudományok elsajátításával foglalatoskodnak, háttérben könyvekkel teli polc, előtte hatalmas földgömb, de tengelye még függőlegesen áll, pedig épp Katona volt az, aki a könyv csillagászati részében „a glóbus valóságos helyzetbe állítását, (a tengelyferdeséget) a megvilágított félgömb meghatározását" megtette. A második metszet Komárom egyik városrészletét ábrázolja, középen a Dunával, melyre az egyik parton egy házsor tekint, míg a másikon egy férfi és egy nő vizet húz egy csigás kútból. A harmadik metszet egy virággirlantos koszorú, míg a negyedik egy kő díszvázát ábrázol. A könyv végén két kinyitható tábla a Földön való tájékozódást és a bolygók mozgását illusztrálja. Ezeket egészíti ki még két színes csillagképeket bemutató lap, egyiken az északi, a másikon a déli félteke csillagalakzataival.

Második könyvét 1819-ben fejezte be „Közönséges természeti földleírás" címmel, de saját bevallása szerint még betegsége alatt is tökéletesítette, bővítette. Ez a posztumusz munka Katonát a magyar természeti földrajz első önálló rendszerezőjeként és hosszú évtizedeken át felülmúlhatatlan alapvetőjeként állítja elénk."[5] Ennek kiadását a szerző azonban már nem érte meg, pedig ez a jelentősebb műve.

A második könyv szatmári vonatkozásai

Katona Mihállyal kapcsolatosan még egy szatmári vonatkozásról is szót kell ejtsünk. Második földrajzi munkája a „Közönséges természeti földleírás" kiadásához petrózai Trattner János pesti nyomdász és könyvkereskedőnek előjegyzés útján sikerült vásárlókat gyűjtenie, s így 1824-ben Pesten e munkát megjelentetni. Minden megyéhez elküldte ezt a felhívást, és a kiadásban fel is sorolta a megrendelők nevét, címét és a közügyekben való szerepét. Szatmár megyére vonatkozólag a következők ismeretesek:

„A T.T. Előfizető Urak Nevei Nagykárolyban. Ts. Szirmay György Urnál:

Nagyságos Kis-Dobronyi Issak Sámuel Cs. K. Tanátsos és Te. Szathmár Vmegye első Al-Ispánja

Tekint. Mandi Mandy József Tek. Szathmár és Beregh Vmegyék Tábla bírája.

Szirmai Szirmay György, Tek. Szathmár Vmegye Vice-Notáriusa "

A három előjegyzésből sajnos egy sem került utólag megyénk közkönyvtáraiba, így a mai ismereteink szerint a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban lehet ehhez legközelebb hozzáférni. Az előjegyzésből következtethetünk, hogy a 19 sz. elején Nagykároly volt a megyeközpont, hisz ott dolgozott a megyei segédjegyző, kitűnik, hogy ki volt a megyei alispán, valamint a táblabíró.

Tartalmilag ez a mű hat szakaszra tagolódik, melyeknek további alfejezetei vannak:

1. A lakható Földről vagy Szárazról,
2. A Vízekről,
3. A Levegőről vagy Gőz Környékről,
4. A Föld Productumairól vagy Terméseiről,
5. A Föld felszínén történő Változásokról,
6. A Föld formáltatásának Históriája,

Ez a hat fejezet teljes egészében átfogja a természeti földrajz anyagát. „Felosztásában (azonban) Katona nem követi a helyes módszertani sorrendet, s a légkör fizikai arculatát csak a harmadik fejezetben tárgyalja."[6] Katona munkáival tulajdonképpen talpra állította a földrajztudományt, összegyűjtve és rendszerezve mind azt a Földre vonatkozó ismeretanyagot, melyek más tudományokban ágyazódva azok perifériáin helyezkedtek el. Egy szintézist végzett el, mely révén megszületett egy új tudomány a természeti földrajz, s vele együtt egy földrajzi szemlélet, földrajzi gondolkodás. Magyar nyelvezete miatt ezek a munkák sajnos nem válhattak abban a korban az emberiség közkincsévé, sőt még a magyar tudományos élet sem állt azon a szinten, hogy ezeket az új

---

[5] Bulla B.

[6] Incze A.

eredményeket országszerte elterjesztve ismerté tegye, így még hazájában is lassan feledésbe ment. Korunk feladata kell legyen, Katona ébresztése, s első sorban a szülőváros iránta való tisztelete.

Katona Mihály síremléke

Búcs község Komárom (Komárno, Szlovákia) és Párkány (Štúrovó) között, a Duna mentén elhelyezkedő református falu. Itt nyugossza örök álmát Katona Mihály. Sírja ma a temetőkápolna jobboldalának közelében helyezkedik el, ahova a régi temetőből 1923. április 17-én helyezték át, mivel azt a temetőrészt felszámolták. A sír felnyításakor látták, hogy „A koporsók sárga porrá váltak, de a csontok között selyem ruhadarabokat, papi palást maradványait és egy aranygyűrűt találtak."[7] A dupla síron a Gerecsen-hegység Magyarország) vörös tardosi mészkövéből készült, (a környék vörös márványnak nevezi) két sírkő állít emléket a tiszteletesnek és első feleségének, melyet második felesége és gyermekei hálából emeltettek az örök emlékezet fennmaradására. A közel 200 éve íródott szövegek kissé régiesen, de részletesen elmondják, kik is nyugszanak a hantok alatt.

Katona Mihály és első feleségének síremléke a búcsi temetőben

Katona Mihály síremléke

Az alábbiakban Katona Mihály síremlékének szövege olvasható, mely teljes egészében nagybetűvel és sok rövidítéssel íródott:

„HALANDÓ / AKAROD TUDNI E SIRHALOM KINEK FEDI / HIDEG TETEMEIT? / N.T.T. KATONA MIHÁLY ÚR / NYUGSZÉK ITT, / AKIBEN / A BÚDSI SZ. EKKLA. 19 ESZTDIG VOLT / HŰS. L. PÁSZTORA / A KOMÁR. V TRAKTUS 10 ESZT. VOLT / SENORI BÖLTS KORMÁNYOZÓJÁT / AZ IGAZ ÜGY BUZGÓ PÁRTFOGÓJÁT / A HOZZÁFOLYAMODÓK LEGALÁBB VIGASZTALÓJOKAT / MINDEN JÓ KEGYENES SZIVŰ / BARÁTTYOKAT / A TUDOMÁNYOK MUNKÁS KEDVELLŐJÖKET / SZERELMESEI NAGY GYÁMOLOKAT / ÉS BOLDOGITOJOKAT KESERGIK. / MIDŐN HOSSZABB IDŐRE, MÉLTÓ ÉLETÉNEK / 58. ESZTENDEJÉBEN A HALÁL VÉGET VETETT / ELSŐ FELESÉGE NS. SZARKA ÉVA ASSZONY / HUNYTA UTÁN / MÁSODIK HITVESTÁRSA MOST KESERGŐ ÖZVEGYE / N.T. KOVÁTS SOFIA ASSZONYSÁG / S KETTŐS HÁZASSÁGÁNAK GYÜMÖLTSEI / MIHÁLY. JULIÁNNA. SUSANNA. JÓZSEF. BORBÁLA. / MÁRIA. SIGMUND. ÉS LAJOS. / MINT

[7] Szánássy Z

KEDVES FÉRJÉNEK / S LEGJOBB ATTYOKNAK / ÁLDOTT EMLÉKEZETÉRE / E GYÁSZOS SIRKÖVET / HÁLADATOS SZIVVEL EMELTETTÉK / MÁJUS 12-KÉN 1822. ”

Az első feleség sírkövének felirata a következőképp hangzik:

Katona Mihály első feleségének síremléke

Régi sírkövek a búcsi temetőben

„ITT HELYEZETETT / TESTÉRE NÉZVE / ÉLETE VIRÁGÁBAN / ELHERVADVÁN / N.S. N ZS. SZARKA ÉVA ASSZONY / T.T. KATONA MIHÁLY ÚR / KEDVES ÉLETE PÁRJA / ÉLT. KEVÉS HIJJÁN XXVIII ESZT. / HÁZASSÁGBAN TÖLTÖTT X ESZT. / MEGHALT MDCCCVII. ESZT. / KAR. HAV. 16. N. / AZ ASSZONYI NEM ÉKESSÉGÉT / BÚS FÉRJE / VÉLETLENÜL ELSZAKASZTOTT / HIVŐ FELESÉGÉT / ÉDES, SZÉP, JÓ LEÁNYOKAT / SZERELMES ATTYOK FIÁT / NEVELETLEN ÁRVÁI / MIHÁLY. JULIÁNNA / SUSÁNNA ÉS JÓZSEF / ÉDES ANNYOKAT / SIRATJÁK Ő BENNE / E NYUGVÓ POROKAT IDE HELYEZTETTE / A BÚTSI REF. EGYHÁZ 1923-BAN.”

A falu, neves lelkészéhez méltón élteti a múltat. A községben zajló Emese Udvarházi Napok alkalmával mindég megkoszorúzzák a síremlékeket.

Forrásanyag:

1. Beluszky Pál: Katona Mihály emlékezete, Földrajzi Közlemények 1964/4.
2. Bulla Béla: Néhány szó a magyar földrajztudomány haladó hagyományairól Földrajzi Közlemények 1954/1.
3. Dr. Hevesi Attila: Katona Mihály a magyar földrajztudomány megteremtője Földrajzi Közlemények 1971/2-3.
4. Dr. Hevesi Attila: Varga Mártom és Katona Mihály a magyar természeti földrajz tudományának előfutára Földrajzi Közlemények XX (XCVI) kötet 1972. évi 1.szám.
5. Incze Andor: A magyar természeti földrajz fejlődéstörténeti vázlata doktori értekezés, Kolozsvár 1942.
6. Katona Mihály: A Föld Mathematica leírása a Világ alkotmányával együtt Rév-Komáromban 1814.
7. Katona Mihály: Közönséges természeti Föld-leírás, Pesten 1824.
8. Lukács Ágnes: Emlékezés Katona Mihályra, Elhangzott 2008. április 19-én Búcsott.
9. Soóky László: Emlékezés Katona Mihályra, a magyar földrajztudomány megalapozójára, Honismeret 1983.
10. Szénássy Zoltán: Katona Mihály a földrajztudomány magyar Humboldtja Új Komáromi Olympos című könyv

11. Matricula Ecclesiae Ref. Szathm Anno 1704

La Satu Mare s-a născut Katona Mihály, precursorul geografiei fizice

Rezumat

La data de 6 octombrie 1764 s-a născut Katona Mihaly fiul lui Mihaly şi Czégényi Erzsébet. A fost botezat în biserica reformată Lancos. A terminat clasele elementare şi două clase de liceu la Colegiul Reformat. La data de 15 aprilie 1782 este în rândul studenţilor din Debrecen, iar în 1793 frecventează cursurile Universităţilor Frankfurt am Oder, Jena şi Erlangen. După ce şi-a terminat studiile s-a întors acasă şi în anul 1796 a fost angajat ca profesor la Liceul Reformat din Komarom. După şase ani a fost invitat în comuna Buč să ocupe postul de preot, unde a trăit cu familia sa. A decedat la 10 mai 1822.

Ca profesor s-a ocupat şi a predat astronomia, geomorfologia şi geografia fizică. Din aceste ramuri ale geografiei a întocmit şi a editat în anul 1814 o carte cu titlul „A Föld Mathematica leírása a Világ alkotmányával együtt" şi după moartea lui în 1824 a apărut un volum cu aceeaşi temă dar mai bine elaborat cu titlul „Közönséges természeti földleírás".

Katona Mihály merită să fie recunoscut şi în oraşul său natal.

Documente privind elevii Gimnaziului Regal Major şi Liceul Episcopal Romano Catolic de Satu Mare

dr. Bura László

1. Profesorul universitar Jakó Zsigmond mai mult de zece ani a atras atenţia asupra sarcinii neîntârziate a istoriei noastre culturale, prezentarea istoriei şcolilor noastre medii, respectiv al rolului lor social întrecând istoricul lor cadru cunoscut până în prezent.[1]

Şcolile medii care au fost înfiinţate în oraşul Sătmar în secolul al 17-lea, l-au transformat într-un centru şcolar, care şcolariza elevii nu numai din judeţul Sătmar ci şi din cele învecinate, dar chiar şi din părţile mai îndepărtate ale ţării.

Încadrându-se în munca de cercetare de istorie şcolară prima dată m-am ocupat cu gimnaziul reformat fondat în secolul al 17-lea, apoi cu colegiul jezuit fondat de cardinalul Pázmány Péter tot în cursul secolului al 17-lea. În urma desfiinţării ordinului călugăresc al iezuiţilor, gimnaziul condus de ei a fost preluat de călugării ordinului paulian, iar fiind desfiinţaţi şi ei, gimnaziul şi-a încetat activitatea.

În studiile care se ocupă cu gimnaziile sus amintite nu am prezentat doar datele şi evenimentele istorice ale gimnaziilor, ci şi viaţa internă a şcolii, conducerea şcolii, programele de studiu, materiile de învăţământ, biblioteca şcolară, legile şcolare.

Matricola gimnaziului reformat a păstrat numele elevilor între anii 1610 şi 1737, iar cea condusă între anii 1820 – 1855 a păstrat doar numele elevilor din clasele inferioare, ale şcolilor civice şi a celor elementare.

Nu cunoaştem numele elevilor gimnaziului iezuit şi paulian.

Episcopia de Satu Mare înfiinţată în 1804 încă din primul an a reuşit să înfiinţeze – deocamdată numai ca instituţie privată – liceul episcopal,[2] apoi în anul 1805 a obţinut aprobarea Consiliului Guvernator să redeschidă gimnaziul[3] cu profesori piarişti. Nu i-a reuşit însă să aducă pe piarişti la Satu Mare, astfel gimnaziul a pornit doar în anul şcolar 1807 cu trei clase, apoi în anul următor a devenit gimnaziu complet de şase clase.[4]

Potrivit reformei de învăţământ habsburgic din 1852 (numită Organisations Entwurf) care a prevăzut înfiinţarea gimnaziilor de opt ani, cele două instituţii de învăţământ s-au unificat sub numele de Szatmári Katolikus Főgimnázium (Gimnaziul Catolic Major).

Arhiva Gimnaziului Catolic Major a fost păstrată mai târziu de gimnaziul reorganizat în 1863 de Consiliul Guvernator, care a primit numele: Királyi Katolikus Főgimnázium (Gimnaziu Superior Regal).

În urma împrejurărilor din perioada postbelică (după 1944) arhiva veche a liceului s- a distrus.

Ca sarcină prioritară am considerat publicarea matricolelor şcolare importante descoperite în cursul muncii de cercetare, deasemenea a actelor complementare, respectiv a acelora, care au ieşit la iveală mai nou. Astfel în volumul *Szatmári diákok 1610 – 1852* [Elevii sătmăreni 1610 - 1852][5] am descris şi am publicat fidel şi literal matricolele mai sus amintite şi diferite documente complementare. Indexele alfabetice ale volumului de mai sus fac posibil să avem acces şi după nume la elevii care studiau în şcolile sătmărene.

Folosirea de nume în perioadele studiate era foarte haotică, prin urmare identificarea elevilor care au studiat eventual şi în alte şcoli din ţară sau chiar în academii din străinătate nu este uşoară, dar – sperăm – este posibilă cu un procentaj de eroare redus.

---

[1] Sarcinile, punctele de vedere principiale şi metodologice ale prelucrării le-a conturat în studiul intitulat *A Bethlen kollégium diáktársadalma a feudalizmus korában* [Societatea de elevi a Colegiului Bethlen în epoca feudalismului]. In: Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662 – 1848*, Ed. Kriterion, Bucureşti, 1979. 41 – 80.

[2] În această instituţie se înscriau absolvenţii gimnaziului de şase clase, care doreau apoi să-şi continue studiile la o instituţie superioară de învăţământ (universitate).

[3] Şcoala medie care era formată din 4 clase inferioare (de gramatică) şi 2 superioare (umanistă).

[4] Numele şcolii: Nagyobb Királyi Gimnázium (Gimnaziu Regal Major).

[5] *Szatmári diákok 1610 - 1852*. Közreadja Bura László. Fontes rerum scholasticarum V. Szerkeszti Keserű Bálint. Szeged, 1994. (351 pagini)

Indexele alfabetice le-am făcut separat pentru fiecare şcoală, le-am contopit doar formele care se deosebesc prin ortografia lor.

2. Întrucât în Transilvania nu era cunoscută forma de învățământ de liceu, în cele din urmă prezentăm scurt această unitate şcolară care a funcționat în Sătmar în prima jumătate a secolul al 19-lea.

Liceul Episcopal Romano Catolic de Satu Mare a fost înființat în anul 1804 după crearea episcopiei romano catolice de Satu Mare şi a funcționat până în anul 1852, data când ca urmare a reformei de învățământ austriece (numită Organisations Entwurf) au luat naştere şcolile medii, adică gimnaziile de opt ani.

În primul rând este necesar ca să stabilim locul liceului episcopal în sistemul de învățământ al epocii respective. La data înființării liceul episcopal a fost şcoală particulară susținută de episcopia romano catolică, dar pe parcurs a devenit un liceu public, care a avut dreptul de a emite certificate valabile care au îndreptățit absolvenții liceului să se înscrie la universități.

Mai târziu şi salariile profesorilor au fost suportate din veniturile fiscale ale statului.

Însemnătatea unității şcolare se remarcă şi din faptul că în Regatul Maghiar de atunci acest liceu a fost – după liceele din Eger, Szeged şi Nagyszombat – al patrulea liceu public recunoscut de autoritățile de stat.

Liceul episcopal a şcolarizat elevii absolvenți ai gimnaziului, care la vremea respectivă era de şase clase. Studiile liceale au servit elevilor seminarişti la continuarea studiilor teologice, celorlalți la continuarea studiilor juridice, medicale, sau tehnice.

Profesorii liceului în parte erau absolvenți ai ştiințelor filosofice, mai mulți aveau titlu de doctor în filosofie, unii aveau pregătire juridică, alții au fost profesori de teologie. Caracterizările anuale ale profesorilor atestă că un criteriu de bază în alegerea lor era cunoaşterea de limbi, am constatat că în afara limbii latine fiecare profesor cunoştea cel puțin trei limbi, şi anume limba maghiară, germană, slavă (probabil ruteana sau slovaca), unul cunoştea limba armeană, iar ca a patra limbă unii cunoşteau limba română sau franceză.

Profesorii liceului au fost specializați în general pentru predarea de două (mai rar trei) obiecte de studiu. Documentele şcolare ne arată materialele predate în liceu: în fiecare semestru se studia câte un obiect de ştiință umanistă, logică sau etică, psihologie sau filosofie, istoria filosofiei, deasemenea religie; au învățat istorie (istoria religiei şi a culturii, cezarologie, istorie pragmatică); pe lângă acestea se studiau mai multe obiecte reale şi tehnice: matematică (algebră, geometrie practică), matematică aplicată, fizică, cunoştințe agrare şi ştiințele naturii, hidrotehnică, construcție civică, arhitectură.

Limba şi literatura maghiară s-a studiat separat, elevii care aveau limba maternă maghiară au studiat şi au prelucrat opere literare, iar elevii de alte limbi materne (dacă se pregăteau pentru cariera de funcționar public) au studiat limba maghiară.

Cunoaştem concret manualele liceale folosite în anul 1828, (le înşirăm fără numele autorilor): Oeconomia ruralis; Algebra és Geometria, Physica; Historia naturalis; Historia universalis; Doctrina Religionis. Tot în acest liceu mai multe obiecte au fost predate de profesori în baza cursurilor întocmite de ei: Mathesis applicata; Architectura civilis, Hydrotechnica, Geometria practica; Historia pragmatica; Logica, psíchologia, empirica, metaphisica, ethica, philosophia.

În afara manualelor şi cursurilor (notițe) profesorilor, elevii au folosit biblioteca valoroasă a liceului (acuma omit s-o prezint în mod detailat), menționez doar că predarea istoriei a inclus şi geografia, dovedit prin faptul că volumul al 5-lea al operei Rudimenta istorica (folosit la liceu) avea titlul: Rudimenta geographica.

Elevii care se pregăteau pentru cariera bisericească respectiv pentru continuarea studiilor teologice, în vederea aprofundării cunoştințelor lor au avut la dispoziție multe opere filosofice, operele autorilor catolici dar şi protestanți. Biblioteca a avut deasemenea cărți şi dicționare necesare la învățarea limbilor antice (latină, greacă), respectiv limba (contemporană) italiană.

O sursă bibliografică afirmă că liceul în cursul celor cinci decenii a şcolarizat un număr de 5435 elevi. Datorită faptului că o parte considerabilă a arhivei liceului s-a distrus în cursul războaielor mondiale, respectiv în era comunistă, am reuşit să reconstitui doar un număr de 3811 elevi, dintre care am stabilit numele, originea socială şi etnică a unui număr de 1964 de elevi. Majoritatea lor (70%)

provine din localităţile judeţului Satu Mare, apoi din Maramureş (18%), după care urmează judeţele Ung (10%), Bereg (9%), Ugocea (8,3%), Szabolcs (4,98%), şi în procentaje mai mici din multe alte judeţe (ex. Bihor, Regiunea Chioarului etc.)

Dacă analizăm originea socială (cunoscută) a elevilor, constatăm că cei mai mulţi provin din familii de intelectuali (26%), urmaţi de nobili (13,59%), dar este însemnat şi procentul elevilor proveniţi din familii burgheze (mici meseriaşi, economi, intendenţi, comercianţi cu amănuntul) (7,27%) şi de agricultori (5,75).

Este de menţionat că dintre elevii proveniţi din familii de intelectuali cea mai însemnată pătură o formează preoţii şi dascălii greco catolici, astfel 52% din elevii cunoscuţi după originea lor socială (= cu 17% din elevii liceului) provin din familii de preot sau dascăl greco catolic. Prezumţia noastră este că cercetarea şi studierea carierei lor de mai departe (consultarea arhivelor diecezene greco catolice de Baia Mare, Oradea, Munkács = Mucacevo) ar demonstra faptul că acest liceu a avut un rol deosebit în formarea preoţilor (teologilor) greco catolici români şi ruteni din prima jumătate a secolului al 19-lea.

Ipoteza de mai sus este verosimilă şi în baza provenienţei etnice a elevilor. Documentele existente menţionează originea etnică doar la 1201 elevi cunoscuţi după nume, dintre care 172 (14,27) sunt ruteni, 116 (9,62%) sunt români.

Studiind documentele liceului constatăm, că atât în conştiinţa celor care au înregistrat, cât şi în conştiinţa părinţilor (elevilor) se amestecă noţiunea de etnie, de limbă maternă, noţiunea de ţară, şi de naţionalitate, astfel din registrele matricole reiese că elevi cu nume de familie maghiară (conform declaraţiei lor, respectiv a părinţilor) sunt români sau ruteni, alţii, cu nume de familie cu sufixe române sau rutene, declară că sunt de etnie maghiară.

Aşadar în cazul elevilor greco-catolici apartenenţa la biserica de rit oriental în multe cazuri nu ne ajută în stabilirea etniei lor.

Aceste date reflectă deci o situaţie de dezvoltare a societăţii din regiunea de nord-est a bazinului Carpatic, şi anume: în cursul dezvoltării seculare familii de rit oriental aparţinând etniei române, rutene, maghiare, în urma legăturilor familiale şi economice s-au legat între ele, asimilându-se reciproc în naţionalitatea celuilalt. Acest fenomen se oglindeşte astfel şi în numele lor de familie, amintesc doar câteva nume de familie formate cu sufixe slave care pe parcurs au fost purtate atât de familii de etnie slavă, cât şi de etnie română sau maghiară: Anderko, Babits, Petrovics, Popovits, Zima. Deasemenea apar nume de familie formate cu sufixe maghiare, ale căror purtători se declară ruteni (Fogarassí, Simonyi, Zombori) sau români (Béres, Fábián, Molnár, Nemes, Talpas).

În concluzie: studierea istoriei Liceului Episcopal Romano Catolic de Satu Mare prezintă o latură importantă a învăţământului sătmărean, completează cunoştinţele noastre referitoare la structura şi conţinutul învăţământului sătmărean, prezintă diferite principii şi date care pot fi folosite de ştiinţe pedagogice şi sociale.

3. În arhiva veche a Liceului Mihai Eminescu am găsit trei documente pe care nu le-am cunoscut în perioada obţinerii matricolelor şi a documentelor complementare publicate în cartea mai sus amintită. Două documente se referă la gimnaziu, un document la liceul episcopal. Informaţia referitoare la elevii gimnaziului din semestrul doi al anului şcolar 1829/ 1830 cuprinde numele şi datele elevilor atât la clasele superioare, umaniste, cât şi la cele patru inferioare, de gramatică. Înscrierea elevilor din anul 1843 /44, făcută la începutul anului şcolar cuprinde doar elevii din clasa a doua, secţia umanistă, respectiv din clasele I – III. de la secţia de gramatică.

Informaţia referitoare la clasele liceului episcopal se referă la primul semestru al anului şcolar 1809/ 1810.

Documentele în limba latină cuprind următoarele date referitoare la elevi: numele de familie, prenumele, vârsta, religia, neamul sau naţiunea, locul naşterii, judeţul sau provincia, numele tatălui (şi ocupaţia lui), sau al tutorelui respectiv curatorului, situaţia socială, domiciliul.

Documentele referitoare la gimnaziu le public în întregime, din informaţia referitoare la elevii liceului public doar acele nume (şi datele lor) care nu se găsesc în listele publicate în cartea mea

publicată în anul 1994.[6] Numărul curent care apare înaintea numelor elevilor corespunde cu numărul curent din documentul original.

4. Indexul alfabetic cuprinde numai elevii din clasele umaniste ale gimnaziului, respectiv elevii din clasele liceului episcopal (care nu apar în volumul *Szatmári diákok 1610 – 1852*, considerându-se drept completarea indexului alfabetic apărut în carte.

DOCUMENTE ŞCOLARE NEPUBLICATE
(în volumul *Szatmári diákok 1610 – 1852*.)

Informatio Secundo Semestralis de Iuventute in regio Majore Gymnasio Szathmáriensi Studiis operam navante, Anno Scholastis 1829/30.

Numerus/ Cognomen, Nomen, Aetas, Religio// Gens seu Natio, Locus Natalis, Comitatus, vel Provincia// Pater, vel Tutor aut Curator, ejusque Conditio, et Habitatio

In II-da Humanitatis Schola

1. Babits Ioannes, 13, Rom. cath., Hungarus Kapolnensis e Com. Heves, Mater Clara vidua nobilis in Fel-Németh, com. Heves
2. Hudik Martinus, 19, Rom.cath., Hung(arus) Madovkensis, e com. Arvensi. Pater Thomas, colonus Hadovkae
3. Huszí Ludovicus, 18. Rom. cath., Hung(arus) Fekéshasiensis, com. Unghvar. Pater Ladislaus nobilis privatus, Fekésháza.
4. Illyasevits Basilius, 18, Gr. cath., Hung(arus) Apahásiensis e com. Marmaros. Mater Anna vidua parochi Gr. R.U. in Repede, com. Beregh
5. Kováts Ignatius, 18, Rom. cath., Hung(arus), Jász-Berényiensis, e districtu Jazygum. Pater Franciscus cantor Csengerini, in com. Szatmár.
6. Krizsán Ioannes, 15, Gr. cath., Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, textor, Szathmarini.
7. Lichtneger Vincentius, 17. Rom. cath., Hung(arus) Debreczinensis e com. Bihar. Pater Vincentius, scholae nationalis docens Nagy Banyae in com. Szathmár.
8. Mako Ignatius, 15. Rom. cath., Hung(arus) Vitkensis, e com. Szathmár. Pater Ludovicus, nobil(is) privat(us) Vitkae.
9. Máté Emericus, 15. Rom. cath., Hung(arus) Szinyér-Várallyensis e com. Szathmár. Pater Paulus, nobil(is) provisor D(omi)nalis in Fekete-Ardó, com. Ugots(a).
10. Orosz Antonius, 15, Rom. cath., Hung(arus) Szathmáriensis, e. com. Szathmár. Pater Iosephus 2da Scholae Nationalis Docens Szathmarini.
11. Peley Iosephus, 15. Rom. cath., Hung(arus) Óváriensis, e com Szathmár. Pater Emericus, nobil(is) privatus Pálfalva in com. Szathmár.
12. Simonyi Ladislaus, 17. Gr. cath., Hung(arus) Kálló-Semjénensis e com Szabolts.Tutor frate Andreas, nobil(is) provisor D(o)minalis in Borhid, com. Szathmár.
13. Vargovszky Andreas, 17, Rom. cath., Hung(arus) Turterebesiensis, e com. Ugots(ensis). Pater Ioannes, nobil(is) coquus Felső-Banyae, in com. Szathmár.
14. Vengler Michael, 14. Rom. cath., Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Antonius, funifex Szathmárini.
15. Zeller Josephus, 15. Rom. cath.,Transylvanus Kapnik-Bányensis, e districtu Kővár. Pater Iosephus, chirurgus montanus Kapnik-Bányae.

[Ioannes Paluza 2da Humanitatis Scholae Professor ordinarius]

In Ima Humanitatis Schola

---

[6] Bura 1994: pag. 258 – 262.

1. Baur Franciscus, 17, Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e. com. Szathmár. Pater Franciscus musicus cathedralis Szathmarini.
2. Budzath Cajetanus, 17., Hung(arus) Tisza-Ujlakiensis e com. Ugots(a). Mater Anna, vidua civis in Nagy-Szőllős, com. Ugots(a).
3. Fábián Ioannes, 14., Gr. Cath. Hung(arus) Rákos-Terebesiensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus, nobi(is) parochus Gr.R.U. in Zsadány, com. Szathmár.
4. Faliznyo Aloysius, 14., Gr. Cath. Hung(arus) Gelsensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus, parochus Gr.R.U. in Batar, com. Ugots(a).
5. Faliznyo Antonius, 13., Gr. Cath. Hung(arus) Gelsensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus, parochus Gr.R.U. in Batar, com. Ugots(a).
6. Györgyényi Franciscus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Nagy-Bányensis, e. com. Szathmár. Mater Anna, vidua civis Szathmarini.
7. Hagara Ladislaus, 16., Rom. Cath. Hung(arus) Magos-Ligethiensis, e com Szatmár. Pater Melchior, nobil(is) I. Co(mi)t(a)tus Szathmár. Assessor in Magos Ligeth.
8. Hatalovits Gregorius, 14., Rom. Cath. Hung(arus) Beregh-Szásziensis e com. Beregh. Pater Iosephus nobil(is) privat(us) in Bereghszász.
9. Hungréder Iosephus, 15., Rom. Cath. Hung(arus) Beregh-Szásziensis e com. Beregh. Pater Iosephus civis in Bereghszász.
10. Kiss Petrus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Aranyos-Medgyesiensis e com. Szathmár. Pater Stephanus nobil(is) privat(us) in Aranyos- Medgyes.
11. Kotro Iosephus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis, e com Szatmár. Pater Franciscus colonus in Kökényesd.
12. Kozma Ludovicus, 16. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com Szatmár. Pater Michael cothurnarius Szathmarini.
13. Lechner Ludovicus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com Szatmár. Pater Iosephus pileator Szathmarini.
14. Máté Paulus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Szinyér-Várallyensis, e com Szatmár. Pater Paulus, nobil(is) provisor D(omi)nalis in Fekete-Ardó, com. Ugots(a).
15. Papp Georgius, 16., Gr. Cath., Hung(arus) Udvariensis, e com Szatmár. Pater Georgius nobil(is) privat(us) in Udvari.
16.Répásy Ludovicus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes R(egius) Fiscalis Cassae Contraagens Szathmarini.
17. Sinka Carolus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Börvelyensis e com. Szathmár. Pater Ioannes Nobil(is) economus domi)nalis in Börvely.
18. Sinka Ioannes, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Börvelyensis e com. Szathmár. Pater Ioannes Nobil(is) economus domi)nalis in Börvely.
19. Szeremi Ioannes, 15. Gr. Cath. Hung(arus) Krassoviensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes colonus in Krasso.
20. Zima Antonius, 16. . Gr. Cath. Hung(arus) Apensis, e com. Szathmár. Tutor frater Michael, nobil(is) cantor Gr.R.U. Szathmarini.

In IV^{ta} Grammatices Schola

1. Abanyi Emericus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Mater Elisabetha vidua, civis Szathmarini
2. Bartha Carolus, 17. Rom. Cath. Hung(arus) Tuzsirensis, e com. Szabolts. Pater Martinus, nobil(is) privatus in Szerednye, com. Unghvár.
3. Brand Ferdinandus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár.Mater Anna vidua civis Szathmarini.
4. Előry Iosephus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Doroghiensis, e com. Szabolts. Pater Paulus nobil(is) privatus in Dorogh.
5. Előtves Georgius, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Doroghiensis, e com. Szabolts. Pater Leopoldus nobil(is) securitatis comissarius in Dorogh.

6. Eőtves Iosephus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Doroghiensis, e com. Szabolts. Pater Leopoldus nobil(is) securitatis comissarius in Dorogh.
7. Farkas Ioannes, 16. Gr. Cath. Transylvanus Ködiensis, e com. Szolnok Mediocri. Pater Iosephus mobil(is) parochus Gr. R. U. in Köd.
8. Godáczy Georgius, 16. Gr. Cath. Hung(arus) Kritsfalvensis, e com. Marmaros. Mater Anna vidua nobil(is) Kritsfalvae.
9.Kováts Bartolomaeus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Homkensis, e com. Szathmár. Pater Alexander nobil(is) I. Co(mi)t(a)tus Szathmár. Ord(inarius) notarius, Szathmarini.
10. Lázár Ioannes, 14. Rom. Cath. Transylvanus Solyoviensis e com. Kraszna. Orphanus nobilis.
11. Pasqual Ignatius, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Mater Magdalena vidua, civis. Szathmarini.
12. Rátonyi Dionysius, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Halmi, e com. Ugots(a). Pater Gabriel nobil(is) I. Co(mi)t(a)tus Ugots(a) Assessor, in Halmi.
13. Szenkovszky Carolus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Munkácsiensis, e com. Beregh. Mater Anna vidua nobil(is) Munkácsini
14. Szontagh Carolus, 16. Rom. Cath. Hung(arus) Felső-Bányensis, e com. Szathmár. Curator Ar(chi)diaconus Franciscus Christ, 4ta Grammaticae Professor Szathmarini.
15. Ujhelyi Volfgangus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Tisza-Ujhelyiensis, e com. Ugots(a). Pater Norbertus nobil(is) J. Co(mi)t(a)tus Ugots(a), Ord(o) Judlium, in Tisza-Ujhely.

In III^{tia} Grammatices Schola

1. Anderko Stephanus, 15. Gr. Cath. Hung(arus) Batiziensis, e com. Szathmár. Pater Gabriel, nobil(is), cantor Gr. R. U. in Batiz.
2. Bánkus Theodorus, 16. Gr. Cath. Transylvanus Örményesiensis e com. Szolnok Mediocri. Pater Demetrius colonus is Örményes.
3. Bartók Antonius, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Darensis, e com. Szathmár. Pater Antonius nobil(is) privatus Darae.
4. Bodo Carolus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis e. com. Ugots(a). Pater Andreas, nobil(is) privatus in Kökényesd.
5. Buday Iosephus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Darensis, e com. Szathmár.Pater Iosephus I. Co(mi)t(a)tus Szathmár assessor, Szathmarini.
6. Császy Emeriscus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Parasznyensis, e com. Szathmár. Mater Theresia viduda nobil(is) in Sárköz-Ujlak, com. Szathmár.
7. Gergelyffy Ioannes, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Maria-Pótsensis, e com. Szabolts. Pater Franciscus nobil(is) privatus in Maria-Póts.
8. Ilosvay Stephanus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Örbensis, e com. Szabolts. Pater Ladislaus nobil(is) privatus in Örb.
9. Kállay Ubaldus, 14. Orosziensis, e com. Szabolts. Tutor Av(ocat)us D(ominus) Gabriel Kállay, I. Co(mi)t(a)tus Szathmár Assessor in Nagy-Kálló.
10. Koflanovits Ananias, 15. Gr. Cath. Hung(arus) Falutskensis, e com. Beregh. Pater Michael parochus Gr.R.U. Falutska.
11. Korabek Samuel, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Hradekensis, e com. Liptov. Pater Samuel sclopetarius in Hradek.
12. Medveczky Basilius, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Fekete-Ardoviensis, e com. Ugots(a). Pater Basilius nobil(is) parochus Gr.R.U. in Szászfalu, com. Ugots(a).
13. Medveczky Ioannes, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Fekete-Ardoviensis, e com. Ugots(a). Pater Basilius nobil(is) parochus Gr.R.U. in Szászfalu, com. Ugots(a).
14. Mozer Ferdinandus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Tisza-Ujhelyiensis, e com. Ugots(a). Pater Alexander nobil(is) J. Co(mi)t(a)tus Szathmár assessor, Magno Károlini.
15. Péterffy Volfgangus, 16. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Adalbertus nobili(is) privatus Szathmarini.

16. Ribszky Antonius, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Cassoviensis, e com. Borsod. Pater Michael, nodularius Cassoviae.
17. Szentkutay Stephanus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Miskolcziensis, e. com. Borsod. Pater Ioannes nobil(is) architectus Szathmarini.
18. Szlovácsek Franciscus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Hradekensis, e com. Liptov. Pater Franciscus nobil(is) contraagens in R(egius) Salis ofiicio Szathmarini.
19. Ternyey Iosephus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Fekete-Patakiensis, e com.Ugots(a). Mater Martha, vidua nobilis Szathmarini.
20. Ternyey Thomas, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Fekete-Patakiensis, e com.Ugots(a). Mater Martha, vidua nobilis Szathmarini.
21. Tomucza Ambrosius, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Krassoviensis, e com. Szathmár. Pater Demetrius parochus Gr.R.U. in Piskarkos, com. Szathmár.
22. Valkovszky Andreas, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis, e com. Ugots(a). Pater Basilius, nobil(is) V(ice)A(rchi)Diaconus Ugotsiensis et parochus Gr.R.U. Szathmár-Némethini.
23. Vángh Antonius, 13. Rom. Cath. Hung(arus)Kustánfalvensis, e com. Beregh. Pater Conradus, sylvanus d(omi)nalis in Remete, com. Beregh.

In II^{da} Grammatices Schola

1. Antal Simeon, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Szinyér-Várallyensis, e com. Szathmár. Pater incentius, mercator Szathmarini.
2. Balla Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus)Gyöngyösiensis, e com. Heves. Pater Stephanus, spanus episcopalis Tika-Nanae in com. Heves.
3. Baur Ioannes, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Fransciscus, usicus cathedralis Szathmarini.
4 Császy Iosephus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Parasznyensis, e com. Szathmár. Mater Therezia, vidua nobil(is) in Sárköz-Ujlak, com. Szathmár.
5.Csizmadia Ioannes. 14. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Andreas, plebejus Szathmarini.
6.Dobszay Stephanus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) e com. Szathmár. Pater Franciscus, sutor Szathmarini,
7. Előry Eugenius, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Fekesháziensis, e com. Unghvár. Pater Paulus, nobil(is) privat(us) Fekésháza.
8. Ernst Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Bustyaháziensis, e com. Marmaros. Mater Josepha, vidua civis Szathmarini.
9. Fábián Gregorius, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Rákos-Terebesiensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus nobil(is) parochus Gr.R.U. in Zsadány, com. Szathmár.
10. Faliznyo Ambrosius, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Batariensis, e com. Ugots(a). Pater Franciscus, parochus Gr.R.U. in Batar.
11, Fülep Ladislaus, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Csedrekiensis, e com. Ugots(a). Pater Ladislaus, colonus in Csedrek.
12. Gaál Laexander. 14. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Josephus, nobil(is), R(egius) fiscalis cassae perceptor Szathmarini.
13. Gaál Emericus, 14. Rom. Cath. Homokiensis, e com. Szathmár. Pater Antoniusnobil(is) privat(us) in Homok.
14. Görögh Paulus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Patóháziensis, e com. Szathmár. Pater Georgius nobil(is) privat(us) in Patóháza.
15. Halub Michael, 14. Gr. Cath. Hung(arus) Jánkensis, e com. Szathmár. Pater Michael colonus in Ják.
16.Kiss Ioannes, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Aranyos-Medgyesensis, e com. Szathmár. Pater Ladislaus nobil(is) privat(us) in Aranyos-Medgyes.
17. Kováts Ladislaus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Nevetlenfalvensis, e com. Ugots(a). Pater Antonius nobil(is) privat(us) in Nevetlenfalu.

18. Lechner Augustinus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Josephus, pileator Szathmarini.
19. Merza Michael, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Transylvanus Tasnadiensis, e com. Szolnok Mediocri. Pater Martinus mercator in Tasnád.
20. Ostyán Ioannes, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Magno-Váradiensis, e com. Bihar. Pater Simeon mercator Tasnádini in com. Szolnok-Mediocri.
21. Papp Demetrius, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Válaszutensis, e com. Szathmár. Pater Andreas, nobil(is) parochus Gr.R.U. in Rózsapallag, com. Szathmár.
22. Papp Georgius, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Tartocziensis, e com. Szathmár. Pater Jacobus, parochus Gr.R.U. in Bujanháza, in com. Szathmár.
23. Papp Michael, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Remetensis, e com. Szathmár. Vitricus Josephus Rókász, curator ecclesiae Gr.R.U. in Remete.
24. Rém Valentinus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Högyösziensis, e com.Tolnensi. Pater josephus, musicus in Högyösz.
25. Sorban Michael, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Transylvanus, Tasnád-Szántovisensis, e com. Szolnok – Mediocri. Pater Michael, nobil(is) spanus d(omi)nalis in Tasnád-Szántó.
26. Stockinger Dionisius, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Király-Darotziensis, e com. Szathmár. Mater Josepha vidua civis Szathmarini.
27. Szabó Georgius, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Jánkensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, parochus Gr.R.U. in Udvari, com. Szathmár.
28. Szabó Ladislaus, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Jánkensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, parochus Gr.R.U. in Udvari, com. Szathmár.
29. Szemak Andreas, 14. Gr. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis, e com. Ugots(a). Pater Stephanus colonus in Kökényesd.
30. Szemak Paulus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) e com. Ugots(a). Pater Stephanus colonus in Kökényesd.
31. Répásy Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, R(egius) Filialis cassae contraagens Szathmarini.
32. Szirtsak Andreas, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Bútsúensis, e com. Beregh. Pater Josephus oeconomus d(omi)nalis in Bútsú.
33. Valdraff Georgius, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Erdödiensis, e com. Szathmár. Pater Georgius, colonus in Erdöd.
34,Valkovszky Basilius, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis, e com. Ugots(a). Pater Basilius, nobil(is) V(ice)A(rchi)Diaconus Ugotsiensis et parochus Gr.R.U. Szathmár-Némethini.
35. Volkemberg Carolus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Vilhelmus, R(egius) Gymnasii curator, Szathmarini.
36. Vörös Ferdinandus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Fortensis, e com. Bihar. PAter Joannes nobil(is) privat(us) in Dombo, com. Marmaros.

In I^{ma} Grammatices Schola

1. Antal Ladislaus, 10. Gr. Cath. Hung(arus)Tőke-Terebesiensis, e com. Szathmár. Pater Joannes, colonus in Tőke-Terebes.
2. Babutz Ioannes, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Joannes, plebejus Szathmarini.
3. Barna Georgius, 14. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Vitricus Joannes Habász, aeditus Gr.R.U. Szathmarini.
4. Bordany Georgius, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Halmiensis, e com. Ugots(a). Mater Therezia vidua nobil(is) in Halmi.
5. Csiki Franciscus, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Angyalosensis, e com. Szathmár. Pater Andreas, nobil(is) privat(us) in Angyalos.
6. Csoba Stephanus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Dobráts-Apáthiensis, e com. Szathmár. Pater Stephanus nobil(is) privat(us) in Dobráts-Apáthi.

7. Csobay Franciscus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Debreczeniensis, e com. Bihar. Pater Nicolaus, nobil(is) spanus d(omi)nalis in Sárköz, com. Szathmár-
8. Csorbay Iacobus, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Raksensis, e com. Szathmár. Pater Josephus, cantor Gr.R.U. Raksae.
9. Dobos Carolus, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Joannes, nobil(is) senator Szathmarini.
10. Egri Ludovicus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Borsoviensis, e com. Beregh. Pater Antonius nobil(is) privat(us) Borsovae.
11. Fábián Alexander, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Bagosiensis, e com. Szathmár. Pater Andreas colonus in Bagos.
12. Gaál Franciscus, 8. Rom. Cath. Hung(arus) Erdödiensis, e com. Szathmár. Pater Josephus nobil(is) R(egius) filialis cassae percaeptor Szathmarini.
13. Gyavolinka Ioannes, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Sárköziensis, e com. Szathmár. Pater Georgius colonus in Sárköz.
14. Hagara Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Magos-Ligethiensis, e com. Szathmár. Pater Melchior nobi(lis) P. C(omi)t(atus) Szathmár
15. Hagara Nicolaus, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Magos-Ligethiensis, e com. Szathmár. Pater Melchior nobi(lis) P. C(omi)t(atus) Szathmár
16. Herczeg Ignatius, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Ignatius sartor Szathmarini.
17. Horvath Michael, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Darensis, e com. Szathmár. Pater Georgius hortulanus d(omi)nalis Darae.
18. Jakab Michael, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Tur-Terebesiensis, e com. Ugots(a). Pater Michael parochus G. R. U. in Jánk, com. Szathmár.
19. Kontros Paulus, 9. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Petrus mercator Szathmarini.
20. Lengyel Emericus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Lázariensis, e com. Szathmár. Pater Petrus, nobil(is) privat(us) in Atya, com. Szathmár.
21. Maffté Ladislaus, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmár-Némethiensis, e com. Szathmár. Pater Michael, civis Szathmár-Némethi.
22. Mány Ioannes, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Michael, obequitator in R(egius) Salis Officiis Szathmarini.
23. Mosolygó Simeon, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Apensis, e com. Szathmár. Pater Ladislaus cantor Gr. R. U. Apae.
24. Nagy Alexander, 8. Rom. Cath. Hung(arus) Agriensis, e com. Heves. Pater Joannes, nobil(is) obequitator C(omi)t(atus) Szathmár, ord(inarius) fiscalis, Szathmarini.
25. Czondí Antonius, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szokondiensis, e com. Szathmár. Pater obequitator in R(egius) Salis Officii Szathmariensis in Szokond..
26. Czosz Georgius, 9. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmár-Némethiensis, e com. Szathmár. Pater Stephanus plebejus Szathmar-Némethini.
27. Papp Ioannes senior, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Pálfalvensis, e com. Szathmár. Mater Carolina vidua nobil(is) in Rózsapallag, com. Szathmár.
28. Papp Ioannes, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Válaszutensis, e com. Szathmár. Pater Andreas nobil(is) parochus Gr. R. U. in Rózsapallag, com. Szathmár.
29. Papp Michael, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Bujanhaziensis, e com. Szathmár. Pater Jacobus, parochus Gr. R. U. Bujanházae.
30. Papp Stephanus, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Udvariensis, e com. Szathmár. Pater Georgius nobil(is) privat(us) in Udvari.
31. Péterffy Sylvester, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Adalbertus nobil(is) privat(us) SZathmarini.
32. Platth Stephanus, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Csermenyensis, e com. Zemplin. Pater Stephanus, rationista d(omi)nalis in Jánk, com. Szathmár.

33. Pogány Melchior, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Óváriensis, e com. Szathmár. Pater Melchior nobil(is) privat(us) in Óvári.
34. Radványi Emericus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus nobil(is) et civis Szathmarini.
35. Serény Simeon, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Bagosiensis, e com. Szathmár. Pater Georgius colonus in Bagos.
36. Simon Ioannes, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Csedrekiensis, e com. Ugots(a). Pater Joannes colonus in Csedrek.
37. Stir Paulus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Transylvanus Tasnádiensis, e com. Szolnok – Mediocri. Tutor patruus Andreas Stir cerdo Tasnádini.
38. Szabo Andreas, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Dobensis, e com. Szathmár. Pater Martinus cantro Gr.R.U. in Dob.
39. Szécsy Alexander, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Joannes, nobil(is) ephippiarius Szathmarini.
40. Szlovácsek Antonius, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Hradekiensis, e com. Liptov. Pater Franciscus, nobil(is) contraagens in R(egius) Salis Officio Szathmarini.
41. Treczkely Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Vitricus Stephanus Sárkány plebejus Szathmarini.
42. Vank Ladislaus, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Szakasziensis, e com. Szathmár. Pater Demetrius nobil(is) privat(us) in Szakasz.
43.Váczy Fridericus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Ertdödiensis, e com. Szathmár. Pater Joannes nobil(is) chirurgus in Fekete-Ardo com. Ugots(a).
44. Váczy Ludovicus, 8. Rom. Cath. Hung(arus) Erdödiensis, e com. Szathmár. Pater Joannes nobil(is) chirurgus in Fekete-Ardo com. Ugots(a).
45.Vászony Alexander, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Aranyos- Medgyesiensis, e com. Szathmár. Pater Theodorus nobil(is) parochus Gr.R.U. in Aranyos-Medgyes.
46.Vászony Ioannes, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Aranyos- Medgyesiensis, e com. Szathmár. Pater Theodorus nobil(is) parochus Gr.R.U. in Aranyos-Medgyes.

Conscritio Juventutis Studiosae in Regio Majore Gymnasio Szathmariensi initio anni Scholasctici 1843/4 usque 8^{am} octobris reperibilis.
N(ume)rus currens./ Cognomen, Nomen /Aetas, Religio/ Natio, Locus natalis. Comitatus vel provincia/ Pater vel tutor aut curator, eius conditio, et habitatio.

Secundae Humanitatis Scholae Auditores
1. Bojthor Laurentius, 15, Rom. Cath.. Hungarus, Udvari, c. Szathmár. Mater Barbara, vidua nobilis, Udvari
2. Budaÿ Joannes 16, gc, Hungarus, Turcz, c. Ugocha, Mater Iuliana, vidua parochi gc. unit. Turcz.
3. Csontos Michael, 17. Rom.cath. Hungarus Tizsa-Kásza, com. Heves. Pater Ignatius, hajdó dominalis Tisza-Nána.
4. Demeter Michael 16. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Georgius, plebeus, Szathmár.
5. Dobszaÿ Nicolaus, 17. Rom.cath. Hungarus Munkáts, com. Beregh. Pater Ladislaus, figulus, Munkáts.
6. Doros Joannes, 18. Gr.cath. Hungarus Tartócz, com. Szathmár. Pater cantor P(arochiae) R. Unit. Tartócz.
7. Ember Theodorus, 16. Rom.cath. Hungarus Szigeth, com. Marmaros.Pater Theodorus, civis, Szigeth
8. Futó Josephus, 17. Rom.cath. Hungarus, Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Pater Joanes, salis officii N(agy) Bányensis vigil, Mezö-Aranyos, com. Szathmár.
9. Hám Josephus, 16. Rom.cath. Hungarus Gyöngyös, com. Heves. Pater Josephus, civis, Gyöngyös.
10. Hemtner Ludovicus, 15. Rom.cath. Hungarus Jánk, com. Szathmár. Mater Clara vidua chirurgi Co(mi)tatensis Szathmár.

11. Kerekes Augustinus, 16. Rom.cath. Hungarus Óvári, com. Szathmár. Pater Stephanus, nobilis, assesor co(mit)atus, Óvári.
12. Nagy Carolus, 16. Rom.cath. Hungarus Aranyos-Medgyes, com. Szathmár. Pater Joannes, nobilis, Udvari, com. Szathmár.
13. Oláh Josephus, 15. Rom.cath. Hungarus Tisza-Ujlak, com. Ugocha. Pater Josephus, nobilis, Tisza-Ujlak.
14. Opraÿ Franciscus, 17. Rom.cath. Hungarus Enderéd, com. Szathmár. Pater Franciscus, nobilis,Endréd.
15. Ráthonyi Franciscus, 16. Rom.cath. Hungarus Halmi, com. Ugocha. Pater Gabriel, nobilis, Halmi.
*11.Müller Jacobus, 12. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár.Pater Jacobus, faber serarius, Szathmár.
12. Nagy Alexander, 14. Rom.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. Pater Franciscus, nobilis, Szinyér-Várallya.
13. Novák Franciscus, 15. Rom.cath. Hungarus Sztropkó, com. Zemplén. Mater Eva vidua nobilis, Jánk com. Szathmár.
14. Nyisztor Petrus, 15. Gr.cath. Hungarus Madarász, com. Szathmár. Tutor Basilius Bónyi parochus GRUnit. Amatz, com. Szathmár.
15. Papp Franciscus 13. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Franciscus, amphitaparius, ,Szathmár.
16. Papp Joannes, 16. Gr.cath. Hungarus Lippó, com. Szathmár. Pater Franciscus, colonus,Lippó.
17. Roib Michael, 15. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, plebeus, Szathmár.
18. Sopronyi Joannes, 14. Gr.cath. Hungarus Pete, com. Szathmár. Pater Alexander, nobilis, Pete.
19. Surányi Basilius, 13. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Vitricus Stephanus Fejér, rotarius, Szathmár - Németi.
20. Szabó Ignatius, 15. Rom.cath. Hungarus Halmi, com. Ugocha. Mater Rosalia, vidua nobilis Szathmár - Németi.
21. Tatár Joannes, 15. Gr.cath. Hungarus Ó-Fejértó, com. Szabolts. Pater Alexander, nobilis, Szathmár.

Tertii Anni Gramatici

1. Accipe Josephus, 13. Rom.cath. Hungarus Nilria, com. Nitra. Pater Josephus, Bellarorum pistor, Szathmár.
2. Antal Daniel, 12. Rom.cath. Hungarus Szàthmár, com. Szathmár. Mater Rosalia, vidua mercatoris, faber serarius, Szathmár.
3. Bajaÿ Steohanus, 12. Rom.cath. Hungarus Lugos, com. Szabolts.Pater Stephanus, nobilis, Szathmár.
4. Balla Gabriel, 12. Rom.cath. Hungarus Tisza-Nána, com. Heves. Pater Stephanus, nobilis, spanus dominalis Zércz, com. Borsod.
5.Bodnár Ludovicus, 11. Rom.cath. Hungarus Fantsika, com. Ugocha. Pater Joannes, nobilis. Textor, Fantsika.
6. Dobszaÿ Franciscus, 12. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Franciscus, sutor, faber serarius, Szathmár.
7. Jablonkay Augustinus, 13. Rom.cath. Hungarus Bogárd, com. Szabolts. Pater Joannes, provisor dominalis, Nyír Csaholy, com. Szath(már).
8. Kamenitzkÿ Antonius, 13. Rom.cath. Hungarus Dioszeg, com. Bihar. Tutor Antonius Lengyel, parochus lat(inus) rit., Dioszeg.
9. Lessenyeÿ Ludovicus, 12. Rom. cath. Hungarus, Unghvár. Mater Elisabetha vidua nobilis Szathmár.
10. Madarászÿ Joannes sen(ior), 16. Gr.cath. Hungarus Réztelek, com. Szathmár. Pater Joannes, parochus G.R. Unit. Réztelek.
11. Madarászÿ Joannes iun(ior), 12. Gr.cath. Hungarus Tarna, com. Ugocha. Pater Joannes, parochus G.R. Unit. Tarna.
12. Nagy Georgius, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Mater Clara vidua nobilis Szathmár.

13. Pák Paulus, 15. Gr.cath. Hungarus Karátsfalva, com. Ugocha. Pater Antonius, nobilis, Szathmár.
14. Papp Antonius, 14. Rom.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. PaterJoannes, provisor dominalis, Vámfalu, com. Szathmár.
15. Papp Basilius, 14. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, funifex, Szathmár.
16. Papp Michaël, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, funifex, Szathmár.
17. Pichler Joannes, 14. Rom.cath. Hungarus Barlafalu, com. Szathmár. Pater Ignatius, rationista dominalis Tarpae, com. Beregh.
18. Róka Michaël. 13. Gr.cath. Hungarus Nagy-Kólts, com. Szathmár. Pater Georgius, colonus, Nagy Kólts.
19. Sántha Georgius, 11. Rom.cath. Hungarus Zombor, com. Báts. Pater Georgius, nobilis, Tisza-Kóród, com. Szathmár.
20. Severa Gabriel, 11. Gr.cath. Hungarus Kesely Mezö, com. Marmaros. Pater Paulus, parochus GRUnit. Keselymező.
21. Stahl Ladislaus, 13. Rom.cath. Hungarus Szlatina, com. Marmaros. Pater Gabriel, provisor dominalis Zsadány, com. nobilis, Tisza-Kóród, com. Szathmár.
22. Szerbák Antonius, 12. Gr.cath. Hungarus Nagy-Gércz, com. Ugocha. Pater Michaël parochus GRUnit. Nagy Gércz.
23. Szerdahelyi Alexander, 14. Rom.cath. Hungarus Lázári, com. Szathmár. Pater Ladislaus, nobilis, Lázári.
24. Vagner Carolus, 12. Rom.cath. Hungarus Sugatagh, com. Marmaros. Pater Antonius, silvarum indagator, Sugatagh.
25.Valkovszkÿ Alexander, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Basilius V(ice)A(rchi)Diac(onus) et parochus GRU. Szathmár-Németi.
26. Vargovszkÿ Joannes, 12. Rom.cath. Hungarus Viszló, com. Borsod. Pater Joannes, plebeus, Gyöngyös, com. Heves.
27. Volkenberg Gustavus, 13. Rom.cath. Hungarus Nántü, com. Szathmár. Pater Antonius, notarius, Alsó Homoród, com. Szathmár
28. Zima Michaël, 11. Gr.cath. Hungarus Szath(már), com. Szathmár. Pater Michaël, nobilis, cantor G.R. Unit. Szathmár

Secundi Anni Grammatici

1. Bónyi Joannes Antonius, 12. Gr.cath. Hungarus Dob, com. Szathmár. Pater Joannes V(ice)A(rchi)Diac(onus) et parochus GRU. Dob.
2. Czehentner Josephus, 10. Rom.cath. Hungarus Nagy-Bánya, com. Szathmár. Mater Christina vidua Probae Magistri Nagy - Bánya.
3.Czinka Michaël, 12. Gr.cath. Hungarus Szent György Ábrány, com. Szabolts. Pater Joannes, V(ice)A(rchi)Diac(onus) et parochus GRU. Madarász, com. Szath(már).
4. Dobszaÿ Carolus, 13. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Franciscus, sutor Szathmarini.
5. Erdöss Georgius, 13. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Mater Sophia vidua docentis Szathmár-Németi.
6. Fejér Stephanus, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Stephanus, rotarius Szathmár-Németi.
7. Fiálkovits Sigismundus, 10. Rom.cath. Hungarus Szigeth, com.Marmaros. Pater Joannes r(egius) cameralis contraagens, Unghvár.
8. Hazslinszkÿ Ferdinandus, 11. Rom.cath. Hungarus Unghvár, com. Ungh. Pater Josephus, civis Viennae in Austria.
9. Hokk Josephus, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Andreas, sartor Szathmár.
10. Huszthÿ Joannes, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Josephus, oeconomus dominalis Lippó, com. Szathmár.
11.Jakab Georgius, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Michaël, cothurnarius Szathmár.

12. Kermezsán Basilius, 15. Gr.cath. Hungarus Remete,distr(ictus) Kövár. Orphanus, nobilis.
13.Kiss Carolus, 12. Gr.cath. Hungarus Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Mater Susana Sárköz-Ujlak.
14. Klipáts Antonius, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Andreas oeconomus dominalis Darah , com. Szathmár.
15. Kozma Joannes, 15. Gr.cath. Hungarus Lippó, com. Szathmár. Pater Stephanus, plebeus, Lippó.
16. Kurtz Aloysius, 11. Rom.cath. Hungarus Tomája, com. Szathmár. Pater Aloÿsius, r(egius) salis ofiicii obequitator, Tomája.
17. Lánszkÿ Josephus, 12. Rom.cath. Hungarus Felsö-Bánya, com. Szathmár. Pater Antonius, chirurgus co(mi)t(a)tensis Szinyér Várallya, com. Szathmár.
18. Littasÿ Julius, 12. Rom.cath. Transilvanus Claudiopolis, com. Colos. Mater Rosalia vidua officialis gubernalis Claudiopolis.
19. Mayer Gabriel, 12. Rom.cath. Hungarus Mogyorós, com. Szathmár. Pater Ignatius, braxator, Szathmár.
20. Mihalovich Emericus, 10. Rom.cath. Hungarus NagyKároly, com. Szathmár. Pater Demetrius, nobilis, provisor d(omi)nalis Béltek, com. Szathmár.
21. Oltsvárÿ Josephus, 12. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Georgius, cothurnarius Szathmár.
22. Paducz Joannes, 11. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, sutor, Szathmár.
23. Papp Georgius, 11. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Georgius, civis, Szathmár-Németi.
24. Papp Joannes, 14. Gr.cath. Hungarus Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Pater Joannes, nobilis, Sárköz-Ujlak.
25. Péchÿ Antonius, 11. Rom.cath. Hungarus Pettyén, com. Szathmár. Tutrix Juliána Csaba, vidua nobilis Pettyén.
26. Schirulszkÿ Franciscus, 10. Rom.cath. Hungarus Szinfalu, com. Szathmár. Pater Franciscus, sÿlvarum magister Erdöd, com. Szathmár.
27. Somlyaÿ Julius, 10. Gr.cath. Hungarus Szathmár - Németi, com. Szathmár. Vitricus Antonius Rosÿ, fiscalis, Szathmár-Németi.
28. Szántó Gabriel, 13. Rom.cath. Hungarus Nagy Bánya, com. Szathmár. Mater Juliana vidua senatoris Nagybánya.
29. Tóth Ladislaus, 12. Gr.cath. Hungarus Karátsfalva, com. Ugocha. Pater Ladislaus, plebeus Karátsfalva.
30. Tóth Nicolaus, 11. Gr.cath. Hungarus Munkáts, com. Beregh. Pater Andreas cantor GRUnit. Szathmár-Németi.
31. Firczák Joann(es), 11. Gr.cath. Hungarus Nagy Csongova, com. Ugocha. Pater Petrus parochus Nagy-Csongova, com. Ugocha.

Primii Anni Grammatici

1. Bajdik Michaël, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Mater Maria, vidua pileatoris Szathmár.
2. Bardolÿ Ferdinandus, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Ferdinandus, sutor, Szathmár.
3. Bodó Joannes, 13. Rom.cath. Hungarus, com. Mater Rosalia vidua nobilis Fantsika.4. Brindus Demetrius, 14. Gr.cath. Hungarus Fantsika, com. Ugocha. Vitricus Joannes Vantsa, plebeus, Szathmár.
5. Buleczaÿ Carolus, 10. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Basilis, docens, Szathmár.
6. Czinka Joannes, 10. Gr.cath. Hungarus Madarász, com. Szathmár. Pater Joannes, V(ice)A(rchi)Diac(onus) et parochus P(arochiae)R(omane)Unit(a) Madarász.
7. Enyedÿ Aloysius, 12. Rom.cath. Hungarus Gödénháza, com. Ugocha. Pater Joannes, nobilis, agricola, Gödénháza.
8. Ferenczÿ Ludovicus, 9. Rom.cath. Hungarus Bökény, com. Ugocha. Pater Ignatius, ordinarius notarius co(mi)t(a)tus Bökény.
9. Gaál Ludovicus, 12. Rom.cath. Austriacus, Vienna. Pater Ignatius, pictor, Szathmár.

10. Günther Ignatius, 9. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, fiscus dioecesanus, Szathmár.
11.Kaszlner Ignatius, 10.* Rom.cath. Hungarus Munkáts, com. Ugocha. Mater Victoria vidua salis ponderatoris, Szathmár.
12. Koczváry Ludovicus, 11. * Rom.cath. Hungarus Jánk, com. Szathmár. Pater Josephus, docens, Tisza-Ujlak, com. Ugocha.
13. Kovács Ioannes, 12. Gr.cath. Hungarus Madarász, com. Szathmár. Pater Simeon, colonus, Madarász.
14. Lánszkÿ Joannes, 10. Rom.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. Pater Antonius, chirurgus co(mi)t(a)tiensis Szinyér Várallya.
15. Lengyel Josephus, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Michaël, sartor, Szathmár.
16. Mafté Michaël, 11. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Mater Anna vidua civis Szathmár-Némethi.
17. Mauchs Joannes, 10. Gr.cath. Hungarus Szalócz, com. Gömör. Pater Daniel, nobilis, lanio, Szalocz.
18. Meltzer Emericus, 8. Rom.cath. Hungarus Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Pater Carolus, nobilis, Sárköz-Ujlak.
19. Meltzer Georgius, 12. Rom.cath. Hungarus Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Tutor Carolus Meltzer, nobilis, Sárköz-Ujlak.
20. Mészáros Joannes, 12. Rom.cath. Hungarus Szathmár- Németi, com. Szathmár. Pater Joannes, plebeus, Szathmár-Németi.
21. Mihalovich Stephanus, 9. Rom.cath. Hungarus Nagy Károly, com. Szathmár. Pater Demetrius, nobilis, provisor d(omi)nalis, Béltek, Szathmár.
22. Mrász Georgius, 10. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Georgius, sartor, Szathmár.
23. Nagy Sigismundus, 12. Rom.cath. Hungarus Batiz, com. Szathmár. Vitricus Fransisc(us) Kozma, notarius, Felsüfalu, com. Szathmár.
24. Novelli Antonius, 12. Rom.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. Pater Antonius, pileator, Berenye, com. Szathmár.
25. Raduch Ferdinandus, 11. Rom.cath. Gallitianus, Leopolis. Mater Emilia, Szathmár.
26. Papp Joannes, 10. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, funifex, Szathmár.
27. Pásztorniczkÿ Franciscus, 14. Rom.cath. Hungarus Lelesz, com. Zemplén. Tutor Francisc(us) Ferenczÿ provisor dominalis Tisza-Ujlak, com. Ugocha.
28. Pesti Carolus, 12. Rom.cath. Hungarus NagyKároly, com. Szathmár. Pater Alexander, tinetor, Nagy-Károly.
29. Privigyeÿ Stephanus, 10. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, rotarius, Szathmár.
30. Reiner Stephanus, 10. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Stephanus, Aenifaber, Szathmár.
31. Spellenberg Antonius, 10. Rom.cath. Hungarus Berbenik, com. Zemplén. Pater Emanuel, frumentarius d(omi)nalis Szathmár.
32. Spellenberg Stephanus, 10. Rom.cath. Hungarus Berbenik, com. Zemplén. Pater Emanuel, frumentarius d(omi)nalis Szathmár.
33. Szemercsány Nicolaus, 10. Rom.cath. Hungarus Szmerecsány, com. Liptó. Mater Eva, - fejér Gyarmath, com. Szath(már).
34. Teleszkÿ Josephus, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, chirurgus dominalis, Szent Jobb, com. Bihar.
35.Thill Josephus, 9. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Mater Maria vidua, Szathmár.
36. Tóth Franciscus, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Michaël, plebeus, Szathmár.
37. Tóth Joannes, 11. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Michaël, plebeus, Szathmár.

38. Ujhelyi Eugenius, 9. Rom.cath. Hungarus Tisza-Ujhely, com. Ugocha. Mater Eva, vidua nobilis, Szathmár.
39. Ujhelyi Geiza, 9. Rom.cath. Hungarus Tisza-Ujhely, com. Ugocha. Mater Justina, vidua nobilis, Tisza-Ujhely.
40. Vagner Josephus, 10. Rom.cath. Hungarus Szögligeth, com. Torna. Pater Samuel, lanio, Szathmár.
41. Vallon Henricus, 9. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Jaobus, ? imigmator, Szathmár.
42. Varga Josephus, 12. Gr.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. Pater Joannes, cerdo, Szinyér Várallya.

Szathmarini, die 15[a] octobris 1843. Antonius Majerhold, gímnasii director.

Informatio Primo Semestrialis , 1809 /10*
[Csak azokat közlöm, amelyek hiányoznak a Bura 1994: 258 -262 oldalán közölt névsorokból, illetőleg ha eltérést / többlet adatot közöl. A sorszám az okiratbeli számozásra utal.)

Philosophi secundae anni

Fetz Joseph(us)
Vinkler Bern(ardus ?)

Saeculares
1. Bercs Stephanus, 20, gc. Valachus, ex Kalinfalva, com. Maramaros, pater oeconomus.
7. Christ Ioannesm 19, rc, Germanus, Kusztánfalva, com. Beregh, Ioannes, minerae magister dominalis ibidem.
11. Dudinszki Michael, 18, gc. Hungarus, Bodrog-Szerdahely, com. Zemplén, Andreas, parochus loci, habitat ibidem.
24. Nemes Iacobus, 21, gc, Valachus, Nagy-Gércz, com. Szathmár, Simeon, nobilis ibidem.
38. Sándor Simeon, 19, gc, Valachus, Kálinfalva, com. Maramaros, Stephanus, colonus ibidem.

Philosophi Primii Anni
1. Almási Theodorus, 21, gc, Hungarus, possesione Makarja, com. Beregh.
2. Baburnits Ladislaus, 20, gc, Valachus, Boros, com. Szathmár, soror Anna, plebeia ibidem.
3. Bagosi Ioannes, 19, gc. Töke-Terebes, com. Szathmár, pater Ioannes, plebeius
ibidem.
7. Bukovits Carolus . Infirmati impeditus examen in subivit.
9. Böszörményi Ladislaus
11. Danilovits Ioannes, 18, gc, Hungarus, Radvánc, com. Ugocha, Andreas, parochus ibidem.
13. Erdélyi Franciscus, 19, rc, Hungarus, Halmi, Ugotsa, Franciscus, Provisor, habitat ibidem.
14. Fábián Ioannes, Valachus, Possesione Zsadány, com. Szathmár, Ladislaus, agricola ibidem.
16. Fischer Antonius, 14, Germanus, Munkáts. com. Beregh, tutor: Antonius Fischer, A(rchi) Diac(onus) Ugotisensis, parochus ibidem.
18. Fundvánits Georgius, 20, gc, Hungarus, Unghvár, pater Michael eccl(esia)e curator ibidem.
21. Grigasi Michael, 20, gc, Hungarus, Mukliva, com. Beregh, Michael, parochus ibidem ac Marmatinae verchovinae v(ice)a(rchi)diac(onus).
27, Kende Sigismundus, 17, rc, Hungarus, Czégény, com. Szathmár, mater: Anna Rutkai, nobilis ibidem.
31. Konts Carolus, 16, rc, Hungarus, Nevetlenfalu, Ugotsa, mater: Cbrea (?), vidua ibidem.
37. Mozsa Michael, 18, Valachus,Tőkésfalva, com. Szathmár, pater Ioannes, nobilis ibidem.
39. Opris Simeon, 21, gc, Valachus, Kalinfalva, com. Máramaros, Michael, cantor ibidem.
40. Ormos Nicolaus, 17, rc, Hungarus, Szekely, com. Bihar, mater: Amalia, vidua ibidem.
41. Orondi Ioannes, 19, gc, Hungarus, Huta, com. Unghvár, orphanus.

45. Papp Georgius, 17, gc, Hungarus, Zsadány, com. Szathmár, pater Michael, parochus ibidem.
47. Rottensteiner Antonius, 17, rc, Hungarus, Telki, com. Bihar, Andreas, magister postae regius, habitat ibidem.
54. Sperlák Antonius, rc, Hungarus*, Possesiune Hladovka, com. Arvensis, mater: Barbara Mokosag,, plebeia ibidem.

INDEX ALFABETIC

[Anul, numărul elevului pe listă, şcoala, anul de studiu. Cuprinde numai elevii din clasele umaniste din gimaziu (anul II., respectiv I.), respectiv din clasele liceului episcopal (anul II., respectiv I.), care nu au fost publicate în volumul *Szatmári diákok 1610 – 1852*.]

Almási Theodorus (1809) 1-lic I.
Babits Ioannes (1829) 1 -gimn II.
Baburnits Ladislaus (1809) 2-lic I.
Bagosi Joannes (1809) 3-lic I.
Baur Franciscus (1829) 1- gimn I.
Bercs Stephanus (1809) 1-lic II.
Bojthor Laurentius (1834) 1 - gimn II.
Böszörményi Ladislaus (1809) 9-lic I.
Budaÿ Ioannes (1834) 2-gimn II.
Budzath Cajetanus (1829) 2 - gimn I.
Bukovits Carolus (1809) 7-lic I.
Christ Ioannes (1809) 7-lic II.
Csontos Michael (1834) 3-gimn II.
Danilovits Joannes (1809) 11-lic I.
Demeter Michael (1834) 4-gimn II.
Dobszaÿ Nicolaus (1834) 5-gimn II.
Doros Joannes (1834) 6-gimn II.
Dudinszki Michael (1809) 11-lic II.
Ember Theodorus (1834) 7-gimn II.
Erdélyi Franciscus (1809) 13-lic I.
Fábián Joannes
(1809) 14-lic I.
(1829) 3-gimn I.
Faliznyo Aloysius (1829) 4 - gimn I.
Faliznyo Antonius (1829) 5 - gimn I.
Fetz Josephus (1809) -lic II.
Fischer Antonius (1809) 16-lic I.
Fundvánits Georgius (1809) 18-lic I.
Futó Josephus (1834) 8- gimn II.
Grigasi Michael (1809) 20-lic I.
Györgyényi Franciscus (1829) 6 - gimn I.
Hagara Ladislaus (1829) 7 - gimn I.
Hám Josephus (1834) 9- gimn II.
Hatalovits Gregorius (1829) 8 - gimn I.
Hemtner Ludovicus (1834) 10-gimn II.
Hudik Martinus (1829) 2 -gimn II.
Hungréder Iosephus (1829) 9 - gimn I.
Huszi Ludovicus (1829) 3 - gimn II.
Illyasevits Basilius (1829) 4 - gimn II.
Kende Sigismundus (1809) 27-lic I.
Kerekes Augusinus (1834) 11- gimn II.
Kiss Petrus (1829) 10 - gimn I.
Konts Carolus (1809) 31-lic I.
Kotro Iosephus (1829) 11 - gimn I.
Kováts Ignatius (1829) 5- gimn II.
Kozma Ludovicus (1829) 12 - gimn I.
Krizsán Ioanes (1829) 6 - gimn II.
Lechner Ludovicus (1829) 13 - gimn I.
Lichtneger Vincentius (1829) 7 - gimn II.
Mako Ignatius (1829) 8- gimn II.
Máté Emericus (1829) 9- gimn II.
Máté Paulus (1829) 14 - gimn I.
Morzsa Michael (1809) 37-lic I.
Müller Jacobus (1834) 16- gimn II.
Nagy Alexander (1834) 17- gimn II.
Nagy Carolus (1834) 12- gimn II.
Nemes Jacobus (1809) 24-lic II.
Novák Franciscus (1834) 18- gimn II.
Nyisztor Petrus (1834) 19- gimn II.
Oláh Josephus (1834) 13- gimn II.
Opraÿ Franciscus (1834) 14- gimn II.
Opris Simeon (1809) 39-lic I.
Ormos Nicolaus (1809) 40-lic I.
Orondi Joannes (1809) 41 -lic I.
Orosz Antonius (1829) 10 - gimn II.
Papp Franciscus (1834) 20- gimn II.
Papp Georgius
(1809) 45-lic I.
(1829) 15 - gimn I.
Papp Joannes (1834) 21- gimn II.
Peley Iosephus (1829) 11 - gimn II.
Ráthonyi Franciscus (1834) 15- gimn II.
Répásy Ludovicus (1829) 16 - gimn I.
Roib Michael (1834) 22- gimn II.
Rottensteiner Antonius (1809) 47-lic I.
Sándor Simeon (1809) 38-lic II.
Simonyi Ladislaus (1829) 12 - gimn II.
Sinka Carolus (1829) 17 - gimn I.
Sinka Ioannes (1829) 18 - gimn I.
Sopronyi Joannes (1834) 23- gimn II.

Sperlák Antonius (1809) 54-lic I.
Surányi Basilius (1834) 24- gimn II.
Szabó Ignatius (1834) 25- gimn II.
Szeremi Ioannes (1829) 19 - gimn I.
Tatár Joannes (1834) 26- gimn II.
Vargovszky Andreas (1829) 13 - gimn II.
Vengler Michael (1829) 14 -gimn II.
Vinkler Bernardus (1809) - lic II.
Zeller Josephus (1829) 15 - gimn II.
Zima Antonius (1829) 20 - gimn I.

Bibliografie selectivă:
(Opere care se ocupă de problemele învăţământului din epoca studiată)

ARATÓ Endre 1975: *A feudális nemzettudattól a polgári nemzetig*. A magyarországi nem magyar népek nemzeti ideológiájának előzményei. Akadémiai Kiadó, Budapest.
BAHLOW, Hans 1990: *Deutschen Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprug un Sinn erklärt*. Gondrom Verlag, Bindlach.
BAKCSY Gergely 1896: *A szatmárnémeti, ev. ref. főgimnázium története*. Szatmár.
BALOGH Béla – DÁVID Lajos – METZ József – VÁNK Sándor 1997: *Évek és iskolák. A nagybányai középoktatás 450 éve*. EMKE Füzetek 12 - 14. Nagybánya.
BÁRCZI G. – BENKŐ L. –BERRÁR J.: *A magyar nyelv története*.Tankönyvkiadó, Bp.
BOIA, Lucian 1997: *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Humanitas, Bucureşti.
BOROVSZKY Samu (szerk.): *Szatmár vármegye. Szatmár-Németi szabad királyi város*. Magyarország varmegyéi és városai. Budapest. [1907].
BURA László 1994: *A szatmári református kollégium és diákjai (1610 – 1852).*
BURA László 1994a: *Szatmári diákok 1610 – 1852*. Szeged, 1994. Erdélyi Tudományos Füzetek 217. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kvár.
BURA László 1995: *Az értelmiségképzés műhelye a XIX. századi Szatmáron*. In: Satu Mare – Studii şi comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. X - XII. (1994 - 1995) 317 – 332.
BURA László 1996: *A jezsuiták Szatmáron (Szatmárban).* In: Satu Mare – Studii şi comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XIII. (1996) 268 – 282.
BURA László 1996a: *A szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum.* In: Satu Mare – Studii şi comunicări. XIII. Editura Muzeului Sătmărean. 283 – 304.
BURA László 1999: *Iskolavárosunk Szatmárnémeti*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda.
BURA László 2001: *A keleti szertartású katolicizmus múltja és jelene Szatmárban. Magyar görög katolikusok a Szamosháton (Szatmár megyében).* In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 13. évfolyam (2001) 3-4: 103-120.
BURA László 2004: *Könyvek és könyvtárak Szatmáron és Németiben*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda.
CIUBOTĂ, Viorel: *Dimitrie Ivaşco un cărturar român puţin cunoscut.* In: Gabriel Ştrempel la 80 de ani. Satu Mare, 146- 153.
CSERVENYÁK László – N. DIKÁN Nóra – MARGÓCZI József – MEZŐ András – NÉMETH Péter – SALLAI József – TAKÁCS Péter: *Nyíregyháza története*. Nyíregyháza, 1987.
DANKU Pál 2004: *A munkácsi rutén püspökség helyzete a Rákócziak korában*. In: Satu Mare – Studii şi comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XVII - XXI. (2000 - 2004): 55 – 64.
DIACONESCU, Marius 1996: *Colonizarea rutenilor în secolul XV – XVI*. In: Satu Mare – Studii şi comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XIII. 93-98..
DIACONESCU, Marius 1997: *Catolicismul în Maramureş (I.). Mănăstiriea eremiţilor*. In: Satu Mare – Studii şi comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XVI. 122 – 132.
DIACONESCU, Marius 1997a: *Din istoria Maramureşului în timpul principelui Gabriel Báthory*. In: Satu Mare – Studii şi comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XVI. (1997) 295 – 307.
FILIPAŞCU, Alexandru 1940: *Istoria Maramureşului*, Bucureşti.
GELLNER, Ernest 1997: *Naţionalismul*. Incitatus. Tradus de Anton Lepădatu, Ed. Librarim Antet SRL. 1997.
JAKÓ Zsigmond – Juhász István 1979: *Nagyenyedi diákok 1662 – 1848*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
KÁLMÁN Béla 1969: *A nevek világa*. Gondolat, Bp.

Komáromy András 1986: *Ugocsa vármegye keletkezése.* Értekezések a történelemtudományok köréből. Budapest, 1986.
Kónya László 1996: *Tanítóképzők Szatmár megyében.* In: Szatmári Friss Újság, VII. (1996) évf. 92:5.
Lehoczky Tivadar 1881: *Bereg vármegye monográphiája.* I – III. Ungvár, 1881.
Mészáros Ferenc 1865: A katolikus iskolaügy Magyarországon, I – II. Budán, 1865.
Mészáros István 1981: *Az iskolaügy története Magyarországon 996 – 1777 között.* Budapest.
Mészáros István 1982: *A nevelés története 1790 – 1849.* Tankönyvkiadó, Budapest,
Morvay Győző 1896: *A középoktatás története Nagybányán.* Nagybánya, 1896. *Pázmány Péter bíbornok ...összegyűjtött levelei,* 1-2. (Kiad. és bev. Hanuy Ferenc, Bp. 1910-1811. (1059. sz)
Sarmaság Géza 1896: *A szatmári kir. kat. főgimnázium története.* Szatmár, Pázmány sajtó.
Szarka László: *A szlovákok története.* Bereményi Könyvkiadó. Budapest, é.n.
Szabó István 1937: *Ugocsa megye.* Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Bp.
Szirmay Antal 1808: *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete.* Buda,
Thurzó Ferenc 1905: *A nagybányai ev. ref. főiskola (Schola Rivulina) története 1547 – 1755.* Nagybánya – Budapest.
Udvari István (szerk) 1990: *A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása.* Nyíregyháza.
Vonház István, dr.1931: *A szatmármegyei német telepítés.* Pécs.

Bura László: Dokumentumok a Szatmárnémeti Királyi Főgimnázium, valamint a Római Katolikus Püspöki Líceum diákjaira vonatkozóan

A tanulmány beilleszkedik a szerző által kutatott és publikált, Szatmárémetiben 17. századtól a 19. század első feléig működött (Református Kollégium, Jezsuita Gimnázium, Pálos Gimnázium, Katolikus Főgimnázium) középiskolákra vonatkozó publikációinak sorába. A kutatás 1852-ig, a Habsburg iskolareformig terjed, így magába foglalja az 1804-ben alapított Szatmári Püspöki Líceumot is, ahol a gimnáziumban végzettek tanulhattak tovább. Evvel az intézménnyel kapcsolatban, ami a maga korában egy nagyon ritka intézménytípus volt, röviden bemutatásra kerül az iskola jellemzői, tanárai, tantárgyai, a használt tankönyvek, valamint a tanulók szociális és etnikai hovatartozása.

A tanulmány közöl három iskolával kapcsolatos eddig ismeretlen dokumentumot – a gimnázium tanulóinak adatait az 1828/1829 valamint az 1843/1844. iskolai évből, valamint a püspöki líceum diákjainak adatait az 1809/1810. iskolai évből – amik ismeretlenek voltak a *Szatmári diákok 1610 – 1852* [Elevii sătmăreni 1610 – 1852], című, 1994-ben Szegeden megjelent könyv publikálásakor (a könyv a *Fontes Rerum Scolasticarum*, V. című sorozat keretében jelent meg). Ezek a listák kiegészítik a könyvben publikáltakat, illetve segítik a kor oktatástörténetével foglalkozó kutatókat. Ugyanígy a névjegyzék kiegészíti a könyvben megjelent hasonló mellékletet.

Élve a kocsmáltatás jogával
-„ hogy az italmérés fenn ne akadjon" -

Forstenheizler Csilla

Nincs jobb motiváció egy kutató számára annál, ha érdeklődését táplálja a megismerés, és tudásvágyán kívül a személyes kötődés is. Ilyen kötődés kialakulhat egy személy, egy téma vagy egy helység irányában. Esetemben ez utóbbi adta a kiinduló alapot a kutatáshoz, hiszen Szatmárnémeti szülővárosom. Innen eredt tehát az a szándék, hogy a város eseménytörténetén túl, amit bővebb vagy rövidebb lélegzetű, szakirodalmi vagy a széles olvasóközönség használatára szánt monográfiák már megörökítettek, egy kevésbé kutatott területet: a városi közigazgatás történetét vizsgáljam.

A városi tanács jegyzőkönyveinek tanulmányozása során, a tárgyalt ügykörök közül némelyek felkeltették érdeklődésemet, mert az akkori „szatmári életben", az ott élő emberek mindennapjaiba vezettek be. A közigazgatás ügyköre rendkívül széles és részletes volt, a továbbiakban egy olyan része kerül bemutatásra, amely mind a városi jövedelmek- és kötelezettségek, mind pedig a jegyzőkönyvek tartalmában kiemelkedő jelentőséggel bírt.

A szabad királyi városok számára rendkívül fontos benefíciumot jelentett a királyi kisebb haszonvételek közül az italmérésből eredő jövedelmek feletti monopólium. Ezen kedvezmény kiaknázásának megannyi módozatait ismerte és alkalmazta a városok többsége. Rendszerint a központi helyen levő, ún. főkocsmát a város házi kezelésben tartotta. A helység központjától távolra eső, külső területeken felállított kocsmákat, meghatározott feltételek mellett, bérbe adta. Ezen kívül, bizonyos keretek között, a polgároknak is lehetőségük volt saját borfeleslegükből eladásra szánni. A városi gazdálkodás vezérelve tehát pénzügyileg minél előnyösebben kihasználni és minél hatékonyabban ellenőrizni a státusából eredő **italmérési jog**ot, (lat. *jus educillatio*).

Annak érdekében, hogy a kocsmák jelentette „kincsesbányából" eredő hasznot a városnak ne kelljen más, illetéktelen személyekkel megosztania, s a jövedelem ne kallódjon el a házi pénztár felé vezető úton, mindezek őreként az esküdtek köréből választott tisztségviselőt. A **borbírók** (lat. inspector educillorum) hatáskörébe tartozott: a kocsmák működésének összehangolása, a szabad borkimérés idejének meghatározása, a bor hírnevére, minőségére való felügyelet és az árak megszabása. A borok minőségének megőrzésével kapcsolatban 1807-ben „minthogy tapasztaltatott, hogy a borok nagyobb hordókban sokkal jobbán és tovább el állanak mint az apróbb korsókban, azok Conservatioja is alkalmatosabb" elhatározzák, hogy: „csináltassanak 30 korsó bor alá 10 csebres, 20 Seres 4 csebres, 10 pálinkás 8 csebres hordók".[1] A borbírónak segédei is voltak: az akolómester, kádszúró és törkölylátó személyében. A város fő bevételforrásának kezelőjét eljárásának hitelességéről az évenként készített számadások révén tudta kérdőre vonni a város vezető testülete.[2]

Szatmár és Németi ikervárosok **első italmérésre vonatkozó előírásai** az 1264-es kiváltságlevélből valóak, melyben megtiltották a bormérést a királyi tiszteknek, adószedőknek, idegeneknek, mert az erre vonatkozó jog kizárólag a lakosság sajátja volt. Az időrendben ezt követő, hasonló tárgyú információ az, hogy 1607-től kezdődően 6 hónapig minden kocsmán egyedül a város, az év többi részében pedig csak egy csapszéken gyakorolta ezt az előnyt. A későbbi rendelkezések világosan fogalmaznak, amikor azt szögezik le, hogy: „a két városnak, Szatmárnak és Németinek, szabadsága volt minden embernek tulajdon ő borát árultatnia" anélkül azonban, hogy az időintervallumot meghatároznák.[3] A szabad királyi városi rangért folytatott küzdelmek hajnalán, már 1655–ben sikerült elérni a kamaránál, hogy megengedjék az egész évi borkocsmáltatást,[4] ami a gazdasági terebélyesedés fontos lépcsőfoka, és egyben a régi vágy, a szabadság árának is záloga volt.

---

[1] KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1804/127 10 p.
[2] Ortutay Gyula (főszerk): *Néprajzi Lexikon*. 3. köt. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó. 233 p.
[3] S. Nagy Mihály: i. m. 291 p.; 294 p.; 300–301 p.
[4] Pál Judit: *A szabadság ára. Szatmárnémeti harca a szabad királyi városi rangért a 18. század elején*. In: Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv. 1. köt. Budapest, 2006. 203 p.

Az általam vizsgált időszakban, a szabad királyi városi rang meggyökerezése révén, az italmérés jogával való élés széles tárgykörré nőtte ki magát. A „kocsmahálózat" kiterjedt az egyesült város egész területére, s ezzel párhuzamosan teret hódított a tanácsjegyzőkönyvek által tárgyalt ügykörök között is. Az apró részletekig lebontott szabályozások és szüntelen tiltások egyedüli célja: megakadályozni a város fő jövedelem- forrásának csorbítását.

A 18. század elején Szatmáron, a városban és a várban összesen 7 kocsma létezéséről szólnak a források, melyekből 2 magánkézen (erre a későbbiekben még visszatérünk), a fennmaradó 5 pedig a város tulajdonában volt.[5] Szirmai, a város legkorábbi történetírója, kortárs állapotokról szólva, úgy számol be, hogy a városban „a Kocsmázás 14 különös helyeken folytattatik".[6] A dolgozatomban felölelt időszakban, az alábbi **italmérő helységekről** sikerült tudomást szerezni:

- Főkocsma - a városháza alatt[7] – ez nem egyedülálló eset vagy helyi sajátosság, ugyanis a nagyobb városokban az első számú városi kocsma a városházán vagy annak közeli szomszédságában volt (pl. Buda, Pozsony, Debrecen, Szeged).[8]
- Csernátszegen[9]
- Homoródi híd mellett[10]
- Károlyi- ház kocsmája[11]
- Vámhídnál[12]
- „Ponyvás „– a Szamos kisebbik ágától a Bors – utcza felé eső oldalon[13]
- Kontz házánál[14] (nem tudjuk mikortól, hol és meddig létezett)
- „Hajnal Hasadásig"utczán[15]
- Pér utczán[16]
- Csapó utczán[17]
- Lázár utczán[18]
- Katona utczán[19]
- Németi Kis Hídnál[20]
- Németi „Kis Misi" kocsma[21]
- Németi Toronynál[22]
- „Koplaló" kocsma[23]
- Nemes utczán[24]
- Varga utczán[25]
- Kis utczán[26]

A templomok mellett[27], abból a megfontolásból, hogy: „akkor még jobban látogatták a templomot s így a korcsma sok embernek esett útjába, kivált ünnepnapon."[28]

---

[5] Uo. 210 p.
[6] Szirmai Szirmay Antal: *Szathmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete*. 1. köt. Buda, 1809. 214 p.
[7] Jenei György: *Egy szatmári czivis emlékiratai*. Szatmárnémeti, 1999. /Otthonom Szatmár Megye.8./ 20 p.
[8] Ortutay Gyula (főszerk): i.m. 235 p.
[9] KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv*. 1825 / 266 119 p.
[10] Jenei György: i. m. 20 p.
[11] Uo.
[12] KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv*. 1819 / 227 169 p.
[13] Jenei György: i. m. 59 p.
[14] KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv*. 1807 / 150 96 p.
[15] Uo. 1825 / 266 5 p.
[16] Uo. 1825 / 266 16 p.
[17] Uo. 1825 / 266 86 p.
[18] Uo. 1830 / 295 79 p.
[19] Uo. 1813 / 186 39 p.
[20] Uo. 1822 / 248 40 p.
[21] Uo. 1825 / 266 99 p.
[22] Uo. 1822 / 266 103 p.
[23] Uo. 1822 / 266 42 p. Megj: később Borovszky csárdaként említi.
[24] Uo.
[25] Uo.
[26] Uo.

Következésképpen Szatmárnémetiben, a két városrészen, 20 fölöttire tehető a kocsmák száma. Ez sok volt-e vagy kevés, nézőpont kérdése és a bortermésé, annyi azonban bizonyos, hogy Debrecenben már jó pár évtizeddel korábban, pontosan 1773-ban ugyanennyi csapszéken méreti a város saját borát.[29] Lemaradt azonban a „kocsmanyitási versenyben" Szeged városa mivel itt 1724-ben csak 10 ilyen létesítményről tudunk.[30]

Ilyen szép számmal fenntartott kocsmákban **italt kimérő személyzetre** is szükség volt, s mert a „kocsmárosok változtatásának ideje az eddig volt szokás szerént" minden év május elseje volt,[31] ahogy közeledik ez a kijelölt időpont, szinte elárasztják a város vezetőit a korcsmáros jelöltek instanciái. Döntő hányadukban ürességben levő helyekre pályáznak, mint Veres Mihály, Jászter László és Kónya István, akik 1807–ben a Kontz ház csaplárosi állására vetették szemüket.[32] Kocsmárosságtól önként senki nem akart megválni, előfordult azonban, hogy más kocsmában szerették volna a gyarapodás lehetőségét megragadni. Ilyen céljai voltak Koós Mártonnak is, de nem kedvezett neki a szerencse, mivel az általa óhajtott németi „Kis Hídi" kocsmába több alkalmazottra nem volt szükség. Egyedül a nem túl ígéretes nevet viselő „Koplaló" kocsmában lett volna számára hely, de arról meg ő nyilatkozott úgy, hogy „el nem fogadhattya,"[33]így hát maradt minden a régiben. Olyan is volt, hogy egyes személyek saját házuknál akartak ilyen jellegű helyiséget kialakítani, ahol a város italait mérhessék. A „Nemes Kommunitás" annak függvényében hozta meg döntéseit, hogy szükségesnek látta-e a környék italozó helyeinek „szaporodását" vagy sem, de nem ez volt az egyetlen tényező, amit figyelembe vettek. Kiválló példa erre Madarasi János esete, mivel kérésének teljesítésében „kivált képpen azon akadályt látván, hogy a Jelentőnek azon Házaihoz, melyben a Korcsmát nyitni szándékozik különös Pintzéje nintsen, mely szerént a Város italait a tulajdon italaival egy Pintzében kellene tartani, mely a Kocsmáltatás szisztémájával egybe nem férhető környülállás, azért annak tekintetéből a kérésnek hely nem adattatik."[34] Viszont elnéző volt a városi tanács a szabályszegő Soós Jánossal, akit rajtakapván, hogy: „a Város Kocsmárolási Jussa mellett maga égett Borát árulta" ugyan első ízben kitett állásából, de hajlandó volt büntetése leróvása után adni neki egy másik esélyt mint csapláros, elismervén: „igaz az, hogy jól administrált" és előrevetítve, hogy: „azon a részen korcsma nem lévén, az által a tilalmas Korcsmák meg fognak szorítódni, nem ellenzi azt, hogy ismét Korcsmáros légyen."[35] Kocsmákat nem csak működésre jogosítottak fel, hanem ezzel ellentétes irányban bezárásra is ítéltek. A külső tanács 1828-ban két kocsmának is ilyen sorsot szánt. A Csapó utczai kocsma eladását azért kezdeményezi, mert: „elavult és a tűz veszedelmének is ki van tétetve". A Katona utczán található italozó hely rendeltetését azért akarja megváltoztatni, mert az épületre szüksége van, azt vagy a római katolikus kántornak vagy a katonatiszteknek készítené elő kvártélyul.[36]

A kocsmárosok kihágásaival szemben nem voltak mindig ilyen elnézőek a borbírók. Horváth Jánosnak, aki 200 forinttal adós maradt az elmért italokért a városnak, nem kegyelmeztek meg, nem is tehették, hiszen az volt a törvény, hogy amint a csaplárosok „50 frtal fejebb adósok maradnak azonnal szolgálattyokból el mozdíttassanak". A főügyész és a borbírák, a volt csaplárossal együtt a bevett szokás szerint megjelentek a helyszínen, hogy: „mind ez idáig általa el méretett Italokról végső számvetést tégyenek, a nálla található tele Hordókat vegyék által, a félben levőket fel bontatván, Ittzénként méressék ki; kész pénzek ha mellyek vagynak nálla azokat általa a Cassába fizettessék be."[37] Ugyanilyen körültekintően jártak el az illetékesek Remek András, a Vámhídnál levő kocsmáros ügyében is. Ellene az volt a feladott panasz, hogy meggybort kevert a rendes borhoz és ezt adta el. Arra a lényeges kérdésre, hogy miért folyamodott ilyen cselhez, azzal vágta ki magát, hogy: „a

---

[27] Megj: ezek többsége akár a fentiekkel is egybeeshetett.
[28] Jenei György: i. m. 20 p.
[29] Csobán Endre (főszerk.): i. m. 114 p.
[30] Reizner János: i.m. 3 köt. 125 p.
[31] KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv.* 1830 / 295 92 p.
[32] KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv.* 1807 / 150 96 p.
[33] Uo. 1822 / 266 40 p
[34] Uo. 1828 / 283 21–22 p.
[35] Uo. 1830 / 295 192 p.
[36] Uo.1828 / 283 36-37 p.
[37] KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv.* 1813 / 186 39 p.

városnak bizonyos meg nyúlósodott Borai melly keze alatt volt, jobban való árulhatásának okáért", az érdekeltek azonban úgy vélték: „minthogy pedig ezen vallástétel még az ő mentségére elegendőnek nem vétethetik ezen környülállásoknak, hogy volt e a városnak nyúlós Bora, mennyi s kitől való volt az, ki hírével s tudtával qualificalta azt a panaszlott, s melly áron mennyi kőlt el belőle s van e még?", de addig is „azon Bor további árulásától el tiltatott."[38]

Azok az épületek sem menekültek meg az idő vasfogától melyekben hosszútávon és rendszeresen italmérés folyt és időnként **felújításra** szorultak. Ilyen kocsma tatarozási láz „tombolt" 1825-ben Szatmáron. A csernátszegi csapszék árendása nem részletezi, mit is ért „szükséges Reparatiok" alatt,[39] ezzel szemben Boros Ferencz Csapó utczai csapláros „a Ház végénél levő fél eresz alá az Italok tartására alkalmatosabb helyet kér készíttetni." Úgy tűnik a tanács ezt nem tartotta a működés elengedhetetlen feltételének, mert úgy határozott, hogy „amely állapotok eddig voltak ezentul is csak abban az állapotban hagyattatik".[40] Nem tudjuk azonban milyen elbírálásban részesítette a tanács Pap György németi „Kis Hídi" kocsmáros kérését, aki a kerítés és az árnyékszékek rendbehozatalára kért felhatalmazást.[41]

Kocsmárosi állásra bármelyik háztulajdonnal rendelkező szatmári lakos jelentkezhetett, aki szolgáltba lépésekor megesküdött rá, hogy a bort vízzel szaporítani nem fogja.[42] Ezzel a kitétellel igyekezett megelőzni a város, hogy a csapszékekben kínált bor színvonalára később panaszt tegyenek. Korlátozások elsősorban a külső tanács tagjait sújtották e tekintetben, ugyanis a belső tanács már 1794-ben azon az álláspontón volt, hogy: „ezen foglalkozás a kommunitási ranggal meg nem egyezvén és derogálván".[43] Nem mindenütt vélekedtek ehhez hasonlóan a városatyák. Szegeden a tanácsnokoknak már a 18. század első harmadától választási lehetőségük volt, hogy a város érdekében történő érdemi fáradozásaikért vagy meghatározott pénzösszeg vagy egy saját kocsma nyitása legyen a honoráriumuk.[44] Ugyanilyen liberálisan kezelték Szegeden a zsidók kocsmanyitási és városi javadalmakat bérelni szándékozó törekvéseit és azok útjába nem gördítettek különösebb akadályt.[45] Szatmáron azonban, konkrét jelei vannak a zsidók gazdasági erejétől való félelemnek, hiszen több ízben is „érzékenyen kérte" a Külső Tanács, hogy „midőn több Korcsmák s egyébb Beneficiumok fognak ki adatni Dobszón, méltóztasson ezen Tanács az Izraelitákat a Licitatióra elő nem bocsátani", mert ennek bekövetkeztét úgy tekintené, mint „a Polgárság Jussainak, Hasznának egyenes sérelmét s Károsodását."[46]

A fentiekben azzal már foglalkoztunk, hogy hol és kik mérhettek hivatalosan alkoholt a városban, de azt hogy pontosan **mit mértek a csapszékeken**, még nem fejtettük ki. A leggyakrabban kért, legnagyobb mennyiségben termelt és forgalmazott ital a bor volt. Ez cseppet sem meglepő, hiszen Szatmár jellegzetesen bortermelő vidék, kevés olyan gazda volt, akinek bármilyen kicsi területen is, ne lett volna legalább saját fogyasztás céljára szőlője. Sörfőzési joga egyedül a városnak volt,[47] ez meg is látszott a kínálaton és annak minőségén. Az 1819. esztendőben azt sérelmezik a városlakók, hogy abban az időben, amikor Nagykárolyban és a falvakon is jó sört lehet kapni, Szatmáron csak „rossz és nagyon vékony serek árultatnak". Válaszul felhívják a sörfőzők figyelmét, hogy munkájukat lelkiismeretesebben végezzék: „a Serfőző megszólíttattatik, hogy a Serfőzéseket igazán, és szorgalmatos vigyázat alatt tégye, mivel különben főzetendő Sere vizsgálat alá vétettvén, ha rossznak avagy nem igaz mérték szerént főzöttnek lenni találtatik; a Serfőző terhére fog vettetni és az árra rajta meg vétetni."[48] Ennek ellenére már a korábbi időktől kezdve a város igyekszik, hogy elegendő árpát szerezzen be a sörfőzéshez: „azért, hogy a Nemes város aeconomiája a Ser főzésben fogyatkozást ne

---

[38] Uo. 1819 / 227 169 p.
[39] Uo. 1825 / 266 119 p.
[40] *Uo. 1825 / 266 86 p.*
[41] *Uo. 1825 / 266 109 p.*
[42] *Jenei György : i. m. 67 p.*
[43] *Uo. 48 p.*
[44] *Reizner János: i. m. 131 p.*
[45] *Uo. 498 p.*
[46] *KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1830 / 295 202 p.*
[47] *S. Nagy Mihály: i. m. 294 p.*
[48] *KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1819 / 227 35 p.*

szenvedjen, szükség hogy két száz köböl árpa vétettessék... A költsön ki adott árpa pedig mindenektől vagy in natura beszedettessék, vagy pedig a költsönzők a vejendő árpának árát vecturjával, és egyébb költséggel együtt a proportione fizessék."[49] A bor és sör mellett, természetesen pálinkát is mértek, de minden bizonnyal népszerűség tekintetében a másik kettővel szemben alul maradt. A kocsmák nem csak az italozni vágyók igényeinek akartak megfelelni. Ezt tanúsítja, hogy a már korábban említett esztendőben azon kesergés jut el a városi elöljárók elé, hogy „az ezen Várostól egy napi útnyi távolságra lévő Bikszádi Kútról szállíttatni szokott savanyú vizet, a szállítás rendes költségéhez képest mérhetetlen áron árulhattyák", de ezúton „az illendőséghez alkalmaztatva" kiinduló árként, három krajcárban egyeznek meg.[50]

Sok fejtörést okozott és rendszeres ellenőrzést igényelt, hogy **a kocsmákban jó és hiteles mértékkel mérjenek** és ezáltal elkerüljék mind a város, mind pedig a fogyasztó közönség károsítását. Szatmárnémetiben és környékén a 17. századtól a biharinak és erdélyinek nevezett bormértékrendszereket vették alapul.[51] A 19. század elején a város vezetői elrendelik, hogy annak elkerülése végett, hogy az italmérésbe a mérőedények körének szűk jelenléte miatt „az italmérés fenn ne akadjon, a város nehány száz itczés és meszelyes csuprot volt kénytelen csináltatni".[52] Úgy tűnik a következő évek panaszáradatából, hogy ezek az edények nem bizonyultak elegendő számúaknak ahhoz, hogy a pontos kimérés kérdését orvosolják. Az 1804-es évben hibás italmérésen rajtakapott hét kocsmáros azzal mentegetőzött, hogy „az edények szűk volta miatt tökéletes ittzéseket nem mindég találhatnak" s ugyan ez nem mentette fel őket a rájuk kiszabott büntetés kifizetése alól, de felhívta a városi tanács figyelmét a kérdés sürgős rendezésére. Felismervén, hogy a pénzbüntetés nem jelenti a probléma hosszú távú megoldását, mert „az edényeknek egyenetlen volta miatt, nagy alkalmatosság szolgáltatik ő nékiek, a további hibás edényekkel való mérésre", ezért parancsba adják Probszt János üveges mesternek: „a Hutába mind ittzés, mind meszelyes, fertályos és más apróbb üvegeket hozzon". A kocsmárosoknak pedig meghagyják, hogy „ő tölle tartozzanak mérő edényeket vásárolni, melyeket elöre az Inspectoratus meg fog pecsételni".[53] Az ebben az időben használatban levő leggyakoribb űrmértékek: icce (0,95 liter), meszely (0, 41 l–fél icce), fertály (13,4-14,7 l) ,csöbör (41,97 l) köböl (12-42 l), akó(53,72 l), pint (1,6 l-2 icce), átalag (67,14-75,54 l).[54]

A hiánypótló intézkedések ellenére, 1810–ben ismét fény derül arra, hogy öt kocsmárost „a Város Italára nézve tilalmas és rendes mértéknél kisebb mértékkel való élésben találtattak", akik „magokat annál, hogy rendes mértékű üvegekkel magukat nem győzik, egyébbel nem menthették". Ennek kapcsán a „Bor Felügyelőség" tagjai elhatározzák a már régóta esedékes csapszékbeli mértékek vizsgálatát.[55] „A Város Csapszékein az Italoknak tisztán és igaz mértékkel való mérésére kivántató fel vigyázatban az eddig gyakorlott mód szerént fogyatkozások lenni tapasztaltatván, ezeknek el távoztatása és a vigyázatban kivántató jobb rendnek bé hozása tzéljából" előírják, hogy „minden Tizedbeli Kocsmákra nézve kivántató közelebbi vigyázat a szerént a mint a Tizedek a Tizedbeli Senátor Urak igazgatása alá el vagynak rendelve, a Tizedbeli Tanácsos és Esküdt Uraknak állandó kötelességekbe tétetik." Majd felsorolják azokat a szempontokat, melyeket szemük előtt kell tartsanak a „gyakor ízben és véletlenül" történő kocsmajárások alkalmával. Figyelmüket a következő részletek felülvizsgálatára kell összpontosítsák: „Jó Italok adatnak–é a Korcsmárosok keze alá ? Nem tartanak e a Korcsmárosok különösön edényekben magoknak, a Város Italain kívül magok által szereztetett Bort, vagy Pálinkát ? Az Italokat olly minémüségben adják–é ki mint a millyenekben azok kezek alá adatattak? S végre a mértékeik, apróbb nagyobb edényeik igazok–é , és az apróbb mértékeknek árra az ittze árához igazán vagyon–é alkalmaztatva?" A törvény ugyanis az, hogy „szabad nem lészen, hogy a Korcsmárosok a Város Italain kívül más Bort vagy Pálinkát Korcsmájokba vagy Pintzéjekbe

---

[49] KL: *Tanácsi jegyzőkönyv*. 1780 / 31 2 p.
[50] Uo. 1819 / 227 114 p.
[51] Bogdán István: *Régi magyar mértékek*. Budapest, 1987, Gondolat. 24 p.
[52] Jenei György: i. m. 68 p.
[53] KL: *Tanácsi jegyzőkönyv*. 1804 / 127 127 p.
[54] Bogdán István : i. m. 84–91 p.
[55] KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv*. 1810 / 167 258 p.

tartsanak." A jövőre nézve pedig megszabja, hogy „a Korcsmárosok hellyes mértékei a Tizedbeli Tanátsos Petsétjével időről időre meg pecsételtessenek."[56]

Székesfehérváron, a mértékrendszer használata már a korai gyakorlatban stabilizálódott, a magisztrátus már 1770–ben azt jelentette a helytartótanácsnak, hogy régi időtől fogva használják a pozsonyi mérőt „száraz és folyékony dolgok mérésére". Ennek ellenére, az italmérés során történő visszaélések itt sem lehettek ismeretlenek, hiszen 1808–ban a tanács azzal a felhívással fordult a kádárokhoz, hogy pontos mértékű és nagyságú hordókat készítsenek, a rossz mértéket ugyanis a kocsmárosok nem hagyják kihasználatlanul.[57]

A Borbírói Hivatal mindenkor szemfülesen ügyelt arra, hogy a helyi termésű boroknak ne teremtsen konkurenciát, emiatt amúgy is a civisek „erősen protestáltak volna"[58]. Csak abban az esetben hagyták jóvá **a város területén kívüli borok behozatalát**, ha a rossz termés miatt, nem volt elegendő elmérendő bor a kocsmákban, vagyis „mikor a Városnak a félékre szüksége lészen".[59] Engedelmet kellett kérni a tanácstól saját használatra behozandó idegen bor esetén is, ez alól még a város előljárói sem élveztek mentességet. Így Papolczy Csorja József főbírónak is 1822-ben be kellett jelentenie a tanácsban, hogy a maga számára egy hordó idegen óbort akar hozatni.[60] Hasonlóan járnak el Cseresznyés Sámuel professzor és Joó Gábor jegyző urak, amikor az általuk Szakaszon vásárolt 200 köböl bornak, városba hozatala miatt folyamodnak engedélyért a városi tanácshoz.[61] Volt azonban eset arra is, hogy „előre való jelentés és engedelem nélkül" hoztak be a lakosok bort a városba s ezzel vétettek a „város rendtartásai ellen", ahogyan Vurok György 1822–ben. Mulasztását azzal próbálta helyrehozni, hogy azt nem a maga, hanem mostoha fia számára hozta, aki a római katolikus gimnáziumban professzor. A bort „megrendelő" professzor pedig azzal érvelvén, hogy ő „jelentéssel nem tartozik", kimentette vád alá került mostoha apját a kényelmetlen helyzetből, aki tettéért mindössze „meg dorgáltatott" és a figyelmét felhívták arra, hogy: „jövendőre a Városi Rendtartásokkhoz alkalmaztassa magát."[62] Annak érdekében, hogy még jobban ki tudják szűrni az idegen hegyen termett borokat, elrendelik, hogy a tizedbeli tanácsosok az esküdtekkel együtt saját hatókörzetüket „üdörül üdöre ... meg járván, az ángária alatt ki tett czégéreket írják öszve és az el mérés végett ki tett Borokat ki használván egy uttal azt is vizsgálják meg, hogy a tulajdon Boraikat árulják é vagy sem, azon esetben pedig ha mástul vették, kitül vették, járjanak végére, melyhez képest az idegen Hegyi Borokk bé hozatalának és mérettetésének leg kisebb gyanúja esetében környülállásos vizsgálatot tévén annak minémüségéről Tudósítást tégyenek."[63]

Minden esztendőben, egy negyedévnyi ideig, a polgároknak jogukban állt saját házuknál, iccénként, de kizárólagosan csak az általuk termelt bort értékesíteni. Ezt nevezték az „ángária idejének" és az italmérésnek ezen fajtáját **purger-kocsmának**. Ilyenkor az alkalmi eladóvá vált lakosság kötelessége volt, cégéren megjelölni az eladásra kínált bor származását, azaz bizonyítani a saját tulajdont. Ezt is megpróbálták kijátszani az élelmesebb és merészebb lakosok, a tanács gyakori ellenőrzése miatt azonban nagy volt a lebukás veszélye. Léderer Antalt és Farkas Mihályt is sikerült leleplezni, akik bár „nem Polgárok, czégért dugtak ki", s faggatásuk során „az első megvallotta, hogy Papp Andrásné borát két hétig, a második pedig Endrédy Gábor úr borát állandóul mérte."[64]

Debrecen városában a bormérés a lakosság egyik fő foglalkozása volt. A polgárok befizetendő adójuk arányában mérhettek ki bort, mégpedig minden adóba fizetett forint egy cseber bor kóstálására jogosította fel őket, a felső határ, amit erre a rendszabályra hivatkozva el lehetett adni 50 cseber volt.[65]

---

[56] Uo. 1819 / 227 169 p.
[57] Kállay István: *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686-1848.* Budapest, *1989.* Akadémiai K.. *70–71 p.*
[58] Jenei György: i. m. 59 p.
[59] KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv* 1825 / 266 206 p.
[60] Uo. 1822 / 248 148 p.
[61] Uo. 1825 / 266 178 p.
[62] Uo. 1822 / 248 65 p.; 74 p.
[63] Uo. 1822 / 248 147 p.
[64] Uo. 1828 / 283 12 p.
[65] Csizmadia Andor*:* i. m.. 57 p.

Szegeden már a 17. század végétől szabad volt a lakosoknak boraikat kimérni, de a városi kocsmákban való bormérést évi 4000 ft lefizetése ellenében adta bérbe a kamara.[66]

Abban az esetben, ha az ángária idejének lejárta után is maradt a polgárok nyakán borfölösleg és a városi kocsmák készletei apadóban voltak, szívesen megvette tőlük a város, hogy azt a kocsmáin lassan elmérettesse. Olykor a szükség úgy hozta, hogy még a megmaradt gyengébb minőségű, seprűs borok is érdekelték várost. Bár annak vételárát felemelte, mert mint jó gazda számba vette „mind a vidéki Szőlő Hegyeknek nagyobb részének, mind a múlt Esztendei terméketlen voltát, mind a mostani boroknak jóságát, de előre elgondolván a szokatlan hideg miatt, a jövő szüretnek terméketlenségét", mégsem tudta megnyerni saját polgárait az üzlet megkötésére. Így hát kénytelen–kelletlen nem szatmári borral töltötte fel a város kocsmáinak üresedő pincéjét, de a jövőre nézve ellenvetést nem tűrően leszögezte „több illyetén meg akadások ne essenek s a Polgárság a bor árát el fogadhatván, elegendő bor vétethessen".[67] Nemcsak bort, hanem pálinkát is vásárolt a város a lakosoktól, 1825–ben iccéjét 12 krajcárral. Előnyt élveztek a vásár meg kötésénél a „hazaiak", de számításba jöhettek a város környékén élők és a zsidók is. Mindezen erőfeszítései a városnak, azt a célt szolgálták, hogy a kocsmák italkészletét ily módon gyarapítva, „szükség ne következzen".[68] Arra is volt példa, hogy az új borok mellett a város pincéiben még az eladni nem sikerült óbort is tárolni kellett. Megoldásként azt eszelte ki a gazdasági gyűlés,[69] hogy a csaplárosok „ha két hordó ujj borokkal egy hordó Ó bort el nem fognak mérni szolgálattyokból el fognak mozdíttatni."[70]

A debreceniek már a 18. század elején kiterjedt szőlőgazdálkodást folytattak az Érmelléken, s szüreti szezonban ott tartózkodott városi testületestől a lakosság színe-java. A lelkesedés olyan méreteket öltött, hogy még a szenátorokat is tanácsi határozattal kellett szülővárosukban tartani, hogy a rendet fenntartsák. Ehhez hasonló buzgalommal segített a választott hites közösség a polgároktól származó bor átvételében is. Sajátos hagyomány volt ugyanis Debrecenben az „elkóstolás", ami abból állt, hogy a város képviseletében a tanácsosok megjelentek a bortermelő polgárok házánál és megkóstolták a borát, s ha alkalmasnak találták, rögtön ki is adták a parancsot az elszállításra.[71] Ennek a mozzanatnak a kivitelezési módja is helybeli különlegesség volt. Már a 18. század elejétől egy hatökrös borhordó szekeret és hat „korcsolyást" tartott a város, csupán azért, hogy a polgároktól beszedett bort a város kocsmáiba el tudja juttatni. Ezt a módszert egészen 1830-ig alkalmazták, mikortól fogva a feladat új végrehajtói a talyigások lettek.[72]

A fentiekben láttunk néhány példát arra, mire is kellett vigyáznia a szatmári elöljáróknak, hogy a kocsmáltatás •benefíciumából eredő jövedelmek a lehető legteljesebb és legnagyobb arányúak legyenek. A befolyó jövedelem felaprózására tett kísérletek zsinórját a tanácsnak előbb-utóbb sikerült felgöngyölítenie, egyedül a tiltott és titokban való bormérés felszámolásában vallott kudarcot. Az illetékes hatóságok engedélye nélkül, általában befolyásos magánszemélyek által működtetett italmérő helyeket, melyek nemhogy egy fikarcnyi jövedelmet, de egyenesen, a fogyasztók átcsábítása révén jelentős kárt okozó intézményeket a néprajzi szakirodalom a **kurta-kocsma vagy vak-bormérés**[73] kifejezéssel jelöl. Szatmáron, ahogy erre már a fejezet elején utaltunk, a 18. század elején két magánkézben levő kocsma létezett, az egyik Georg Pankratius Gückel egykori szatmári várparancsnok, a másik gróf Károlyi Sándor Szatmár megyei főispán, vagyon és befolyás tekintetében Kelet–Magyarország élenjáró politikai személyisége tulajdonában volt. Ez utóbbinak eredete 1677-ig nyúlik vissza, akkor kapta Károlyi László, Károlyi Sándor édesapja, érdemei jutalmaként, 20 évi időtartamra, azt a kiváltságot, hogy városi birtokán „bornak és egyébb liquoroknak" kocsmáltatását birtokolhatja. A város és a Károlyiak közötti viszály azonban ott kezdődött, amikor a határidő lejárta után sem voltak hajlandóak azon előjogról és haszonról lemondani, s minden „diplomáciai" fogást,

---

[66] Reizner János : i. m. 1.köt. 198 p.
[67] KL: Tanácsi Jegyzőkönyv.1830 / 295 42 p.;71 p.
[68] Uo. 1825 / 266 125 p.
[69] Megj: nem volt külön szerv, így nevezték azt a kizárólag ilyen jellegű ügyek megvitatása céljából összehívott tanácskozást.
[70] KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1807 / 150 98 p.
[71] Csobán Endre: i. m. 114 p.
[72] Ránki György (szerk.): i. m.. 2.köt. Debrecen, 1981. 365 p.
[73] Ortutay Gyula (főszerk): i. m. 236 p.

eszközt és nem utolsósorban befolyást latba vetve, végül is sikerült elérniük Bécsben az erre vonatkozó privilégium megerősítését. Bár Szatmárnémeti országgyűlési követeinek és a végre kedvező körülményeknek köszönhetően megkapta óhajtott státusát, nagy elkeseredésére a két főúri kocsma felszámolását nem sikerült elérnie. Hiába fogadta meg a város , a szepesi és magyar kancellária és kamarai hivatalok 1715–ben adott, azon vigasztaló tanácsát, ami valójában az egyedüli védekezési mód volt a számára kedvezőtlen határozat ellen, hogy a lakosait tiltsa el a kocsma szolgáltatásainak igénybevételétől.[74] Amint az alábbiakban látni fogjuk, az egyre ismételt és szigorú intézkedések hatása valahogy elmaradt, s a 19. század első felében minden tiltás és óvintézkedés falrahányt borsó maradt, vagy esőcseppként pergett le a lakosokról.

A 18. század végén a visszaeső bűnösök elcsípése szándékával a **Károlyi-ház** elé „vigyázó boltot" építetett a magisztrátus s a rajtakapott tilalomszegők számára a következő büntetést helyezte kilátásba: „aki ott bort iszik, vagy onnan bort hoz, ha czívis, 12 forintra, ha nem az, 24 pálczára büntettetik, ha pedig nőcseléd követte el a tilalomszegést, azt hozzá illő módon korbáccsal fenyítették." Továbbá „a város hajdúi szigorúan utasíttattak, hogy a Károlyi-háztól bort szállító csuprokat, tettenkapás esetén, azonnal földhöz verjék irgalmatlanul." A csuproknak tényleg nem kegyelmeztek a hajdúk, de a tartalmukat előbb kimenekítették, s ennek következménye az lett, hogy „a hű hajdúk elvégre maguk is a csuprok cserepei közé a földre terültek". A hatóságok kijátszása érdekében, a Károlyi–ház borára szomjazó polgárok, hogy észrevétlenül eljussanak a kocsmába s így megússzák a büntetést, a szomszédos kerteken át törtek rést. Gyanú árnyéka esett a város egyes elöljáróira is, s hogy legalább őket megfékezzék elrendelik, hogy: „amely tisztviselő a Károlyi háznál való mulatozáson kapatik, hivatalát azonnal elveszíti, mint a város iránt hűségtelen."[75] A következő években, bár a kiszabott mind pénzbeli, mind pálca segítségével kirótt büntetések egyre csak növekszenek, a vétők kedvét nem sikerül elvenni a tilalmas kocsmajárástól. A választott hites közösség precízen előírja, hogy ki, hányszori rajtakapás után, milyen büntetést érdemel: „mint Polgári Hitet szegők, bé bizonyosodván ellenek a fel adás, ha civilek elősször ugyan 60 frtra, ha nem civilek pedig 60 pálczákra; másod ízben kapattatván pedig rajta 120 frtra, vagy annyi pálczákra büntettetnek, harmadszor pedig javaikból ki becsülletvén, mint Hite Szegettek, és a Közönségnek Tolvajai, a városból örökösön ki fognak csapattatni." Azért, hogy ez a büntetési mechanizmus hatékony legyen, a feljelentőknek megígérik jutalomként a beszedett büntetés felét.[76] Pár hónappal később, annak ellenére, hogy a rendelkezések kihirdetettek dobszó által a piacon és minden utcán, sőt még ki is ragasztattak a „szokott helyen", az erdődi számtartó aláírásával fémjelzett írás kiragasztására lettek figyelmesek „egynéhány hellyeken" a város vezetők. A hamis közhírdetmény arról szólt, hogy a Károlyi–házról való „Bor Ital vagyonnak ittzénként való hordatása a felsőség engedelme szerént szabados volna a városi Polgároknak". Válaszul nem tehettek egyebet, minthogy elrendelik, hogy a téves információt hordozó hirdetéseket vegyék le és ismét ragasszák ki a tiltó intézkedéseket, az ellenőrzést pedig vegyék komolyabban.[77] Alig telik bele ismét pár hét, a városi tanácsnak jelentik, hogy még mindig vannak a Károlyi-kocsmához szokott megrögzött tilalmas kocsmajárók, akik különböző magánügyeik intézésének leple alatt szegik meg a parancsot. Most azonban már a területre való belépést is megtiltják, történjen az bármilyen okból kifolyólag: „Tapasztaltatván, hogy némely nyakas, engedetlen, és ezen város kárára szembe tünöképpen járó emberek a szoros tilalom többszöri kihirdetése után is, a Károlyi Ház Kocsmájához vissza menni bátorkodván, magok cselekedetét azzal kívánják igazítani, hogy oda nem ital, hanem napszámos fogadás, ottan le tett vas vásárlás, vagy egyéb magános dolgaik végezése végett mennek azon Károlyi Házhoz; azért ezen bévehetetlen, és meg nem állható Kopasz mendség is meg előztesen, a nevezett Károlyi Házhoz, akár mely szín alatt való bé menés a ki szabott büntetés terhe alatt világosan meg tiltatik."[78] Az 1810–es esztendőben a városi ítélőszék elé idézik Blaskovits Jánosnét, özv. Horváth Istvánnét és Boros Istvánt, akiket vétkesnek találtak abban, hogy a „tudva lévő Károlyi Ház tilalmas Korcsmájáról a sokszor ki hirdetett városi

[74] Pál Judit: i. m. 219 p.
[75] Jenei György : i. m. 21 p.
[76] KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1807 / 150 79 p.
[77] KL: Tanácsi Jegyzőkönyv 128 p.
[78] Uo. 158 p.

Törvénynek vakmerő által hágásával, bort vittetni merészlettek."[79] A Külső Tanács ülésén 1816–ban kerül ismét terítékre a tiltott bor és pálinka mérés, mely alkalomból ismét feljebb emelik a különböző csoportba besorolható törvény szegőkre kirótt büntetések summáját. A Károlyi-Házhoz járókról keményebb rendelkezés születik. Úgy döntenek ugyanis, hogy az alattomban ott ivók érdemtelenné válnak bárminemű haszonvételek élvezetére, s ezen elgondolás kiindulópontjaként a jog-kötelesség, egymástól elválaszthatatlan kettőse áll, mert „a kölcsönös jussok kölcsönös kötelességeket vonnak maguk után". Felsorolják mindenki számára érthető módon, milyen kedvezményektől fosztják meg magukat azok, akik mindezek ellenére sem tudják magukat megtartóztatni a Károlyi kocsmához való járástól. Ezek a következőek voltak: „a Város Beneficiumitul, millyenek a Bornak és Pájinkának a Város részére való be vétele, Házon lehető árultatások, s más egyébb illyettén közönséges Jótétemények használlásai fosztasson meg egy esztendőre, vagy a környülállásokhoz képest 12 Conventios forintra büntetessen."[80] Több mint egy évtizednyi idő sem elég ahhoz, hogy az úton–útfélen tiltott cselekedetről leszokjanak a szatmáriak. S. Papp István éjjeli vigyázót a város egyik hajdúja éppen akkor kapja el amint „be akarta volna vezetni" a testvére bűnrészességével a Károlyi–kocsmáról hozatott bort. A kiforrt szőlőlé „kezei közzül elvetetett" és különösképpen, a megszokottnál jobban megdorgáltatott, hiszen „mint közönséges szolga, kinek az e féle provaricatiokra való felügyelés kötelességében állana ily tilalmas tselekedetekre vetemedett". Büntetésében az is meglátszik, hogy példát kellett statuálni, mi vár azon egyénekre akik pozíciójukból eredően ahelyett, hogy példájukkal a közösség előtt járnának, ők maguk követik el a legfeltűnőbb visszaéléseket. Az éjjeli vigyázó tehát tette miatt: „12 páltza ütésekre, a szolgálattyából való elbocsáttatásra és Vásárhelyi József (hajdú) részére esendő 3 frtok fizetésére büntettetik."[81] A büntetések mértéke a korábbi folytonos emelkedés után eléri a csúcspontját, azt a szintet, ami után már csak fokozatosan enyhül. Mi lehet ennek a magyarázata nem lehet egyértelműen megállapítani, annyi azonban bizonyos, hogy több mint száz év meg nem szűnő huza–vona, a lakosságnak a kocsmától való távoltartásának meghiúsult kísérleteibe belefáradt Szatmárnémeti. Ehhez hozzájárult az a tény is, hogy a szinte ennyi ideje folyó pereskedés a város és a károlyiak között, még mindig nem kecsegtetett eredménnyel. A 19. század elején pedig még nem lehetett látni „az alagút végét", vagyis a végső megoldást és az ügy lezárását. Pánti János kalapos számára igaz enyhítő körülménynek számított az, hogy a Károlyi kocsmából hozatott égett borra orvosságként volt szüksége, ezzel együtt könnyen ("azért való hathatós pirongatása") és kifejezetten olcsón („42 Kr költségekk le fizetése mellett) megúszta a legálisnak nem mondható cselekedetét.[82] Az enyhülés iránya folytatódik tovább 1828–ban is, amikor a külső tanács jóváhagyja, hogy a nem civilek is pénzzel válthassák meg, a kocsmajárásért megérdemelt pálcaütéseket.[83]

Nemcsak a Károlyi kocsma volt „tiltott hely", polgárokat is több ízben kaptak tilalmas, nem a meghatározott törvényes keretek között zajló, főleg pálinka mérésen. A tanács egy idő után észrevéve azt, hogy „az efféle pálinkát vásárlók ez ideig minden büntetés nélkül lett maradása (azt) nagyon elősegélleni láttatik", valamint azt az egyszerű logikai következtetést véve alapul hogy „ha vevő nintsen, akkor áruló sem találtatik", a tiltott pálinka árulásáért járó büntetést a vásárlókra is kiterjesztik.[84]

Amint megpróbáltam érzékeltetni, Szatmár városa szemfüles gazda módjára igyekezett az ismételt és a sokrétű intézkedések révén felszámolni egyik fő jövedelemforrásának csorbítására irányuló törvénysértések sorát. Ám, az ellenérdekű városlakók legalább olyan találékony módon találtak újabb és újabb módszereket, „kiskapukat" arra, hogy megcsapolják az italmérési jogból eredő jövedelmek teli hordóját, annak érdekében, hogy abból számukra is legalább „csorogjon-csepegjen" valamicske haszon.

---

[79] Uo.. 1810 / 167 82 p.
[80] Uo. 1816 / 206 154 p.
[81] KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1828 / 283 166–167 p.
[82] Uo. 1822 / 248 108 p.
[83] Uo. 1828 / 283 110 p.
[84] Uo.1810 / 167 39 p.

Forstenheizler Csilla

Utilizarea dreptului de cârciumărit

Rezumat

Pentru oraşele cu titlul de oraş liber regal, unul dintre cele mai importante surse de profit a fost monopolul asupra vânzării băuturilor alcoolice. Pentru exploatarea acestei surse de profit, oraşele au utilizat mai multe mijloace. Cârciuma principală – situată de cele mai multe ori în centrul localităţii – era de obicei în proprietatea oraşului. Celelalte unităţi, situate mai departe de centru, erau în mod normal arendate de către oraş.

În articolul de faţă se încearcă prezentarea mijloacelor prin care oraşul Satu Mare a încercat să păstreze monopolul asupra vânzării alcoolului şi să evite tendinţele de ştirbire al acestuia. În acelaşi timp, se urmăresc şi încercările orăşenilor de a profita cât mai mult din vânzarea băuturilor alcoolice.

Aspecte privind evoluția Învățământului Pedagogic în Satu Mare (1779-1940)

Ioan Viman

Pacea de la Satu Mare (1711) consfinţeşte instaurarea dominaţiei Imperiului Habsburgic asupra Transilvaniei, prin înfrângerea rezistenţei nobilimii maghiare. Noua administraţie a fost interesată de creşterea rentabilităţii şi progresului economic şi social din provinciile anexate. Vor fi luate măsuri importante care vor determina modernizarea noilor provincii şi un progres social şi ecoņomic evident. Biserica romano-catolică este instituţia religioasă prin intermediul căreia administraţia habsburgică îşi va impune dominaţia şi măsurile modernizatoare. Printre acestea, învăţământul va fi considerat o pârghie importantă în promovarea ideilor iluministe.

Curtea de la Viena consideră necesară şi impune bisericii susţinerea unor şcoli elementare în fiecare localitate, pe lângă fiecare biserică. Se impune aşadar crearea unui sistem de formare a cadrelor didactice, în special a învăţătorilor. Începutul modernizării învăţământului în Imperiul Habsburgic, având la bază o lege proprie, îl reprezintă Decretul Mariei Tereza din 1777 (Ratio Educationes), modernizarea fiind continuată şi desăvârşită de fiul ei Iosif al II-lea. Conform prevederilor acestuia se înfiinţează regiuni educative, având în centru oraşe mai importante din punct de vedere cultural, economic şi administrativ. Părţile sătmărene vor aparţine de centrul Carei, unde în anul 1779 se înfiinţează prima şcoală normală, având în primul an 230 de cursanţi[1]. Şcoala careiană este contemporană cu şcoala „normală" din Năsăud (1770) şi „cursurile de pregătire dăscălească" din Caransebeş, Oradea, Timişoara (1779)[2]. Decretul impune confesiunilor să-şi trimită învăţătorii la perfecţionare, pentru însuşirea metodelor moderne de predare elaborate de Ignaz Felbinger.

În Şcoala normală din Carei, învăţământul se desfăşura în limba latină, dar cunoştinţele metodice şi practica pedagogică se făceau în limbile de predare ale şcolilor primare existente în regiune: germană, maghiară, română şi ruteană, conform unor surse documentare[3].

În anul 1794, în comitatul Satu Mare funcţionau 50 de şcoli greco-catolice la care predau în cea mai mare parte învăţători pregătiţi la Carei[4]. În satul Unimăt s-a păstrat registrul de inspecţii şcolare a protopopului Grigore Popdan, care înşiră învăţătorii români absolvenţi ai şcolii normale de la Carei din anul 1829: Cavaşi Ioan (Acâş), Chiş Mihai (Mihăieni), Sabău Constantin, Hodaş Ioan (Săcăşeni), Suciu Vasile (Supuru de Jos). În această şcoală s-au format şi revoluţionarii paşoptişti Ioan Buteanu şi Simion Bărnuţiu[5].

În secolul al XIX-lea se face simţită cerinţa din ce în ce mai accentuată privind organizarea unui sistem de pregătire mai eficient şi mai modern a învăţătorilor. În locul metodei scolastice se introduce o metodologie de predare activă, bazată pe înţelegerea logică şi nu pe însuşirea mecanică a conţinuturilor[6]. Datorită faptului că toate şcolile erau confesionale, statul nu putea interveni direct în acest sistem, numai prin impunerea unor cerinţe ştiinţifice mai ridicate. Astfel, în 1855 Ministerul Imperial al Cultelor, prin decret, obligă învăţătorii în exerciţiu ca în termen de trei ani să obţină diploma unei şcoli pedagogice.[7]

În Satu Mare Episcopia romano-catolică înfiinţează şcoli pedagogice de băieţi şi de fete în anul 1857[8]. Şcoala Pedagogică Catolică Regală (Szatmari Katolikus Kiralyi Tanitóképzö) continuă activitatea începută de Şcoala Normală mutată din Carei la Satu Mare în 1847[9]. Şcoala a funcţionat

---

[1] Győngyi Asztalos, *Nagykároly rendezett tanácsi város,* 1888, p. 200;
[2] cf. V. Păcală, *Învăţământul normal în Transilvania* în: *Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, 1918-1928*, Bucureşti, 1929, p. 1038-1039;
[3] Győngyi Asztalos, *op.cit.,* 1888, p. 200;
[4] Aurel Socolan, Lucia Mureşan, *Liceul „Mihai Eminescu" Satu Mare. Monografie 1634-1994*, Oradea, Tipografia de Vest, 1994, p. 60;
[5] György Beke, *Regi erdelyi iskolák*, Budapesta, 1989, p. 75;
[6] István Mészáros, *Népoktatásunk, 1777-1830*, p. 28;
[7] *A magyar neveléstőrténet*, vol. II, Budapesta, 1993, p. 107;
[8] Arhivele Naţionale, DJSM, Fondul ecleziastic, dosar 1, fila 2;
[9] László Bura, *Tanitóképzés Szatmáron*. În „Friss Ujság", 28 mai, 1993;

într-o clădire aflată în Piața Romană, între anii 1857-1867, apoi între 1867-1913 în clădirea Ordinului franciscan, iar între anii 1913-1924 în clădirea Colegiului Național „Doamna Stanca". În anul 1924 își pierde dreptul de funcționare, dar se reînființează în 1942 și funcționează până în 1948, când a fost transformată în Școala Normală Maghiară de băieți. Cea mai bogată activitate a desfășurat-o la începutul secolului al XX-lea, când la această școală se înscriau tinerii din comitatele Ugocea, Maramureș, Bereg, Zemplen și desigur Satu Mare. Pe lângă tinerii romano-catolici și greco-catolici, aici se pregăteau la nivelul fiecărui an de studiu și 2-3 tineri de confesiune reformată.[10] Școala dispunea și de o școală primară pentru efectuarea practicii pedagogice, care a funcționat pe strada Cuza Vodă, în clădirea actuală a Școlii Speciale.

A doua Școală Normală înființată de Episcopia romano-catolică din Satu Mare a fost Institutul Romano-Catolic de Formare a Învățătoarelor din Satu Mare (Romai Katolikus Tanitonőképző Intézet), care s-a dezvoltat din școala superioară de fete înființată în 1842.[11] În această perioadă se introduc metode noi de pregătire practică pedagogică a învățătorilor, care presupuneau: asistența la ore, realizarea proiectelor educației și ore practice demonstrative. În formare școala avea obiective concrete: însușirea de către eleve a programei și a materiei aferente învățământului primar, a cunoștințelor teoretice și practice necesare la menținerea disciplinei școlare, a metodelor de predare[12]. Popularitatea școlii atinge apogeul la începutul secolului al XX-lea, când la unele nivele de studiu avea câte două și chiar trei clase paralele, numărul elevelor depășind cifra de 200[13]. Școala și-a menținut reputația și în perioada interbelică, când administrația românească impune susținerea examenului de bacalaureat în cadrul Școlii Normale Românești din Satu Mare. Programul și cerințele instituției erau competitive. Anual pregătirea școlară a elevelor se încheia cu examene la toate obiectele de învățământ, în fața unei comisii constituite din directorul școlii, profesorii de specialitate și un inspector desemnat de Protopopiatul romano-catolic.[14] Importanța disciplinelor studiate reiese din cataloagele școlare. La început sunt înscrise note la religie și morală, aspectul estetic al lucrărilor scrise, sârguința și comportarea socială. În al doilea rând apar știința învățării, metodica predării, practica pedagogică. Abia apoi urmau materiile de cultură generală[15]. Școala are o influență europeană, deoarece elevele provin din întreg teritoriul Imperiului Austro-Ungar, de la Veneția, Karlovitz până în Galiția. Din punct de vedere al naționalităților erau înscrise eleve maghiare, germane, românce, cehe, izraelite și poloneze. În anul 1901, pe lângă fete romano-catolice, erau înscrise 52 de eleve reformate, 51 greco-catolice, 30 de izraelite[16].

La sfârșitul secolului al XIX-lea învățământul pedagogic romano-catolic s-a îmbogățit prin apariția a noi forme de pregătire și instruire. Astfel, din anul 1892 a funcționat o școală pedagogică pentru educatoare, iar din 1894 Școala Pedagogică Civilă, care pregătea învățători pentru clasele mai mari, IV-VI. Această școală dispunea de două specializări: științele filologice și istorie, cealaltă de istorie și științele naturii. Această formă de pregătire a fost desființată în anul 1924[17]. Așadar, școala va funcționa în continuare după 1918. Începând cu 1922 se va numi Liceul Pedagogic Romano-Catolic de Fete. Din anul 1940 va reprimi denumirea de Institut Pedagogic și liceu de fete romano-catolic[18].

Această formă de instruire punea mare accent pe pregătirea practică, gospodărească. Învățătoarele puteau obține în urma unor examene titlul de „maistru". Examenul presupunea o probă teoretică din științele educației, metodica predării meseriilor casnice, scris și compunere, matematică,

---

[10] *Állami Gazdasagi Felső Népiskola*, Monografie, Halmeu, 1906;

[11] *A Szatmárnémeti Katolikus Tanitókepző intézet és leányliceum* [Anuarul Institutului Romano-Catolic de Învățătoare pe anul școlar 1941-1942], p. 7;

[12] István Mészáros, *Magyar iskolatipusok 996-1990 kőzőt*, Budapesta, 1991, p. 75;

[13] *Anuarul Institutului Romano-Catolic de Învățătoare pe anul școlar 1942-1943*, p. 7;

[14] Arhiva Școlii Speciale Nr. 1, Satu Mare: Matricola școlară a Școlii Normale de Fete Romano-Catolice pe anul școlar 1947-1948;

[15] Arhiva Școlii Speciale Nr. 1, Satu Mare: Matricolele școlare ale Scolii Normale de Fete Romano-Catolice din perioada 1900-1917;

[16] Arhiva Școlii Speciale Nr. 1, Satu Mare: Matricolele școlare ale Scolii Normale de Fete Romano-Catolice din 1901-1908;

[17] László Bura, *A zárdai iskolák* în *Romai Katolikus Naptár*, Satu Mare, 1996, p. 81;

[18] cf. László Bura, *Az iskolák elnevelése* [Denumirea școlilor]. În: „Friss Ujság", an VI, nr. 47, 9 martie, 1995;

practică la desen, croşetat şi broderie, croitorie de lenjerie, croitorie etc.[19] Şcoala era foarte bine dotată cu mijloace didactice, concentrate în laboratoare sau cabinete de fizică, chimie, desen, ştiinţele naturii, atelierul de meserii casnice, sala de sport şi sala festivă. Dispunea de biblioteci separate pentru profesori şi elevi. Pentru elevii proveniţi din mediul rural sau din alte oraşe şi judeţe, şcoala avea propriul internat.[20] Regulamentul şcolar are multe prevederi restrictive: „se interzice plimbarea fetelor în duo cu băieţi pe străzile oraşului", „deplasarea la cinematograf sau teatru este admisă numai în grupuri organizate", „uniforma şcolară este obligatorie", „este interzisă ieşirea în oraş seara după ora 9 vara şi după ora 8 iarna".[21]

Munca de caritate a fost una din preocupările de bază ale elevelor din această instituţie şcolară. Ele participau la colectarea obiectelor de îmbrăcăminte şi încălţăminte pentru copiii săraci. De asemenea, colectau materiale refolosibile: fier, hârtie, textile, plante medicinale, pentru care obţineau sume de bani destinaţi tot acţiunilor caritabile.

În anul 1903 se înfiinţează la Satu Mare o Şcoală Normală pentru fetele de religie reformată. Această nouă ofertă educaţională apare din cauze obiective. Şcoala Normală Catolică atrăgea sub influenţa sa un mare număr de fete de confesiune reformată. Şcoala s-a înfiinţat în cadrul Şcolii Superioare Reformate de Fete, care funcţiona în clădirea actuală a Şcolii Speciale Nr. 1 din Satu Mare. În anii următori comunitatea locală a ridicat clădirea în care azi funcţionează Liceul de Artă „Aurel Popp" şi Liceul Reformat. Materialul arhivistic bogat rămas de la această şcoală ne dă exemple pozitive privind modul în care un colectiv unit poate obţine fonduri băneşti pentru dezvoltarea unei instituţii de învăţământ. Şcoala este sprijinită de Asociaţia femeilor, de Protopopiatul Sătmarului, Baia Mare, Carei, Bereg, Maramureş şi Ugocea. Şcoala a funcţionat până în anul 1924, când a pierdut autorizaţia de funcţionare.

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 învăţământul pedagogic în limba română din judeţul Satu Mare era o necesitate izvorâtă din lipsa acută de cadre didactice, resimţită mai ales la începutul perioadei interbelice. Majoritatea cadrelor didactice erau pregătite în şcoli secundare sau superioare în limba maghiară. Dascălii români care predau în mediul rural, în şcolile confesionale româneşti din fostul comitat Satu Mare, fuseseră nevoite să urmeze şcolile pedagogice din Blaj, Gherla, Arad etc. În noile condiţii impuse de dezvoltarea unui învăţământ în limba română, în această parte a ţării era necesară existenţa unui corp didactic românesc, cu o pregătire profesională adecvată, capabil să pună în practică politica noii administraţii româneşti privind integrarea culturală şi naţională prin învăţământ a tuturor provinciilor româneşti unite în cadrele statului naţional unitar român. Aşa se explică de ce una din primele instituţii de învăţământ românească, de nivel secundar, a fost Şcoala Normală de Băieţi.

Aceasta a funcţionat începând cu 1 noiembrie 1919, primul director fiind profesorul Ioan Florea, care se află la conducerea instituţiei până la 1 decembrie 1920 când este numit director Ioan Roman. Acesta ocupă funcţia până în 15 iulie 1926, demisionând şi transferându-se la Piteşti. Îi urmează la conducerea şcolii profesorul Victor Mathei, care se va afla în această funcţie până în anul şcolar 1929/1930 când şcoala va fi mutată la Carei[22]. Încă de la înfiinţare şcoala s-a confruntat cu o gravă problemă care va rămâne nerezolvată până la sfârşitul existenţei sale în Satu Mare, aceea a unui local, a unui spaţiu adecvat pentru învăţământ. În primul an şcolar ea funcţionează în localul Casei Învăţătorilor, într-un spaţiu impropriu. În al doilea an, datorită creşterii numărului de elevi, autorităţile locale, şi datorită presiunii Inspectorului General, dr. Alexandru Pteancu, pun la dispoziţia şcolii localul actualului Colegiu Tehnic „I. I. C. Brătianu", fost internat pentru fiii angajaţilor la Calea Ferată, mai târziu Grupul Şcolar CFR. S-au făcut unele modificări pentru ca spaţiul, de altfel generos, însă neadecvat pentru studiu să poată fi utilizat. În clădire mai funcţiona şi Şcoala Medie de Băieţi. Aşa cum reiese din relatările fostului director Victor Mathei, din cauza aglomeraţiei şcoala a fost mutată

---

[19] cf. Arhiva Şcolii Speciale Nr. 1, Satu Mare, Matricolele cursurilor de maiştri din anii 1895-1912. În;
[20] Arhiva Şcolii Speciale Nr. 1, Satu Mare: documente, inventare;
[21] *Anuarul Şcolii Pedagogice Civile pe anul şcolar 1941-1942*, p. 46;
[22] Victor Mathei, *Anuarul Şcolii Normale de Băieţi din Satu Mare, pe anii şcolari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 1;

într-un alt local descris de acesta ca „o clădire puțin încăpătoare, fără curte, fără apaduct”[23]. În ceea ce privește evoluția numărului de elevi constatăm o creștere de la un la altul, între 1921 și 1928, situația este următoarea:

An școlar	Nr. elevi	An școlar	Nr. elevi
1921-1922	109	1925-1926	235
1922-1923	193	1926-1927	261
1923-1924	216	1927-1928	257
1924-1925	236		

Cf. Victor Mathei, *Anuarul Școlii Normale de Băieți din Satu Mare, pe anii școlari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 4

O mare parte a elevilor, mai ales în primii ani de activitate, proveneau din Vechiul Regat. Văzând numele acestora observăm că majoritatea nu sunt specifice zonei sătmărene și nici Transilvaniei. Prezența elevilor proveniți din Satu Mare și județele învecinate este mai mare în primii doi ani și după transferarea acesteia la Carei, începând cu anul școlar 1929-1930. În ceea ce privește efectivele pe ani de studii vom reda mai jos, într-un tablou sinoptic, evoluțiile acestora între anii 1921 și 1928:

An școlar	Numărul elevilor							Rămas înscriși	Promovați
	Înscriși	Retrași	Eliminați	Decedați	Promovați	Promovați după corigență	Repetenți		
1921/22	109	-	1	1	101	4	2	109	105
1922/23	193	2	1	-	167	3	20	193	170
1923/24	216	3	3	1	185	7	17	216	192
1924/25	237	8	2	1	177	34	25	237	211
1925/26	235	1	1	2	213	15	3	235	228
1926/27	261	7	3	2	216	19	14	261	235
1927/28	274	19	2	1	198	27	27	274	225
Total	1525	40	13	8	1257	109	108	1525	1366

Cf. Victor Mathei, *Anuarul Școlii Normale de Băieți din Satu Mare, pe anii școlari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 48

În perioada funcționării la Satu Mare, școala a beneficiat de un corp profesoral cu pregătire corespunzătoare. Între 1919 și 1928 au activat aici 44 de profesori, învățători, preoți și alți specialiști, contribuind la formarea profesională a viitorilor dascăli. Vom reda mai jos, în ordine alfabetică, într-o prezentare sinoptică corpul didactic din perioada respectivă:

Nr. crt.	Numele și prenumele	Perioada de încadrare	Disciplina predată	Observații (ocupații în afara școlii)
1	Berinde Ioan	1925-1928	Religie greco-cat.	Prof. Șc. Secundară de Fete
2	Boghina Cornel	1921-1923	Muzică	
3	Capătă Bucur	1921-1928	Istorie, Lb. română, Geografie	
4	Chiriac Constantin	1924-1925	Matematică	

[23] *Ibidem*, p. 4;

5	Cocea Ilie	1923-1924, 1927-1928	Lb. franceză, Drept	Avocat
6	Colda Gheorghe	1921-1928	Lb. română, Desen, Matematică, Caligrafie	
7	Coruia Ioan	1921-1923	Contabilitate	Contabil Banca Națională
8	Costin Nicolae	1921-1922	Religie Greco-cat.	Preot
9	Dospinescu Alexandrina	1921-1922	Lb. franceză	
10	Dr. Demian Vasile	1921-1928	Igiena	Medic
11	Davidescu Anton	1926-1928	Învățător Școala de aplicație	Redactor ziarul „Satu Mare”
12	Dunca Gheorghe	1927-1928	Muzică	
13	Florea Ioan	1921-1928	Filosofia, Pedagogia	Deputat 1926-1928
14	Ghinoiu Ioan	1925-1926	Științe agricole	
15	Godeanu Petre	1921-1924	Învățător Școala aplicație	Secretar al școlii
16	Dr. Lucaciu Epaminonda	1922-1924	Religie greco-cat.	Protopop
17	Lupu Vasile	1925-1927	Lb. franceză	
18	Macavei Mihai	1926-1928	Lb. română	
19	Magiaru Nicolae	1921-1928	Caligrafie, Gimnastică	Președinte al Societății Pompierilor
20	Mathei Victor	1921-1928	Științele naturii, Geografie	
21	Molnar Dumitru	1921-1923	Științe agricole	
22	Nief Ioan	1927-1928	Practică agricolă	
23	Oros Nicolae	1926-1927	Mate-fizică	
24	Oșianu Nicolae	1927-1928	Mate-fizică	
25	Popa Constantin	1926-1928	Învățător școala aplicație	
26	Pașnicu Alexandru	1922-1923	Lb. franceză, Lb. română	
27	Popa Constantin	1923-1924	Muzică	
28	Pop Titus	1924-1925	Religie Greco-cat.	
29	Popescu Nicolae	1924-1925	Muzică	
30	Popovici Mihai	1925-1926	Matem., chimie	
31	Dr. P. Rădulescu	1924-1925	Fizică-chimie	Chimist
32	Preot Răuțiu Meletie	1921-1928	Religie ortodoxă	Protopop
33	Roman Ioan	1921-1926	Lb. română, Drept	
34	Simu Cornel	1927-1928	Lb. franceză	
35	Stoenescu Nicolae	1924-1925	Științe argricole	
36	Ștefan Elefterie	1921-1923	Mate-fizică	
37	Șușanu Ilie	1923-1926	Învățător școala de aplicație	
38	Ștefănescu Dimitrie	1925-1927	Muzica	
39	Tăbăcaru Dimitrie	1923-1924	Mate-fizică	
40	Tereh Geza	1926-1927	Matematică	
41	Todica Simion	1926-1927	Științe agricole	
42	Vasiliu Dimitrie	1921-1924	Învățător Școala Aplicație	

43	Zaharia Iancu	1921-1928	Lucru manual, Caligrafia	
44	Zamfirescu Nicolae	1923-1926	Învățător Școala Aplicație	

Cf. Victor Mathei, *Anuarul Şcolii Normale de Băieți din Satu Mare, pe anii şcolari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 8-15

În şcoală se organizau activități complementare şi extracurriculare în vederea unei formări complexe a viitoarelor cadre didactice. Începând cu anul 1921-1922 se organizează Societatea de lectură a elevilor, condusă de prof. V. Mathei. În cadrul activităților literare se remarcă elevii: Ghiga Gheorghe, Pintea Simion şi Nistor Vasile. În anul 1927, la o activitate a societății a participat Gheorghe Tătărăscu, pe atunci ministru în guvernul liberal. Biblioteca înființată în anul 1921 printr-o donație a Casei Şcoalelor şi-a crescut zestrea cu 50 de volume donate de Brigada 20 Artilerie cantonată la Satu Mare. La sfârşitul perioadei (1930) Biblioteca elevilor număra 2301 volume şi cea a profesorilor 426 volume. Prin grija şi pasiunea profesorului Victor Mathei, venit de la Sighetu Marmației, s-a înființat un Muzeu de ştiințe naturale (laborator), s-au dotat cabinetele de fizică şi chimie. Un lucru absolut remarcabil este înființarea şi funcționarea unei fanfare a elevilor şcolii. Aceasta, împreună cu alte formații ale elevilor, sub îndrumarea profesorilor Nicolae Magearu şi Gheorghe Dunca, au organizat serbări cu diferite prilejuri, inclusiv în Sala Teatrului „Nottara" din Satu Mare.

Profesorii şcolii organizează întâlniri cu locuitorii satelor româneşti pentru a-şi „îndeplini misiunea culturală"[24] susținând conferințe urmate de serbări ale elevilor, în localități precum: Botiz, Ruşeni, Amați, Vetiş, Vama, Negreşti, Mădăras, Apa. Corul şcolii şi fanfara erau elementele de rezistență ale programelor artistice.

Excursiile de sfârşit de an şcolar, organizate pentru absolvenți ca activitate educativă complementară aveau pe vremea respectivă o importanță deosebită. Excursiile organizate de Şcoala Normală se desfăşurau pe itinerarii mai lungi şi mai pretențioase decât cele organizate de alte şcoli secundare din Satu Mare. Astfel, în anul 1924 s-a organizat o excursie pe un itinerar generos cuprinzând zone şi localități cu valoare turistică deosebită din Vechiul Regat: Călimăneşti, Cozia, Râmnicu-Vâlcea, Ocnele Mari, Bucureşti, Constanța, Ploieşti, Sinaia etc[25]. În anul următor excursia va fi organizată în Banat şi vestul Olteniei, pe traseul Satu Mare - Timişoara – Reşița – Orşova – Turnu Severin[26]. În 1927 excursia se va organiza în Bucovina pe perioada a 10 zile, „li s-a dat posibilitatea absolvenților să treacă şi să îngenuncheze la mormântul lui Ştefan cel Mare, care a fost apărătorul creştinismului o jumătate de veac"[27]. Extrem de interesantă este excursia organizată în anul 1929, când absolvenții vor vizita Constanța şi apoi Constantinopolul, după o călătorie pe mare.

În pregătirea profesională a viitorului învățător, cunoştințele privind agricultura şi creşterea animalelor ocupau un loc important. Şcoala a fost înzestrată cu 70 de iugăre de pământ arabil. În 1927 suprafața din apropierea fermei a fost expropriată şi împărțită ca loturi de casă. În schimb şcoala a primit 55 iugăre lângă halta Amați (Curtuiuş). În epocă, prin intermediul presei se exprimă nemulțumiri în legătură cu faptul că se cheltuie mult de la bugetul de stat pentru întreținerea elevilor, deşi şcoala dispune de o fermă de 60 de jugăre, administrarea internatului e proastă.[28] În internat, în anul şcolar 1927-1928, erau cazați 248 de elevi, beneficiind de condiții nu tocmai mulțumitoare în ceea ce priveşte igiena. Meniurile servite conțineau însă carne de patru ori pe săptămână.

În vederea unei bune pregătiri profesionale, pe lângă Şcoala Normală de Băieți, funcționa o Şcoală de Aplicație, începând cu anul şcolar 1921-1922, având-l ca director pe prof. Ioan Florea. În primul an clasele I şi a II-a, erau conduse de înv. Dimitrie Molnar, clasele a III-a şi a IV-a de înv. Dimitrie Vasiliu[29]. În rândul institutorilor care au condus activitatea de practică pedagogică, amintim

[24] cf. Victor Mathei, *op. cit.*, p. 71;
[25] „Satu Mare, an V, nr. 54, 11 iulie 1924 ;
[26] Victor Mathei, *op. cit.*, p. 4 ;
[27] *Ibidem*, p. 7;
[28] „Satu Mare", an VI, nr. 91, 26 noiembrie, 1924;
[29] Victor Mathei, *op. cit.*, p. 84 ;

pe P. Godeanu, Dumitru Zamfirescu, Ion Şuşanu, Dumitru Şuta, Constantin Popa, Anton Davidescu (director al publicației „Satu Mare", primul ziar românesc editat la Satu Mare). Elevii şcolii de Aplicație proveneau în general din orfelinatul „Vasile Alecsandri", efectivele se situau anual în jur de 70 de elevi. Şcoala de Aplicație era considerată de directorul Şcolii Normale un „model de organizare pedagogică, didactică şi administrativă, obiectiv ce nu s-a atins pe deplin din cauza lipsei de contribuție a oficialității"[30]. Interesantă şi utilă ni se pare propunerea privind înființarea de clase de aplicație în limba maghiară, pentru ca viitorii învățători să-şi atingă mai uşor obiectivele educaționale, ştiut fiind că majoritatea elevilor sătmăreni utilizau limba maghiară în familie[31].

Arhivele Județene păstrează cotoarele diplomelor eliberate învățătorilor care au promovat examenele de absolvire între 1922 şi 1930. Astfel, în anul 1922 se consemnează 6 absolvenți, în 1923 – 23 absolvenți, în 1924 – 19, în 1925 – 41[32], în 1926 – 31, în 1927 – 50, în 1928 – 17, în 1929 – 30, în 1930 - 46[33].

Conform documentelor de la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Satu Mare, cei care au promovat examenele şi au obținut diploma de învățător, pe ani, au fost:

Anul	Nr. crt.	Numele şi prenumele absolventului	Locul naşterii	Județul de proveniență
1922	1.	Ionescu Teodor	Tg. Neamț	Neamț
	2.	Nicolae Constantin	Tg. Neamț	Neamț
	3.	Reslescu Gheorghe	Hangu	Neamț
	4.	Sparbură Lazăr	Bălăneşti	Gorj
	5.	Timofte Anton	Filioara	Neamț
	6.	Țifescu Vasile	Galu	Neamț
1923	1.	Alboiu Vasile	Bălăneşti	Gorj
	2.	Boldici I. Andrei	Cernaia	Mehedinți
	3.	Cornulescu Dumitru	Ciuperceni	Gorj
	4.	Dobrescu Dumitru	Ciuperceni	Gorj
	5.	Dijmărescu Vasile	Horezu	Gorj
	6.	Fernea Dumitru	Arieşu de Câmpie	Satu Mare
	7.	Gărăiacu Constantin	Pojogeni	Gorj
	8.	Gărăiacu Ilie	Pojogeni	Gorj

[30] *Ibidem*, p. 86;
[31] „Satu Mare", an VI, 2 aprilie, 1924;
[32] Arhivele Naționale, DJSM, Fond: Şcoala Normală de Învățători, dosar 1;
[33] *Loc. cit.*, dosar 3;

	9.	Lungu Corneliu	Călceşti	Gorj
	10.	Mischie Nicolae	Şomoneşti	Gorj
	11.	Nicodin Constantin	Perteana - Vulcan	Gorj
	12.	Pop Ioan	Rus	Satu Mare
	13.	Popescu Tache	Vlăduleni	Gorj
	14.	Roban Matei	Bălţăteşti	Neamț
	15.	Trestianu Ioan	Valea cu Apă	Gorj
	16.	Ungureanu Cosntantin	Şomăneşti	Gorj
	17.	Vlăduț Anghel	Zăvideni	Vâlcea
	18.	Diaconescu Iorgu		
	19.	Pop Gheorghe	Sânmiclăuş	Satu Mare

Cf. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Satu Mare, fond: *Şcoala Normală de Învățători Satu Mare*, dosar 1, filele 1-31.

Constatăm că majoritatea celor care obțin diplome de învățători în aceşti ani nu sunt din județul Satu Mare. Ei provin din Moldova şi Oltenia în special, din județele Gorj, Neamț şi Vâlcea. Aceştia într-o măsură mai mare sau mai mică vor suplini nevoia de învățători la şcolile româneşti şi vor contribui la dezvoltarea unui învățământ românesc de stat, lucru dorit şi promovat de administrația românească pe întreaga perioadă interbelică. În ceea ce priveşte elevii din județul Satu Mare, constatăm un număr mic de elevi absolvenți, astfel în anul 1922 nici un absolvent nu este din județ, iar în 1923 din 23 de elevi, doar trei provin din județ: Pop Gheorghe din Sânmiclăuş, Pop Ioan din Rus, în prezent județul Maramureş şi Fernea Dumitru din Arieşu de Câmpie, actualmente județul Cluj.[34] Este cunoscut faptul că înainte de actul Unirii Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918, când această provincie a fost integrată în statul național unitar, respectiv până în toamna anului 1919, în părțile sătmărene nu exista învățământ de nivel secundar sau academic în limba română. Aceste nivele de şcolaritate erau accesibile doar tinerilor proveniți din familii cu venituri mari, iar pentru cei cu venituri mici era necesară susținerea Bisericii în cadrele educaționale ale şcolilor confesionale, care erau în exclusivitate cu predare în limba maghiară şi se adresau cu precădere elevilor ce aparțineau cultului respectiv. Aşa se explică lipsa de interes pentru acest domeniu al formării profesionale manifestat de populația de origine română şi o anumită mentalitate legată de perioada anterioară, în care nu existau şcoli pedagogice pentru elevii de origine română. Absolvenții unor asemenea şcoli în limba maghiară nu puteau practica profesia însuşită. Acestea sunt motivele pentru care interesul sătmărenilor pentru învățământul pedagogic este scăzut la începutul perioadei, iar majoritatea absolvenților din primii ani provin din județele Vechiului Regat. Presa vremii consemnează într-un articol critic ponderea scăzută a elevilor sătmăreni cuprinşi în Şcoala Normală, aproximativ 20% în anul şcolar 1923/1924, punând în fața comunității româneşti sătmărene dezideratul cuprinderii în şcoala pedagogică a unui număr mai mare de tineri[35]. Putem presupune că politica ministerului de resort prevedea o anumită arondare a acestor județe, căci aşa cum se remarcă din actele de studii, majoritatea elevilor proveneau din anumite județe, aceleaşi de-a lungul mai multor ani. Politica

[34] *Loc. cit.*, dosar 1, f. 7-31;
[35] „Satu Mare", an VI, nr. 91, 26 noiembrie 1924;

Ministerului Instrucțiunii Publice dă roade, statul român implicându-se mai susținut în atragerea elevilor la Școala Normală, inclusiv prin susținerea financiară, cu burse – așa cum am constat și la alte școli secundare din perioada interbelică. Observăm astfel, că numărul elevilor din zonă crește. Un alt motiv al creșterii interesului pentru acest tip de școli este acela că învățământul în limba română s-a dezvoltat și în aceste teritorii, numărul școlilor a crescut, astfel că absolvenții puteau să-și exercite profesia pentru care s-au format.

Așadar putem găsi explicația lipsei de interes a românilor pentru Școala Normală mai degrabă în lipsa mijloacelor financiare, știut fiind faptul că românii erau concentrați mai ales în mediul rural în anii dinaintea Marii Uniri de la 1918, statisticile arătând că înainte de 1918 populația de origine română reprezentând aproximativ jumătate din populația județului era concentrată în mediul rural. Accesul la educație al românilor a fost limitat din cauză că această categorie de populație nu a putut urma pregătirea școlară în limba maternă – română până la instaurarea administrației românești, prin urmare nu existau nici absolvenți ai școlii primare în limba română care să acceadă la acest tip de pregătire în școlile confesionale sau de stat maghiare, ei urmând școlile confesionale românești din alte orașe ale Transilvaniei, așa cum am mai arătat. După instaurarea administrației românești, statul român a „forțat" înființarea unei școli normale românești de stat, pentru a suplini nevoia de învățători în limba română pentru această zonă a țării și neexistând un interes imediat din partea populației românești sătmărene au fost înscriși elevi din Vechiul Regat. Cu timpul numărul elevilor sătmăreni va crește.

În anul 1924 cei care au promovat examenul și au obținut diploma proveneau de asemenea din județele Gorj, Vâlcea, Neamț, Mehedinți, Bihor, Putna, Târnava Mare, Dorohoi, dar procentul celor proveniți din zonă a crescut, astfel că din cei 19 elevi, 5 proveneau din Satu Mare: Moldovan Florin din Terebești, Șuta Dumitru din Sătmărel, Glodeanu Dumitru din Terebești, Ivan Mihai din Oaș și Orha Alexandru din Amați.[36] Datorită faptului că statul român a înființat școli românești din care proveneau elevii ce urmau această formă de învățământ și în același timp, profesia de învățător a devenit probabil mai atractivă pentru familiile de români.

Diplomele eliberate în anul 1925 evidențiază 41 de elevi care au promovat examenul. Dintre aceștia 12 erau din zonă, 3 băieți și 9 fete. Cei trei băieți sunt: Doroș Aurel din Valea Seacă (Ugocea), Gheorea Valentin din Merișor (Maramureș), Foltoș (Ionescu) Vasile din Pișcari (Satu Mare).[37] Nouă diplome au fost eliberate elevelor de la Școala Normală Romano-Catolică de Fete, care au susținut examenul la Școala Normală de Învățători, provenite de la secția maghiară, care au obținut medii între 7,50 și 8,66. Numele acestor fete și proveniența lor este următoarea:

Nr.crt.	Numele și prenumele absolventei	Locul nașterii	Județul de proveniență
1.	Alfater Emerita	Căpleni	Satu Mare
2.	Fischer Márta	Moftinu Mare	Satu Mare
3.	Huszár Susana	Budapesta	
4.	O elevă	Vinga (Besenova Veche)	Timiș Torontal
5.	Kosu Margit	Viile Satu Mare	Satu Mare
6.	Nagy Ana	Ciuc Sânmartin	Ciuc
7.	Podolcsák Ágnes	Munkács	
8.	Soltész Ilona	Kysalyháza	Ugocea
9.	Witék Ileana	Giorocuta	Sălaj

Cf. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Satu Mare, fond: *Școala Normală de Învățători Satu Mare*, dosar 1, filele 41-92.

În anul următor, 1926, 31 de elevi au susținut examenul de absolvire și au obținut diploma, majoritatea proveniți din județele Gorj și Vâlcea, dintre aceștia nouă (29%) fiind din zona Sătmarului: Orha Avram din Rușeni, Nichita Teresa din Moftinu Mic, Simonca Dumitru din Resighea, Magdas Irina din Doba, Pop Simeon din Medieșu Aurit, Horvai Stefan din Pișcari, Oprea Gheorghe din

[36] Arhivele Naționale, DJSM, Fond: Școala Normală de Învățători Satu Mare, dosar 1, f. 41-50;
[37] *Loc. cit.*, f. 51-92;

Resighea şi două fete din Satu Mare (de la Şcoala Normală Romano-Catolică de Fete)[38]. 50 de elevi susţin examenul în anul 1927. Dintre aceştia 7 fete proveneau de la Şcoala Normală Romano-Catolică de Fete (secţia maghiară), dar mai figurau 7 elevi români proveniţi din zona Sătmarului: Barbul Ioan şi Şimon Gheorghe din Pomi, Mărcuş Ioan din Potău, Cornocu (Chermeş) Vasile din Sătmărel, Dănuţ Ioan din Apa, Nicoară Gheorghe din Tătărăşti şi Luţaş Cornel. Ceilalţi absolvenţi proveneau din aceleaşi judeţe ca şi în anii anteriori, la care se adaugă elevii proveniţi din judeţul Olt.[39]

În anul 1928 au promovat examenul 42 de elevi, proveniţi din judeţele amintite, la care mai adăugăm judeţul Vlaşca şi desigur Satu Mare, locul naşterii a 12 (29%) dintre cei care au obţinut diploma: Cătană Ioan din Hirip, Răfan Ioan din Medieş, Cosmescu (Cormoş) Ioan din Tătărăşti, Vescutan din Medieşu Aurit, Zaha Dumitru şi Micu (Chiş) Carol din Mădăras, Costin Petru din Cetăţuia, Chirilă Grigore din Vezendiu, Tarţa Gheorghe din Lipău, Ghevrea Livia din Merişor, Templom Ileana din Satu Mare, Goloman Gavril din Surdeşti (Satu Mare).[40]

În anul 1929, din cei 30 de elevi care au obţinut diploma, 5 proveneau din Satu Mare: Batin Vasile din Trip, Pop Victor din Aciua, Văleanu Ioan din Potău, Răfan Ioan din Medieş, Nistor Vasile, născut în Posta (Satu Mare), ceilalţi, ca şi în anii anteriori, proveneau din alte părţi ale ţării, judeţele Cernăuţi 3 elevi, Ceptura (Prahova), Cojocna (Cluj).[41]

În anul 1930 au promovat examenul de absolvire 46 de elevi, dintre care 14 proveneau din zonă: Dragoş Florian din Pişcari, Şincai Ioan din Sĕbişa, Vaida Gheorghe din Ghenci (Sălaj), Mateşan Aurel din Cicârlău, Naghi Ionescu Ioan din Căuaş, Bozga Gheorghe din Tătărăşti, Weiss Margareta din Moftinu Mare, Dipşe Viorel din Unguraş (Maramureş – Satu Mare), Oros Rusu Gheorghe din Hirip, Someşan Grigore din Târşolţ, Şincai Gheorghe din Săbişa, Tămaş Ioan din Boghiş, Tripon Ioan din Mădăras, Uifalusi Săteanu Andrei din Andrid. Ceilalţi absolvenţi proveneau din judeţele Dolj (Bârca), Brăila.[42]

Prestigiul şcolii este recunoscut şi va determina desemnarea acesteia de către organele de învăţământ ca şi Centru de organizare a examenelor de definitivat pentru învăţătorii din judeţele Satu Mare, Sălaj şi Maramureş începând cu anul 1922. De pildă, în 1927, preşedinte al Comisiei pentru Definitivat a fost Ştefan Focşa, Inspector General în Ministerul Instrucţiunii, membri Victor Mathei, Ioan Florea, Eugen Seleş (director al Liceului „Mihai Eminescu") şi Gavril Barbul (profesor la acelaşi liceu). Din 114 învăţători prezentaţi numai 34 au fost admişi. În anul următor, din 66 învăţători, au fost admişi 20. Iată exigenţa deosebită privind definitivarea pentru învăţământ a absolvenţilor Şcolilor Normale. Între 1922 şi 1928 au obţinut definitivatul un număr de doi învăţători în 1922 (Godeanu Petre şi Vasiliu Dumitru) care vor rămâne la Şcoala de Aplicaţie a Şcolii Normale, în 1925, cinci învăţători, între care şi Anton Davidescu, în 1926, doi, în 1927, 34 din cele 3 judeţe, iar în 1928, 20 de învăţători au fost admişi.

Prestigiul şcolii este dovedit şi de aprecierile formulate de miniştrii Instrucţiunii Publice care au vizitat Şcoala Normală: în 1924 şi 1928 Dr. Constantin Angelescu, iar în 1926 şcoala a fost inspectată de ministrul Ioan Petrovici.

Iată că şcoala şi-a realizat menirea de a pregăti cadre didactic pentru un învăţământ în limba română. Şcolarizarea unui număr important de elevi din Vechiul Regat a însemnat o infuzie de cadre didactice extrem de necesară în momentul respectiv, buni cunoscători ai limbii române. O parte dintre aceştia au rămas în judeţul Satu Mare, întemeindu-şi familii şi construindu-şi cariere didactice apreciate, contribuind la formarea a numeroase generaţii de elevi, la edificarea unui învăţământ românesc de calitate. Unii, dascăli cu adevărată vocaţie şi pasiune, au reuşit să devină modele şi pentru proprii copii, care la rândul lor au devenit cadre didactice de prestigiu. Este cazul învăţătorilor Harca Constantin şi Bruciu Constantin, proveniţi din judeţul Gorj. Primul înscris în clasa I în anul şcolar 1921-1922, iar al doilea în anul şcolar 1923-1924[43].

---

[38] *Loc. cit.*, dosar 3, f. 1-31;
[39] *Loc. cit.*, dosar 3, f. 32-81;
[40] *Loc. cit.*, f. 82-124;
[41] *Loc. cit.*, dosar 4, f. 30-76;
[42] *Loc. cit.*, dosar 4, f. 77-152 şi dosar 2, f. 1-11;
[43] Victor Mathei, *op. cit.*, p. 16 şi 24;

Pe parcursul existenței sale școala se bucură de un binemeritat prestigiu, atât la nivel local, cât și național. În presă întâlnim dezbateri privind rolul acestei școli în însușirea limbii române. Importanța școlii este recunoscută și prin faptul că ministrul Instrucțiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, în prima vizită pe care o face în Satu Mare, vizitează și Școala Normală, în august 1923, având cuvinte de apreciere la adresa cadrelor didactice și a conducerii școlii.[44]

În anul 1930 școala a fost mutată la Carei, unde a fost unificată cu cea din Zalău. Aici a funcționat Școala Normală de Băieți, între 1930 și 1938. Școala Normală de Învățători din Carei a fost transferată apoi în 1938 la Oradea, aici funcționând singura școală normală pentru zona de nord-vest a țării. Transferarea la Carei a suscitat o dezbatere vie, de fapt o bătălie între reprezentanții învățământului din Carei și cei din Satu Mare. În fruntea susținătorilor menținerii școlii în Satu Mare se aflau profesorii Ioan Florea și Victor Mathei. Argumentele au fost susținute și în fața reprezentanților Ministerului Instrucțiunii, însă fără succes. Referindu-se la acest eveniment, presa evaluează câștigurile obținute de Carei. Măsura contopirii Școlii Normale din Satu Mare cu cea din Sălaj (Carei) este privită cu bunăvoință. Într-un articol din gazeta „Satu Mare" se spune: „Orașul Carei a câștigat din punct de vedere al naționalizării lui", se apreciază că erau prea multe școli normale și „fabricau proletari intelectuali, că nu erau atâtea catedre câți învățători tineri ieșeau"[45]. Înverșunarea cu care deputatul de Satu Mare, profesorul Ioan Florea (primul director al Școlii Normale) dorea readucerea la Satu Mare a școlii, determină oficialitățile careiene să se adreseze însuși prim-ministrului României de atunci, savantul Nicolae Iorga. Într-o scrisoare adresată acestuia la 14 iulie 1931, președintele Comisiei Interimare din Carei, Ioan Dărăbanth, după ce afirmă că școala a fost mutată la Carei cu mare cheltuială (700 mii lei), îl roagă pe primul-ministru să nu aprobe mutarea acesteia din nou la Satu Mare, întrucât „populația de baștină abia acum începe să-și câștige limba maternă pierdută", ori instituția respectivă are un rol determinant în acest proces[46]. Mai mult, se cere mutarea la Carei și a Școlii Normale din Sighetu Marmației, pe motiv că nu au elevi. Sunt adresate memorii mai multor parlamentari români (col. Ștefan Tătărescu, deputatul Emil Lobonțiu) , în care se cere sprijin pentru menținerea școlii în oraș[47]. Cu aceeași insistență sunt trimise adrese către Ministerul Instrucțiunii Publice, semnate de președintele Comisiei Interimare, în care se aduc argumente de ordin național și cultural. „Suntem un oraș cu o populație în majoritate minoritară, cu un număr redus de intelectuali români, la 6 km de granița cu Ungaria. Desființarea unei școli ar nimici o operă culturală românească. Am pierde din numărul redus de intelectuali români", se spune într-o adresă a Primăriei orașului Carei către Ministerul Instrucțiunii Publice, din 24 iunie 1931. Răspunsul vine din partea ministerului la 8 august 1931, aprobând cererea careienilor[48]. Putem menționa faptul că a mai existat o încercare de transfer a școlii de la Satu Mare la Carei, la începutul anului școlar 1926-1927. „Școala Normală, fiind o instituție de cultură românească în acest județ deznaționalizat, nu s-a bucurat de sprijinul autorităților, ba chiar au căutat prin diferite ocazii să se scape de ea... Așa, la începutul anului școlar, ducând în eroare Ministerul Instrucțiunii Publice, cu concursul parlamentarilor au căutat să obție mutarea școalei la Careii Mari". Prin intervenția și cu susținerea Inspectorului General Alexandru Pteancu, școala rămâne în continuare la Satu Mare.[49]

Școala Normală din Carei a funcționat în clădirea fostei prefecturi (actualul Grup Școlar „Iuliu Maniu" Carei), care i-a oferit un spațiu generos și care, începând din anul 1930 va adăposti diferite instituții de învățământ pe parcursul întregii perioade interbelice, până astăzi.

În anul școlar 1930-1931 Școala Normală de Învățători din Carei a funcționat cu clasele I-VI. La examenul de an s-au prezentat 257 de elevi. Anul școlar cuprindea patru trimestre. În următorul an școlar instituția a funcționat cu clasele I-VII, în care erau înscriși 216 elevi. Majoritatea proveneau din județele Satu Mare și Sălaj, dar erau și din Dolj, Gorj, Vâlcea, Bihor, Muscel, Someș, Prahova, Ilfov,

---

[44] „Satu Mare", an V, 29 august 1923;
[45] „Satu Mare", an XII, n.r 32, 10 august 1930;
[46] Arhivele Naționale, DJSM, Fond: Primăria municipiului Carei, dosar 34/1931, fila 1-2;
[47] *Loc. cit.*, fila 3 și fila 10;
[48] *Loc. cit.*, filele 21-22;
[49] Victor, Mathei, *op. cit.*, p. 4-5;

31 promovând examenul şi primesc diploma de învățători.[50] Din anul şcolar 1932-1933 se trece la trei trimestre, iar notarea se face cu calificative: insuficient, suficient, bine, foarte bine. Şcoala are 159 de elevi înscrişi în acest an, din care 42 au absolvit cu 7 ani de studii. O parte importantă sunt din județe îndepărtate: Gorj, Târnava Mare, Suceava, Vâlcea, Muscel, Prahova, Dolj, Mureş etc.[51] În anul şcolar următor, din cauză că sunt numai 99 de elevi înscrişi nu se constituie clasa I, dar în 1934-1935, când vor fi 100 de elevi se face din nou clasa I. O creştere semnificativă a efectivelor de elevi se înregistrează în anul şcolar 1935-1936, când sunt înregistrați 128 de elevi, apoi în 1936-1937 şcoala are un efectiv de 118 elevi, după care, în 1937-1938 sunt înscrişi 130 de elevi.[52] Redăm mai jos tabele cu elevii înscrişi între 1930 şi 1936.

Numărul elevilor înscrişi pe naționalități:

Anul şcolar	Elevi			
	Total înscrişi	Români	Maghiari	Polonezi
1930/1931	258	254	3	1
1931/1932	216	212	3	1
1932/1933	159	152	6	1
1933/1934	152	95	3	1
1934/1935	100	99	1	-
1935/1936	128	127	1	-
Total	1013	939	17	4

Cf. Ioan Gherman, *Plasa Carei, județul Sălaj*, Carei, Societatea Cooperativă, 1938, p. 156-157.

Numărul elevilor înscrişi pe clase sociale:

Anul şcolar	Total elevi înscrişi	Agricultori	Meseriaşi	Intelectuali
1930/1931	258	229	15	14
1931/1932	216	177	23	16
1932/1933	159	126	17	16
1933/1934	152	84	8	7
1934/1935	100	84	8	8
1935/1936	128	103	14	11
Total	1013	803	85	72

Cf. Ioan Gherman, *Plasa Carei, județul Sălaj*, Carei, Societatea Cooperativă, 1938, p. 156-157.

Numărul elevilor înscrişi pe regiuni:

Anul şcolar	Proveniți din plasa Carei, inclusiv oraşul	Din regiuni îndepărtate
1930/1931	15	243
1931/1932	14	202
1932/1933	22	137
1933/1934	14	85
1934/1935	15	75
1935/1936	31	97
Total	111	839

Cf. Ioan Gherman, *Plasa Carei, județul Sălaj*, Carei, Societatea Cooperativă, 1938, p. 156-157.

[50] Arhivele Naționale, DJSM, Fond: Primăria municipiului Carei., dosar 9/1932;
[51] *Loc. cit.*, dosar 10/1933;
[52] *Loc. cit.*, inv. 8/1937;

Conform ordinului Ministerul Educației Naționale 3124/1938, din 5 iunie, începând cu anul şcolar 1938/1939 Şcoala Normală se va desființa şi elevii vor fi înscrişi la Şcoala Normală „Iosif Vulcan" din Oradea. O parte dintre elevii transferați vor susține examenul de capacitate la Centrul de examen Cluj: Oşan Ernest, Cherecheş Iuliu, Turtureanu Mihai, Sarvadi Petru, Rusu Gheorghe, Gorzău Gheorghe, Ludovic Alfater.[53] Primăria Carei repartizează patrimoniul mobil al şcolii altor şcoli. Concomitent este desființată şi Şcoala de Aplicație al cărei director fusese învățătorul Simion Leşiți.[54] În arhivă se păstrează un tabel cu corpul profesoral şi personalul nedidactic al şcolii din 29 octombrie 1932. Director al şcolii era Cornel Pop, care de altfel a ocupat această funcție pe întreaga perioadă a funcționării şcolii în Carei. Din corpul profesoral făceau parte: Remus Roşca, Nicolae Osianu, Pompei Tâlcă, Simion Laşiță, Dumitru Crăciun, Alexandru Ionel, Teodor Dumbrăvianu, Iancu Zaharia, George Dunca, Coriolan Pop, Ioan Popescu, Cornel Simu, Vasile Paşca, Ioan Ştirbu, Gheorghe Iancu (ultimii doi învățători la clasele de aplicație).[55]

Din nefericire materialul arhivistic conservat este deficitar pentru Şcoala Normală, astfel că istoria acesteia se poate reconstitui cu dificultate. Rolul modernizator al şcolilor normale pentru societatea românească este incontestabil, chiar dacă la început lipsea politica educativă de perspectivă, ca de altfel şi situațiile conjuncturale de care s-a lovit administrația românească în momentul integrării învățământului ardelenesc în cadrul politicii educaționale naționale.

Dezvoltarea şi consolidarea şcolilor normale româneşti este strâns legată de nevoia formării unui corp didactic, condiție sine qua non pentru formarea unui învățământ românesc modern. Ideea compatibilizării şi integrării învățământului din județul Satu Mare cu cel din România întregită este susținută de dezvoltarea unor asemenea instituții de învățământ şi mai ales de transferul unui important număr de elevi proveniți din Vechiul Regat, pentru a întări elementul românesc, dând o perspectivă clară acestuia de-a lungul anilor. Constatăm de asemenea o creştere a interesului elevilor proveniți din județ pentru această profesie, numărul celor înscrişi înmulțindu-se de la un an la altul. Consolidarea şcolilor este în fond în consonanță cu dezvoltarea generală a învățământului secundar în această parte de țară.

Bibliografie:

Arhivele Naționale, Direcția Județeană Satu Mare, Fond: Colecția de documente ale instituțiilor ecleziastice, fond 29, inv. 183;
Idem, Fond: Primăria oraşului Carei, fond 16, inv. 4;
Idem, Fond: Şcoala Normală de Învățători din Carei, fond 135, inv. 168;
Idem, Fond: Şcoala Normală de Învățători din Satu Mare, fond 136, inv. 169;
Arhiva Şcolii Speciale Nr. 1, Satu Mare;
A Szatmárnémeti Katolikus Tanitőképző intézet és leányliceum (Anuarul Institutului Romano-Catolic de Învățătoare) pe anii şcolari 1941-1942, 1942-1943;
Anuarul Şcolii Pedagogice Civile pe anul şcolar 1941-1942, Satu Mare, 1942;
Állami Gazdásági Felső Népiskola (Şcoala Superioară Comercială de Stat. Monografie), Halmeu, 1906;
Anuarul Institutului Romano-Catolic de Învățătoare pe anul şcolar 1942-1943, p. 7; Mathei, Victor, *Anuarul Şcolii Normale de Băieți din Satu Mare, pe anii şcolari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 1;
Socolan, Aurel, Muntean, Lucia, *Liceul „Mihai Eminescu" Satu Mare. Monografie, 1934-1994*, Oradea: Ed. Imprimeria de Vest, 1994;
Asztalos Gyöngyi, *Nagykároly rendezett tanácsi város* (Carei, oraş cu consiliu organizat), 1888;
Beke György, *Régi erdélyi iskolák* (Şcolile ardelene), Budapesta, 1989;

---

[53] *Loc. cit.*, Fond: Şcoala Normală de Învățători Carei, dosar „Diplome de capacitate" pe anul 1939;
[54] *Loc. cit.*, dosar 34/1939, f. 11;
[55] *Loc. cit.*, dosar 4/1932, f. 31;

Bura László, *A zárdai iskolák in Római Katolikus Naptár* (Şcolile Romano-Catolice în calendare), Satu Mare, 1996;
Bura László, *Az iskolák elnevezése* (Denumirea şcolilor) în: „Szatmári Friss Újság", an VI, nr. 47, 9 martie, 1995;
Bura László, *Tanítóképzés Szatmáron* (Învăţământul pedagogic) în „Friss Ujság", 28 mai 1993;
Gherman, Ioan, *Plasa Carei, judeţul Sălaj*, Carei: Societatea Cooperativă, 1938;
Martinovici, C., Istrati, N., *Dicţionar. Transilvania, Banat şi celelalte ţinuturi alipite*, Cluj, 1921;
Mészáros István, *Magyar iskolatípusok 996-1990 között* (Tipuri de şcoli din Ungaria între 996 – 1990), Budapesta, 1991;
Mészáros István, *Népoktatásunk, 1777-1830* (Învăţământul elementar în Ungaria, 1777-1830);
Colecţia „Satu Mare", 1919, 1923-1927, 1932;

Aspects regarding Pedagogic Education development in Satu Mare (1779-1940)

Abstract

The first school was founded in Carei in 1979 after the Ratio Educationes decree issued by Maria Teresa in 1777. The education was made in latin.

During the 19-th century a better and more modern system for training teachers is required. Thus, the roman-catholic bishopsy from Satu Mare set up pedagogy schools for girls and boys beginning with 1857. The first school set up in these circumstances was The Royal Catholic Pedagogy school. The second one was the Roman-Catholic Institute for Teacher Training from Satu Mare.

At the end of the 19-th century the pedagogic education enriched beginning with new forms of teacher training. In 1903 a school for girls of different religious was set up.

In spite of being very developed, the pedagogic education could not provide the possibility of training for Romanian teachers. They were trained, for a long period especially at the high schools from Blaj, Gherla or Arad. After the incorporation of Satu Mare into the Romanian, unitary, national state, in 1919, the Romanian state set up in Satu Mare the Normal (Pedagogical) Boys' High School, which is going to run since 1929 in Carei town until 1937 when it is going to be transferred to Oradea.

The development and reinforcement of normal (pedagogical) Romanian schools is related to the need of forming a didactical (an educational) forum, this being a "sine qua non" condition for building the basis of a modern Romanian education.

The idea of compatibility and integration of the education in Satu Mare with the whole Romania is sustained by the development of such educational institutions.

We also see a growth in that regards the students interest, students living in the area of Satu Mare, an interest towards this job. The number of the students who are registered, growing from a year to another.

Preocupări ale protopopului Petru Maior pentru înzestrarea bisericilor cu cărți necesare săvârșirii serviciului religios

Florin Bogdan şi Elena Mihu

Valea Mureşului superior, valea Gurghiului, valea Beicii, sau ceea ce astăzi numim arealul Reghinului, a prezentat, încă din cele mai vechi timpuri, o nuanță puternică a multietnicității şi a pluralismului confesional. Astfel putem întâlni localități în care sunt reprezentate confesiunile românilor (ortodocşi sau greco-catolici), cele ale maghiarilor (reformați sau romano catolici), dar şi cele ale saşilor (evanghelici).

Începuturile bisericii românilor pe aceste meleaguri se pierd în timp, fiind atestate undeva în secolul al XV-lea[1]. Ca şi început al organizării sub forma unui protopopiat al bisericii româneşti din această zonă putem fixa anul 1700, când printre preoții ce au semnat actul unirii se număra şi protopopul Ştefan din Sân-Mihaiu, împreună cu 25 de preoți[2].

Din conscripția lui Inochentie Micu Clain din 1733 şi până în momentul Sinodului din 1782 localitățile din această zonă au făcut parte din Protopopiatul Sângerului, înlocuit ulterior cu cel al Gurghiului[3].

Nu se cunosc circumstanțele alipirii administrative a protopopiatului Gurghiului de cel al Cătinei (localitate aflată la o distanță de aproximativ 60 km de Reghin), sub păstorirea lui Danil Pop[4], această alipire rămânând până în vara anului 1785. Acestea au fost condițiile în care, în vara anului 1785, Petru Maior va deveni protopop al Gurghiului şi al Reghinului şi inspector al Apalinei[5]. Petru Maior, era fiul protopopului Gheorghe din Târgu-Mureş[6], cel care i-a urmat în această funcție lui Ioan Bob, devenit episcop al Făgăraşului.

În alegerea lui Petru Maior în această funcție a contat şi formația intelectuală a acestuia desăvârşită la colegiile de la Roma şi Viena[7].

Aici, la Reghin, Petru Maior îşi va redacta, în perioada 1785-1809, principalele lui opere: *Protopopadichia, Predici, Propovedanii şi Didahii, Istoria pentru începutul românilor în Dachia* şi *Istoria Besearicei românilor.*

Atenția lui Maior s-a îndreptat spre situația credincioşilor din protopopiatul său, concretizată prin desele vizitații canonice[8], dar şi de eforturile sale legate de înființarea unei şcoli româneşti în Reghin, eforturi încununate cu succes în anul 1786[9]. Şcoala românească de la Reghin va rămâne una din principalele preocupări ale lui Petru Maior, dovada acestor preocupări sunt şi înregistrările din registrul tipografiei de la Blaj pe anul 1792. Aici Petru Maior este menționat cu achiziționarea a 9 abecedare contra sumei de 1 florin renan şi 48 creițari[10]. În acelaşi registru apare o altă plată efectuată de Maior împreună cu Gheorghe Şincai de această dată, cei doi plătesc suma de 4 florini renani şi 24 creițari pentru un alt set de manuale[11].

---

[1] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 486; Ioana Cristache Panait, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei. Mărturii de continuitate şi credință românească*, Alba Iulia, 1987, p. 18-19. Pe un clopot ce aparținea bisericii de la Deda este trecut anul 1451.

[2] Maria Dan, *Protopopul Ariton M. Popa*, Târgu-Mureş, 2006, p. 13-14.

[3] *Ibidem*, p. 15.

[4] Petru Maior, *Scrisori şi documente inedite*, ediție îngrijită, prefață, note şi indici de Nicolae Albu, 1968, p. IX;

[5] Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 151.

[6] Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conştiințe*, Bucureşti, 1973, p. 19.

[7] Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 72-145, Maria Protase, *op. cit.*, p. 25-68; Şerban Melinte, *Cultura mureşeană în memoria cărților*, Târgu-Mureş, 2006, p. 25-27.

[8] Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 152-153.

[9] Vasile Lechințan, *Petru Maior la Reghin. Demersuri pentru ridicarea şcolii normale româneşti*, în „Reghinul cultural", III, 1994, p. 70.

[10] Cornel Tatai-Baltă, Teodor, *Din activitatea tipografiei de la Blaj (1787-1821) reflectată de un material arhivistic*, în „Apulum", XIX, 1981, p. 250.

[11] *Ibidem.*

Scopul vizitelor canonice efectuate de Petru Maior în satele care făceau parte din protopopiatul său era şi de a cunoaşte cât mai bine locurile şi oamenii, nu doar situaţia acestora. Astfel, la mai puţin de un an de la numirea în funcţie, îl găsim la Nadăşa, pe valea Beicii, de unde achiziţiona un exemplar al *Propovedaniilor* (Blaj, 1784) lui Samuil Micu, după cum aflăm din însemnarea păstrată pe filele cărţii (f. 1-11): *Această propovedanie o am cumpărat de la monahul dumnealui măritul şi învăţatul popa Daniilu dinu Nadăşa, anul 1786 luna lui iulie 24, protopopă Petru Maior al Gurghiului*[12].

Patru ani mai târziu îl întâlnim într-o altă parohie, la Chiheru de Jos, unde nota pe filele unui Minologhion (Blaj, 1781) următoarele (f. 1-15): *Această carte anume mineiu s-au cumpărat cu 24 de florinţi din care 12 florinţi s-au dat Hurdugaci Petre cu soţia Todora, iar 12 florinţi s-au dat Morariu Costin cu soţia Anna pentru pomenirea vecinică, anul 1790. Scris-am eu protopop Petru Maior ot Gurghiului*[13].

Terminarea lucrărilor la pictura interioară a bisericii din Urisiu de Jos de către Toader Popovici undeva către sfârşitul anului 1796 sau începutul anului 1797 îl aduce pe Petru Maior într-o nouă vizită, prilejuită probabil şi de o resfinţire a bisericii din localitate. Cu această ocazie el făcea următoarea însemnare pe filele (f. 2-13) *Penticostarului* (Blaj, 1768):

Această sfântă carte

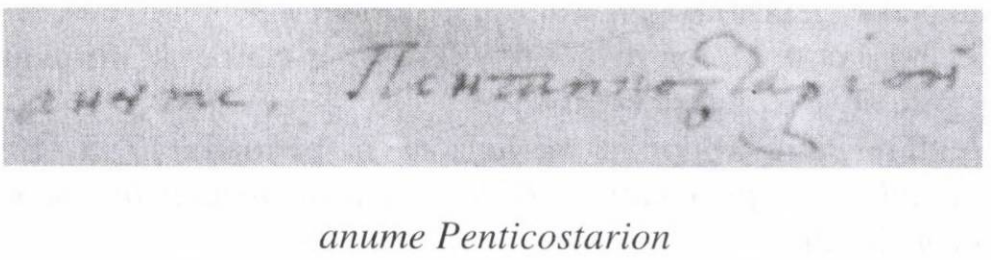

anume Penticostarion

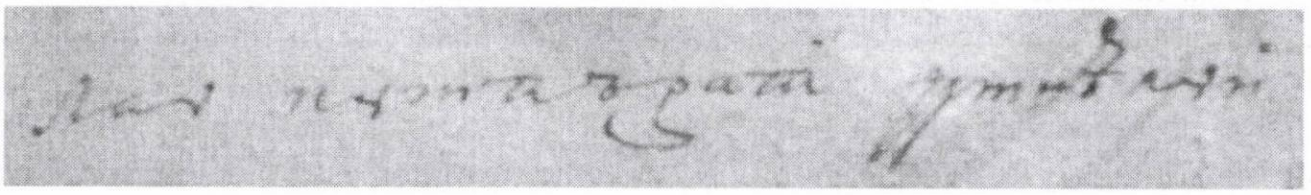

l-au cumpărat dumnealui

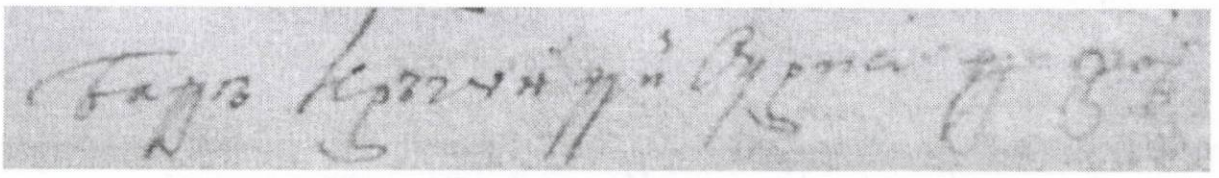

Badiu Crăciun din Urisiu de Jos

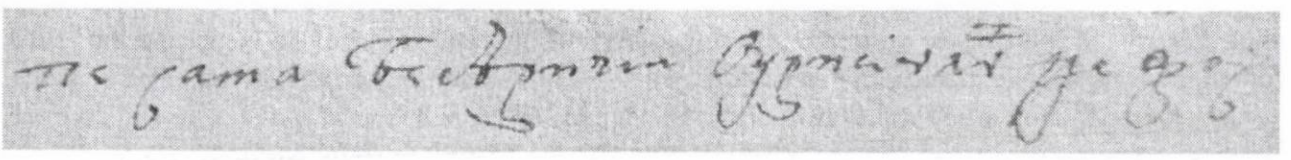

pe sama beseariciı Urisiului din Jos

[12] Mircea Filip, *Cartea românească veche în biblioteca G. T. Kirileanu*, Bacău, 1970, p. 55.

[13] Elena Dima, Gheorghe Buluţă, Simona Ceauşu, *Carte românească veche în bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului*, Bucureşti, 1985, p. 124; Elena Mihu, *Carte veche românească pe valea Beicii*, în „Marisia", XXIII-XXIV, 1994, p. 376-377.

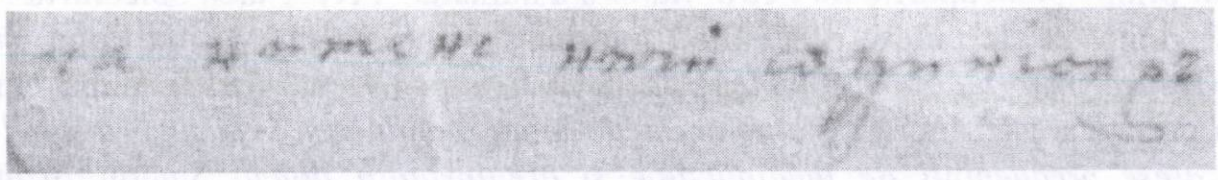

ca nimeni nici odinioară

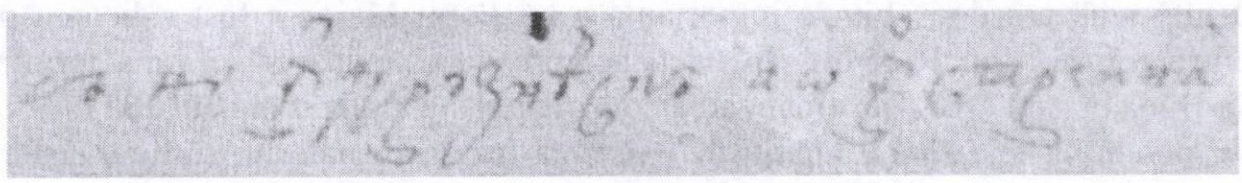

să nu îndrăznească a o înstrăina

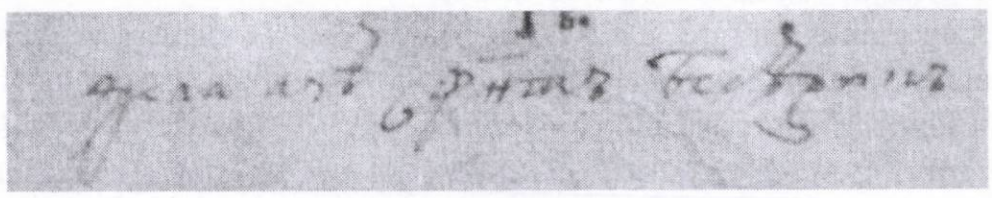

de la acea sfântă besearică.

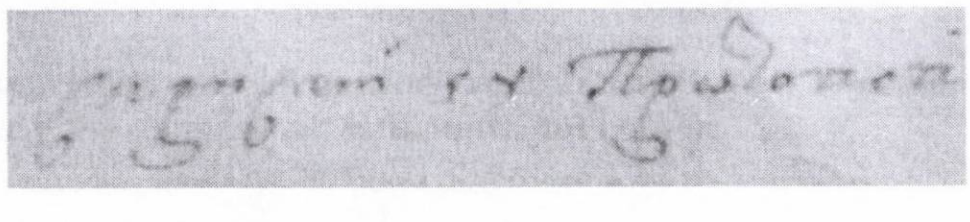

scris-am eu protopop

Petru Maior al Gurghiului

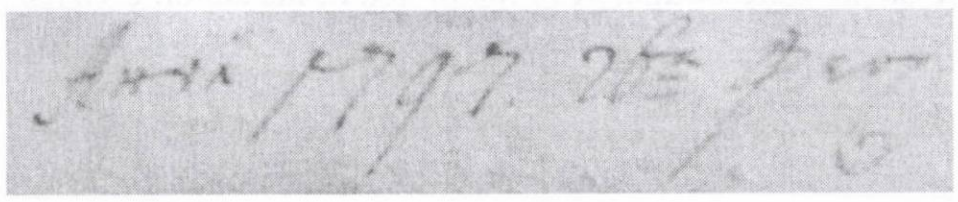

anul 1797, 26 februarie[14].

Cu aceeași ocazie se dona și *Minologhionul* (Blaj, 1781): *Această carte anume minologhion o au cumpărat Suci Zaharie din Urisiu de Jos. Scris-am Petru Maior al Gurghiului*[15].

Nu știm cu siguranță dacă *Triodul* (Iași, 1743) a fost donat bisericii din Beica de Sus cu ocazia unei vizite a episcopului Ioan Bob în protopopiatul Gurghiului sau însemnarea de pe filele acestei cărți constă doar în întărirea unui act de danie mai vechi: *Această carte iaste anume a popii Sandu de la Beica Rumânească, așa dară să nu cuteze nime a o înstrăina nici de la mâna dumisale și a urmașilor supt afurisenia 318 săbor de la Nichiia. Preot Artimon, împăratul Franțesc, protopop Petru Maior, vlădica Ioan Bob*[16].

---

[14] Elena Mihu, *op. cit.*, p. 387; Ioana Cristache Panait, *op. cit.*, p. 195.
[15] Elena Mihu, *op. cit.*, p. 388; Ioana Cristache Panait, *op. cit.*, p. 195.
[16] Elena Mihu, *op. cit.*, p. 385.

Tot printre preocupările lui Petru Maior s-a numărat şi cercetarea obiceiurilor din protopopiatul său, multe dintre datele culese de el fiind transmise de acesta lui Vasilie Popp, care le-a folosit în lucrarea *Despre înmormântările comune la daco-români* (Viena, 1817), după cum şi mărturiseşte autorul în prefaţa acestei lucrări: *Toate acestea i le-au reamintit şi i-au sugerat altele noi în scrisorile lor prea alese preademnii de închinăciune şi preaînvăţaţii domni Simion Bran şi Petru Maior deosebiţii noştrii susţinători, care mi-au consemnat atât de amănunţit despre acestea, încât în cea mai mare parte a lucrării trebuie să mă refer la informaţii primite de la ei*[17].

O altă realizare deosebit de importantă a lui Petru Maior a fost ridicarea primei biserici de piatră pentru românii din Reghin[18], biserică pe care nu a apucat să o vadă terminată niciodată, el plecând la Buda în anul 1809, iar finalizarea construcţiei s-a realizat în anul 1811.

Nu putem încheia fără a aminti de existenţa lucrărilor marelui cărturar, istoric şi protopop în zona păstorită de acesta timp de aproape un sfert de veac, cu 200 de ani în urmă. Astfel, la Suseni se păstrează un exemplar al *Propovedaniilor şi didahiilor* (Buda, 1809), la Reghin şi Săcalu de Pădure există câte un exemplar al *Predicilor* (Buda, 1810).

Cea mai importantă lucrare a lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (Buda, 1812) a ajuns şi la Reghin, în locul în care a fost creată, exemplarul deţinut de biblioteca ce poartă numele lui Petru Maior păstrând o însemnare (f. 1-13) deosebit de valoroasă, a nepotului după soră a marelui cărturar: *Această istorie e dăruită pe seama sfintei biserici unite din Uifălău prin D[omnul] Prefect Bornemisa Pal, Ioan Pop Maior nepotu autorului cărţii acesteia*[19].

Concern of vicar Petru Maior regarding the churches endowing with books needed for commiting the religious service

Abstract

One of the most important figures of the Transylvanian School, Petru Maior carried on an important part of his activity in Reghin and in the area belonging to the Greek-Catholic Parish, cured by Maior for 24 years.

Among the activities developed by the vicar from Reghin were the frequent canonic visits, the founding of Romanian schools but also his concern for assuring the necessary of cult objects for the parishes placed under his administration; the present study examines the acquisition of books needed for committing the religious service, books containing numerous annotations made by the vicar from Reghin when those books were bought or in the period of his canonic visits.

---

[17] Vasilie Popp, *Despre înmormântările comune la daco-români,* traducere Andreea Mârza, studiu introductiv, ediţie, note şi indice de Marius Rotar şi Iacob Mârza, rezumat Laura Stanciu, Alba Iulia, 2004, p. 115.
[18] Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 160-161.
[19] Dimitrie Poptămaş, Elena Mihu, *Mărturia cărţilor reghinene*, în "Reghinul cultural", I, 1982, p. 20.

Căsătorii mixte în oraşul Satu Mare la sfârşitul secolului al XIX-lea aşa cum sunt reflectate în registrele parohiale romano–catolice

Paula Virag

Lucrarea de față își propune abordarea căsătoriilor mixte din zona oraşului Satu Mare la sfârşitul secolului al XIX-lea. Principalele surse de documentare sunt recensămintele organizate de autoritățile maghiare în perioada avută în vedere. Alături de statisticile epocii, şi registrele parohiale de stare civilă relevă modul în care fenomenul multiculturalității se reflectă în comportamentul nupțial al populației din spațiul sătmărean.

Cu certitudine se poate afirma că naşterea şi decesul au un caracter biologic şi social, iar căsătoria este, prin excelență, doar un fenomen social, ea fiind rezultatul actului de voință a celor două persoane a căror legătură este condiționată de prevederile legislative (civile şi ecleziastice), dar şi de tradițiile comunității căreia îi aparțin. Studiile efectuate de-a lungul timpului au scos la lumină factorii care au influențat fenomenul nupțialității: culturali, economici, legislativi şi psihologici.

Atât puterea laică, cât şi cea ecleziastică din cadrul Imperiului Austro-Ungar au emis o serie de norme care reglementau încheierea sau desfacerea căsătoriilor, confesiunile necatolice având posibilitatea să procedeze la rezolvarea problemelor matrimoniale în conformitate cu regulile şi obiceiurile fiecăreia. Normele şi canoanele bisericeşti, precum şi textele legislative ale puterii civile şi militare demonstrează influența reciprocă în definirea modalităților de realizare a căsătoriei şi în desfăşurarea normală a vieții de familie[1].

Diferențele confesionale au reprezentat principala piedică în calea încheierii unor căsătorii mixte, adică a unor căsătorii între două persoane de religie sau de naționalitate diferită. Existau o serie de etape care trebuiau parcurse pentru realizarea unor astfel de căsătorii. În cazul în care acceptul părinților şi al comunității era obținut, cei doi tineri trebuiau să se adreseze celor două biserici de care aparțineau pentru a primi dispensele necesare. Acestea se dobândeau destul de greu, după o anchetă severă care dura mult timp. Principala problemă ridicată în acest caz era religia pe care o vor avea copiii rezultați din întemeierea unei astfel de familii.

Cauzele pentru care nu erau încurajate „căsătoriile amestecate" erau:

1. pericolul de subversiune în credința catolică;
2. pericolul ca acei copii rezultați dintr-o astfel de căsătorie să treacă la cealaltă religie;
3. pericolul apariției certei între soți şi mai apoi între copii pe motivul religiei diferite;

Totuşi Biserica Catolică accepta încheierea unor astfel de căsătorii, dar în condiții bine stabilite de către forurile superioare. Până la apariția Codului Matrimonial, se condiționa ca „partea eretică să se lapede întâi de erezie" şi să adopte religia catolică. Altfel, nu se admitea dispensă decât în cazuri foarte rare, şi anume „pentru căsătoriile de contract în casele domnitoare, dar şi atunci numai în cazurile de urgență foarte gravă şi aparținătoare binelui public". Pentru această situație se doreşte ca aceste căsătorii să se încheie cu dispensă de la Sfântul Scaun, iar pentru cea orientală prin Congregațiunea Bisericii Orientale. Cei ce se cunună fără această dispensă înaintea preotului acatolic cad în excomunicare[2].

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, condițiile pentru acceptarea unei căsătorii mixte sau interconfesionale s-au modificat. Biserica Catolică dădea dispense pentru astfel de mariaje dacă:

- erau invocate cauze juste şi grave;
- soțul acatolic a prestat jurământ să înlăture pericolul perversiunii asupra soțului catolic;

---

[1] Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, *Considerații privind vârsta căsătoriei la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea*, în Ioan Bolovan (coordonator), Transilvania în epocile modernă şi contemporană, Studii de demografie istorică, Cluj Napoca, 2002, p. 85

[2] Vasile Chirvaiu, *Codul Matrimonial*, vol III, Chiriaşii Tipografiei Românești, Oradea, 1933, p. 59

• s-a stabilit ca ambii copii să fie botezați și educați numai în mod catolic;
• se are certitudinea morală despre împlinirea condițiilor anterioare.

Dacă părțile nu îndeplineau clauzele de mai sus, atunci preotul nu putea asista nici măcar pasiv, deci ea era invalidă. Dacă mirii vor să-și binecuvinteze căsătoria și la preotul acatolic, parohul catolic nu le poate da nici asistență pasivă, ori minimală activă, decât pentru cauze foarte grave, dar și atunci numai după consultarea Ordinarului.

Exista și posibilitatea ca mirii să se fi cununat în două locuri. În acest caz se înmatriculează doar în primul loc, iar în al doilea loc se pot introduce în matricola cununaților, dar fără număr curent și cu observația că prima dată au fost cununați la altă parohie, specificându-se numele acesteia.

Potrivit registrelor parohiale romano–catolice, păstrate la arhiva Episcopiei de Satu Mare, între 1867–1870, în orașul Satu Mare s-au încheiat 333 de căsătorii, dintre care 57 au fost celebrate între miri greco–catolici și romano–catolici. Doar în două cazuri mireasa a fost catolică de rit oriental și mirele de rit apusean. Acest fapt nu este surprinzător deoarece cununia se încheia la parohia unde aparținea mireasa, foarte rar, ea celebrându-se la parohia mirelui.

În 1867, dintr-un total de 38 de căsătorii, doar 9 au fost încheiate între greco–catolici și romano–catolici, dintre care 2 au fost celebrate în luna februarie, 3 în martie, 2 în mai, 1 în iunie, 1 în iulie și una în octombrie. În cazul acesteia din urmă, mirele era romano–catolic și mireasa greco–catolică.

Vârsta mirilor era cuprinsă între 25 și 45 de ani, iar a mireselor între 17 și 28 de ani. A fost consemnat doar un caz de recăsătorie și anume în 15 iulie, când un bărbat de 45 de ani, văduv, ia în căsătorie o văduvă de 22 de ani.

Pentru anul 1867, în prarohia romano–catolică nu au fost remarcate căsătorii între persoane care proveneau din alte localități decât Satu Mare.

În 1868, dintr-un total de 47 căsătorii, 14 au fost încheiate între catolici de rit diferit, dintre acestea 6 s-au celebrat în februarie, 1 în aprilie, 1 în iunie, 2 în august, 2 în septembrie și 2 în octombrie. În cazul mariajului din 16 august, se observă faptul că mirele este de rit occidental și mireasa de rit oriental, fapt destul de rar întâlnit.

Vârsta bărbaților care au hotărât să își încheie o căsătorie în acest an a fost cuprinsă între 25 și 69 de ani, iar a femeilor între 19 și 49 de ani. Au existat 3 cazuri în care statutul civil al ambilor miri a fost cel de văduvi, un caz în care mirele era văduv și mireasa junâ și un caz în care mireasa a fost văduvă și mirele fecior. În trei situații mirele a avut vârsta mai mică decât cea a miresei, cea mai mare diferență fiind de 17 ani, și anume în 23 februarie, s-a încheiat o căsătorie între un bărbat, greco–catolic, de 32 de ani și o femeie, romano–catolică, de 47 de ani. Statutul civil al ambilor a fost cel de juni, adică de oameni care nu au mai fost căsătoriți anterior, fapt impresionant având în vedere vârsta înaintată a femeii. Referitor la această situație pot exista mai multe explicații, și anume, fie că s-a încheiat o căsătorie pe rațiuni economice, fie între cei doi a apărut un puternic sentiment de dragoste, fie ei nu au reușit, din diferite motive (opoziția familiei, lipsa resurselor financiare), să facă acest pas.

La rubrica în care se nota domiciliul mirilor nu a fost consemnată nici o adresă care să nu fie din localitatea Satu Mare. În consecită, din cele 47 de căsătorii încheiate în 1868, nici una nu a avut vreun personaj principal decât din Satu Mare.

În 1869, dintru-un total de 39 de căsătorii celebrate în parohia romano–catolică din Satu Mare, 10 au fost încheiate între o mireasă romano-catolică și un mire greco-catolic. Dintre acestea una a fost încheiată în ianuarie, 2 în februarie, 1 în martie, 1 în mai, 2 în iunie, 1 în august, 2 în octombrie.

Bărbații care au încheiat astfel de căsătorii aveau vârsta cuprinsă între 21 și 35 de ani, iar femeile între 16 și 37 de ani. În 4 februarie, a fost contractată o căsătorie între un văduv și o junâ, aceștia având vârstele de 35 și 37 de ani. Deși, potrivit celor notate în registru, femeia nu mai fusese căsătorită, ea avea o vârstă destul de înaintată pentru prima căsătorie (37 de ani), fiind cu 2 ani mai în vârstă decât bărbatul care mai fusese căsătorit cel puțin odată.

Domiciliul tuturor celor care s-au căsătorit în acest an era stabilit în Satu Mare.

În anul 1870, s-a încheiat un total de 32 de căsătorii, dintre care 9 au fost celebrate între mireasă romano–catolică și mire greco–catolic. Aceste căsătorii mixte din punct de vedere al ritului, au avut loc 3 în februarie, 2 în mai, 1 în iunie, 1 în iulie și 2 în noiembrie. Toți mirii au avut confesiunea

greco–catolică şi vârste cuprinse între 23 şi 45 de ani, iar miresele, romano–catolice, aveau între 16 şi 24 de ani. Doar trei căsătorii au fost încheiate între soţ văduv şi soţie jună. Cea mai mare diferenţă de vârstă dintre soţi este de 18 ani, întâlnită în două cazuri, şi anume: în 7 iunie s-au căsătorit un văduv de 40 de ani cu o jună de 22 de ani, ambii fiind din Satu Mare, iar în 21 noiembrie s-a încheiat un mariaj între un văduv de 34 de ani şi o jună de 16 ani, mirele, greco–catolic, fiind din Oraşu Nou, iar fata din Satu Mare.

În acest an s-au încheiat mai multe căsătorii exogame, unii dintre miri provenind din Ghenci, Amaţi, Odoreu, Cenger şi Oraşu Nou.

Graficul nr. 1–**Evoluţia căsătoriilor între 1867–1870**

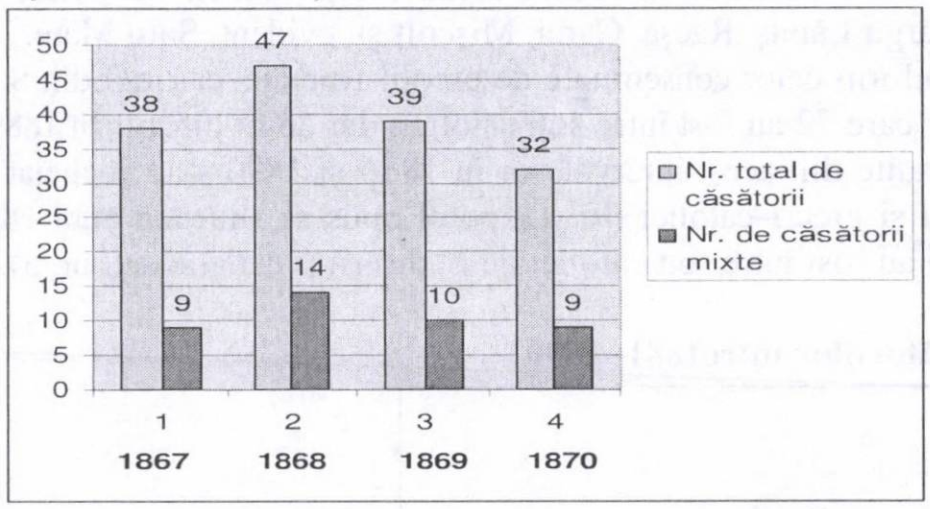

Un alt aspect care ar trebui discutat este acela că în intervalul 1867–1870, cel mai mare număr de căsătorii între greco–catolici şi romano–catolici a fost încheiat în anul 1868 (14), an în care s-a remarcat şi cel mai mare număr de căsătorii din parohia romano-catolică din Satu Mare din acest interval de timp. În poziţie diametral opusă se află anul 1870, când s-au încheiat doar 32 de mariaje, dintre care 9 au fost între greco-catolici şi romano–catolici (vezi graficul nr. 1).

În intevalul 1871–1880, potrivit datelor consemnate în registrele parohiale romano–catolice din localitatea Satu Mare, s-au încheiat 333 de căsătorii, dintre care 17,11% au fost contractate între miri cu confesiune catolică, dar de rit diferit. Cel mai mare număr de mariaje a fost încheiat în 1872 (46), iar în 1873, 12 căsătorii au fost celebrate în parohia romano–catolică, între miri romano-catolici şi greco–catolici. Dintre acestea doar cea din 6 septembrie 1873 a fost celebrată între un mire romano–catolic şi o mireasă greco–catolică, restul fiind realizate în parohia miresei, şi anume în parohia romano–catolică (vezi graficul nr. 2).

Graficul nr. 2–**Evoluţia căsătoriilor între 1871–1880**

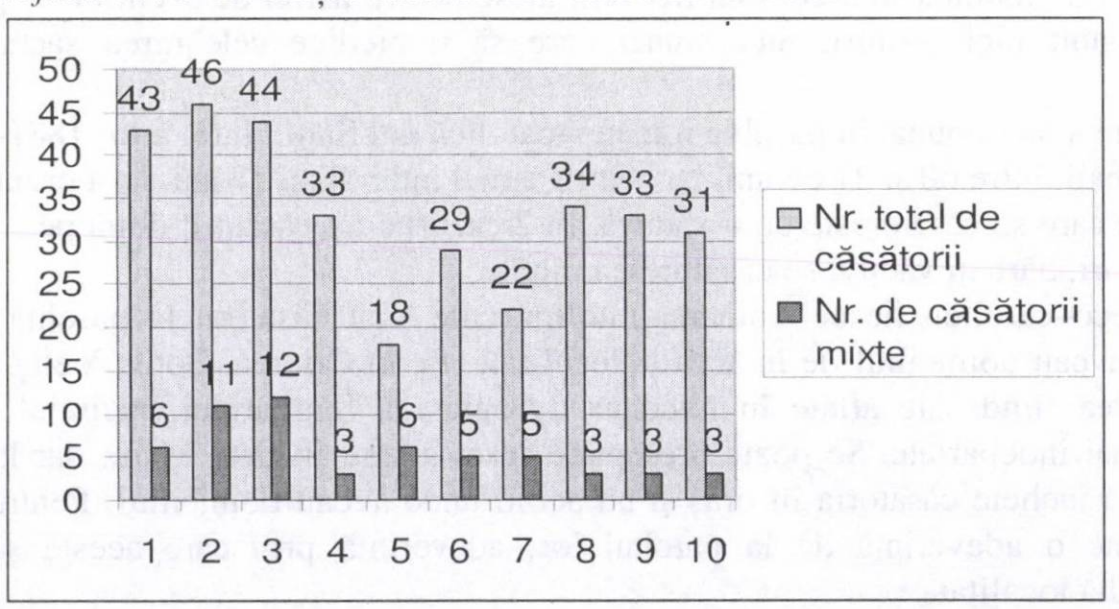

Dintre cele 57 de căsătorii consemnate în registrele romano–catolice din Satu Mare ca fiind încheiate între catolici de rit diferit, 3 au fost celebrate în ianuarie, 18 în februarie, 1 în aprilie, 7 în mai, 7 în iunie, 5 în iulie, 4 în august, 3 în septembrie, 4 în octombrie şi 5 în noiembrie. Este evident faptul că luna cu cele mai multe căsătorii este februarie, urmată apoi de mai şi iunie. La polul opus se

situează lunile martie şi aprilie, fapt explicabil prin aceea că în această perioadă erau postul şi sărbătoarea Învierii Domnului, interval în care nu se celebrau căsătorii. Numărul mare de căsătorii din februarie se datorează faptului că în această lună oamenii nu erau împiedicaţi să se cunune de existenţa unui post sau a vreunei sărbători în care preoţii nu celebrau sacramentul căsătoriei.

Vârsta bărbaţilor a fost cuprinsă între 60 şi 23 de ani, iar a femeilor între 16 şi 50 de ani. Statutul civil al mirilor a fost următorul: în patru cazuri ambii au fost văduvi, în 5, mirele a fost văduv şi mireasa junǎ, iar în 3 situaţii mireasa a fost văduvă, iar mirele era fecior. Cea mai mare diferenţă de vărstă dintre soţie şi soţ a fost consemnată în data de 30 mai 1875, când o văduvă de 40 de ani, din Satu Mare, s-a căsătorit cu un fecior de 32 de ani, din Mişcolţ.

Localităţile în care mirii aveau domiciliul au fost: Odoreu (majoritatea), Szabolcs, Muncaci, Sighet, Baia Mare, Bixad, Amaţi, Târgu Lăpuş, Racşa, Carei, Mişcolţ şi, evident, Satu Mare.

În intervalul 1881–1890, conform celor consemnate de preoţii romano–catolici din Satu Mare, s-au încheiat 359 de căsătorii, dintre care 72 au fost între soţi catolici, dar de rit diferit. În 1889, au fost celebrate 42 de cununii, cele mai multe din acest interval, iar în 1886 şi 1890 s-au încheiat cele mai multe cununii între romano–catolici şi greco–catolici (9). La polul opus se situează anul 1885 cu un total de 29 de căsătorii, dintre care 5 au fost între soţi catolici de rit diferit (vezi graficul nr. 3).

Graficul nr. 3–**Evoluţia căsătoriilor între1881–1890**

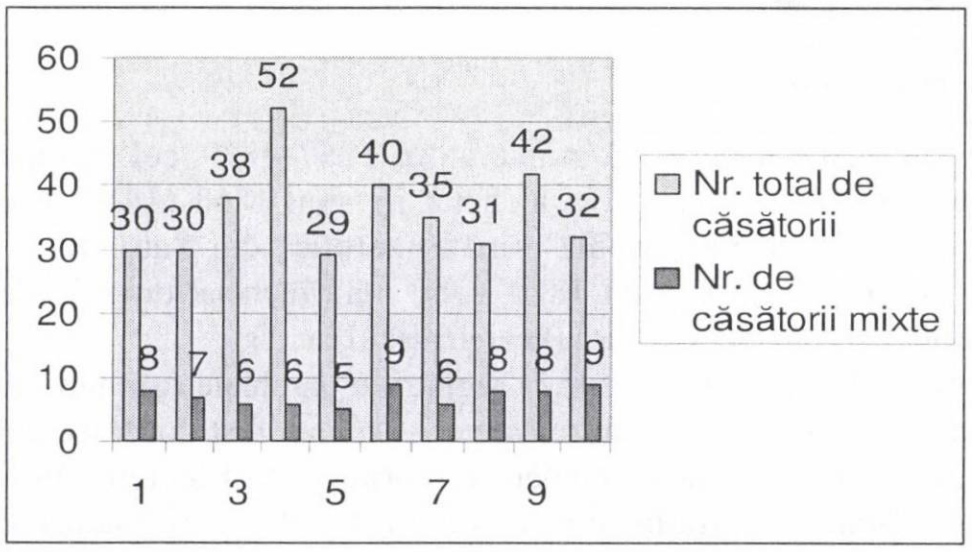

Împărţirea căsătoriilor pe luni este următoarea: 8 în ianuarie, 9 în februarie, 3 în aprilie, 5 în mai, 7 în iunie, 3 în iulie, 3 în august, 7 în septembrie, 8 în octombrie, 8 în noiembrie, 1 în decembrie. La fel ca şi în intervalul de timp precedent, şi între 1881–1890, luna februarie este luna cu cele mai multe cununii celebrate, urmată apoi de ianuarie, octombrie şi noiembrie. Aşa cum am mai arătat şi mai sus, lunile de iarnă şi de toamnă sunt cel mai frecvent alese pentru astfel de evenimente pentru că în aceste perioade nu sunt nici posturi, nici munci care să împiedice celebrarea sacramentului căsătoriei.

Vârstele celor care s-au cununat în parohia romano–catolică din Satu Mare, între 1881-1890, au fost cuprinse, pentru bărbaţi, între 60 şi 21 de ani, iar pentru femei între 48 şi 17 ani. În 4 cazuri, mirele avea statutul civil de jun care se căsătoreşte cu o văduvă, în 2 cazuri s-au căsătorit două persoane care erau văduve, iar în 4 cazuri, bărbaţi văduvi se căsătoresc cu june.

Mirii, fie cei greco–catolici, fie cei romano–catolici, care s-au căsătorit la parohia romano-catolică din Satu Mare, aveau domiciliul fie în această localitate, fie în Odoreu, Botiz, Vetiş, Hrip sau în Medieşu Aurit, acestea fiind sate aflate în imediata apropiere a Sătmarului, niciunul dintre ei nelocuind în localităţi mai îndepărtate. Se poate presupune că ei lucrau în Satu Mare, dar locuiau în satele amintite, dorind să încheie căsătoria în oraş şi nu acolo unde aveau domiciliul. Pentru aceasta trebuiau doar să prezinte o adeverinţă de la parohul lor, adeverinţă prin care acesta să aprobe celebrarea căsătoriei în altă localitate.

Ultimul interval ales pentru analiza noastră este cel cuprins între 1891–1900, când în registrele parohiale romano-catolice din Satu Mare au fost consemnate 366 de cununii, dintre care 22,95% au fost încheiate între catolici de rit diferit. În 1895, s-a înregistrat cel mai mare număr de căsătorii, şi anume 42, dintre care 16 au fost între romano–catolici şi greco–catolici. În 1898 s-au realizat doar 33

de căsătorii, iar în 1899 şi 1900 a fost remarcat cel mai mic număr (5) de cununii între catolici cu rit oriental şi apusean (vezi graficul nr. 3).

Graficul nr. 3–**Evoluţia căsătoriilor între 1891–1900**

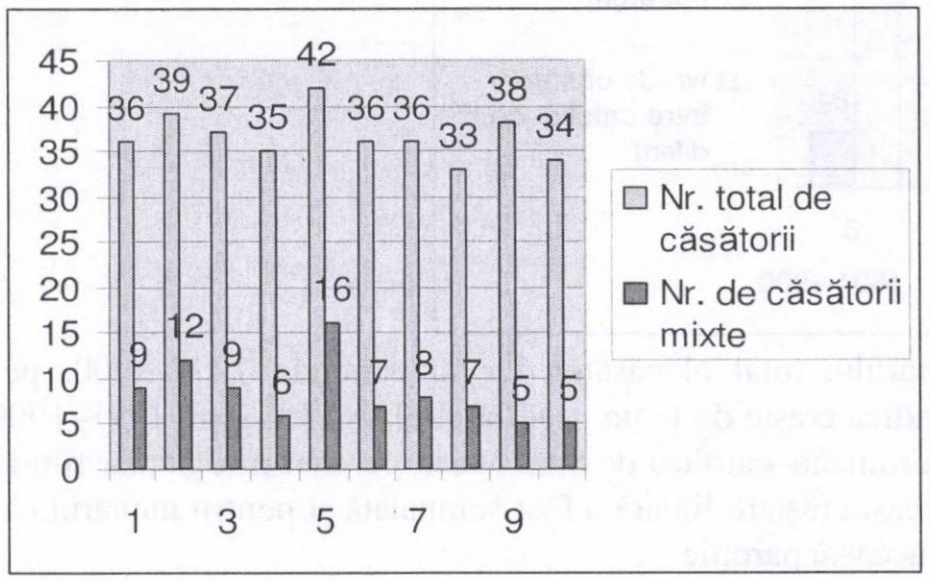

În ceea ce priveşte distribuirea pe luni a căsătoriilor, putem spune următoarele: în ianuarie au fost 5 căsătorii, în februarie 9, în aprilie 2, în mai 12, în iunie 9, în iulie 9, în august 9, în septembrie 6, în octombrie 3, în noiembrie 6, în decembrie 3. Spre deosebire de deceniile anterioare, cel mai mare număr de căsătorii a fost remarcat în luna iunie şi nu în februarie. Se menţine însă aceeaşi situaţie pentru luna martie, când nu s-a încheiat nici o cununie din cauza postului mare.

Vârsta de căsătorie a bărbaţilor a fost cuprinsă între 21 şi 64 de ani, iar a femeilor între 18 şi 45 de ani. Statutul civil al mirilor a fost următorul: în 9 cazuri mirele era văduv, iar mireasa era june, în 3 cazuri s-au recăsătorit văduvi, în 9 cazuri mirele era fecior, iar mireasa era văduvă. Cea mai mare diferenţă de vârstă dintre soţie şi soţ a fost înregistrată în 21 aprilie 1898, când o văduvă de 44 de ani se căsătoreşte cu un fecior de 29 de ani, ambii locuind în Satu Mare.

Domiciliul celor care au încheiat cununii în intervalul 1891–1900 era fie în Satu Mare, fie în Dorolţ, Vetiş, Ambud, adică în localităţi aflate în apropierea parohiei în care s-a celebrat căsătoria.

Un aspect interesant care a fost remarcat prin studierea registrelor parohiale romano–catolice din Satu Mare, este acela că, în 18 ianuarie 1890, au fost cununaţi în biserica romano-catolică un mire reformat, de 53 de ani, cu o mireasă greco–catolică, de 23 de ani, ambii având domiciliul în Satu Mare. La rubrica de observaţii preotul a notat că mirele a primit dispensă pentru a fi căsătorit în această biserică, iar mireasa avea acceptul preotului greco–catolic. Nu este notat motivul pentru care cei doi au ales să-şi încheie căsătoria în ritul catolic apusean şi nu în cel oriental.

În 29 iunie 1897, s-a încheiat o căsătorie între un mire ortodox şi o mireasă romano–catolică, ambii fiind văduvi, având vârsta de 54 ani (bărbatul) şi 45 de ani (femeia). Domiciliul lor era stabilit în Satu Mare. La rubrica de observaţii preotul nu a notat nimic, motiv pentru care deducem că mirele a primit acceptul autorităţilor ecelziastice de a primi sacramentul căsătoriei în biserica romano–catolică.

Din cele 1.058 de căsătorii celebrate la parohia romano–catolică din Satu Mare, 18 au fost încheiate între mire romano–catolic şi mireasă greco–catolică, una între un reformat şi o greco–catolică şi una între un ortodox şi o romano-catolică. În consecinţă, marea majoritate a cununiilor au fost între un mire greco–catolic şi o mireasă romano–catolică, respectând astfel obiceiul potrivit căruia căsătoria se celebra în parohia miresei şi nu în cea a mirelui, fata putând pleca de acasă doar după ce preotul îi binecuvânta legătura cu soţul ei.

Ar mai trebui să specific şi faptul că au existat şi numeroase cununii între romano–catolici şi reformaţi, însă acestea nu au făcut obiectul analizei noastre, noi urmărind doar evoluţia numerică a căsătoriilor dintre catolici de rit diferit. A fost punctată doar legătura dintre un ortodox şi o femeie romano–catolică deoarece aceste situaţii sunt extrem de rare şi datorită faptului că numărul ortodocşilor în comitatul Satu Mare, dar şi în localitatea cu acelaşi nume, era foarte redus în intervalul 1867-1900.

Graficul nr. 4– **Evoluția căsătoriilor între 1871–1900**

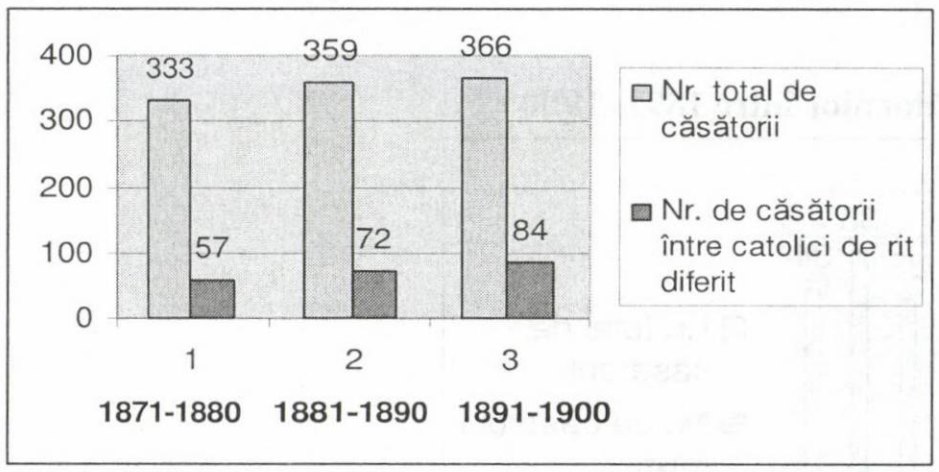

Dacă studiem evoluția numărului total al căsătoriilor în perioada 1871–1900, pe decenii, observăm că ea este în ascendență, adică creşte de la un veac la altul. Astfel, între 1891–1900, au fost 366 de căsătorii încheiate în parohia romano–catolică de Satu Mare, cel mai mic număr fiind semnalat între 1871–1880, şi anume 333. Aceeaşi creştere liniară a fost semnalată şi pentru numărul căsătoriilor între catolici de rit diferit oficiate în această parohie.

Bibliografie

Bolovan, Sorina, Bolovan, Ioan, *Considerații privind vârsta căsătoriei la românii transilvăneni în secolul XIX,* în Ioan Bolovan (coordonator), *Transilvania în epocile modernă şi contemporană, Studii de demografie istorică,* Cluj Napoca, 2002;

Chirvaiu, Vasile, *Codul Matrimonial*, vol III, Chiriaşii Tipografiei Româneşti, Oradea, 1933;

Bolovan, Sorina Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania*, în *Centrul de Studii Transilvane*, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca 1999,

Izvoare de demografie istorică, secolul XIX–1914, Transilvania, Vol. II, Bucureşti, 1987.

Documente inedite

Registrele parohiale romano–catolice din perioada 1867–1900, păstrate la Arhiva Diecezei Romano–Catolice din Satu Mare.

The intermarriages in Satu Mare City at the end of the 19th century conform Romano–Catholic registries

Abstract

During the 19th century in Satu Mare County, the most important number of population was of Eastern–Catholic confession, Roman–Catholic and Protestant. The study of the statistics from that age shows that Romanians and Hungarians prevailed in the region during this period of time. The first were Eastern–Catholic and Orthodox and the second were Roman–Catholic and Protestant.

The larger number of intermarriages was between the Eastern–Catholic and Roman–Catholic, or between the Catholic and the Protestant. The Catholic Church didn't encourage this type of marriages, but it agreed with the mixt marriages if the Non–Catholic believers accepted some conditions regarding the religion and the education of their children. In generaly, those had to be after the Catholic advices.

As the ordinary marriges, the intermarriges were also influenced by the economic, cultural, and psihological circumstances. Their number changed from a year to another depending on these elements.

Sfântul Ioan Gură de Aur – ierarh şi teolog

Arhimandrit dr. Emanuil Rus

Sfântul Ioan Gură de Aur, unul dintre cei mai mari Părinți ai Bisericii, s-a impus, mai presus decât oricare altul prin dragostea față de oameni şi prin ştiința vieții. A rămas toată viața un luptător pentru personalitatea umană şi un apărător al celor asupriți. N-a fost un gânditor sau un filosof. S-a detaşat în schimb prin arta oratorică, fiind un moralist şi un predicator neîntrecut.

Dedicându-se farmecului idealului ascetic care i-a inundat tinerețea pură şi plină de har dumnezeiesc, Sfântul Ioan Gură de Aur îşi caută de timpuriu locul în mănăstirile ce înconjurau Antiohia, dar, la rugămințile mamei sale şi din dorința de a nu o lăsa fără sprijin la bătrânețe, se închide în propria-i casă şi îşi petrece o parte din timp în încercări de ordin ascetic, despre care îşi va aminti cu plăcere în cel de-al treilea ***Cuvânt despre sfințenie***.

După săvârşirea din viață a mamei sale, se retrage într-unul din cele mai apropiate aşezăminte monahale şi, în decurs de patru ani, se supune unui regim ascetic sever, după care se retrage într-o peşteră ca sihastru, dedicându-se meditației, contemplării, uitării de sine şi muncii.

Mănăstirea şi viața plină de privațiuni i-au marcat personalitatea într-un mod cât se poate de grăitor, Sfântul Ioan Gură de Aur fiind un teolog, un practician, un propovăduitor al cuvântului lui Dumnezeu, care a cunoscut din interior viața şi trăirile monahismului. A revenit în rândul mirenilor ca un susținător ardent al vieții monahale, elaborând chiar o serie de lucrări în vederea apărării idealului ascetic care i-a orientat mai ales primii paşi pe tărâmul creației religioase. Este adevărat că odată cu trecerea timpului, această înclinație către idealul ascetic, ce guverna epoca, se restrânge sub influența experienței de viață care l-a pus în situația de a cunoaşte şi exagerările monahismului față în față cu simplitatea impresionantă a binefăcătorilor din rândul lumii, dintre mireni, dar ea nu va dispărea în totalitate din preocupările şi din opera Sfântului Ioan Gură de Aur.

Preamărind monahismul în tratatele sale, Sfântul Ioan Gură de Aur punea pe primul plan independența şi detaşarea călugărilor autentici față de bunurile lumeşti, precum şi capacitatea superioară de a înțelege lucrurile aflate mai presus de voința noastră. Aceasta însă nu l-a împiedicat să biciuiască cu indignare pe monahii fățarnici, pe care-i caracterizează într-un mod deosebit de sugestiv, afirmând că nu e de mirare când un mirean se străduieşte să-şi asigure o stare materială cât mai bună, preocupându-se de avere şi de relații, însă e uimitor şi condamnabil să vezi cum bărbații care au decis să se detaşeze de bunurile materiale şi de lucrurile prozaice ale existenței, îmbrățişând calea călugăriei, caută aceste lucruri mai abitir decât mirenii.

Prin forța cu care înfrunta răul şi primejdia, prin lipsa oricărei urme de frică în fața morții, prin indiferența față de avuție, Sfântul Ioan Gură de Aur şi-a câştigat un statut demn şi măreț, de la înălțimea căruia putea spune oricui totul. Viața ascetică l-a dus la convingerea că nu are nimic de pierdut, aşa se face că a dobândit acea ***paresia*** – curajul de a spune totul până la sfârşit oricui. Disciplina ascetică a avut o influență vizibilă asupra caracterului dârz şi a consecvenței în convingerile sale şi în conduita pe care şi-a impus-o, dar totodată şi asupra unei abnegații exemplare în îndeplinirea misiunii sale pastorale.

Sfântul Ioan Gură de Aur a fost dăruit cu o inimă curajoasă şi independentă. Acest lucru nu este însă totdeauna suficient pentru asigurarea unei libertăți morale depline. Mai sunt necesare principii religioase şi morale clare, iar acestea i-au guvernat întreaga viață şi activitate.

Din punctul de vedere al Sfântului Ioan Gură de Aur, libertatea şi bunăstarea sau, mai precis, libertatea şi atracția spre bunăstare sunt incompatibile. Dacă doreşti să ai confort şi stare materială liniştitoare, trebuie să-ți limitezi libertatea în raport cu persoanele care dețin aceste lucruri, după care aleargă, din păcate, majoritatea oamenilor. Preocupându-se de timpuriu în mod sincer şi sistematic de asceză, Sfântul Ioan Gură de Aur a fost eliberat de această atracție naturală înspre tentațiile exteriorului, ale

materialului. El a disprețuit tot ceea ce nu avea valoare morală, iar pe de altă parte şi-a cultivat cu grijă deprinderea de a se mulțumi cu strictul necesar.

Pentru Sfântul Ioan Gură de Aur ascetismul a însemnat mai degrabă o predispoziție spirituală, decât o manifestare exterioară vădit comportamentală, a însemnat mai întâi de toate o renunțare înțeleasă ca o libertate interioară, ca o independență față de lume, față de împrejurările exterioare, față de condițiile de viață. Acesta a fost sensul în care Sfântul Ioan Gură de Aur a rămas ascet toată viața.

În vremea cât a trăit în singurătate în munții dimprejurul Antiohiei, în conştiința Sfântului Ioan Gură de Aur a avut loc, fără îndoială, următoarea confruntare: e necesar oare să eviți problematica socială pentru a păstra pur ataşamentul față de Evanghelie, sau e mai bine să te duci între oameni pentru a le transmite cuvântul şi dragostea lui Hristos, ca prieten al acestora? Sfântul Ioan Gură de Aur a ales cea de-a doua variantă. S-a întors în lume ca propovăduitor al Evangheliei, ca tâlcuitor al Sfintei Scripturi, dar şi ca propovăduitor al ascetismului. S-a întors însă nu pentru a chema la ieşirea din lume, din oraş, din localități, căci el vedea în acest gest doar o soluție temporară. „M-am rugat adesea în aceşti ani", va spune mai târziu Sfântul Ioan Gură de Aur, „ca să dispară nevoia de mănăstiri şi să aflu în oraşe ordinea desăvârşită din aceste aşezăminte, pentru ca nimeni niciodată să nu trebuiască să se retragă în pustiu". Sfântul Ioan Gură de Aur n-a fost un mistic, în paginile lucrărilor sale fiind greu să depistezi asemenea elemente. Se ştie că mistica şi religia nu sunt unul şi acelaşi lucru, cele două noțiuni, dimpotrivă, sunt departe de a fi sinonime, de a se suprapune în plan semantic. Granița dintre aceasta este modul de înțelegere a iubirii față de Dumnezeu, ceea ce constituie de altfel baza oricărei religii.

Omul Îl poate iubi pe Dumnezeu fie nemijlocit, concentrându-şi întreaga rezervă a sentimentelor sale asupra reprezentării pe care o are despre EL, fie Îl poate iubi în persoana celor apropiați. Primul tip de iubire față de Dumnezeu creează mistica. Ea conduce fatalmente la o cultură artificială a sentimentelor, la izolare, la închiderea în sine, la extaz şi la alte asemenea devieri de la legile fireşti ale naturii şi ale vieții în care a fost instalat omul de către Dumnezeu Însuşi.

Cea de-a doua formă, fără a-şi pierde substanța religioasă, nu-l îndepărtează pe om de esența unei vieți normale şi naturale. Ea nu neagă, ci transformă natura şi societatea.

La Sfântul Ioan Gură de Aur nu vom găsi nimic nici despre contemplare de dragul contemplării, nici despre extazul mistic, nici despre cultivarea în exces a sentimentului şi nici despre iubirea față de Dumnezeu ruptă de activitatea umană şi de iubirea față de om ca şi creație a lui Dumnezeu.

Cântând imnele iubirii, alături de Apostolul Neamurilor, în fața căruia s-a aplecat cu deosebită iubire şi respect, Sfântul Ioan Gură de Aur înțelege iubirea ca iubire față de aproapele.

Este adevărat că mulți teologi şi filosofi consideră că moralismul nu exclude misticismul. Dar dacă am vorbi despre un misticism în cazul Sfântului Ioan Gură de Aur, această manifestare a avut înainte de orice un sens profund moral. Este vorba de mistica binelui, a conştiinței, a facerii de bine şi a binefăcătorului. Nu este de mirare, aşadar că la Sfântul Ioan Gură de Aur motivele de ordin estetic nu abundă, sau, în orice caz, sunt mai puțin proeminente, dispun de o materializare mai moderată. Însăşi ideea de frumos, de minunat era mai degrabă pentru Sfântul Ioan Gură de Aur o categorie etică, decât una estetică. El vedea frumosul întâi de toate în faptele hristice. Evanghelia a fost pentru Sfântul Ioan Gură de Aur cartea despre frumusețea binelui, reprezentat în chipul şi în faptele omului îndumnezeit .

Se pot depista la Sfântul Ioan Gură de Aur şi nuanțe specifice stoicismului. Un fel de neostoicism manifestat în moralismul sfântului, în sublimarea adevărului natural până la înălțimi cu adevărat celeste. Astfel Sfântul Ioan Gură de Aur a făcut adeseori apel la noblețea morală, ancestrală a omului. El a raționat întotdeauna prin categorii de apreciere etică, iar atingerea idealului natural, general-uman a văzut-o posibilă doar pe baza idealului Evangheliei, profund şi sincer.

Ajuns patriarh al Constantinopolului, Sfântul Ioan Gură de Aur s-a preocupat îndeaproape de perfecționarea spirituală a clerului, de răspândirea creştinismului, de întărirea statutului slujitorilor bisericii şi de sporirea respectului față de aceştia.

A reorientat mijloacele materiale destinate arhiepiscopului către întreținerea câtorva spitale şi a două case de oaspeți pentru pelerini. El însuşi se mulțumea cu o hrană frugală, sărăcăcioasă şi refuza

invitațiile la mese. S-a preocupat de răspândirea cuvântului lui Hristos la sate, râvna sa pentru afirmarea credinței creştine extinzându-se şi asupra Traciei, a slavilor şi a goților mai ales, cărora le-a şi predicat, cu atât mai mult cu cât se instalaseră în număr mare în regiune. A urmărit ca ideile creştinę să pătrundă în întreaga Asie Mică şi în teritoriile Mării Negre. A numit episcop pentru Biserica Bosforului, în Crimeia, a trimis misionari zeloşi în Fenicia, Persia, la sciți etc., dovedindu-se astfel un stâlp şi un propagator ardent al creştinismului, în acelaşi scop trimițând epistole în Siria şi reuşind să-i recupereze pe marconiți. Apărând unitatea Bisericii sale, n-a permis unui mare conducător militar got să-şi impună condițiile în fața împăratului privind deschiderea în Constantinopol a unui templu arian.

Sfântul Ioan Gură de Aur a luat poziție fermă împotriva libertinajului, a relaxării morale din capitală, inclusiv în cadrul curții imperiale. S-a opus vehement practicii regretabile conform căreia clericii aduceau în casă sau în sediile administrative călugărițe spre a fi slujiți, chipurile, de acestea, tradiție care din păcate, n-a dispărut nici azi cu desăvârşire din Biserica noastră. Sfântul Ioan Gură de Aur le-a interzis unor clerici să slujească din cauza vieții lor vicioase.

Văduvelor le-a cerut ca, fie să se recăsătorească fie, dacă doresc să rămână în această categorie respectată de Biserică, să renunțe la podoabe şi la viața alintată. S-a străduit să înlăture fenomenul monahilor „vagabonzi", itineranți, care prin comportamentul lor nedemn şi prin cerşetorie provocau atitudini de dispreț față de instituția monahală însăşi şi generau reproşuri şi observații usturătoare la adresa acesteia.

Ca exeget, Sfântul Ioan Gură de Aur s-a străduit să apropie Biblia de viața parohiei, a credincioşilor subliniind în mod constant legătura celor conținute în Sfintele Scripturi cu viața şi faptele creştinului. El a demonstrat ca nimeni altul că Biblia poate deveni un excelent povățuitor al omului şi poate, tocmai prin aceasta, predicile sale i-au atras o neasemuită iubire atât din partea contemporanilor, cât şi a generațiilor următoare.

Sfântul Ioan Gură de Aur considera puritatea credinței ca pe o condiție necesară a mântuirii, dar totodată îi îndemna pe clerici şi pe credincioşi la simplitate, la evitarea labirintului dogmatic, la trăire creştină veritabilă, nesofisticată, repetând cu numeroase ocazii că acela, care cunoaşte adevăratele dogme si trăieşte în păgânism, nu va avea parte de viață veşnică.

Sfântul Ioan Gură de Aur a perfecționat Sfânta Liturghie, devenind sfânt şi învățător universal, iar în domeniul exegeticii a rămas pentru totdeauna un model şi o autoritate, posteritatea respectându-i întrutotul principiile exegetice, studiindu-i cu sârg şi azi operele. E greu de indicat vreo limbă în care să nu fie traduse creațiile Sfântului Ioan Gură de Aur. Moştenirea sa depăşeşte în mod evident operele oricăruia dintre Sfinții Părinți ai Bisericii Răsăritului şi asta chiar dacă nu punem la socoteală cărțile a căror autenticitate nu este pe deplin sigură.

Actualitatea creației teologice a Sfântului Ioan Gură de Aur este mai presus de orice îndoială. Cunoscându-i ideile, gândirea şi interpretările exegetice, precum şi experiența clericală, se pot face unele referiri interesante la comportamentul actual al propovăduitorilor cuvântului lui Dumnezeu. Se nasc, astfel, întrebări ca:

1. Este necesar să acționezi împotriva a ceea ce aşteaptă alții de la tine ? (Ştiut fiind faptul că Sfântul Ioan Gură de Aur, prin chemarea sa, nu a îndeplinit întotdeauna dorințele mamei sale).
2. Care este locul pe care trebuie să îl ocupe în viața slujitorului altarului problemele altor oameni, nevoile lor ?
3. Avându-se în vedere faptul că slujirea monahală a Sfântului Ioan Gură de Aur s-a consumat în interiorul societății (căci revenit din sihăstrie, a continuat să respecte aceleaşi principii monahale), s-ar putea pune problema unei reevaluări a rolului ierarhului, al preotului şi al monahului în viața comunității, a participării sale la aceasta. Tot în acest sens se poate pune chiar problema locului pe care creştinul, inclusiv ierarhul, trebuie să-l ocupe în viața politică a țării şi dacă e necesar uneori, ca, în numele credinței lui Hristos, acesta să se opună puterii, autorității sau modei.

Sfântul Ioan Gură de Aur rămâne exponentul celor mai sănătoase principii exegetice pe care le-a posedat teologia veacurilor, însemnând şi un echilibru în interiorul diferitelor curente din cadrul şcolii din Antiohia.

Reduse la esențial, principiile exegetice a Sfântului Ioan Gură de Aur ar fi următoarele :

1. Sfânta Scriptură este cuvântul lui Dumnezeu şi cel dintâi izvor al descoperirii dumnezeieşti.

2. Sfânta Scriptură este o carte destinată tuturor creştinilor, lectura ei vindecând de toate rănile sufleteşti, iar necunoaşterea ei constituind cauza tuturor rătăcirilor sau ereziilor.

3. Pentru a înțelege cuprinsul Scripturii, în vederea explicării lui, exegetul trebuie să-şi însuşească toate cunoştințele introductive referitoare la timp, destinatar, scop, limbă etc.

4. În interpretarea Sfintei Scripturi exegetul nu trebuie să expună ideile şi gândurile sale semenilor săi, ci ideile şi gândurile pe care Dumnezeu a vrut să ni le comunice nouă prin intermediul aghiografilor.

5. Sensul tipic care se află în toate textele cu caracter profetic trebuie sprijinit întotdeauna pe cel literal-gramatical, istoric printr-o pătrundere cât mai atentă a spiritului limbilor ebraică şi greacă, prin analiza gramaticală şi istorică a fiecărui text, precum şi pe respectarea strictă a contextului sau pe studiul comparat al textelor paralele.

6. După aflarea sensului fiecărei pericope biblice, exegetul este dator să arate consecințele lui pentru viața practică, insistând asupra datoriei creştinului de a-şi conforma gândurile şi faptele cu voința lui Dumnezeu exprimată în textul sfânt.

Sfântul Ioan Gură de Aur a fost posesorul unei înalte gândiri teologice care transpare în toate operele sale, inclusiv în rugăciunile pe care le-a compus, fiind în această direcție un adevărat reper atât pentru şcolile teologice contemporane lui, cât şi pentru posteritate.

Sfânta Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur este nu doar o capodoperă în ceea ce priveşte compoziția, dar şi un înalt model de gândire teologică. Ceea ce se întâmplă în Sfânta Liturghie mintea omului nu poate pricepe.

Ca teolog şi ierarh, Sfântul Ioan Gură de Aur a făcut apel în mod constant la nevoia de libertate, de autodisciplină şi de autocontrol a creştinului.

Pornind de la ideea că împăratul obligă şi dispune, iar preotul convinge şi sfătuieşte, Sfântul Ioan Gură de Aur subliniază în repetate rânduri că slujitorii altarului trebuie să se adreseze libertății şi voinței omului. Voința este mai ales începutul păcatului, dar şi întoarcerea spre calea binelui, a binefacerii şi a credinței. După Sfântul Ioan Gură de Aur, Iisus Hristos a venit nu pentru a distruge natura umană, ci pentru a înlătura abuzurile şi arbitrarul din viața pământenilor. Fiecare intervenție a Dumnezeirii asupra omului se săvârşeşte în aşa fel, încât să nu fie afectate independența şi voința acestuia. Cu alte cuvinte Dumnezeu acționează prin convingere şi nu prin coerciție. El îndeamnă, sfătuieşte, previne şi fereşte omul de manifestări grosolane, dar nu îl obligă la nimic, nu îl forțează în nici un fel. Preotul trebuie să preia acest exemplu al Dumnezeirii. Sfântul Ioan Gură de Aur a fost un temperament exigent şi ferm, dar s-a declarat întotdeauna adversar al forței şi al constrângerii, chiar şi atunci când a avut de luptat cu ereticii. El a fost împotriva preluării unor procedee exterioare, lumeşti de către Biserică în lupta ei pentru credință şi pentru îndreptarea moravurilor. „Le este interzis creştinilor să-i îndrepte cu forța pe cei care cad în păcat" – spunea el. „Lupta noastră nu-i face pe vii morți, ci dimpotrivă, pe cei morți îi aduce la viață, căci ea (lupta) este plină de blândețe şi smerenie. Eu nu prigonesc pe eretici, ci erezia. Sunt obişnuit să rabd persecuțiile, nu să persecut, să fiu prigonit, nu să prigonesc pe alții. Aşa a învins şi Hristos – răstignit şi nu răstignind, primind lovituri şi nu lovind". Mai mult decât atât, Sfântul Ioan Gură de Aur s-a abținut de la o condamnare grăbită chiar şi a eterodocşilor. Căci el a văzut forța creştinismului în blândețe şi răbdare, nu în putere şi dominare, considerând că fiecare trebuie să fie aspru cu sine însuşi, nu cu alții.

St. John Chrysostom – hierarch and theologian

Abstract

St. John Chrysostom, one of the greatest Fathers of the Church, has impose oneself, above than any other by love for people and life science. He remained a lifelong fighter for human personality and a defender of the oppressed. He wasn't a thinker or a philosopher. It was seconded by Art wordy instead, as a moralist and a preacher unsurpassed.

Dedicated to the ascetic ideal charm who flooded his pure and full of divine grace youth, St. John Chrysostom seeks early place in the monasteries surrounding Antioch, but, at the request of his mother and from the desire to not leave her without support from age, close in his own house and spends some time in ascetic attempts.

100 de ani de la înfiinţarea băncii *Vulturul* din Tăşnad

Diana Kinces

În anul 2008 s-au aniversat 100 de ani de la înfiinţarea băncii *Vulturul* din Tăşnad. În 25 septembrie Direcţia pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional a judeţului Satu Mare, Consiliul Judeţean Satu Mare şi Muzeul Judeţean Satu Mare au organizat la Tăşnad o manifestare menită să marcheze evenimentul. Au participat George Vulturescu - directorul Direcţiei pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional a judeţului, primarul Veron Andrei, viceprimarul Ionel Astalâş, directori de bănci cu filiale în localitate, consilieri locali, profesori, alţi invitaţi. Ceremoniile organizate cu acest prilej au început cu depunerea unei coroane de flori la bustul avocatului Coriolan Steer, fondatorul şi iniţiatorul primei bănci din zonă şi celei de a treia din judeţ, iar protopopul greco-catolic Bolduţ a rostit o rugăciune în memoria lui Steer. A fost organizată o mică expoziţie de fotografii şi au fost redate câteva informaţii privind însemnătatea evenimentului toate în clădirea situată pe strada Lăcrămioarelor nr. 14, clădire ce a adăpostit activităţile băncii "Vulturul" din Tăşnad.

Primele dovezi cu privire la o activitate bancară pe teritoriul României datează din perioada Daciei Traiane fiind descoperite 55 plăci de piatră între anii 1786 – 1855, găsite într-o zonă de mine aurifere. Dintre acestea, până în prezent, au fost păstrate 25, dintre care a treisprezecea conţine detalii referitoare la contractul înfiinţării unei instituţii bancare, fiind datat cu 28 martie 167 e.n. Clauzele principale se refereau la faptul că bancile acordau împrumut în numerar şi percepeau dobânzi.

În perioada modernă au mai existat încercări, şi de abia în 1856 a fost creată Banca Naţională a Moldovei cu sediul în Iaşi. Aceasta a fost înfiinţată la iniţiativa unui bancher prusac, fiind concesionată acestuia, dar a dat faliment după un an datorită lipsei de fonduri, recurgerii la credite din străinătate şi faptului că din capitalul subscris, a fost vărsată doar o mică parte. În anul 1864 a fost înfiinţată Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni, care, până la crearea Băncii Naţionale a României, în anul 1880, a avut un rol foarte important, fiind principala bancă de emisiune de pe teritoriul Principatelor Unite.

În anul 1865 s-a înfiinţat la Bucureşti Banca Românească care iniţial a avut atribuţii de bancă de emisiune şi de scont, ulterior desfăşurând numai o activitate pur comercială până în anul 1948 la naţionalizarea sistemului bancar din România.

În aceeaşi perioadă au mai apărut şi alte bănci: Banca *Albina* în 1872 la Sibiu (prima bancă cu capital integral românesc), *Creditul Funciar Rural* în 1873 şi Banca *Aurora* cu sediul la Năsăud.

Acesta a fost începutul unui sistem bancar nou şi modern, fiind create premisele pentru apariţia şi a altor bănci şi pentru dezvoltarea sistemului bancar românesc.

Organizarea primelor instituţii economico - financiare româneşti în judeţul Satu Mare a fost precedată de o intensă activitate propagandistică, dr. Vasile Lucaciu fiind un promotor al ridicării economice a românilor din nord-vestul ţării prin intermediul instituţiilor cooperatiste şi de credit.

Intelectualii satelor se fac mesagerii şi promotorii instituţiilor româneşti de credit recent înfiinţate. Înfiinţarea despărţământului Sătmar-Ugocea în 1898 şi despărţământului Tăşnad în 1907 ale *Astrei* a dat un puternic impuls mişcării pentru înfiinţarea instituţiilor cooperatiste şi de credit. Formele şi metodele adoptate privind ideile asociaţioniste au fost în primul rând prin conferinţe şi biblioteci populare săteşti. În 1910, comitetul de conducere al Astrei decide angajarea unui conferenţiar agronomic pentru a oferi sfaturi în scopul înfiinţării tovărăşiilor de orice natură.

Ideile *Astrei* – privind cooperaţia şi emanciparea economică a satului românesc au găsit un teren fertil şi în judeţul Satu Mare, prin intermediul fruntaşilor politici şi naţionali, care au văzut în despărţămintele locale ale "Astrei" mijlocul cel mai adecvat pentru ridicarea economico-naţională a ţăranului român.

În judeţul Satu Mare prima bancă românească a fost *Sătmăreana* înfiinţată în anul 1892 la Seini (comitatul Satu Mare) iar ce-a de-a doua *Arina* înfiinţată la Sanislău la începutul anului 1908. Cea de-a

treia bancă românească din județ, activând mai ales în sudul județului Satu Mare, a fost banca *Vulturul* din Tăşnad, înființată în urma eforturilor întreprinse de tânărul avocat dr. Coriolan Șteer – personalitate cu mari merite în lupta de emancipare politică, economică şi culturală a românilor din acest străvechi colț de țară. El a fost preşedinte al despărțământului Tăşnad al „Astrei", iar în mărețele zile ale toamnei şi iernii anului 1918 – preşedintele Consiliului Național Român al plăşii Tăşnad.

Constituirea acestei bănci a fost hotărâtă într-o adunare desfăşurată la Tăşnad, în 12 martie 1908. Au participat 28 de persoane, originare, mai ales, din satele şi comunele din jurul Tăşnadului: Dimitriu Coroianu din Santău, Gregoriu Rus, învățător din Tăşnad, George Pop, țăran din Săuca, Vasile Plosca, Vasile Caraba şi Mihai Borhidi, țărani din Unimăt, Vasile Pătcaşiu din Hotoan, Ioan Trufaşiu din Acâş, Patriciu Lobonțiu din Silvaş, Mihai Bohățiel, proprietar în Supuru de Sus, Victor Molnar din Pir şi alții.[1]

Tot printre membri fondatori îi aflăm pe doi dintre fruntaşii politici ai românilor transilvăneni: George Pop de Băseşti şi dr. Ştefan Cicio-Pop, avocat în Arad.

Din „Prospectul" adoptat în această adunare aflăm că scopul băncii era de „a înlesni orice lucrare onestă pe terenul agriculturii, industriei, comerțului şi altor afaceri de economie, prin deschiderea de credite solide şi prin primirea de depuneri spre fructificare, mai departe „pentru a deştepta spiritul de economie în păturile cele mai largi ale poporului.....".

Capitalul social al băncii era de 200.000 coroane, împărțit în 2000 de acțiuni. Se hotăra, totodată, că în cazul când nu vor fi subscrise, toate cele 2000 de acțiuni, banca să se înființeze „dacă subscrierile au asigurat cel puțin 100.000 coroane."

Listele de subscriere, împreună cu „prospectul" băncii şi însoțite de o adresă semnată de dr. Coriolan Șteer în care se făcea apel la sprijinirea înființării institutului, au fost expediate în toate regiunile Transilvaniei şi mai ales în localitățile din județul Satu Mare. Au răspuns apelului, prin cumpărarea de acțiuni, 291 de persoane şi instituții româneşti din Transilvania, din care 148 din județul Satu Mare: dr. Andrei Doboşi din Satu Mare, Vasile Hoblea din Cig, banca *Arina* din Sanislău, Ludovic Bardoşi din Pişcolt, George Pteancu şi Petru Cupcea din Carei, George Molnar, proprietar în Santău, care a cumpărat 52 de acțiuni, George Stanciu din Botiz, Constatin Lucaciu şi Iuliu Balaban din Craidorolț, George Pop din Băseşti, dr. Demetriu Radu din Oradea care a subscris 20 de acțiuni, dr. Aurel Vlad (5acțiuni) şi alții. Din alte zone ale Transilvaniei întâlnim persoane din Braşov, Făgăraş, Huedin, Beiuş, Oradea, Zlatna, băncile *Economul* din Cluj, *Chioreana* din Şomcuta Mare, *Râureana* din Copalnic Mănăştur, *Bistrițeana* din Bistrița, *Auraria* din Abrud şi *Silvania* din Şimleu Silvaniei. Întâlnim, deasemenea acționari din alte părți ale Imperiului Habsburgic: Victor Bresteanu din Pils (Slovacia de azi), Traian şi Lucrețiu Păşcuț din Debrețin (Ungaria).

Este interesant cazul lui Patriciu Sfâra, originar din județul Satu Mare, trecut şi aşezat la Buzău, în România, şi care neuitându-şi locurile natale subscrie 5 acțiuni ale băncii *Vulturul*. Adunarea generală de constituire a băncii a avut loc în ziua de 23 iulie 1908, în Tăşnad. Au participat 50 de acționari, reprezentând 261 de acțiuni, s-a ales prima direcțiune a băncii pe o perioadă de 3 ani şi s-au adoptat statutele băncii.

Prima direcțiune a băncii era formată din: Andrei Cosma, directorul *Silvaniei* din Şimleu Silvaniei, dr. Coriolan Șteer din Tăşnad, Samuel Ciceronescu din Oradea, Gheorghe Filip, proprietar din Santău, dr. Ştefan Cicio-Pop, avocat în Arad, Grigore Pop din Unimăt, Vasile Hoblea din Cig, Vasile Mureşan din Săuca, Ioan Lobonțiu din Sărăuad, Iosif Cozmuța, învățător în Santău.

Din bilanțul băncii pe anul financiar 1910, încheiat la 31 decembrie, rezultă că banca se întărise simțitor în decursul celor doi ani de activitate, depunerile atingând deja suma de 179.578,15 coroane, iar profitul băncii era de 7.112,37 coroane. Ca urmare a necesităților mari de credit ale românilor din împrejurimi, în anul 1912 banca lansează şi emisiunea a II-a de 1000 de acțiuni, capitalul social ajungând astfel la 200.000 coroane.

---

[1] Viorel Ciubotă, *Cooperația şi sistemul bancar românesc în județul Satu Mare la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* în „Satu Mare. Studii şi comunicări XIII", 1996, pag.153

Din „Revista economică" aflăm că în anul 1910 capitalul social al băncii *Vulturul* era de 100.000 de coroane, avea 1501 fonduri rezervă şi avea 3 funcționari.[2] După anul 1912, *Vulturul* va reuşi să-şi sporească în mod considerabil cuantumul operațiilor financiare. Fără excepție, băncile din această zonă s-au îndreptat spre împrumuturi cambiale, menținând această operațiune pe primul loc în portofoliul lor.

Referindu-se la rolul băncilor româneşti din părțile nord-vestice ale Transilvaniei, „Gazeta de Duminică" din Şimleu Silvaniei, la 19 martie 1911, scria că „băncile noastre sunt astăzi cel mai puternic factor în dezvoltarea economică a poporului românesc...şi au şi pentru viitor o deosebită menire național – economică."

În perioada premergătoare primului război mondial băncile aveau anumite sume destinate scopurilor culturale. Nu întotdeauna sume mari, acestea totuşi reuşeau să contribuie la promovarea idealului național românesc. Banca *Vulturul* oferea anual despărțământului Tăşnad al *Astrei* suma de 200 de coroane, după cum reiese dintr-o scrisoare din anul 1914.

Operațiunile băncii *Vulturul* în anii primului război mondial scad, ajungând în 1917 la suma de 656.158, 31 coroane. Semnificativ este faptul că în toamna anului 1918 clădirea băncii *Vulturul* din Tăşnad a adăpostit sediul Consiliului Național Român local şi cercual Tăşnad, aici desfăşurându-se toate acțiunile pregătitoare în vederea participării românilor din zonă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918.[3]

Activitatea băncii va continua pe coordonate noi în cadrul României întregite. Astfel, în adunarea generală din 22 martie 1922, la care au participat 25 de acționari, reprezentând 2.747 acțiuni, s-a hotărât modificarea statutelor adoptate în 1908. Astfel, s-au modificat paragrafele 1, 5, 23, 26, 43, 56, 57, 95 şi 96. Printre cele mai importante modificări remarcăm pe cele privitoare la schimbarea denumirii băncii, creşterea capitalului social la 400.000 lei (împărțit în 8000 de acțiuni a câte 50 de lei), schimbarea sistemului de vot în cadrul adunărilor generale în sensul că fiecare acțiune reprezintă un vot etc.

În adunarea generală din 1 martie 1924 s-au operat din nou modificări ale statutelor: paragrafele 4, 5, 31, 37, 52 şi 96. Cea mai importantă modificare era aceea privitoare la creşterea capitalului social la 1.000.000 lei prin întrebuințarea a 500.000 lei din fondul de rezervă al băncii.

Activitatea băncii a continuat până în anul 1947, sub conducerea directorului Pintea Vasile.

Din analiza activității băncii *Vulturul* reiese caracterul precumpănitor agrar al acesteia, operațiunile ei fiind îndreptate mai ales spre lumea satelor unde investițiile erau mai modeste şi nu impuneau o circulație atât de intensă a capitalului ca în industrie sau în comerț. De asemenea majoritatea resurselor financiare ale băncii proveneau din mediul rural aşa cum şi majoritatea activităților ei, cât şi a celorlalte bănci ce funcționau în județ, *Sătmăreana* şi *Arina* erau îndreptate spre sprijinirea inițiativelor provenite din lumea satelor

Bibliografie:

Ciubotă, Viorel, *Cooperația şi sistemul bancar românesc în județul Satu Mare la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* în „Satu Mare. Studii şi comunicări XIII", 1996

I. Crăsnaru, *Băncile populare*, Bucureşti, 1915

Institutul Bancar Român, Istoria sistemului bancar, 1995

Kirițescu, Costin, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii săi*, 3 volume, Bucureşti, 1964-1970

[2] *Ibidem*, pag.156.

[3] *Ibidem*, pag. 158

Diana Kinces

100 years since the establishment of the bank "Vulturul" in Tăşnad

Abstract

In 2008 was celebrated 100 years since the establishment of the bank *Vulturul* in Tăşnad, the third Romanian bank in the county, acting mainly in the southern part of Satu Mare county, founded following the work undertaken by the young lawyer Dr. Coriolan Steer - personality with high honors in the struggle for political, economic and cultural life of the Romanians in this ancient corner of the country.

The establishment of this bank is decided in a meeting held in Tăşnad in March 12, 1908. 28 people attended, originating especially in villages around Tăşnad: Dimitriu Coroianu from Santău, Gregoriu Rus, teacher in Tăşnad, George Pop, peasant from Săuca, Vasile Caraba and Mihai Borhidi peasants from Unimăt, Vasile Pătcaşiu of Hotoan, Ioan Trufaşiu of Acâş, Patriciu Lobonțiu of Silvaş Mihai Bohățiel of Supuru de Jos, Victor Molnar of Pir and others.

Bank's work continued until 1947, under the director Vasile Pintea.

Vedere cu oraşul Tăşnad de la începutul secolului al XX-lea

Coriolan Steer

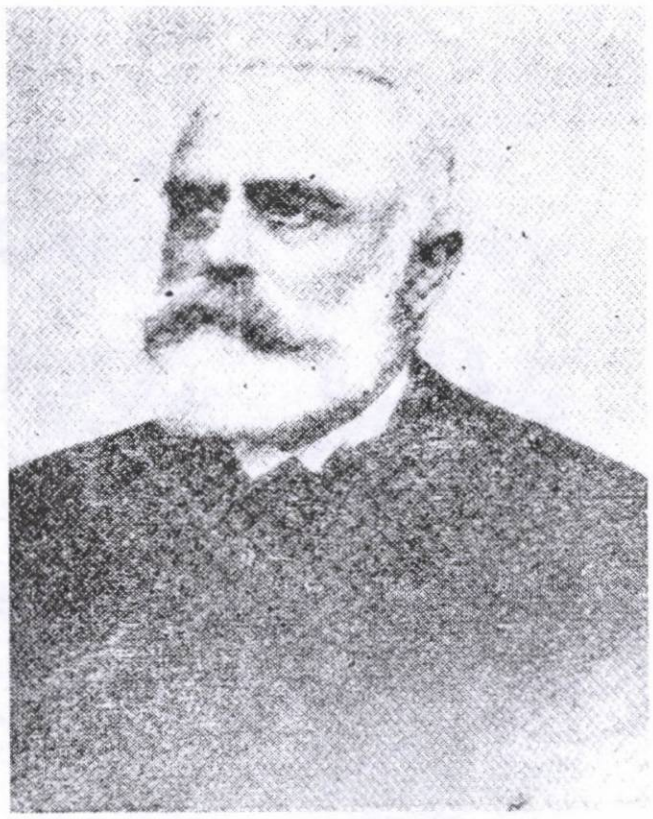

Vasile Pătcașiu

Pentru de a înlesni ori-ce lucrare onestă pe terenul agriculturei, industriei, comerciului și altor afaceri de economie, prin deschiderea de credite solide și prin primirea de depuneri spre fructificare; mai departe pentru de a deștepta spiritul de economie în păturile cele mai largi ale poporului: să înființază un institut de credit și economii cu numele

„Vulturul",

ca societate pe acții, cu sediul în

Tășnad, (comitatul Sălagiu.)

Institutul să înființază pe timp nedeterminat ***cu un capital social de 200,000 coroane*** *împărțite* ***2000 acții de câte 100 coroane.***

Prin aceasta să circulează lista de subscriere pentru acțiile acestui institut cu condițiile următoare:

1.) La subscriere sunt a-să plăti 10% din capitalul nominal, adecă 10 coroane de acție și 3 coroane, ca spese de fondare.

2.) In restimp de 30 zile dela adunarea constituantă sunt a-să plăti 20%, adecă 20 coroane de acție.

3.) Restul capitalului să va plăti în rate de câte 10% la provocarea direcțiunei. Aceasta provocare însă nu poate urma mai îngrabă de 60 zile dela terminul ratei ultime încassate.

Subscrierile să închiu cu ziua de 1 Iunie 1908.

Fundatorii i-și susțin dreptul, ca să aleagă conform, §-lui 183 din codul comercial, prima direcțiune pe timp de 3 ani.

Incât la aceasta provocare, din acțiile institutului nouînființând, s'ar subscrie mai puține de 2000 bucăți, adunarea constituantă poate decide înființarea institutului cu capitalul subscris, dacă subscrierile au asigurat cel puțin 100,000 coroane. Iar dacă s'ar subscrie peste 2000 de acții, adunarea constituantă poate decide înființarea institutului cu capitalul subscris, s'au să reducă, prin sorțare, acțiile de peste numărul 2000. Sorțarea să va face, în acest caz, dela subscriitori de acții, cari au semnat mai multe decât una și să va continua până la reducerea acțiilor subscrise.

Listele de subscrire, dinpreună cu 10% din capitalul subscris, adecă 10 coroane de acție, plus 3 coroane spese de fondare pentru fiecare acție, ***sunt a-să trimite până la 1 Iunie 1908,*** *la adresa advocatului* ***Dr Coriolan Steer în Tășnad*** *(Tasnád). Sumele intrate până la deschiderea institutului să vor depune spre fructificare la ore-un institut de bani.*

Dat în Tășnad (Tasnád), la 12 Martie st. n. 1908.

Prospectul de înființare al Băncii Vulturul

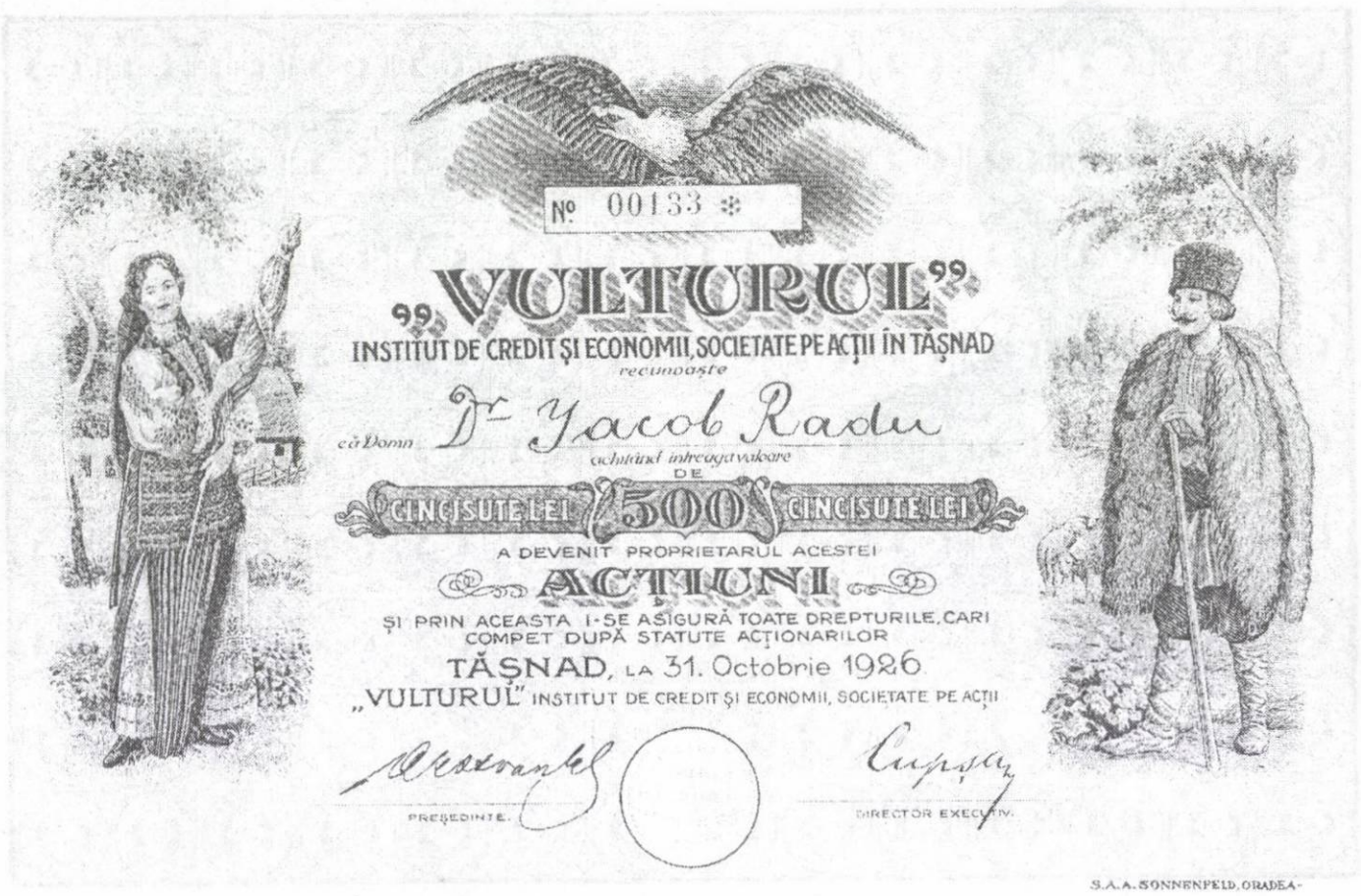

Foaie de acționar a băncii "Vulturul"

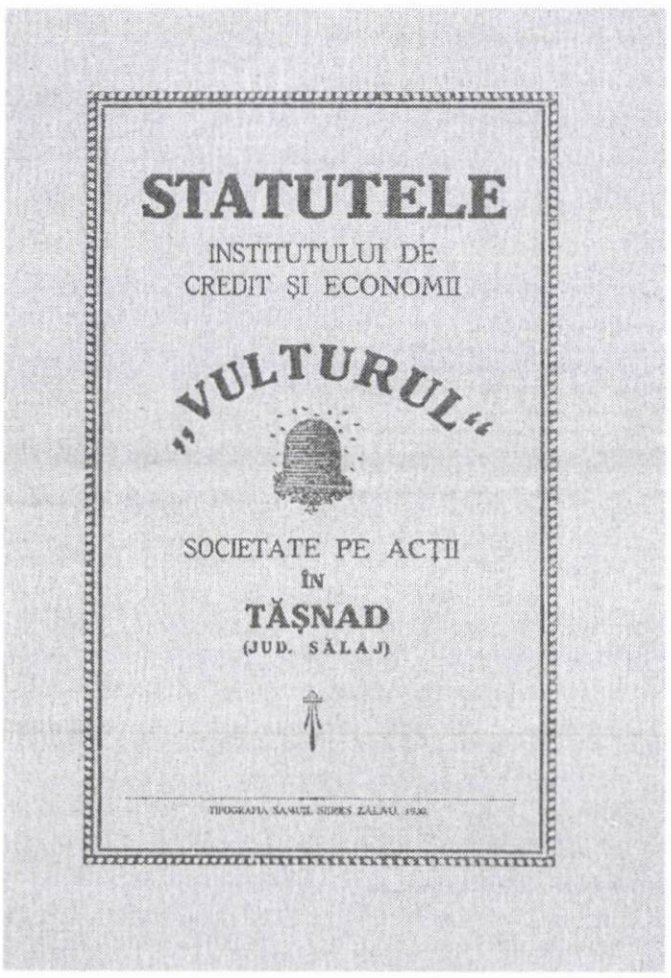

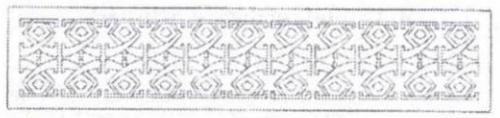

I. Dispoziţiuni generale.

§. 1.

Textul nou. Sub firma „VULTURUL" Institut de credit şi economii, societate pe acţii, se înfiinţează o societate pe acţiuni, cu scopul de a înlesni orice lucrare onestă, pe terenul agriculturei, industriei, a comerţului şi a altor afaceri de economie, prin deschiderea de credite solide şi prin primirea de depuneri spre fructificare, mai departe pentru a deştepta spiritul de economie în păturile cele mai largi ale poporului.

§. 2.

Institutul se înfiinţează pe timp nedeterminat şi se poate disolva în cazurile provăzute în §§ 104, 105, 106. ale Codului Comercial.

§. 3.

Reşedinţa Institutului este *Tăşnadul*, jud. Sălaj.

§. 4.

Publicaţiunile societăţei se fac în două ziare, pe cari le designează Consiliul de Administraţie, iar publicarea bilanţului se face şi în „Monitorul Oficial".

BILANȚUL

AL XXVI.-LEA

PENTRU ANUL 1934.

AL

„VULTURUL"

INSTITUT DE CREDIT ȘI ECONOMII. SOCIETATE PE ACȚII ÎN TĂȘNAD. (JUD. SĂLAJ)

Lövinger, Tășnad.

Bilanț cu 31. Decemvrie 1934.

ACTIVE:			PASIVE:		
Cassa:			**Capital societar**		1,500,000 —
numerar efectiv		1,691 —	**Fonduri** de rezervă statutară	74,893 —	
Portofoliu de titluri:			„ creanțelor dubioase	200,000 —	274,893 —
Titluri românești, acții dela diferite bănci		276,000 —	**Alte fonduri** speciale din reducerea datorilor cu cota 70%		2,793,978 —
Portofoliu de scont:			**Depuneri** spre fructificare pe termen cu reducere de 70%		997,397 —
Cambii reescontate		1,644,624 —	**Depozite provizorie**	376,268 —	
Debitori în țară:			**Cont Curent creditor**	1,653,272 —	
a) spese de proces	5,299 —		**Dividenda neridicată**	7,510 —	2,037,050 —
b) Cont curent	1,214 849 —		**Angajam. de reescont:** In țară		
c) Diverse	38,415 —		a) la Banca Naț. a României	1,213,710 —	
d) Pierderile anilor 1932-33	978,391 —	2,236,954 —	b) la alte instituțiuni	430,914 —	1,644,624 —
Debitorii beneficiind de legea pt. lichidarea datorilor agricole (cota rămasă)		824,260 —	**Conturi diverze:**		
Pierderii rezultând din aplicarea legii datur agricole		1,032,665 —	a) Impozite neplătite	277,000 —	
Imobile: (Casele din Tășnad și moșie din Santău, Sălvaș)		3,442,709 —	b) Cheltueli	31,190 —	
Mobilier:		41,500 —	c) Asigurări	17,013 —	
Pierderea anului 1934		252,102 —	d) Salare	179,450 —	504,653 —
		9,752,595 —			9,752,595 —

Cont de Profit și Pierdere.

CHELTUELI:			VENITE:		
Cheltueli generale:			Dobânzi și comisiuni	19,835 —	
Spese de administrație	70,930 —		Interese de efecte	2,288 —	
Salarizație	106,650 —		Venite din imobile	7,450 —	29,573 —
Interese de reescont	2,972 —		Pierderea anului 1934		252,102 —
Diferite impozite	91,403 —				
Interese de Cont Curent	2,520 —				
Refut de cvartir	7,200 —	281,675 —			
		281,675 —			281,675 —

Tășnad, la 31 Decembrie 1934.

Pentru cassa: Patriția Sfura m. p. cassar.

Pentru contabilitate: Iosif Pintea m. p. director, expert. contabil.

Consiliul de Administrare:

Vasile Oros m. p. președinte. Antoniu Bălibanu m. p. Gheorghe Nichita m. p. Vasile Pustai m. p

Revăzut și aflat în ordine!

Tășnad, la 27 Iunie 1935.

Comitetul de Cenzori:

Teodor Vaida m. p. Paul Nodiș m. p. Ioan Zsindelyeș m. p.

Contribuția școlii sătmărene la realizarea statului național unitar român

Ioan Belean

Expresie a transformărilor petrecute în plan politic şi social, a interacțiunii unor factori obiectivi şi subiectivi, învățământul românesc devine o prezență vie în spațiul nord-vestic al României încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Primele şcoli au fost înființate de către comunitățile locale sub patronajul bisericii cea ce conferă învățământului un caracter confesional, în climatul politico-economic creat în urma instaurării dominației habsburgice în Ungaria şi Transilvania la sfârşitul secolului al XVII-lea.

Comitatul Satu Mare a fost anexat Imperiului Habsburgic în 1661[1], iar sub aspect confesional a aparținut de Episcopia Ortodoxă Ruteană de Muncaci din 1634[2]. Consolidarea dominației habsburgice s-a realizat concomitent cu o serie de măsuri în scopul integrării noilor teritorii în cadrul monarhiei. Una dintre acestea a fost unirea Bisericii Ortodoxe cu Biserica Romei, având la bază rațiuni de stat, iar religia catolică trebuia să devină elementul esențial de unitate ideologică pentru o monarhie care nu deținea un control riguros asupra tuturor componentelor statale. Ideea era susținută şi printr-o maximă politică a vremii potrivit căreia „Fericirea poporului şi a statului este mai bine promovată atunci când întregul popor aparține aceleaşi religii ca şi domnitorul. „În acest context obiectivele politicii de stat s-au împletit strâns, uneori până la confundare cu cele ale politicii religioase. Această politică în care Statul şi Biserica se susțineau reciproc a fost aplicată consecvent de Curtea din Viena în raporturile sale cu teritoriile din estul monarhiei unde influența Bisericii Catolice era extrem de redusă în urma Reformei, fiind locuite în majoritate covârşitoare de ruteni, români, şi sârbi care formau un veritabil bloc ortodox.

Pentru atragerea ortodocşilor la unirea cu Biserica Romei, autoritățile imperiale au promis acordarea unor drepturi şi privilegii Bisericii şi clerului care să le confere un statut juridic şi social identic cu al preoților şi a Bisericii Catolice. Acțiunea debutează în 1646 când o parte a clerului rutean ortodox a acceptat primatul papei în condițiile păstrării ritului Bizantin, a practicilor şi a calendarului folosite până atunci[3]. Convertirea şi organizarea credincioşilor a continuat sub păstorirea episcopului Iosif de Camillis, grec de origine, instaurat în fruntea diecezei de la Muncaci la 20 aprilie 1690[4]. Ca urmare a cererilor repetate adresate de episcop Curții din Viena, Leopold I a emis Patenta din 23 august 1692 care preciza că preoții uniți se bucurau de imunități eclesiastice identice cu ale preoților de rit latin, precum şi alte drepturi, printre care şi edificarea de şcoli[5].

În concepția autorităților imperiale şcoala trebuia să reprezinte un alt factor de consolidare economică şi politică a imperiului prin formarea de cetățeni credincioşi politicii sale, executanți docili ai ordinelor autorităților, muncitori harnici şi pricepuți care să contribuie la prosperitatea statului. Pe această linie se înscrie şi iluminismul, curent ideologic care a revoluționat gândirea umană în secolul al XVIII-lea, militând pentru triumful rațiunii şi difuzarea culturii în popor ca un mijloc de propăşire şi progres. În baza acestui program iluminist Curtea din Viena a dus o politică de sprijinire a comunităților şi bisericilor de înființare a şcolilor de obşte. Acestei politici i se circumscrie şi ordinul imperial dat de Carol al VI-lea în 19 ianuarie 1734[6].

În acest cadru au luat ființă şi activau în comitatul Sătmar, unele încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, 134 de şcoli poporale, din care: 89 greco-catolice româneşti, 12 romano-catolice şi 33 calvine, aşa cum menționează o conscripție şcolară din 1770 păstrată la Arhivele Naționale, Filiala din Cluj-

---

[1] Al. Doboşi, *Din istoria Sătmarului*, Satu Mare, 1937, p. 29
[2] A. Hodinca, *A munkacsi görög-katólikus püspökség története*, Budapest, 1909, p. 228
[3] O. Ghita, *Unirea rutenilor şi românilor cu Biserica Romei*,în „Convergențe Europene", Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p.150
[4] Ibidem, p.153
[5] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Bucureşti, 1984, p. 137
[6] O. Ghita, *Naşterea unei biserici*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 253

Napoca[7]. Printre şcolile cu cea mai mare vechime pot fi menţionate cele din: Vezendiu (1720), Carei (1730), Dindeşti (1732), Sanislău (1735), Portița (1738), Moftinu Mic (1742) etc. În zona Satu Mare, sunt menţionaţi dascălii, şcolile şi anul de când funcţionează: Ioniță Cămârzanul, Cămârzana, 1729, Grozan Dumitru, în Mădăras, 1742, Iuhas Grigore, Sătmărel, 1743, Vasile din Midiaş Aronaş (Medieşul Aurit), 1745[8] etc. În conscripție sunt menţionate şi obiectele de învățământ: citire (lectiones), scrierea (scripturem), aritmetica (aritmeticam), catehismul (catehismos).

Existența unui interes deosebit pentru învățătură în comitatul Satu Mare este dovedit de prezența în anul 1757 printre cei 162 de candidaţi veniţi din toate părțile Transilvaniei la Blaj să-şi facă pregătirea de dascăli a unor tineri sătmăreni: Moise, Filip şi Toma din Sanislău, Filip Pătruțean din Recea, Ioan din Supur şi Vasile din Giorocuta[9]. De asemenea au fost trimişi la studii la Viena următorii tineri sătmăreni: Mihai Timar din Satu Mare, Toma Pop din Târşolț, Grigore Magear, Ioan Şorban, Simion Vascadi[10].

Cu toate că şcolile confesionale româneşti se confruntau cu numeroase greutăți ca urmare a susținerii materiale de către comunități, constituind o povară pentru acestea, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, documentele menționează şcoli bine organizate în: Boghiş, Supuru de Jos, Sanislău, Mădăras, Moftinu Mic[11] etc.

În această perioadă când se afla în calitate de director al şcolilor româneşti din Marele Principat al Transilvaniei, Gheorghe Şincai a înființat 12 şcoli săteşti în 1784, una aflându-se pe teritoriul județului Satu Mare la Santău având ca învățător pe Gavril Darabant[12].

Un moment semnificativ în dezvoltarea învățământului sătmărean l-a constituit întemeierea gimnaziului catolic piarist din Carei în baza diplomei din 29 iulie 1725 ca o măsură de a stăvili reforma. Organizarea şcolii a fost încredințată ordinului călugărilor piariști, şcoala începând să funcționeze din 1727. Limba de predare a fost latina, apoi germana, iar din a doua jumătate a secolului al XIX-lea maghiara[13]. Elevii cuprinşi în gimnaziu erau în număr variabil, astfel în anul 1738 erau 50 de elevi, iar în 1769 erau 294. Numărul tinerilor români care au absolvit acest liceu a fost într-o continuă creştere, între 1750 şi 1759 acesta a fost de 104[14]. Trebuie subliniat că printre elevii care au studiat la liceul din Carei au fost şi fruntaşii revoluționari de la 1848: Simion Bărnuțiu între anii 1820-1825[15] şi Ioan Buteanu[16], ambii dovedindu-se elevi eminenți, aşa cum reiese din registrele matricole.

Pe linia preocupărilor pentru dezvoltarea învățământului sătmărean se înscrie şi hotărârea Consiliului Locumtenențial Regal al Ungariei din septembire 1791[17], de înființare a şcolii normale româno-rutene la Carei, necesară pentru pregătirea învățătorilor. Şcoala a funcționat până în 1826, fiind absolvită anual de circa 15 elevi români şi ruteni. De remarcat activitatea desfăşurată de directorul Ioan Molnar şi profesorul Ioan Boer, originar din Țara Maramureşului. Manualele folosite în activitatea de predare au fost cele editate de Simion Maghiar, directorul Şcolii Normale din Oradea: Abecedarul, Catehismul Mic, Abecedarul româno-german, Aritmetica, Bucoavna, precum şi cărți bisericeşti: Ceaslovul, Psaltirea, Octoihul etc. Această şcoală a fost întreținută de comunitatea locuitorilor români şi ruteni din Carei, fie prin contracte anuale încheiate cu şcoala, fie prin donații din partea unor locuitori mai înstăriți. Relevant este

---

[7] Arhiva Națională. Direcția Județeană Cluj, Fond Prefectura Județului Satu Mare, Fasc. 47, Act.419/1770 şi Fasc.38, Act. 433, 434/1761

[8] Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*, Satu Mare, 1938, p.61-65

[9] Zenobie Pâclieşanu, *Documente privitoare la istoria şcoalelor din Blaj*, în „Revista Arhivelor" an II, (1928-1929), nr. 4-5, p.409

[10] Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, 1774- 1805*, Bucureşti, 1966, p.279

[11] Nicolae Albu, *Istoria învățământului din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p.279

[12] Lucia Protopopescu, op. cit. p.279

[13] Asztalos Gyorgy, *Nagy Karoly varos tőrtenete 1848-1849-ig*, Nagy Karoly, 1892, p.195 (Istoria oraşului Carei până în 1848-1849)

[14] Ham Iozsef, *A Nagy Karoly Piarista Gimnazium Tőrtenete*, Nagy Karoly, 1896, p. 86 (Istoria gimnaziului piarist din Carei)

[15] Bogdan Duică, *Viața şi ideile lui Simion Bărnuțiu*, Bucureşti, 1924, p.12-16

[16] Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-1849*, Bucureşti, 1928, p. 8

[17] Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond *Prefectura Județului Satu Mare*, doc. 67/1793, f.5

gestul negustorului român Gheorghe Horvath care a făcut o donație de 500 florini renani pentru o fundație școlară în vederea salarizării profesorilor. Școlile din comitatul Satu Mare erau subordonate direcției școlare superioare din Oradea[18].

În această perioadă s-au depus eforturi pentru intensificarea predării limbii române în școli, o preocupare notabilă în acest sens având-o episcopul Andrei Bacinski din Muncaci care cerea ca „atât în școala statului cât și în cea confesională să fie promovată limba română în rândul tineretului[19]," considernând aceasta ca o necesitate în vederea admiterii în școli mai înalte care pregăteau dascăli și preoți pentru localitățile românești.

Dezvoltarea rețelei școlare în județul Satu Mare în secolul al XVIII-lea este legată și de promulgarea legii școlare Ratio educationis în 1777. În baza acestei legi, școala a devenit o problemă de stat. Organele de stat trebuiau să aibă în îngrijire baza materială și orientarea politică, iar bisericile au avut rolul să se ocupe exclusiv de realizarea instrucției și educației. Contrar politicii propagate de statul habsburgic, nobilimea socotea schimbarea sorții iobagului ca și luminarea populației iobăgești ca nefiind necesară, dimpotrivă erau privite ca elemente care ar abate-o de la destinația de „unealtă de muncă'' care i se rezervase. Din această cauză copiii de iobagi români erau nevoiți până în 1780 să ceară încuviințarea nobilului pentru a deprinde știința de carte[20].

Climatul propice creat prin reformele monarhilor luminați dezvoltării culturale a românilor, îndeosebi sistemul școlar realizat și răspândirea cărții tipărite în limba română în care Biserica a avut un rol esențial, au contribuit la configurarea unui program politic și cultural susținut de categorii sociale tot mai diverse, având în frunte dascăli și preoți adevărați exponenți ai afirmării conștiinței naționale, conturată tot mai clar la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Parcurgând drumul de la conceptul de entitate religioasă la afirmarea individualității naționale, românii sătmăreni și maramureșeni prin reprezentanții lor în dietă își intensifică acțiunile de separare de Episcopia Ruteană de Muncaci și au cerut în anii 1790 și 1802 înființarea unei episcopii românești cu sediul la Baia Mare argumentând aceasta pentru „binele sufletesc cât și cultura religioasă, morală și intelectuală, ba chiar și înflorirea virtuților cetățenești." Curtea din Viena a cerut părerea episcopului A. Bacinski care s-a opus, zădărnicind această inițiativă. Acțiunea este reluată de protopopul din Baia Mare, Petru Pop care a trimis un memoriu în 1805 episcopului Samuil Vulcan al Oradiei, una dintre personalitățile cele mai reprezentative ale românilor care se bucura de un mare prestigiu în rândul autorităților. La cererea Consiliului Locumtenențial Regal, episcopul Vulcan înaintează acestuia un raport în care argumentează necesitatea ca „românii să aibă episcop de neamul său care să-l poată povățui în limba lui maternă în care se săvârșesc și toate ceremoniile cultului divin, „cerând dezmembrarea Episcopiei Muncaciului care cuprindea 730 parohii răspândite în 13 comitate, în trei episcopii mai mici. După alte demeresuri abia la 3 iulie 1823 papa Pius al VII-lea a emis Bula: „Imposita humilitati Nostrae". Actul a fost pus în practică în 20 septembrie 1824, iar pentru preluarea actelor oficiale și împărțirea bunurilor a fost trimis la Muncaci Basiliu Kövari, protopopul Sanislăului, fost profesor la Seminarul din Muncaci. Astfel s-a împlinit visul românilor de a avea episcop de neamul lor. Cel care reia ideea unei episcopii române cu sediul la Baia Mare a fost Moise Sora Novac în 1844[21].

Lipsa unei reprezentări în instituțiile politice ale țării i-a determinat pe români să folosească școala ca un cadru instituțional pentru susținerea revendicărilor lor, cu deosebire pe cele de ordin cultural. În acest scop au urmărit asigurarea funcțiilor de conducători ai administrației școlare de către personalități românești, atașate cauzei naționale. Accentul s-a pus pe ocuparea posturilor de directori școlari de către români în districtele cu populație majoritară românească. Pentru școlile unite primul director școlar român a fost Simion Maghiar între anii 1785-1792, după care a urmat Ioan Corneli, între anii 1792-1806. În 1806 este înlăturat fiind numit director Ioan Molnar învățător în Carei, subordonat episcopului de Muncaci. La

---

[18] *Loc cit.*,Doc. nr.66/1792, f. 14 și 67/1793, f.5

[19] Arhiva Muzeului Județean Satu Mare, Protocolul vicearhidiaconatului Satu Mare (1870-1918), p.136

[20] Lucia Protopopescu, *op.cit.,* 55-56

[21] Dr. Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române unite a Orăzii Mari 1777-1928*, Oradea, 1932, p. 94-97

protestele lui Samuil Vulcan, directoratul şcolar este restituit episcopiei de Oradea în anul 1808, în funcţie fiind numit Mihai Beni. Abia în 1815 revine la conducerea şcolilor unite o personalitate de etnie românească Nicolae Borbola - care după ce trece ca profesor la Academia din Oradea, directoratul este preluat de Ioan Corneli până în preajma revoluţiei de la 1848.[22]

Problema învăţământului a fost în centrul generaţiei paşoptiste şi integrată în programul revoluţiei votat la 3/15 mai 1848 la Adunarea de la Blaj care prevedea înfiinţarea de şcoli şi subvenţionarea lor de către stat, precum şi dreptul la învăţătură. Documentele revoluţionare locale-Petiţia românilor din Banat, Crişana şi Maramureş adresate guvernului din Pesta la 9/21 mai 1848, contrapunctele deputaţilor români prezentate în Dieta de la Pesta cu ocazia dezbaterilor din august 1848 privind legea învăţământului - revendică pe linia programului general ,,organizarea şi subvenţionarea de către stat a instituţiilor şcolare proprii, respectarea limbii naţionale, ,,Congres naţional'' al populaţiei române care să conducă propriile afaceri şcolare, tipărirea de manuale şi cărţi pentru luminarea poporului. În susţinerea ideii de generalizare a învăţământului popular se cerea ,,să se ridice în tot satul românesc şcoli româneşti pe seama cărora să se distribuie cărţi şi manuale pentru ca populaţia să se poată încălzi la razele ştiinţei de carte.''[23]

Înfrângerea revoluţiei şi reinstaurarea absolutismului habsburgic a zădărnicit transpunerea în practică a acestor prevederi. Puternica mişcare revendicativă a popoarelor din imperiu între care se înscrie şi cea a populaţiei româneşti din Crişana, Sătmar şi Maramureş pentru învăţământ naţional a determinat curtea din Viena să legifereze unele măsuri între anii 1850-1857, care au contribuit la reorganizarea şi modernizarea învăţământului din monarhie. Astfel a fost adoptată ,,Ordonanţa asupra principiilor pentru organizarea învăţământului din monarhie'' publicată în revista ,,Transilvania'' din 19 aprilie 1850 care viza generalizarea învăţământului primar, garanta desfăşurarea lui în limba maternă şi crea toate premisele înfiinţării unor instituţii şcolare la nivel mediu fără ca statul să-şi asume obligaţia de a le subvenţiona[24].

Evenimentele din primii ani după revoluţie s-au desfăşurat sub amprenta puternicelor mişcări revoluţionare care au avut loc în comitat ca urmare a măsurilor represive luate de autorităţi. Arestarea şi întemniţarea a sute de ţărani, amenzile şi hărţuielile la care au fost supuşi locuitorii satelor care au luat parte la evenimente s-au răsfrânt în mod negativ şi asupra învăţământului. Acest lucru se vede şi din statistica anului şcolar 1849-1850 din care reiese că în comitatul Satu Mare funcţionau 48 de şcoli cu 38 de învăţători grupaţi în 6 cercuri, fiind înscrişi 3914 elevi din care doar 2056 frecventau şcoala, iar 1858 au absentat. Cea mai bună situaţie o avea cercul şcolar Carei în care funcţionau 8 şcoli cuprinzând 848 elevi fiind încadraţi 8 învăţători şi doar 26 de elevi au absentat. Situaţia cea mai critică era în cercul şcolar Satu Mare în care funcţionau 8 şcoli, fiind încadraţi 3 învăţători, cursurile fiind frecventate de 57 de elevi, iar 263 au absentat.[25]

Încheierea pactului dualist din 1867 şi inaugurarea noii politici economice de către monarhia austro-ungară a produs schimbări însemnate în organizarea învăţământului. Legile şcolare adoptate au avut un dublu scop: formarea unor tineri instruiţi pentru a deveni buni lucrători şi deznaţionalizarea populaţiei nemaghiare.

Relevante sunt ,,Legea despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor'' şi ,,Legea învăţământului''adoptate în 1868.Conform ,,Legii naţionalităţilor'',,Determinarea limbii de predare în şcolile deja înfiinţate de stat şi de către guvern, sau cele care se vor înfiinţa în caz că legea nu dispune este de competenţa ministrului învăţământului. Statul este obligat ca în şcoala de stat să poarte grija cu putinţă ca cetăţenii fiecărei naţii din ţară care trăiesc în masă să poată învăţa în limba lor.''Legea prevedea numai formal ,,egala îndreptăţire a naţionalităţilor şi libera alegere a limbii de predare''căci în realitate nu s-a

---

[22] L. Gyemant, *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania*, Bucureşti, 1986, p. 163-165

[23] T. Pavel, *Reţeaua învăţământului popular românesc din nord-vestul Transilvaniei 1849-1869 şi strădanii pentru dezvoltarea ei*,în ,,Lucrări ştiinţifice,'' Oradea, 1972, p. 85

[24] Idem, *Date privind legislaţia şcolară din anii absolutismului în Transilvania (1849-1860)*, în ,,Lucrări ştiinţifice,''Oradea, Seria B, 1970, p.238-239

[25] T.Pavel, *Reţeaua învăţământului popular românesc din nord-vestul Transilvaniei între 1849-1869 şi strădanii pentru dezvoltarea ei*, în ,,Lucrări ştiinţifice,'' Oradea, 1972, p. 86

înființat nicio școală primară cu limba de predare română, germană, sârbă sau slovacă[26]. Aceluiași scop i se circumscrie și ,,Legea învățământului''care prevedea că ,, instituțiile publice pentru instrucția poporală se pot înființa și susține în mod stabilit prin lege, atât de confesiunile din patrie cât și de societăți private, comunități și prin stat.'' Confesiunile aveau dreptul să înființeze școli în comunitățile respective pe cheltuiala lor, aveau dreptul să stabilească salariul învățătorilor și să aprobe manualele școlare, dar statul își rezerva dreptul de a le inspecta[27].

Școlile poporale aveau două cursuri ,,instrucția cotidiană''cu durata de 6 ani și ,,instrucția repetitoare'' cu durată de 3 ani. Prin stabilirea planului de învățământ de către ministerul instrucțiunii se prevedea introducerea ca obiect de învățământ a limbii maghiare[28].Pentru românii din Transilvania și părțile vestice, învățământul confesional a rămas forma predominantă de învățământ până în 1918.

O semnificație deosebită pentru învățământul sătmărean a avut introducerea în planul de învățământ și predarea limbii române la Gimnaziul romano-catolic din Satu Mare începând cu anul 1859, profesor fiind Petru Bran, fruntaș al mișcării pentru drepturi politice și naționale a românilor sătmăreni.Ca urmare a cererilor repetate ale românilor sătmăreni prin ordonanța Locotenenței regale nr.58244 începând cu 21 octombrie 1861, liceul din Satu Mare a fost calificat printre liceele mixte cu limba de predare maghiară și română[29] .Inființarea catedrei de limba română la Liceul romano-catolic din Satu Mare a reprezentat o realizare de seamă a sătmărenilor pentru drepturi naționale.

Demn de remarcat pe linia realizărilor învățământului românesc din Satu Mare este inițiativa lansată de Petru Bran în 1862 pentru prima dată în Transilvania de a se organiza un Congres al învățătorilor și profesorilor din Transilvania și a ,,Congregațiunilor învățătorești.''Aceste Congregațiuni trebuiau să cuprindă pe toți profesorii români sub președenția unuia dintre directorii gimnaziilor românești și să se întâlnească în fiecare vacanță pentru a aborda cele mai eficiente modalități de realizare a progresului limbii române în gimnaziu[30].Inițiativa a fost concretizată în 1864 la Satu Mare prin organizarea unei conferințe învățătorești[31].

Începând din 1879 tendința de maghiarizare a învățământului naționalităților din Transilvania devine o politică de stat exprimată prin ,,Legea Trefort'' care prevedea obligativitatea predării limbii maghiare în școlile elementare și învățarea limbii maghiare de către învățători pentru a putea preda în școli[32].Prevederile legii au fost supuse unor severe critici de către slujitorii școlii prin memorii de protest, dar fără nici un rezultat .În fruntea acestor acțiuni din județul Satu Mare s-a aflat protopopul Ioan Sălăgean secondat de câțiva vrednici preoți: Ignație Sabău, Gavril Lazăr de Purcăreți, George Marchiș, toți foști profesori la Liceul din Beiuș[33].

Concomitent cu dezvoltarea economiei de tip capitalist se accentuează orientarea practică a învățământului mai ales după 1860 când se înființează ,,școli de pomi'' în care elevii erau inițiați în tehnica pomiculturii. Asemenea ,,școli'' au existat în numeroase instituții școlare din județ: Ciumești, Carei, Dindești, Moftinu Mic, Sanislău, Santău[34], etc. Orientarea practică a învățământului era un mijloc pe care școala îl folosea pentru formarea unui țăran luminat, care să știe să cultive rațional pământul.

Învățământul românesc se confrunta cu numeroase greutăți la finele secolului al XIX-lea de aceea progresele înregistrate au fost sensibile.Astfel în anul școlar 1899-1900 în județul Satu Mare erau 7 districte școlare care cuprindeau 65 de școli cu 5046 elevi și 70 de învățători.În medie unui învățător îi revenea 72

---

[26] T.V.Păcățianu, *Cartea de aur*, Sibiu, 1909, vol.V,p. 315

[27] V.Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania 1860-1918*. Editura didactică și pedagogică, București, 1966, p.23

[28] *Ibidem*

[29] P.Bran, *Limba română în gimnaziul din Satu Mare*, în ,,Foaie pentru minte, inimă și învățătură,''XX,(1859), p.118-119

[30] ,,Amicul Școalei'', III, (1862), p.111-112

[31] V.Grecu, *,,Amicul Școalei'', prima revistă pedagogică din Transilvania*, în Centenarul revistei ,,Transilvania'', Sibiu, 1969, p.180

[32] ***, *Din istoria Transilvaniei*, București, 1964,vol.II, p.201

[33] Dr.C. Pavel, *Școalele din Beiuș*,1828-1928, Beiuș, 1928. p.167

[34] Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Sanislău, Protocol 1866-1908, p.223

de elevi, de fapt doar 5 şcoli aveau 2 învățători[35]. Acest lucru se explică prin incapacitatea comunităților de a suporta povara cheltuielilor de susținere a şcolii.

Cu toate aceste greutăți tot mai mulți tineri sătmăreni frecventează şcolile superioare din Oradea, Beiuş, Blaj, Carei, etc. Numai la Preparandia din Oradea între anii 1848-1870 au fost cuprinşi 177 de tineri sătmăreni, iar între anii 1871-1893 au fost 434, această evoluție ascendentă menținându-se şi în perioada următoare[36]. Prezența masivă a tinerilor sătrmăreni se explică datorită interesului pentru învățătură ca un mijloc de a depăşii statutul social pe care îl aveau, credincioşi idealului iluminist de emancipare prin cultură,exprimat în popor prin dictonul ,,ai carte,ai parte''. Repartiția pe localități a tinerilor sătmăreni care au studiat la preparandia din Oradea în perioada 1848-1870 se prezintă astfel: Sanislău 20 de preparanzi,Ciumeşti 9, Sătmarel 8, Sânmiclăuş 7, Pişcari şi Tiream 6, Mădăras, Terebeşti, Vezendiu 5, Craidorolț, Căpleni, Babța, Pomi, Certeze, iar celelalte localități figurau cu câte 3, 2 sau 1 preparand.

Printre profesorii care au activat la Preparandia din Oradea se pot aminti sătmărenii Dimitrie Sfâra din Vezendiu, talentat versificator, a condus ,,Societatea de lectură,''Gheorghe Cioară din Moftin, profesor de muzică, dr.Ioan Sabo din Istrău, a fost director al Preparandiei între anii 1871-1879, dr.Augustin Lauran, din Petea, director între 1879-1906.[37]

Sfârşitul secolului al XIX lea relevă aspecte importante privind mişcarea pentru învățământ românesc în Satu Mare, fiind marcată de activitatea personalității dr. Vasile Lucaciu, profesor la Liceul Regal din Satu Mare între anii 1876-1884. El s-a preocupat de dezvoltarea cadrului organizatoric a învățământului românesc din județul Satu Mare propunând în 1883 înființarea ,, Reuniunii învățătorilor români sătmăreni''precum şi realizarea unui ,,internat seminar'' pentru studenții români talentați pe lângă Liceul Regal din Satu Mare[38].După înlăturarea dr. Vasile Lucaciu pentru ,,sistematizarea catedrei de limba română,'' Ioan Marcu devine unul dintre cei mai aprigi combatanți pentru susținerea catedrei de limba română în fața încercărilor autorităților de a o desființa.

Confruntându-se cu diverse dificultăți învățământul sătmărean a reuşit să le învingă păstrându-şi identitatea şi rolul de instruire şi educare a tinerei generații în spiritul dragostei față de limba şi cultura națională.Astfel s-au remarcat în domeniul culturii numeroase personalități sătmarene care au desfăşurat o activitate meritorie ca: Ioan Buteanu din Carei, profesor la Liceul din Beiuş, autorul ,,Gramaticii limbii române'' în 1887,dr. Gheorghe Miculaş din Ciumeşti, profesor la Preparandia din Oradea, organizează şcolile din Oradea pe principii moderne, Augustin Maghiar din Sanislău, profesor de religie şi limba română la Liceul premostratensilor din Oradea, Vasile Chirvai din Sanislău, Petru Tămâian din Crucişor, dr Vasile Lucaciu,[39] una dintre cele mai însemnate personalități ale culturii şi luptei pentru drepturi naționale, etc.

Izbucnirea primului război mondial a influiențat învățământul din județul Satu Mare, mulți învățători şi părinți ai copiilor au fost concentrați şi trimişi pe front. Copiii au trebuit să muncească alături de ceilalți membri ai familiei pentru a suplini necesarul de forță de muncă din agricultură.Acest lucru este evidențiat şi de un raport al Inspectoratului Şcolar Satu Mare de la sfârşitul anului şcolar 1915-1916 în care se arată că ,,în diferite şcoli din județ cursurile au fost suspendate din cauza războiului mondial.''[40]

În concluzie se poate arăta că în acest răstimp de aproape două secole până la Marea Unire din 1918 învățământul românesc din județul Satu Mare a evoluat lent, păstrându-şi ca funcție de bază instruirea şi educarea tineretului pentru a forma cetățeni luminați ca moştenire a ideologiei iluministe. Treptat are loc

---

[35] *Schematismus venerabilis cleri Diocesis Magnae Varadiensis graeci-catholicorum,* 1900, p.231-265

[36] Fl. Nica, *Părțile sătmărene şi Preparandia românească din Oradea*, în *„Satu Mare. Studii şi comunicări"*, VII-VIII, (1986-1987),P.235-236

[37] Dr. Iacob Radu, *Istoria Diecezei române unite a Orăzii Mari 1777- 1927*, Oradea, 1932, p.210-221

[38] Doru Radosav, *Aspecte ale învățățământului românesc din sec.XVIII-XIX în Satu Mare*, în *„Satu Mare.Studii şi comunicări,''* IV,1980,171-172

[39] Dr.Iacob Radu, *op. cit.*, p. 214-221

[40] Arhivele Naționale.Direcția Județeană Satu Mare, Fond Episcopia Romano-Catolică Satu Mare, Dosar 58/1916, f.78

deplasarea accentului de la școala ca instituție de consolidare a statului spre școala ca factor de afirmare națională.

Școala sătmăreană pe lângă rolul său instructiv ce urmărea formarea științifică și umanistă a tineretului școlar, a fost și cadrul unei veritabille educații naționale, iar dascălii și profesorii s-au străduit să sădească în mintea și inima lor idealul dreptății, libertății și unității naționale.

Personalitatea ilustrului cărturar și revoluționar Simion Bărnuțiu care a studiat 5 ani la Carei (1820-1825), a rămas trează în mintea românilor sătmăreni. În semn de recunoștință sătmărenii au luat inițiativa dezvelirii unui monument. Pentru colectarea sumelor necesare au fost inițiate diverse acțiuni. În acest scop la Sanislău s-a ținut o conferință școlară cu participarea învățătorilor din comitat, ocazie cu care s-au adunat 27 florini și 95 de creițari.[41]

Instaurarea regimului dualist austro-ungar în 1867 și legislația adoptată a creat un spectru amenințător pentru românii din monarhie. Împotriva acestui act samavolnic, românii au protestat vehement prin Pronunciamentul de la Blaj din mai 1868. Fruntașii mișcării naționale românești din Sătmar au inițiat protestul românilor sătmăreni împotriva dualismului semnat de 25 de persoane între aceștia aflându-se Petru Bran, Alexandru Ferențiu, Chiriac Barbul, George Marchiș. Documentul menționează că actul Pronunciamentului semnat de românii adunați pe Câmpia Libertății de la Blaj în 15 mai 1868 este „ sincera manifestare a celor mai drepte, juste și egale oftări ale națiunii române de sub sceptrul austriac, subscriind ca fii adevăratei natiuni române, ne ținem de o sfântă datorință pe lângă acel Pronunciament ceea ce prin aceasta în fața lumii declarăm.''[42]

Marile evenimente din istoria modernă a românilor au avut un puternic ecou în spațiul sătmărean, românii sătmăreni dovedind puternice sentimente de solidaritate cu confrații de peste Carpați. Războiul pentru cucerirea independenței de stat a României din 1877-1878, cauză a tuturor românilor, a atras simpatia și sprijinul românilor sătmăreni care s-a manifestat prin diferite forme.Astfel medicul maior Andrei Pop din Târșolț a participat pe câmpul de luptă. Merită evidențiat și exemplul elevilor din Giurtelecu Hododului care împreună cu învățătorul lor Ioan Budelecan au adunat 2 kg de scame pentru „românii răniți în luptele din Bulgaria'' și ajutoarele în bani trimise de studenții români din Satu Mare.[43]

Înăsprirea continuă a politicii de oprimare națională, a determinat căutarea unor noi mijloace de a o contracara.În aceste condiții un rol important l-au avut asociațiile și societățile culturale care formau „o adevărată rețea de noduri ale vieții culturale românești.''[44] Relevant în acest sens este constituirea „Reuniunii învățătorilor români sătmăreni'' la 8 august 1881, a cărui scop conform paragrafului 2 al statutului era „dezvoltarea culturii dascălilor și trezirea interesului pentru învățământ, ajutorarea materială a membrilor săraci ai reuniunii.'' Reuniunea a avut în frunte personalități, de seamă ale culturii sătmărene: dr. Vasile Lucaciu, George Marchiș, Gavril Lazăr de Purcăreți, dr.Felician Bran, Lazăr Iernea. Obiectivul principal al Reuniunii era stimularea interesului pentru învățătură românească a populației sătmărene în vederea ridicării culturii maselor ca o premisă a fortificării conștiinței naționale în condițiile intensificării politicii de deznaționalizare dusă de autoritățile statale.[45]

Acțiuni culturale cu un puternic caracter național au fost organizate și în satele românești din județul Satu Mare.O astfel de manifestare a avut loc la Sanislău în anul 1888 din inițiativa protopopului Gavril Lazăr de Purcăreți și a învățătorilor Georgiu Mureșan și Pavel Maghiar. La această „mare sărbătoare națională, cum nu mai avusese loc în Sanislău'' au participat și mulți români din satele învecinate.[46]

Mișcarea memorandistă din anii 1892-1894 a reprezentat un moment de mare însemnătate pentru românii sătmăreni, dovadă fiind amploarea participării la pregătirea, elaborarea și înaintarea documentului

---

[41] Z.Belean, I.Belean, *250 de ani de activitate a școlii din Sanislău*, în *„Revista de pedagogie''*XXX,,1986, Nr.2,p.60

[42] *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român*,Bucureşti,1989, p.12, în continuare *Lupta românilor...*

[43] *Ibidem*, p.13-14

[44] V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Bucureşti, 1968,p.244

[45] Z. Belean, I.Belean, *Reuniunea învățătorilor români sătmăreni*, în *„Revista de pedagogie''*, XL,1991,Nr. 3,p.61-63

[46] Ş.Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1973, p.145-146

împăratului din Viena. Delegații sătmăreni participanți la Conferința generală a Partidului Național Român de la Sibiu din 20-21 ianuarie 1892 au susținut înaintarea Memorandului Curții din Viena. Din delegația celor 300 de persoane care a plecat la Viena în luna mai 1892 au făcut parte şi 21 de sătmăreni; preoți, învățători, țărani, în frunte cu cele mai reprezentative peronalități care s-au afirmat în luptele naționale: Vasile Lucaciu, Gavril Lazăr de Purcăreți, Teodor Medan, Antoniu Băliban, Ioan Galu, George Filip, Vasile Pătcaşiu[47] etc. Acțiunile ostile şi violente ale autorităților față de fruntaşii românilor a determinat organizarea unor proteste. Acțiuni de protest şi de solidaritate cu memorandiştii au avut loc în Iojib, organizate de către Constantin Lucaciu, în Hotoan, de către învățătorul Teodor Medan şi preotul Vasile Pătcaşiu, participanți activi la evenimentele din anii 1892-1894. [48]

Suspendarea lui Vasile Lucaciu din funcția de preot al Şişeştiului de către episcopul Gherlei, Ioan Sabo la cererea guvernului maghiar a provocat un val de nemulțumire din partea românilor sătmăreni. Împotriva acestei nelegiuiri George Pop de Băseşti a organizat la Sişeşti în 20 septembrie 1892 o mare adunare populară la care au participat numeroşi sătmăreni, adoptându-se o scrisoare adresată papei despre actul samavolnic de suspendare a lui Vasile Lucaciu.[49] Învățătorii din Țara Oaşului şi Ugocea întruniți la Turți în 9 octombrie 1892 şi-au manifestat nemulțumirea față de această nedreptate printr-o adresă, declarându-şi solidaritatea cu cauza luptei duse de Vasile Lucaciu.[50]

Procesul memorandiştilor desfăşurat la Cluj în luna mai 1894 a declanşat un puternic ecou în rândurile populației româneşti, rolul principal aându-l tineretul studios care în programul de acțiune cere românilor să trimită la Cluj delegații şi adrese de aderență.[51]

Românii sătmăreni au participt la acțiunile de solidaritate cu memorandiştii, fapt relevat de ziarul „Budapesti Hirlap'' din 9 martie ce remarca faptul că,, toate comunele româneşti din județul Satu Mare sunt năpădite de preoți şi învățători valahi care prin cuvinte frumoase şi tot soiul de promisiuni agită populația valahă. [52] Cele mai importante acțiuni au fost organizate de către învățători şi preoți în luna mai 1894,la care au particpat şi locuitorii satelor.În cadrul unor adunări au fost adoptate adeziuni în care şi-au exprimat solidaritatea cu cei judecați care au fost expediate la Cluj.Prin amploarea şi diversitatea acțiunlor desfăşurate, mişcarea memorandistă a reprezentat apogeul acțiunilor revendicative în intervalul dintre revoluția de la 1848 şi unirea din 1918[53].

Un moment de mare însemnătate în lupta pentru emancipare națională a românilor din Imperiul austro-ungar la reprezentat constituirea la 4-7 mai 1861 la Sibiu a „Asociației pentru literatura română şi cultura poporului român din Transilvania''(Astra).Printre membrii fondatori s-au aflat şi unii români de pe meleagurile sătmărene: Vasile Andreica din Bătarci, C.Dragoş, învățător în Gherța Mică,Petru Bran,profesor la Liceul Regal Satu Mare, Dumitru Hosu, directorul şcolii din Sanislău, care asemenea întregului popor au salutat-o cu bucurie pentru că,,ea ne-a sădit conştiința puterii culturale a elementului nostru şi au recunoscut în Astra cea ce este şi vrea să fie -o stea călăuzitoare[54].'' Intensificarea şi diversificarea continuă a activității Astrei, creşterea continuă a numărului de membrii a determinat constituirea la 16 februarie 1898 a Despărțământului Sătmar al Astrei. Director a fost ales Gavril Lazăr de Purcăreți, ajutat de un comitet cercual format din:dr. Vasile Lucaciu, Romul Marchiş, Gheorghe Şuta,dr. Felician Bran[55].Activitatea despărțământului a fost diversificată, constând în „prelegeri poporale,'' serbări,concursuri corale, expoziții, alfabetizare, înființarea de bănci, de biblioteci, etc.Prelegerile erau

---

[47] I. Ardelean senior, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938, p.135-136
[48] *„Tribuna''*, Sibiu, IX, Nr. 141, p.1
[49] Arhiva Muzeului Județean Satu Mare, Doc. nr.12192/1892, f.1, în continuare A.M.J.S.M.
[50] Al. Iuga, op. cit.,p.180
[51] Ş. Polverejan, N. Cardoş, *Mişcarea memorandistă în documente, 1885-1897*,Cluj, 1973, p.29
[52] Al. Iuga, op. cit., p. 274
[53] A.M.J.S.M.,Colecția memorandişti, Doc. 12288/1894, f.1
[54] V.Ciubotă, *Documente privind mişcarea cultural-națională din Transilvania la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, în *„ Satu Mare. Studii şi comunicări''*, V-VI,(1981-1982),p.370
[55] „Transilvania'',XLVI, 1898,, Nr.7-8, p.575

ținute de către medici, avocați, ingineri, profesori, învățători pe cicluri de teme: medicină umană, veterinară,industrie, economie,istorie, literatură, etc.Au fost ținute prelegeri despre limba maternă, începutul neamului, folosul cărților în diferite sate:Tarna Mare,Botiz, Gherța Mică, Bătarci, Bixad, Târşolț, Boineşti, Odoreu[56].

Manifestările Astrei de cea mai mare popularitate erau adunările generale, organizate de obicei în altă localitate.Acestea erau însoțite de serbări populare cu un puternic caracter național, fiind considerate un pericol pentru unitatea statului.Elocventă în acest sens este hotărârea primpretorului oraşului Carei de a interzice adunarea Despărțământului Sătmar al Astrei convocată pe 2 august la 1900 Sanislău[57].Cu toate aceste oprelişti Despărțământul Astrei a organizat la Sanislău în anul următor ,,mari manifestații culturale şi naționale care au lăsat urme adânci în sufletul popupației românești[58]''.Despărțământul Sătmar al Astrei s-a preocupat şi de conservarea şi cultivarea valorilor culturale ale poporului român din domeniul artei şi etnografiei tradiționale.În acest scop au fost organizate expoziții de țesături populare românești în localitățile: Botiz, Sanislău, Dorolț, cu o largă participare din județele învecinate, Sălaj şi Maramureş. Concursuri corale ce cuprindeau în programele lor creații ale celor mai cunoscute personalități din domeniul muzicii românești –A. Mureşanu,T. Bredniceanu, I. Vidu –au avut loc la Mădăras şi Baia Mare, cu participarea corurilor din numeroase localități sătmărene[59].Prin activitatea bogată şi diversificată desfăşurată de către membri Despărțământului Sătmar al Astrei, preoți, dascăli avocați, etc. s-a urmărit integrarea culturală a românilor sătmăreni în cadrul culturii naționale.

Perioada de început a secolului al XX-lea, a marcat adoptarea de noi măsuri ce urmăreau intensificarea măsurilor de deznaționalizare pentru românii din Monarhia austro-ungară.Direcțiile de acțiune au fost orientate asupra bisericii şi şcolii româneşti adevărate coloane de rezistență ale ființei naționale.Legea Apponyi adoptată în 1907, expresia cea mai elocventă a acestei politici fiind întâmpinată cu un val de proteste din partea românilor sătmăreni. Față de acest act românii din zona Tăşnad au adresat la 7 aprilie 1907 un protest prin care arătau că noua lege ,,împiedică în dezvoltarea liberă pe terenul cultural şi material la care avem dreptul nediscutabil ca şi un popor care de zeci de veacuri trăieşte pe acest pământ udat cu sângele moşlor şi strămoşilor noştri.''[60]

Aceste acțiuni se integrează în mod firesc în perpetua ascensiune a ideii de întregire politică națională pe drumul sinuos, dar sigur care ducea spre Alba Iulia. Ele evidențiază faptul că la granița de vest a românismului sufletul național este în vigoare aşteptând doar ceasul împlinirii visului secular-unitatea națională.

Izbucnirea primului război mondial şi prticipare românilor din monarhie la această conflagrație a creat mari greutăți populației datorită concentrării şi rechizițiilor, dublate de asuprirea națională contribuind la adâncirea crizei regimului dualist, ducând-o la prăbuşire.Pe fondul acestei crize generale a Imeriului ce-şi avea rădăcinile în lupta de veacuri a popoarelor asuprite, problema națională a devenit imperativă în cadrul preocupărilor fruntaşilor români în realizarea idealului poporului de întregire națională.

Dezagregarea monarhiei bicefale şi răspândirea în localitățile sătmărene a hotărârii consfătuirii de la Oradea a Partidului Național Român din 12 octombrie 1918, privind dreptul poporului român de a dispune singur de soarta sa, citirea Declarației de autodeterminare în Parlamentul de la Budapesta de către Al. Vaida Voievod la 18 octombrie 1918, constituirea Consiliului Național Român Central la 31 octombrie 1918 şi lansarea apelurilor din 2 noiembrie în virtutea căruia, acesta în calitate de guvern român din Transilvnia, Banat, Crişana şi Maramureş, făcea cunoscut preluarea puterii în aceste teritorii a determinat declanşarea acțiunii de înlăturare a vechii administrații şi constituirea de organe proprii şi în județul Satu Mare[61].

---

[56] Ibidem

[57] ,,Familia'', Oradea, XXXVI, 1900, Nr. 29,p348, şi Nr. 31, p.372

[58] I. Gherman, *Plasa Carei, județul Satu Mare*, Carei,1937, p.144-145

[59] V.B. Ursu, *Din activitatea Despărțământului Sătmar al ,,Astrei''*, în *,,Satu Mare. Studii şi comunicări''*,II, 1972,p. 262-265

[60] *,,Gazeta de duminică,''* Şimleul Silvaniei, IV,1907, Nr.14

[61] Ştefan Pascu, *Marea Adunare de la Alba Iulia*, Cluj,1968, p.320-334

Din inițiativa preoților şi dascălilor s-au constituit consilii şi gărzi naționale în localitățile: Ruşeni la 7 noiembrie[62], Lipău la 8 noiembrie[63], Valea Vinului[64], Cărăşeu[65], Culciu Mare[66] în 10 noiembrie,Culciu Mic[67], 11 noiembrie. La 12 noiembrie 1918 s-a constituit la Baia Mare Consiliul Național Român Comitatens din Satu Mare, preşedinte fiind ales Ioan Savanyu, avocat în Satu Mare,iar ca vicepreşedinți Teofil Dragoş şi Alexandru Breban şi 45 de membri cuprinzând toate categoriile sociale: avocați, învățători, preoți, țărani[68]. Acesta s-a preocupat de constituirea de consilii naționale şi gărzi naționale româneşti în localitățile județului. Asemenea organisme au luat ființă la Boghişîn 14 noiembrie[69], Doba[70]şi Potău[71] în 17 noiembrie, iar în 18 noiembrie s-a constituit la Carei, Consiliul Național Român al plăşii Carei având ca preşedinte pe Romulus Marchiş. Cu această ocazie s-a votat desprinderea celor 46 de parohii româneşti de episcopia de Hajdudorog şi s-a protestat împotriva introducerii stării de asesediu de către autorități[72].

Acțiunea de constituire a gărzilor şi coniliilor naționale a continuat şi în celelalte localități din județ:Carei, Satu Mare,Vezendiu, Livada, Bixad, Moftinu Mic,Supuru de Sus, Supuru de Jos,Homorod, Românești Tiream, etc.În fiecare localitate unde se constituiau consilii naționale se formau şi gărzi naționale reprezentând 5% din numărul locuitorilor, având rolul de a asigura ordinea şi securitatea cetățenilor[73].

Într-o atmosferă de entuziasm general au fost aleşi delegații la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia în zilele de 24-27 noiembrie 1918 în cele 7 cercuri electorale din județ şi cercul românesc al Ugocei.Alături de aceştia au mai participat şi 5 delegați din oficiu şi două delegații ale Reuniunii învățătorilor Români din Satu Mare.Alături de cei peste 80 de delegați aleşi au fost împuterniciți să participe numeroşi locuitori din județ şi delegați ai gărzilor naționale.La 1 decembrie 1918 în rândul celor 1228 delegați s-au aflat şi reprezentanții Sătmarului, dar şi pe Câmpul lui Horea, între cei peste 1000000 de oameni, participanți la actul istoric al înfăptuirii unității naționale a românilor[74].Din rândul sătmărenilor au fost aleşi şi 10 membri în Consiliul dirigent, în rândul lor aflându-se şi învățătorul Teodor Mureşan din Blaja.[75]

La întoarcerea de la Alba Iulia mai mulți participanți au organizat în satele lor adunări populare pentru a le împărtăşi consătenilor impresiile de la Alba Iulia.Un exemplu în acest sens îl constituie adunarea organizată de învățătorul Ioan Maghiar comandantul gărzii naționale din Sanislău prezent la Alba Iulia.Din balconul bisericii a vorbit locuitorilor adunați în număr mare în curtea bisericii, despre entuziasmul cu care au fost primite hotărârile Marii Adunări de către cei prezenți pe Câmpul lui Horea. Participanții la caeastă adunare şi-au exprimat adeziunea față de istoricele hotărâri de la Alba Iulia salutând cu strigăte de ,,Trăiască România Mare''şi intonând cântece naționale[76].

În răstimpul de aproape două secole, până la Mare Unire, şcoala sătmăreană prin slujitorii ei s-a afirmat ca o instituție care a luptat pentru drepturile naționale ale românilor, manifestându-şi în plan cultural funcția națională.Datorită rolului tot mai activ pe care la îndeplinit şi-a lărgit continuu baza de

---

[62] *Lupta românilor din județul Satu Mare* ...Doc.330, p.460
[63] Ibidem, Doc. 331, p. 461
[64] Ibidem, Doc. 333, 461
[65] Ibidem, Doc. 334, p.464
[66] Ibidem, Doc. 335, p.464-465
[67] Ibidem, Doc. 336, p.465-466
[68] Ibidem, Doc. 337,p.466-470
[69] Ibidem, Doc. 339, p.470-471
[70] Ibidem, Doc. 341, p.473
[71] Ibidem, Doc. 340, p.471
[72] Ibidem, Doc. 346, p.577
[73] V.B. Ursu, *Lupta populației din județul Satu Mare pentru unire*, în *,,Satu Mare.Studii şi comunicări''*,I, 1969, p.154
[74] Ibidem, p.156-157, vezi şi Lupta românilor ... p.21
[75] Lupta românilor ...Doc.365, p.495
[76] Informație primită de la avocatul I. Haiaş din Satu Mare în anul 1979

masă, devenind centrul mișcării culturale și naționale a românilor sătmăreni, având în preoți și dascăli adevărați exponenți ai înfăptuirii idealului de libertate și unitate națională.Actul de la 1Decembrie 1918 reprezintă finalul fericit al unui proces lung și anevoios care a antrenat energiile întregului popor român, iar școala sătmăreană se înscrie la loc de cinste pe coordonatele acestei memorabile realizări.

The contribution of the schools from Satu Mare county to achieving Romanian Unitary National State

Abstract

For almost two centuries, until the Great Union, the Satu Mare county schools by her servants stated as an institution that has fought for the Romanian national rights, developing in the cultural plan its national function. Due to increasingly active role that has accomplish, become the center of cultural and national movement of Romanian from Satu Mare county, having in priests and teachers the true exponents of the ideal of freedom and national unity. Act of December 1, 1918 is the happy ending of a long and difficult process which has involved energies of entire Romanian people and the Satu Mare county schools entered in a place of honor on the coordinates of this memorable achievement.

Canonicul Petru Tămaian, impresii din ajunul Marii Uniri

Viorel Câmpean

Localitatea Crucişor se poate mândri cu faptul că a dat culturii şi spiritualităţii sătmărene, dar şi româneşti, câteva personalităţi remarcabile. Mai cunoscut este scriitorul şi publicistul Petre Nistor, aflat în pragul centenarului naşterii (2011). Se cunosc însă puţine lucruri despre canonicul, scriitorul bisericesc, profesorul şi, în primul rând preotul greco-catolic, canonic Petru Tămaian, deşi pe plan local am căutat să-l prezentăm cititorilor sătmăreni[1].

Aniversarea a 90 de ani de la Marea Unire ne prilejuieşte readucerea lui în memoria culturală sătmăreană. Demersul ne este înlesnit de faptul că şi el a fost prezent alături de alţi sătmăreni la Alba Iulia în acea măreaţă zi din istoria poporului român. Gândul lui s-a îndreptat în preziua marelui eveniment către cei dragi de acasă din Crucişor, după cum se va vedea din cuprinsul demersului nostru.

Petru Tămaian a văzut lumina zilei la Crucişor, în 26 iulie 1875[2], în familia ţăranilor Dimitrie şi Floarea. După trei ani, în aceeaşi localitate avea să se nască Paul (Pavel figurează prenumele în registrul parohial) Tămaian, de asemenea ajuns preot greco-catolic în Episcopia orădeană, slujitor în parohiile bihorene Băiţa, Sâmbăta şi Săcuieni. Este posibilă o legătură de rudenie între aceşti doi fii ai Crucişorului, la data naşterii doar 7 numere de casă despărţindu-i, părinţii lui Paul numindu-se Vasile şi Anuţa[3].

Cu siguranţă un mare rol în creşterea şi orientarea şcolară a celor doi copii de ţărani din Crucişor au avut parohii care au slujit în sat în copilăria lor, preoţi care deţineau şi funcţia de directori ai aşezămintelor şcolare, confesionale, deci româneşti: Grigore Fásy (1831-1886, paroh la Crucişor de la hirotonire până la repausare, vreme de trei decenii) şi Mihai Târsan (1831-1917, preot emerit, aşijderea paroh vreme de peste trei decenii la Crucişor)[4].

Petru Tămaian a urmat cursurile Seminarului greco-catolic din Oradea, fiind bursier al Fundaţiei Regale. Peste ani va scrie istoria acestei prestigioase instituţii.

Teologia o urmează la Seminarul din Esztergom (Strigoniu). La această instituţie şi-au desăvârşit studiile înalte feţe bisericeşti greco-catolice precum Vasile Dumbravă sau Teodor Bulc, ambii vestiţi profesori la liceul din Beiuş, dar şi preoţi care s-au născut ori au funcţionat în Sătmar, ca de exemplu Iosif Pataki sau Petru Hertzeg[5]. A fost hirotonit la 3 martie 1901 ca preot celib, pentru ca la 1 septembrie a aceluiaşi an să fie încadrat ca profesor la şcoala normală (Preparandia) orădeană, deţinând şi funcţia de prefect de studii la Seminarul Unit din oraşul de pe Criş[6]. Aceasta din urmă nu era o funcţie nouă întrucât încă din 1899 a fost numit prefect de studii la Internatul Pavelian din Beiuş.

Din 1904 este catehet la Preparandie şi consilier (îndrumător spiritual – în limbajul epocii) în cadrul aceleiaşi instituţii. Va ajunge chiar să conducă pentru o perioadă destinele celor două instituţii orădene, fiind director al Preparandiei între 1919-1923 şi rector al Seminarului între 1925-1927.

A fost mereu apreciat în dieceză pentru erudiţia sa, în 1929 făcând parte din comisia care a lucrat la revizuirea cărţilor liturgice. Asesor în cadrul tribunalului matrimonial, preşedinte al Exactoratului diecezan, inspector catehetic al şcolilor secundare din Oradea, canonic lector al Bisericii catedrale române unite din Oradea, controlor al Fundaţiunilor diecezane, sunt numai câteva din numeroasele funcţii pe care Petru Tămaian le-a ocupat de-a lungul anilor în cadrul Episcopiei Unite din Oradea. S-a îngrijit de bunul mers al

---

[1] I-am dedicat un articol în săptămânalul sătmărean "Informaţia de Duminică", an IV, nr. 184, 21 mai 2006, p. 9, republicat cu adăugiri în volumul nostru, Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, Satu Mare, 2008, p. 54-56.

[2] D.J.A.N. Satu Mare, *Colecţia registrelor parohiale şi de stare civilă*, Dosar nr. 546, f. 38 v.-39.

[3] *Ibidem*, Dosar nr. 546, f. 42 v.-43.

[4] V. Câmpean, *Preoţi din Sătmar*, mss.

[5] Petru Tămaian, *Istoria Seminarului şi a educaţiei clerului diecezei române-unite de Oradea*, Oradea, 1930, p. 80-81.

[6] dr. Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari, scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înfiinţarea aceleia 1777-1927*, Oradea, [s.a.], p. 220.

activităților reuniunilor bisericești, al căror scop era, în viziunea sa "de a-i aduna pe credincioşi şi a-i ține în legătură cât mai strânsă cu biserica atât pe tărâmul vieții spirituale cât şi moral-creştine"[7].

A fost implicat trup şi suflet în bunul mers al "Astrei". În 9 octombrie 1910 a fost ales vicesecretar al "Astrei" orădene, activând alături de alte personalități care îşi desfăşurau activitatea la Oradea, precum dr. Aurel Lazăr, dr. Valer Hetco, dar şi sătmărenii noştri, Augustin Maghiar sau Corneliu Abrudan[8]. În adunările generale din 8 iunie 1914 şi 20 iunie 1926, canonicul Petru Tămaian a fost ales în comitetul de conducere[9]. Efectiva implicare este demonstrată de faptul că este considerat ca unul dintre cei mai buni conferențiari din cinul preoțesc, alături de canonicii Grigore Pop, Victor Bojor sau Nicolae Brânzeu[10].

A scris mai multe studii, publicate în reviste teologice, precum periodicele blăjene "Unirea" (*Naționalismul creştinesc*, 1912) şi "Cultura creştină" (*Importanța reuniunilor bisericeşti*, 1912), sau revista orădeană "Vestitorul" (*O pagină din suferințele noastre*, 1929). Sunt remarcabile lucrările sale de istorie ecleziastică dar şi cele didactice[11].

Dintre acestea din urmă amintim cursul litografiat „Magnetismul şi electricitatea. Compendiu fisic", (Oradea Mare, Litografia lui Josif Mişac, 1904); "Manual de fizică pentru şcoalele normale" (Oradea, 1914).

În 1931 i-a apărut la Oradea lucrarea "Viața sfântului Nostru Părinte Ioan Gură de Aur". În 1935 a tipărit *"Aşa a iubit Dumnezeu lumea (Ev. Ioan 3, 16) sau Inima lui Isus focar de dragoste dumnezeească față de oameni"*(Tipografia Românească, Oradea).

În 1 Decembrie 1918 a fost reprezentantul Institului Teologic Greco-Catolic din Oradea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Să remarcăm faptul că, din partea şcolilor Greco-catolice bihorene, tuspatru reprezentanții erau născuți în Sătmar: Victor Borlan de la liceul "Samuil Vulcan" din Beiuş, Gheorghe Miculaş de la Preparandia unită din Oradea, Camil Selăgian, director al Şcolii civile de fete din Beiuş, precum şi Petru Tămaian de la Institutul teologic din Oradea[12].

Aflat probabil la Blaj în 30 noiembrie 1918, pregătindu-se pentru Ziua cea mare a românilor, expedia surorii sale dragi Terezia (Terica) din Crucişor o ilustrată cu următorul text: "Terică dragă, plecăm spre Alba-Iulia; mâni va fi Adunarea cea mare, în care se va decide soarta neamului nostru întreg. D[umne]zău ajute, să fie în ceas bun lucrul ce se va decide. Vă rugați lui D[umne]zău şi voi! Vă sărut pe toți cu drag, iubitor Petru. Blaj, 30/XI 918"

Gândul ne duce acum la cuvintele ironice ale lui Kozák Gyula: "Pentru armată, ea [Unirea] este expresia unei lupte milenare, iar pentru biserică este expresia voinței divine, care, ascultând rugăciunile robilor săi, a făcut ca dorința lor să se împlinească"[13]. Ei bine, la acea dată o mare parte dintre români îşi puneau nădejdea în ajutorul lui Dumnezeu, de la un preot aflat în corpul sfătuitorilor unui episcop, până la o țărancă rămasă acasă în satul ei, uniți însă de aceeaşi dragoste de neam şi fierbinți rugători la Dumnezeu. Şi, dacă trebuie respectați ateii, nu vedem de ce nu s-ar întâmpla acelaşi lucru cu credincioşii practicanți.

După Marea Unire şi până la repausarea sa Petru Tămaian a avut o vie activitate în domeniile în care a activat, după cum reiese din succintul portret prezentat, în această perioadă a vieții văzând lumina tiparului principalele sale lucrări.

A trecut la cele veşnice în 1952, fiind înmormântat, după propria-i dorință, acolo unde văzuse lumina zilei, la Crucişor. Viața şi faptele sale merită recunoştința noastră, a sătmărenilor, cu deosebire a celor din Crucişorul lui iubit.

---

[7] Petru Tămaian, *Importanța reuniunilor bisericeşti*, în "Cultura creştină", nr. 1, 1911, p. 3-9.
[8] Teodor Neş, *Oameni din Bihor. 1848-1918*, Oradea, 1937, p. 570.
[9] *Ibidem*, p. 571.
[10] Valer Moga, *„Astra" şi societatea. 1918-1930*, Cluj-Napoca, 2003, p. 459.
[11] Iudita Căluşer, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Oradea, 2000, p. 154.
[12] *Ibidem*, p. 299.
[13] Kozák Gyula, *Memorie publică şi reprezentare simbolică a identității naționale. Comemorarea Marii Uniri la Cluj*, în „Caietele tranziției", nr. 2-3, 1998-1999, p. 177 cf. Gelu Neamțu; Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun. Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. I, Bucureşti, 2005, p. 19-20.

Bibliografie:

1. Căluşer, Iudita, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Ed. Logos"94, Oradea, 2000.
2. Câmpean, Viorel, *Oameni şi locuri din Sătmar*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2008.
3. Câmpean, Viorel, *Preoţi din Sătmar*, mss.
4. Moga, Valer, *„Astra" şi societatea. 1918-1930.*, Ed. Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 2003.
5. Neamţu, Gelu; Vaida-Voevod, Mircea, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanţilor. Ioachim Crăciun. Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. I, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2005.
6. Neş, Teodor, *Oameni din Bihor. 1848-1918*, Tip. Diecezană, Oradea, 1937.
7. Radu, dr. Iacob, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari, scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înfiinţarea aceleia 1777-1927*, Tip."Ateneul" Societate Anonimă, Oradea, [s.a.].
8. *Schematismus historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno jubilari 1900 a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 200*, Magno-Varadini, Typis Samuelis Berger jun., 1900.
9. *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXCV*, Magno-Varadini, 1895.
10. *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209.* Nagyvárad. Typis "Carmen" – Kolozsvár.
11. *Status personalis dioecesis Magno-Varadinensis graeci-ritus catholicorum anno a Christo nato 1917*, Tipografia „Nagyvárad", Oradea, 1917.
12. *Şematismul Veneratului Cler al Diecezei Române Unite de Oradea-Mare pe anul 1934.* Tipografia "Scrisul Românesc", Oradea, 1934.
13. Tămaian, Petru, *Istoria Seminarului şi a educaţiei clerului diecezei române-unite de Oradea*, Tipografia şi litografia românească, Oradea, 1930.

Petru Tămaian, priest; impressions from the eve of the Great Union

Abstract

The article presents fragments from the life and the activity of Petru Tămaian, a Greek-Catholic priest, who was borned at Crucişor in 1875. He studied theology at Estergom and he was ordained in 1901. He distinguished himself like a patriotic spirit. He wrote many works but the most important is „The history of the Seminary and the education of the Romanian united clergy diocese from Oradea" (1930).

Beeing in the eve of the Great Union from Blaj, he wrote to his niece Terezia in the native Crucişor: „Dear Terica, we are going to Alba Iulia; tomorrow will be the great convocation, when will be decided the destiny of our whole nation. God help us to time well that will be decided. You pray to God too. I kiss everybody lovingly

Loving Petru. Blaj 30 XI 918"

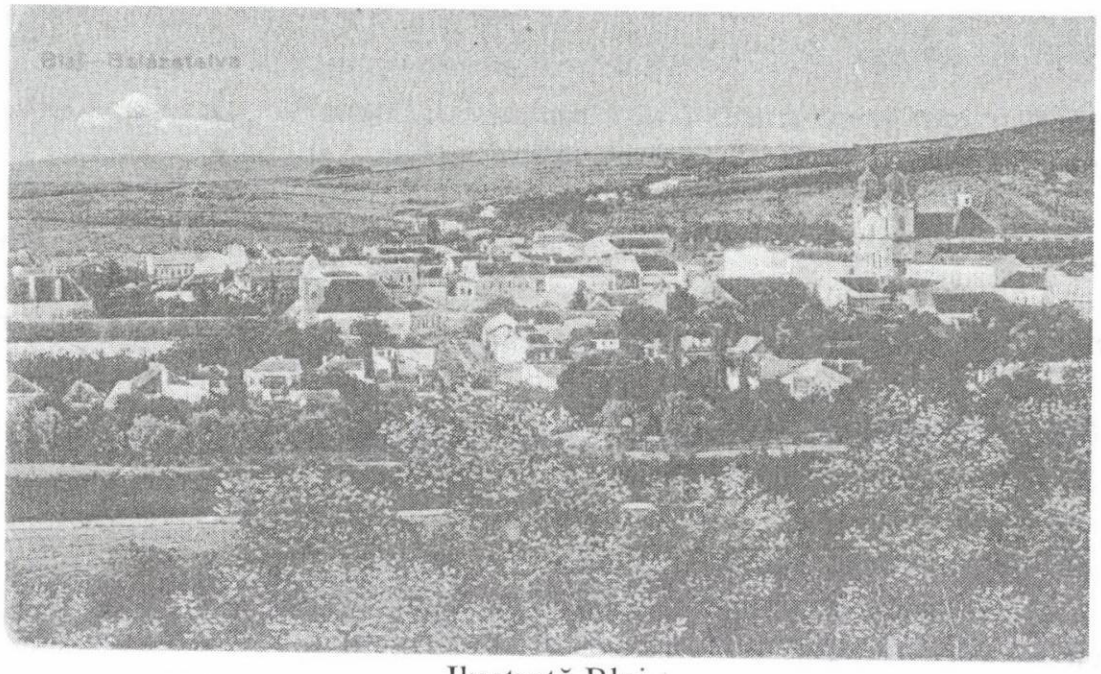

Ilustrată Blaj

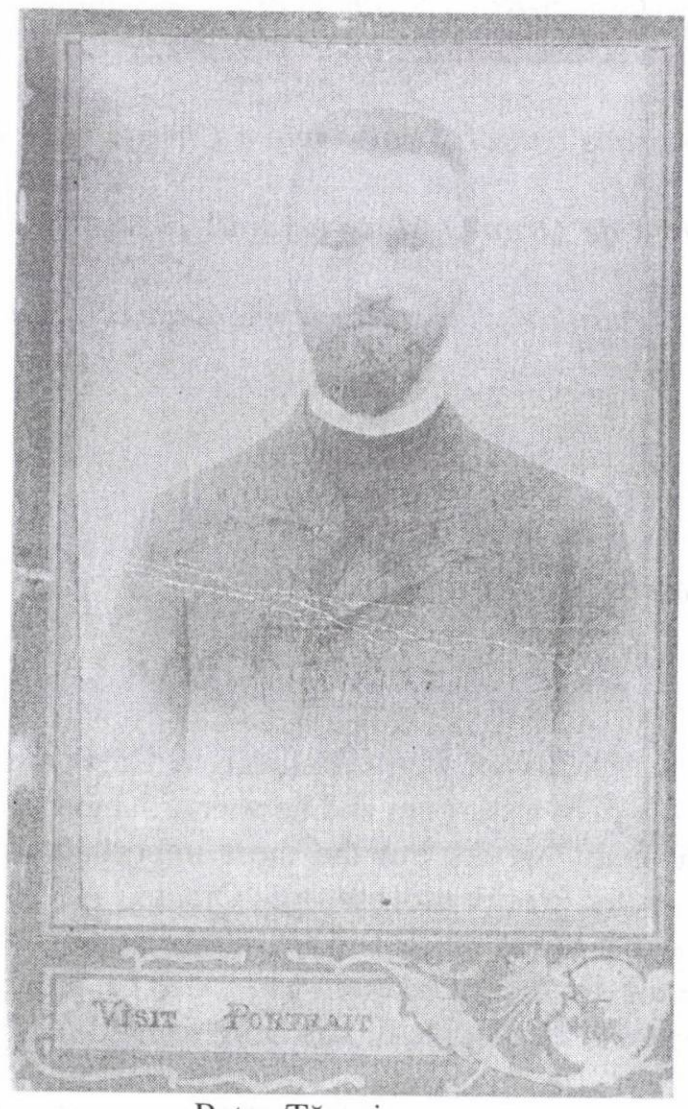

Petru Tămaian

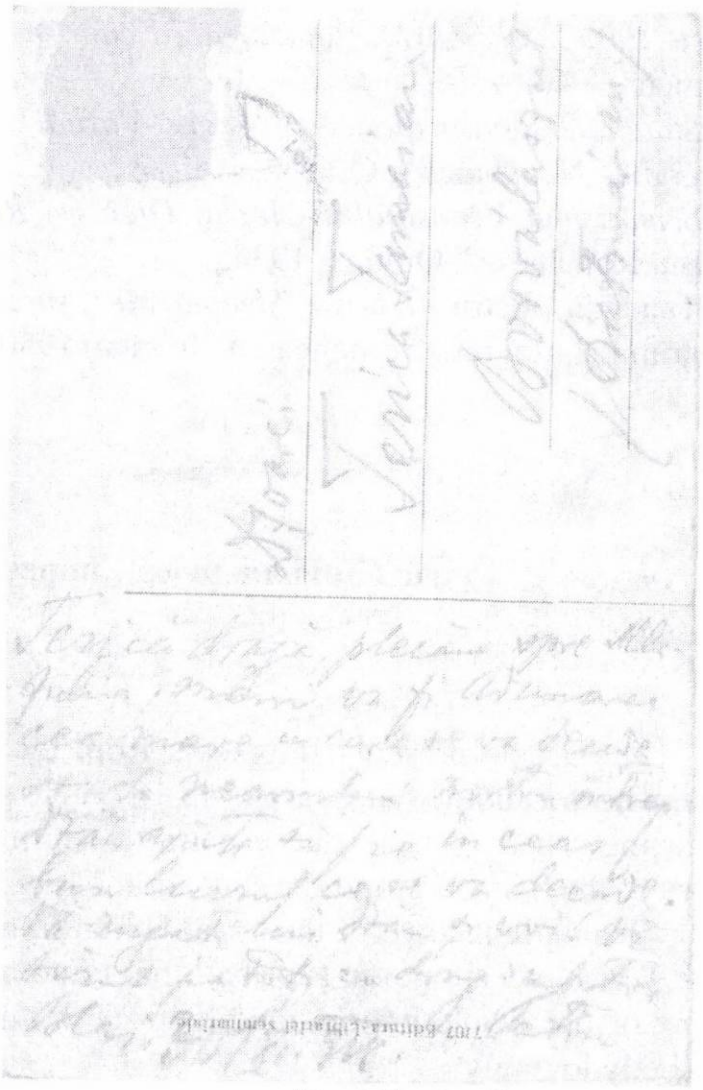

Text ilustrată

Historia Domus ca sursă istorică. Unirea subiectivă

Diana Iegar, Sárándi Tamás

Orice eveniment, oricât de mărunt ar fi el, provoacă reacţii şi opinii diferite în rândul participanţilor şi al istoricilor. În cazul unor schimbări majore, cum ar fi cele din toamna anului 1918 – primăvara anului 1919, felul în care evenimentele sunt percepute de diverse personaje, de la liderii politici (şi de opinie) până la oamenii obişnuiţi din toate colţurile Europei diferă uneori radical. Factorii cei mai importanţi ai acestei diversităţi constă în gradul de implicare, personală sau comunitară (fie că este vorba despre o comunitate etnică, religioasă etc.) şi în capacitatea de a percepe anumite procese, care ţine de educaţie, de gradul de cultură şi, nu în ultimul rând, de mentalitate.

Ca o consecinţă directă a diversităţii de opinie se naşte subiectivitatea surselor istorice. *Historia domus* se înscrie, pe acest palier al subiectivităţii, pe una dintre cele mai înalte trepte. Informaţiile oferite se află la „bunul plac" al preotului – autor, iar calitatea lor depinde astfel de formaţia culturală a acestuia, de gradul de informare asupra evenimentelor şi asupra vieţii comunităţii din care face parte, de implicarea şi opiniile sale subiective.

Informaţiile oferite de acest tip de sursă sunt secundare din punct de vedere al aspectului abordat. Istoriografia română a pus, pe drept cuvânt, accentul pe evenimentul de importanţă majoră al Marii Uniri. Apropierea de o istorie pe care nu îndrăznim să o numim „totală" presupune însă cercetarea unor noi aspecte şi perspective, opinia „celuilalt", oferită, credem, într-o anumită măsură, de *Historia Domus*. Comunităţile romano-catolice în cadrul cărora a luat fiinţă acest tip de document, majoritatea lor de etnie maghiară sau şvăbească, au avut propria percepţie asupra evenimentelor istorice discutate. Interpretarea informaţiilor oferite de *Historia Domus* oferă deci o completare a cunoştinţelor pe care le deţinem despre istoria acelei perioade.

Evenimentele din toamna şi iarna anului 1918

După patru ani de război, toamna anului 1918 aduce cu sine armistiţiul între Antanta şi Puterile Centrale. Calitatea de învins în marea conflagraţie împinge Austro-Ungaria într-o succesiune rapidă de evenimente, soldate cu mutaţii politice importante. Dualismul instaurat în 1867 se destramă rapid, sub presiunea efectelor războiului. Atât Austria, cât şi Ungaria preferă să facă faţă separat pretenţiilor învingătorilor şi ale naţiunilor conlocuitoare în uriaşul imperiu. Ungaria se declară stat independent la 30 octombrie 1918, iar regele Carol VI îl aşează în fruntea statului, ca prim-ministru, pe Károlyi Mihály. Dintre cele trei partide care formau guvernul lui Károlyi, Partidul Social Democrat se bucura de popularitatea cea mai mare.[1] Programul său politic cu tentă inovatoare, orientat spre rezolvarea unor probleme sociale stringente a câştigat teren şi în comitatul Satu Mare. Numai în zona Careiului social-democraţii câştigaseră adeziunea a aproape 3600 de membri.[2] De asemenea, în Consiliul Popular al oraşului Satu Mare reprezentanţii Partidului Social-Democrat erau cei mai numeroşi (4 dintre cei 11 membri ai Consiliului).

Pe fondul instabilităţii politice instaurate după dezmembrarea Austro-Ungariei, naţiunile fostului imperiu îşi organizează propriile instituţii conducătoare, consilii şi gărzi naţionale, fiecare sperând că, prin intermediul acestora, îşi va obţine dreptul la autodeterminare. Consiliul Naţional Român se înfiinţează la Arad, în 27 octombrie 1918. Conflictul se naşte însă odată cu suprapunerea diferitelor concepţii naţionale asupra aceluiaşi teritoriu. În ultimatumul adresat guvernului de la Budapesta, CNR îşi declara intenţia de a prelua controlul tuturor teritoriilor locuite de către români. Aflată într-o situaţie de criză, Ungaria acceptă

---

[1] Romsics Ignác, *Magyarország 20. századi története*, Orisir Kiadó, Budapest, 2005,

[2] Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire 1918-1919*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, p. 199.

negocierile cu reprezentanții CNR. În întâlnirea de la Arad însă, cele două părți nu au putut găsi o cale comună de acțiune. [3]

În privința funcționării gărzilor naționale, istoriografiile română şi maghiară au puncte de vedere diferite. În timp ce istoricii maghiari susțin că guvernul nu numai că a tolerat gărzile naționale de altă etnie decât cea maghiară, ci a încurajat activitatea acestora, distribuind arme şi asigurând susținerea financiară a membrilor (prin plata soldelor)[4], istoriografia română afirmă interdicția impusă de oficialii de la Budapesta asupra funcționării gărzii naționale române.[5] Numărul membrilor acestor gărzi era destul de ridicat. În Satu Mare, Garda Națională Maghiară era formată din 1200 de oameni, 50 de ofițeri şi 7 mitraliere.[6]

Mişcarea națională românească din Transilvania a culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Participanții, sosiți în număr mare din toate părțile Transilvaniei, şi-au afirmat dorința de a se uni cu România. Ca formulă ideologică, adunarea s-a născut din însuşirea principiilor Wilsoniene, care au legitimat mişcări naționale în întreaga Europă centrală şi de est a anului 1918. Sub impulsul aceloraşi idei, maghiarii au organizat o adunare similară la Cluj, în data de 22 decembrie. În privința numărului de participanți şi a importanței acesteia, diferențele între istoriografia română şi cea maghiară sunt de asemenea semnificative.[7]

Naționalismul exacerbat care domina întreaga regiune impune de multe ori regrupări de forțe. Sub presiunea evenimentelor derulate cu repeziciune, statul maghiar impune adeziunea formală a membrilor săi la idealurile naționale, sub forma jurământului de credință. În Satu Mare, mai întâi funcționarii, în luna decembrie a anului 1918, apoi preoții de orice confesiune, în februarie – martie 1919, au depus acest jurământ.[8] Consiliul Dirigent a interzis cu desăvârşire integrarea românilor sătmăreni în sistemul de stat al Ungariei, care presupunea tocmai depunerea jurământului de credință.[9] Practica jurământului de credință față de statul suveran este de altfel întâlnită şi în anii următori, după instaurarea administrației românești. În mod similar, marea majoritate a funcționarilor maghiari vor refuza depunerea jurământului de credință.[10]

În decembrie 1918, partea estică a comitatului Satu Mare, până la Baia Mare, se afla deja sub controlul armatei române. În fruntea regiunii rămase în Ungaria a fost numit comisarul guvernamental Makray Mihály. În decembrie 1918-ianuarie 1919 se manifestă o competiție permanentă între dorința autorităților de a ține situația sub control şi încercările populației românești de a instaura puterea propriilor organe alese.[11]

Şi în rândul populației românești au fost vizibile atitudini diferite față de autoritățile maghiar. Majoritatea românilor se opunea din răsputeri controlului impus de către statul maghiar. Conflictul între armată şi populația civilă ia uneori forme violente, ajungându-se la omoruri, încarcerări, refugiați.[12] Cu toate acestea, au existat şi români mulțumiți cu situația de fapt, contestatari ai actului de la 1 Decembrie, care au ajuns chiar să participe la adunări de protest împotriva Unirii.[13] Satu Mare constituie un caz cu un anumit specific față de restul Transilvaniei. Aici, nici Consiliul Național Român Comitatens, nici Gărzile

---

[3] Roz Alexandru, *Consiliul Național Român central şi gărzile naționale române din Arad: acte şi documente*, Dacia, Cluj Napoca, 1993, p.

[4] Fráter Olivér, *Erdély román megszállása 1918–1919-ben*, Kisebbségkutatás, 2000/2, www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2000_02/cikk.php?id=246Frater

[5] Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 252.

[6] Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 203.

[7] Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 207, K. Lengyel Zsolt, *„Keleti Svájc és Erdély" A nagyromán állameszme magyar alternatíváinak története*, in. Korunk, 2004/1-2, http://89.42.110.12/oldal.php?ev=2004&honap=1&cikk=508

[8] Ciubotă, *Lupta românilor*, 201

[9] Ciubotă, *Lupta românilor*, 231.

[10] Bardi Nándor, *A Keleti Akció I, A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években*, http://bardi.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=19&p=2383

[11] Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român 1919-1920*, Cluj Napoca, 1985, p. 14-15.

[12] Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 209-216, passim.

[13] *Lupta românilor din județul Satu Mare, pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, coord. V. Ciubotă, B. Dulgău, D. Radosav, S.V. Marinescu, Bucureşti, 1989, p. 494

Naționale nu au avut o activitate optimă. Funcționarea acestora la Satu Mare, majoritar maghiar, obișnuința de convietuire a comunitătilor română și maghiară sunt factorii cei mai importanți ai acestei eficiențe reduse.[14]

Republica Sfaturilor și Satu Mare

În primăvara anului 1919, Ungaria era asediată din trei părți de armatele română, sârbă și cehă. Criza guvernului se acutizează după sosirea directivelor Antantei, care modificau linia de demarcație a armatei maghiare, în cazul Transilvaniei până la Tisa. Prim-ministrul Károlyi Mihály a demisionat, lăsând puterea în mâinile social-democraților. În alianță cu comuniștii, aceștia instaurează Republica Sfaturilor, condusă de Comisia de Guvernare Revoluționară. Noul sistem se dorește a fi o copie fidelă a bolșevismului rusesc. Inițial, se bucură de popularitate în special în rândul celor săraci, prin măsurile sociale pe care le adoptă. De asemenea, prin înființarea armatei roșii maghiare, Republica Sfaturilor a făcut eforturi militare serioase pentru apărarea teritoriului rămas. Cu acordul participanților la Conferința de Pace de la Paris, armatele română și cehă depășesc liniile de demarcație și pătrund în Ungaria. La 1 august 1919, demisia lui Kun Bela aduce și sfârșitul scurtei republici comuniste.[15]

La Satu Mare, Republica Sfaturilor a funcționat din 21 martie până în 19 aprilie 1919, data pătrunderii armatei române în oraș. Zona comitatelor Satu Mare, Bihor și Sălaj a constituit o regiune strategică pentru comuniștii maghiari, care doreau ca, prin măsuri populiste, să deturneze interesul pentru mișcarea națională a românilor.[16] Dintre schimbările aduse de noua administrație, putem menționa desființarea gărzilor naționale înlocuite cu jandarmeria care le era aservită, înființarea tribunalului revoluționar, care judeca conform stării de asediu, naționalizarea întreprinderilor, a instituțiilor de cultură și de învățământ. Inițial, mișcarea comunistă s-a bucurat de succes și în rândul sătmărenilor, atât cei de etnie maghiară, cât și cei de etnie română, prin aceleași măsuri populiste caracteristice. Conducerea comunistă la Satu Mare nu a rezistat până la pătrunderea armatei române. Naționalizările, confiscările, neaplicarea reformei agrare au scăzut drastic popularitatea noii orânduiri, care s-a prăbușit în 17 aprilie 1919.[17]

Intrarea armatei române în Satu Mare

După destrămarea dualismului austro-ungar, noul prim-ministru maghiar a încercat o negociere separată cu Antanta, în ideea că acest act constituia implicit o recunoaștere a statului independent Ungaria. În urma tratatului semnat la Belgrad, în 13 noiembrie 1918, linia de demarcație în Transilvania între armata română și cea maghiară era stabilită de-a lungul râului Mureș. Profitând de superioritatea numerică și organizatorică față de rămășițele armatei austro-ungare, românii intraseră în Transilvania cu o zi înaintea semnării noului armistițiu.[18] După ce armata română depășește râul Mureș, în urma întâlnirii dintre reprezentantul Antantei și cel al Ungariei se stabilește noua linie de demarcație, pe traseul Dej – Cluj – Baia Mare. Prin stabilirea acestei granițe, partea estică a comitatului Satu Mare intră sub administrația militară românească. Din punct de vedere militar, cel mai bine organizat în zona Sătmarului era regimentul secuiesc, care a depus, în zona Hododului, o puternică rezistență în fața pătrunderii trupelor românești.[19]

Ofensiva românească în Satu Mare începe în 16 aprilie. Abia două zile mai târziu, în data de 18 aprilie, armata intră în oraș, iar în 20 aprilie 1919 trupele se aflau deja pe linia Mátészalka – Csenger.[20]

Historia domus ca sursă istorică

Historia Domus constituie un registru de însemnări redactat de către preotul paroh, care cuprinde în primul rând informații referitoare la parohie, ordonate de obicei sub formă de jurnal. Conținutul Historiei Domus depinde foarte mult de personalitatea și nivelul de pregătire al preotului: există numeroși parohi interesați care colecționează și transmit date interesante despre propria parohie și despre alte comunități, tot

[14] Ciubotă, *Lupta românilor,* p. 231
[15] *Magyarország XX. századi története*, szerk. Kollega Tarsoly István, http://mek.oszk.hu/02100/02185
[16] Ciubotă, *Lupta românilor,* p. 255
[17] Ciubotă, *Lupta românilor,* p. 260-266 passim
[18] Frater, *Erdély román megszállása.....*
[19] Frater, *Erdély román megszállása.....*
[20] Ciubotă, *Lupta românilor,* p. 272-277 passim.

aşa cum există preoți care se rezumă la notația strict necesară, cu informații puține şi de multe ori irelevante. Din acest motiv, Historia Domus este o sursă istorică subiectivă şi trebuie interpretată ca atare.

În lucrare încercăm analiza a şapte Historia Domus, aparținând unor parohii romano-catolice din județul Satu Mare, din perspectiva evenimentelor de la sfârşitul anului 1918 – începutul anului 1919. Importanța evenimentelor din această perioadă reiese şi din faptul că acestea se găsesc reflectate, mai cuprinzător sau mai pe scurt, în toate cele şapte Historia Domus analizate.

La **Beltiug**, preotul redă pe scurt, în câteva propoziții, toate evenimentele acestei perioade: în 31 octombrie a început revoluția, urmată de comunism, care însă nu a putut să se stabilizeze, deoarece a fost înlăturat de ocupația românească[21].

Preotul din **Ardud** începe prin a reda entuziasmul oamenilor la începutul războiului. În acelaşi timp, acesta remarcă creşterea numărului de credincioşi odată cu prelungirea conflagrației. Zelul creştin a durat însă doar un an şi s-a diminuat, fapt care a contribuit din plin la instaurarea regimului comunist la sfârşitul războiului. La Ardud se formaseră gărzi naționale care menținеau ordinea. După un timp, această sarcină a fost preluată de „roşii" din Satu Mare. Armata lui Károlyi Mihály a fost cea care trebuia să mențină ordinea. Oamenii cinstiți s-au retras din aceste trupe, iar cei rămaşi s-au comportat extrem de necuviincios: au tras cu arma în crucea de pe marginea drumului, au intrat cu forța în pivnițele de vinuri. Nu au ucis pe nimeni, pentru că se temeau de regimentul secuiesc de la Satu Mare. „Roşii" de la Satu Mare s-au retras la primul foc de armă. Prin Ardud au trecut în vinerea mare, şi au rechiziționat caii oamenilor, printre care şi ai preotului. Referitor la viața din timpul războiului, preotul precizează că oamenii au avut mult de suferit de pe urma prețurilor ridicate. De asemenea, activitatea sa a fost una intensă, constând în redactarea de scrisori pentru soldații de pe front şi căutarea celor dispăruți cu ajutorul Crucii Roşii[22].

O a doua însemnare a preotului din Ardud, mai târzie (1925), precizează întoarcerea soldaților de pe front, la 1 noiembrie 1918, şi declarația de unire a Transilvaniei cu România, la 1 decembrie. Saşii au jucat un rol important în acest act, însă şvabii nu s-au amestecat. Din contră, aceştia s-au arătat dezgustați de atitudinea saşilor şi s-au declarat maghiari[23].

Preotul din **Foieni** consemnează perioada de nelinişte care a caracterizat şi lunile de după sfârşitul războiului. Cea mai mare poblemă era, în viziunea acestuia, propaganda comunistă. Ideile comuniste au fost acceptate şi de către unii oameni din sat, care au vrut să-şi împartă pământul contelui Karolyi şi al bisericii. Inițiativa lor a fost oprită în 12 aprilie, când armata română a intrat în sat fără să întâmpine vreo rezistență. Nici după intrarea armatei române nu a fost linişte însă, pentru că soldații au furat mult şi au făcut multe pagube sătenilor[24].

În însemnarea preotului din **Tiream** datând din 1919 se consemnează că în sâmbăta mare armata română a intrat în sat. Vechea administrație s-a păstrat o scurtă perioadă de timp, în lipsa funcționarilor români. Prin organizarea de cursuri s-a creat rapid o pătură de funcționari şi administrația bună s-a schimbat cu oameni nepricepuți[25].

În anul 1918 pacea încă tot nu a venit, nota preotul din **Turulung**. La sfârşitul lunii octombrie soldații au părăsit frontul, iar la Budapesta a izbucnit revoluția. Revoluția s-a transformat în comunism, care a debutat în aprilie 1919. A început o perioadă de nelinişte, când au fost asasinați mulți preoți şi mulți credincioşi. Românii au intrat în Transilvania şi au ajuns până la Budapesta ca să schimbe regimul comunist. Orașul Satu Mare a cunoscut la rândul său o perioadă de nelinişte. Mai ales episcopul era afectat, pentru că sediul Directoriului funcționa în palatul episcopal. În zona Turulung, regimentul secuisc a oprit armata română la Seini. Populația din Turulung nu a acceptat ideile comuniste, dar totuşi Directoriul s-a format şi aici. În vinerea mare a anului 1919 comuniştii au încercat să țină o şedință, invitând un delegat din Budapesta. Întâlnirea a fost programată după-amiaza, dar la ora 12 au apărut în sat ofițerii secui pentru

[21] Historia Domus a parohiei romano-catolice din Beltiug, manuscris, însemnare din anul 1918.
[22] Historia Domus a parohiei romano-catolice din Ardud, manuscris, însemnare din anul 1920.
[23] Historia Domus a parohiei romano-catolice din Ardud, manuscris, însemnare din anul 1925.
[24] Historia Domus a parohiei romano-catolice din Foieni, manuscris, însemnare din anul 1919.
[25] Historia Domus a parohiei romano-catolice din Tiream, manuscris, însemnare din anul 1919.

recrutare, iar comuniştii s-au retras. În vinerea mare, din cauza forței mai mari a armatei române, secuii s-au retras spre Satu Mare. În sat era mare isterie şi nelinişte, cauzată de frica de armata română, dar aceasta nu a intrat în Turulung. Doar mai târziu a apărut în sat jandarmeria română[26].

Relatarea preotului din **Cămin** este una dintre cele mai complete şi în acelaşi timp interesante compoziții privind evenimentele acelor ani. Aceasta debutează prin descrierea situației internaționale din toamna anului 1918, menționând ca un eveniment important revoluția bolşevică din Rusia, din anul anterior. După ce ministrul apărării al Ungariei, Lindner, a declarat că "nu mai vrea să vadă soldați", oamenii s-au întors de pe front într-o dezorganizare totală, purtând încă armele şi producând astfel numeroase pagube prin locurile pe unde treceau. Cu aceasta a început căderea Ungariei, care a generat mişcarea internațională social-democrată sub conducerea evreilor. După proclamarea republicii, în fiecare sat s-au format consilii naționale. În noaptea de 3 decembrie s-au spart multe geamuri în sat, datorită comportamentului unora din perioada anterioară, cea a războiului. Sătenii l-au demis pe jude şi au ales în unanimitate o altă persoană[27].

Cea de a doua însemnare a preotului din Cămin datează din anul 1919. Viața politică s-a diminuat drastic în anul respectiv, fiind previzibilă căderea Ungariei. Conducerea statului a ajuns în mâinile unor oameni degenerați. În 10 ianuarie s-a format la Cămin Partidul Social-Creştin. La întrunire au participat, printre alții, un delegat din capitală, delegatul episcopiei şi preotul din sat. Unul dintre profesorii şcolii confesionale nu a participat, deoarece, după cum a aflat preotul mai târziu, acesta era deja de şase ani membru al Partidului Social-Democrat. Partidul s-a format pentru pregătirea alegerilor parlamentare de care depindea viitorul statului şi al bisericii. În 2 februarie, la şedința Partidului Social-Creştin, evreii au intrat în sală şi i-au alungat pe participanți. Între timp, în lipsa unei armate maghiare organizate, românii, sârbii şi cehii au înaintat în teritoriul Ungariei. Armata română a ajuns până la Cicârlău[28].

Cea de a treia însemnare datează tot din 1919 şi priveşte instaurarea şi evoluția Republicii Sfaturilor. La 22 martie guvernul lui Karolyi Mihai a demisionat şi cele mai degradate elemente ale partidului social-democrat, comuniştii, au preluat puterea. În 24 de ore pe tot teritoriul țării s-au format consilii muncitoreşti şi gărzi roşii. Preotul se arată deranjat de răspândire social-democrației, însă relatează că au existat numeroşi simpatizanți în sat, unii care chiar s-au abonat la ziarul lor. Social-democrații au declarat că nu sunt duşmani ai religiei. În data de 23 martie preotul încă nu era informat despre preluarea puterii de către comuniști. Din acest motiv, în liturghie a vorbit despre social-democrați. La ora 3 după-amiază, în sat a sosit o delegație din Carei, ca să informeze populația despre schimbarea de putere. Sătenii au presupus că delegația pregătea o adunare social-democrată şi, nemulțumiți, i-au alungat cu pietre. În acelaşi mod a fost primită şi delegația care se întorcea din Berveni. După acest eveniment, profesorul social-democrat l-a informat pe preot cu privire la preluarea puterii de către comuniști şi i-a comunicat că liturghia fusese prea radicală. Imediat după plecarea profesorului, preotul a fost arestat de patru gardieni din Carei, în numele consiliului muncitoresc. În sat au apărut încă 40 de gardieni, susținând că la Carei exista informația că sătenii din Cămin s-au răsculat. Odată cu preotul a fost arestat şi un fost ofițer, sub acuzația de complicitate cu parohul. În cursul serii a fost transportat la Carei. Pe drum, preotul a fost insultat de oamenii de pe stradă. Cei doi arestați au fost duşi la cazarma jandarmeriei. În 25 martie, într-un articol din ziarul social-democrat careian se afirma că oamenii din plasa Carei au primit entuziasmați guvernul comunist. Excepție făcea Căminul, unde preotul şi doi ofițeri au adus insulte noului guvern.

În dimineața zilei de 24 martie, consiliul bisericesc a trimis o delegație la Carei, care cerea eliberarea preotului. Profesorul social-democrat i-a avertizat şi i-a îndemnat să meargă acasă.

În data de 24 martie, ora 8, preotul a fost dus de la cazarma jandarmeriei la sediul Partidului Social-Democrat. Pe drum a fost insultat iar de oamenii de pe stradă. La sediul partidului fost închis în pivniță. După-amiază, a fost dus la Primărie, unde şeful poliției i-a luat declarația şi l-a informat că este acuzat de

---

[26] Historia Domus a parohiei romano-catolice din Turulung, manuscris, însemnare din anul 1918.
[27] Historia Domus a parohiei romano-catolice din Cămin, manuscris, însemnare din anul 1918.
[28] Historia Domus a parohiei romano-catolice din Cămin, manuscris, însemnare din anul 1919.

instigarea populației satului la atacul împotriva delegației comuniste. În apărarea sa, acesta a declarat că în timpul liturghiei nu a ştiut de schimbarea de guvern, deci nu a putut instiga locuitorii satului împotriva comunismului. În aceeaşi zi, seara, a aflat că va fi transportat cu trenul la Satu Mare, iar a doua zi dimineața a fost dus la primăria din Satu Mare, unde funcționa Directoriul. La ora 11 a început procesul. Procurorul a afirmat că, în lipsa informațiilor suficiente de la Carei, procesul va fi amânat. După-amiază, procurorul Tahy Pal i-a informat pe cei doi arestați că judecătoria revoluționară ar fi dorit să-i condamne la moarte, însă el i-a convins să întreprindă o cercetare prealabilă. Prin telegramă, a cerut informații despre preot şi din Cămin. În 26 martie, procurorul i-a anunțat că sunt liberi, iar la 27 martie ambii arestați au ajuns înapoi în sat. Regimul comunist la Cămin a durat din 23 martie până în 19 aprilie. În regim a jucat un rol important profesorul şcolii confesionale, care l-a avertizat pe preot că şcoala va fi naționalizată. În 16 aprilie au apărut primele ştiri despre începutul ofensivei româneşti. La 19 aprilie trupele comuniste s-au retras din sat. În seara aceleiaşi zile armata română a intrat în Carei, iar în 20 aprilie, de Paşti, a ajuns şi în Cămin. Armata română a continuat ofensiva, a intrat în Ungaria şi a înfrânt regimul comunist. În toamna anului 1919 a început retragerea armatei române. Sătenii din Cămin au sperat că retragerea se va face până la Cicârlău, iar Căminul va rămâne în Ungaria. Dar noua graniță a fost stabilită la Berveni, iar ei au rămas sub stăpânire românească[29].

Concluzii

Unul dintre evenimente care se pare că au marcat viața comunităților din cele şapte sate este, se pare, proclamarea republicii şi alegerea lui Károlyi Mihály ca prim-ministru. Evenimentul este relatat, cu sau fără comentarii, în toate cele şapte Historia Domus studiate. Motivul principal îl constituie, cel mai probabil, faptul că instaurarea republicii în Ungaria coincide temporal cu sfârşitul războiului. De asemenea, independența Ungariei putea provoca, în mentalul colectiv al acelei vremi, caracterizat de un puternic naționalism, reacții intense. Primul-ministru este perceput într- aură pozitivă, ca un om popular, poate şi datorită faptului că este originar din zona Careiului.

Cel de al doilea eveniment de mare importanță la care se referă Historia Domus este instaurarea şi funcționarea Republicii sfaturilor în Ungaria. Interesant este că nu se face o diferențiere tranşantă între republica condusă de Károlyi şi cea comunistă, din primăvara anului 1919, tot la fel cum, în mintea preoților şi probabil şi a oamenilor din aceste sate imaginea social-democraților şi a comuniştilor se suprapune. Este unanimă percepția regimului bolşevic ca un sistem total negativ, imagine izvorâtă probabil din atitudinea bine-cunoscută a comuniştilor față de religie şi din teama unui val de naționalizări care ar privi, probabil în primul rând, proprietățile bisericii şi a şcolilor confesionale. Armata roşie maghiară este percepută de asemenea extrem de negativ, aproape ca o trupă de oameni dezorganizați, în căutare de câştig. În antiteză, regimentul secuiesc apare ca un real apărător al ordinii publice.

Studiind cele şase Historia Domus, devine evident de ce informațiile istorice pe care acest document le conține sunt extrem de importante în redarea unei istorii cât mai complete. Relatarea preotului din Cămin, referitoare la perioada de detenție din timpul Republicii Sfaturilor reprezintă o culegere de date extrem de completă, aproape irecuperabilă în alt mod, privind procesul judiciar şi mentalitatea care domina perioada.

Intrării armatei române în Satu Mare, respectiv în satele studiate, îi corespunde de obicei o mențiune scurtă, lipsită de detalii, care înregistrează faptul în sine şi renunță la comentarii legate de atitudinea personală față de acest eveniment. O singură excepție se abate de la regulă, şi anume cea a preotului din Foieni. De asemenea, stabilirea liniei de frontieră nu dă naştere nici unor discuții legate de oportunitatea acesteia. Motivele rezumării drastice ale acestor evenimente constă probabil, în primul rând, în perceperea intrării armatei române ca un fapt pozitiv. În mintea acestor comunități, armata română a reuşit să-i alunge pe comunişti. În altă ordine de idei, această autocenzură ar putea fi interpretată ca o măsură de precauție în cazul în care ocupația/administrația română ar deveni un fapt curent. Una dintre lacunele constante în textul Historiei Domus o reprezintă menționarea românilor localnici. Într-adevăr, nu există nici un fel de

[29] Historia Domus a parohiei romano-catolice din Cămin, manuscris, însemnare din anul 1918.

mențiune referitoare la românii sătmăreni, nici măcar în legătură cu instaurarea administrației militare românești. Excepție face relatarea preotului din Tiream, care face o scurtă mențiune referitoare la calitățile administrative ale românilor.

Despre unirea Transilvaniei cu România există doar o singură mențiune, datată în anul 1925, și aceea în legătură cu atitudinea populației germane din Transilvania (sași și șvabi) referitoare la acest eveniment.

Bibliografie:

Surse inedite:

Historia Domus a parohiei romano-catolice din Ardud, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Beltiug, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Cămin, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Foieni, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Tiream, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Turulung, manuscris

Surse edite:

Bardi Nándor, *A Keleti Akció I, A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években*, http://bardi.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=19&p=2383

Fráter Olivér, *Erdély román megszállása 1918–1919-ben*, Kisebbségkutatás, 2000/2, www.hhrf.org/kisebbsegkutatas/kk_2000_02/cikk.php?id=246Frater

Romsics Ignác, *Magyarország 20. századi története*, Orisir Kiadó, Budapest, 2005

Gheorghe Iancu, Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român 1919-1920, Cluj Napoca, 1985

K. Lengyel Zsolt, *„Keleti Svájc és Erdély" A nagyromán állameszme magyar alternatíváinak története*, in. Korunk, 2004/1-2, http://89.42.110.12/oldal.php?ev=2004&honap=1&cikk=508

Lupta românilor din județul Satu Mare, pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918, coord. V. Ciubotă, B. Dulgău, D. Radosav, S. V. Marinescu, București, 1989

Magyarország XX. századi története, szerk. Kollega Tarsoly István, http://mek.oszk.hu/02100/02185

Roz Alexandru, *Consiliul Național Român central și gărzile naționale române din Arad: acte și documente*, Dacia, Cluj Napoca, 1993

Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire 1918-1919*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004.

Historia Domus as an historical source. The subjective Union

Abstract

Major changes as the ones from the autumn of 1918 and spring of 1919 give birth to different opinions, depending on the degree of implication, on education and on mentality. Different opinions of the characters generate the subjectivity of the historical sources. *Historia domus*, a „journal" of the parish priest, although it is one of the most subjective historical sources, offers rare and precious information about the perception of the village community, the way that major events are reflected into the rural life.

The content of *Historia Domus* depends on the personality and education of the village priest: many of them simply record the events without judging, or offer irrelevant information.

The study approaches seven *Historia Domus* belonging to Roman-Catholic parishes of the County of Satu Mare, analyzing the information of the end of 1918 and beginning of 1919.

One of the events of which Historia Domus speaks is the proclamation of the Republic of Hungary and election of Károlyi Mihály as prime-minister. The second great event is the instauration and functioning of the Hungarian Soviet Republic. People make no significant difference between the Republic of Károlyi Mihály and the Communist Republic of the spring of 1919. The same way, the image of communists is over posed by the one of the social-democrats. The story of the priest of Cămin regarding his imprisoning during the Hungarian Soviet Republic is a remarkable collection of data and details about this short period of time.

The entering of the Romanian army is usually associated with a short text and a total lack of detailed information or personal attitudes. There is a single exception, that of the priest of Foieni. This type of self censorship can be interpreted as a measure of precaution in case the Romanian administration becomes a permanent fact.

Lupta preoților români sătmăreni pentru unitate națională

Doru Lostun

Dacă în epoca comunistă orice abordare istorică era supusă unui fals dogmatism cenzurat și dezbrăcat de aproape întreaga haină a adevărului istoric, în zilele noastre suntem ispitiți a cădea într-o altă extremă, poate mult mai periculoasă, pe care o putem ridica la rangul de „păcat capital": uitarea. Atunci când uităm de cei cărora le datorăm faptul că existăm, că suntem liberi a ne exprima bucuriile sau întristările în limba maternă, în credința strămoșească, că putem să vedem nu numai fruntariile visate încă de acum patru veacuri de unul din cei mai cutezători români pe care i-am avut vreodată, cu nume de arhanghel, am merita un canon de pocăință aspru, colectiv, pentru toată etnia.

Frica de acest canon probabil că i-a făcut pe unii sătmăreni, istorici sau oameni de cultură[1] să se rupă din ritmul amețitor al „trend-ului" de globalizare a lucrurilor mărunte și insipide, întorcându-se spre origini, destul de puțin studiate sau rar scoase în evidență cu o ciudată pudoare amnezică.

Atunci când ne aducem aminte de înaintașii care au udat cu lacrimi de sânge acest pământ, care au suferit umilințe greu de descris în cuvinte omenești pentru limbă, credință și dragoste de neam, primul imbold ar fi să îi așezăm într-o imensă galerie de icoane sfinte, în fața cărora ar trebui toți românii adevărați să se închine cu cea mai adâncă umilință și smerenie, așa precum odinioară Moise, pe muntele Sinai, a cerut din adâncul ființei sale iertare Tatălui ceresc pentru uitarea poporului său. Nu vom putea niciodată să scăpăm de păcatul uitării oricât de multe fapte nobile, uneori fals samaritene am săvârși zi de zi, nu vom putea nicicând să ajungem la limanul mântuirii oricâtă credință am demonstra, dacă nu vom ridica din colbul istoriei pe toate acele ilustre figuri de bărbați ale căror pilde de viață și curaj avem datoria sfântă să le trecem cu litere de aur în cartea mântuirii neamului nostru.

Părțile sătmărene, așezate la fruntarii de țară, cele în care trăim și uneori chiar ne mândrim cu ele, sunt copleșite de o istorie atât de zbuciumată, încât atunci când cineva de aiurea citește istoria românilor de aici, crede că citește o istorie a evreilor sau cel puțin a armenilor. Apele Someșului au fost martore tăcute la puține momente de pace și liniște, prea puține pentru bunătatea și căldura lăuntrică a unui neam care nu-și dorea decât să aibă pâinea cea de toate zilele pe masa copiilor săi, să se bucure sau să se întristeze după credința lui pe care dintotdeauna a numit-o „legea românească". A avut pământuri mănoase și păduri întunecoase care încet și sistematic i-au fost luate, a avut tradiții vechi de milenii și o mitologie ale căror „fărâmituri" păstrate azi extaziază pe orice cercetător, a avut o limbă a cărei dulceață pe unii i-a deranjat, fiind la fel vorbită la Nistru, la Tisa, la Marea cea Mare, până aproape de Munții Pindului, sau pe valea Savei. A avut o credință veche de la Apostolul Andrei care încet a înlocuit enigmaticul cult a lui Zamolxe, cântându-și psalmii și împărtășindu-se din Sfintele Taine Cerești în bisericuțe mici din pământ sau din lemn în care preoții, adevărați Decenei, îl coborau pe Hristos cel Ceresc în amurgul fiecărei dimineți cu Dumnezeească smerenie și tăcută credincioșie.

Neamul nostru a fost un neam de țărani care cu sudoarea frunții munceau pământul și cu sudoarea inimii se rugau Creatorului. Țărani erau și preoții, care munceau laolaltă cu păstoriții lor, iar pentru a învăța tainele „potcoavelor" și a rânduielilor sfinte, mergeau la micile schituri din margine de codru, adevărați plămâni de sănătate duhovnicească, unde viețuiau într-un smerit anonimat călugării, „conservatori de limbă strămoșească, cărora li se cuvine toată recunoștința noastră"[2]. Ei erau sfințiți de episcopi aproape la fel de săraci și de smeriți ca și ei, într-o consacrare a misiunii apostolice sfinte pe care Însuși Mântuitorul o lăsase

---

[1] Claudiu Porumbăceanu, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. Solstițiu Satu Mare, 2000
Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muz. Sătmărean, 2004
Câmpean Viorel, *Oameni și locuri din Sătmar*, Ed. Citadela Satu Mare, 2008
George Vulturescu, *Cultură și literatură în ținuturile Sătmarului. Dicționar 1700-2000*, Ed. Muzeului Sătmărean, 2000

[2] Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*, Ed. Athenaeum, 1938, p. 157

ca Testament pe pământ atunci când a zis: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh...".[3]

De-a lungul negurilor timpului, credința şi limba strămoşească au fost singurele bogății pe care n-am vrut să le dăm. Au venit pe aici multe neamuri şi au plecat, altele au venit şi n-au mai plecat, încercând în timp şi aceste bunuri să ni le ia, dar ne-am opus cu toată ființa noastră. E adevărat, au fost perioade de timp în care aproape că le-a reuşit, totuşi, iată-ne şi azi aici, vorbind şi rugându-ne aşa cum vrem noi, aşa cum au vrut şi înaintaşii noştri. Nu învinuim pe nimeni de nimic, nu polemizăm cu nimeni, pentru că nu am avea nimic de câştigat şi nici nu am avea dreptul, fiindcă istoria şi Tatăl cel Ceresc au numai acest drept, credem însă cu tărie că în Planul său, infinit mai presus de înțelegerea noastră, Dumnezeu a vrut să ne încerce atât de mult pentru că ne iubeşte atât de mult, cu o dragoste atât de adâncă încât nu ne-ar fi de ajuns o viață pământească ca să-i mulțumim.

În cele ce urmează, am dori să aducem un mărunt prinos de recunoştință pentru credincioşia, dragostea de țară şi faptele lor, tuturor preoților care, alături de păstoriții lor ne-au făcut să fim ceea ce suntem azi dar şi să invocăm ajutorul Sf. Arhangheli şi Voievozi Cereşti Mihail şi Gavril, hramul a 90% din bisericile noastre, dovadă de netăgăduit a recunoştinței față de importanța colosală pe care a avut-o mănăstirea de la Perii Maramureşului, apoi cele de la Santău[4], Cuța şi Bixad, dar şi celelalte mănăstiri a căror existență în timp doar o putem bănui. În acestea au activat un lung şir de episcopi, majoritatea anonimi, totuşi, ni s-au păstrat câteva nume: Ilarie de la Cuța, Efrem de Habra, Eutihie[5] şi nu în ultimul rând pe Iosif Stoica, unul dintre cei mai mari apărători ai Ortodoxiei. Despre acest episcop, principele Nicolae Bethlem îl lăuda în memoriile sale: "...din soborul său aşa a răspuns împotriva unirei cu patriarhul de la Roma, şi din Sf. Scriptură şi din scrisorile cele vechi, arătând şi întărind răspunsul său, cât eu n-am crezut că poate eşi din cap de român din Maramureş un răspuns ca acela..."[6]

Preoții români care au păstorit pe aceste meleaguri ar trebui pomeniți în covârşitoarea lor masă, pentru că au fost ca nişte faruri ce şi-au călăuzit enoriaşii spre limanul mântuirii pe marea cea sărată a acestei vieți, conservând totodată credința, limba şi datinile strămoşeşti.

Lista subiectivă, dar perfectibilă am dori să o începem cu preotul Gavriil Papp din Cig, care a îmbrățişat ideile mişcării de revenire la Ortodoxie ale călugărului Sofronie de la Cioara şi a preotului George de Abrud, împreună cu preotul şi călugării de la Santău, localitate care de altfel va şi deveni un centru al rezistenței sătmărene împotriva catolicizării românilor. Aparținând comitatului Solnocului de Mijloc, preotul Gavriil trimite mai multe scrisori parohiilor sătmărene, din Oaş (comitatul Ugocea), comitatul Szabolcs şi Maramureş, convocând adunări populare la Santău[7], în 1761 la Corni (azi în Sălaj), Gârdani, Săsar şi Craidorolț, în care delegațiile de credincioşi erau informate despre „binefacerile" unirii, de care s-au bucurat de fapt doar preoții, despre latinizarea şi înstrăinarea cultului şi dreptul natural al fiecăruia de a-şi alege singur credința, fără a fi impusă, fiecare credincios să aibă curajul să-şi declare confesiunea, fapt care s-a şi întâmplat dacă observăm conscripția realizată de generalul cu tristă faimă Bukow.[8] Urmarea acestor adunări a fost devastatoare pentru uniație[9], multe parohii alungându-şi preoții şi aducând alții, ortodocşi, răzmerița riscând să se propage inclusiv în regatul Ungariei. Contele Károlyi, comitele suprem al Sătmarului a observat pericolul acestor mişcări, făcând rapoarte amănunțite împărătesei

---

[3] Matei 28,19

[4] Câmpean Viorel, *Op. cit*, p. 144

[5] Pr. Petru Bologa, *Fragmente din istoria Episcopiei Sătmarului*, în *Calendar vestitor şi povățuitor al creştinilor din Maramureş şi Sătmar pe anii 1991-1992*, Ed. Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului şi Sătmarului, Baia Mare, 1991, p. 67

[6] Ioan Lupaş, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Ediția a II-a, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1995, p. 71

[7] Câmpean Viorel, *op. cit.*, p. 145

[8] Vasile Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III, 1924-1925, Cluj, 1926, p. 662.

[9] Ovidiu Ghitta, *Naşterea unei Biserici*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2001, p. 311

de la Viena, cerând sfatul asupra măsurilor ce urma să le aplice. Maria Tereza, cum era de aşteptat, a cerut măsuri extreme împotriva acestui „ingrat neam valah".[10]

Lupta începută de preotul Gavriil Papp nu a avut sorți de izbândă, deşi a intrat în memoria colectivă a credincioşilor din zonă, din nefericire acțiunea conjugată a autorităților locale şi a episcopilor ruteni de Muncaci au dus la maghiarizarea treptată mai ales prin şcoală şi biserică a multor sate din comitat, putând fi exemplificate satele Petea, Atea, Vetiş, Doba, Boghiş, Oar, Ghenci, Odoreu fără a mai pomeni de cele de dincolo de actuala frontieră.

Revoluția de la 1848 a adus noi speranțe sătmărenilor, având puternice accente sociale, în numeroase sate având loc manifestări şi revendicări, mai ales la Medieşu Aurit[11], autoritățile răspunzând prin formarea unor „gărzi naționale" pentru apărarea marilor proprietăți a nemeşilor, arestând şi chiar condamnând mai mulți răsculați, totodată pornind o acerbă persecuție împotriva preoților români, pentru că, deşi timide, apăruseră şi revendicările naționale.

Unul din primii promotori ai ideii naționale a fost preotul cărturar Moise Sora Noac (Novac). Fiu de preot născut în părțile hunedorene, studiază teologia la Oradea în vremea marelui episcop Vulcan, perioadă în care se remarcă prin publicarea răspunsului dat unui anume Andrassy care afirma că românii se trag din puşcăriaşii Romei[12]. Extrem de inteligent dar şi incomod, este marginalizat, ajungând preot în mai multe parohii sătmărene unde îşi continuă preocupările literare făcând traduceri din clasici latini şi publicând articole în mai multe ziare româneşti, păstrându-se şi o parte din corespondența dusă cu George Barițiu. Revoluția din '48 l-a prins ca paroh la Hurezu Mare, unde, cere printre altele introducerea limbii române în administrație, va susține şi pune în circulație toponimicul „Satu Mare" în loc de „Szatmár"[13], propune înființarea unei eparhii româneşti la Baia Mare[14] şi datorită activităților sale considerate subversive este acuzat atât de vicecomitele Gabanyi (care-l numeşte „preot ortodox"), de contele Károlyi, cât şi de conducerea comitatului Sălaj (care îl învinovățeşte că vrea „să scoale pe români asupra noastră")[15]. Este condamnat şi încarcerat la Carei, de unde reuşeşte mai apoi să scape.

S-au remarcat şi alți preoți, unii participând la adunarea de la Blaj, aceştia fiind Ioan Pop Suduranul din Sărăuad, Demetriu Coroianu din Craidorolț, şi Dănilă Vultur din Bârsău, oameni de adâncă ținută intelectuală şi morală, care, întorşi acasă, vor semăna în inimile păstoriților lor crezul că românii trebuie să se ridice prin cultură şi credință, că trebuie să-şi formeze o elită care să aibă puterea să se lupte pentru izbăvirea națională.

Unul dintre cei mai remarcabili oameni de cultură pe care l-a avut oraşul nostru a fost protopopul Petru Bran, poate primul animator al vieții culturale româneşti,[16]căruia noi îi datorăm faptul că vorbim azi limba maternă, fiind inițiatorul înființării primei catedre de limba română la gimnaziul catolic regesc. În 1857 vine în Satu Mare în locul preotului rutean Ioan Gulovici, („celebru" pentru o aşa numită „scrisoare" trimisă ministrului cultelor prin care-l implora să-l ajute să devină episcop de Gherla, după moartea lui Ion Alexi: „Cu smerenie cad la picioarele tale şi te rog ca luând în considerare activitatea mea din Satu Mare, unde în decurs de 20 de ani am făcut vrajbă între românii de acolo şi mi-a succes a maghiariza o parte bunicică din ei, să pui pe capul meu acea coroană, căci îți promit că tot aşa voi face şi cu dieceza Gherlei")[17], având o astfel de moştenire, este conştient de misiunea grea ce îl aştepta, spunând: „Poporenii din Satu Mare, prin înjuria timpurilor trecute îşi pierduseră mai de tot cele mai scumpe tesaure: limba şi naționalitatea. Când ajunsei eu aici de paroh, îmi veni cea mai grea temă de rezolvat: să resuscitez numele

---

[10] *Ibidem*, p. 324
[11] Câmpean Viorel, *op. cit.*, p.28
[12] *Ibidem*, p. 18
[13] George Vulturescu, *op. cit*, p. 154
[14] *Ibidem*, p. 155
[15] Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 29
[16] Viorica Bilț Ursu, *Un animator al vieții culturale româneşti din Satu Mare. Profesorul Petru Bran*, în *Cronica Sătmăreană* nr. 627 din 25.02.1970
[17] Vasile Scurtu, *Petru Bran, un luptător al trecutului românesc din Satu Mare*, Ed. Presa Liberă Satu Mare, 1939, p. 18

de român din decadență şi să dezleg limba română din cătuşele în care o ținea înăbuşită elementul străin."[18] Cu toată opoziția autorităților dar şi a românilor deznaționalizați, reuşeşte să înființeze „Societatea de lectură a elevilor români", o bibliotecă românească, organizează recitaluri cu creații patriotice, poartă o bogată corespondență cu Timotei Cipariu, publică numeroase articole în revistele „Amicul Şcoalei", „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", „Concordia", publică şi tipăreşte prima carte în limba română din Satu Mare şi luptă pentru deschiderea unui gimnaziu românesc la Baia Mare sau Seini. Datorită abnegației şi zelului cu care a luptat pentru, culmea, „românizarea„ românilor, şi-a atras dușmănii chiar şi în biserica în care slujea, în timpul Sf. Liturghii era apostrofat şi lovit cu cârjele, astfel încât în cele din urmă este suspendat, se îmbolnăveşte, sfârşind sărac şi părăsit de toți într-un azil din Budapesta.[19]

Opera începută de acest neobosit luptător va fi continuată de o altă mare personalitate, preotul Ioane Marcu. Este inițiatorul şi organizatorul conferințelor intelectualității din comitat în chestiunea limbii şi ortografiei române, răspunzând astfel proiectului întocmit de Titu Maiorescu printr-o variantă a ortografiei latinizante[20].

Această variantă ni s-ar părea azi cel puțin deplasată, dacă nu comică, dar trebuie să ne gândim la contextul istoric şi la permanenta tensiune la care în acele vremuri intelectualitatea ardeleană era supusă unei acțiuni de maghiarizare forțată. Şi am dori să aducem două argumente în susținerea acestei teze. Primul, constă în faptul că majoritatea preoților şi-au botezat copiii cu nume latine ce nu puteau fi traduse, caz celebru fiind a preotului cărturar Ioan Siviu Szilagyi din Vezendiu care îşi schimbă numele în „Sălăgeanu", lucru nemaiauzit pe atunci, fiind acuzat de daco-românism, a fost binecuvântat de Dumnezeu cu naşterea a 17 copii, 11 rămânând în viață, majoritatea făcând studii superioare ajungând preoți sau avocați, cărora le-a dat următoarele nume: Ioan Silviu Junior, Marțial, Tertulia, Camil Luciu, Tit Liviu, Virgiliu, Sever, Salustia, Sempronia, Sergiu.[21]

Al doilea argument este de ordin liturgic teologic, mitropolitul Vancea la 1870 editează un „Liturghier" în care introduce un limbaj latinizat greu de înțeles de popor[22] dar cu reverberații până azi, făcând în cele ce urmează un paralelism de expresii:

Cercetează lumea aceasta cu milă şi îndurare,-
trimite peste noi milele Tale bogate

Încă ne rugăm ca să se păzească Sf. Locaşul acesta
de ciumă, de foamete, de cutremur, de potop

Schimbatu-te-ai la față

Fecioara Maria

Cercetează lumea aceasta cu misericorde şi cu îndurări,
trimite peste noi îndurările Tale copioase

Încă ne rugăm să se păzească Sf. locuința aceasta
de peste, de foamete, de cutremur, de ezundare

Transfiguratu-te-ai la fizionomie

Vergula Maria

Revenind la personalitatea părintelui Marcu după această divagație, merită menționat faptul că a fost deosebit de activ şi din punct de vedere politic, participând la conferința Partidului Național Român de la Sibiu în 1881, unde s-a redactat un „Memorial" adresat opiniei publice occidentale, care conținea dezideratele românilor ardeleni. Apoi, trebuie amintită dorința de a găsi un mijloc de unire a celor două biserici într-una singură, publicând la 1883 lucrarea „Biserica Română", pe care a trimis-o unor fețe bisericeşti de peste munți şi chiar prim-ministrului Ion Brătianu.[23]

Activitatea celor doi preoți sătmăreni a netezit calea pentru cel care avea să fie cel mai mare luptător al cauzei naționale, preotul Vasile Lucaciu, despre activitatea căruia s-au scris şi se vor mai scrie cu siguranță tomuri întregi şi pentru acest motiv nu vom stărui asupra personalității sale atât de cunoscute,

[18] George Vulturescu, *op. cit.*, p. 52
[19] Vasile Scurtu, *op. cit.*, p.15
[20] Claudiu Porumbăcean şi Bujor Dulgău, *op. cit.*, p. 127
[21] Câmpean Viorel, *op. cit*, p. 48
[22] Dumitru Stăniloaie, *Uniatismul din Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român*, Bucureşti, 1973, p. 174
[23] Câmpean Viorel, *op. cit.*, p. 96

totuşi, merită amintită riposta pe care a dat-o „Societății Szechenyi" apărută la 1882 în Satu Mare. Această organizație își propunea obligativitatea învățării limbii maghiare de către toți locuitorii din Ardeal, propunere reînoită şi acum de către unii, după 125 de ani. Părintele a răspuns spunând că prin crearea acestei organizații, „...autoritățile au emis comanda de lucru în contra noastră pe toată linia" şi că se „...va răspunde cu toată demnitatea şi în termeni energici la insultele, calomniile şi tendințele lor..."[24]

Un capitol special în istoria românilor sătmăreni dar şi ardeleni în general l-a constituit mişcarea memorandistă şi solidarizarea impresionantă a maselor în cauza nobilă a luptei pentru emancipare națională, capitol îndeobşte cunoscut, meritând însă amintiți măcar o parte dintre cei 21 de preoți sătmăreni care au făcut parte din delegația de la Viena: Antoniu Băliban, preot în Unimăt, Demetriu Coroianu din Santău, Ioan Gallu din Supuru de Sus, Gavril Lazăr din Şanislău, Vasile Mureşan din Săuca, Vasile Pătcaşiu din Hotoan, Ştefan Pop din Babța, Iuliu Pop din Mecențiu, Constantin Lucaciu din Iojib, George Stanciu din Sărăuad, Augustin Pelle din Cărăşeu, Ioan Vaşvari din Bârsău de Sus şi alții.[25]

Întorşi acasă cu inimile pline de speranță, asupra delegaților s-a declanşat furia autorităților, cel mai mult având de suferit „Leul de la Şişeşti", dar ardelenii au dovedit o solidaritate extraordinară, având loc numeroase mişcări de protest şi frământări. Răzbunarea autorităților a fost însă teribilă, acționând asupra ceea românii aveau mai scump: şcoala şi Biserica.

Astfel, folosindu-se de cele mai murdare mijloace s-a trecut la transformarea în parte a şcolilor confesionale în şcoli de stat şi implementarea predării numai în limba maghiară, lucru parțial reuşit datorită opoziției preoților şi învățătorilor cu dragoste de limbă şi neam. O altă strategie folosită a fost aplicarea „celebrei" de acum Lege Apponyi care propunea „...în toate şcoalele de pe teritoriul statului maghiar să se excludă orice tendință menită de a conturba unitatea națiunii şi mai presus nutrirea conştiinței de cetățean maghiar şi a sentimentului patriotic să fie unul dintre scopurile supreme ale educațiunii în fiecare şcoală".[26]

Mari frământări a cauzat în rândul românilor sătmăreni constituirea în 1912 a episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog, la care au fost încorporate 46 de parohii din comitat, poate cel mai pervers mijloc de maghiarizare forțată, la care ierarhii ardeleni greco-catolici au avut o atitudine cel puțin suspectă. Credincioşii în frunte cu păstorii lor au protestat energic împotriva acestei samavolnicii, părintele Vasile Lucaciu, prezidând o adunare la Odoreu, era de părere că se va porni „...un război nesfârşit pentru apărarea bisericii, a credințelor strămoşeşti şi a culturii noastre naționale". Mulțimea a cântat „Deşteaptă-te române" şi „Hora Unirii", iar avocatul dr. Teodor Mihali striga împreună cu poporul: „Trăiască limba românească! Jos Papa! Jos cu vlădicia ungurească!"[27]

Până în 1918 existența acestei episcopii-surogat a făcut atâta rău românilor, încât efectele ei nocive se simt din păcate şi astăzi prin unele sate sătmărene.

O formă originală, poate prea puțin scoasă în evidență, de luptă împotriva acestei episcopii maghiare a fost apariția Vicariatului Național Român greco-catolic din Carei, rodul unei abile acțiuni a protopopului Romul Marchiş, prin care cele 46 de parohii smulse cu forța, revin sub conducerea de acum „vicarului general" Marchiş, care la 23 noiembrie 1918 trimite preoților o circulară, un „adevărat monument de simțire şi trăire românească"[28] în care le cere să-şi anunțe păstoriții de marea victorie pe care, în sfârşit, românii o repurtau.

Încununarea luptei românilor sătmăreni avea să-şi găsească plinătatea cu marele Act de la 1 Decembrie 1918, fericit eveniment la care preoții au fost din nou în prim plan, 21 dintre ei participând la Marea Adunare de la Alba Iulia, alături de ceilalți 96 de delegați a 60 de localități sătmărene. Întorşi acasă, împreună cu ceilalți slujitori ai Sf. Altare, intelectualii şi țăranii, înălțând pe toate turlele bisericilor româneşti stindardul național, au avut de suferit din partea disperatelor autorități maghiare şi a soldaților secui, fapt care nu i-a oprit să organizeze Consiliile Naționale locale şi să aştepte armata română

[24] Viorel Ciubotă, *op. cit*, p. 43
[25] *Ibidem,* p. 48
[26] *Ibidem*, p. 56
[27] *Ibidem*, p. 71
[28] *Ibidem*, p. 157

eliberatoare. În chip deosebit s-au remarcat dar şi suferit preoţii Demetriu Bandiciu din Cărăşeu, Vasile Barbul din Necopoi, Titu Berinde din Someşeni, Ignaţiu Chirvai din Amaţi, Ioan Clintoc din Doba, Petru Cupcea din Supuru de Jos, Iuliu Darabant din Certeze, Vasile Pătcaşiu din Hotoan, Ioan Puşcaşiu din Apateu, Coriolan Ternovan din Borleşti, Ioan Silaghi din Valea Vinului şi Izidor Silaghi din Bicău, împuşcat pe malul Someşului la 19 februarie 1919.[29]

Tuturor acestor chipuri de icoane, adevăraţi mucenici ai neamului nostru, pe care în aceste sărace rânduri am încercat să-i înviem în cugetele noastre, li se cuvine veşnică recunoştinţă şi poate o mai deasă pomenire. Curajul, credinţa, spiritul de sacrificiu şi dragostea lor faţă de limbă, ţară şi neam ne fac să ne simţim atât de mici, încât într-un ungher al inimii, apele Someşului, martore la atâtea grozăvii, ne întreabă cu glas stins: „Oare sunteţi vrednici de aşa înaintaşi?"

Pomenirea lor să fie veşnică din neam în neam!

Bibliografie selectivă:

Bilţ Ursu Viorica, *Un animator al vieţii culturale româneşti din Satu Mare. Profesorul Petru Bran*, în „Cronica Sătmăreană" nr. 627 din 25.02.1970

Pr. Bologa Petru, *Fragmente din istoria Episcopiei Sătmarului*, în „Calendar vestitor şi povăţuitor al creştinilor din Maramureş şi Sătmar pe anii 1991-1992", Ed. Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului şi Sătmarului, Baia Mare, 1991

Câmpean Viorel, *Oameni şi locuri din Sătmar*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2008

Ciobanu Vasile, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", III, 1924-1925, Cluj, 1926

Ciubotă Viorel, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muz. Sătmărean, 2004

Ghitta Ovidiu, *Naşterea unei Biserici*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2001

Pop Dariu, *Mărturii strămoşeşti*, Ed. Athenaeum, Satu Mare, 1938

Porumbăceanu Claudiu, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. Solstiţiu Satu Mare, 2000

Scurtu Vasile, *Petru Bran, un luptător al trecutului românesc din Satu Mare*, Ed. Presa Liberă Satu Mare, 1939

Stăniloaie Dumitru, *Uniatismul din Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român*, Bucureşti, 1973

Vulturescu George, *Cultură şi literatură în ţinuturile Sătmarului. Dicţionar 1700-2000*, Ed. Muzeului Sătmărean, 2000

The fight of Romanian priests from Satu Mare for national unity

Abstract

If during the communist era every historical approach was vanquished to a fake censorious dogmatism and lacked almost entirely historical facts, nowadays we are tempted to fall into another extreme which is maybe even more dangerous and can be raised to the rank of "ultimate sin": oblivion

That is exactly why we tried to subjectively remember and revive in our thoughts a few of the best-known representatives of the Satu Mare clergy, who, during rough times, showed abnegation and devotion to the Romanian language and belief. They deserve everlasting gratitude and maybe a more often mentioning because thanks to them, among others, we can speak and pray in our ancestors´ language today.

[29] *Ibidem*, p. 325

Unirea din 1918 – de la stereotipii la naşterea unei idei

Alin Pop

„Unirea a fost o aspiraţie de secole a poporului român", a fost visul care a mobilizat toate energiile intelectualităţii româneşti din epoca deşteptării naţionale. Exprimată sau nu, ideea a prins contur tot mai clar după evenimentele din 1848 şi 1859, dar rădăcinile ei la putem găsi în măreaţa realizare a lui Mihai Viteazul, de la 1600. Carpaţii, în loc de a fi o piedică, prin numeroasele trecători, au facilitat legăturile dintre românii aflaţi de o parte şi de alta a lanţului muntos.

Expresiile de mai sus se întâlnesc la tot pasul în scrierile legate de unirea românilor şi mai ales de unirea Transilvaniei din 1918, care, fiindcă a fost mai dificil de realizat, câştigă incontestabil în măreţie.

De toate cele de mai sus am fost convins şi eu ani şi ani la rând. Am spus şi am scris aşa. Deşi, într-o şcoală militară, am aflat că, din contră, cu lăţimea lor medie de 100 de km., Carpaţii sunt foarte greu de trecut, putând constitui, la o adică, un obstacol în faţa oricărei invazii străine. Nicidecum să faciliteze legături.

Totuşi, momentul care mi-a pus primele semne de întrebare a fost unul banal. Citeam un *Registru de stare civilă al parohiei greco-catolice din Valea Vinului*. Şi, pentru anul 1872, preotul Dimitrie Şincai, consemnează moartea unui anume Petru Darida, de 22 de ani, „apărătoriu de patrie/honved/fecioru holteiu."[1]

M-am întrebat atunci la ce „patrie" făcea referire părintele Şincai în 1872? Sentimente filo-germane avea, de vreme ce şi-a botezat primul fecior cu numele de Sigismund. Şi o fiică Marta. Totuşi Dimitrie Şincai făcea parte, la vremea respectivă, din elita intelectuală sătmăreană. Îl găsim, la 9 octombrie 1865, între participanţii la adunarea de la Carei, cei care vor solicita comitelui Károlyi, printr-un memoriu, reprezentarea proporţională a românilor în organele de conducere ale comitatului.[2]

Fiul lui, Sigismund, pe care tocmai l-am pomenit, este implicat puternic în manifestările ţinute la Satu Mare, la 1872, de *Societatea pentru fond de teatru românesc din Transilvania*.[3]

Va participa şi la conferinţa intelectualităţii sătmărene din 1880, în legătură cu ortografia limbii române, idee ce frământa atunci serios spiritele.

Vreau să spun prin aceste exemple, că familia Şincai era legată de tot ce ţinea de lupta naţională a românilor sătmăreni din acele timpuri.

La 1882, moare şi la Culciu Mare un „apărătoriu de patrie", în persoana lui Vasiliu Iluţiu de 25 de ani, fiind înmormântat de preotul Ludovic Rezei.[4]

Rămânând în aceeaşi arie geografică, preoţii din Lipău ne oferă şi ei subiecte de meditaţie. Chiriac Barbul îşi exprimă clar poziţia patriotică: „Naţiunea noastră numai de la noi poate aştepta motivul propăşirii sale spirituale, morale, apoi materiale. După exemplul altor naţiuni să nu fim laşi şi nepăsători pentru binele naţiunii noastre, ci să lucrăm cu puteri unite, aşia putem aştepta numai ca străduinţa noastră să fie încoronată de un succes favoritor. Dumnezeu cu noi şi cauza noastră".[5]

Ceea ce nu-l împiedică să aibă sentimente de ataşament faţă de împăratul de la Viena, fapt ce răzbate dintr-o notiţă a lui: „Am însemnat, în anul 1849, Tiril Barbul, parohul locului. Se dă de ştire posterităţii cum că (în) acest an a fost o rebelie mare, cu numele Koşutiana, ţintită împotriva românilor şi a

---

[1] *Registrele de stare civilă ale parohiei greco-catolice Valea Vinului*, inventar nr. 704, p. 69, Arhivele Statului, Filiala Satu Mare

[2] *Lupta românilor din judeţul Satu Mare pentru făurirea statului naţional unitar român. Documente 1848-1918*, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din RSR, Bucureşti, 1989, p. 154-157

[3] Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, Editura Citadela, Satu Mare, 2008, p. 155

[4] *Registrele de stare civilă ale parohiei greco-catolice Culciu Mare*, inventar nr. 551, Arhivele Statului, Filiala Satu Mare

[5] Viorel Câmpean, op. cit., p. 55

împăratului, lângă care românii au rămas mai credincioşi."[6] Românii şi împăratul au fost, aşadar, deopotrivă ameninţaţi, şi împreună s-au opus răzmeriţei.

Urmaşul lui în parohie, între anii 1885-1908, Alexandru Nuţiu, era caracterizat în epocă drept „naţionalist înflăcărat, preot energic şi de model". Dar pe o răstignire ridicată în faţa bisericii, în 1906, menţionează că aceasta s-a înălţat „spre mărirea lui Dumnezeu, prin poporul credincios gr-cat de Lipou...sub domnia Împăratului şi Regelui Apostolic Francisc Josif I. Fiind episcop diecesan gr.cat. Dr. Demetriu Radu şi Paroc Protopop local Alesandru Nuţiu".[7]

Dumnezeu, poporul credincios, împăratul, episcopul şi preotul: acestea erau elementele definitorii ale comunităţii.

De oportunism nu putem să-l suspectăm pe părintele Alexandru Nuţiu, atunci când a pus această inscripţie într-un loc public. Ataşamentul faţă de împărat era sincer la acest fruntaş al intelectualilor sătmăreni. Căci ideea apare, într-o formulare aproape identică, într-un loc mult mai „ferit", pe pagina de gardă a unui *Minei* cumpărat de parohie în 1904. Acesta *„s-a procurat... fiind Rege Apostolicu Franciscu Iosifu I-ulu"*.[8]

Cum s-au limpezit lucrurile în 1916, odată cu intrarea României în război, cu intenţia explicită de a smulge Transilvania de sub stăpânirea Austro-Ungară? Am auzit într-o emisiune radiofonică, deci nu pot să ofer o sursă bibliografică, că în acel moment episcopul ortodox al Caransebeşului, viitorul patriarh Miron Cristea, a blestemat armata română. Oportunism şi ipocrizie probabil.

Apoi mai aflăm două fapte, din jurnalul istoricului Gheorghe I. Brătianu, ofiţer în Primul Război Mondial. Publicat sub titlul *File rupte din cartea războiului*, prezintă un moment când armata română este tocată cu mitraliera de inamic. Până la urmă românii se impun, pătrund în liniile duşmane şi, când să ucidă pe un mitralior, aud rugămintea: „nu daţi fraţilor că şi io mi-s român". Din păcate pentru el, şi-a dat seama prea târziu că e şi el român, şi nu a mai fost cruţat.

Cel de-al doilea fapt se petrece atunci când istoricul-ofiţer intră într-o casă ţărănească părăsită, aflată pe linia frontului. Aici descoperă un calendar care avea o însemnare pentru data de 15 august. Şi e curios, oare ce notase ţăranul în ziua sfântă când românii au intrat în războiul pentru întregire? Notiţa era simplă: „o fătat vaca".[9] Şi cred că însemnarea, aparent picantă, este totuşi foarte profundă. Ţăranul, prins în ritmurile vieţii agrare, departe de frământările politice şi ideologice, notase un lucru esenţial pentru viaţa sa şi a familiei sale, faptul că vaca îi adusese pe lume un viţel, la mijloc de august.

Dar să revenim la ţinuturile sătmărene, rămânând în acelaşi an 1916, citind acum însemnările atât de citatului şi atât de puţin cititului preot Vasile Pătcaşiu, autorul *Cronicii de la Hotoan*. Pentru 1916 face următoarea însemnare: „În 27 August România a intrat în război contra Austro-Ungariei adecă în alianţă cu Antanta, contra puterilor centrale. Noi Românii din această parohie am primit vestea intrării României contra noastră cu o surprindere dureroasă..."[10] Autorul, Vasile Pătcaşiu este un fruntaş incontestabil al luptei naţionale din Sătmar. Era membru al *Astrei*, a organizat la Hotoan şcoala confesională românească şi şcoala de duminică. A înjghebat şi a condus un cor care a devenit faimos în epocă, a fost membru fondator al *Reuniunii învăţătorilor români sălăjeni*. Meritele sale pe tărâm naţional îi sunt recunoscute în 1918, când este ales preşedinte al şedinţei de constituire a Consiliului Naţional Român din Tăşnad, fapt pe care tot el îl notează: „În cercul nostru pretorial, spre acest scop s-a ţinut o adunare a Românilor la 22 Nov. În Tăşnad adunându-se peste o mie de oameni în curtea şi în sala băncei noastre *Vulturul* unde ca Preşedinte al adunării am fost proclamat eu subsemnatul".[11]

Cel ce primise intrarea României în război, în 1916, cu „o surprindere dureroasă", este în fruntea luptei pentru unire, doi ani mai târziu.

---

[6] *Ibidem*, p. 51
[7] Alin Pop, *Lipău- la şase secole de atestare*, manuscris
[8] *Mineiu pe luna august*, însemnare de pe pagina de gardă, Arhiva Parohiei ortodoxe Lipău
[9] Eugen Simion, *Fragmente critice*, II, Fundaţia Scrisul Românesc, 1998, p. 241-242
[10] Vasile Pătcaşiu, *Cronica de la Hotoan*, manuscris
[11] *Ibidem*

Şi, în sfârşit, doresc să citez însemnarea pe care o face pe o Evanghelie, în 1917, preotul din Lechința: „Urgia timpului a adus ca toate mijloacele să se pună în apărarea patriei, şi aşa s-a întâmplat că în anul Dlui 1917 luna mai 25 s-a demontat clopotul de greutate cam de 20 kg. ca să se folosească spre turnarea tunurilor. Semne triste. Lechința 25 mai 1917. Semnat Mihail Berinde preot local". [12]

Cu două luni înaintea luptelor de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, preotul din Lechința constata că apărarea „patriei" sale, a imperiului bicefal, necesită sacrificii dureroase, inclusiv topirea clopotelor de la biserică.

Toate atitudinile enumerate mai sus, aparent contradictorii şi reprobabile, mi se par însă în ordinea normală a lucrurilor. Fruntaşii românilor transilvăneni luptau pentru drepturile naționale ale celor pe care îi reprezentau. Voiau oficializarea limbii române, reprezentare proporțională în toate organele de conducere, şcoală performantă în limba română, cu dascăli calificați. Voiau învățământ superior românesc. Se luptau pentru înlăturarea discriminării electorale, pentru înființarea de biblioteci, pentru publicații periodice nepersecutate. Îşi doreau toate aceste drepturi legitime şi sperau că ele se vor împlini prin reformarea profundă a Austro-Ungariei. Asta era aspirația lor.

Ideea de unire a tuturor românilor nu s-a născut dintr-o dată şi în toate mințile. Conturată de o elită, inevitabil puțin numeroasă, ea a prins teren treptat. Unii o credeau imposibilă, alții prea îndepărtată, alții pur şi simplu nu auziseră de aşa ceva. În fond, pentru cei de atunci nu exista precedentul dezmembrării unui imperiu şi a clădirii, pe componentele lui, a unor state naționale. Lucrurile păreau aşezate pentru multă vreme. Unirea românilor nu era, nici măcar în 1917, un proiect politic întru totul viabil.

Mutatis mutandis, putem încerca o paralelă cu anul 1989. Pe 10 decembrie toată suflarea românească aştepta o reformare a regimului. Oamenii sperau să găsească mai multe alimente în magazine, căldură în case şi, cei foarte curajoşi, vorbeau chiar despre un regim comunist cu mai multe partide. Dar câți gândeau că, peste doar două săptămâni, regimul comunist va fi înlăturat de *jure*, printr-o revoltă populară victorioasă? Că Ceauşescu va fi condamnat şi deja executat înainte de a se sfârşi luna? Cu siguranță extrem de puțini.

Marile idei se nasc greu şi se răspândesc şi mai greu. În fond, creştinismul, care se adresează trăirilor profunde ale oricărei ființe umane, a avut nevoie de trei secole pentru a se afirma temeinic în Imperiul roman.

Cu atât mai greu a fost să se afirme o idee de unire, indiferent a cărei națiii.

Unirea politică nu era deci o idee de secole a tuturor românilor, nu era țelul ultim al luptei intelectualilor transilvăneni. Cu atât mai mare este meritul celor care au întrezărit această idee ca posibilă finalitate a luptei lor, sau au aderat entuziast la ea, chiar şi în 1918.

Această decantare îndelungată, cântărire a consecințelor fiecărui pas, teamă şi suspiciune la o adică, pe care a dovedit-o uneori intelectualitatea sătmăreană, îmi par mai degrabă semne de chibzuință, care trebuie să stea la baza oricărui lucru bine făcut.

Căci, parafrazând o expresie biblică, „s-a făcut Unirea şi au văzut oamenii că este bună".

Bibliografie:

Bărnuțiu, Elena, *Carte românească veche în colecții sătmărene*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1998.

Câmpean, Viorel, *Oameni şi locuri din Sătmar*, Editura Citadela, Satu Mare, 2008.

**** Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR, Bucureşti, 1989.

Mineiu pe luna august, însemnare de pe pagina de gardă, Arhiva Parohiei ortodoxe Lipău.

Pătcaşiu, Vasile, *Cronica de la Hotoan*, manuscris.

Pop, Alin, *Lipău - la şase secole de atestare*, manuscris.

[12] Elena Bărnuțiu, *Carte românească veche în colecții sătmărene*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1998, p. 193

Registrele de stare civilă ale parohiei greco-catolice Culciu Mare, inventar nr. 551, Arhivele Statului, Filiala Satu Mare.
Registrele de stare civilă ale parohiei greco-catolice Valea Vinului, inventar nr. 704, Arhivele Statului, Filiala Satu Mare.
Simion, Eugen, *Fragmente critice*, II, Fundația Scrisul Românesc, 1998.

Union from 1918 – from stereotypes to the birth of an idea

Abstract

The union of Transylvania with Romania on the 1st December is viewed in the Romanian historiography as a centennial aspiration of the entire Romanian people.

The material presented here offers a different approach to the event, trying to prove that the Romanian leaders in Transylvania (especially the pick of Satu Mare) were taken by surprise by the course of events at the end of World War I.

The militants for the amelioration of the situation of Romanians living in Transylvania, the ones existing in the Austro-Hungarian Empire, are now facing a possibility that they hadn't thought of before: the union of Transylvania with Romania.

Many people received these ideas enthusiastically, be it out of a sincere conviction, or out of mere interest.

Organizația Partidului Național Român din Județul Satu Mare și Primele Două Alegeri Parlamentare de După Marea Unire (Noiembrie 1919 și Iunie 1920)

Marin Pop

În studiul de față ne propunem să analizăm modul cum s-au desfăşurat primele două campanii de alegeri parlamentare în județul Satu Mare, mai precis participarea organizației Partidului Național Român din acest județ la alegerile parlamentare din noiembrie 1919 şi iunie 1920, primele alegeri de după Marea Unire. Aceste alegeri s-au desfăşurat în conformitate cu legea electorală adoptată de către Marele Sfat Național al Transilvaniei la Sibiu, în iulie-august 1919, sancționată, apoi, de către regele Ferdinand. Existau unele diferențe între această lege şi cea din Vechiul Regat, una dintre acestea fiind articolul 46, care prevedea că dacă exista un singur candidat într-o circumscripție electorală, acesta era declarat ales fără a se mai desfăşura procedura de votare. Doar dacă existau mai mulți candidați, conform articolului 74 al acestei legi se desfăşurau alegeri, iar dacă nici un candidat nu întrunea majoritatea absolută atunci se ajungea la balotaj.

După ce în lunile iulie-august 1919 a avut loc, la Sibiu, sesiunea Marelui Sfat Național al Transilvaniei şi Conferința P.N.R., în zilele de 9 şi 10 august 1919, a început un proces de reorganizare a partidului în vederea noilor alegeri parlamentare, primele din cadrul României Mari[1].

În adunări care au avut loc în fiecare comună din Transilvania şi Banat s-au ales preşedinții organizațiilor locale şi candidații pentru alegerile parlamentare. În fruntea acestor organizații au fost aleşi, de obicei, preoții, iar la orașe avocații.

Referindu-se la reorganizarea şi întinerirea partidului pe care şi-o doreau, liderii filialei P.N.R. din județul Satu Mare precizau că: "*Partidul trebuie reorganizat, iar conducerea luată din mâna unor figuri politice uzate din trecut, care îşi urmăresc numai interesele lor personale şi n-au orizontul situației de azi, şi dată în mâna elementelor tinere în mod real*"[2].

La începutul lunii septembrie 1919 se părea că alegerile parlamentare erau fixate definitiv pentru începutul lunii octombrie.

Într-un articol apărut în ziarul "Gazeta Transilvaniei" se făcea o analiză a stadiului în care se găseau partidele politice în această campanie electorală.

Se spunea că partidele politice ar fi în impas, deoarece "*le lipseşte timpul fizic pentru ca să-şi poată desvolta programul în fața alegătorilor*". Dar, P.N.R. nu ar întâmpina astfel de dificultăți, fiindcă el "*nu este un partid ca toate partidele militante obişnuite, ci este reprezentanța politică legală a națiunii române*", într-un cuvânt "*este însăşi națiunea română*" din Transilvania. Totuşi, el trebuia să ducă mai departe munca de organizare începută după Conferința de la Sibiu, "*pentru ca națiunea română din Ardeal să se prezinte unitară, nedismembrată în Constituantă*". Se făcea, apoi, referire la misiunea Comisiei electorale centrale a P.N.R., care "*îşi trimite acum delegații în toate părțile, pentruca să facă plănuita campanie pentru a candida pe bărbații noştri de valoare*". Dar, aceasta era o misiune foarte dificilă, deoarece, "*în vremea noastră se ivesc atâția petitori lacomi să smulgă votul credulilor şi răbduriilor noştri țărani*". Se făcea, prin intermediul acestui ziar, un apel către "*toți cei ce îşi vor spune cuvântul în campania electorală să nu se lase răpiți de considerații uşoare, ci să aibă conştiința responsabilității pentru progresul poporului românesc*"[3].

---

[1] Marin Pop, *Activitatea Partidului Național Român în perioada ianuarie 1919-aprilie 1920*, lucrare în mss., care va fi publicată în Acta Musei Porolissensis XXX

[2] A.N.I.C., fond Consiliul Dirigent, dos. 560/1919, f. 320, apud. M. Muşat, I. Ardeleanu, *Viață politică în România. 1918-1921*, Edit Politică, Buc., 1976, p. 155

[3] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 181, 3 septembrie 1919

La începutul lunii octombrie într-un discurs ținut la Alba Iulia, președintele P.N.R., Iuliu Maniu face cunoscut electoratului noul program al partidului[4]. Era primul program enunțat după actul de la 1 Decembrie 1918. Acest nou program avea, de fapt, la bază, principiile și rezoluția Unirii.

Noul program a fost publicat în ziarul "Patria", într-un articol-manifest intitulat "Români! Cetățeni alegători din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș". După ce se face un excurs istoric al partidului, ale cărui origini se regăsesc în ideile revoluționarilor transilvăneni de la 1848, în articol se subliniază faptul că P.N.R. era "*depozitarul trecutului*", dar reprezenta și "*chezășia prezentului*", partidul lucrând "*pentru consolidarea internă a vieții de stat*". El avea ca obiectiv "*nivelarea cât mai grabnică și cât mai definitivă a neamului nostru integral*". Că în România întregită P.N.R. susținea egalitatea în drepturi a minorităților etnice, care urmau să se bucure de drepturi politice și culturale. Având în vedere faptul că P.N.R. era "*conștient că în structura socială actuală a poporului nostru, izvorul cel mai de căpetenie al energiilor îl găsești în țărănimea noastră*", subliniere pe care Iuliu Maniu a făcut-o și în cadrul discursului din cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, își propunea să înfăptuiască reformele menite a întări țărănimea, atât pe plan economic, cât și pe plan politic și cultural.

O altă prevedere a acestui program era cea referitoare la crearea unei clase de mijloc, una a comercianților și meseriașilor, cărora să li se acorde, în același timp, protecția cuvenită clasei muncitoare. Tot aici, se introducea termenul de dreptate socială subliniind că statul urma "*să ferească pe cel slab de exploatarea celui tare, iar cel mai tare să-l ajute a-și validita puterea, fără ca să împiedice desvoltarea celui mai slab*". Alte puncte economice ale acestui program se refereau la protecția statului față de industria mică și comerț, dezvoltarea "*sănătoasă*" a industriei mari cu ajutorul statului, industria mare fiind chemată "*să valorifice bogățiile naturale ale țării*", neimpozarea venitului minim, introducerea impozitului progresiv, câștigul de război să fie supus la impozite însemnate, dezvoltarea stabilimentelor industriale.

În domeniul educației, P.N.R. "*va stărui pentru naționalizarea și răspândirea învățământului de toate gradele și va urmări cu un deosebit interes desvoltarea instituțiunilor bisericești*".

În ceea ce privește "desăvârșirea națională", ea urma să se realizeze în toate instituțiile de stat. Cultura românească trebuia să triumfe "*pe toate terenele, fără a primejdui cultura neamurilor conlocuitoare*". Particularismul provincial trebuia înlăturat, "*atât din gândirea noastră cât și din întocmirile de stat și din instituțiile lui*". Cu Aliații din timpul războiului trebuiau întreținute legăturile de prietenie și întărită armata română.

În finalul discursului, se face un apel către electorat pentru a participa la alegerile care băteau la ușă, alegeri care, spune el, "*întronează astăzi atâtea veacuri de jertfă*" și să facă "*din exercițiul dreptului de cetățeni un prilej de curată sărbătoare în România Mare*"[5]. Și într-adevăr alegerile parlamentare din noiembrie 1919 au însemnat o sărbătoare pentru roți românii, deoarece ele erau primele alegeri de după Marea Unire.

Prin Înalt Decret Regal se stabilesc zilele în care urmau să se desfășoare primele alegeri generale de după Unire. Astfel, în zilele de 2,3,4 noiembrie au avut loc alegerile pentru Cameră, iar în zilele de 7 și 8 noiembrie pentru Senat. Noul Parlament urma să se întrunească la București pe data de 20 noiembrie 1919.

Județul Satu Mare avea dreptul, conform legii electorale pentru Transilvania, la nu mai puțin de 12 deputați și 5 senatori, deci avea 12 circumscripții electorale. Dintre aceștia 10 au fost declarați aleși, în conformitate cu articolul 46 al legii electorale, neavând contracandidați. Astfel, au primit mandatul de deputați următorii fruntași ai P.N.R.: Teofil Dragoș, în circumscripția electorală Baia Sprie; Vasile Lucaciu, pentru Baia Mare; Constantin Lucaciu, la Seini; Augustin Mircea, la Ardud; Andrei Doboși, la Ugocea; Bela Lengyel (maghiar), la Turhat; Cornel Pop, la Careii Mari; Vasile Ardelean, la Cinghir; Iuliu Pop, la Colonia Albă și George P. Văleanu, la Ecedul Mare. În circumscripția electorală Cărășeu au existat 2 candidați, și anume Eugen Barbul, care a obținut mandatul, cu 2.088 voturi, față de 859 câte a obținut

[4] *Patria*, nr. 191, 16 octombrie 1919
[5] *Ibidem*, nr. 195, 20 octombrie 1919

Augustin Ciurdariu. Şi în circumscripția Oaş s-au înscris în cursa electorală tot doi candidați, şi anume Ionel Comșa, care a obținut 2.405 voturi, față de 829 voturi, câte a obținut Aurel Dragoş[6].

Pentru Senat, județul Satu Mare avea dreptul la 5 mandate. Astfel, au primit mandatul de senatori următorii: Gavril Barbu, pentru circumscripția electorală Şomcuta Mare; Alexa Pocol, pentru Baia Mare; Alexandru Stan, pentru Seini; Florian Stan, pentru Satu-Mare şi Romul Marchiş, pentru Careii Mari[7].

La aceste alegeri parlamentare, din cele 205 candidaturi distribuite în 79 de circumscripții electorale în Transilvania şi Banat, 199 (169 de deputați şi 30 de senatori) mandate au revenit Partidului Național Român. Restul de 6 mandate au fost obținute de unele facțiuni dizidente, amintite mai sus[8].

În concluzie, se poate afirma faptul că aceste alegeri au fost câştigate de către P.N.R., şi că într-adevăr, după cum spunea C. Argetoianu, anul 1919 a fost anul ardelenilor. În jurul P.N.R. urma să se configureze şi noua majoritate parlamentară şi tot acest partid a dat şi primul ministru al guvernului.

Din păcate primul parlament românesc de după 1918, cel al blocului parlamentar, din care făceau parte P.N.R., Partidul Țărănesc şi Partidul Naționalist Democrat al lui N. Iorga, a avut o existență scurtă. Pe data de 12 martie 1920, preşedintele Partidului Țărănesc, Ion Mihalache, şi-a prezentat demisia din guvern, deoarece proiectul său de lege agrară, care a fost votat de către Parlament, a fost respins de către regele Ferdinand.

La numai o zi după demisia lui Mihalache, regele semnează decretul de numire a generalului Averescu în funcția de preşedinte al Consiliului de Miniştri[9].

Însă, pe data de 25 martie 1920, noul prim ministru dizolvă şi Parlamentul, acesta fiind considerat de către Nicoale Iorga ca un act de "*crimă politică*"[10]. Generalul Averescu avea nevoie de o majoritate parlamentară care să-l susțină şi să-şi consolideze puterea, având asentimentul regelui în acest sens.

Regele Ferdinand a semnat decretul dizolvării Corpurilor Legiuitoare şi a convocat corpul electoral pentru noi alegeri, stabilindu-se şi data acestora. Astfel, au fost stabilite zilele de 25-27 mai, pentru alegerea deputaților şi 30-31 mai pentru senatori[11].

După instalarea guvernului Averescu, Octavian Goga, care primise funcția de ministru de stat, pe data de 28 martie, în fruntea unui grup de 29 de membri ai Partidului Național, îi prezintă lui Iuliu Maniu o demisie colectivă, cerând ieşirea din partid. Într-un apel datat la 31 martie 1920 cei demisionați anunțau că au hotărât ca împreună cu Liga Poporului să înființeze un nou partid cu numele de Partidul Poporului. De asemenea, Liga Poporului a mai fuzionat cu gruparea lui Iancu Flondor şi Sergiu Niță şi cu Uniunea Națională a bănățenilor, care era condusă de către preotul Avram Imbroane[12].

În aceste condiții, Comitetul Central Executiv al P.N.R. convoacă congresul partidului pentru data de 24 aprilie 1920, la Alba Iulia. Pe ordinea de zi erau anunțate problemele ce urmau a fi dezbătute. Astfel, după ce se prezenta raportul Comitetului Central Executiv, urma să fie ales un comitet, care să facă propuneri asupra situației politice din țară, să fie îmbunătățit programul partidului şi să i se dea o nouă organizare. De asemenea, urma să fie ales un nou Comitet Central[13].

Se trimit tuturor preşedinților de organizații județene manifestul partidului şi convocarea Congresului care urma să se țină la Alba Iulia. Acest manifest trebuia afişat de către preşedinții organizațiilor județene în fiecare comună. Era primul congres al partidului de după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

---

[6] Desbaterile Adunării Deputaților (în continuare D.A.D), sesiunea ordinară 1919-1920, p. 109
[7] *Patria*, nr. 213, 13 noiembrie 1919 şi 216, 16 noiembrie 1919
[8] Marcel Ivan, *Evoluția partidelor politice în cifre şi grafice.1919-1932*, Sibiu, 1934, tabelul IV
[9] Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, pp. 16-17
[10] *Neamul românesc*, nr. 54, 19 martie 1920
[11] Monitorul Oficial, nr. 270, 27 martie 1920, p.13421
[12] Gh. I. Florescu şi I. Saizu, *Alegerile parlamentare din România între anii 1919-1922*, în *Cercetări istorice*, IV, Iaşi, 1973, p. 322
[13] *Patria*, nr. 79, 11 aprilie 1920

La acest congres foştii parlamentari erau membri de drept. Înafară de aceştia, fiecare circumscripţie trimitea câte 2 delegaţi şi fiecare judeţ câte 5. În ceea ce priveşte circumscripţiile electorale erau luate în considerare cele din toamna anului 1919[14]. Astfel, au luat parte la Congres, înafară de deputaţi şi senatori, 542 de delegaţi din cele 22 de judeţe ale Transilvaniei[15].

Congresul P.N.R. a adoptat un proiect de rezoluţie şi s-au ales organele de conducere. Iuliu Maniu a fost reales în funcţia de preşedinte, la propunerea doctorului Ioan Coltor, care a fost primită cu aplauze îndelungi şi ovaţii entuziaste. Având în vedere faptul că, după cum era şi firesc, partidul s-a extins la nivelul întregii ţări, pentru a se putea face o cât mai bună propagandă electorală, s-a hotărât să se aleagă un comitet de o sută de persoane[16]. Din rândul acestuia a fost ales, apoi, Comitetul Central Executiv format din următorii lideri: Iuliu Maniu, preşedinte, Vasile Goldiş, Al. Vaida Voevod, Ştefan Cicio Pop, vicepreşedinţi, Sever Dan, secretar general, Valer Branisce, Iustin Marşieu, Ion Agârbiceanu, Voicu Niţescu, Aurel Lazăr, Valer Moldovan, Aurel Dobrescu, George Adam, Ioan Coltor, Vasile Saftu, Mihai Popovici, membri. Acesta urma să colaboreze permanent cu preşedintele Iuliu Maniu. A fost aleasă şi o comisie de 40 de persoane care să examineze situaţia politică din ţară şi să formuleze proiectul de rezoluţie al congresului[17].

La acest Congres au mai luat cuvântul Nicolae Iorga şi Ion Mihalache, care au vorbit despre reforma agrară şi necesitatea înfăptuirii acesteia, precum şi Al. Vaida-Voevod.

Comisia de 40 a prezentat rezoluţia Congresului în care se prevedea tipărirea impresionantului discurs al lui Iuliu Maniu în câteva zeci de mii de exemplare şi răspândirea lui în întreaga ţară. Apoi, se aduceau mulţumiri lui Iuliu Maniu pentru modul cum a condus partidul până la acel moment şi pentru sacrificiile pe care le făcea pentru acest partid. Se sublinia faptul că organizarea partidului se păstra "*nealterată*", urmând a fi extinsă la nivelul întregii ţări. Comitetul Central Executiv a fost însărcinat cu ducerea tratativelor în vederea colaborării cu partidele a căror principii coincideau cu cele ale P.N.R. Era criticat guvernul Averescu, care guverna prin decrete-legi, Palamentul fiind dizolvat. Combătea orice tendinţă de separatism, "*cât şi acele improvizaţii pripite de guvernământ*", care nu ofereau continuitatea de drept, nesocotind dezvoltarea istorică firească.

Comisia aproba activitatea Comitetului Central Executiv al partidului şi pe cea de guvernământ a cabinetului Vaida.

Pe plan extern se aducea recunoştinţă faţă de Puterile Aliate

---

[14] *Ibidem*, nr. 82, 17 aprilie 1920

[15] *Ibidem*, nr. 90, 27 aprilie 1920

[16] De fapt au fost aleşi 125 de fruntaşi în acest comitet. Aceştia proveneau din toate judeţele Transilvaniei şi Banatului şi erau principalii lideri politici ai Partidului Naţional, mulţi dintre ei viitori parlamentari, de aceea publicăm componenţa acestui comitet, în ordine alfabetică: Ioan Adam, Ion Agârbiceanu, Valer Branisce, Nicolae Brânzeu, Sever Bocu, Simion Balea, Andrei Bârsan, Lucian Borcea, Iosif Blaga, Ioan Bianu, Sebastian Bornemisa, Eugen Bran, Coriolan Bohăţiel, Ioan Buşiţa, Romul Boilă, Gheorghe Bilaşcu, Emil Bologa, Nicolae Bratu, Victor Branisce, Liviu Cigăreanu, Vasile Chiroiu, Aurel Cozma, Vasile Chindriş, Gheorghe Crişan, Romul Curta, Ioan Coltor, Zosim Chirtop, Gheorghe Dobrin, Victor Deleu, Andrei Doboşi, Sever Dan, Cornel Dărămuş, Candid David, Silviu Dragomir, Sever Erdelyi, Atanasie Ghidiu, Vasile Goldiş, Andrei Ghidiu, Alexandru Gheţie, Lucian Gheorgheviciu, Ilarie Holom, Emil Haţieganu, Ioan Iosif, Gavrilă Iuga, Nicolae Lăzărescu, Dimitrie Lascu, Vasile Lucaciu, Alexandru Lupean, Aurel Lazăr, Iuliu Maniu, Eugen Muntean, Iustin Marşieu, Sever Miclea, Gheorghe Moroianu, Ioan Moţa, Isidor Marcu, Romul Marchiş, Liviu Micşa, Iosif Macaveiu, Dumitru Manu, Romul Micşa, Cornel Mesaroş, Valer Moldovan, Victor Moldovan, Iancu Meţian, Izidor Marcu, Ştefan Meteş, Simion Nemeş, Alexandru Nemeş, Voicu Niţescu, Aurel Nilvan, Pompeiu Nistor, Andrei Nicola, Gavril Oşianu, Laurenţiu Oancea, Vasile Pahone, Ştefan Cicio Pop, Laurenţiu Pop, Gheorghe Popoviciu, Uroş Păteanu, Gheorghe Pop, Ioan Pop-Morlaca, Iacob Pop, Ioan Pop, Ionel Pop, Ariton Popa, Augustin Pordea, Victor Pralea, Gavril Precup, Emil Precup, Ghiţă Pop, Grigore Pletosu, Traian Petraşcu, Petru Popovici, Ioan Rafiroiu, Alexandru Rusu, Alexandru Racoţi, Octavian Rusu, Dionisie Roman, Ioan Roman, protopop Simu, inginer Stoica, Vasile Suciu, Ioan Sâmpălean, Florian Stan, Vasile Saftu, Eugen Savu, Vasile Sava, Coriolan Steer, Aurel Socol, I. Teculescu, dr. Tălăşescu, Tit Liviu Tilea, Simion Tămaş, Camil Velican, dr. Vescan, Alexandru Vaida Voevod, Aurel Vălean, Romul Veliciu, Toma Vasinca, Nicolae Zigre (*Patria*, nr. 91, 28 aprilie 1920)

[17] *Ibidem*, nr. 92, 29 aprilie 1920

La final, Congresul mulțumește Comitetului Executiv pentru lucrările împlinite și dă descărcarea de gestiune pe timpul trecut de la Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918 și până la data respectivă[18].

Având la bază hotărârile adoptate la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și "*ca postulat politic desăvârșirea unirii*", pentru a cărei legiferare partidul se angaja să lupte, la Congresul de la Alba Iulia din 24 aprilie 1920 P.N.R. a adoptat un program de muncă, sintetizat în 13 capitole[19].

A doua zi după Congres, pe 25 aprilie, Iuliu Maniu și Alexandru Vaida Voevod comunică lui Nicolae Iorga și Ion Mihalache, care se deplasaseră în mod special la acest congres, faptul că acceptă o colaborare în campania electorală cu partidele pe care aceștia le reprezentau, respectiv Partidul Național-Democrat și Partidul Țărănesc. Nu se accepta, însă, o colaborare cu liderul țărănist dr. Nicolae Lupu, care nu era bine văzut de către rege.

Pe data de 29 aprilie, Comitetul Electoral al P.N.R. dădea presei următorul comunicat: "*Pe baza hotărârei votate de Congres, Partidul Național Român, în lupta electorală contra guvernului Averescu, va sprijini cu suprema sa energie partidele opoziționiste și în primul rând va da întreg sprijinul său Partidului Național-Democrat de sub conducerea dlui Niculae Iorga și celui țărănesc de sub șefia dlui Mihalache precum și partidelor democratice naționale din provinciile alipite: Basarabia și Bucovina*"[20].

A doua zi, tot în ziarul Patria era publicat articolul "Colaborarea cu Federația", în care se amintea de rezoluția votată la Congres, prin care s-a hotărât colaborarea cu Federația lui Iorga și Mihalache. Se sublinia faptul că acest lucru a fost dezbătut și votat de către Congres și nu era doar hotărârea Comitetului Executiv. Această colaborare, se spunea în articol, "*mai are un substrat sufletesc, care tronează de-asupra tuturor considerentelor politice. Atâta vreme cât în fruntea acestei formațiuni politice din vechiul Regat, se află personalitatea dlui N. Iorga, ușor se va înțelege, când se va reaminti de câtă autoritate morală are d-sa la noi, în toate straturile societății, că colaborarea cu domnul Iorga în alegeri era în asentimentul poporului dela noi, în acel asentiment politic și cultural, în care d-sa a pătruns de douăzeci de ani încoace*"[21].

Sub aceste auspici continua campania electorală din anul 1920, în care s-au polarizat două mari grupări politice și anume cea din jurul Partidul Poporului, aflat la guvernare, și partidele care au constituit Blocul parlamentar și guvernaseră înainte.

Partidul Național Român era hotărât să-și mențină monopolul politic în Transilvania și Banat. De aceea a început o propagandă politică intensă. În fruntea listelor de candidați se aflau președintele partidului Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voevod, Vasile Goldiș, Mihai Popovici, Voicu Nițescu, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Victor Deleu și mulți alți lideri importanți.

Ziarul *Patria* din Cluj, oficiosul P.N.R., publica lista definitivă a candidaturilor, pe județe și circumscripții electorale. Pentru județul Sătmar candidau, la Cameră, următorii fruntași ai P.N.R.: în circumscripția electorală Șomcuta Mare candida fostul prim ministru Alexandru Vaida Voevod; la Baia Mare a fost anunțată candidatura fostului ministru Mihai Popovici, dar acesta se retrage în favoarea cunoscutului luptător național Vasile Lucaciu; la Ardud candida fostul deputat Augustin Mircea; la Ugocea-Oaș, Andrei Doboși, fost deputat, iar la Careii Mari, George P. Văleanu, fost deputat, deasemenea. La Senat candidau Alexa Pocol, proprietar de mine și fost senator, în circumscripția electorală Baia Mare, iar în circumscripția Satu Mare candida Florian Stan, fost senator și el în primul parlament al României Mari[22].

În cercurile politice de la Cluj, Octavian Goga anunța faptul că alegerile parlamentare se vor amâna cu o săptămână în Transilvania. Această amânare era văzută de către liderii P.N.R. ca un motiv pentru

---

[18] Ibidem, nr. 90, 26 aprilie 1920
[19] Ibidem, nr. 93, 30 aprilie 1920
[20] Ibidem
[21] Ibidem, nr. 94, 1 mai 1920
[22] Ibidem, nr. 110, 25 mai 1920; 111, 26 mai 1920; referitor la renunțarea la candidatură a lui Mihai Popovici în favoarea lui Vasile Lucaciu, vezi Ibidem, nr. 112, 27 mai 1920

guvernul Averescu de a-şi concentra toate forţele şi mijloacele electorale în Transilvania, împiedicând alegerea candidaţilor altor partide.

După decretul-lege adoptat, noile circumscripţii trebuiau publicate cu 30 de zile înainte de alegeri, ceea ce nu s-a întâmplat. Liderii P.N.R. spuneau că această întârziere se făcea cu scopul ca cei care candidau din partea P.N.R., în Transilvania, să nu-şi poată cunoaşte electoratul şi să ia legătura cu acesta pentru propagandă, în vreme ce candidaţii guvernului cunoşteau delimitarea circumscripţiilor şi porniseră deja în campanie electorală în noile circumscripţii[23].

În Monitorul Oficial nr. 23 din data de 2 mai, guvernul Averescu publica decretul-lege referitor la amânarea alegerilor din Transilvania şi Banat, stabilindu-se zilele de 3 şi 4 iunie pentru Cameră, zilele de 6 şi 7 pentru Senat şi ziua de 8 iunie pentru Colegiul universitar din Cluj. Motivaţia amânării acestor alegeri era, în concepţia generalului Averescu, faptul că dificultăţile de ordin material, ca repartizarea circumscripţiilor electorale, afişarea listelor, etc., au făcut ca el să amâne alegerile pentru Transilvania şi Banat. Dar, în ziarul "Patria" se afirma că repartizarea noilor circumscripţii electorale era publicată tocmai în acelaşi Monitor Oficial prin care se amânau alegerile şi sublinia că aceasta era o "*dovadă eclatantă şi indubitabilă a mistificărilor înscenate de generalul Averescu*"[24].

În aceste condiţii candidaţii P.N.R. îşi începeau turneele electorale. Fostul prim ministru, Al.Vaida-Voevod începea un lung turneu în aproape toate judeţele Transilvaniei, pe data de 6 mai 1920, când are loc o mare adunare electorală la Făgăraş[25]. Turneul lui Vaida continuă, şi pe data de 9 mai este prezent la adunarea de la Satu-Mare. Adunarea din acest oraş s-a ţinut în Sala "Panonia", unde s-a adunat un public numeros, format din intelectuali, ţărani şi alegători de alte etnii, care au venit să audă ce cuprindea programul P.N.R. în privinţa minorităţilor naţionale. Preşedinte al adunării a fost ales Andrei Doboşi, iar primul vorbitor a fost Vaida-Voevod. Acesta face o analiză a situaţiei politice şi vorbeşte despre evenimentele care au precedat schimbarea guvernului pe care l-a condus, schimbare care a întrerupt, spune el, opera începută pe plan extern. Urmează la cuvânt Mihai Popovici, care combate zvonul conform căruia P.N.R. ar fi separatist, ci el lupta pentru unitatea naţională şi pentru refacerea ţării, apoi Andrei Doboşi, care a prezentat un bilanţ al activităţii sale ca deputat în Parlament. De la Satu-Mare, Vaida şi Popovici au plecat la Şomcuta-Mare, unde, de asemenea, au fost întâmpinaţi de către intelectuali şi ţărani, în număr de câteva mii.

Adunarea de la Şomcuta a avut loc pe data de 10 mai şi a fost prezidată de către protopopul Ilieşiu. Au vorbit Vaida şi Popovici, care au prezentat poziţia P.N.R. faţă de celelalte partide politice, în lupta electorală. A mai luat cuvântul Aurel Nilvan, din partea organizaţiei locale a P.N.R.[26].

Al. Vaida-Voevod îşi continuă turneul electoral, ajungând pe data de 11 mai la Baia-Mare. Cu toate că timpul era nefavorabil, la adunarea din acest oraş au participat "*întreaga inteligenţă*" şi foarte mulţi ţărani. Şedinţa a fost deschisă de către protopopul Iosif Pataki, după care a luat cuvântul Al. Vaida-Voevod, care face o analiză a situaţiei interne şi internaţionale, evidenţiind rezultatele guvernului pe care l-a condus. La rândul lui, Mihai Popovici a prezentat activitatea guvernului Vaida şi programul P.N.R. În mijlocul ovaţiunilor celor prezenţi, Mihai Popovici a primit candidatura pentru un mandat de deputat al circumscripţiei Baia-Mare[27], care la vremea respectivă făcea parte din judeţul Sătmar (Satu-Mare). Însă, după ce Vasile Lucaciu se hotărăşte să candideze pentru un mandat de deputat din partea P.N.R., Mihai Popovici renunţă la candidatura în această circumscripţie în favoarea acestuia[28].

În data de 12 mai 1920, Al. Vaida Voevod participă la adunarea de la Vişeu, la care, pe lângă autorităţile oraşului, a participat şi un numeros public, iar profesorii, în fruntea corurilor, "*au ridicat spiritul adunării*", prin cântecele pe care le-au intonat.

---

[23] Ibidem, nr. 93, 30 aprilie 1920
[24] Ibidem, nr. 96, 3 mai 1920
[25] Ibidem, nr. 106, 18 mai 1920
[26] Ibidem, nr. 100, 12 mai 1920
[27] Ibidem, nr.102, 14 mai 1920
[28] Ibidem, nr. 112, 27 mai 1920

De la Vișeu, Vaida a plecat spre Sighet, pe frumoasa vale a Vișeului, fiind întâmpinat pretutindeni, în toate satele, de poporul adunat, în frunte cu preoții. În special la Vișeu de Mijloc și Petrova, întâlnirea a fost una deosebită, poporul așteptând până la orele 10 seara, cu lămpașe, în frunte cu preotul Darie, sosirea lui Vaida.

În data de 14 mai a avut loc adunarea de la Sighet, în cadrul căreia a vorbit, printre alții, Simion Balea, Al. Vaida-Voevod, Mihai Popovici și Gavrilă Iuga[29].

Din Sighetul Marmației, Al. Vaida-Voevod a plecat la Oradea, unde, pe data de 17 mai 1920, a avut loc o mare adunare electorală. Aurel Lazăr, președintele organizației P.N.R. din județul Bihor, a convocat această adunare în Sala Prefecturii din Oradea[30]. De la Oradea, Al. Vaida-Voevod pleacă la Dej, județul Solnoc-Dobâca, unde, pe data de 18 mai, are loc o altă adunare electorală în Sala Prefecturii[31].

Peste tot, în special în satele din zona Lăpușului Român, Al Vaida-Voevod și Mihai Popovici au fost primiți "*cu cea mai mare însuflețire*", iar "*oratorii sunt ascultați ca la biserică*"[32].

Astfel, se încheia lungul turneu electoral al fostului prim ministru Vaida-Voevod, turneu care, după cum se poate vedea, s-a bucurat de un real succes, opera lui Vaida în timpul guvernării și, mai ales contribuția sa la încheierea tratatelor de pace fiind cunoscută și apreciată de către toți românii transilvăneni, membrii sau simpatizanți ai P.N.R.

Partidul de guvernământ a fost acuzat de numeroase acte de violență, de fraude electorale și falsificarea alegerilor.

În bătălia pentru un mandat de senator în circumscripția Carei, județul Sătmar, deputatul deja ales, Gh. Văleanu surprinde comisia de votare în momentul când falsificau alegerile, noaptea, în prezența martorilor, aceștia fiind denunțați parchetului. Este vorba de secția de votare din comuna Berveni, unde deputatul Gh. Văleanu și preotul Gh. Mureșan, candidatul acestei circumscripții la Senat, s-au deplasat în noaptea dintre alegeri, respectiv în noaptea de 6 spre 7 iunie. În contestația sa, deputatul Văleanu spune că în prima zi, pe la orele 5 după-amiază, candidatul P.N.R. avea un avans de 400-500 de voturi. Văzându-se amenințat cu pierderea scrutinului, candidatul averescan a recurs la falsificarea alegerilor. În acea noapte, pe la orele 1 și jumătate, deputatul Văleanu a surprins comisia de votare din secția Berveni în momentul când "*operau pentru alegerea candidatului oficial dl. Marchiș*". Președintele secției de votare, spune Văleanu, a dat ordin juraților satului, după ce prefectul părăsise secția de votare, să strângă din sat certificatele de alegător, de la cei care dormeau. Împreună cu jandarmii au mers din casă în casă și au adunat certificatele. În momentul când i-a surprins Văleanu se desfășura următoarea operațiune: președintele secției de votare, Szechely, lua buletinele de vot de culoare albastru-închis, care erau buletinele de vot ale candidatului guvernamental și le vâra în plic și apoi în urnă. Un om de încredere al candidatului citea lista de alegători, un altul căuta aceste nume între lista de alegători, iar altul căuta aceste nume între certificatele de alegători luate de la oameni. Dacă nu se regăseau printre acestea, președintele secției făcea alte certificate din cărțile de alegător luate de la notarul comunei, pe care l-a sculat din somn pentru a le obține. Urmărind de la geam toată această operațiune, Văleanu îi cheamă ca și martori pe jandarmii care păzeau afară secția de votare și mai având ca martor un învățător a strigat la geam: "*Așa se face votarea?*", la care cei din sală au înlemnit, neașteptându-se să fie surprinși la ora respectivă. În aceste condiții, deputatul Gh. Văleanu a întocmit un proces verbal cu depozițiile martorilor și l-a înaintat parchetului[33].

După cum am văzut mai sus, județul Satu Mare avea dreptul, conform noii legi electorale, să trimită în Parlamentul României 7 deputați și 3 senatori, față de 12 deputați și 5 senatori cât a avut dreptul la alegerile parlamentare din noiembrie 1919.

---

[29] Ibidem, nr. 108, 22 mai 1920
[30] Ibidem, nr. 106, 18 mai 1920
[31] Ibidem, nr. 107, 17 mai 1920
[32] Ibidem, nr. 115, 30 mai 1920
[33] Ibidem, 123, 11 iunie 1920

În circumscripția Şomcuta Mare, Alexandru Vaida Voevod l-a avut ca şi contracandidat pe Sever Pop. A fost o victorie la limită a candidatului P.N.R., care obținut 1.854 voturi, față de cele 1.840 ale contracandidatului său, deci numai cu 14 voturi mai mult[34].

În circumscripția Baia Mare, la fel, candidatul P.N.R. Vasile Lucaciu a obținut 1919 voturi, față de cele 1.882 voturi obținute de către contracandidatul său Geza Hoffer. Însă, după alegeri, Vasile Lucaciu va trece la Partidul Poporului, fiind acuzat în Parlament de imoralitate politică[35].

La Caraşeu, candidatul P.N.R. Vasile Ardelean a obținut doar 455 de voturi, față de cei doi contracandidați ai săi, Iosif Nistor, care a obținut 679 voturi şi Eugen Barbul, 1977 voturi, cel din urmă primind mandatul de deputat.

La Ardud a învins candidatul P.N.R Augustin Mircea, care a obținut 922 voturi, față de 661 voturi, câte a obținut Vasiliu Costin şi doar 30 de voturi, câte a obținut Victor Babeş.

La Satu-Mare s-au obținut următoarele rezultate: Iuliu Doszkal-1201 voturi, Ion V. Crețoiu-304 şi Bela Lengyel-261 voturi.

La Careii Mari a învins detaşat candidatul P.N.R., fostul deputat George P. Văleanu, obținând 830 voturi, iar ceilalți 3 contracandidați au obținut doar câteva voturi, respectiv Vasile Lohan, 12 voturi, Cornel Pop, 18 voturi şi Ioan Sechely, 14 voturi. Nu sosiseră, încă, rezultatele din circumscripția electorală Oaş[36].

În circumscripția Oaş-Ugocea, din partea P.N.R a candidat Andrei Doboşi, iar din partea guvernului Ioan V. Vancea, fost prefect de Alba. Acesta din urmă era declarat câştigător cu 1.887 voturi, față de 1.493, câte a întrunit Andrei Doboşi. Dar, în momentul validării mandatului de către Cameră, în contestația introdusă şi susținută de către deputatul P.N.R., Vasile Chiroiu, se observă mari greşeli în ceea ce priveşte totalizarea voturilor. Se dădea exemplul secției de votare Oraşu Nou şi Bixad. La cea din urmă, s-au înregistrat 422 voturi exprimate, din care au fost anulate un număr foarte mare şi anume 153 de voturi. În aceste condiții Andrei Doboşi a obținut 37 de voturi, iar Vancea 252 voturi. Dar la totalizare se observă faptul că în dreptul lui Vancea apăreau 405 voturi, deci i s-au adăugat şi voturile anulate. Astfel, deputatul Vasile Chiroiu cere, în conformitate cu art. 83 din codul electoral al Ardealului, să se verifice aceste erori. Contestația lui a fost admisă şi s-a ales o comisie pentru anchetarea acestui caz[37]. Probabil aceasta a şi fost cauza organizării de noi alegeri parțiale în septembrie 1921.

La Senat, în circumscripția electorală Satu Mare candidatul P.N.R. a pierdut alegerile în fața lui Silviu Herbay, care a obținut 1.064 voturi, față de cele 405 voturi ale lui Florian Stan. Cel de-al treilea candidat, Gavril Szabo a obținut doar 383 voturi.

În circumscripția electorală Baia Mare, candidatul P.N.R Alexa Pocol a primit un nou mandat de senator, obținând 1.603 voturi. Ceilalți doi contracandidați ai săi au fost Teofil Dragoş, care a obținut 1.025 voturi şi Victor Babeş, care a obținut doar 106 voturi[38].

După cum se poate observa, renumitul profesor universitar Victor Babeş, candidatul partidului de guvernământ nu a obținut în județul Sătmar decât 30 de voturi la Cameră şi 106 la Senat, ceea ce înseamnă că alegătorii au votat liderii locali, pe care-i cunoşteau mai bine.

În circumscripția electorală Careii Mari s-a produs frauda despre care am amintit mai sus. Aici au fost trei candidați şi anume: protopopul Gheorghe Mureşan din partea P.N.R, Ioan Savanyu şi contestatul protopop Romul Marchiş, din partea partidului de guvernământ. Din cele 1.217 voturi exprimate, 12 au fost anulate, Romul Marchiş a obținut 623 voturi, Gheorghe Mureşan 555 voturi şi Ioan Savany doar 27 voturi.

În momentul validării mandatelor de către Senat, Liviu Micşa, senator P.N.R de Solnoc-Dobâca a introdus o contestație, invocând fraudarea alegerilor, argumentând aceasta prin cele descoperite de deputatul Văleanu, amintite mai sus. I s-a spus că la sfârşitul şedinței se va dezbate şi această contestație, dar secțiunea verificatoare "*constatând că alegerea s-a efectuat în regulă, deşi a găsit la dosarul ei o*

---

[34] D.A.D., nr. 4, şedința din 22 iunie 1920
[35] *Ibidem*, p. 17
[36] *Ibidem*
[37] *Ibidem*, nr. 6, şedința din 25 iunie 1920, p. 76
[38] Desbaterile Senatului, nr. 2, şedința din 22 iunie 1920, p. 11

contestațiune, totuși a validat-o" și îi roagă pe senatori să-l proclame ales pe Romul Marchiș, ceea ce majoritatea averescană a și votat[39].

Așadar, organizația P.N.R din județul Satu Mare trimitea în Parlamentul României Mari doi deputați, în persoana lui George P. Văleanu și Augustin Mircea. De asemenea, mai trimitea și un senator, în persoana lui Alexa Pocol, iar în circumscripția Ugocea-Oaș se efectua o anchetă parlamentară privind desfășurarea acestor alegeri. Acest rezultat poate fi considerat unul bun, având în vedere faptul că aceste alegeri au fost organizate de către partidul de guvernământ, care a fost acuzat de o serie de abuzuri, fraude și teroare, pe care alegătorii transilvăneni nu le mai întâlniseră decât înainte de 1918.

În concluzie, se poate afirma faptul că cu toate eforturile Partidului Poporului, aflat la guvernare, în special cele ale lui Octavian Goga, de a împiedica propaganda P.N.R., acesta din urmă a reușit să obțină 27 de mandate, ceea ce îl situa pe locul al doilea între partidele din România.

O altă concluzie ar fi acea că, începând cu aceste alegeri, în Transilvania și Banat încep să pătrundă și partidele din Vechiul Regat, dar vor avea un oarecare succes la electorat doar în momentul când vor deține puterea și vor organiza ele alegerile. P.N.R. rămânea, în continuare, partidul cu cea mai mare priză la electoratul din Transilvania și Banat.

Până la alegerile din anul 1922, în județul Sătmar au avut loc și alegeri parțiale. Astfel, la sfârșitul lunii septembrie 1921 au avut loc alegerile parțiale în circumscripția electorală Oaș, alegeri care au generat mari pasiuni politice, fiindcă acestea reprezentau un semnal pentru noile alegeri parlamentare.

Ziarul "Patria", oficiosul P.N.R. anunța și candidaturile în această circumscripție. Astfel, din partea P.N.R. candida Ioan Doboși[40], fost prim pretor la Ugocea. Era nepotul lui Andrei Doboși[41], care candidase în acest cerc la alegerile din 1920 împotriva lui Ioan V. Vancea, fost prefect al județului Alba. Acesta din urmă a fost candidatul guvernului și se pare că a fost ajutat să câștige de către starețul mănăstirii Bixad, în calitate de președinte al circumscripției electorale. Starețul ar fi furat 240 de voturi, cu care a câștigat Vancea, iar după care s-a sinucis. După cum am amintit mai sus, împotriva acestor alegeri s-a introdus o contestație la Cameră.

Din partea P.N.L. candida la aceste alegeri parțiale avocatul Giurescu, bănățean stabilit în Satu Mare. Dar la liberali mai era un pretendent și anume I. Dragoș, cel care l-a adus pe Vintilă Brătianu în situația neplăcută de a fi învins la Șomcuta Mare, tot în cadrul unor alegeri parțiale[42].

În vederea câștigării alegerilor de către candidatul guvernamental Ioan Suciu, fost ministru de resort în cadrul Consiliului Dirigent, se pune în mișcare întreg aparatul administrativ, în frunte cu Petru Groza, ministrul Ardealului.

În ziua de 29 august 1921 s-a întrunit comitetul electoral central al județului Satu -Mare, care a ales în unanimitate ca președinte al circumscripției electorale pe dr. Mihai Pop. Peste 4 zile, însă, prefectul Băltescu, știind că acesta "*este un om cinstit și deci va refuza să se facă unealta vinovată a tuturor abuzurilor ce se pun la cale de guvern*", a ordonat să se facă o nouă alegere, anulând-o în mod arbitrar pe prima. La această nouă convocare nu au participat "*decât câțiva membri cari sub presiunea dlui prefect*" au ales ca și președinte al biroului electoral de circumscripție pe un funcționar local.

Pe lângă candidatul oficial al guvernului Ioan Suciu, în cursa electorală, din partea Partidului Poporului, s-a mai înscris și șeful de cabinet al lui Octavian Prie, Ferșigan. El a fost amenințat de către Petru Groza cu închisoarea dacă nu se retrage din cursa electorală[43]. Acesta s-a și retras, deoarece nu îl mai găsim pe listele cu rezultatele obținute.

---

[39] *Ibidem*, p. 12

[40] Vezi, o schiță biografică a lui Ioan Doboși în Claudiu Porumbăceanu, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Editura Solstițiu, Satu-Mare, 2000, pp.83- 84

[41] *Ibidem*, pp. 82-83

[42] *Patria*, nr. 165, 29 iulie 1921

[43] *Ibidem*, nr. 199, 7 septembrie 1921

Având în vedere aceste ingerințe ale guvernului, care dorea cu orice preț să câștige aceste alegeri, rezultatul lor era previzibil. Aşadar, Ioan Suciu câştigă aceste alegeri, obținând 2.700 voturi, el fiind urmat de Andrei Doboşi[44], care a întrunit 1.714 voturi şi Asteţiu, independent, cu doar 320 voturi.

Conducerea centrală a P.N.R. subliniază faptul că Doboşi nu a fost candidatul oficial al partidului, deoarece partidul se retrase din Parlament pe data de 16 iulie 1921, însă a dat voie organizației județene să-şi fixeze candidatul pe care îl dorea şi să participe la aceste alegeri. Cu toate că nu era un candidat oficial, precum era cel al Partidului Poporului, guvernul era acuzat de numeroase ilegalități şi teroare, care, se spune în ziarul "Patria", nu a mai fost întâlnită de pe vremea guvernului maghiar al lui Tisza. Sunt invocate o serie de ilegalități. Astfel, adunările convocate de către Andei Doboşi n-au fost admise decât în 3-4 comune. În celelalte au fost oprite sau dizolvate de către jandarmi, pe motivul că e stare de asediu. În schimb, cele convocate de candidatul guvernului s-au ținut peste tot.

Au fost destituiți o serie de funcționari publici cum a fost cazul notarului şi primarului din Batarci, şantajați şi repuşi în funcție, iar notarul din Turț a fost înlocuit cu notarul Goja. Acesta din urmă era acuzat că în toamna anului 1918 a protestat împotriva Unirii şi că a făcut parte din directoratul comunist. Notarul din Gherța Mică a fost destituit şi înlocuit tot cu Goja. Aceste destituiri şi amenințări veneau din partea prefectului Băltescu, care l-a destituit şi pe subprefect, pe motiv că nu reuşise să fie ales ca preşedinte al biroului central electoral din circumscripția Oaş.

S-au făcut, apoi, o serie de promisiuni de oficii. Pretorului Pop Aladar i s-a promis funcția de primpretor la Oraşu Nou şi funcționarului ungur Peretz, care refuzase să depună jurământul către statul român şi era gata să plece în Ungaria.

În această campanie electorală au fost mobilizați toți funcționarii publici, "*degradând astfel în modul cel mai ruşinos pe slujbaşii statului la rolul de agenți electorali*". Şi funcționarii de la consilieratul agricol au fost mobilizați şi împărțiți la secțiile de votare şi se dădea exemplul lui Vicaş, Drăgan etc. Ei stăteau între alegători şi le arătau deciziile consilieratului agricol referitor la arendările forțate din diferite comune şi amenințându-i pe alegători că dacă nu vor vota cu candidatul guvernului "*toate decisele acele nu se vor mai aplica şi chiar pământul care l-au căpătat li se va lua înapoi*". Le mai arătau legea agrară semnată de către primul ministru Al. Averescu, spunându-le că dacă va veni Al. Vaida Voevod înapoi ca prim ministru le va lua pământul[45].

Abuzurile guvernului în această campanie electorală în circumscripția Oaş reies şi din două telegrame trimise de către corespondenții ziarului "Patria". Astfel, într-o telegramă datată 17 septembrie 1921 se afirmă următoarele: "*În circumscripția Oaşului, alegerea se face cu concursul public al jandarmilor dlui Averescu. Adunările partidului național sunt împrăştiate de jandarmi ei înconjoară casele alegătorilor şi a preoților ca împănații de pe vremea lui Tisza*", iar în a doua telegramă datată 18 septembrie, se spune că este vorba de casa "*vrednicului*" protopop Damian din Negreşti, care a fost înconjurată de jandarmi, în timp ce populația s-a adunat să asculte discursul candidatului P.N.R.[46].

Aşadar, în acest mod au decurs şi alegerile parțiale din circumscripția electorală a Oaşului, alegeri care au dovedit faptul că județul Satu Mare rămânea, în continuare, un fief important al P.N.R. şi că doar cu intervenția directă a guvernului şi aparatului administrativ local se puteau câştiga şi aici mandate de deputați sau senatori. Însă, din păcate aceste intervenții devin o tradiție în perioada interbelică şi premierul care era desemnat să formeze noul guvern organiza noi alegeri, pe care le şi câştiga, cu orice preț, excepție făcând alegerile parlamentare din anul 1937.

În concluzie, se poate afirma faptul că perioada 1919-1920 a fost una fărâmițată din punct de vedere politic. Există unele diferențieri şi în ceea ce priveşte alegerile parlamentare din noiembrie 1919 şi iunie 1920. Dacă la primele P.N.R. a deținut monopolul politic în Transilvania, la cele din 1920 se poate observa

---

[44] Din aceste documente reiese faptul că Ioan Doboşi a fost înlocuit din propunerea de candidat al P.N.R. de către unchiul său Andrei Doboşi

[45] *Patria*, nr. 212, 12 septembrie 1921

[46] Ibidem, nr. 211, 21 septembrie 1921

o divizare a electoratului. Acum pătrund în Transilvania, mai puternic, și partidele din vechiul Regat. La alegerile din iunie 1920 Partidul Poporului, partid de guvernământ, a fost acuzat de o serie de abuzuri și ingerințe, nemaiîntâlnite în Transilvania din perioada austro-ungară.

Cu toate că alegerile din anul 1920 au fost câștigate, la nivel național, de către partidul de guvernământ, multe organizații ale P.N.R., printre care și cea amintită în prezentul studiu, au rămas fiefuri electorale ale acestui partid istoric transilvănean.

The organization of Romanian National Party of Satu Mare County and the first two parliamentary elections after the Great Union (November 1919 and June 1920)

Abstract

In this study we intend to analyze how the first two parliamentary elections campaign were held in Satu Mare county, namely the participation of the Romanian National Party organization in this county in parliamentary elections in November 1919 and June 1920, the first elections after the Great Union. These elections were deployed in accordance with electoral law adopted by the Grand National Council of Transylvania in Sibiu, in July-August 1919, sanctioned, then by King Ferdinand. There were some differences between this law and the one from the Old Kingdom, one of which is Article 46 which provided that if there is one candidate in a constituency, he was declared elected without being deployed the elections.

Silviu Dragomir - Artizan şi Istoric al Marii Uniri

Arhimandrit dr. Emanuil Rus
Stareţ al Mânăstirii "Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel" Bixad

Silviu Dragomir, unul dintre cei mari istorici români, şi-a pus cu abnegaţie şi devotament talentul, puterea de muncă şi inteligenţa în slujba unor înalte idealuri ale ţării sale, stabilind adevărul în legătură cu o serie de evenimente complexe şi uneori confuze din viaţa poporului român, probându-l cu documente pe care nu le poate contesta niciun om bine informat şi de bună-credinţă. Erudit de renume, "a fost un militant în sensul unor autentice aspiraţii naţionale, un apărător al suveranităţii şi integrităţii teritoriale a României, pentru care luptase în tinereţe alături de Goldiş, ca secretar al Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia. Acesteia i-a şi dedicat pagini memorabile, îndreptăţite şi corecte sub aspect istoric. Desigur, ca istoric participant, a dispus adeseori accentele în raport cu concepţia politică de care fusese animat, uneori, poate exagerând sub aspectul terminologiei şi al metodologiei, dar întotdeauna corect cu sine şi cu poporul căruia i-a aparţinut". (Pompiliu Teodor, *Silviu Dragomir*, în "Tribuna", Cluj-Napoca, XXX, 1998, nr. 10). Fiind "format în ambianţa pozitivismului şi a tradiţiilor istoriografiei ardelene, ce a îmbinat scrisul cu militantismul, Silviu Dragomir a slujit, prin scrisul istoric, idealul naţional, încă din faza începuturilor, angajându-se în marea dezbatere din istoriografia începutului nostru de secol cu lucrări fundamentale consacrate fenomenului naţional. Fără a ne referi la opera sa istorică din perioada începuturilor, vom remarca doar incidenţa ei cu fenomenul politic şi angajarea nedisimulată în slujba idealului naţional, anunţând pe militantul pentru făurirea statului naţional unitar, pe viitorul secretar al Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia şi al Consiliului Dirigent". (Nicolae Bocşan, *Silviu Dragomir, istoric al revoluţiei de la 1848*, în "Tribuna", 1989, nr. 36).

S-a născut la Gurasada, în judeţul Hunedoara, la 13 martie 1888, în familia notarului Simion Dragomir, care era şi membru al Adunării Eparhiale a Mitropoliei Sibiului. Şcoala primară o parcurge în comuna vecină, Ilia, absolvind-o cu calificativul *excelent*. Se înscrie apoi la Gimnaziul Românesc din Blaj, de unde, după terminarea primelor două clase, se transferă la Gimnaziul Naţional Sârbesc din Novi Sad, ale cărui cursuri le încheie, cu rezultate excepţionale, în anul 1905. Este acceptat apoi ca student la Facultatea Teologică a Universităţii din Cernăuţi, promovând cu mult succes, în anul 1909, examenul de licenţă şi înscriindu-se în acelaşi an la doctorat, în anul următor obţinând titlul de doctor în teologie. În toamna anului 1909 îl găsim student al Facultăţii de Filozofie a Universităţii din Viena, ale cărei cursuri le frecventează, probabil din motive de ordin financiar, doar în intervalul octombrie 1909 – februarie 1910, dar în acest timp reuşeşte să extragă din arhive numeroase date referitoare la istoria românilor, pe care le va valorifica într-o lucrare de mare importanţă pentru noi – *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, apărută la Sibiu în două volume în anul 1920 şi, respectiv, 1930. În ciuda faptului că şi-a făcut studiile universitare la Cernăuţi, un centru cultural cu evidente afinităţi habsburgice, şi a scurtei sale perioade vieneze, Silviu Dragomir n-a agreat niciodată politica naţională a imperiului, o bună parte din studiile şi cărţile sale având un puternic caracter antihabsburgic.

În anul 1910 Silviu Dragomir primeşte o finanţare din partea Consistoriului Arhidiecezei Sibiului pentru a întreprinde cercetări referitoare la istoria românilor din Transilvania în arhivele de la Belgrad şi Karlowitz, cu care ocazii adună un preţios material documentar, care va fi, parţial, valorificat în studiul *Corespondenţa episcopului Gherasim Adamovici şi mişcarea de emancipare a clerului şi a poporului românesc în 1791* (Sibiu, 1911). În acelaşi an Arhiepiscopia Sibiului îi acordă o bursă pentru aprofundarea studiilor teologice şi de slavistică la Academia Duhovnicească din Moscova. Nu cunoaştem cu exactitate ce cursuri a frecventat Silviu Dragomir în cadrul acestei prestigioase instituţii de învăţământ teologic superior, cert este, însă, faptul că, în perioada şederii sale la Moscova, marele nostru istoric a cercetat asiduu Arhiva Ministerului de Externe al Rusiei, unde a descoperit numeroase documente care pun în lumină secvenţe

deosebit de interesante din istoria relațiilor românilor ortodocşi din Ardeal cu Rusia în perioada frământărilor politice şi religioase din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea. Dintre lucrările lui Silviu Dragomir care au avut la bază acest material amintim: *Clerici români peregrini în Rusia* (Bucureşti, 1912), *Contribuții privitoare la relațiile bisericii româneşti cu Rusia în veacul XVII*, (Bucureşti, 1912), *Contribuții la istoria românilor ardeleni cu ruşii* (Bucureşti, 1910), *Relațiile bisericeşti ale românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVIII* (Sibiu, 1914).

Începând cu data de 11 iulie 1911, Silviu Dragomir este numit profesor suplinitor de *Istorie bisericească, Religie şi Limba română* la Institutul Teolgic-Pedagogic din Sibiu, iar din anul 1913, printr-un decret semnat de însuşi mitropolitul Ioan Meţianu, profesor titular definitiv. Istoricul îşi desfăşoară aici activitatea didactică până în anul 1919, când se transferă la Universitatea Daciei Superioare din Cluj, ca profesor la *Catedra de istorie a sud-estului european* din cadrul facultății de Litere şi Filosofie. În toată această perioadă a publicat numeroase studii, articole şi lucrări de mare întindere, grație cărora, la 26 mai 1916, devine membru corespondent al Academiei Române, la vârsta de doar 28 de ani. Va continua să scrie, să cerceteze fiind recunoscut în scurt timp drept o personalitate de seamă a vieții ştiințifice româneşti şi ales, la 25 mai 1928, membru titular al Academiei Române în cadrul Secțiunii Istorice.

În activitatea ştiințifică a lui Silviu Dragomir se pot distinge câteva direcții şi teme importante, cărora le-a rămas fidel întreaga viață. Una dintre ele este cea dedicată legăturilor religioase ale românilor transilvăneni cu Serbia şi Rusia în contextul luptei pentru apărarea ortodoxiei de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. În seria lucrărilor pe această temă se includ, alături de cele menționate mai sus, următoarele: *Nedreptățirea elementului ortodox în Ardeal* (Bucureşti, 1930), *Din istoria luptelor noastre pentru ortodoxie* (Bucureşti, 1911), *Românii din Transilvania şi unirea cu Biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începutul unirii cu catolicismul roman (1697-1701)*, Bucureşti, 1963, *Românii din Transilvania şi unirea cu Biserica Romei* (Bucureşti, 1962).

O altă preocupare ştiințifică importantă a lui Silviu Dragomir este legată de punerea în lumină a romanității sud-dunărene şi a relațiilor slavo-române. Lucrările pe această temă: *Vlahii în Serbia în secolele XII-XIV* (Cluj, 1922), *Vlahii şi morlacii. Studii de istoria românismului balcanic* (Cluj, 1924) *Originea coloniilor române din Istria* (Bucureşti, 1924), *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu* (Bucureşti, 1959), *Câteva urme ale organizației de stat slavo-române* (Cluj, 1921), *Fragmente din cronica sârbească a lui George Brancovici* (Cluj, 1923) etc. îl consacră ca pe unul dintre cei mai competenți specialişti în domeniu.

În istoriografia românească Silviu Dragomir s-a impus, de asemenea, ca unul dintre cei mai autoritari specialişti în Revoluția de la 1848, despre care a scris o mulțime de studii, articole şi monografii. Amintim doar câteva dintre acestea: *Studii şi documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849* (volumele I-II, Sibiu, 1944; volumul III, Cluj, 1946; volumul V, partea I, Cluj, 1947), *Avram Iancu* (Bucureşti, 1924 şi 1965), *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-1849* (Bucureşti, 1928), *Un precursor al unității naționale: profesorul ardelean Constantin Romanul Vivu* (Bucureşti, 1929), *Tratativele româno-maghiare din vara anului 1949* (Cluj, 1949) etc.

Silviu Dragomir a scris multe articole dedicate minorităților etnice din România, politicii minoritare a statului român, arbitrajului de la Viena, precum şi problemelor Transilvaniei şi în general ale românilor în concepția cercurilor conducătoare maghiare şi în a celor imperiale.

Alături de activitatea ştiințifică prodigioasă şi de cea didactică, prin care şi-a câştigat un renume european, Silviu Dragomir s-a implicat cu multă pasiune şi competență în viața politică a Transilvaniei, dovedindu-se a fi tipul savantului angajat, care, animat de profunde sentimente patriotice şi înțelegând în mod superior cursul istoriei, a participat la toate evenimentele care au marcat evoluția României în prima jumătate a secolului al XX-lea. La vârsta de douăzeci şi patru de ani se avântase deja în iureşul luptei pentru realizarea unității naționale, semnând, alături de o serie de intelectuali transilvăneni de marcă, declarația de unificare a Partidului Național Român, fiind conştient că un astfel de gest va contribui la consolidarea politică a românilor, constituind o platformă eficientă în înfăptuirea Marii Uniri. Este bine cunoscut faptul că Silviu Dragomir a fost în permanență preocupat de "istoria românilor din Transilvania

din timpul odiosului imperiu dualist austro-ungar, care i-a privat pe români de drepturi politice şi a încercat să le impună limba maghiară şi să le maghiarizeze numele pentru a-i desnaționaliza". (Nicolae Stoicescu, *100 de ani de la naşterea istoricului Silviu Dragomir (1888-1988)*, în "Revista de istorie", tom 41,1988, Nr. 4).

Împreună cu Octavian Goga, Ioan Lupaş, Ilarie Chendi, Octavian Tăslăuanu, Silviu Dragomir făcea parte din generația nouă de oameni de cultură şi politicieni, care s-au afirmat în Ardeal începând cu al doilea deceniu al secolului al XX-lea. Aceştia "cunoscuți sub denumirea de *tinerii oțeliți*, partizani ai sloganului *prin noi înşine*, urmăreau promovarea interesului național românesc global, respingând dialogul politic româno-maghiar, federalismul şi mitul bunului împărat". (Lucian Boia, *Contribuții privind mişcarea națională a românilor din Transilvania în anii 1910-1914*, în "Studii", 1972, Nr. 4, p. 794). Orientarea unionistă, profund naționalistă a lui Silviu Dragomir nu a fost pe placul oficialităților maghiare, care au dispus monitorizarea acesteia şi anihilarea oricăror încercări ce vizau direct sau indirect unirea Transilvaniei cu România, venite mai ales din partea intelectualilor români animați de adânci simțăminte patriotice. Credem că declararea vacantă, în anul 1916, de către Consistoriul din Sibiu a catedrei de *Istoria bisericii* de la Institutul Teologic-Pedagogic, ocupată prin concurs de Silviu Dragomir, se încadrează în politica de intimidare şi de şicanare a celor care doreau emanciparea românilor ardeleni şi scoaterea Ardealului de sub stăpânirea maghiară. Desigur că profesorul, devenit între timp membru al Academiei Române, protestează vehement împotriva acestui abuz, apelând la argumente logice care au dus la anularea deciziei ilegale luate de forul confesional tutelar al instituției de învățământ sibiene.

Ca istoric şi om politic, Silviu Dragomir a văzut în mărețul eveniment de la 1 Decembrie 1918 o împlinire firească a unor aspirații majore ale națiunii române, puse cu suficientă acuitate încă de fruntaşii Revoluției de la 1848. De altfel, întreaga generație de intelectuali devotați ideii unirii de la 1918 a căutat şi a găsit, fără eforturi prea mari, suficiente elemente de continuitate în ceea ce priveşte apariția, consolidarea şi evoluția ideii de unitate națională în concepția şi faptele mărețe de arme ale marilor domnitori români, iar în ceea ce îl priveşte pe Silviu Dragomir, toate acestea s-au sintetizat într-o concepție clară asupra istoriei înseşi, concepție generatoare nu doar de idei şi principii moderne, ci dătătoare şi de îndemnuri la acțiuni concrete. Tocmai de aceea tânărul istoric nu a ezitat niciun moment să îmbrace "armura de agitator cu puternice resurse, mobilizând masele populare în direcțiile istorice ale palpitantului moment" (Ioan Clopoțel, *Amintiri şi portrete*, Timişoara, 1973, p. 195).

În anii premergători evenimentului de la 1918, Silviu Dragomir se numără printre cei mai activi şi hotărâți unionişti desfăşurând "o acțiune energică în vederea înfăptuirii aspirației de veacuri a românilor de pretutindeni: realizarea statului român unitar".(Mircea Păcurariu, *O sută de ani de la naşterea istoricului Silviu Dragomir (1888-1988),* în "Mitropolia Ardealului", anul XXXII, nr. 2, Sibiu, 1988), făcând parte din Consiliul Național Român, organism care a jucat un rol hotărâtor în pregătirea Unirii de la 1 Decembrie 1918. Un episod semnificativ în această direcție l-a constituit întemeierea, alături de colegii săi de la Institutul Teologic-Pedagogic din Sibiu, Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului, şi Ioan Broşu, a ziarului *Gazeta poporului*, în care cei trei au publicat mai multe articole ce urmăreau crearea în rândul populației româneşti din oraşele şi satele Transilvaniei a unei atmosfere profund unioniste şi a unei stări de aşteptare lucidă, rațională şi sigură a marelui eveniment. Activitatea din jurul *Gazetei poporului* a generat nemulțumire şi nelinişte în rândul autorităților austro-ungare, care l-au determinat pe mitropolitul Vasile Mangra, membru al Dietei de la Budapesta, să ia măsuri față de implicarea politică a celor trei tineri teologi. Aşa se face că, la dispoziția mitropolitului, arhimandritul Eusebiu Roşca, director seminarial, şi asesorul-şef Lazăr Triteanu îi anchetează pe Ioan Broşu, Nicolae Bălan şi Silviu Dragomir, insistând asupra incompatibilității unei astfel de implicări politice cu statutul de profesori seminarişti al acestora, mai ales în împrejurările în care Ardealul se afla în faza unor reale frământări. Credem că unele formulări din adresa mitropolitului i-au fost impuse "de la centru", căci cum altfel un înalt ierarh ortodox român ar fi putut afirma că "în urma nefericitului război...România s-a ridicat în contra monarhiei şi a patriei noastre"?(Cf. *Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului, Dosar III, Documentul nr. 4 din 1918*). Cei trei profesori nu s-au lăsat intimidați, ci, dimpotrivă, au făcut trimitere la libertatea de gândire şi de exprimare, care "reprezintă

sufletul unui scriitor sau al unui om de ştiinţă" (*Ibidem*) şi, ignorând decizia Consistoriului Arhiepiscopiei Sibiului din 16 ianuarie 1918, şi-au continuat colaborarea la *Gazeta poporului*, publicând tot mai multe "articole sau ştiri cu caracter politic, care aveau menirea să ţină trează încrederea în biruinţa finală şi să pregătească drumul spre actul epocal de la 1 Decembrie 1918". (Mircea Păcurariu, *op. cit.* p. 116). Dintre materialele de importanţă covârşitoare pentru săvârşirea Marii Uniri apărute în *Gazeta poporului* amintim *Declaraţia politică de autodeterminare*, elaborată de aşa-zisul Comitet Naţional de Zece (guvernul "din umbră" al românilor transilvani) la 12 octombrie 1918 în casa lui Aurel Lazăr din Oradea, *Hotărârea Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român*, "prezentată de Alexandru Vaida-Voievod în Parlamentul de la Budapesta, prin care se contesta guvernului ungar orice drept de amestec în problemele românilor transilvăneni", (Mircea Păcurariu, *op. cit.* p. 116), precum şi *Chemarea adresată românilor de Comitetul din Sibiu al Partidului Naţional Român*, din care făceau parte o serie de intelectuali de seamă, printre care se numărau Silviu Dragomir, Ioan Broşu, Nicolae Bălan şi Ioan Lapedatu, Nicolae Ivan, Octavian Rusu. (*Ibidem*). În numărul din 8 decembrie, *Gazeta poporului* publică un reportaj amplu şi consistent în care sunt prezentate în mod detaliat evenimentele ce au avut loc în acea memorabilă zi de 1 Decembrie 1918, când visul de veacuri al românilor a devenit o realitate.

Silviu Dragomir s-a implicat cu mintea, cu inima şi cu sufletul în absolut toate acţiunile care au premers Unirii de la 1 Decembrie 1918, fiind unul dintre cei mai fervenţi susţinători ai unirii necondiţionate a Transilvaniei cu România. De aceea, atunci când, cu câteva zile înainte de 1 Decembrie 1918, se lansaseră tot felul de zvonuri, conform cărora Transilvania ar urma să beneficieze, după unirea sa cu România, de o oarecare autonomie sau că ar exista şi o variantă a divizării acesteia după modelul elveţian, asupra căreia fruntaşii politici din Arad nu şi-au spus cu claritate punctul de vedere, Silviu Dragomir împreună cu Ioan Broşu, personalităţi intransigente şi responsabile, care nu erau dispuse să accepte negocieri subterane referitoare la soarta naţiunii, au adunat în timp record 30.000 de semnături pe un memoriu, care stipula în mod imperios unirea pe vecie şi fără nicio condiţie. Zvonurile acestea alarmante nu s-au confirmat, aşa că nu a mai fost cazul ca, înainte da Marea Adunare de la Alba-Iulia, să se apeleze la memoriul amintit, dar "atitudinea lui Silviu Dragomir rămâne un document elocvent al bunelor şi luminoaselor sale intenţii, al vigilenţei pentru ca actul măreţ al unirii să nu fie întunecat de nicio umbră, de nicio incertitudine". (Ion Clopoţel, *Amintiri şi portrete*, Editura Facla, Timişoara, p. 202).

La Marea Adunare de la Alba-Iulia, istoricul Silviu Dragomir a fost delegat oficial din partea presei româneşti din Transilvania, în care calitate "a luat cuvântul la conferinţa preliminară din 30 noiembrie, arătând că singura cale pe care trebuie s-o urmeze românii transilvăneni era unirea necondiţionată cu cei de dincolo de Carpaţi". (Mircea Păcurariu, *op. cit.* p. 117). A doua zi, pe 1 decembrie, Silviu Dragomir s-a adresat celor 100.000 de delegaţi ai românilor din Ardeal, prezenţi pe câmpul lui Horia, fiind "cel mai tânăr dintre cei ce au cuvântat în faţa poporului, iar cuvântarea sa a fost dintre cele mai limpezi şi curgătoare, plină de entuziasm comunicativ". (Eugeniu Speranţia, *Figuri universitare: Silviu Dragomir*, în "Steaua", nr. 11, 1966). În aclamaţiile celor prezenţi, a fost ales secretar al adunării, iar apoi în Marele Sfat al Naţiunii Române, care era format din 212 membri. A doua zi, când s-au stabilit responsabilităţile în cadrul Marelui Sfat al Naţiunii, Silviu Dragomir a fost ales secretar al acestui organism, toate acestea dovedind imensa autoritate şi popularitate de care se bucura nu doar în rândul marilor unionişti, ci şi printre oamenii simpli care începuseră de mult să-l perceapă ca pe un adevărat patriot şi luptător intransigent pentru interesele tuturor românilor. Marea Adunare de la Alba-Iulia a ales Consiliul Dirigent, "un fel de fel de guvern provizoriu şi provincial al României transcarpatice, alcătuit dintr-un număr de cincisprezece miniştri şefi de resort" (Eugeniu Speranţia, *op. cit.*, p. 43), care urma să ia măsurile necesare, specifice fiecărui domeniu de activitate în vederea grăbirii reintegrării administrative a Transilvaniei în România. În Consiliul Dirigent, Silviu Dragomir a ocupat funcţia de director pentru învăţământul superior din cadrul Resortului Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor. A fost ales totodată şef al biroului de presă al Consiliului Dirigent, funcţie pe care a deţinut-o până în anul 1919, când integrarea Transilvaniei a fost considerată încheiată, iar organismele implicate în acest act şi-au încetat activitatea.

Iată, aşadar, ce prezență activă, utilă şi necesară a avut istoricul Silviu Dragomir în procesul de pregătire, organizare concretă şi de derulare a Unirii de la 1 Decembrie 1918. După înfăptuirea ei, istoricul patriot a continuat, o vreme, să colaboreze la *Gazeta poporului*, fiind preocupat de consolidarea unirii şi de asigurarea unei reveniri fireşti a Ardealului în matca strămoşească a românismului. Întreaga lui participare la acțiunile legate de Marea Unire au purtat pecetea unui patriotism fierbinte, al unui devotament fără margini şi necondiționat față de țară, dar şi al unui raționalism susținut pe de o parte de conştientizarea responsabilității pe care o are adevăratul intelectual față de neam şi față de posteritate, iar pe de altă parte de înțelegerea corectă a evenimentelor ce se petreceau pe plan european şi mondial.

La împlinirea unui sfert de veac de la Marea Unire, pe care, alături de cei mai luminați intelectuali ardeleni a pregătit-o cu pricepere şi responsabilitate şi al cărei actant principal a fost, Silviu Dragomir a publicat un studiu care va rămâne pentru totdeauna lucrarea de referință, care a surprins într-un mod obiectiv, profesionist, dar şi fără menajamente raporturile românilor transilvăneni cu autoritățile maghiare şi imperiale, incapacitatea instituțiilor de la Budapesta şi Viena de a înțelege mersul vremurilor, cantonarea lor într-o zonă în care contau doar interesele şi pozițiile propriilor națiuni, românilor refuzându-li-se cu obstinație nu doar dreptul la autodeterminare, ci şi pe acela la demnitate şi libertate. Este vorba despre *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, apărută la Sibiu, în Editura Astrei, în anul 1943 şi considerată drept una dintre cele mai rezistente contribuții la istoriografia națională. Iată ce scria în anul 1983 despre acest studiu istoricul clujean Pompiliu Teodor: "*Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei* reprezintă în bibliografia unirii un moment reprezentativ. Deşi numărul de pagini ne indică un studiu (lucrarea are 30 de pagini – *n.n.*), densitatea lui problematică şi exemplaritatea construcției fac din schița istoricului punctul de plecare pentru istoria unirii. Cunoscând în profunzime mersul evenimentelor, Dragomir a reconstituit întregul proces istoric desfăşurat în societatea românească în preajma Marii Adunări de la Alba-Iulia. Lucrarea este relevantă pentru succesiunea evenimentelor, pentru discuțiile purtate care au dus la fixarea pozițiilor şi, în ultimă analiză, la hotărârea de unire. Însemnătatea contribuției este de excepție, fiindcă lămureşte rolul diferitelor personalități sau grupuri politice, dar mai cu seamă indică drumul spre istoria desăvârşirii statului național". (Pompiliu Teodor, *Silviu Dragomir, istoric al unității naționale*, în "Tribuna", nr. 47, 1983). Studiul în discuție este o magistrală reconstituire a situației în care se aflau românii din Transilvania, care "sute de ani au tânjit într-o configurație politică străină de rosturile ei fireşti. Supusă coroanei ungare într-o epocă ce nu se poate stabili cu preciziune, ea (Transilvania – *n.n.*) nu s-a putut încadra niciodată pe deplin în ideea imperiului maghiar. Caracterul ei etnic a rămas preponderent românesc de-a lungul veacurilor, deşi noua stăpânire s-a străduit a se înfige în solul ei, nu numai prin forță politică, ci şi prin aşezări de colonişti şi prin organizarea de instituții feudale, care au exclus pe români de la viața de stat". (Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, p. 3). Silviu Dragomir spune în studiul său adevăruri care, fără îndoială, au supărat şi, poate, mai continuă să supere, dar el a pornit de la ideea că națiunile sunt egale şi că nedreptăților strigătoare la cer făcute românilor ardeleni de către stăpânirile străine trebuia să li se pună capăt odată şi odată, cu atât mai mult că secolul al XX-lea s-a dorit un secol al națiunilor suverane, libere şi stăpâne pe destinele lor, iar opoziția îndârjită a stăpânitorilor nelegitimi trebuia considerată perimată şi anacronică. Silviu Dragomir nu se sfieşte să spună în studiul său răspicat că "principii unguri din Transilvania de sub suzeranitatea turcilor au desăvârşit opera de spoliațiune a poporului românesc", că "servituțile impuse țăranului nostru nu cunosc măsură, în această perioadă neagră, iar persecuțiile religioase de aici duc pentru întâia dată faima suferințelor, pe care românii le suportă cu resemnare sau cu scrâşnire de dinți". (*Ibidem*). În studiul său Silviu Dragomir face o analiză obiectivă, critică şi profesionistă a situației politice din Europa, surprinzând cu acuitate punctele nevralgice ale stăpânirii austro-ungare, arătând că România nu a încetat nicio clipă să-şi revendice Ardealul rupt în mod arbitrar din trupul ei. Dimpotrivă, subliniază marele nostru istoric, regatul României, lipit strâns de teritoriul Transilvaniei, îi învăluia hotarele, "supraveghindu-i pulsul şi pregătindu-i reintegrarea în unitatea politică a neamului". (*Ibidem*, p. 4). Silviu Dragomir insistă asupra solidarității românilor din perioada premergătoare Marii Uniri, scoate în evidență maturitatea politică a liderilor unioniști şi evidențiază cu tărie faptul că "generația de atunci a românilor ardeleni are meritul incontestabil că a fost pregătită pentru rolul

ce i l-a rezervat istoria". (*Ibidem*, p. 10). Fără îndoială că la toate acestea se adaugă apariția unor lideri de-a dreptul providențiali, care au ştiut cum şi când să acționeze, fiind capabili de orice sacrificiu.

Silviu Dragomir - Artisan and Historian of the Great Union

Abstract

Silviu Dragomir, one of the great Romanian historian has put his talent with dedication and devotion, strength and intelligence work in the service of high ideals of his country, establishing the truth about a series of complex and sometimes confusing events of Romanian people's life, proving it with documents that any man well informed couldn't denied. Renowned scholar, was a militant, a defender of the sovereignty and territorial integrity of Romania, for that fight in his youth nearby Goldis, as secretary of the Grand National Assembly from Alba Iulia.

Silviu Dragomir wrote many articles devoted to the Revolution of 1848, south – danubian romanity and Slavo-Romanian relations, ethnic minorities in Romania, the Romanian state minority policy, the Vienna arbitration, and general problems of the Romanians of Transylvania. But mostly he was an active participant of the union, was involved with mind, heart and soul in absolutely all actions that preceded the Union of December 1, 1918, being one of the most fervent supporters of unconditional union of Transylvania with Romania .

Anul 1918 în Europa Centrală şi Răsăriteană şi Unirile Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu România. Priviri comparative, perspectivă şi retrospectivă istorică

Dumitru Suciu

Anul 1918 în Europa Centrală şi Răsăriteană a încheiat în multe privinţe secolul al XIX-lea, i-a rezolvat doleanţe şi probleme de fond, a tranşat dileme şi dispute vechi şi a inclus într-o nouă geopolitică 115 milioane de europeni, din care 24 milioane erau minoritari, raportul dintre aceştia şi majoritari fiind în general de 1 la 5, cu unele variaţii ca de pildă în cazul Poloniei şi Cehoslovaciei 1 la 3 şi în cel al României de 1 la 4. După unii acest proces uriaş era sau părea să fie pus în mişcare, în primul rând de forţele din adâncuri, de forţele morale şi materiale ale mulţimilor majoritare ce constituiau naţiunile moderne, dinamice şi fortificate în realizarea destinului lor politic şi statal ce pătrundeau în testurile şi deciziile diplomaţiei prin principiul autodeterminării naţionale în virtutea căruia fiecare popor avea dreptul să-şi aleagă liber suveranitatea de stat şi condiţiile în care sau sub care doreau să trăiască. Acesta a fost adesea completat cu principiul dreptului de rezistenţă, ce implica un element în plus, şi anume, datoria naţiunilor cucerite, conştiente, înzestrate cu spirit politic şi naţional evoluat la nivelul şi cotele anului 1918, de a zdrobi opresiunea şi vechile state ale cuceritorilor şi ocupanţilor de pretutindeni, exact în momentul când asemenea tăieri de nod gordian şi evenimente de anvergură deveneau permisive şi ajungeau pe masa de operaţie a istoriei.

Alte principii îşi făceau loc cu impetuozitate. Acestea veneau dintr-o lume nouă şi propuneau unei lumi vechi, îmbătrânite sau considerate a fi ca atare, şi poate şi uimite, ca statele mici şi mijlocii, independenţa şi integritatea lor teritorială să fie respectate în mod egal cu cele ale naţiunilor mari şi puternice, coaliţiile unor state sau grupuri de state împotriva altora şi declanşarea unor noi războaie să fie excluse prin instituţii internaţionale în cadrul acelei „world save for peace and democracy". Încep să se lămurească lucruri importante şi anume, democraţia pe plan naţional, ca şi cea electorală sau parlamentară, se bazează pe număr; deci, cei ce acceptă ca just raportul de 5, 4, 3 majoritare la 1 minoritar la scara 91 milioane versus 24 milioane, ca factor esenţial în noua geografie politică şi ordonarea teritorială a frontierelor de stat în Europa Centrală şi Răsăriteană, ca şi dreptul şi accesul incontestabil şi indivizibil al primilor la aplicarea principiului autodeterminării naţionale prin proclamarea noilor state independente sau desăvârşirea unităţii de stat, după caz, ce decurgea din el, sunt democraţi autentici, iar cei ce-l resping nu sunt democraţi. S-a afirmat din ce în ce mai mult şi mai clar că în numele mulţimilor minoritare ale naţionalităţilor, nu se poate bloca făurirea sau completarea de către majorităţi a statelor naţionale; iar până când, în cadrul lor vor exista majorităţi şi minorităţi, se va guverna prin majorităţi, cu respectarea intereselor, proprietăţilor, a etniei, culturii, limbii, învăţământului şi confesiunilor minorităţilor, reprezentarea lor proporţională în organele legislative şi executive de stat, principiul fiind inserat în voturile de la Chişinău, Cernăuţi, Alba-Iulia, Praga şi alte centre din Europa Centrală şi Răsăriteană şi preluat în tratatele speciale şi de profil ale sistemului de la Versailles.

Anul 1918 în acest spaţiu are însă consecinţe şi ecouri puternic resimţite în întreaga perioadă interbelică şi postbelică când, în primul caz, statele învingătoare şi perdante şi, colateral, prietenii şi inamicii voturilor din 1918 şi ai Sistemului de la Versailles se confruntă politic, diplomatic şi militar, într-un climat european contursionat, dominat de multe şi diverse nostalgii, subtil manevrate de mari puteri interesate. În acest context realizările anului 1918 sunt distruse sau diminuate, pentru a fi revitalizate cu unele ajustări la începutul perioadei postbelice, care la rândul lor vor influenţa şi vor impregna ecouri, modificări, realizări şi răsturnări de situaţii în istoria recentă sau a zilelor noastre. Practic vorbind, anul 1918, dacă preia şi rezolvă sau extinde realizările şi sensurile unor transformări din 1859, 1866, 1877/8, 1881, cunoaşte momentele lui de mărire şi decădere, de continuitate şi discontinuitate, de ajustări şi reajustări, ceea ce ne determină să afirmăm că nu-l putem înţelege pe deplin şi nici să-i evidenţiem sau să-i măsurăm dimensiunile într-un sens sau altul dacă nu punem în ecuaţie situaţiile şi modificările survenite în

anii 1939 – 1941, 1945 – 1947 şi după 1989 – 1991, când s-au deschis perspectivele pentru completarea acelui ciclu lung al istoriei care a fost, este şi va fi Europa Unită. Privit din această perspectivă anul 1918 depăşeşte cu mult limitele, pragurile sau definiţia de eveniment istoric de importanţă majoră, fiind el însuşi un proces istoric de sinteză, realizată de evoluţia acestui spaţiu european de-a lungul secolelor al XIX-lea şi al XX-lea. *Este deci un an care nu începe şi nu se termină atunci.*

Intrarea în război a SUA ca stat asociat Antantei în 1917 a venit ca o ploaie mănoasă după o secetă îndelungată şi păguboasă, şi victoria acesteia din 1918, primirile entuziasmate ale preşedintelui Wodrow Wilson, forţa cu care a penetrat principiul autodeterminării naţionale nu numai la învingători, dar şi la unele state şi naţiuni învinse au dimensionat personalitatea în psihologia colectivă care l-a privit şi definit ca un fel de al doilea „Mesia" sau „Arbitru Suprem" la Conferinţa de Pace; spre el s-au îndreptat multe speranţe şi acest aspect a fost puternic relevat în bibliografia istorică de specialitate. Fără a diminua rolul şi locul avut de acest factor în trasarea noii geografii politice din Europa Centrală şi Răsăriteană sau intenţiile benefice de a organiza instituţional şi la nivel internaţional o lume mai adecvată şi mai deschisă pentru sau spre pace şi democraţie, am simţit nevoia să ne întrebăm mai mult sau mai puţin retoric: lumea veche, Europa şi diplomaţia ei, câteodată privită de sus sau cu rezerve de Casa Albă, era atât de bătrână sau de îmbătrânită în inovaţii sau înnoiri din domeniul democraţiei naţionale sau internaţionale, încât era nevoită să înveţe şi să aplice numai şi numai lecţiile venite şi predate de peste mări şi oceane de americani, fără să deţină idei, soluţii sau chiar să atingă şi să realizeze unii paşi importanţi în această direcţie care i-a dovedit capacitatea şi abilitatea de a-şi face ordine în propria ogradă?

În afară de faptul că ideea făuririi unei lumi mai sigure pentru pace şi democraţie se întâlneşte peste timpuri cu principii exprimate de unii europeni de talia lui Emmanuel Kant şi Jean Jacques Rousseau şi a altora şi peste faptul că înşişi „founders fathers" s-au inspirat din ideologia europeană de la John Locke la Montesquieu, propunerile americanilor William Ladd (1778 – 1841) şi Elihu Burrit (1810 – 1879) pentru înfiinţarea unui Congres al Naţiunilor menit să funcţioneze în sensul conservării unei păci universale, au fost apreciate şi acceptate de mulţi membri ai elitei intelectuale şi politice europene. Aceştia împreună cu unii americami organizează la mijlocul secolului al XIX-lea Congresele Amicilor Păcii, unde se enunţă idei şi principii de mare rezonanţă democratică omagiate şi respectate în perioada interbelică de la tribuna Adunării Generale a Ligii Naţiunilor de Aristide Briand şi aplicate pe faze şi trepte de mulţi alţi oameni de stat din perioada postbelică.

La Congresul Amicilor Păcii de la Paris, întrunit în mai 1849, Victor Hugo, partizan convins al făuririi Europei Unite, lansa un apel pe măsura geniului său când afirma: „Va veni o zi în care aceste două grupări imense, Statele Unite ale Americii şi Statele Unite ale Europei, plasate una în faţa celeilalte, întinzându-şi mâna pe deasupra mărilor, schimbându-şi produsele, comerţul, industria, artele şi geniile, defrişând globul, colonizând deşerturile, ameliorând creaţia sub privirile Creatorului şi combinând întregul, va obţine fericirea tuturor prin cele două forţe infinite: fraternitatea oamenilor şi puterea lui Dumnezeu". În iunie 1848 din Congresul de la Praga se lansează un apel spre federalizarea Europei iar programele naţiunilor nemaghiare şi negermane majoritare propun între 1848 – 1851 federalizarea sau elvetizarea Monarhiei Habsburgice care cu această structură, situată la mijlocul conţinutului, ar fi putut să constituie un pas important spre acest scop, fenomen receptat ca atare şi de unii democraţi din Europa Occidentală. Sinteza de gândire euro-americană sau euro-atlantică amintită anterior era însă mai aproape de cer decât de pământ în acei ani, dar ea părea că se apropie de pământ în anii 1917 – 1918 când SUA se implică în Primul Război Mondial alături de Antantă şi aliaţii ei.

Europa însă a operat în stil propriu modificări ale geografiei politice pe baza principiului naţionalităţilor prin războaie şi tratate când între 1859 – 1866 – 1870 – 1871 istoria italiană şi germană devine a Italiei şi Germaniei ca state naţionale unitare şi independente. Piemontul se aliază cu Franţa, câştigă alături de ea victoriile de la Magenta şi Solferino şi Lombardia în 1859, plebiscitele din 1860 şi insurecţiile garibaldiene din 1861 completează Italia cu Modena, Parma, Toscana, Romagna şi Neapolul, iar Italia în această structură se aliază cu Prusia în 1866 şi, deşi înfrântă pe mare şi pe uscat lângă insula Lissa şi a doua oară la Custozza, obţine Veneţia, după care trupele regale italiene intră la Roma în 1870,

transformând-o în capitala noului Regat. Puternica Prusie zdrobeşte Austria în 1866, după ce în 1864 obţine alături de ea Holsteinul şi Schleswigul, o exclude momentan din lumea germană pentru a o proteja ulterior decenii de-a rândul, realizează la nord de Main prima fază a unităţii naţionale, iar după zdrobirea Franţei în 1870 – 1871 şi pe cea de a doua din partea sudică, procesul fiind umbrit şi supraîncărcat de anexarea Alsaciei şi Lorenei şi de „moştenirea" poloneză, aceste probleme rămânând să fie rezolvate în viitor tot în stil european şi cu precădere prin războaie.

Înfrângerea Rusiei în 1856, desfiinţarea protectoratului exclusiv şi periculos al acesteia asupra Principatelor Române şi înlocuirea lui cu garanţia colectivă europeană în care fostul protector ocupă poziţii egale cu Franţa, Anglia, Prusia, Piemont şi Imperiul Habsburgic, le asigură autonomia internă sub scutul căreia în 1859, paralel cu italienii, românii de peste Carpaţi realizează cu sprijinul garanţilor amici ce anihilează opoziţia celor inamici ai principiului Unirii, Principatele Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti. Dubla alegere a lui Cuza este sprijinită de Piemont, Franţa, Rusia, Prusia, Anglia; iar după înfrângerea Austriei la Magenta şi Solferino este acceptată şi de aceasta şi de puterea suzerană Turcia, rămasă singură şi izolată. Între 1859 – 1861 Cuza face naveta între cele două guverne şi parlamente de la Bucureşti şi Iaşi, reunite la 24 ianuarie 1862 şi în 1863 şi 1864 se realizează reformele ce n-au putut fi îndeplinite în 1848 când ruşii şi turcii ocupă Principatele. Puterile garante inamice principiului Unirii introduc însă restricţia gravă că unirea guvernamentală şi legislativă este valabilă doar pe timpul vieţii lui Cuza, Rusia părăseşte vechea atitudine şi între 1863 – 1866 manevrează să rupă Moldova de Bucureşti, elaborează planuri de ocupaţie tripartită a Principatelor Unite, cu scopul de a reanexa Cahul, Bolgrad şi Ismailul şi de a redeveni ţară riverană la Dunăre.

În aceste condiţii se revitalizează Programul Divanurilor Ad-hoc din 1857 care a stat la baza formării României moderne mai mult decât cel din 1848. Plebiscitul şi votul din Adunarea Constituantă din 1866 reiterează votul din 1857, aprobă şi instalează la Bucureşti Dinastia străină ereditară în persoana prinţului constituţional Carol I, intrigile interne şi externe cad, Principatele Unite devin în mod oficial România. De acum, istoria română sau a românilor devine istoria României ca stat modern şi dinamic ce îşi caută şi îşi realizează pe etape destinul. Aceasta nu mai este viageră, nu funcţionează doar pe timpul vieţii unui om şi intră în testura diplomatică, politică şi militară europeană ca o permanenţă ce-şi caută drumul spre realizarea destinului său naţional. Prinţii români aleşi când pe 7 ani când pe viaţă, dar mereu schimbaţi de imperiile limitrofe, n-au cunoscut ereditatea care era în măsură să atenueze convulsiile interne şi să asigure o continuitate, o poziţie mai solidă în exterior, au votat în 1857 şi au susţinut şi după aceea instalarea prinţului străin constituţional şi ereditar, ca şi prinţul Cuza, conştient că fără aplicarea integrală a Programului din 1857 şi aducerea unui prinţ străin dintr-o mare dinastie europeană ereditară, Principatele Unite nu scăpau de marasmul în care se zbăteau pe plan intern şi european. Reflectând asupra areopagului european de 7 state întrunite la Congresul de Pace de la Paris şi a impactului hotărârilor sale în zonă. D. A. Sturdza afirma: „Războiul Crimeii şi consecinţele sale au pus în mişcare toate puterile vii ale statelor şi popoarelor europene şi au creat o situaţie foarte favorabilă pentru cei mici şi slabi, apăsaţi de împrejurări nenorocite şi înapoiaţi în civilizaţie". Prin sinteza europeană dintre ocrotirea oferită de garanţi, Franţa imperială, Prusia, Italia, Anglia, şi doleanţele votate de români la 1857 şi 1866, când Italia se completa cu Veneţia, şi Austria era exclusă din Confederaţia Germană, acceptate prin politica faptului împlinit şi de Turcia, Austria şi Rusia, principiul naţionalităţilor se dovedeşte a fi ireversibil şi la nordul Dunării şi se încadrează în noua geografie politică din acest spaţiu, în armonie cu celelalte state din acest spaţiu european.

România Mică nu poate obţine însă independenţa de stat pe cale diplomatică şi prin neutralitate de la puterile garante occidentale şi cea suzerană şi se aliază cu Rusia contra Turciei în 1877/8, obţinând Dobrogea, Delta Dunării, Insula Şerpilor, Independenţa de stat recunoscută pe etape între 1878 – 1880 şi devenind Regat în 1881. În 1878, Europa, întrunită într-un alt Congres european, la Berlin, acordă Rusiei Basarabia de Sud, pe care o luase deja la San-Stefano. Bosnia şi Herţegovina intră sub administraţia Austro-Ungariei, Insula Cipru sub a Angliei, tot procesul fiind controlat de marile puteri europene interesate care recunosc şi Serbia şi Muntenegru ca state independente şi Bulgaria ca stat autonom cu unele

limitări față de deciziile Congresului de Pace de la San-Stefano, ce-i acordase un teritoriu prea mare prin deciziile singulare ale Rusiei. Regatul României, frustrat de pierderea Basarabiei de Sud, se aliază cu Austro-Ungaria şi Germania contra Rusiei între 1883 şi 1914, Berlinul, Bucureştiul, Viena şi Budapesta urmând să se apere împreună în cazul unui atac al Moscovei.

Destinele națiunilor mici şi mijlocii din Europa Centrală şi Răsăriteană au fost puternic influențate de cele două mari puteri terestre, Rusia şi Germania, devenită după 1879 aliata Austro-Ungariei. Polonezii îşi pierd statul anexat de ruşi, austrieci şi prusaci, letonii, lituanienii şi estonii sunt încadrați în Imperiul Rus dar administrați pe plan local de baronii baltici germani, Finlanda este încadrată în Rusia, multă vreme cu o puternică autonomie de stat, cu legislație, administrație de stat şi chiar armată proprie în virtutea principiului lui Alexandru I că legătura dintre Marele Ducat al Finlandei şi Rusia este stabilită doar prin țar, respectat o vreme şi de urmaşii săi, apoi abandonat după decenii prin legile Dumei care introduc şi copleşesc mica Finlandă cu funcționari ruşi şi-i pregătesc rusificarea. La izbucnirea Primului Război Mondial în sânul acestor națiuni apar orientări şi grupuri ce manevrează tactic între marii beligeranți, unii considerând că Rusia fiind prima primejdie trebuia să te aliezi cu Germania, alții dimpotrivă, o plasează pe aceasta ca primul dușman şi se orientează spre Rusia. Letonul Goldmanis formează batalioane de elită în armata imperială rusă care luptă contra Puterilor Centrale, pe când alți letoni se opun Moscovei imperiale care transferă forțat spre est țărani letoni pentru a nu fi înarmați şi folosiți de germani şi austro-ungari contra ei. Polonezul Dmowski la Paris orientează politica împotriva Puterilor Centrale, acasă Pilsudski şi Haller contra Rusiei organizându-se un Consiliu de Regență şi un guvern în Polonia Congresului de la Viena, devenită după 1831/1832 simplă provincie rusească. În scurt timp, desfăşurarea evenimentelor a dovedit că polonezii, balticii nu erau nici proruşi, nici progermani, ci ei înşişi, după deciderea victoriei, îşi vor concentra forțele pentru independența patriei lor.

În Regatul României Mici s-au conturat tot două orientări: una pentru menținerea vechilor alianțe cu Centralii, eliberarea Basarabiei, acordarea Bucovinei de către o Austrie recunoscătoare şi eventual obținerea autonomiei Transilvaniei, cealaltă pentru alianța cu Antanta şi eliberarea Transilvaniei, Banatului, Crişanei, Maramureşului şi Bucovinei. În 1916 tratatele politice şi militare cu Franța, Anglia, Italia, Rusia duc la declanşarea Războiului de Eliberare şi de Întregire Națională, în 1917 SUA se asociază cu Antanta şi de fapt destinele românilor vizați sunt trecute sub cupola euro-atlantică ce se va dovedi, după lupte grele şi de proporții, victorioasă contra Puterilor Centrale. Reprezentanții celeilalte orientări, prin vocea dură a lui Carp, reproşează regelui Ferdinand I, lui Brătianu şi Take Ionescu politica faptului împlinit, o aventură periculoasă ce va contribui la accesul Rusiei spre Bosfor şi Dardanele, fapt deosebit de periculos pentru toate națiunile din zonă iar lupta contra Hohenzollernilor pe care nu i-a mai învins nimeni de la Napoleon I încoace era iresponsabilă şi punea în pericol ființa statului român. Brătianu replică că armata regală română putea fi învinsă de cea imperială germană, dar marile puteri ale Antantei erau capabile să obțină victoria împotriva acesteia şi România va obține teritoriile cu majorități etnice româneşti din Austro-Ungaria, dând exemplul Italiei care deşi înfrântă în 1866 a obținut totuşi Veneția. Suveranul nu neagă primejdia rusă în viitor, dar afirmă că o Românie nu de 7 milioane, ci de 12 milioane de locuitori, va face față în condiții mai bune situației iar o Rusie prietenă ajunsă la Strâmtori era preferabilă unei Rusii inamice. Tratatul din 1916 şi Războiul declanşat atunci constituie faza definitivă a realizării destinului României Mici de a fi un „Piemont național al tuturor românilor" şi acest fapt esențial în ultimă instanță ireversibil, în acei ani, îşi are continuitatea lui, în pofida sorții mereu schimbătoare a bătăliilor de pe frontul național care au impus discontinuitățile de la Focşani şi Buftea – București. Antanta nu putea încuraja, nici binecuvânta săvârşirea „păcatului" semnării păcii separate de către România. Tratatul devine caduc din acest punct de vedere, dar marile puteri învingătoare iartă „păcatul", România se ridică şi este încurajată să se ridice din nou în picioare redevenind stat beligerant şi asociat taberei învingătoare. Antanta menține esența şi spiritul Tratatului din 1916, adică eliberarea Transilvaniei şi a Bucovinei şi Unirea lor cu țara, cu limitări de ordin strategic, de altfel firești, şi anume frontiera cu Ungaria nu avea ce căuta la porțile Debreținului şi nici cea cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven la o distanță de lovitură de tun de Belgrad. De altfel, Antanta n-a permis nici Beogradului să-şi fixeze frontiera pe Mureş şi să ia tot Banatul.

După Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz suveranul reiterează în faţa soldaţilor săi explicaţiile privind motivele şi raţiunile intrării statului liber în război: „Se încheie anul de când credincioşi neamului am declarat război Austro-Ungariei. De atunci ne aflăm în luptă cu Germania şi aliaţii ei. Războiul nostru nu porni din dorinţa de cucerire. Viaţa şi roadele muncii voastre ne-au fost prea scumpe ca să ne fi gândit la risipa lor în scopuri deşarte. Războiul nostru este un război sfânt. A nu-l fi declarat ar fi fost o îndoită trădare: faţă de înaintaşii noştri şi faţă de şirul generaţiilor cari vor să vie". Regele a afirmat că în 1916 situaţia naţională şi internaţională devenise de aşa natură încât era cât se poate de limpede că ori România va izbuti să înfigă steagul la vest de Carpaţi, ori se va stinge viaţa românească şi la est de Carpaţi. Suveranul a garantat că fiii şi fiicele celor căzuţi, ca şi supravieţuitorii Războiului de Întregire şi Eliberare Naţională şi toţi cei îndreptăţiţi vor fi împroprietăriţi, vor primi drepturi politice largi şi şi-a exprimat speranţa că cei ce luptă pentru unitatea neamului vor avea parte de gratitudinea şi recunoştinţa tuturor românilor care le va însoţi memoria peste timpuri.

În anii neutralităţii americane, Wodrow Wilson mediază şi propune părţilor beligerante pace fără victorie şi fără înfrânţi despre care nimeni nu ştie cum, când şi pe pielea cui s-ar fi semnat, dar Antanta europeană i-a atras atenţia prin Nota din 10 ianuarie 1917 că nicio pace nu va fi semnată fără ca Franţa să primească Alsacia şi Lorena, România Transilvania, Bucovina, Banatul, Italia Trentino, Serbia teritoriile cu majorităţi iugoslave din Austro-Ungaria şi fără reconstituirea Poloniei. SUA a declarat război numai Germaniei imperiale şi militarismului ei care şi a împins vasala, Austro-Ungaria, în conflict, preşedintele precizând că lupta nu se duce şi cu poporul german pe care îl respectă. În cercuri mai restrânse afirmă că după ce acordă împrumuturi financiare enorme Antantei, aceasta fiindu-i îndatorată, SUA îi va impune condiţiile ei de pace, tocmai prin statutul ei de asociat care-i va permite să-şi conserve libertatea de a arbitra şi de a demonstra că americanii au şi alte scopuri în război decât puterile europene „bătrâne" şi „egoiste". În această fază a diplomaţiei americane care se bate numai cu Germania, ce nu respectă libertatea mărilor şi-i scufundă cetăţenii, Lansing nu-l primeşte pe slovacul Stefanik în calitatea la care ţinea cel mai mult, de vicepreşedinte al Consiliului Naţional Cehoslovac de la Paris, ci doar în aceea de ofiţer al armatei „asociate" franceze. El îşi ceartă subordonaţii pentru faptul că nu l-au prevenit că Vasile Lucaciu nu este român din România, altă asociată a SUA, ci din Austro-Ungaria cu care Casa Albă nu era în război deoarece dacă ar fi ştiut acest lucru nu l-ar fi primit pentru a nu comite un „păcat" diplomatic. Totuşi un „expert" l-a prevenit să fie atent şi rezervat faţă de un popă catolic nesincer, „corupt", care şi-a încălcat propriul statut şi celibatul şi are un copil. Expertul nu ştia prea multe lucruri nici despre români, nici despre statutul preoţilor uniţi care spre deosebire de preoţii catolici nu trebuiau să fie celibi.

Regele Ferdinand, retras cu armata şi guvernul la Iaşi, i-a cerut lui Wilson să sprijine oficial unirea Transilvaniei, Banatului şi Bucovinei cu Regatul, dar răspunsul tot oficial, a fost că guvernul SUA va sprijini refacerea României în frontierele din 1916 şi-l va susţine financiar şi economic şi după război.

În toamna şi iarna anului 1917 şi începutul lui 1918, situaţia României, privată de tezaurul ei de stat, având resurse secătuite, ameninţată şi jefuită de bolşevici care doresc să lichideze Dinastia şi guvernul legal de la Iaşi, se agravează. Prezan şi Rasoviceanu reprimă anarho-bolşevicii din Iaşi iar după luptele de la Galaţi, Paşcani şi din alte locuri, trupele dominate de aceştia sunt scoase din Moldova. Bolşevicii ocupă Chişinăul, ucid unii lideri români care nu se adăpostesc la timp (Hodorogea, Mustafa), dar trupele generalului Broşteanu din Divizia XI-a, trimişi de Rege şi de Brătianu în ianuarie 1918 îi alungă din oraş, Sfatul Ţării proclamând în primă fază independenţa Republicii Moldova la 24 ianuarie, înzestrată cu guvernul condus de Daniel Ciugureanu, după care la 27 martie/9 aprilie republica şi independenţa ei dispar prin votul aceluiaşi for care uneşte Basarabia cu Regatul României. Procesul a fost încurajat într-un spaţiu geopolitic controlat de Germania şi Austro-Ungaria, care mergând pe linia tradiţională a împingerii României spre Răsărit şi a combaterii iredentismului românesc spre Apus, urmărea să se asigure în afară de forţa şi puterea proprie, că Transilvania va rămâne Ungariei, întărită pe linia Carpaţilor cu 170 de sate, şi Bucovina Austriei, România urmând să constituie şi un fel de cămară sau chelar de aprovizionare cu grâne a Germaniei imperiale după modelul Ucrainei. 88 de voturi pentru, 3 contra şi 36 de abţineri privind Unirea Basarabiei cu România, reflectă corect proporţia etnică dintre 1.810.000 de români, 330.000 de ruşi,

210.000 bulgari şi găgăuzi, 75.000 de germani şi 270.000 de evrei din Basarabia. Pacea de la Buftea – Bucureşti, semnată de guvernul Marghiloman, era pe plan mai mic un fel de Brest – Litovsk românesc.

Independenţa Finlandei, deşi recunoscută formal de bolşevici, este grav ameninţată, deoarece Lenin şi Stalin precizează că principiul independenţei şi autodeterminării naţionale, de care au făcut atâta caz în teorie, nu trebuie să servească burgheziilor, ci doar cauzei socialismului şi a clasei muncitoare. Moscova roşie prin intermediul comuniştilor finlandezi Manner şi Kuusinen şi al gărzilor roşii, sunt îndemnaţi să pună mâna pe putere, să înlăture parlamentul în care bolşevicii ieşeau mereu minoritari şi să proclame intrarea Finlandei, unde staţionau încă 40.000 de soldaţi ruşi, într-o Federaţie de Republici sovietice. Comuniştii finlandezi şi ruşi declanşează un măcel intern, încercând prin teroare şi frică să-şi realizeze scopul. Dar, Finlanda reală şi nu închipuit independentă reuşeşte prin armata condusă de bravul baron Gustav Mannerheim ajutat de unele unităţi germane să reprime insurecţia bolşevică internă, şi intră triumfător la 16 mai 1918 în Helsinki, această zi devenind a doua zi a „Independenţei", după cea din 6 decembrie 1917. Luptele au fost grele, au durat 4 luni, după care comuniştii finlandezi luaţi prizonieri, consideraţi trădători de patrie şi găsiţi vinovaţi de jafuri, incendii şi omoruri, sunt condamnaţi la moarte de curţile marţiale şi executaţi (8.000 de cazuri). Estonia, autonomă la început, şi-a ales un Parlament care a investit guvernul condus de Constantin Päts, dar după încercarea nereuşită a unei lovituri de stat bolşevice, efectuată după modelul de la Petrograd, Parlamentul votează la 28 noiembrie 1917 ruperea oricărei legături cu statul rus. Bolşevicii ruşi nu se lasă, pun imediat în funcţie guvernul comunist al lui Jan Anvelt, atacă ţara şi-şi instalează prietenul de ideologie şi de clasă la Tallin. Parlamentul cere ajutor german la 28 ianuarie 1918 dar înainte de a ajunge nemţii în capitală, comuniştii s-au retras din Tallin la ordinele lui Lenin şi Troţki, care tratau cu Berlinul încheierea păcii; Guvernul legal este reinstalat şi Estonia îşi proclamă formal Independenţa de stat. Germania nu acceptă în acest caz un stat eston independent, nici baronii baltici şi etnia germană nu-l doreau, execută pe Juri Vilmus, arestează pe Päts şi pe alţi lideri estoni, iar cei ce au scăpat, s-au retras în exil. Estonii şi letonii erau programaţi şi înainte şi după Brest – Litovsk să constituie un Ducat protejat de Kaiser, care în calitatea sa de Rege al Prusiei constituise şi înainte protectorul clasic al baronilor de aici. Formula este votată de un Landesrat comun întrunit la 16 februarie 1918. Congresul şi Consiliul Naţional lituanian proclamă şi el independenţa statului, Germania impunând şi o alianţă perpetuă a Lituaniei cu Berlinul. Puterile Centrale îşi impuneau astfel geografia politică în această zonă, instituind în majoritatea cazurilor mai degrabă state marionetă decât state cu adevărat independente.

Dinastia legală a României este salvată, în pofida propunerii de instalare pe tron a lui Iosif de Habsburg. Rămâne şi un nucleu al Armatei Regale Române care protejează votul de la Chişinău şi cel de la Cernăuţi, dar Regele Ferdinand, Regina Maria, echipa demisă a lui Brătianu, Take Ionescu, care se strecoară şi se retrage la Paris unde este trimisă sau repudiată şi Misiunea Aliată, nu-şi pierd speranţele în victoria finală a Antantei. Regina Maria i-a scris Regelui George al V-lea: „Englezii tăi îţi vor spune cum am luptat până la sfârşit, chiar când se dăduseră învinşi toţi cealalţi, cum am încercat să mântuiesc ce nu se poate mântui, cum n-am pierdut niciodată nădejdea, cum eram gata să primesc orice jertfă şi să înfrunt orice primejdie. Dar totul a fost în zadar. Norocul a fost împotriva noastră, nicio singură împrejurare nu ne-a venit în ajutor. Povestea e prea lungă ca să ţi-o scriu, alţii ţi-o vor spune, şi tu, acolo departe unde e izbânda, vei putea lucra pentru noi care am încercat să luptăm pentru voi. Vei lupta şi vei învinge, şi în ziua biruinţei să nu uiţi ...".

SUA declară după Caporetto război şi Austro-Ungariei, dar dintre cele 14 Puncte, cel de-al 10-lea enunţă numai principiul respectării autonomiei naţionale a tuturor popoarelor Austro-Ungariei, ceea ce însemna că Washington-ul era la nivelul programelor federaliste negermane şi nemaghiare enunţate în urmă cu 60 – 70 de ani; Nikola Pašić a afirmat că în acest mod Primul Război Mondial nu va fi „un război pentru a termina toate războaiele" – cum visau americanii – ci va lăsa loc altuia până când Monarhia întreagă va fi destrămată. Beneş atrage atenţia că nu există furie mai mare pentru oameni decât atunci când „se simt trădaţi de profetul lor", iar Masaryk, aflat încă la Kiev, combate Punctul 10 într-o scrisoare adresată direct lui Wilson, pe adresa căruia soseşte o replică a românilor din Paris, că autonomia propusă de el însemna de fapt dominarea exercitată de minoritatea de 19 milioane de austrieci şi unguri asupra majorităţii de 30 de

milioane de negermani şi nemaghiari. Beneş, bănuieşte în plus că Wilson putea să-l influenţeze şi pe Lloyd George să renunţe la eliberarea până la independenţă a unor naţiuni din Europa Centrală şi Răsăriteană, iar alt ceh, Cirko Božinov califică actul ca un „eşec moral" dublat de o „greşală diplomatică şi militară". Alţii constată că asemenea greşeli şochează „legenda wilsoniană" fără s-o distrugă, sperând în corectarea lucrurilor şi îndrumarea lor spre independenţă. La 29 mai 1918 Secretariatul de Stat anunţă că guvernul american a urmărit cu interes lucrările Congresului Raselor (Naţiunilor) Asuprite din Austro-Ungaria de la Roma (aprilie 1918) şi aspiraţiile naţionale ale Cehoslovaciei şi iugoslavilor spre libertate au câştigat simpatia acestui guvern. Declaraţia înregistrează un anumit pas înainte, dar de la simpatie până la recunoaşterea libertăţii rămânea oricum o oarecare distanţă, erau necesare noi lămuriri şi se aşteptau declaraţii similare cu cea privind Polonia, a cărei refacere ca stat pe teritoriul său etnic a fost recunoscută de la bun început de Casa Albă.

Discuţiile dintre Masaryk şi Wilson, unele atitudini din Congres, actul din 2 septembrie, marea manifestaţie de simpatie şi mulţumire faţă de SUA din 15 septembrie 1918 organizată de personalităţile politice de seamă ale unor naţiuni din Europa Centrală şi Răsăriteană, Masaryk, Pederewski, Stoica, Bevione, Hinković, Hordoş şi alţii, concentraţi în Uniunea Democratică a Europei de Mijloc, şi-au dat roadele lor şi au limpezit apele. La 2 septembrie 1918 actul de recunoaştere a beligeranţei Consiliului Naţional Cehoslovac, aprobat de Preşedinte, devine act oficial, parte componentă a diplomaţiei americane, este trimis misiunilor diplomatice şi înaintat în 3 septembrie de Lansing personal lui Masaryk. În act, guvernul american constată că cehoslovacii şi-au organizat corpuri de armată pe frontul de război, conduse de ofiţeri de naţionalitatea lor, care luptau contra Austro-Ungariei şi Germaniei, urmărind să obţină independenţa, au conferit autoritate politică supremă Consiliului Naţional Cehoslovac. Ca atare, guvernul american recunoaşte că există o stare de beligeranţă între cehoslovacii astfel organizaţi şi Germania şi Austro-Ungaria, considerând Consiliul Naţional Cehoslovac guvern beligerant de facto, înzestrat cu autoritate proprie, care-l îndreptăţeşte să conducă afacerile militare şi politice ale cehoslovacilor. SUA intră oficial în alianţă cu acest guvern de facto de acum recunoscut, cu scopul de a continua lupta împotriva inamicilor comuni: Austro-Ungaria şi Germania. Casa Albă acceptă şi proclamă formal libertatea şi unitatea iugoslavă , fără să precizeze că recunoaşte direct şi separat Comitetul Iugoslav al lui Trumbic, venit la Washington, deoarece nici asociaţii mari europeni nu l-au ratificat ca atare, dar precizările legate de Comitetul Ceholovac au fost fără îndoială inspirate după modelele britanic şi francez.

Aceste decizii au întârziat până la această dată întrucât o bună bucată de vreme SUA şi unele state ale Antantei au dus tratative secrete repetate cu Austro-Ungaria pentru a o desprinde şi disocia de Germania printr-o pace separată. Dar toate tentativele au eşuat deoarece Monarhia a pus accentul în acel timp pe pace generală, neîndrăznind sau nedorind cu adevărat să se despartă de puternica Germanie. În noile condiţii, notele recente ale lui Burian privind începerea negocierilor de pace pe baza celor 14 Puncte sunt sortite eşecului, contele Iuliu Andrássy-junior trimis în Elveţia nu este primit de diplomaţii britanici şi francezi, decât dacă ar fi venit nu în calitate de negociator ci de capitulard fără condiţii. Contele Tarnowski nu este nici el acceptat de americani şi negocierile germane şi austro-ungare prin canalele diplomatice ale Sfântului Scaun eşuează şi ele. Manifestul din 16 octombrie privind federalizarea părţii occidentale a Monarhiei, elaborat şi în speranţa că Wilson va putea fi influenţat să accepte propunerile lui Burian nu mai au efect nici în exterior, nici asupra popoarelor vizate.

În răspunsul către Viena, Wilson a precizat la 18 octombrie că din moment ce SUA a recunoscut Consiliul Naţional Cehoslovac ca guvern beligerant de facto şi de asemenea şi-a dat acordul faţă de aspiraţiile de libertate ale iugoslavilor, cele 14 Puncte nu mai corespundeau noii evoluţii a lucrurilor şi nu mai putea fi vorba de autonomiile popoarelor din Austro-Ungaria ca bază a păcii. Preşedintele se simte obligat şi onorat să insiste că în această problemă nu el, ci aceste popoare erau îndreptăţite să-şi exprime aspiraţiile şi propriile concepţii despre drepturile şi destinele lor ca membri ai familiei naţiunilor libere. Wilson a afirmat că Austro-Ungaria era o cocioabă putredă, susţinută pe toate laturile sau părţile ei de proptele care trebuie înlăturate pentru ca întreaga clădire să fie demolată.

Consiliul de la Paris devine guvern cehoslovac, Kramář Karl vine la Paris pentru consfătuiri, se întoarce acasă prim-ministru, Eduard Beneş este ministru de externe, Stefanik ministru de război dar este departe, în Rusia bolşevică şi se ocupă de repatrierea Legiunii Cehe. Adunarea de la Turcsansky Sviaty Martin declară la 28 octombrie că toate partidele slovace acționează pe baza principiului președintelui Wilson, că poporul slovac îşi ia soarta în propriile mâini, parlamentul ungar nu-l mai reprezintă nicăieri şi este parte a poporului cehoslovac pe baza unei independențe complete. În acelaşi spirit au fost pronunțate cu zece zile înainte în Parlamentele din Viena şi Budapesta declarațiile cehului Stanek, slovenului Korošek, polonezului Ignacy Dacsynski, slovacului Iuriga. Unii minoritari cer în Adunare garanții mai solide, o autonomie mai pronunțată pentru slovaci sau chiar o unire de probă de 10 ani, dar sunt respinşi de majoritate.

Ulterior, prin Declarația de la Pittsburg, semnată şi de Masaryk, se cere un parlament local, ca garanție a respectării doleanțelor slovace în funcționarea statului. Încercările din 1919 a unor slovaci ultra-autonomişti de a obține direct de la Conferința de Pace o autonomie puternică sau un plebiscit separat pentru Slovacia, susținute la Paris de părintele Hlinka şi părintele Jehliča, au eşuat şi la cererea Delegației Cehoslovaciei cei doi au fost arestați de poliția franceză şi expulzați.

Conflicte grave au apărut între Nikola Pašić, prim-ministru al Serbiei, care dorea centralism în noul stat pe baza ideii Serbiei Mari, şi croatul Ante Trumbic, Preşedintele Comitetului Iugoslav de la Lomndra, care milita pentru o federație reală şi egală de state. Pašić dorea ca Marile Puteri aliate să-i recunoască dreptul exclusiv de a-i elibera pe slavii din Austro-Ungaria, iar Trumbić le cerea să recunoască oficial Comitetul Iugoslav de la Londra ca unicul purtător de cuvânt al iugoslavilor „habsburgi" cu scopul expres ca în această postură să impună de la egal la egal formula federalistă. El dorea ca Serbia ortodoxă să fie egală cu Croația şi Slovenia catolice deoarece mentalitățile slavilor catolici, inclusiv a celor din Dalmația, fiind în strânsă comunitate artistică, morală şi intelectuală cu austriecii, italienii şi ungurii, erau de tip occidental, pe când sârbii, pe jumătate civilizați (zicea liderul croat), erau „hibrizi balcanici", rezultați din amestecul slavilor cu turcii. Dar şi printre sârbii orientali şi „hibrizi" au existat diplomați obiectivi, cuminți şi moderați de genul lui Mihajlović, care a servit cu strălucire interesele iugoslave în SUA şi nutrea față de slavii catolici din Monarhie sentimente de respect real şi de fraternitate adevărată. Marele învățat şi democrat britanic, Wickham Steed, care gândea la fel, a ținut mult la Mihajlović. Într-o convorbire cu Pašić îi respinge toate argumentele pentru impunerea ideii mari sârbe, îl acuză că are o atitudine şi comportament de paşă, respinsă demult în statele democratice europene şi în SUA, şi îi reproşează că l-a destituit pe Mihajlović, somându-l să nu procedeze la fel cu Iovanović, ministrul sârb de la Londra, adept şi el al unei federații democratice. Pašić i-a replicat, neimpresionat şi imperturbabil, că l-a destituit pe Mihajlović pentru nesupunere, şi ca să demonstreze cine este adevăratul stăpân, îl va demite şi pe Iovanović dacă nu-i va executa ordinele. Sub presiunea Marilor Aliați s-a ajuns totuşi la Declarația de la Geneva, din 9 noiembrie 1918, care stabilea în sens democratic structura statului iugoslav, acceptată şi de Pašić, dar repudiată tot de el în scurt timp, folosindu-se de faptul că acasă ocupația italiană, ce dorea să includă noi teritorii față de cele stipulate în Acordul de la Londra din 1915, amenință interesele şi integritatea iugoslavă. Statul iugoslav de la Zagreb, de scurtă durată, votează la 1 decembrie 1918 Unirea cu Serbia pe baze unitare pentru a rezista Italiei în cadrul Regatului Sârbo-Croato-Sloven, unde intră şi Muntenegru. La 5 decembrie 1918 izbucnesc conflicte între croați şi soldații sârbi, la Zagreb, iar în mai 1919 Radić înaintează Antantei o Petiție cu 167.667 de semnături care cer independența Croației, şi este respinsă. Erau semne care prevesteau că istoria iugoslavă putea deveni istoria cauzelor pierdute dacă nu se puteau stabili bazele unei adevărate federații între egali.

La 5 noiembrie 1918 este eliberată Declarația guvernului american privind recunoaşterea unificării naționale române, care este trimisă la Iaşi. În Declarație s-a afirmat că guvernul SUA nu este nepăsător față de aspirațiile poporului român din Regat şi din afară, că a fost martor al luptelor, suferințelor şi sacrificiilor îndurate în lupta contra inamicilor şi opresorilor lui. Guvernul american simpatiza hotărât cu aspirațiile şi spiritul unității naționale ale românilor de pretutindeni şi nu va pregeta ca la timpul potrivit să-şi exercite toată influența pentru ca drepturile politice şi teritoriale juste ale poporului român să fie obținute şi să-i

ofere siguranță împotriva oricărei agresiuni străine. Regele Ferdinand i-a mulțumit oficial lui Wodrow Wilson pentru Declarație, l-a destituit pe Marghiloman şi l-a numit prim-ministru pe generalul Constantin Coandă, şi în noile raporturi de forțe internaționale se reactivează spiritul şi exemplul faptelor din 1916 – 1917. Regele, în noiembrie 1918, reitera comandamentele din 1916 spunând: „Sufletele celor căzuți pe câmpul de onoare vă binecuvântează pentru această ultimă suflare. Privirile credincioşilor aliați sunt îndreptate cu dragoste şi încredere spre țara noastră şi fiii ei. Camarazii noştri de arme din biruitoarele armate franceză şi engleză, care vin în ajutorul nostru, cunosc vitejia voastră de la Oituz, Mărăşti şi Mărăşeşti. Arătați-le că timpul de aşteptare n-a putut să slăbească brațul ostaşului român. Frații noştri din Bucovina şi Ardeal vă cheamă pentru această ultimă luptă ca, prin avântul vostru, să le aduceți eliberarea de sub jugul străin". Cernăuțiul a fost ocupat de ucrainieni dar eliberat de ostaşii conduşi de generalul Iacob Zadic, după care la 15/28 noiembrie 1918 este votată Unirea Bucovinei cu România. Victor Antonescu, fost ministru al României de la Paris, survolează cu un avion francez de la Salonic Balcanii şi teritoriul ocupat de Centrali, pentru a putea aduce lui Brătianu mesajul personal al lui Clemenceau: „Fiți gata, Berthelot soseşte". Berthelot trimite la Iaşi pe Robert de Flers pentru întocmirea planurilor de mobilizare şi cooperare, sau mai precis recooperare cu Antanta, care erau deja gata elaborate de generalul Prezan. Românii transilvăneni solicită ajutorul militar al guvernului regal de la Iaşi, unde Consiliul Național Român de la Arad îi trimite pe părintele N. Bălan şi pe căpitanul N. Precup pentru coordonarea acțiunilor, iar Brătianu l-a trimis pe profesorul Halița în acelaşi scop. Brătianu şi-a sfătuit conaționalii ca în clipa mult aşteptatei Uniri a tuturor românilor, viitoarea Adunare să se bazeze în lucrările şi hotărârile sale pe principiile cele mai democratice din Europa şi le-a promis că România îşi va trimite din nou trupele spre vest. Brătianu i-a îndemnat pe frații din Transilvania să se unească strâns şi hotărât în jurul Regelui şi prin el acționând ca o singură ființă, să intre toți în marele stat român.

Ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, zi de fericită coincidență, are o dublă semnificație şi anume: intrarea Dinastiei, a Guvernului şi Armatei Regale Române la Bucureşti, de unde s-a declarat şi a pornit în 1916 Războiul de Eliberare şi de Întregire Națională şi votul Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia pentru Unirea Transilvaniei cu România. Acesta s-a exprimat în prezența a peste 100 000 de români pe baza principiului autodeterminării naționale reale şi reprezentative, în numele voinței majorității locuitorilor. Aici s-au respectat principiile electorale democratice în alegerea de către popor şi numirea deputaților oficiali de instituțiile române (1.228), mandatați să voteze unirea şi, odată cu ea, realizarea celei de a III-a faze a constituirii statului tuturor românilor. Respectul față de naționalități era inserat la Punctul III şi trecut printre „principiile fundamentale" la alcătuirea statului român prin formula „deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare". Libertate confesională, regim democratic prin vot universal, libertatea presei, de asociere şi întrunire, reformă agrară radicală, o legislație modernă pentru muncitorime, dovedeau şi ele opțiunile delegaților şi ale participanților. Dorința lor ca într-o comunitate a națiunilor libere, înființată de Congresul de Pace apropiat, să se asigure dreptate, siguranță şi libertate pentru toate națiunile mari şi mici, şi să se elimine războiul ca mijloc de reglementare în relațiile internaționale, dovedeau că românii cunoşteau şi erau pătrunşi de justețea principiilor wilsoniene. Românii transilvăneni salutau pe frații lor ce i-au întrecut în Unirea cu Țara, şi îşi exprimau recunoştința pentru memoria ostaşilor ce au murit pentru libertatea şi unitatea națiunii române şi față de Puterile Aliate care „au scăpat civilizația de ghearele barbariei". O autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei României Mari şi instituirea Marelui Sfat Național erau menite să rezolve o parte din treburile curente până la preluarea tuturor atribuțiilor de către noul stat.

Suveranul a subliniat că a fost şi a rămas credincios neamului şi hotărârii cruciale din 1916, care a deschis drumul prin lupte şi jertfe grele pentru exprimarea voturilor din 1918. Luptele şi jertfele ostaşilor ilustrează deviza „per aspera ad astra" prin însuşi faptul că au făcut dintr-un Regat Mic un Regat Mare. În timpul Războiului, Regele a înțeles mai adânc dimensiunile şi capacitățile reale ale poporului român, i-a simțit puterea de rezistență în toată dimensiunea şi splendoarea ei, care explică nu numai evenimentele de atunci, dar şi păstrarea limbii şi ființei de-a lungul unui timp istoric încărcat de soartă cu multe vicisitudini. Suveranul şi-a întărit convingerea că talpa țării, țăranul român în uniformă militară şi în luptă dârză şi grea

pentru viitorul neamului său, are dreptul inalienabil la o deosebită solicitudine şi împroprietărirea lui este răsplata binemeritată a jertfelor depuse de el pe altarul României. Convins că şi-a făcut datoria faţă de Dumnezeu şi faţă de poporul său, Regele salută cu bucurie sosirea zilei în care toţi românii culegeau roadele încrederii în ei înşişi şi în trăinicia neamului deoarece idealurile vechi au devenit fapte împlinite. România mamă şi-a strâns copiii la sânul ei, Basarabia şi Bucovina au venit la casa părintească şi tocmai în acea zi fericită de 1 Decembrie, când el şi guvernul au reintrat în Capitala Regatului, Transilvania vota şi ea Unirea cu ţara. În aceste momente fericite, Regele a cerut îngăduinţa să-şi exprime prinosul de recunoştinţă poporului român şi bărbaţilor de stat ce l-au ajutat pe el şi ţara întreagă în măreaţa operă de îndeplinire a visului tuturor românilor. Sufletele şi puterile unite trebuiau închinate binelui obştesc, viitorul să se întemeieze pe baze democratice şi sănătoase pentru ca poporul să se bucure de un viitor strălucit la care are tot dreptul să aspire.

Dar, la 22 decembrie 1918 vin la Cluj 44.000 de unguri care în numele unei minorităţi de 1.661.805 de conaţionali, neagă votul de la Alba-Iulia, rostit în numele unei majorităţi de 2.830.040 de români, şi îşi exprimă dorinţa să rămână în Ungaria. Saşii, întruniţi la Mediaş, înianuarie 1919, şi şvabii la Timişoara în august 1919, au recunoscut însă Unirea, ca şi evreii din România. Evreii din Transilvania au declarat că aşteaptă decizia Conferinţei de Pace, pe care o vor recunoaşte necondiţionat. În spatele liniei de demarcaţie stabilită de Belgrad, care nu era de fapt menită să traseze frontiere, autorităţile şi ostaşii maghiari trec la represalii împotriva românilor, din trenuri militare se trag focuri asupra satelor româneşti, dar linia se mişcă spre limitele viitoarelor frontiere, ca şi în cazul Slovaciei, unde după votul din 28 octombrie guvernul ungur trimisese trei divizii, devenite deja de ocupaţie şi de blocaj a fiinţei noului stat. După Nota Vyx, maghiarii încearcă cartea roşie, Bela Kun repetându-l pe Károlyi ocupă Slovacia, pe care o bolşevizează, şi în colaborare cu Moscova roşie încearcă şi distrugerea României Mari. Planul era ca prin atacuri concentrice trupele bolşevice să facă joncţiunea pe Carpaţi, Ungaria comunistă să recupereze Transilvania, iar Rusia Sovietică Basarabia şi Bucovina. Armata Regală Română respinge atacurile repetate ale Rumserodului peste Nistru, unde cade la datorie generalul Sabin Poetaş, ce făcuse minuni de vitejie la Topraisar, Neajlov şi Mărăşeşti, dar voturile din 27 martie/9 aprilie şi 15/28 noiembrie 1918 rămân valabile. Marele atac ungar bolşevic din iulie este respins în 1919, consolidând votul din 1 decembrie 1918, Budapesta este ocupată şi regimul comunist înlăturat, şi odată cu el cade definitiv planul ca prin Bela Kun acest regim sinistru să fie instalat la Viena. În 1919 – 1920 s-au dat lupte grele pentru menţinerea fiinţei şi independenţa de stat a Letoniei, Estoniei, Lituaniei şi Poloniei împotriva aceloraşi ruşi roşii care sunt învinşi, dar reuşesc să lichideze independenţa de stat a Ucrainei, Armeniei, Georgiei, ce apelaseră şi ele la sprijinul Antantei şi al lui Wilson, chemat să patroneze fixarea frontierelor Armeniei şi să protejeze independenţa statelor din zonă. Dar Wilson, „arbitrul suprem" şi Antanta erau departe şi alţii au decis atunci destinul acestor state mici. 200.000 de ostaşi polonezi ai lui Pilsudski şi 6.000 de francezi conduşi de generalul Weygand resping atacurile lui Stalin şi Tuhacevschi la porţile Varşoviei, salvează Polonia şi blochează înaintarea bolşevicilor ruşi spre Germania şi implementarea totalitarismului roşu în această ţară. Aceste state din Europa Centrală şi Răsăriteană salvându-şi independenţa proprie, au contribuit împreună cu Antanta la stoparea extinderii comunismului pe continent.

Practic vorbind, independenţa şi unitatea statelor naţionale din Europa Centrală şi Răsăriteană a devenit posibilă şi operantă deoarece în acest spaţiu controlul austro-ungar şi german a fost înlăturat de Antantă şi SUA şi de statele aliate, care au deschis drumul şi posibilitatea exprimării dorinţei de independenţă şi de unitate şi apoi, tot prin concurs comun, au fost benefic reprimate atacurile bolşevice ruse şi ungare. Sinteza dintre controlul şi protecţia acestui spaţiu exercitat de marile puteri şi modele democratice la ele acasă şi în Europa Centrală şi Răsăriteană şi deschiderea şi dorinţa firească de unitate şi independenţă naţională a majorităţii locuitorilor, şi-au dat roadele lor în anii 1918 – 1921. Nicolae Iorga intuieşte importanţa sintezei în mai 1919 când trăgeau tunurile şi la est şi la vest pentru menţinerea fiinţei statului, la şedinţa Academiei Române ce-şi serba semicentenarul, unde spunea că idealurile naţionale vor fi realizate şi implementate în geografia politică nouă deoarece au prins şi au ajuns „la cea mai dintâi revizuire raţională a hărţii lumii, ca aceea la care se procedează astăzi, sub ocrotirea unor arme biruitoare

pentru drept şi cu înţeleaptă chibzuire a unor şefi de state şi a unor miniştri cari sunt cugetători, scriitori politici, istorici şi profesori la Universitate". Sub cupola sau sinteza mare euro-atlantică, au funcţionat sinteze mai mici, adică războaiele locale proprii ale statelor şi naţiunilor mici, România (1916 – 1919), Polonia, Estonia, Lituania, Letonia, Finlanda, Cehoslovacia (1918 – 1921).

Statele din Europa Centrală şi Răsăriteană n-au fost imperialiste, formate prin jafuri şi anexiuni de teritorii străine şi n-au constituit „copii monstruoşi" ai Sistemului de la Versailles, după cum au fost calificate unele din ele de către Moscova roşie între 1921 – 1939. Imediat după 1918, în Polonia dintr-un total de 27.176.717 oameni, 18.814.239 erau polonezi (69,2%), 3.898.431 erau ucrainieni şi ruteni (14,3%), 2.110.448 erau evrei (7,8%), 1.060.237 erau bieloruşi (3,9%), 1.059.194 erau germani (3,9%), etc. În Cehoslovacia, în 1921, dintr-un total de 13.613.172 de oameni, 8.760.937 erau cehoslovaci (65,51%), 461.849 erau ruteni (3,45%), 3.123.568 erau germani (23,36%), 745.431 erau unguri (5,57%), etc. Populaţia României a crescut de la 7,9 milioane de locuitori în 1915 la 14,7 milioane în 1919, la 18 milioane în 1930 şi la 20 milioane în 1939. În 1930 din 18.057.028 de locuitori, 12.981.324 erau români (71,9%), 1.425.507 erau unguri (7,9%), 745.421 erau germani (4,1%), 728.115 erau evrei (4%) şi alţii reprezentau 12,1%. În Iugoslavia, 74,7% erau sârbi, croaţi, muntenegreni şi ucrainieni, 8,5% erau sloveni, 3,8% erau albanezi, 4,2% erau germani, 3,9% erau unguri şi 1,9% români (231.968 de persoane).

Protecţia cea mai însemnată a existenţei independenţei şi unităţii naţionale de stat a acestor popoare ar fi fost oferită de Liga Naţiunilor, viguroasă, puternică şi capabilă să impună respectarea principiilor Covenantului, să anihileze orice agresor în timp util, să evite o nouă conflagraţie şi să respecte status-quo-ul stabilit la Versailles. Funcţionarea unei Ligi de asemenea capacitate şi structură presupunea ca ea să funcţioneze sub egida şi sub îndrumarea triunghiului Washington – Londra – Paris, dar republicanii blochează intrarea SUA în Ligă, lăsând „parohia" mare europeană pradă propriilor şi frecventelor convulsii din perioada interbelică. În 1938/9, Cehoslovacia dispare şi adevăratul copil monstruos al alianţei celor mai sângeroase regimuri totalitare din istoria societăţilor umane, Tratatul semnat la 23 august 1939 de Ribentrop şi Molotov în numele Moscovei comuniste şi a Berlinului nazist, duce la declanşarea celui de al Doilea Război Mondial la 1 septembrie 1939, care înseamnă şi lichidarea Sistemului de la Versailles în Europa Centrală şi Răsăriteană. Molotov, făcând din adevăr minciună şi falsificând conţinutul cuvintelor, a declarat în 1939 că se felicită că, împreună cu nemţii, a distrus acel copil monstruos al Tratatului de la Versailles, care a fost Polonia. O legendă spunea că în antichitate Confucius a fost întrebat ce ar face dacă ar deţine puterea de stat. Filosoful a răspuns că ar începe cu a da cuvintelor sensul lor real. Ori bolşevicii au început cu a nega sensul real al cuvintelor şi al principiilor proclamate (autodeterminare, pământ pentru ţărani, pace fără anexiuni etc.). Polonia este lichidată a patra oară în istoria zonală europeană şi internaţională, cea mai mare parte revenind lui Hitler, şi partea orientală lui Stalin, care atacă şi Finlanda în 1939 – 1940, ocupându-i teritoriul sudic, URSS-ul fiind exclusă atunci din Ligă ca stat agresor. În 1940 Letonia, Estonia, Lituania, Basarabia, Bucovina de Nord, Herţa, sunt anexate de URSS, Transilvania de Nord este ocupată Ungaria, unele teritorii cehoslovace şi iugoslave intră tot sub ocupaţie ungară în 1938–1941. Statele revizioniste mici se folosesc de Pactul Ribentrop-Molotov, revizionist şi el, pentru a-şi recâştiga unele din teritoriile deţinute înainte de 1918. Dar de acest pact au profitat şi unele naţiuni care au fost nemulţumite în cadrul statelor create la 1918, ca de pildă slovacii şi croaţii, care şi-au creat state independente proprii. Germania anexează în 1938 Austria şi regiunea sudetă a Cehiei, pe care o încadra ulterior în Protectoratul Boemiei şi Moraviei. În anul 1918 austriecii au încercat să evite „Pacea lui Clemenceau" cu „Pacea lui Wilson", cerându-i preşedintelui american să sprijine autodeterminarea şi pentru ei, ca şi pentru celelalte naţiuni ce s-au pronunţat pentru acest principiu şi au fost aprobate de Casa Albă, şi au votat Unirea cu Germania, devenite amândouă republici. Franţa, dar şi Anglia, sceptice în reuşita proiectului lui Wilson privind implicarea SUA într-o Ligă puternică şi eficace capabilă să apere pacea şi status quo-ul, nu acceptă unirea a 6 milioane de austrieci şi 3 milioane de germani sudeţi cu Germania, care ar fi devenit astfel automat tot atât de puternică în 1918 – 1920, când era învinsă ca şi în 1914, când a contribuit la declanşarea Primului Război Mondial. Nici măcar Italia nu este de acord în acei ani cu aplicarea principiului autodeterminării de către austrieci şi cu formarea unităţii germane, deoarece

prefera la graniță un stat german mic şi nu unul mare şi puternic. Wilson a insistat ca în cazul unei evoluții internaționale democratice paşnice Unirea Austriei cu Germania să se efectueze sub controlul Ligii Națiunilor. Dar în Europa lucrurile au evoluat antidemocratic după 1933, până când Pactul Ribentrop-Molotov contribuie direct la declanşarea celui de Al Doilea Război Mondial, după ce Unirea Austriei cu Germania se face prin cucerirea ei de către Berlin (Anschluss), ceea ce Versailles-ul a interzis şi nu prin Liga părăsită de Berlin de câțiva ani. Între 1939 – 1941, după ce URSS cucereşte unele teritorii orientale şi Hitler supune şi cucereşte multe state occidentale, Europa este de fapt tiranizată, asiatizată şi dezeuropenizată de comunişti şi de nazişti.

O parte din Sistemul de la Versailles este repusă în funcțiune prin reconstituirile în forme ajustate de Moscova, şi favorabile ei, ale Poloniei, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei. Stalin rămâne cu teritoriile poloneze din 1939, oferind Poloniei teritorii bogate economic în vest, de unde sunt expulzați peste 6 milioane de germani şi sunt colonizați polonezii din URSS. Din Cehoslovacia sunt expulzați peste 3 milioane de germani sudeți, dar teritoriile rutene sunt încadrate în URSS, Germania este divizată în două, unitatea ei națională lăsată în ființă în 1918 este distrusă şi din Europa Centrală şi Răsăriteană dispar milioane de germani. În 1937 în Cehoslovacia trăiau 3.230.000 de germani, în 1950 au rămas 200.000, în Polonia 741.000 la 100.000, în Danzig (Gdansk), fost oraş liber la Versailles au dispărut toți cei 350.000 de germani, în România, 720.000 la 380.000, în Iugoslavia 575.000 la 55.000, în Ungaria 530.000 la 150.000. Dacă în Europa de Est şi de Sud-Est în 1937 trăiau 6.600.000 de germani, în 1950 au rămas doar 1.099.000, iar Germania a pierdut 21% din teritoriul recunoscut la Versailles, care a lăsat neatinsă partea bună a operei bismarkiene de unificare națională. Deci soarta Germaniei şi a germanilor din acest spațiu la anii 1918 – 1920 nu a fost atât de crudă cum au cântat-o şi o cântă unele „vrăbii".

Pactul Ribentrop-Molotov reiterează într-un fel spiritul de colaborare din 1917 – 1922, dintre Germania imperială şi Germania Republicii de la Weimar şi Rusia Sovietică. În primul caz, din 1917 – 1918, Berlinul imperial alimentează prin celebrul dar de sinistră memorie „canal roşu" aducerea la putere a bolşevicilor pentru a încheia pacea separată şi a se năpusti asupra Antantei pe frontul de vest iar în al doilea, din 1922, prin Tratatul de la Rapallo deschide perspectiva alianței dintre cele două mari puteri una exclusă şi alta înfrântă la Sistemul de la Versailles. Căzute între Scylla rusească roşie şi Carybda germană brună, între 1939 – 1941, popoarele din Europa Centrală şi Răsăriteană suferă lovituri cumplite şi sunt împinse înapoi în tenebrele şi suferințele unei istorii dramatice de care au avut parte în trecutul nu prea îndepărtat. Aducerea la putere de către imperialiştii germani ai lui Wilhelm al II-lea şi a guvernului său a ruşilor bolşevici în 1917 s-a dovedit a fi în perspectiva timpului o conspirație extrem de periculoasă în istorie, cu consecințe adânci şi nebănuite, cel puțin la început, pentru soarta Europei Centrale şi Răsăritene. Împins pe scena istoriei de Berlin, regimul bolşevic, atacat şi trădat de prietenul brun în 1941 şi urcat fără voia lui în căruța coaliției marilor puteri democratice, semnează cu mâini mincinoase principiile democratice ale Cartei Atlantice, pe care le încalcă după 1945, instituind după modelul Moscovei regimul totalitarist comunist până dincolo de Oder-Neisse.

În spațiul Europei Centrale şi Răsăritene controlat de Armata Roşie şi regimurile instaurate de ea fie că era vorba de micile state învingătoare, fie învinse, apar deportări de mase, execuții, frică şi teroare, care anihilează democrația, înlătură societatea civilă şi pluripartidismul lichidează proprietățile a zeci de milioane de țărani şi meseriaşi destoinici. În acest spațiu părinții României Mari, ai independenței Poloniei, Letoniei, Lituaniei, Cehoslovaciei interbelice, cunosc o soartă tragică sfârşindu-şi zilele în închisori sau în fața plutoanelor de execuție. Social-democrații Jumanca şi Flueraş, național-țărăniştii Maniu şi Mihalache, istoricul Gheorghe Brătianu, fiul lui Ionel Brătianu, cu rol însemnat în făurirea României Mari din 1918, nepot al lui Ion Brătianu, unul din artizanii Independenței de Stat a României şi completării ei cu Dobrogea, Delta Dunării, Insula Şerpilor la 1877/8, fratele acestora, Dinu Brătianu în vârstă de peste 80 de ani, generalul Iacob Zadic în vârstă de aproape 100 de ani, şi mulți alții, au parte de acest destin nefericit. Fiul lui Thomas Masaryk, Ian Masaryk, este aruncat pe fereastra cabinetului său ministerial de la Praga, mulți democrați cehi, polonezi, baltici, sunt arestați, deportați şi executați. Asemenea fenomene se repetă şi la bulgari, unguri şi la germanii estici necomunişti.

În contra-partidă Anul 1918, privit în perspectiva istorică a genezei ideii europene, i-a creat un climat favorabil deoarece a pus în ființă acea liră armonioasă a Europei, formată din toate coardele ei, deci din toate statele europene independente şi unitare până la Nistru. Acum se termină cu ideologiile şi clasificările vechi, din secolul al XIX-lea, că unele popoare sunt numai popoare de țărani, cu culturi minore, incapabile să se autoguverneze, iar altele sunt politice, posedă culturi majore şi tradiții veridice de stat, sunt menite să dețină veşnic toate teritoriile şi popoarele cucerite de strămoşii lor. Tarele trecutului sunt sau par depăşite şi se instituie într-o Europă democratică după 1918 principiul existenței şi funcționării unor state independente în principiu egale şi membre ale Societății Națiunilor. În Europa anilor imediat următori Versailles-ului se răspândesc principiile pan-europene ale lui Richard Coudenhove-Kalergi, în 1926, la Viena, are loc Congresul Pan-Europa, Germania intră în Ligă, germanul Stresemann se apropie de francezul Briand, care la 5 septembrie 1929, de la tribuna Adunării Generale a Ligii Națiunilor a lansat planul său de înființare a unei Federații a Statelor Europene. Criza economică, regimul hitlerist, acțiunile şi presiunile de tot felul şi în toate direcțiile ale revizioniştilor, au blocat însă procesul ce continuă în perioada postbelică şi se realizează pe etape la început în vestul Europei şi mai apoi după căderea imperiului diavolului roşu moscovit şi a comunismului, şi în Europa Centrală şi Răsăriteană emancipată de comunism. Spiritul de la Versailles şi respectul față de unitatea germană de la 1918, renaşte după căderea zidului Berlinului, odată cu reunificarea Germaniei, când Willy Brandt, fericit şi mulțumit, a putut să exclame"Ceea ce aparține întregului creşte şi se dezvoltă acum împreună", ca țară ce-şi continuă în noua structură destinul ei de membră a Europei Unite. Românii însă nu pot să spună, după model german, că ceea ce a fost un întreg la 1918, creşte şi se dezvoltă din nou împreună după 1991, deoarece la Prut, podul de flori n-a devenit pod de piatră, Prutul rămâne al doilea Milcov şi românii nu vor sau nu pot să-l soarbă pentru a realiza unitatea de stat de la 1918.

Spiritul Anului 1918 nu este distrus nici de destrămările Cehoslovaciei şi Iugoslaviei după 1991. Şi în aceste cazuri a operat principiul autodeterminării naționale deoarece slovacii, croații, slovenii erau majoritari în țările lor, aveau dreptul să se desprindă de vechile state în care s-au simțit neglijați sau oprimați şi să-şi întemeieze state proprii, unii pe cale paşnică, alții prin război. Dar noi credem că în pofida oricăror limitări, Anul 1918 îşi trimite mesajul său puternic înnoitor şi prin revigorarea statelor independente Lituania, Estonia, Letonia, Ucraina, Armenia, Georgia, Azerbaidjan, Tadjkistan, ceea ce înseamnă că dorința de libertate a popoarelor n-a dispărut de pe fața pământului, ci s-a reafirmat cu tărie atunci când exprimarea şi aplicarea ei în practică a devenit permisivă pe masa de operație a istoriei prin decesul şi dispariția, sperăm ireversibilă, a imperiului roşu de la Răsărit. Esențial este faptul că destinele majorității statelor din Europa Centrală şi Răsăriteană au intrat sub cupola democrației şi a Europei Unite şi sunt strâns legate de cele ale statelor occidentale fondatoare şi de colaborarea cu SUA în cadrul NATO şi al ONU, în încercările comune de a avea sau conserva o lume pentru pace şi democrație. În Europa Unită Austria, Ungaria, România, ca şi celelalte state componente sunt împreună, au destine comune în cadrul ei, ce-şi vor găsi împlinirea prin adoptarea unei viitoare constituții europene, întărirea şi modernizarea instituțiilor ce-i îndrumă şi aplică activitățile şi paşii pe continent şi pe plan global.

Bibliografie:

Mamatei Victor S., *The Unitead States and East Central Europe: 1914 – 1918. A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda*, Princetown, Princeton University Press, 1957.

Margaret MacMillan, *Peacemakers. The Paris Conference of 1919 and Its Attempt to End War*, London, 2002.

Masaryk Thomas, *La resurrection d'un Etat. Souvenir et reflections. 1914 – 1918*, Paris, 1930.

David Smith, Artis Pabriks, Aldis Pursand, Thomas Lane, *The Baltic States : Estonia, Latvia and Lithuania*, London and New York, 2002.

Banac Ivo, *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*, Cornel University Press, Ithaca and London, 1984.
Pavel Teodor, *Între Rusia ţarilor şi Germania wilhelmiană*, Cluj-Napoca, 1996.
Iutikkala Eino, Prinen Kauko, *Histoire de la Finlande*, Traduit du finnois par Claude Sylvain, Neuchetel, 1978.
La fin de la Première Guerre Mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne, sous la direction de George Cipăianu et Vasile Vesa, Presse Universitaires de Cluj, 2000.
Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918 – 1919)*, Témoignages français, Bucarest, 1990.
Heller Michel, Nekrich Aleksandr, *L'utopie au pouvoir. Histoire de l'URSS de 1917 à nos jours*, traduit du russe par Vladimir Berelovich et Anne Goldegy-Faucard, nouvelle édition augmentée, Paris, 1985.
Dumitru Suciu, *Monarhia şi făurirea României Mari (1866 – 1918)*, Bucureşti, 1996.
Idem, *Anul 1918 în Europa Centrală şi Răsăriteană. Evoluţia ideii de Europă Unită. Perspectivă şi retrospectivă istorică*, Cluj-Napoca, 2003.
Idem, *Evoluţia ideii de Europă Unită*, Bucureşti, 2007.
Rothschild Joseph, *East Central Europe between the Two World Wars*, Seatle, University of Washington Press, 1974.
Taylor A. J. P., *The struggle for mastery in Europe, 1848 – 1918*, Oxford at the Clarendon Press, 1954.

L'Année 1918 en Europe Centrale et de l'Est et les Unions de la Bessarabie, de la Bucovine et de la Transylvanie avec la Roumanie. Regards comparatives, perspective et rétrospective historique

Résumé

L'Année 1918 en Europe Centrale et de l'Est et le Système de Versailles en Europe Centrale et de l'Est a achevé les questionnes nationales du XIX-ième siècle, a solutionné par l'impact et l'application du principe de l'autodétermination et par les Guerres des Affranchissement et des Complètement Nationales les désirs des populations majoritaires de bâtir des Etats indépendants et unitaires ou de parachever les unités nationales partiellement réalisé au XIX-ième siècle. En Europe Centrale et de l'Est a apparu une nouvelle géographie politique et un nouveau et tout à fait démocratique système d'établissement des frontières des États basé sur les votes des habitants majoritaires qui a inclus 115 millions des européennes dont 24 millions ont été des minoritaires. Les rapports entre les majoritaires et les minoritaires a été généralement de 1 à 5, avec quelques variations dans le cas de la Pologne et de la Tchécoslovaquie de 1 à 3 et de la Roumanie de 1 à 4. C'est ainsi que la géographie politique et étatique de l'Europe Centrale et Orientale a été harmonisé en 1918 avec celle de l'Europe Occidentale où des États unitaires et centralisés ont fonctionné depuis des siècles ou celle de l'Europe Centrale de l'Ouest où les Italiens et les Allemands ont réalisé leurs unités étatiques dans la deuxième moitié du XIX-ième siècle. Les attaques bolcheviques russes et hongroises déclanchés entre 1918-1921 ont menacé l'intégrité territoriale de la Finlande, de la Roumanie, de la Tchécoslovaquie, de la Pologne et des Pays Baltes et les votes exprimés en 1918 pour leurs indépendance ont été grièvement mise en danger. C'est ainsi que pour ces États la Première Guerre Mondiale n'était pas fini en 1918 et ils ont été obligé, aidé par l'Atlante, de défendre de nouveau par guerres nationales les votes de 1918, l'existence, l'indépendance et l'intégrité territoriale de leurs pays, qui ont été reconnus comme telles par les Traités du Système de Versailles est sont devenus membres de la Ligue des Nations. C'est ainsi que les votes des 27 Mars/9 Avril, 15/28 Novembre et 18 Novembre/1 Décembre 1918 et les Unions de la Bessarabie, de la Bucovine et de la Transylvanie ont été sauvé en 1918

et les guerres roumaine et tchécoslovaque contre les bolcheviques russes et hongrois, comme celles de la Finlande, de la Pologne et des Pays Baltes contre Moscou rouge ont contribué à stopper l'expansion du communisme en Europe entre 1918-1921. Les événements se sont déroulés sous la protection de la coupole euro-atlantique formé par l'Antante et sont État associé, les États Unies d'Amérique, victorieuse contre les Puissances Centrales. Même la possibilité de convoquer et de tenir les Assemblées Nationales qui ont exprimé les votes de 1918 a été assuré par la destruction du contrôle allemand et austro-hongrois sur l'espace de l'Europe Centrale et de l'Est qui a été réalisé en première ligne par cette victoire des Puissances démocratiques qui ont soutenu le vrais principe de selfgouvernement opéré par les majorités et non par les minorités nationales. L'historien Nicolae Iorga a affirmé que pour la première fois en histoire, la révision rationnelle de la carte politique de l'Europe Centrale est de l'Est devenue possible par la victoire des Armées de l'Antante et des États Unies et a été opéré sur le terrain par des chefs des États et des ministres qui sont penseurs, écrivains politiques, historiens et professeurs universitaires.

Les intérêts des minorités nationales ont été protégés par les nouveaux États issus en 1918 et garantis par les Traités des minorités qu ont été signées à la Conférence de la Paix à Paris. Des voix slovaques minoritaires en comparaison avec leurs conationaux qui ont voté à l'Assemblée Nationale de Turcsansky Sviáty Martin l'Union de la Slovaquie avec les Pays de la Couronne du Saint Venceslav de la Bohémie, la Moravie et la Silésie dans les cadres de la Tchécoslovaquie, ont demandé à la Conférence l'organisation d'un référendum et la reconnaissance d'une autonomie très puissante pour la Slovaquie dans la nouvelle République, mais leurs pétition a été repoussé. Quelques slovaques ont pensé de voter l'Union seulement pour 10 années mais la proposition a été repoussé à l'Assemblé de Turcsansky Sviáty Martin. La pétition du croate Stjepan Radić qui mécontent à l'égard de la politique centraliste de Beograd destructrice en ce qui concerne la fonctionnement d 'une vraie fédération fraternel et égalitaire entre les Serbes orthodoxes et les Croates et les Slovènes catholiques a prétendu l'indépendance de la Croatie a été aussi repoussé par la Conférence de Paix.

Les Grandes Puissances européennes ont repoussé l'Union de l'Autriche et des Allemands sudètes avec l'Allemagne par peur que la complétion de la population avec 9 millions d'habitants en plus était de nature de renverser de nouveau l'équilibre du pouvoir en faveur du Berlin. Mais Woodrow Wilson a insisté que l'Union de l'Autriche avec l'Allemagne doive être possible sous le contrôle de la Ligue des Nations ayant en vue une évolution démocratique de l'Europe. Mais l'Anschluss a été interdit.

Mais l'entré des États Unies d'Amérique dans la Ligue des Nations proposé et soutenue ardemment par le Président démocrate Woodrow Wilson en vertu du principe qu'il faut bâtir et sauver une monde plus sure pour la démocratie et la paix, a été bloqué par le Sénat avec une majorité républicaine et l'Europe et la Ligue, sans la présence et l'aide direct et efficace des États Unies ont resté comme des paroisses immenses laissé proie à leurs convulsions et faiblesses. Quand-même, avant la crise mondiale de 1929-1933, les européennes ont envisagé et ont proposé au Congrès de Vienne, en 1926, et à la Ligue des Nations en 1929, par la voix d'Aristide Briand, d'édifier une Europe Unie. L'évolution démocratique de l'Europe dans la période d'entre les deux guerres mondiales a échoué, en 1938-1939 la Tchécoslovaquie a été détruite et l'alliance abominable entre le Berlin brun et le Moscou rouge, réalisé par le Traité Ribbentrop-Molotov, a déclanché directement la Deuxième Guerre Mondiale. Les votes de 1918 et le Système de Versailles en Europe Centrale et de l'Est ont été presque totalement détruit, la Pologne a disparu pour la quatrième fois dans l'histoire, partagée entre Hitler et Staline, l'URSS a attaqué la petite Finlande et a été exclue de la Ligue comme État agresseur en 1939, en 1940 a annexé la Bessarabie, la Bucovine du Nord, le territoire de Herța, les Pays Baltes. L'Allemagne a vaincu la France et a occupé presque toute l'Europe Occidentale. Entre 1939-1941, les coups des régimes totalitaires nazie et bolchevique ont tyrannisé et asiatisé l'Europe où la démocratie semblait à être perdue pour toujours. Les petits pays perdants dans la Première Guerre Mondiale et révisionnistes ont profité, l'Hongrie a obtenu des territoires tchécoslovaques, yougoslaves et roumaines (la Transylvanie du Nord), comme la Bulgarie a annexé le Quadrilatère (le Sud de Dobroudja) et quelques territoires grecques et yougoslaves. Dans cette époque ont apparu les États indépendants de la

Croatie et de la Slovaquie bâtis par les Croates et les Slovaques qui n'ont pas été contents avec leurs conditions d'existence et d'évolution politique dans la période d'entre les deux guerres.

L'attaque de l'Allemagne nazie en 1941 contre son allié de 1939, l'URSS a mise Moscou dans le camp des Nation Unies contre l'axe Rome-Berlin-Tokio et les dirigeants russes communistes ont signé avec des mains trompeuses les principes démocratiques de la Charte Atlantique, grossièrement violés après 1945 dans les Pays occupés par l'Armée Rouge, où le Moscou de Staline a introduit par force et terreur des régimes totalitaires communistes jusqu'au delà d'Order-Meisse.

Du point de vue du droit international, les Traités de Paris de 1947 ont refait partiellement le Système de Versailles avec des arrangements territoriales en faveur de l'URSS qui a résté avec toutes les annexions fait en 1939-1940, en recevant en plus autres territoires en Europe ou en Asie. La Pologne, d'où ont été expulsé 6 millions d'Allemands déplacé envers l'Ouest est refaite comme État vainqueur qui partage avec Moscou la Prusse Orientale, la Tchécoslovaquie d'où sont expulsé 3.100.000 d'Allemands sudètes est État victorieux, qui cède des territoires ruthènes à l'URSS et la Yougoslavie est aussi État victorieux. Si dans l'Europe de l'Est et de Sud-Est en 1937 ont vécu 6.600.000 d'Allemands, en 1950 ont resté seulement 1.099.000 et l'Allemagne a perdu 21% de son territoire reconnu à Versailles qui a laissé intact l'Unité nationale allemande. Ça signifie que la sort de l'Allemagne et des Allemands qui ont habité cet espace européen dans les années 1918-1920 n'était pas tellement cruelle comme on disaient quelques historiens. Les expulsions en masse des Allemands après la Première Guerre Mondiale a té impensable et impossible.

Les Pays Baltes restent encadrés et annexés par l'URSS mais les États Unies n'ont reconnu jamais cette annexion comme juste et valable, ni même en 1975, après Helsinki. La Roumanie vaincue a resté sans Bessarabie, la Bucovine de Nord, le territoire Herța et la Dobroudja du Sud, laissé à la Bulgarie, elle-aussi vaincue, mais a reçu la Transylvanie du Nord, pour sa contribution d'après 23 Août 1944 à la victoire contre l'Allemagne et ses alliés. Mais les États de l'Europe Centrale et de l'Est, vaincus ou victorieux, ont été tous plutôt vaincus parce que Staline, qui comme bourreau et non parent des peuples a resté le seule Hitler depuis 1945, a détruit leurs vrais indépendance et liberté nationale et les avait soumis à l'omnipotence du Moscou rouge.

Les hommes politiques communistes de 1918, les partis démocratiques et les sociétés civiles ont été détruits en Europe Centrale et de l'Est, mais la démocratie a survécu en Europe Occidentale, avec l'aide des États Unies et les Pays démocratiques d'ici ont réalisés en étapes l'Union Européenne. L'écroulement en 1991 de l'Empire du diable rouge, qui a été l'URSS, est comparable avec l'effondrements des Empires Russe, Ottomane et de l'Autriche – Hongrie en 1918 et l'esprit de cette année, le désir des peuples de devenir libres dans leurs États indépendants est clairement exprimé par la proclamation de l'indépendance des Pays Baltes, de l'Ukraine, de la Georgie, l'Arménie etc. Après la chute du mur de Berlin l'unité nationale de l'Allemagne, laissé et resté intacte en 1919 à Versailles, détruite en 1948/9 est renouvelé et Willy Brand a été heureux que son pays, qui a formé un entier de maintenant évolue et se développe de nouveau conjointement et l'Est de l'Allemagne unifié avec l'Allemagne Fédérale est introduite en même temps dans l'Europe Unie. Mais les Roumains n'ont pas pu ou n'ont pas voulu d'actionner sur le model allemand et l'unité nationale roumaine à l'Est, réalisée en 1918 n'est pas achevée en dépit du fait que le Traité Ribbentrop-Molotov a été déclaré nul et non avenu. Un autre principe de l'Année 1918, celui de selfgovermenent ou autodétermination national a fonctionné même dans le cas des démembrements de la Tchécoslovaquie et de la Yougoslavie, parce que les Slovaques et les croates, majoritaires dans leurs pays et mécontents, ont eu le droit de se séparer par référendum ou par la guerre de vieux États et de proclamer leur indépendance. On peut dire que 1918 est une Année qui ne commence et ne s'achève pas alors, c'est à dire en 1918, justement et simplement, parce qu'elle représente le noeud gordien de la synthèse des XIX-ième et de XX-ième siècles en ce qui concerne tous les événements majeurs des mouvements pour la liberté et de l'unité nationale des peuples de l'Europe Centrale et de l'Est avec des sérieux retentissements jusqu'à nos jours. Essentiel est le fait que les destins des États de l'Europe Centrale et de l'Est sont liés et ont fait leurs entrés sous la coupole de la démocratie et de l'Europe Unie et sont étroitement attachés aux ceux des

États Occidentaux fondateurs et à la collaboration avec les États Unies dans les cadres des NATO et ONU, ayant le but d'avoir ou de conserver un monde meilleur et plus puissant pour la paix et la démocratie. Dans l'Europe Unie l'Autriche, l'Hongrie, la Roumanie, comme les autres États membres constituent de pair les unes avec les autres, ont un but commun et nous espérons que le sentiment européen prendra consistance par la future constitution, la solidification et la modernisation des institutions communes qui auront mettre dans le droit chemin ses activités sur le continent ou dans le monde.

Începuturile Poliției Românești pe Teritoriului Județului Satu Mare (1919-1940)

Dr. Ioan Liviu Tăut

Motto: *"Poliția are a veghea înainte de toate la menținerea ordinii publice și siguranței interne a statului, să apere libertatea, proprietatea și siguranța persoanelor; ea trebuie să prevină orice infracțiuni de legi și regulamente, iar dacă acestea nu au putut fi împiedicate, să le constate, să adune probe și să trimită pe făptuitori înaintea justiției".*

(Vasile Lascăr- ministru de interne)

În primul deceniu interbelic poliția română a funcționat sub incidența legilor şi regulamentelor de dinainte de război, în special a legii de organizare a poliției, adoptată în vremea ministrului de interne liberal Vasile Lascăr, 1902-1904, cu modificările ulterioare şi într-o mică măsură sub influența legilor generale din prima decadă postbelică[1].

La sfârşitul primul război mondial în teritoriile româneşti alipite, Basarabia, Bucovina şi Transilvania deşi dispăruseră administrația, aparatul polițienesc şi serviciile secrete ale statelor învinse, a dominat timp de mai mulți ani anarhia, dezordinea şi haosul[2]. Astfel, procesul de integrare politică şi adminstrativă a provinciilor româneşti nu a fost unul simplu. Dublarea populației şi a suprafeței teritoriului României, a făcut ca o nouă organizare teritorial-administrativă şi a aparatului de stat să fie un imperativ de o maximă urgență.

La preluarea imperiului, Consiliul Dirigent, prin cele dintâi decrete - legi pe care le-a emis, organizează poliția pe întreg teritoriul Transilvaniei, atât rural, cât şi urban, la țară cu jandarmi, iar la oraşe cu poliție urbană, puse toate sub autoritatea Resortului de Interne[3]. Astfel, în martie 1919 prin Decizia nr. 7343 se înființează, Direcția Poliției şi Siguranței Generale, un serviciu central pentru ținuturile româneşti cuprinse în hotărârea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 18 noiembrie/1 decembrie 1918[4]. Deputatul Victor Belen, fost secretar general al Ministerului de Interne, a avut menirea în acele vremuri extrem de tulburi să organizeze poliția în Transilvania. Decretul din 2 septembrie 1919 avea articol unic şi prevedea următoarele: *„inspectorii generali ai serviciilor de siguranță, inspectorii generali de poliție clasa II, subdirectorii, subinspectorii generali de poliție şi aceia ai serviciilor de siguranță, şefii de servicii speciale de siguranță, subofițerii poliției judiciare şi auxiliari ai Ministerului Public au dreptul de a instrumenta"*[5]. Deci erau investiți cu calitatea de ofițeri ai poliției judiciare în toată țara. Au mai apărut: Decretul din 30 iunie 1921 referitor la încadrarea personalului din poliție din Ardeal şi Bucovina; se înființează cinci directorate regionale de poliție cu sediul la Braşov, Cluj, Oradea, Sibiu şi Timişoara iar mai târziu, poliția de siguranță de stat se extinde şi în Transilvania. Decretul din 16 noiembrie 1921 are menirea să pună pe acelaşi plan prefecturile regionale din Ardeal cu prefecturile de poliție. Prin legea din 8 noiembrie 1922 se vor desființa prefecturile regionale de poliție din Braşov, Cluj, Oradea, Sibiu şi Timişoara. Probleme legate de unificarea legislativă au început să apară în Ardeal. *„Din anul 1918, până astăzi, timp de cinci ani, de când ținuturile ardelene s-au alipit la Vechiul Regat, asistăm la tristul spectacol că nu s-a putut face unificarea legislativă"*[6], de aceea este necesar să se reglementeze şi să se definească mai bine activitatea organelor de ordine şi informații printr-o nouă lege modernă, progresistă şi clară, în care să se precizeze

---

[1] Vasile Bobocescu, *Momente din istoria Ministerului de Interne 1821-1944,* Bucureşti, Editura Ministerului de Interne, p. 156.
[2] *Idem*, p.147.
[3] Lazăr Cârjan, *Istoria Poliției Române de la origini până în 1949*, Editura Vestalia, Bucureşti, 2000, p. 194.
[4] *Monitorul Oficial*, nr. 4 din 18 aprilie 1919.
[5] *Idem,* nr. 122 din 18 septembrie 1919.
[6] D.R.Ioanițescu, *Lege pentru organizarea poliției generale a Statului*, Editura Curierul Judiciar, 1929, p. 71.

mai bine atribuțiile fiecăruia, să se delimiteze diferitele ramuri, să se stipuleze modul în care se fac încadrările, promovările, avansările şi mutările.

La 21 iulie1929, regele Mihai a semnat Legea pentru organizarea poliției generale a Statului, al cărei decret a fost publicat în Monitorul Oficial[7]. Inițiativa acestei legi a aparținut ministrului de interne Alexandru Vaida-Voievod, care a fost secondat în elaborarea ei, între alții de D.R. Ioanițescu, Armand Călinescu, Anibal Teodorescu, Vintilă Dongoroz, Stelian Popescu şi Eugen Bianu.

Conform acestei noi legi, a fost stabilit ca principalul organ de stat însărcinat cu îndrumarea, coordonarea şi realizarea activității de ordine şi informații pe întreg teritoriul urban al țării să poarte denumirea de Direcțiunea Generală a Poliției. Aceasta se exercita pe întreg teritoriul țării sub autoritatea şi controlul Ministerului de Interne[8].

Prin Legea Poliției Generale din 21 iulie 1921 adoptată ca urmare a propunerii ministrului de interne, Alexandru Vaida Voevod, au fost fixate atribuțiile poliției generale a statului, sub cele trei forme: poliție administrativă, poliție judiciară şi poliție de siguranță de stat. În timpul ministeriatului său, au mai fost adoptate şi alte legi de bază privind organizarea forțelor de ordine în stat precum: Legea Jandarmeriei Rurale, Legea pentru organizarea penitenciarelor şi instituțiilor de prevenție, Legea Ministerelor, Legea Contraspionajului şi Trădării în timp de pace, Regulamentul de funcționare a Jandarmeriei Rurale. În această perioadă s-au înființat Inspectoratul Gardienilor Publici, Comandamentul Pompierilor Militari şi Corpul Detectivilor[9].

Principiile fundamentale ce caracterizează noua lege sunt: unificarea, specializarea şi colaborarea, stabilitatea, intelectualizarea şi încadrarea, ablațiunea şi responsabilitatea personală a polițistului. Activitatea poliției se va baza pe următoarele reguli: unitatea de conducere, simplitatea, coeziunea, specializarea serviciilor şi a organelor de execuție, coordonarea, disciplina ierarhică şi descentralizarea.

În articolul 1 al Legii din 21 iulie 1929 se menționează următoarele: „Poliția generală a statului se exercită pe întreg teritoriul țării sub autoritatea şi controlul Ministerului de Interne" care acționează prin regulamente, decizii ministeriale, circulări cu instrucțiuni, ordine de serviciu etc. Ministerul de Interne era factorul politic răspunzător de ordinea internă a statului, având următoarele misiuni:

- administrare generală a țării prin reprezentanții guvernului – prefecții de județe, pretorii, notarii comunali şi organele administrației locale;
- apărarea ordinii publice şi siguranței statului prin organele Direcțiunii Generale a Poliției, Inspectoratului General al Jandarmeriei, Prefectura Poliției Capitalei, prefecții de județe, pretorii şi notarii comunali[10].

În fiecare oraş, reşedință de județ exista o singură poliție de județ. O inovație fericită a legii din 1929 a fost unificarea conducerii polițieneşti județene în mâna conducerii centrale din capitala județului.[11] Toate comunele urbane din județ au fost puse sub conducerea unitară a poliției din capitala județului respectiv, reglementându-se într-un mod cu totul fericit colaborarea organelor polițieneşti cu organele administrației comunale.

Ca poliție administrativă avea următoareşle atribuții care priveau apărarea libertății, proprietății şi siguranței persoanelor, precum şi a drepturilor recunoscute prin Constituție şi legi, a preveni infracțiunile la legi, regulamente, ordonanțe administrative, executa măsurile de poliție şi orice îndatoriri ce îi sunt impuse prin legi, regulamente şi ordonanțe, a sprijini opera de asistență în conformitate cu principiile de ocrotire socială, celor care ar avea nevoie, veghiind la menținerea ordinii publice.

---

[7] *Monitorul Oficial* nr. 159 din 21 iulie 1929.
[8] Lazăr Cârjan, *op.cit.*, p. 232.
[9] Ghe. Constantin, Şerbu Miniana, *Miniştrii de Interne ai României*, 1862-2001, Editura Ministerului de Interne, Bucureşti, 2001, p. 192.
[10] Lazăr Cârjan, *op.cit.*, p. 233-234.
[11] D. E. Bianu, *Ordinea obştească*, Bucureşti, 1938, p. 78.

Ca poliție judiciară constata şi urmărea orice infracțiune şi trimitea pe făptuitori înaintea justiției, iar în ceea ce privește contravențiile, încasa amenzi în condițiile prevăzute de lege, executând măsuri ordonate de justiție potrivit legislației.

Ca poliție de siguranță culegea, analiza şi aducea la cunoştința autorității superioare informații privitoare la fapte care erau contra ordinii publice şi siguranței statului[12].

Evenimentele politice manifestate pe arena internațională au făcut necesare luarea unor măsuri de întărire a rolului Ministerului de Interne şi sporirea atribuțiilor organelor polițieneşti care erau chemate să facă față problemelor de securitate internă. Astfel, la data de 7 ianuarie 1936, a fost emis un decret ce a fost mai apoi ratificat prin legea din 26 ianuarie 1937, prin care s-au stabilit şi s-au fixat cu mai multă precizie atribuțiile Ministerului de Interne.

În vara anului 1940, în situația României au intervenit două mari evenimente cu consecințe deosebite: ciuntirea țării prin cotropirea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei, nordului Bucovinei şi ținutului Herța pe de o parte, iar pe de altă parte Dictatul de la Viena din 30 august 1940, datorită căruia o parte din nord-vestul Transilvaniei era cedată Ungariei. În septembrie 1940 sudul Dobrogei era luat de Bulgaria.

Cedarea unor importante teritorii a avut ca urmare o serie de schimbări importante, inclusiv în structura organelor de poliție şi de jandarmi, cea mai mare parte fiind nevoită să se refugieze în interiorul țării[13].

Contextul internațional nefavorabil al țării noastre din vara anului 1940, noile condiții interne au atras după sine măsuri potrivit imperativelor politice create. Instabilitatea, teroarea, teama erau legile care guvernau, fapt ce a dus, ca la conducerea polițiilor locale să se perinde mai multe persoane, într-un timp relativ scurt. Astfel ne explicăm faptul că în decurs de doar trei luni "*au fost numiți succesiv trei chestori la Poliția Satu Mare: în iunie 1940 ALEXANDRU PERHATA, în iulie 1940, dr. LIVIU TIMBUŞ, iar în august 1940 mr. GHEORGHE BOTOROAGA*"[14]. Aceeaşi situație o găsim şi în Vechiul Regat, spre exemplu, la chestura din Gorj,[15] în acelaşi an s-au perindat la conducerea instituției trei persoane.

În continuare, vom prezenta câteva date privind activitatea poliției locale în perioada interbelică, folosindu-ne în acest scop de datele culese din documentele de arhivă şi din presa locală a vremii.

Potrivit atribuțiilor pe care le avea, poliția era organul în atenția căruia intrau toate domeniile de activitate. Orice lege, decret, hotărâre sau ordonanță, avea în conținutul lor măsuri trebuiau să fie urmărite de poliție, iar atunci când în țară sau străinătate aveau loc evenimente deosebite sau erau adoptate legi ce interesau direct ordinea şi siguranța, organele de poliție erau informate despre conținutul lor, cerându-se să fie prelucrate cu lucrătorii lor pentru a le cunoaşte şi a urmări îndeplinirea lor. Spre exemplu atunci când la 19 decembrie 1924 s-a publicat textul legii pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniştii publice, printr-o circulară telegrafiată cifrată nr. 81545 din 23 decembrie 1924 către prefecturile de poliție din țară li s-a comunicat: "*luați cunoştință de cuprinsul ei, dând explicațiunile necesare organelor însărcinate cu constatarea infracțiunilor, dispunând în acelaşi timp să fie adusă la cunoştința publicului printr-o largă publicitate*"[16].

În 1927, la această lege s-a adus o modificare, adăugându-se la articolul 11 o completare care înmulțea categoriile de infracțiuni şi agrava măsurile. Printr-o circulară din 21 noiembrie 1927, cu numărul 69271 se trimitea tuturor organelor de poliție şi prefecților legea respectivă privitoare la adăugire, cerânduli-se: "*veți aduce la cunoştința personalului în subordine textul prezentei legi, îl veți citi şi explica luând totodată măsuri pentru aplicarea sigură a legii*"[17].

---

[12] C. Hamangiu, *Legi noui de unificare*, vol. XVII, f.a., p. 677-678.
[13] Lazăr Cârjan, *op.cit.*, p. 260.
[14] Prof. Bujor Dulgău, *Polițişti sătmăreni de altădată*, în "Poliția Sătmăreană", nr. 10 (28), martie 1994, p. 6.
[15] Pentru mai multe informații a se vedea *Poliția din Gorj, file de istorie*, autori Vasile Arimia, Gh. Gîrdu şi Toma Iancu.
[16] Arhivele Naționale Bucureşti, fond *Direcția poliției şi siguranței generale*, dosar nr. 1/1917, f. 159.
[17] *Ibidem*, f. 213.

Hotărârile, deciziile, ordonanțele diferitelor ministere erau trimise în copie la prefectură şi de aici la şeful poliției pentru a urmări respectarea lor.

Astfel, prin Decretul regal nr. 1559 şi Decizia Ministerială nr. 21117 din 30 martie 1922, li se cerea polițiştilor a se conforma " *regulamentului pentru stabilirea uniformei ofițerilor de poliție şi legii pentru organizarea poliției*".[18]

Prefectura poliției Satu Mare a dat publicității procesul-verbal nr. 3777 prin care Camera de comerț şi industrie Satu Mare, în numele majorității comercianților din localitate, cer fixarea pe timpul verii a orarului de funcționare, program care să fie valabil până la 15 septembrie inclusiv. Acest proces verbal este semnat de către prefectul poliției D. Dumitrescu şi a fost dat publicității în ziarul local al vremii „Satu Mare", organ politic independent, din 23 iulie1924[19].

Una din problemele cu care se confruntau organele de poliție era şi aceea a scandalurilor, bătăilor furturilor şi crimelor. Poliția era obligată să raporteze prefectului, săptămânal sau bilunar, situația infracțiunilor şi a contravențiilor.

Din raportul către prefectură pentru perioada 15 august -31 august 1922 aflăm următoarele:

- Ca infracțiuni predomină furturile, urmate de leziuni corporale, provocare de avort şi de înşelăciune.
- În perioada mai sus menționată au avut loc o crimă, 21 delicte, 314 acte de contravenție.
- Nu au fost întruniri politice.
- Starea sanitară a cetățenilor oraşului: un caz de febră tifoidă şi un caz de scarlatină.
- În acest interval nu s-a depistat nici un caz de boală contagioasă la animale[20].

Din raportul către prefectură pentru perioada 1 septembrie 1922-15 septembrie 1922:

- În această perioadă s-au raportat: 23 delicte 110 acte de contravenție.
- Nu au fost întruniri politice.
- Starea sanitară a cetățenilor oraşului: un caz de febră tifoidă iar la animale nu s-a depistat nici un caz de boală contagioasă[21].

Raportul săptămânal din 30 septembrie 1922 către Prefectura județului Satu Mare dezvăluie următoarele informații:

1. starea generală a populației din oraş: liniște
2.a. starea de spirit a funcționarilor polițieneşti: nemulțumitoare din cauza salariului prea mic şi întârziat
2.b. starea de spirit a corpului sergenților din oraş: nemulțumitoare din cauza salariului prea mic şi întârziat
3. evenimente diverse: leziuni corporale uşoare şi furturi.
4. evenimente politice: nimic de semnalat
5 starea sanitară a personalului polițienesc: bună.
6. starea sanitară a populației: mulțumitoare[22].

Poliția sătmăreană se poate mândri cu un fapt mai puțin cunoscut: în perioada 27-30 septembrie 1926 s-a desfăşurat la Berlin Congresul Internațional al Polițiştilor, la care România a fost reprezentată de Traian Puticiu, prefectul Poliției Satu Mare. La acest eveniment au participat polițişti din Egipt, SUA, Argentina, Bolivia, Brazilia, Bulgaria, China, Danemarca, Anglia, Estonia, Finlanda, Grecia, Olanda, Irlanda, Austria, Suedia, Spania, Cehoslovacia, Turcia, Ungaria şi, fireşte, țara-gazdă, Germania[23]. Acest

---

[18] Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Prefectura județului Satu Mare*, dosar nr. 4/1920, f. 35.
[19] „Satu Mare", an VI, nr. 55/23 iulie 1924, p. 3.
[20] Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Prefectura județului Satu Mare*, dosar nr. 4/1920, f. 24-25.
[21] *Ibidem,* f.22-23.
[22] *Ibidem,* f.51.
[23] Şinca Florin, *Poliția română a participat la înființarea Interpolului*, în "Adevărul" din 17 martie 2007.

lucru denotă faptul că la conducerea acestei instituții se afla o persoană bine pregătită şi capabilă de a conduce destinele acestei instituții.

Faptul că personalul ce lucra în poliție era în parte bine instruit rezultă din diversele documente ale vremii. Astfel, dintr-un tabel nominal[24], cuprinzând personalul încadrat la poliția din Careii Mari, la data de 04. 12. 1922 aflăm că personalul care deservea această instituție era în număr de 51 şi 16 locuri erau vacante. La poziția 1 din tabel apare Păuşan Gavril, având funcția de poliţai cl.1, Muşat Gheorghe era numit funcționar de concept[25], încadrat ca şi director clasa 2, Neagrău Ioan şi Silaghi Francisc ocupau funcția de comisari cl. 2, Micloşi Vasile era subşef de birou cl. 1, Raica Silviu, subcomisar clasa 3, Avramescu Iuliu, comisar cl.1, Ursulescu Ioan şi Apan Dumitru erau subcomisari cl.1, Şaitoş Iosif, Rațiu Găvril şi Pop Niculae agenți speciali, primul cl.1, următorii cl.2 iar Hăvrincea Ioan arhivar[26].

Dintr-un ziar local aflăm că: *Domnul comisar Pop, absolventul şcoalei de ofițeri de poliție din Bucureşti a fost numit şeful secției de siguranță a Prefecturei poliției Satu Mare*[27].

"*Mărgăritar în colierul oraşelor României Mari*", Satu Mare a avut la conducerea poliției personalități marcante, oameni destoinici de o impecabilă ținută morală şi profesională.

Primul şef al Poliției Satu Mare, după instaurarea administrației româneşti, în 1919, a fost doctorul în ştiințe juridice MIHAI POPP, născut în localitatea Căuaş, la 28 decembrie 1881. La 26 aprilie 1919, Consiliul Național Român comitatens Satu Mare, în înțelegere cu generalul A. Constantinidi, comandantul Diviziei II Cavalerie, l-a numit, provizoriu şef al Poliției Satu Mare[28]. La Direcția Județeană Satu Mare a Ahivelor Naționale se află procesul - verbal al şedinței Consiliul Național Român Comitatens Satu Mare, de numire în calitate de şef al poliției oraşului, a domnului Mihai Popp, avocat din Satu Mare[29], personalitate care a inspirat şi numele fundației umanitare înființate la 29 martie 1993, şi care are menirea de a sprijini moral şi material unele "instituții care au ca obiect educarea şi sprijinirea unor persoane handicapate sau lipsite de mijloace materiale"[30]. I-a urmat TRAIAN PUTICIU, 1919-1921 şi sept. 1926[31] dar şi februarie –mai 1927.[32] Anterior fusese funcționar al Băncii Austro-Ungare, Sucursala Satu Mare, iar din 1919 secretar al primăriei oraşului. De numele lui se leagă reorganizarea aparatului polițienesc local. Din anul 1921 se schimbă şi denumirea instituției din "Căpitănia de Poliție" în "Prefectura Poliției".[33] La Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale se află extrasul procesului-verbal de şedință a consiliului oraşului Satu Mare, prilej cu care s-a luat la cunoştință eliberarea lui Traian Puticiu din funcția de secretar al primarului şi numirea în funcția de şef al poliției Satu Mare[34]. De numele său se leagă precum am amintit mai sus şi participarea în perioada 27-30 septembrie 1926 la Berlin la Congresul Internațional al Polițiştilor.

Au urmat la cârma Poliției DUMITRU I. DUMITRESCU (1923-1926). Era originar din Galați, avea o educație aleasă, fiind cunoscut ca un bun pianist în cercurile intelectualității vremii.

Din iulie 1929, noua denumire a instituției va fi cea de Chestura Poliției municipiului Satu Mare, iar timp de trei ani, funcția de chestor va fi deținută de VALERIU POPOVICI 1929-1931, licențiat în ştiințe juridice.

---

[24] Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Prefectura județului Satu Mare*, dosar nr. 4/1920, f. 67-68.
[25] *Ibidem*, f. 33.
[26] *Ibidem*, f. 67.
[27] „Satu Mare", an IV, nr. 37/ 7 mai 1922, p. 2
[28] Bujor Dulgău, Claudiu Porumbăceanu, *Oameni din Sătmar*, Editura Solstiții, Satu Mare, 2000, p., 174.
[29] Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Prefectura județului Satu Mare*, dosar nr. 4/1919, f. 10.
[30] Prof. Bujor Dulgău, *Fundația umanitară Dr. Mihai Popp*, în "Poliția Sătmăreană", nr. 1 (19), iunie, 1993, p. 1.
[31] Cf. informațiilor culese din art lui Şinca Florin, *Poliția română a participat la înființarea Interpolului*, art. apărut în „Adevărul" din 17 martie 2007.
[32] Cf. informațiilor culese din art. lui Bujor Dulgău, *Polițişti sătmăreni de altădată*, în "Poliția Sătmăreană", nr. 10 (28), martie 1994, p. 6.
[33] Bujor Dulgău, *Polițişti sătmăreni de altă dată*, art. în "Poliția Sătmăreană", nr. 10 (28), martie 1994, p. 6.
[34] Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Primăria municipiului Satu Mare*, seria Acte prezidențiale, act nr. 2237/1919, f. 1.

Figura cea mai proeminentă din fruntea acestei instituții a fost, neîndoielnic, Gavril Păuşan, chestor între anii 1932-1938. Demobilizat cu gradul de locotenent în rezervă, a fost numit ca şef al poliției locale de stat Carei, probabil din anul 1921, confirmat apoi prin Înaltul Decret regal nr. 1559 din 30 martie 1922. În septembrie 1930 este transferat la Satu Mare în calitate de secretar al Chesturii.

Se cuvine aşadar acestor înaintaşi ce au contribuit la edificarea acestei instituții pe plan local, să le aducem recunoştința noastră şi să le purtăm o firească amintire.

The Beginning of Satu Mare Police Department

Abstract

At the end of the first World War, in the reunited Romanian territories Basarabia, Bucovina and Transylvania, although the administration, the police and the secret services of the defeated states, anarchy had been gone, disorder and chaos ruled for several years. In such conditions, the process of political and administrative integration wasn't an easy one.

Satu Mare city had great personalities managing the police, good managers of an impeccable moral and professional standing, and the staff of this institution was well trained and capable of watching the safety of their fellow citizens.

After the establishing of the Romanian management in 1919, the first chief of Satu Mare Police Department was Ph.D. Mihai Popp, borned on the 28-th of December 1881 in Cauas village. The name of the police institution was changed in 1921 from "Capitania de Politie" in "Prefectura Politiei", and again in 1929 in "Chestura Politiei".

The most important person leading Satu Mare Police Department between the word wars was without any doubt Gavril Pausan, who was police chief between 1932-1938.

We owe gratitude to our forefathers who contributed to upholding the Police as a institution in the community and we carry on their memory.

Situația demografică din Satu Mare în perioada Marii Uniri

Paula Virag

Din punct de vedere administrativ-teritorial, prima atestare a comitatului Satu Mare o întâlnim în anul 1181, dar se pare că el datează încă din vremea regelui Ştefan cel Sfânt. La început teritoriul comitatului era mai mic ca în epoca modernă şi era împărțit în patru plăşi conduse de cei patru juzi ai nobililor (szolgabiró): plasa Nyir (48 localități), plasa Baia Mare (62 localități), plasa Szamosköz (71 localități) şi plasa Krasnaköz (74 localități).

Împărțirea administrativă în patru plăşi a durat până în anul 1849, când în timpul guvernului Bach, județul Satu Mare a fost arondat Districtului Oradea, apărând o serie de plăşi noi: Satu Mare (58 localități), Féhérgyarmat (46 localități), Baia Mare (32 localități), Seini (26 localități), Mátészalka (28 localități), Ardud (46 localități), Careii Mari (28 localități) la care se adăugau oraşele Satu Mare şi Baia Mare.

Prin încă două reorganizări administrative (1870 şi 1876), județul Satu Mare ajunge la configurația pe care o va avea în anul 1918 cu 10 plăşi: Satu Mare, Ardud, Seini, Careii Mari, Baia Mare, Csenger, Fehérgyarmat, Máteszalka, Şomcuta Mare şi Oaş .În anul 1914 județul Satu Mare avea 6.257 km^2[1].

Istoria comitatului Satu Mare, cunoaşte în perioada de sfârşit de secol XIX şi început de secol XX schimbări importante în plan economic, social şi cultural. Aceste modificări au influențat în mod evident structura demografică a regiunii aflată în atenția noastră.

Marea majoritate a specialiştilor sunt de acord că evoluția populației în timp şi în spațiu, este strict determinată de anumiți factori. Opiniile lor diferă, însă, atunci când este vorba de elementele care influențează creşterea şi descreşterea populației. Important este faptul că toți apreciază că „mutațiile demografice îşi au originile într-o rețea complexă de cauze”[2]. În ultimul timp, specialiştii au subliniat următorii factori care au contribuit la evoluția creşterii şi descreşterii populației:

- Economia, pentru că reducerea mortalității reprezintă şi un rezultat al îmbunătățirii dietei şi a creşterii producției de mâncare.
- Progresele din medicină, îmbunătățirea condițiilor de viață şi a igienei personale au avut ca rezultat creşterea duratei de viață şi, evident, şi o creştere demografică.
- Perioadele de foamete şi epidemiile, fenomene care au provocat o rată mare a mortalității.

Trebuie concluzionat faptul că evoluția populației nu a fost unitară, existând perioade de creştere alternate cu perioade de stagnare sau chiar descreştere a populației. Acestea au evoluat sub determinarea a două categorii de forțe:

- *a celor de constrângere*–în această categorie pot fi identificați factorii biologici şi cei de mediu: rezultatele producției agricole, perioadele de foamete, perioadele cu epidemii, clima.
- *a celor de alegere (de voință)*–rata căsătoriilor, rata migrațiilor, care au permis stabilirea unui echilibru prin mecanisme mai puțin violente şi dureroase.

Evident, dinamica populației Comitatului Satu Mare, în perioada 1867–1914, este rezultatul impactului acestor forțe, ea evoluând în funcție de toți aceşti factori care s-au manifestat asupra acestui spațiu, în intervalul de timp avut în vedere. Acest lucru este uşor sesizabil prin studiul recensămintelor organizate de autorități, dar şi al şematismelor publicate de Biserica Catolică.

Graficul nr. 1 prezintă, într-un mod cât se poate de evident, evoluția numărului populației de la începuturile monarhiei dualiste, mai precis din 1869 şi până în 1910, an în care s-a organizat ultimul recensământ coordonat de autoritățile maghiare pentru Transilvania, şi, implicit, pentru comitatul Satu

[1] Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918–1919)*, p. 17
[2] Louis Roman, „Iatroistoria şi demografia istorică”, în *Revista istorică,* nr. 3–4, 1992, p. 214

Mare. Din analiza sa, observăm acea descreştere a numărului populaţiei înregistrată în perioada 1869-1800, descreştere urmată apoi de o evoluţie ascendentă care atinge punctul culminant în 1910.

Sporirea numărului de locuitori din comitatul Satu Mare, dar şi din întreaga Transilvanie, se datorează îmbunătăţirii condiţiilor de trai, a creşterii economice provocată de dezvoltarea industriei, dar şi a agriculturii, a organizării mai bune a sistemului sanitar, pe scurt, a creşterii nivelului de trai.

Graficul nr. 1-**Evoluţia numărului populaţiei conform recensămintelor din 1869, 1880, 1890, 1900, 1910**

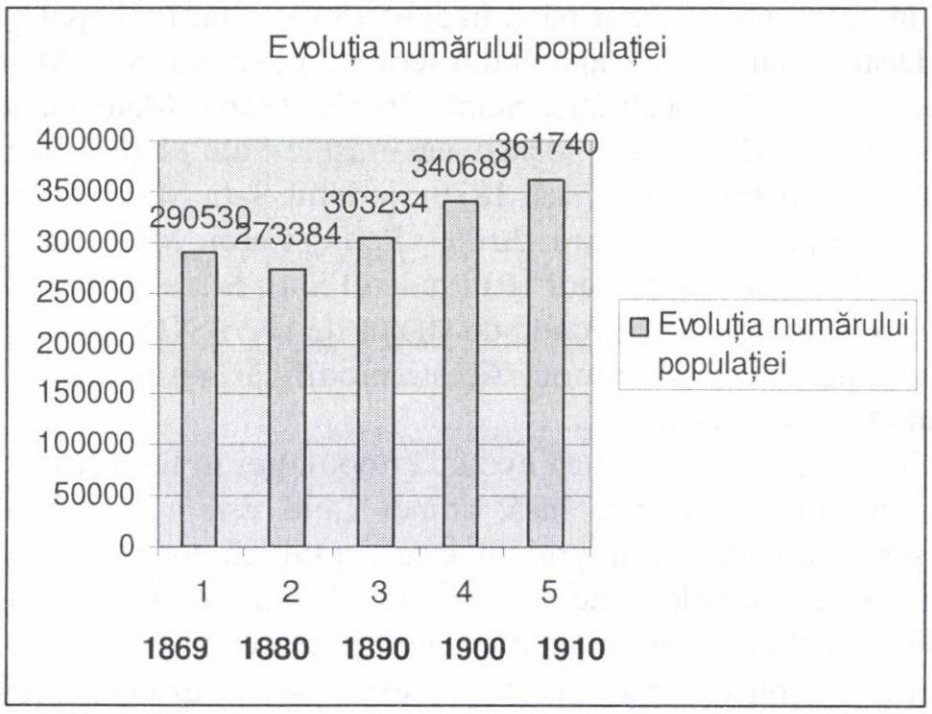

În intervalul 1890-1900, populaţia din comitat a crescut cu 37.364 locuitori, respectiv cu 12.4%, iar pentru perioada 1900-1910, creşterea este de 21.042, respectiv 6.2%. Concluzia firească este aceea că în ultimul deceniu al secolului XIX, populaţia comitatul a crescut mai mult decât în primul deceniu al secolului XX.

Între 1901 şi 1910, populaţia Comitatului Satu Mare a cunoscut un spor de 21.455 locuitori, mai mic faţă de deceniile antreioare. La această diminuare a creşterii numărului populaţiei au contribuit mai mulţi factori economici şi sociali. În primul rând, în această perioadă, s-a resimţit acut lipsa de pământ pentru marea majoritate a familiilor din mediul rural. Generaţiile rezultate în urma exploziei demografice din deceniile trecute au ajuns acum la maturitate, contribuind la accentuarea divizării loturilor de pământ. Mare parte a generaţiilor din deceniile 8 şi 9 au ajuns, la începutul secolului XX, în imposibilitatea de a-şi plasa forţa de muncă în agricultură. Ca urmare a acestui fapt, după 1900, s-a putut observa o mare mobilitate a populaţiei rurale. Direcţiile de emigrare ale acesteia au fost două:

- înspre oraşe, pentru a-şi plasa forţa de muncă în industrie;
- în afara provinciei, spre România (la munci sezoniere, la sfârşitul anului întorcându-se acasă), dar, mai ales spre America[3].

După încheierea dualismului austro–ungar, structura etnică a comitatului, ca şi a întregii Transilvanii, a cunoscut unele modificări. Acestea reflectă fidel politica de asimilare forţată a naţionalităţilor, pe care guvernul maghiar a practicat-o în teritoriile ce îi sunt subordonate. Ponderea românilor a scăzut, în timp ce numărul populaţiei maghiare a crescut simţitor. Această sporire nu s-a făcut pe cale naturală, ci printr-o politică constantă de maghiarizare forţată a naţionalităţiilor, dusă de guvernul de la Budapesta, prin:

[3] Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania, a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, Cluj-Napoca, 1999*p49

- colonizare de populații străine;
- sprijin economic preferențial acordat maghiarilor;
- întocmirea eronată a recensămintelor.

Recensămintele efectuate de către autorități în timpul dualismului nu au înregistrat naționalitatea locuitorilor, ci numai limba maternă, înțeleasă ca fiind limba pe care cel chestionat o vorbeşte mai bine şi cu mai multă plăcere. Un asemenea criteriu de definire a etnicității era cel mai convenabil pentru autoritățile maghiare. Utilizarea acestui criteriu a permis comiterea a numeroase abuzuri, în special pe teritoriile conduse de către Budapesta. Rubrica limba maternă a oferit oficialităților posibilitatea să denatureze premeditat datele statistice, să sporească artificial numărul maghiarilor, mai precis a celor care utilizau în mod frecvent limba maghiară ca mijloc de comunicare.

Pentru a demonstra acest din urmă fapt, trebuie precizat că, după 1867, în recensămintele organizate de către autoritățile maghiare, nu au fost înscrişi la rubrica limba maternă (după cum se apreciază apartenența etnică a populației) evreii, țiganii şi armenii. Aceştia au fost incluşi în rândul maghiarilor, contribuind la ridicarea numărului acestora[4]. Nu este un secret că evreii din Ungaria au acceptat, în proporție de aproape 90%, cultura şi limba maghiară, ceea ce a făcut ca ei să fie plasați, cu ocazia recensămintelor, la rubrica populației maghiare. Metodele de deznaționalizare, practicate de autoritățile maghiare pentru a spori numărul locuitorilor aparținând acestei etnii în detrimentul celorlalte națiuni, au fost variate, folosindu-se persuasiunea, cât şi forța. Aşa se explică de ce numărul românilor a fost inferior numărului locuitorilor maghiari.

Tabelul nr. 1–**Populația Comitatului Satu Mare la recensamimtele din 1880, 1890, 1900, 1910, în funcție de limba maternă***

An	Romani	Maghiari	Germani	Evrei	Tigani	Ucrainieni	Sarbi	Slovaci
1880a	**76.668**	**95.681**	**13.449**	**0**	**0**	**576**	**169**	**396**
1880b	**78.743**	**98.653**	**13.953**	**0**	**0**	**589**	**175**	**407**
1890a	**85.663**	**114.836**	**14.030**	**0**	**0**	**258**	**2**	**307**
1900a	**93.591**	**138.086**	**12.165**	**0**	**0**	**643**	**9**	**455**
1910a	**92.264**	**166.369**	**6.709**	**0**	**0**	**580**	**23**	**460**

(a–date introduse după limba maternă; b–date care cuprind şi copiii care nu ştiu să vorbească)
*Sursa: Varga E. Árpad *Szatmár megye településeinek felekezeti adatai 1850/1869-1992*

Potrivit datelor adunate de autoritățile maghiare cu ocazia recensămintelor organizate şi coordonate de ele, cel mai mare număr din populația comitatului Satu Mare a fost reprezentat de către maghiari, urmați de români şi germani. Aşa cum rezultă din tabelul nr. 1, pe teritoriul Sătmarului nu existau evrei şi țigani. Realitatea este însă aceea că aceste două categorii etnice au fost incluse în grupul maghiarilor, sporind astfel numărul acestora.

Este cunoscut faptul că ortodocşii şi greco–catolicii sunt, în general, români şi, într-un procent mai mic, ruteni; calvinii, luteranii şi unitarienii sunt maghiari, iar romano–catolici sunt germanii (şvabii) şi, într-un număr mai redus, maghiarii. Izraeliții reprezintă populația evreiască ce a locuit pe teritoriul Sătmarului, la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX.

Structura confesională a comitatului confirmă faptul că cea mai mare pondere a avut-o confesiunea greco–catolică, îmbrățişată, aproape în majoritate, de populația românească. Urmează, apoi, confesiunile

[4] *Ibidem.*, p55

calvină, romano–catolică şi luterană, îmbrăţişate de populaţia maghiară şi germană. Se remarcă totuşi o creştere spectaculoasă a populaţiei de religie izraelită, adică a evreilor, care, după 1867, nu sunt înregistraţi ca o naţionalitate distinctă. Fenomenul trebuie pus în legătură cu emigrarea în masă a acestei etnii din Galiţia şi Rusia, în cea de a doua jumătate a secolului XIX.

Datele adunate de autorităţile maghiare în cadrul recensămintelor organizate în timpul monarhiei dualiste, relevă faptul că, pe teritoriul Comitatului Satu Mare, predomină greco–catolicii, urmaţi de calvini, romano–catolici şi izraeliţi. Confesiunile evanghelică şi ortodoxă au un număr mai restrâns de credincioşi, însă cel mai mic număr de adepţi îl are religia unitariană, presupunându-se că credincioşii acesteia nu îşi au originea în regiunea sătmăreană, ci sunt veniţi din alte zone.

Tabelul nr.2–**Populaţia Comitatului Satu Mare la recensamimtele din 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, în funcţie de confesiune***

An	În total	Ortodocsi	Greco-catolici	Romano-catolici	Calvini	Luterani	Unitarieni	Izraeliti	Altele in total
1869	**206.431**	**73**	**104.144**	**35.067**	**54.209**	**907**	**17**	**12.008**	**6**
1880	**194.326**	**96**	**93.999**	**33.904**	**50.775**	**915**	**2**	**14.564**	**71**
1890	**216.158**	**69**	**104.474**	**38.722**	**55.650**	**962**	**13**	**16.263**	**5**
1900	**245.855**	**244**	**117.668**	**45.970**	**62.061**	**1.063**	**16**	**18.818**	**15**
1910	**267.310**	**146**	**127.168**	**51.121**	**66.426**	**1.213**	**28**	**21.127**	**81**

*Sursa: Varga E. Árpad *Szatmár megye településeinek felekezeti adatai 1850/1869-1992*

Potrivit datelor din recensământul organizat în 1920, românii reprezintă populaţia majoritară din regiunea Sătmarului, numărul lor ridicându-se la 162.027 de locuitori. Locul imediat următor este ocupat de etnicii maghiari care reprezintă 76.893 de locuitori. Este destul de mare şi numărul evreilor care se ridică la 22.365. Ar mai trebui să spunem că în plasa Şomcuta Mare numărul românilor este cel mai mare comparativ cu celelalte plase ale judeţului, el fiind de 24.885 locuitori. Cel mai mare număr de etnici maghiari au trăit în plasa Sătmar (11.716), iar cel mai mic este în Baia Mare (2.247).

Tabelul nr 3–**Populaţia judeţului Satu Mare în anul 1920***

Plasa	Nr. locuitori	Români	Maghiari	Germani	Everi	Alţii
Ardud	**32.060**	**16.928**	**4.617**	**9.480**	**741**	**294**
Baia Mare	**27.322**	**24.577**	**2.247**	**4**	**468**	**26**
Careii Mari	**36.813**	**13.169**	**9.625**	**13.334**	**586**	**101**
Oaş	**23.435**	**18.401**	**3.317**	**–**	**1.585**	**132**
Sătmar	**33.627**	**16.709**	**11.716**	**3.509**	**1.643**	**50**
Seini	**26.517**	**20.945**	**2.876**	**1.038**	**1.552**	**–**
Şomcuta Mare	**28.393**	**24.885**	**1.579**	**84**	**1.770**	**75**
Ugocea	**22.166**	**12.529**	**6.386**	**985**	**1.609**	**657**
Total	***299.791***	***162.027***	***76.893***	***36.250***	***22.365***	***2.216***

*Sursa: Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918–1919)*, p. 22

Analizând evoluția demografică a populației maghiare şi române şin comitatul Satu Mare, potrivit datelor recensămintelor organizate între 1869–1920, observăm o creştere constantă a numărului etnicilor maghiari între 1869–1910, ca apoi, între 1910–1920, numărul lor să scadă brusc cu 89.476 de locuitori. În schimb, populația română cunoaşte, între 1910–1920, o creştere spectaculoasă de 69.763 locuitori.

Graficul nr. 2–**Evoluția numărului populației române şi maghiare din comitatul Satu Mare potrivit recensămintelor organizate între 1869-1920**

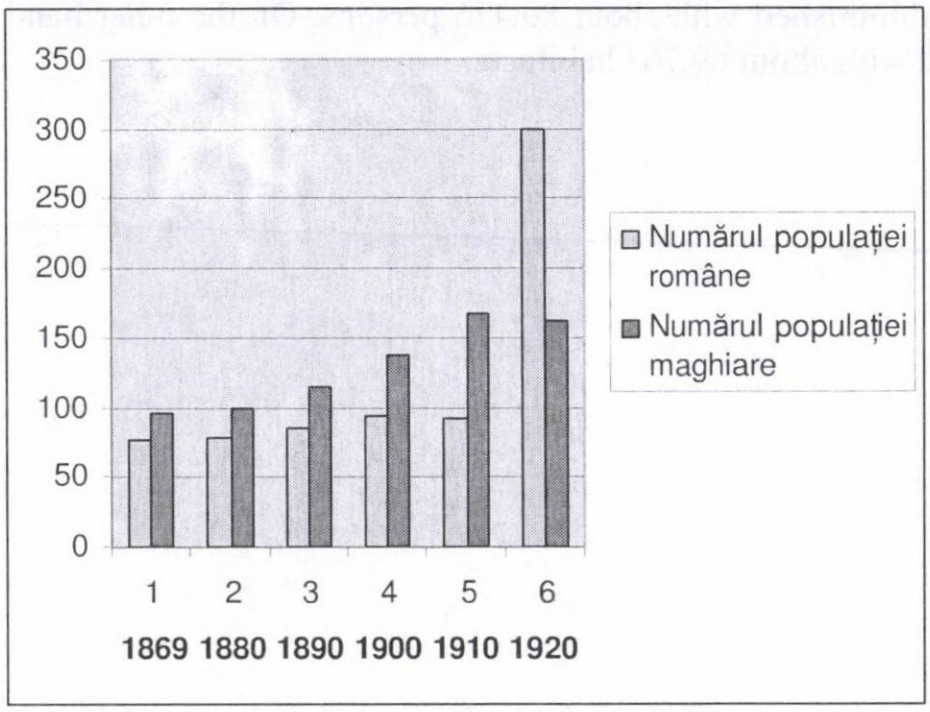

Descreşterea bruscă a populației maghiare de pe teritoriul sătmărean se explică şi prin modificările teritorial–administrative pe care le suferă regiunea sătmăreană după 1918. O altă explicație poate fi şi aceea că germanii şi evreii, la recensământul din 1920, renunță să se mai declare maghiari, prezentându-şi adevărata lor etnie.

Creşterea spectaculoasă a populației de etnie română înregistrată între 1910–1920 poate fi, de asemenea, explicată prin modificările teritorial–administrative pe care le suferă regiunea sătmăreană după 1918. La aceasta se mai adaugă şi faptul că foarte multe dintre persoanele de etnie română, care au emigrat în deceniile anterioare în România sau în diferite alte regiuni ale lumii, acum se reîntorc acasă.

În concluzie putem afirma cu certitudine că românii reprezentau majoritatea populației în zona alipită României, frontiera stabilită prin Tratatul de la Trianon urmând, cu foarte puține excepții, linia care separă cele două blocuri etnice, român şi maghiar. În al doilea rând, trebuie să observăm renaşterea minorității germane aproape dispărută în 1910. Şi nu în ultimul rând, trebuie să subliniem relativitatea datelor recensămintelor maghiare efectuate până în anul 1918. Permanent datele lor trebuie să fie confruntate cu alte surse, mai ales cu cele ecleziastice (şematismele), pentru a putea fi folosite[5].

Bibliografie:

1. Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918–1919)*,
2. Louis Roman, *Iatroistoria şi demografia istorică*, în *Revista istorică,* nr. 3–4, 1992
3. Bolovan, Sorina Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Ed. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca,1999

[5] Viorel Ciubotă, *Op. cit.*, p. 22

Paula Virag

Demographic aspects from Satu Mare County in the period of the Great Communion from 1918

Abstract

Between the 1869–1910, analizing the demographic evolution of the Romanian and Hungarian population from Satu Mare County, we see a constant increase of the Hungarian people. During the 1910–1920, their number dramatically diminished with about 89.476 persons. On the other hand the Romanian population spectacularly increased with about 69.763 habitants.

A KALOT tevékenysége a Szatmári Egyházmegyében a II. Világháború alatt

Dancu Pál

A polgári kori Magyarországon számos keresztény, katolikus szervezet, mozgalom, egyesület létezett, amelyek fontos társadalomszervező és nemzetmegtartó szerepet töltöttek be. Többségük kétségtelenül a karitatív és szociális gondoskodás valláserkölcsi kötelességétől vezéreltetve működött, viszonylag nagyszámú hívő között. De olyan, amely egy egész társadalmi réteget tudott volna mozgósítani, s amely megpróbált autonómmá válni államtól, pártoktól egyházi hierarchiától, az már jóval kevesebb akadt. A legjelentősebb közülük a KALOT volt.[1]

Az 1929-ben indult JAC-Keresztény Agrárifjúság a KALOT ihletője és testvérmozgalma volt, ugyanúgy mint a SzKIE (Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület), amelyet Bubnics Mihály rozsnyói püspök irányitott. A SzKIE-nek sikerült komoly szervezeti struktúrát kialakítania a Felvidéken.

A Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület 1934-ben alakult. Ennek magyar tagozata a korábbi, progresszív kereszténységszocialista hagyományokra támaszkodva működött, nyitottan a baloldali mozgalmak, a Sarló felé is. A SZKIE-nek négy év múlva már mintegy 20 ezer tagja volt, közöttük 5 ezer leány. A SZKIE a nemzeti öntudat ébrentartását a katolicitással és a szociális érzékenységgel kapcsolta össze, ebben rejlett sikerének forrása. (A népi hagyományok, népdal, néptánc, népviselet és szokások ápolása mellett a fiatal munkások és parasztfiatalok üdültetése, pihenésének és szórakozásának a lehetővé tétele.) Mondhatni, hogy módszereit, fogásait jól tudta hasznosítani a KALOT is. (1938-ban, a felvidéki területek visszacsatolásakor a SZKIE 12 ezer tagja lett a KALOT része.)[2]

A KALOT (Katolikus Legényegyletek Országos Testülete) létrehozására az első lépéseket 1935 őszén, Szegeden tette meg P. Kerkai Jenő, jezsuita szerzetes.

Felhasználva a Kolping Legényegyletekben szerzett tapasztalatokat, és olyan munkatársak segítségét mint Nagy Töhötöm, Ugrin József és Farkas György, rövid idő alatt sikerült 1937-1938 között megfogalmazni az agrárifjúság szervezetének programját, valamint kiépíteni annak struktúráját. A fiatal jezsuita atyák alapos kiképzés után az innsbrucki egyetemen folytatták tanulmányaikat, és az 1930-as évek elején virágzó jezsuita szociológiai iskola anyagát sajátították el. A hazai kléruson belül így a jezsuiták voltak a leginkább felkészültek szakmailag a hivatásrendi jellegű társadalmi mozgalmak vezetésére.[3]

1937 szeptemberében megjelent az első rangosabb KALOT-kiadvány, a *Vezérkönyv,* amely összefoglalta az egyletszervezési alapismereteket. Igazi súlyát azonban az adta, hogy rendszerezte az agrárifjúsági mozgalom célkitűzéseit. Négy rövid, mindenki számára világos jelszóban foglalta össze a célokat: *Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart!"*[4]

Keresztes-Fischer belügyminiszter 1938. október 11-én láttamozta a KALOT alapszabályait, és az azzal kapcsolatos teendőkről körlevélben értesítette alárendelt szerveit. Ez azért érdemel figyelmet, mert ugyanekkor a kormány több rendelettel korlátozta az egyesületek működését, sőt több tevékenységét be is tiltotta. A szegedi KALOT központ az egységes alapszabályokat sokszorosította, és abba a kipontozott helyekre az alakuló gyűléskor csak be kellett írni a megfelelő adatokat (hely, időpont, vezetőség stb.).[5]

---

[1] Balogh Margit-A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946, Budapest 1998 MTA Történettudományi Intézet, a továbbiakban B.M., 9.p.
[2] B.M., 24–25p.
[3] B.M., 37.p.
[4] B.M., 40.p.
[5] B.M., 77.p.

Dancu Pál

KALOT szervezetek szatmári struktúrája és vezetősége

A KALOT megerősödéséhez és végül egyházi elfogadásához nagyobb súllyal esett a latba az a körülmény, hogy előbb Imrédy Béla miniszterelnök, majd gróf Teleki Pál hatékonyan támogatták a mozgalmat, és őket ebben nem befolyásolta a főpapság esetleges nemtetszése. Teleki a KALOT-ban már valóban az agrártársadalom nyilas fertőzésének fő gátját látta. Alátámasztotta ezt a felvidéki visszacsatolás után a KALOT-ba tagozódó SZKIE példája, amely az ottani területeken sikerrel akadályozta meg a nemzetiszocialista térnyerést. (És ugyanez igazolódik majd Észak-Erdélyben is.) [6]

A II. Bécsi Döntés után a Szatmári Egyházmegye erdélyi plébániáiban is megindult a KALOT mozgalom kiépülése. Az egyházmegyei KALOT titkárnak voltak alárendelve a espereskerületi titkárok (fehérgyarmati, beregi, nagykárolyi, mátészalkai, erdődi, alsó-és felsőungi, ugocsai, szatmári szigeti, munkácsi, huszti, nagybányai).[7] A plébániákon létrejöttek a KALOT egyletek, melyek irányitását világi és egyházi elnök (helyi plébános vagy segédlelkész) látták el. Az egyházmegyei KALOT tevékenységét a megyéspüspök felügyelte. Az egyházmegyei titkár (moderátor) kinevezését a püspöktől kapta, a KALOT-központ által javasolt személyekből.[8] A Szatmár Egyházmegyei KALOT igazgató Kovács Gyula.[9]

Az Állami Levéltárban fellelhetők a gebei, fábiánházi, mérki, jánki, kaplonyi, csomaközi, nyirvasvári, ópályi, sárközújlaki, erdődi, gilvácsi egyletek engedélyezési iratai.[10]
Ezt a kezdeti munkát igen megkönnyíthette, ha a faluban akadt olyan legény, aki már elment a központ által szervezett vezetőképző tanfolyamokra. A központi útmutatók figyelme arra is kiterjedt, hogy a kezdeményezőket felkészítse az esetleges kudarcra.

A toborzómunka eredményeként összejött fiatalok közösen mondták ki a legényegylet megalakulását, egyben megválasztották tisztségviselőiket. A megalakulást hamarosan a *tagavatás* ünnepélyes aktusa követte. Az avatás mindig a falu templomában történt, általában ünnepélyes mise keretében szentáldozással egybekötve.

Az avatás délután vagy este már kötetlenebb formában folytatódott: általában kultúrestet tartottak, ahol először mutatkoztak be a fiúk a falu közönsége előtt.

Az országos mozgalomhoz való tartozás első szimbóluma az a jelvény volt, amit tagavatáskor kaptak a fiatalok. A jelvény fehér pajzson egy piros kereszt alakú kardot ábrázolt, amit búzakalász ölelt át. Felül zöld mezőben aranybetűkkel K.A.L., a Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet betűi csillogtak. Idővel egyenruhájuk is lett a KALOT-osoknak., Azokon a vidékeken, ahol hordták a népviseletet, ott az lett az egyenruha. Ahol viszont nem, ott bevezették a civil életben is viselhető „kismagyart".

Az egylet életében nagy szerepet játszott a saját otthon megteremtése. Kultúrházakban, gazdakörökben, iskolákban vagy bérelt magánházakban kaptak általában helyiséget. Az otthont úgy igyekeztek berendezni, hogy áradjon belőle a mozgalom szellemisége.

A fő helyre feszületet helyeztek, amit körbeírtak a mozgalom négy jelmondatával, a falakon a központtól szerzett plakátok és magvas idézetek sorakoztak. A berendezés később könyvekkel, játékokkal, térképekkel egészült ki.

Sokkal színesebbek voltak azok a gyűlések, amelyeken a fiúk „adtak". A gyűlést önképzőszerűen vezették le, ahol a tagok előre kiosztott kis beszédekkel, szavalatokkal, nótákkal szerepeltek. A legjobban sikeredett produkciót nyilvánosság előtt is bemutatták, amire alkalmat egyházi és világi ünnepek adtak. Ez lelkesítőleg hatott a fiatalokra, előbb-utóbb a félénkebbek is erőt merítettek társaik sikeréből. Mivel fiatalokat szórakozás nélkül nehéz tartósan összefogni, ezért bevezették a táncdélutánokat és a teaesteket

---

[6] B.M., 92–94.p.
[7] KALOT-élet a szatmári egyházmegyében, 1944, Szatmárnémeti Népfőiskola, a továbbiakban Kalot-élet,16-24.p.
[8] B.M., 109.p.
[9] KALOT-élet, 15.p.
[10] Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Satu Mare, a továbbiakban D.J.A.N., Fond Prefectura Jud.Satu Mare, rola 266, 267, 284, 285, 332, 338

is.[11] A feladatokat az egyleteken belül felállított szakosztályok fogadták el. Ezek általában a következőek voltak: műkedvelő, kulturális, sajtó, szociális, hitbuzgalmi és sportosztály.[12]

Sárközújlakon például 1942-ben a KALOT helyi egyesülete népi színdarabot is előadott. A rendezői feladatot a helyi római katolikus plébános látta el. A főszereplő legény és leány később összeházasodtak.[13]

KALOT tanfolyamok Szatmárnémetiben; A Jezsuita konviktusban szervezett képzések

A KALOT-nak sikerült Érden és a közelében egy Népfőiskolai Központot és mintagazdaságot kialakítania, ahol neves előadók oktatók az ifjúságot különböző tanfolyamokon. Később sikerült a népfőiskolai mozgalmat kiszélesíteni az ország egész területére.[14]

Mindebben kulcsszerepet játszottak a bentlakásos KALOT-népfőiskolák. 1940-1944 között a következő helyeken működtek Észak-Erdélyben: Szatmárnémetiben,Csíksomlyón és Szilágysomlyón. Több tízezer fiatal parasztlegény vett részt e népfőiskolák különféle tanfolyamain.[15]

Szatmárnémetiben a jezsuita konviktusban lettek megszervezve 1941 novemberétől a KALOT-népfőiskolai képzések. Ezek igazgatója P. Szalados Sándor szerzetes volt.[16]

A népfőiskolai tanfolyamok ritkán voltak ingyenesek. A képzés kezdetben napi 5 pengőbe került, de ebből a résztvevők csak napi 50 fillért, máskor 2 pengőt fizettek, a többit a KALOT-központ fedezte. Hogy miből? A Generalitól kapott anyagi juttatásból, a Levente pénzéből, különböző adományokból és abból a tekintélyes summából, amit a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Földművelésügyi Minisztérium juttatott a népfőiskolák szervezésére. Gróf Teleki Mihály volt FM-miniszter közbenjárására 1941-ben 50 ezer pengőt kapott az érdi népfőskola. Gyakorlattá vált a tanfolyamköltségekhez természetben való hozzájárulás is. A legények babot, lisztet, sót, borsót, szalonnát, tojást, zsírt, cukrot s minden egyebet, amit tudtak, vittek magukkal. Élelmiszerjegyeiket leadták, ebből pótolták a hiányokat. Nincstelen vagy kevésbé tehetős fiatalok költségeit sokszor az egyházközség, az egylet vagy a vármegye szociális segélye fedezte.[17]

A KALOT-népfőiskolák pedagógiai elveit Érden dolgozták ki. Kötelező érvényű tanterv tudatosan nem készült, hiszen az megölte volna a helyi körülményekhez és feladatokhoz igazodni képes kezdeményezőkészséget. A hercegprímás tájékoztatására viszont főbb vonalakban megfogalmazták a tananyag egységeit: 1. A vezető mint személyiség. 2. A vezető a családban. 3. A vezető a politikai községben, az egyházközségben, a társadalmi intézményekben és a mozgalmakban. 4. A vezető a KALOT-ban. Eszerint az oktatás célja elsősorban a népi vezetők képzése volt.

Az elméleti tananyag feldolgozása beszélgetés és vita formájában történt. A népfőiskolai oktatás az „élő szót" előnyben részesítette az írással szemben, s ez a magyar elemi iskolák teljesítményéhez való kényszerű alkalmazkodásként értelmezhető.

A tanfolyamokon igyekeztek olyan helyzeteket szimulálni, amelyekkel a falvakban gyakorta lehetett találkozni. A legények saját képviselőtestületet választottak, házi bankot, szövetkezetet alapítottak, ahol közülük kikerült „igazgatók" és „pénztárosok" intézték a „falu" ügyes-bajos dolgait. Nem volt olyan feladat, amit a gyakorlatban nem kíséreltek meg eljátszani. Tűzoltás, légvédelem, könyvelés, iratminták ismerete, nyugták, elismervények, szerződések, végrendeletek, váltók, kérvények, beadványok, jegyzőkönyvek, adóívek, különböző személyazonosságot igazoló iratok, kereskedelmi iratminták (csekk, szállítólevél, pénzesutalvány stb.) kitöltése mind szerepelt az általános tananyagban. Érdnek – s a későbbiekben létrehozandó népfőiskolák mindegyikének – volt néhány holdas mintagazdasága, ahol kertészeti ismereteket sajátíthattak el a fiatalok.

---

[11] B.M., 60–61.p.
[12] B.M., 62–63.p.
[13] Sárközújlaki Római Katolikus plébánia, Historia Domus
[14] B.M., 122.p.
[15] B.M., 140.p.
[16] B.M., 10.p.
[17] B.M., 125.p.

Az érdi népfőiskola osztatlan sikert aratott. Egyházi és politikai méltóságok adták egymásnak a kilincset. Gróf Teleki Pál miniszterelnök személyesen hallgatta meg az 1940. december 22-én rendezett vizsgaelőadást.[18]

A KALOT és a Leventeegyesületek Országos Központja (LOK) között létre jött megállapodás révén sikerült egy másik jövedelmi forrást biztositani a népfőiskolai tanfolyamok számára. A megegyezés értelmében tehát a KALOT lemondott a sportrendezvények és a hazafias ünnepségek szervezéséről, a politikába való „beavatkozásról", és az éves program független összeállításáról. Ez utóbbi sértette leginkább a KALOT szuverenitását, mert ezentúl az éves munkatervet – ellenőrzés és jóváhagyás végett – be kellett mutatnia a LOK-nál, és számolni kellett a leventék részére rendezendő tanfolyamokkal.

A KALOT továbbra is önálló maradt a sajtótermékek kiadásában, munkatársainak foglalkoztatásában és irányításában, a népfőiskolák fenntartásában és vezetésében, gazdasági vállalkozásaiban, pénzügyei intézésében és különleges programtervei – valláserkölcsi program, vezetőképző tanfolyamok – ügyintézésében. Ennek fejében vállalta, hogy népnevelő füzeteit, könyveit, plakátjait, röpiratait és a Műsorközpont anyagát a LOK rendelkezésére bocsátja, népfőiskoláit pedig levente vezetőképző tanfolyamok céljára átengedi.

A LOK krónikus vezetőhiányban szenvedett, ezért kénytelen volt felajánlani leventeegyesületei vezetését a papságnak, a vezetőképzést pedig a KALOT-ra

A KALOT számára viszont az jelentett nem kis hasznot, a LOK magára vállalta a levente vezetőképző tanfolyamok költségeit: hallgatóként 5 pengőt fizetett minden egyes napra. Ez az összeg nemhogy fedezte egy-egy tanfolyam költségvetését, de maradt belőle annyi, hogy a KALOT saját kiadásait is finanszírozhatta belőle, s ezzel némileg enyhítette anyagi nehézségeit.

P. Nagy Töhötöm részletesen ismertette a szerződés tartalmát és jelentette, hogy az abban foglaltakon kívül a leventeegyesületek vezetésében részt vevő papokat is a KALOT képezi ki egyhetes tanfolyamok keretében.[19]

Az első szatmárnémeti tanfolyam előtt Szalados Sándor azzal a kéréssel fordult a püspökhöz hogy az 1942. december hó 1-jén nyílik meg. Minthogy a LOK részéről a részvételi díjnak a folyósítása nem történt meg, kölcsönből, részben kegyes adományokból lesz kénytelen azt biztosítani. Ehhez kérte a püspök támogatását.[20]

A plébániákat értesítették a szervezendő tanfolyamokról. Kovács Gyula, c. prépost, egyházmegyei KALOT igazgató tájékozatta őket hogy a tanfolyamos toborzókat kiküldték. A tanfolyam ingyenes. Az utazás is csekély pénzbe kerül, mert a Honvédelmi Miniszter H.M. 590. eln. LOK 1943 rendelete alapján katonai menetlevelet kapnak. Minden megalakult és alakulásban levő KALOT egyesülettől legalább négy legényt kérnek a tanfolyamra.[21]

1944 júniusáig a KALOT 16 tanfolyamot rendezett papok számára. Egy-egy tanfolyamon átlag 90-110 pap vett részt, összesen közel 1600 fő.[22]

Visszaemlékezések a tanfolyamokról

Lami István, későbbi neves magyarországi szlovák néprajzkutató, költő és író részt vett a szatmári KALOT népfőiskolai képzésen. Élményeiről az „Olvasás holdfénynél. Falusi történetek." c. kötetében is beszámolt.

A legjobb hallgatókat a KALOT vezetői 1941 augusztusában meghívták ún. kultúrtitkárképző tanfolyamra. Ezekből választották ki azt a 20 fiatalt, akiket a tanfolyam sikeres elvégzése után Népfőiskolákra küldtek kultúrtitkárnak. A továbbképzésben a főhangsúlyt az ifjúsági vezetés tudnivalóira

[18] B.M., 125.p.
[19] B.M, 118–119.p.
[20] Szatmári Püspöki Levéltár, a továbbiakban Püsp. ikt.sz. 5646/1942
[21] Püsp. ikt.sz. 4202/1943
[22] B.M, 119.p.

helyezték. Érteni kellett a fiatalok szervezéséhez, színjátszócsoportok, tánccsoportok, irodalmi önképző körök vezetéséhez. Őt a Szatmárnémetiben alakult Népfőiskolára küldték.

A 30 fős tanfolyam résztevőit Szatmár egyházmegye községeiből toborozták. A községek plébánosait végiglátogatták. A résztvevőket a legmozgékonyabb, legértelmesebb legényekből a plébánosok válogatták, illetve küldték a tanfolyamra. A tematikát a központi tanrend alapján az igazgató állította össze, amit a megyei népművelési felügyelővel egyeztetett. Az előadók között sok rangos megyei szakember, tanár szerepelt. A tematikában megfelelő óraszámmal néptánc - és népdaltanulás is helyet kapott. A világnézeti előadásokat a rendházban élő, magasan képzett jezsuiták tartották. A Népfőiskola működésének a városban hamar híre kelt. Az ott működő más ifjúsági szervezetek, pl. cserkészek, levente egyesület, diákotthonok vezetői is keresték a KALOT-al a kapcsolatot. A legjobb barátság a velük egy épületben lakó felsős diákokkal alakult ki. Szabadidejükben bejártak hozzánk néptáncot, népdalokat tanulni. Így alakult ki életre szóló barátsága a később országosan ismert néptánc-esztéta Vásárhelyi Lászlóval. Visszaemlékezéseiben Vásárhelyi írt arról, hogy ezek a találkozások indították el a néptáncművészet útján.

(...) A volt tanfolyamhallgatóktól Lami is kapott meghívásokat. A Szatmárnémeti KALOT Népfőiskola vonzáskörében Lázári, Batiz, Pátyod, Tyukod, Csicser községekben kiváló KALOT csoportok működtek. Valamennyit volt alkalma meglátogatni. Közülük kiemeli a pátyodi KALOT csoport látogatását.

A község plébánosának voltam a vendége. Szegény eklézsiának olyan papja volt ez az ember, aki nem csak maga harangozott, de a község ügyes-bajos dolgait is ő intézte. Lemérhette, hogy szatmárnémeti mesterei, Molnár István és Muharay Elemér szellemét miként sikerült átadnia a tanfolyamokon. Másnap egy énekes családhoz vitték. Itt elmondta hogy szívesen vennék, ha olyan dalokat énekelnének, amelyeket a kultúrcsoport is megtanulhatna. Egymással tótul kezdtek beszélni: Keru im mám zaspievat? (Melyiket énekeljem nekik?) - kérdezte a férj a feleségétől. – Dobre, uzju mám! Jól van, már megvan!) – mondta, aztán énekelni kezdett. Aztán kérdezte, nem énekelnének-e valamit tótul. Megdöbbenve hallgatta szlovák beszélgetésüket és éneküket. Csak jóval később tudta meg, hogy Szatmár és Bihar megyékben tekintélyes számban élnek szlovákok.

Az 1944. évi KALOT füzet

Az 1943-44. évi KALOT képzés végzősei számára kiadtak a tanfolyamról egy emlékfüzetetet. Ebből talózva idézünk pár adatot.

Scheffler János szatmári püspök útravalóul mondta a végzősöknek: hogy „a szatmári püspökség a falu népén épül fel. A hívek zöme becsületes földműves. A papok legnagyobb része egyszerű földműves család gyermeke. Azért örvend, hogy az itteni jezsuita atyák olyan szeretettel foglalkoznak velük és a jövő földműveseit emelni, művelni és boldogítani akarják."

Scheffler három áldást várt a KALOT-tól:

Először hogy kicsiszolja az eszeket, több tudást és műveltséget adjon a falu leendő vezetőinek.
A nagyobb műveltség gazdagabbá is fogja tenni a résztvevőket.
De a KALOT az örök boldogságról sem feledkezik meg. Az ész kiművelése és az okszerűbb gazdálkodás csak eszköz a kezében. Ezekkel is Istenhez kívánja emelni a népet."

Zolcsák József lázári gazda így méltatta fia KALOT-nevelését: Nem tudja eléggé meghálálni azt a nevelést és tanítást, amit a fia a népfőiskolán kapott. Otthon is megkapta a jó nevelést, de azt, amit a Népfőiskolán kapott, azt apja már nem tudta volna adni.

Fia azóta nagyon megváltozott. Munkáját nagyobb felelősségérzettel végzi. Világosabban tud hozzászólni minden kérdéshez. A KALOT Népfőiskolán fölemelik ennek az annyiszor lenézett falu népének ifjúságát. megmentik a magyar ősi hagyományt.

Szalados Sándor a Nápfőiskola igazgatója, az 1943-44. évi munkát a következő gondolatokkal értékelte: Három éve már, hogy a téli hónapokban egymást váltják a tanfolyamos csoportok. A falu legtehetségesebb fiai jöttek a Népfőiskolára. Három éves működése után mintegy tíz kis rajt indított

útjára. Névtelen hősök ezek a legények, akik közül többen egész életüket szentelik erre a munkára. Az 1943. évi tanév folyamán négy háromhetes tanfolyamot tartottak.

A nyári munka beállta előtt hét helyen tartottak kerületi értekezletet az ifjúsági tisztikarral és a népfőiskolásokkal. Háromszáznál több népfőiskolás legény dolgozott csendben Szatmár egyházmegye területén."

Rövid beszámolók olvashatóak a KALOT-egyesületi életről Kaplonyból, Túrterebesből, Benéből, Hosszúmezőről, Szaniszlóból, Rozsályból, Lázáriból, Nagyecsedből, Jánkból.

A 128 községből, megalakult 51 egyesület aki munkajelentést is küldött. Az egyházmegyei KALOT taglátszám 1987 személy volt. Az egyesületek többsége hetente egyszer tartotta összejöveteleit, főleg iskolákban, saját otthonban vagy bérelt helyiségben. Működött 5 énekkar, 1 zenekar, 8 rádió, 25 könyvtár. 126 nyilvános előadást tartottak. A népfőiskolai tanfolyamon részt vett 122 fiatal.[23]

P. Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm KALOT vezetők levelezése a szatmári püspökkel

A szervezendő tanfolyamok ügyében a következő levélváltások voltak a KALOT országos vezetősége és a szatmári püspök között: 1942. október 10-én, Nagy Töhötöm közli, hogy a leventevezetőképző tanfolyamra kijelölt főtisztelendő urak névsorát megkapták, de sajnos az október 12-én kezdődő tanfolyamra már nem tudták behívni őket, ugyanis nem kaphatták meg idejében a tájékoztatót és a kedvezményes vasúti jegyigazolványt. November 16-án lesz ismét Érden egy tanfolyam, melyre előjegyezték őket és szeretettel várják.[24]

Szintén ő kéri az 1943-as érdi tanfolyamok 25 résztvevőjének kijelölését, egyúttal közli hogy a leventeközponttal elintézték hogy katonai menetlevéllel utazhassanak.[25] Scheffler János püspök ezt 1943. júniusában meg is tette és a kijelölteket felkérte, hogy négy napra való lisztet, cukrot és zsírt vigyenek magukkal.[26]

Az 1943. novemberi érdi és kassai tanfolyamokra Nagy Töhötöm 20 főtisztelendő kijelölését kérte.[27]

P. Kerkai Jenő levélben fordult a püspökhöz a további szállásolások biztosításáért: Mert R. P. Provinciálisuk csak az 1943-44. télre engedélyezte a Kollégium használatát. Fájdalmas volna, ha a 20 KALOT Népfőiskola sorából a Szatmár egyházmegyei kiesnék.[28] 1943. október 26-i válaszában a püspök várja a konkrét javaslatokat, mert nem tud olyan egyházi épületet, amely a KALOT Népfőiskola céljainak megfelelő volna. Ha volna a szatmári KALOT vezetőségnek valamilyen életre való gondolata, szívesen megvizsgálja azt és a legnagyobb jóakarattal teszi magáévá a KALOT terveit.[29]

Farkas János, lajosvölgyihutai plébános, a helyi Szlovák Katolikus Ifjúsági Egyesület_(KALOT-SKM) vezetője, a kassai 1943. novemberi szorványlelkészi képzés kapcsán felkérte helyettesítésre Almási Péter sárközi plébánost.[30]

A Szlovák Katolikus Ifjúsági Egyesület (SKM)-mint KALOT tagszervezete

A népfőiskolák felállításától kezdve Kerkaiék kiemelten foglalkoztak a nemzetiségi kérdéssel. Mielőtt azonban a nemzetiségeknek is saját, önálló népfőiskolai képzést biztosítottak volna, előbb a KALOT szervezetébe kellett bekapcsolni a trianoni határok módosulásával számbelileg ugrásszerűen

[23] KALOT-élet
[24] Püsp.ikt.sz. 5120/1942
[25] Püsp. ikt.sz. 2409/1943
[26] Püsp. ikt.sz. 2409/1943
[27] Püsp. ikt.sz. 4352/1943
[28] Püsp.ikt.sz. 4451/1943
[29] Püsp. ikt.sz. 4451/1943
[30] Püsp. ikt.sz. 4596/1943

megnövekedett kisebbségeket. Ezzel a szándékkal az agrárifjúsági mozgalom egyrészt azt a katolikus politikát folytatta, amely érdeklődéssel és megértéssel közeledett az egyházhoz hű nemzetiségekhez, másrészt szerepet vállalt a magyar kormányok nemzetiségi politikájának megvalósításában.

Az első bécsi döntéssel Magyarországhoz visszakerült felvidéki területeken 1938 decemberének végén, 1939 januárjának elején indult meg a szlovákság politikai szervezkedése, abban az időszakban, amikor a náci német birodalom részéről a magyar kormányra a legnagyobb nyomás nehezedett a magyarországi németek náci típusú megszervezésének érdekében. Nem véletlen tehát, hogy a KALOT felvidéki terjeszkedésének kezdete ugyanerre az időre esett.

1938. decemberének utolsó napjaiban Rozsnyón zajlott le a KALOT, az EMSZO és a SZKIE vezetőségének első találkozója. Az ekkor megkötött 14 pontból álló szerződés gyakorlatilag a SZKIE teljes beolvadását eredményezte a két hivatásrendi szervezetbe. A KALOT országos vezetősége a mozgalom vezérkarába fogadta a SZKIE választmányát, átvette központi irodáját, pénztárát, moderátori intézményét, kiadványait és a munkáspihentető táborok felszerelését.

Bubnics Mihály rozsnyói apostolí adminisztrátor a SZKIE fővédnökeként feltételhez kötötte az egyesüléshez adandó jóváhagyását: ha a kisebbségek részére nemzetiségi vezetők irányítása mellett ügyosztályokat állítanak fel a KALOT keretén belül. Kisebb nehézségek után 1939 szeptemberében a KALOT megalakította a *Sdruženie Katolickej Mládeže* (SKM – Szlovák Katolikus Ifjúsági Egyesület). Székhelye előbb Rozsnyó, majd Érsekújvár lett. A KALOT központjában felállította a nemzetiségi osztályt, amelynek élére azt a Meggyesi Sándor állította, aki addig a SZKIE-t vezette. Ungvárott P. Kerkai tájékoztatta a papságot és a tanítói testületet a mozgalom törekvéseiről. A munka eredményeként 1940 első havának végéig 33 helyi csoport alakult, mintegy 2700 legénnyel, és több mint tízezer pártoló taggal.

A szlovák titkárság felállításával járó költségekhez a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztálya 6120 pengővel járult hozzá. A későbbiekben rendszeres havi támogatásban részesült az SKM: eleinte havi ezer pengőt, majd 1940. szeptembertől 1944. októberig 1300 pengőt kapott.A kormány anyagi támogatása mögött a szlovákok politikai szervezkedésének remélt megakadályozása, de legalábbis késleltetése állt.[31]

Teleki miniszterelnök 1940-ben nem engedélyezte a Szlovák Néppárt megalakulását, csak a *Slovenská Jednota* (Szlovák Egység) hetilap kiadásához járult hozzá. A lap a szlovák sérelmek egyedüli fóruma lett. Mivel Szlovákia minden külső támogatást megadott a lap terjesztéséhez, ezért szinte természetes, *hogy a Slovenská Jednota* a szlovák állami eszmék szellemében szólított „őrségbe" a magyarországi szlovákok védelmében. A „jednotárok" vezérkarában egyre inkább Bőhm Emánuel kezdett vezető szerepet játszani, aki már a megalakulni nem tudó Szlovák Néppárt kassai körzetének vezetője volt 1939-ben is.[32]

A Bőhm irányította Szlovák Nemzeti Egység Pártja eljutott 1942. január 7-én szervezeti szabályzata elfogadásához. A magyar kormány továbbra is igyekezett vidéki szerveződésüket akadályozni. 1942. március 1-jén a SzNEP Budapesten megtartotta nagyválasztmányi ülését. Ekkor hozta nyilvánosságra az országos szervezkedésre és a magyarországi szlovákság egyedüli képviseletére igényt tartó programját. A sorozatos tárgyalások Bárdossyval a megegyezés felé vezettek. 1942. március végére a Bőhm-féle párt már rendelkezett Budapesten főtitkársággal, Érsekújváron, Kassán, Szobráncon, Békéscsabán és Petrőcön titkársággal. Szobráncon Blaško Štefan volt a titkár. A SzNEP aktivitása fokozódott, szeptemberre Kassán sikeres szlovák könyvnapot szervezett. 1943-ra már 20 saját kiadású könyvsorozattal is büszkélkedhettek. Ezek népdalgyűjtemények, modern táncdalok szövegei és kottái, drámák, verseskötetek, nyelvtankönyvek, mesekönyvek, regények és képzőművészeti gyűjtemények voltak. 1942. december 5. dátummal – a belügyminiszter felhívja az alsóbb közigazgatási egységek figyelmét, hogy a párt adminisztrációs és szervezeti ügyintézését ne akadályozzák.[33]

---

[31] B.M., 129–130. p.

[32] B.M., 130. p.

[33] Tóth István-Szlovák nemzetiségi törekvések a két világháború között, Régió. 1994, 1. sz., 156–174. p.

Rivalizálás az SKM és a Jednota(SzNEP)között

1939-ben, alighogy elindult a KALOT szlovák tagozatának működése, máris fejtörést okozott az egyházi és az állami hatóságoknak. Madarász István kassai megyéspüspök ugyanazért nem engedélyezte egyházmegyéje területén az SKM zászlóbontását, ami miatt a kormány is bosszankodott: az SKM a „jednotárok" befolyása alá került.[34]

A szlovák irredentizmus, *a Slovenská Jednota* és az SKM vezetői közti kapcsolatról szóló bizalmas belügyi jelentések a személyi változások után sem apadtak el. A hivatalos közegek továbbra is úgy tekintettek a szlovákok kulturális jogait érvényesítő SKM-egyletekre, mint a „pánszláv agitáció melegágyára".

Az a paradox helyzet állt elő, hogy a magyar szervek pánszlávizmussal, a szlovákok pedig magyarosítással vádolták az SKM-t. A KALOT szlovák mozgalmával csak kevesek szimpatizáltak. Az SKM azonban a nehézségek dacára is működni próbált. 1941 júniusában nyaraltatási akciót hirdetett a magyarul, illetve szlovákul tanulni akaró fiatalok számára.

Az SKM kulturális „hegemóniája" azonban 1941 tavaszán csorbát szenvedett. Március 4-én megalakult a szlovák katolikusok *Magyarországi Szent Adalbert Társulata* (Spolok Svätého Vojtech V Uhorsku). Engedélyezésével a magyar kormány eleget tett a szlovák kormány követelésének, amely egy teljesen önálló szlovák katolikus szervezet legalizálásától tette függővé a már néhány éve betiltott Szlovákiai Magyar Kultúregyesület szüneteltetésének feloldását. A társulat irodalmi és tudományos ismeretterjesztés címen jött létre. Jogkörébe tartozott az irodalmi és katolikus művek kiadása, ima- és tankönyvek, naptárak, folyóiratok és egyházművészeti tárgyak forgalmazása.[35]

Ehhez a tevékenységhez – felügyelő bizottsági tagsághoz – Csalfa György tibai plébános kérte a szatmári püspök engedélyét. 1943. okt. 20-án Scheffler János püspök jóvá is hagyta a kérést.[36]

Az SzNEP a szlovák kormány többszöri próbálkozása ellenére nem kapott mégsem engedélyt a megalakulásra. Sőt felbomlasztására törekedtek. Mielőtt azonban ez sikerrel járt volna, Bőhm 1941. augusztus 21-én bejelentette a párt megalakítását. Elnöke: Bőhm Emánuel, főtitkára: Kelemen József lett.[37]

Mind az Ungvári, mind a Szatmárnémeti KALOT Népfőiskola nemzetiségi területek metszéspontjában feküdt. Míg Ungvár inkább a szórványmagyarság képviselőit fogadta, addig Szatmárnémeti a ruszin, szlovák, sváb és magyar fiatalok számára egyaránt nyitva állt.[38]

Az ungi esperesi kerületben SKM szervezetek megszervezése

Az Ungváron szervezett első SKM tanfolyamról Duffer Mihály, mint résztvevő írt beszámolót.

Eszerint 1943. február 10-én megjelentek Ungváron az SKM kurzusán, melyre Kotyuk András körzeti SKM titkár küldte a meghívókat. Szállást az ungvári várban kaptak. Megjelent 27 ifjú. Délelőtt folyamán előadások voltak. Előadtak az ifjúság szervezéséről, az SKM egyesület szervezéséről, vezetéséről s hogy hogyan kell az ifjúságnak előadni. Továbbá a gazdaságról s az iskolánkívüli tevékenységről. Azután átvették a magyar nemzet történetét (az ifjúság buzdítása a magyar államhoz való ragaszkodáshoz). Délután volt két óra „levente", egy óra tánc és ének és egy óra vallástan.[39]

A Szobráncvidéki SKM szervezéséről számolt be a KALOT központi nemzetiségi osztályának vezetője, megemlítve hogy Kárpátalja Kormányzói Biztosa közbenjárására Kotyuk András unghutai

---

[34] B.M., 130.p.
[35] B.M., 132.p.
[36] Püsp. ikt.sz. 4312/1943
[37] Tóth István, Szlovák nemzetiségi törekvések a két világháború között, Régió. 1994, 1. sz., 156–174.p.
[38] B.M., 139.p
[39] Püsp. ikt.sz. 3391/1943

szlovák iskolánál működö tanítót egy évre szabadságolták, hogy a KALOT szlovák tagozatának kiépítését végezze el.[40]

Scheffler püspök 1943. március 24-én beszámolt Bubnics Mihálynak, hogy A KALOT szlovák tagozata szobránci alakulata elnökéül Pém József segédlelkészt nevezte ki.[41]

Az Ungi esperesség papsága rendszerint elhárította az SKM szervezetek megszervezését. Ez az továbbiakban idézett jelentésekből is kitűnik:

Kalász Géza dolhai plébános megemlíti hogy Dolhán szlovák ifjúság nincs. Aki valamire való, azt magyar levegőre küldte. Vagy Pécsre, vagy Szegedre ahol ipart tanulnak. Dolhán semminemű egyesületet nem lehetet alakítani, melynek szlovák színezete van. Ennek maga az ifjúság látta volna kárát, mert az ottani hivatalok, ebben „hazaellenességet" látnának. A katolikus ifjút mindenütt ennek alapján bírálnák el és sok kellemetlenségnek lenne kitéve. Ebben nem képez kivételt az Ungvári Kormányzói Biztosság sem. A Biztosság magyarelleneseknek minősítette azokat a híveit, kik a Belügyminisztérium által jóváhagyott szlovák egyesületbe azért léptek be, mert mint magányosok sérelmeiket fel sem hozhatták. Dolhán a hívek 70%-a szlovák. Ennek dacára lelkesen énekelték a magyar egyházi énekeket. Majd ha több megértés lesz az emberekben és véget ér a véres háború, akkor jöhetnek az egyesületek, mert nem fogják félremagyarázni azok munkáját.[42]

A perecsenyi lelkész közölte hogy a politikai és katonai helyzet nem alkalmas az SKM egyesület megkezdésére. Perecseny a határsávban fekszik, ukrán és kommunista szervezetek gócpontja volt, ahol a szlovák ajkú fiatalság nagy része megfigyelés alatt állt, mint megbízhatatlan elem. A plébános nem vállalta a felelősséget, mert a szervezet ki lenne téve a politizálás veszélyének.[43]

A nagybereznai plébános elhárította a szlovák ifjúság Actio Catholica-ba való beszervezését, mert annak zöme katonai szolgálatot teljesít, a többi iskolásfiú, akiknek nem szabad semmiféle egyesületi életbe részt venni. (1147)[44]

A szobránci plébános visszaigazolta az SKM ottani megalakulását.[45]

Felsődomonyán az Actio Catholica szlovák szakosztályában lett megszervezve az ifjúság.[46]

Belenszky Gyula szolyvai plébános ismertette, hogy nem lehet szó a szlovák ifjúság megszervezéséről. Szolyván van ugyan egy pár szlovák család, de ezek annyira magyarérzelműek, hogy nem kíváncsiak semmiféle szlovák szervezkedésre. A fíliákban pedig annyira szétszórtan élnek, hogy megszervezésük lehetetlen.[47]

Szilvási György jenkei lelkész visszaigazolta hogy már 2 évvel azelőtt megalakult az SKM. Az egyesület politikai okokból megszűnt. 1944-ben tehát nem kívánatos az SKM újbóli megalakítása.[48]

Szvoboda Ferenc, ungi főesperes a jelentéseket úgy összegezte hogy az egyházmegye szlovák ifjúságát az SKM országos elgondolása szerint nehéz beszervezni, mert más területek szlovák ifjúságától nagyon elüt. Javasolta ugyanakkor, hogy a lelkészek plébániájuk területén a szlovák ifjúsággal foglalkozzanak. Szerinte az A.C. keretén belül lehet összetartásuk.[49]

Ennél jóval keményebben fogalmazott az tibai plébános a továbbiakban sokat idézett Csalfa György:

Az SKM-t plébániája területén megszervezni nem áll módjában.Tibán az állami hivatalok még a tisztán egyházi jellegű egyesületek alakítását sem nézik jó szemmel. Ami az SKM-t illeti azt annak idején Vozár Viktor úrral megszervezte, a helyi szervezetek egyike-másikára belügyminiszteri engedélyt is kapott,

---

[40] Püsp., KALOT ikt.sz. 341/1943
[41] Püsp. ikt.sz. 1080/1943
[42] Püsp. ikt.sz. 1003/1943
[43] Püsp. ikt.sz. 1268/1944
[44] Püsp. ikt.sz. 1268/1944
[45] Püsp. ikt.sz. 1268/1944
[46] Püsp. ikt.sz. 223/1944
[47] Püsp. ikt.sz. 1268/1944
[48] Püsp. ikt.sz. 1268/1944
[49] Püsp. ikt.sz. 4367/1943,

de munkáját hazaárulásnak minősítették, úgyhogy azt kénytelen volt abbahagyni, majd később megalakították Csuha Sándor képviselő vezetésével, ami ezzel nemzeti érdem lett. Egy harmadikat már nem alakít, elég abból kétfajta is.[50]

Ennek okát Meggyesi Sándor országos KALOT titkár abban látta hogy munkájuk a szlovák szélsőséges politikai pártnak intencióival merőben ellenkezik, mert a KALOT munkájával a szlovák ifjúságot a szentistváni gondolat szellemében neveli s ezáltal gyengíti a párt reviziós törekvéseit. Szerinte tudvalelő hogy a tibai plébános a szlovák pártnak egyik exponense s nem szívesen látja ha káplánja aktív szerepet tölt be a KALOT mozgalomban.[51]

Az SKM szatmár egyházmegyei moderátorának Bubnics püspök eredetileg Csalfát javasolta. Ezt levélben is kifejtette Scheffler püspöknek: 1943. februárjában megtartották a szlovák katolikus ifjúság igazgatóságának gyűlését. A nagyvárad egyházmegye püspöki dolgozója nem jelent meg. Az SKM igazgatósága felkérése alapján Bubnics kéri Schefflert ha a szatmár egyházmegyei szlovák ifjúság moderátorának nevezze ki Csalfa Györgyöt.[52]

Scheffler püspök az ügyben kikérte Szvoboda Ferenc ungi főesperes véleményét, aki a következő jellemzést küldte 1943. március 4-én: Csalfa György, tibai plébánost egyáltalán nem ajánlja hogy moderátor legyen. A szlovák „Jednota" vezetői, kikkel bensőséges barátságot tart fenn s kik olykor-olykor hetelnek nála, kineveztetésének nagyon örülnének, de annál rosszabul esnék a vidék magyarságának. A szlovák „Jednotá"-nak különben politikai lapja, Érsekújváron jelenik meg és ennek a szobránci járásban egyik főterjesztője Csalfa plébános. Moderátorságra alkalmasnak találja viszont dr. Bujaló Berátot, Homolya Pétert, Szilvássy Mihályt és Kravjánszky Zoltánt.[53]

Ennek alapján lett értesítve Bubnics, mint az SKM főprotektora Homolya Péter kijelölésről. Bubnics tudomásul vette a kinevezést.[54] Ezután számos helyi szlovák előljáró, Csalfa támogatásával tiltakozott a kinevezés ellen Bubnicsnál: Kelsch Miklós tibai kántor tanító állította, hogy Vozár Viktor az SKM központi titkára Csuha Sándor szobránci képviselővel együtt próbálta rábeszélni, hogy vállalja el a szervezendő Szobráncvidéki SKM titkári állást. Csuha megígérte, hogy Kelsch állami iskolánál kap beosztást. Derecsényi Miklós ungvári tanfelügyelő támogatását ígérte, azzal a megállapítással, hogy: „ez nagyon jó lesz a Jednota ellensúlyozására". Ezzek után Kelsch elhárította a felkérést. Butella János, alsóribnyicéről megemlíti hogy az ungvári kurzuson több alkalommal énekelték a szlovák himnuszt, ami környékükön tiltva volt. Midőn Kotyuk titkártól kérdezte, hogy miért énekelteti a szlovák himnuszt, ez azt felelte: politikából, mert különben a fiatalság veszítené kedvét, s az SKM célját nem éri el". Csalfa plébánosnak Horák írta, hogy Bubnicst egyenesen fölkérte hogy a szlovák ifjúság megszervezését a szatmári egyházmegyében őreá bízza. Ez esetben a KALOT-ot visszaszorítják.[55]

A kellemetlen helyzetbe került Homolya tudomásul vette hogy Csalfával szemben nem tudja megszervezni az SKM egyesületeket. Ezért javasolta hogy az Actio Catholica-n belül folytatódjon a szervezés:[56]

Ezt erősítette meg a Szvoboda Ferenc főesperes levele is.[57]

KALOT és SKM viszonya; ellentétek a KALOT szlovák tagozatában

A rozsnyói püspök beadványát, kiváltképp annak az SKM önállósodására tett javaslatát az A.C. alelnökei is megtárgyalták 1942-ben. Az Actio Catholica tanácskozáson jelenlévők ellenezték az SKM

[50] Püsp. ikt.sz. 1268/1944
[51] Püsp., KALOT ikt.sz. 341/1943
[52] Püsp. ikt.sz. 896/1943
[53] Püsp. ikt.sz. 1670/1943
[54] Püsp. ikt.sz. 1178/1943
[55] Püsp. ikt.sz. 3391/1943
[56] Püsp. ikt.sz. 4361/1943
[57] Püsp. ikt.sz. 1268/1944

különválását a KALOT-tól, mondván, hogy az csak a Szlovák Nemzeti Egység Pártja érdekeit szolgálná, hiszen az SKM-t rögvest bekapcsolná „abba a centrális gondolatba, amelyet a politikai párt a Volksbund mintájára, mint külön népcsoport, nemzetiszocialista szellemben kíván megvalósítani." A KALOT képviselője az önállósulásban azt a veszélyt látta, hogy az alsóbb hatóságok, párpolitikai sakkhúzásként értékelve azt, teljesen megbénítanák a további munkát, így csak a nemzetiségi sérelmek gyarapodnának.[58]

A rozsnyói püspök óhajának megfelelően létrehozott önálló SKM tanács 1943. február 11-én tartotta első ülését. A tanácsban a szlovák lakosságú esztergomi, kassai, rozsnyói, nagyváradi, szatmári, váci és székesfehérvári egyházmegyék, továbbá a Szent Adalbert Társulat és a KALOT-központ képviseltette magát. Bubnics tolmácsolta a hercegprímás azon kívánságát, hogy az SKM maradjon a KALOT keretében és dolgozzon annak alapszabályai szerint. A hozzászólók azonban nemigen vették figyelembe az egyházfő üzenetét. Ernst Károly plébános szavai szerint „ne legyünk csak másodrangú függvénye a KALOT-nak, hanem az Actio Catholica keretében a KALOT-tal egyenrangú édestestvér". Bubnics felrótta, hogy az SKM politikát kevert működésébe, amikor az ungvári tanfolyamon az ott előadó KALOT-titkár, Kotyuk András, a szlovák politikai párt ellen nyilatkozott. Kijelentette, hogy ahogy Szlovákiában nem engedte meg a SZKIE-nek, úgy az SKM-nek sem engedi a politizálást. A püspök szavaiból kitetszik, ő is azt tartotta legveszélyesebbnek, amit a KALOT-központ maga is látott: a szlovák pártérdekek befurakodását a kulturális, vallásos egyletekbe.

A hozzászólásokból kitűnt, hogy az SKM-ügyben három álláspont különült el. 1. A KALOT véleménye, amely a jelenlegi állapot fenntartása mellett szállt síkra, mert csak a centralizációval látta kivédhetőnek a revizionizmust tápláló szlovák pártpolitikát. 2. Bubnics püspök ugyanezt a célt a szétválással vélte megvalósíthatónak. 3. Az SKM szlovák nemzetiségű és irredenta érzelmű vezetői a szeparációval a szlovákság „igazi érdekeit" akarták képviselni, ami a gyakorlatban egyet jelentett a pártpolitikai érdekeknek való alárendelődéssel.

Többségbe került tehát az a nézet, amely a KALOT-tal szakítani kívánt. A tanácskozás által előterjesztett javaslatok között első helyen ennek megfelelően az állt, hogy A KALOT szlovák tagozata (SKM) váljon ki a KALOT közösségéből, s működjék függetlenül az A. C. égisze alatt". A cívódás a háború végéig folytatódott. A Miniszterelnökség a KALOT mellett állt ki, Serédi Jusztinián hercegprímás úgyszintén. De amíg azon vitatkoztak, hogy az SKM önálló legyen vagy sem, az egyesületi élet teljesen kátyúba került. Az ifjúság bizalmatlanná vált, sokan a Szent Adalbert Társulathoz pártoltak. A vita nem volt jó hatással az SKM-t addig támogató alsópapságra sem.[59]

Bubnics SKM fővédnöki postjárol 1942 júniusában lemondott, indoklásul két fő szempontot hozott fel: 1. Ellenzi a kormány szlovák kisebbséget megosztó politikáját. 2. Fővédnöki megbizatását akadályozza hogy nem illetékes a többi püspökség területén intézkedni.[60]

Bubnics az üggyel kapcsolatos levelezésében a hercegprímástól pontosítást kért a Kat. Népszövetséggel kapcsolatos megbizatásról való lemondása jegyzőkönyben szereplő indoklásához, felróva hogy hallotta azt is hogy „szép és jó a püspök terve, de kár, hogy tót." Mindezekből észre kellett vennie, hogy az illetékesek nem kívánják komolyan terve megvalósítását, azért támasztanak újabb és újabb nehézségeket. Ezérte félreállt. Nem azért, mert szlovák, hiszen ő nehezebb körülmények között is többet tett, mint egyesek, akik magyaroknak születtek. Egyesegyedül az ügy érdekében állt félre, mert nem szereti a félmunkát.[61]

Aztán a tapasztalt visszásságokat részletesen feltárta a szatmári püspöknek, felróva az állami és egyházi hatóságoknak hogy nem tartották be a korábbi megállapodásokban szereplő vállalásaikat: Jóllehet nem teljes számban, mégis az SKM kinevezettek Budapesten ültek össze tanácskozásra. Az ott felvett jegyzőkönyvet átküldte a Kalot országos vezetőségének. Ezt kifogásolták. Újból összehívta a

---

[58] B.M., 133.p.
[59] B.M, 134.p.
[60] B.M., 133.p.
[61] Püsp. ikt.sz. 1218/1943

moderátorokat. Ekkor az egész ügybe beleavatkozott a miniszterelnökség második osztálya is. A Kalot országos vezetősége nem teljesítette a szlovák központi bizottság kívánságait. Az ügy elhúzódott. Ekkor történtek a szobránci tanfolyam panaszolt ügyei. A Kalot központja a szlovák központi bizottság (SKM) megkerülésével hívta össze és vezette le ezen tanfolyamokat.

Erre az ordináriusok kiküldöttei és a Kalot szlovák osztályában működő urak arra kérték Bubnicsot, hogy hallgassa meg őket. Ezt megtette. Bejelentették, hogy a Kalot központja negligálja őket s azért lemondanak megbizatásukról. Türelemre intette őket addig,amíg Scheffler püspök a szobránci ügyeket kivizsgálja. Az az általános panaszuk, hogy a szlovák ifjúságot a Kalottal vezetni nem lehet és inkább csak vallásos egyesületekben fogják szervezni.

A Kalot központja hibázott, amikor ezeket a tanfolyamokat az országos szlovák bizottság megkerülésével rendezte és vezette. Hibázott, amikor exponált politikusokat alkalmazott előadóként, amikor Kotyuk titkár politikai célzásait megtűrte, amikor a moderátorok figyelmeztetései és tiltakozásai ellenére olyan előadókat alkalmazott akik erkölcsileg kifogás alá esnek.

Bubnics, amíg az ifjúsági egysületeket vezette, szerepelni nem engedett sem a magyar pártból, sem máshonnan semmiféle politikai személyt.

A szlovák tagozatban még maga Hlinka sem léphetett fel soha.

Bubnics meggyőződése hogy a kisebbségi kérdésben sem a hivatalokban, sem a papi és egyébb körökben nem tud kialakulni egy igazán keresztény felfogás. A hazafias irány szolgálatába is téves felfogásokat állítottak.

Egyuttal javasolta Scheffler püspöknek hogy az A. C. keretében folytatódjon a szervezés:

Jónak látta a jövőre nézve Serédi hercegprímás óhaját hogy a szlovák ifjúságot ne hagyják szervezés és vezetés nélkül, mert ez mind egyházi, mind nemzeti szempontból csak hátrányos és káros. Egyúttal javasolta Schefflernek, hogy meghagyja egyházmegyei moderátorának, Homolya Péternek, hogy azon plébániákon, ahol a Kalot szlovák tagozata nem tudott dolgozni, vegye Ő a szlovák katolikus ifjúságot a kezébe s szervezze azt meg vagy az A.C. vagy az egyházközség keretében.[62]

Döntéséről Bubnics tájékoztatta a KALOT országos vezetőségét is:

Miután az SKM központi tanács működése és jogköre körül támadt nézeteltéréseket eloszlatni nem volt képes s így az elvei fenntartását biztositani nem tudta, kénytelen volt protektori tisztéről lemondani. Elhatározását mind az illetékes püspökökkel, mind az általuk kinevezett egyházmegyei moderátorokkal is közölte.[63]

A szatmári és rozsnyói püspök levélváltása a szatmár egyházmegyei SKM egyesületekről

Horák Sándor 1943. március 25-én, Tibáról a rozsnyói püspöknek írt levelében beszámol hogy az SKM neve alatt s Bubnics neve alatt a szobránci járásban a legppiszkosabb s a legrosszabb magyarizáló politika folyik. Medgyesi titkár a szobránci magyar politikusok és képviselők segítségével Ungváron háromhetes kurzust tartott."[64]

Ezek után Bubnics a szatmári püspökhöz fordult a panaszok kivizsgálására. Mint a KALOT szlovák osztályának püspökkari protektora fordult Schefflerhez. Szobráncon 1943 áprilisában megtartotta a KALOT a népfőiskolát. Ez ellen érkeztek hozzá a panaszok. A szlovák ifjúsági egyesület nem engedi meg, hogy abban politikai tendenciák érvényesüljenek. Az ifjúsági egyesület az Egyház ellenőrzése alatt az ifjúságnak vallásos és hazafias nevelését szolgálja. Ő ezen alapelvre annak idején annyira vigyázott, hogy Szlovákiában a gyüléseken, ünnepélyeken még Hlinkát s más politikust vagy politikailag exponált személyt sem engedett fellépni. Előterjesztette mind a panaszokat mind a védekezést:

---

[62] Püsp. ikt.sz. 4361/1943, 3501/1943

[63] Püsp. ikt.sz. 1403/1943, Rozsnyoi Püsp. ikt.sz. 3865/1943

[64] Püsp. ikt.sz.

– A KALOT szlovák osztályának vannak politikai törekvései. Vitéz Derecsényi Miklós Ungváron úgy nyilatkozott: „legalább lesz a Szlovák Jednota ellensúlyozására valami."

– Gyanús szemmel nézik azt hogy együtt dolgozik az Északkelet Magyarországi Magyar Kultúregylettel. Ebben direkt magyarosítási akciót látnak.

A kurzust illetően a panaszok:

- Kotyuk titkár támadta a Slovenská Národná Jednotát és Csalfa plébánost, meg Blaskót
- támadta a Slovenská Národná Jednotá vezető személyiségeit, közöttük Bőhm elnököt
- támadta a Slovenská Národná Jednotát ilyen beállítással: „Mi haszna van a Slovenská Národná Jednotának , amikor politizál, amikor vezetőit becsukják, a szabadságot pedig úgysem küzdik ki maguknak. Mit ér a szabadság, ha nincs kultúra?

Ezek után fordult a KALOT központjához, P. Kerkaihoz hogy tegyen Szobráncon rendet. Véleménye:

Amikor állam iránti hűségre nevelik a szlovák ifjúságot, akkor távol legyen tőlük a nyelvük megbántása. Szoktatni kell őket, hogy tanulják az állam nyelvét, mert ennek csak hasznát veszik.[65]

Scheffler püspök ismét az ungi főesperesnél tájékozódott kérve hogy az egész ügyet beható vizsgálat alá vesse és Schefflert tájékoztassa, hogy egyrészt tisztán lásson és megfelelően intézkedhessen, másrészt a rozsnyói püspököt is megnyugtathassa.[66]

A jelentés alapján Scheffler azt válaszolta Bubnicsnak hogy sajnos csak 1943. augusztus 9-én kapta meg a jelentést az ungvári főesperestől. Megkülde a kért ügyiratokat. Reá azt a benyomást teszik az iratok hogy itt elvi huzakodás van a Jednota és a KALOT szlovák tagozata között. Ezt fűti Csalfa, egy szegény idegileg rokkant és alkoholista pap, egyébként sok tehetséggel megáldott-akit bánt hogy nem őt nevezték ki elnöknek. Sajnos igen homályos viselkedése nagyon is igazolni látszott az ő mellőzöttségének indokolt voltát. Hiba volt az is hogy Homolya Péter nem állott eléggé tevékenyen a gyülések élén.[67]

Az ügyben megszólat Kerkai Jenő is. Beszámolt róla hogy az ungvári KALOT értekezlet alkalmával érdeklődött Szvoboda Ferenc főesperes úrtól a tibai plébános személye felől. Csalfa kijelentéseit és cselekedeteit nem szabad komolyan venni, mert rabja az italnak. S az is természete, hogy mindig az ellentétet keresi: a megszállás alatt túlzott magyar volt, azidőtájt viszont szlovák-barát híre volt.[68]

Állami hatóságok jelentései Csalfa György (Juraj Čalfa) szlovák szervezkedéséről az ungi esperességben. Egyházi intézkedés Csalfa ellen

A „feketebáránynak" számító Csalfának már régebben meggyűltek a bajai az állami hatóságokkal.

1939 márciusában, a magyar hadsereg kárpátaljai bevonulásakor elfoglalt egy 15 kilométeres sávot Kelet-Szlovákia vele határos részén. Ennek a területnek nagytöbbségben szlovák lakossága volt. A helyi lakosság öntudatosan őrizte szlovák azonosságát. Ebben a helyi szlovák szervezeteken kívül a római katolikus plébánosok is segédkeztek. Ez szemet szúrt a hatóságoknak. Emiatt Ganyó István felsőházi tag Juraj Čalfa (Csalfa György) tibai plébános elhelyezését szorgalmazta Tomcsányi Pál Kárpátalja kormányzói biztosánál. Felrótta hogy: „Csalfa György a Slovenska Jednota (Szlovák Nemzeti Egységpárt) alapítója és megszervezője a járásban, akinél a Jednota országos emberei: Bőhm, Kelemen, valamint a Szent Adalbert egyesület emberei közül Horák, rozsnyói egyházmegyei pap, minden alkalommal megszállnak s nála tartják a hadiszállást. Időnként más szlovák papok is megfordulnak a parochián, akik közül csak Harcsár kassai egyházmegyei papnak tudta a nevét..."[69]

A Tomcsányi Pál kormányzói biztos 1943. június hó 25-én kérte Scheffler János szatmári püspöktől a tibai plébános áthelyezését. Ezt azzal indokolta hogy „Csalfa György kijelentette hogy miután a

---

[65] Rozsnyói Püsp. ikt.sz. 1937/1943, Püsp. ikt.sz. 3391/1943, ikt.sz. 3871/1943,
[66] Püsp. ikt.sz. 3391/1943,
[67] Püsp. ikt.sz. 3871/1943,
[68] KALOT ikt.sz. 7317/1943,Püsp.
[69] Püsp. ikt.sz. 1789/1943, ikt.sz. 2128/1943, ikt.sz. 2596/1943, ikt.sz. 2657/1943,

magyarok nem méltányolták hazafias érdemeit, kitüntetéssel, országgyűlési képviselőséggel, meg fogja mutatni, hogy ugyanezt a szlovákoktól megkapja és tényleg Csalfa György plébános ezidőtől fogva a szlovák irányzat híve lett. Csalfa György plébános hivatali helyiségében Hlinka páter, Tisó és Durcsánszky képei, valamint Stefanik szlovák tábornok nagy bronz szobra látható. Az elszlávosodásnak nemcsak tevékenységével, de nemkivánatos példamutatásával is szolgálatokat tesz."[70]

Scheffler püspök az ügyben vizsgálat céljából elküldött egy bizottságot, amely jegyzőkönyvben rögzítette a tapasztaltakat:

Az 1939. márciusi kárpátaljai bevonulás alkalmával olyan magyar katonai egyenruhát viselő, állítólag illegitim csapat rohanta meg a lakosokat, rabolva, pusztítva, rongálva, akiktől a magyar nemzeti tanács tagjai egyáltalán nem védték meg őket. Egyedűl Ő (Csalfa), mint lelkipásztor lépett fel ellenük és jogos felháborodásában ázsiai hordáknak nevezte őket, tisztjeik előtt. Ezt vették tőle nemzetgyalázásnak és vitték az ügyet egész a tábornokig. Blaskó tanítót is katonákkal súlyosan összeverették, s csak a plébános személyes jótállása mellett tudott szabadulni. A katonák az iskolában is mindent összeromboltak azután hadi zsákmány után jártak, raboltak, verekedtek. Megérthető, bogy a plébános izgatott volt, s elkeseredésében elragadtatta magát."[71]

Időközben az ügy a SzNEP révén felkerült a budapesti Vallás és közoktatási minisztériumba, ahonnan egy jelentést küldtek a kárpátaljai biztosnak. Leírják hogy az 1943. június 10-i ungi bérmálás alkalmából Scheffler János felkereste Csalfa György tibai plébánost és felelősségre vonta a SZNEP-ján keresztül kifejtett magyarellenes tevékenységéért.

Scheffler püspök nem bízott Csalfa plébános igéretében. Úgy intézkedett, hogy a gazdag és igen jól jövedelmező tibai parókiát kétfelé választja s egyik felét a Szobráncon létesítendő plébániához csatolja, így akarván Csalfa hatáskörét csökkenteni.

Csalfa a püspök tervét közölte Blaskó István szobránci SZNEP körzeti titkárral, aki a történteket azonnal a központi titkárságnak jelentette be. A SZNEP Vezetősége ez ügyben illetékes helyen járt el és indokul azt állították, hogy Csalfát a szatmári püspök szlovák érzelme, a katolikus szlovákság valamint a szlovák nyelv védelme miatt üldözi s ezért akarja plébániáját is kettéosztani s jövedelmétől megfosztani.

Blaskó titkár jelentése alapján a SZNEP Vezetősége Csalfa György plébánost az 1943. augusztus 3-án tartott pártértekezletre Budapestre hívta.[72]

A helyzet tovább éleződött az 1944. évi szobránci bérmálás alkalmával, amelyről az ungvári csendőrség a újabb jelentést küldött az illetékeseknek.

Eszerint 1944. május 29-én Szobráncon bérmálás volt... A bérmállás befejeztével a püspöknek az volt a kívánsága, hogy a pápai és a magyar Himnuszt el kell énekelni. Tibán ennek ellenére a magyar Himnuszt nem énekelték el. A Himnusz nem éneklése miatt a püspök Csalfát felelősségre vonta, aki azzal védekezett, hogy a lakosság a Himnuszt nem tudja. Csalfa a papoknak erre azt felelte, hogy nem akarja azt, hogy valaki „fogvicsorgatva" énekelje a Himnuszt..."[73]

Időközben az ungvári csendőrség Csalfáról újabb jelentést küldött Vincze kárpátaljai biztosnak: Ebben beszámolnak hogy 1944. április hó ismeretlen napján, amikor Szlovákián keresztül német csapatok Magyarország területére vonultak, Csalfa György Tiba községben elszállásolt német tiszteket a lakására hívta, és azok gépkocsiján Vajnatina községbe utaztak, ahol két liter bort fogyasztottak el. Ugyanaznap éjjelén Csalfa német tiszti egyenruhába öltözött és német tisztekkel azok gépkocsiján Szlovákiába ment engedély nélkül, ahonnan ugyancsak német gépkocsin harmadnap éjjelén tért vissza..."[74]

Scheffler püspök, aki mindeddig védelmezte tibai plébánosát a hatóságoknál, elhatározta annak áthelyezését, a további kellemetlenségek elkerülése érdekében. Indoklásul azt írta, hogy: „Aki saját

---

[70] Püsp. ikt.sz. 3581/1943, K.K.B. ikt.sz. 875/1942, ikt.sz. 2657/1943,
[71] Püsp. ikt.sz. 3197/1943,
[72] Püsp. ikt.sz. 4239/1943, K.K.B.ikt.sz. 139/1943
[73] Püsp. ikt.sz. 2568/1944,
[74] Püsp. ikt.sz. 1626/1944, ikt.sz. 1909/1944, K.K.B. ikt sz. 2206/1944, Püsp. ikt.sz. 2568/1944

paptársai, sőt főpásztora jelenlétében sem tud önmagára vigyázni, annak józansága teljesen megbízhatatlan…"

Ezért ajánlja, hogy Csalfa a tibai plébániáról mondjon le a következő okokból:

a) mert ezt ígérte, ha bárki ittasnak látta

b) mert csak új környezetben válhat új emberré és értékesítheti Istentől kapott tehetségét

c) engedelmességből…"[75]

Az ungvári csendőrség Csalfáról újabb jelentésében megállapítja hogy: „áthelyezését, illetve az eltávolítását nem hajlandó elfogadni. Ezzel szemben a szatmári püspöktől egészségügyi szabadságot kért. Azt hangoztatta, hogy amíg ő egészségügyi szabadságon lesz, addig az oroszok úgyis megszállják Kárpátalját és Ő akkor ismét egy tekintélyes tényező lesz…"

A szovjet csapatoknak a határok felé való közeledtével kapcsolatosan, ismerve Csalfa György politikai állásfoglalását, nevezett papi szabadságától való megfosztását és Kárpátalja területéről való azonnali eltávolítását javasolták."[76]

Csalfa plébános érdekében közbenjárt a püspöknél nagybereznai paptársa, Pásztor József: aki szerint az, hogy valaki szlovák, még nem lehet indok arra hogy internálják… A hívek tömegesen fordultak hozzá azzal a kéréssel, hogy járjon közbe Scheffler Püspöknél Csalfa plébános meghagyása iránt…"77

A püspök azt válaszolta hogy: „…a közvetítés hiábavaló. Pásztor nem tud helyette javulást ígérni."

A népe „ragaszkodása" nem hatja meg Schefflert annál, aki iszákos, hazudozó és heteken át nem misézik… Ebben az emberben nem a jó papot szeretik (ha szeretik), hanem mást… A világi hatóságoknál Scheffler nem tud érte (Csalfáért) felelőséget vállalni, legújabb „bravúrjai" miatt.78

Svábok részvétele a KALOT képzésben

Az 1944. évi szatmárnémeti KALOT füzetben a 118 népfőiskolai végzősből 42 sváb volt olyan településekből mint Csanálos, Erdőd, Felsőbánya, Kaplony, Kálmánd, Mezőfény, Mezőpetri, Mezőterem, Nagytarna, Szakasz, Túrterebes.[79]

Szolgabírók jelentései a Volksbund szervezetek megalakulásáról

A nemzetiszocializmus problémakörétől nem független a német kisebbség 1930-as évek elejétől tapasztalható politikai aktivizálódása. A katolikus vallású svábság körében a KALOT különösebb nehézség nélkül szerveződhetett. Amikor a magyar kormány – a német birodalom további támogatásában reménykedő gesztusként – engedélyezte a *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (Magyarországi Németek Szövetsége) 1938. november 26-i megalakulását, amely önmagát kezdettől a német népcsoport kizárólagos reprezentánsának tekintette, így egyre több helyről jelezték, hogy a KALOT-tagságot csak a helyi németség ellenére lehetett összeverbuválni.[80]

A II. bécsi döntés után, a szatmári sváb falvakban 1941 koratavaszán indult meg a Volksbund helyi szervezeteinek megalakulása. A főispánhoz beérkeztek a főszolgabíróktól a beszámolók a megtartott gyülésekről, illetve a megválasztott vezetőkről. Az erdődi főszolgabíró megírta hogy megalakultak a szervezetek Szokondon, Homoródon, Szinfaluban, Krasznabélteken, Erdődön, Krasznasándorfaluban.[81] Megjelentek a Volksbund nagykárolyi és más, környékbeli Gebietführerei mint Schönborn József, Juszli

---

[75] Püsp. ikt.sz. 3320/1944, ikt.sz. 2568/1944,
[76] Püsp. ikt.sz. 2641/1944,
[77] Püsp. ikt.sz. 3694/1944, Püsp. ikt.sz. 2568/1944,
[78] Püsp. ikt.sz. 3694/1944,
[79] KALOT-élet
[80] B.M. 101.p.
[81] D.J.A.N. rola 284

Márton, Schrádi József. A gyűléseken horogkeresztes és Volksbund-napkorongos zászlók voltak kitűzve.A Gebietführereket *Sieg Heil* köszöntéssel fogadták a résztvevők.[82]

Szintén érkeztek beszámolók az érdengelegi, barlafalui, szinérváraljai gyűlésekről. A jelentések aláhúzzák, hogy rendszerint csak a német himnuszt és náci indulókat énekeltek, a magyar himnusz éneklését mellőzték.[83]

A egyik barlafalui gyűlés kapcsán, a szatmári főispán a Belügyminisztériumnak küldött jelentésében megírja hogy „a Volksbund követeléseivel törvényen kívüli állapotban lévőnek tekinti magát. A propaganda nem egyeztethető össze a magyar állampolgári hűséggel. Az lesz a következmény hogy a ma még magyar érzelmű svábság rövidesen áldozatává esik a túlhajtott német propaganda csábító ígérgetéseinek."[84]

VOLKSBUND rivalizálása a KALOT-al

A Volksbund helyi csoportjai utasítást kaptak, tegyenek jelentést arról, hogy van-e a községben KALOT-szervezet. s ha igen, mennyi a taglétszáma.

A Teleki-kormány a Volksbund által képviselt pángermán és nemzetiszocialista törekvések ellensúlyozására szubvencionálta a liberális német nyelvű lapokat, amelyek ellensúlyozhatták a volksbundista sajtót. S mivel a a német lakosság döntően agrárfoglalkozású volt, ezért támogatni kívánta a KALOT-ot egyletek létesítésével és német nyelvű hazafias ifjúsági havilap kiadásával, hogy vonja el a katolikus német ifjúságot a Volksbund ifjúsági tagozatától. Elítélték a német „újpogányságot", és a hazai németséget az államhűségre buzdították.

Az erdélyi részek visszajuttatására vonatkozó 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés kapcsán a magyar kormány lényegében teljesítette a Volksbund kívánságait. Egyezményben biztosította a német birodalmi vezetőket, hogy a magyarországi német kisebbséget kizárólag a Volksbund képviselheti, jogkörét kiterjesztheti és tagjai között a nemzetiszocialista világnézetet kiépítheti. A papság sürgette a püspöki kart: adjon útmutatást ahhoz, miként viszonyuljanak a német ajkú hívek között élő lelkipásztorok a Volksbundhoz. Az 1940. október 16-i püspökkari értekezlet megtiltotta, hogy katolikus pap a Volksbund tagja legyen. A helyzet megoldására sem Serédi Jusztinián hercegprímás, sem mások nem találtak más eszközt, mint azt, hogy a német kisebbséget meg kell tartani a katolikus egyesületekben, amíg csak lehetséges. Ennek érdekében javasolták a KALOT, a KALÁSZ és az Actio Catholica német tagozatainak felállítását.[85]

A KALOT német egyletei bomlani kezdtek. A Belügyminisztérium bizalmas értesülése szerint „igen sok német ifjú lépett át a KALOT ifjúságából a Jungkameradschaftba..." „Ennek tartalmával összecseng országos igazgatójának 1940. december 12-i bejelentése, amely szerint a községekben mind a KALOT, mind a KALÁSZ működése teljesen elakadt.

A KALOT és a Volksbund viszonya elmérgesedett, néhol tettlegességig fajult. Papp Antalt, az etyeki KALOT tagját volksbundisták verték halálra. Az erőszakoskodások dacára sikerült némi eredményt felmutatni, számos egylet újjászerveződött. Az 1941. március 21-i 2320/1941. ME számú rendelet ismét a Volksbundnak kedvezett, mert az ő javára szabályozta a német ajkú ifjúsági egyesületi nevelés irányelveit. 1941. nyara után a KALOT mind kevésbé tudta folytatni a versenyt. A miniszterelnökségi apanázs valószínűleg megszűnt, legalábbis semmi jel nem utal további folyósítására. 1942 folyamán Mathias Huber, a Volksbund országos ifjúsági vezetője (Landesjugendführer) még panaszkodott a KALOT-ra, mondván, hogy „ez a jezsuiták által irányított ifjúsági mozgalom az utolsó pillanatban megkísérelte elhódítani tőlünk

[82] D.J.A.N. rola 284
[83] D.J.A.N. rola 266
[84] D.J.A.N. rola 285
[85] B.M., 101–102.p.

a mi fiataljainkat...– Az érdi népfőiskolán lelkészeket, káplánokat képeznek ki, különösen olyanokat, akik német falvakban működnek..."[86]

Az országos Volksbund vezetők szatmári látogatása és fellépése

A szatmári Volsbund szervezetek alakulására 1941. februárjában eljöttek Budapestről, az országos vezetőségből Basch Ferenc, Heber Mátyás, Vogel Mátyás és Winterhofen Frigyes is. Beszédeikben dicsérték Hitler és a nácik „nagy eredményeit", illetve buzdítottak a kötelességteljesítésre. Mondták hogy Hitler tud a szatmári svábokról, őrködik felettük és hogy „aki őket bántja annak majd Hitlerrel gyűlik meg a baja."[87]

Az erdődi 1941. májusi gyűlésen elhangzott hogy a „német fajnak vagyunk a tagjai amely pár év alatt csodákat művelt."

Basch Ferenc erdődi beszédét „nagy hangú és szinte a hatóság elleni izgatás tartalmú"-nak minősítette a főszolgabíró. Tovább idéz Basch beszédéből: „A főszolgabíró azt mondta, hogy megbotránkoztató a svábság viselkedése és hogy neki ne írjunk ha panaszunk van. Tehát nem fogunk neki írni hanem a miniszterelnöknek, és ha ott sem hallgatnak meg, kimegyek Németországba és ott fogom kinyitni a számat. Először mi, mi, mi, azután jöhet a szemétdomb."[88]

Feszültségek a magyarérzelmű és németbarát svábok között

A beszámolókból kitűnik, hogy a helyi sváb lakosság nem sorakozott fel a Volksbund mögé. Sok helyütt a Volksbund-tagok és a magyarérzelmű svábok között összecsapásokra és verekedésekre került sor.

Erdődön például a Volksbund-gyűlésen részt vevők ablakait betörték.[89]

Mezőpetriben Kuncz leventeoktató elkobozta a Volksbund és náci jelvényeket a fiatalságtól.[90]

Barlafaluban, Mézmer Volksbund-tagot előállították nemzetgyalázáért a következő kijelentéséért: „Mi németek tartjuk az anyanyelvünket és nemzetiségünket, azok a sz...os magyarok ne vezessenek bennünket!"[91]

Szakaszon a Volksbund tiltakozott a helyi leventeoktató ellen, aki Volksbund-ifjaknak azt mondta, hogy „ő majd elintézi a sváb pártot, menjenek Hitlerhez, hazaárulók."[92]

A Volksbund tiltakozott hogy tagjait törölték a mezőfényi földosztási-listáról.[93] Egyre gyakrabban fordult elő, hogy a Volksbund-tagok kútjait megmérgezték.[94]

Az egyik összetűzésnek halálos áldozata is volt: amikor mezőteremi legények Mezőpetri községben megpróbálták feloszlatni a Volksbund-bált, verekedés tört ki, amelynek során Stefan Trunk leszúrta a helyi Stefan Manherzet. Trunkot önvédelemre hivatkozva felmentették a magyar hatóságok.[95]

1941 májusában betiltották a Sathmarer Schwabenpost című lapot, amiért arról írt, hogy Hitler Mein Kampf című könyvének minden német házban ott a helye.[96]

A harcvonalak közeledtével, a Volksbund tevékenysége átalakult a frontszolgálatra való mozgósításra. Egyúttal megindult az exponált vezetők és családjaik menekülése Németországba.[97]

---

[86] B.M. 104.p
[87] D.J.A.N. rola 284
[88] D.J.A.N. rola 285
[89] D.J.A.N. rola 284
[90] D.J.A.N. rola 267
[91] D.J.A.N. rola 267
[92] D.J.A.N. rola 267
[93] D.J.A.N. rola 267
[94] Spannenberger Norbert, A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között, Lucidus Kiadó 2005, Bp. 236p.
[95] Spannenberger Norbert 236p., Tilkovszky Loránt, Ez volt a Volksbund, Kossuth Könyvkiadó Budapest 1978, 128p.
[96] Spannenberger Norbert 236p.

A KALOT tevékenységét is leállította az 1944 tavaszán végbement hadimozgósítás.

Az új államhatalmi viszonyok nem tették lehetővé a KALOT tevékenység folytatását.

Mindent egybevetve, a KALOT maradandó nyomot hagyott az akkori szatmár egyházmegyei ifjúságban. Az egyesületekben folytatott tevékenységek, tanfolyamok több évtizedre meghatározták a résztvevők gondolkodásmódját, jellemét, tartását, világnézeti rálátását. Ezt sem a sztálini korszak, sem az utána következő rendszerek nem tudták kiiktatni vagy kitörölni a tudatokból. Népnevelési és ifjúságirányító szerepe példamutató a jelenkori civilszervezetek számára is.

A nemzetiségi szervezetek és politikai pártok (Volksbund és Jednota) a KALOT-ban a magyar állami szervek magyarositó eszközét látták csupán és ezért léptek fel ellenségesen ellene. Ehhez, mint láttuk, felhasználták mind a Német Birodalom mind a Szlovák Állam állami intézményeinek hathatós segítségét, hegemóniájuk biztosítására. Ezért képesek voltak feláldozni a nemzetiségük tagjai számára hasznos KALOT-tevékenységeket is. A Volksbund a német birodalmi politikai nyomásgyakorlást, a szlovákok pedig a Szlovákiában maradt magyarokkal való zsarolást alkalmazták. A magyar állami szervek helyi hivatalnokai sok esetben ott folytatták 1940-ben, ahol 1919-ben abbahagyták, nem tanulva a korábbi hibáikból, illetve két évtized társadalmi és nemzetiségi vátozásaiból. Ezzel csak érveket szolgáltak mind a Jednotának mind a Volksbundnak politikai törekvéseikre és szembenállásukra.

A KALOT minden ellentmondásával, botlásával, hatósági melléfogásaival együtt betöltötte kijelölt célját. A nemzetiségi kérdésekben tapasztalt szemléletbeli és politikai konfrontációk visszavetették és hátráltatták tevékenysége hatékonyságát. Jobb közegben, nem háborús viszonyok között biztosan több eredményt tudott volna elérni minden téren.

Activitatea asociației KALOT în dieceza catolică de Satu Mare, în timpul celui de al doilea război mondial

Rezumat

În perioada dualismului, în Ungaria au funcționat mai multe asociații şi mişcări creştine, catolice, cu un rol important în organizarea societății. Majoritatea acestora au deafăşurat în principal activități de caritate şi ajutor social şi au beneficiat de un număr de membri relativ mare. Singura asociație care a încercat să devină independentă de stat, de partidele politice şi de ierahia ecleziastică a fost însă KALOT (Asociația Catolică Națională pentru Băieți). Cu un astfel de statut, KALOT a fost şi singura care a reuşit să coopteze membri aparținând fiecărui strat social.

După Arbitrajul de la Viena, KALOT şi-a început activitatea şi pe teritoriul diecezei catolice de Satu Mare, reuşind să-şi creeze filiale pe tot teritoriul acesteia, indiferent de etnia credincioşilor. Din cauza mişcărilor naționale, în cadrul asociației au existat însă mai multe conflicte. Articolul de față se referă la conflictul dintre Episcopia romano-catolică de Satu Mare, pe de o parte, şi credincioşii germani şi slovaci membri ai KALOT, pe de altă parte.

[97] Muzeul Județean Satu Mare-Studii şi comunicări, istorie-etnografie, 2005-2007: Dancu Pál, Az 1944. évi háborús események a szatmári egyházmegye területén, 200. p.

Biserica de sat şi politica.
Izvoare privind istoria greco-catolicilor maghiari din Satu Mare, 1940-1944

Hámori Péter

Printre cercetătorii care abordează problema identității, fie ei sociologi, etnografi, istorici, chiar psihologi sau istorici literari, este unanim acceptată ideea că, anterior secolului al XX-lea, definirea de sine sau identitatea se poate cerceta doar la nivelul elitelor, şi nu la nivel individual. Motivul nu constă în lipsa surselor scrise, ci într-o caracteristică specifică a straturilor mai joase ale societății, şi anume identitatea de grup.[1] Până la începutul secolului al XIX-lea, cel mai important element al percepției de sine era statutul juridic. Din izvoarele scrise reiese că, pentru nobilii şi cetățenii cu drept de vot din Transilvania şi Ungaria, factorul vital al autodefinirii era statutul juridic. Pentru anumite grupuri sociale, precum minerii sau breslaşii, în cadrul percepției de sine statutul juridic se îmbină cu domeniul de activitate. Pe lângă toate acestea, există şi o puternică identitate locală. În teritoriile pluriconfesionale – în cazul de față, comitatul Satu Mare – unde conflictele dintre biserici nu au încetat nici în secolul al XIX-lea, un element important al autodefinirii l-a constituit apartenența la o comunitate religioasă. Un cercetător englez al acestei problematici, John A. Arstrong, accentuează de altfel rolul hotărâtor al comunităților religioase în formarea identităților pre-moderne şi pre-naționale.[2]

În comitatul Satu Mare, de cele mai multe ori o confesiune diferită însemna şi o limbă diferită. La protestanți, limba liturgică a fost de la început cea vernaculară, iar în cazul romano-catolicilor s-a trecut treptat, sub infuența Reformei religioase, de la folosirea limbii credincioşilor doar pentru predici, la răspândirea acesteia şi în slujbele dedicate unor evenimente religioase precum înmormântarea sau căsătoria. La mijlocul secolului al XIX-lea, în Satu Mare, trecerea la limba vernaculară a romano-catolicilor a însemnat trecerea la limba germană. În cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea însă, preoții romano-catolici au jucat un rol important în răspândirea limbii maghiare în întregul stat.[3]

Un caz excepțional şi presărat de conflicte l-a constituit apartenența bisericească şi lingvistică a greco-catolicilor sătmăreni, legătura acestora cu formarea identității naționale. Privind originea, naționalitatea şi procesul de asimilare a greco-catolicilor maghiari există trei teorii diferite. Istoriografia maghiară romantică a secolului al XIX-lea a avansat ideea conform căreia, în urma descălecatului, o parte a maghiarilor a acceptat creştinismul de rit răsăritean, iar după Unire şi introducerea liturghiei în limba română s-au asimilat în sens românesc. Punctul slab al acestei teorii este lipsa datelor privind continuitatea maghiarilor ortodocşi. Alți istorici transpun evoluția greco-catolicismului într-o perioadă mai târzie, în timpul războaielor religioase, când preoții romano-catolici din nord-estul Ungariei sunt alungați, iar pentru populația romano-catolică rămasă pe loc singura opțiune era acceptarea ritului oriental.[4] Conform celei de a treia teorii, avansată în istoriografia română, dar acceptată şi de unii istorici maghiari, greco-catolicii maghiari provin din naționalitățile asimilate, în special rusini, români şi o mai mică parte sârbi.[5] Pe când în centrul Transilvaniei singura teorie

---

[1] Trebuie menționat aici că mai multe curente istorice, precum şi unele nuanțe ale marxismului afirmă prezența identității de grup şi în cazul elitelor.

[2] Religious Organizations and Communication. In: John A. Armstrong: *Nations before Nationalism*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982. 201-240. Aceeaşi problemă în: Ferenc Gereben: *Religion und nationale Identität. In: Kirche im Aufbruch. Zur pastoralen Entwicklung in Ost(Mittel) Europa – eine qualitative Studie. Hrg*: András Máté-Tóth, Pavel Mikulasčak. Schwabenverlag, Ostfieldern, 2001. 307-317.

[3] O critică puternică la adresa acestei probleme în: Religion, Kirche und Schule. In: J. Straubinger: *Die Schwaben in Sathmar*. Kepplerhaus, Stuttgart, 1927. 55-63.; *Die schwabische Bewegung und die Deutsch-schwabische Volksgemeinschaft*. Loc. cit., 63-70. O critică reținută a problemei la: Tempfli Imre: *Kaplony. Adalékok egy honfoglaláskori település történetéhez*. Otthonom Szatmár Megye, 5. Szatmárnémeti, 1996. 245-251.

[4] Salacz Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*. München, 1974. 149, 219-220. După Pirigyi István: *A görög katolikus magyarság története*. (Nyíregyháza, 1982.), greco-catolicii maghiari s-au format din maghiarii ortodocşi, romano-catolici şi din elementele ortodoxe de alte naționalități, asimilate. Din păcate, Prigyi nu foloseşte suficiente date în sprijinul teoriei sale.

[5] În sinteza sa, Cserbak András susține ideea că greco-catolicii maghiari provin din sârbi, rusini şi români. *A magyar görög katolikus népi vallásosság művelődéstörténeti hátterére* (**Mert ezt Isten hagyta. Tanulmányok a népi vallásosság**

verificabilă este cea din urmă,[6] în Ungaria de est şi în Partium situaţia este alta: aici toate teoriile – dar mai degrabă ultimele două – pot prezenta o anumită relevanţă.

În ceea ce priveşte comitatul Satu Mare, diferitele căi de asimilare au avut puncte de convergenţă în liturghia greco-catolică. Primele semne ale schimbărilor ce au loc la nivelul limbii liturgice sunt vizibile în bisericile greco-catolice în secolul al XVIII-lea, prin introducerea progresivă a limbii române, până la generalizarea ei în secolul al XIX-lea.[7] Acest proces se desfăşoară într-o perioadă extrem de importantă: atunci când descrierile realizate la nivel statal încearcă să depăşească concepţia anterioară îngustă în ceea ce priveşte relaţia dintre naţionalitate şi religie (adică suprapunerea, în anumite zone ale Ungariei, dintre naţionalitate şi religie; astfel, persoanele de religie evanghelică din Transilvania se confundă cu saşii, ortodocşii din sudul Ungariei cu sârbii, iar greco-catolicii sau ortodocşii din Ungaria de est cu românii).[8] Acum şi în perioadele mai târzii cea mai importantă caracteristică nu era autodefinirea, ci limba maternă sau cea de zi cu zi. Într-un teritoriu multietnic, multilingv, în care exogamia şi familiile mixte sunt des întâlnite, limba folosită în biserică joacă un rol foarte important, în special în cazul în care nu doar predica (cum este situaţia la romano-catolici), ci întreaga liturghie se desfăşoară în limba vorbită de comunitate. La sfârşitul secolului al XIX-lea, odată cu formarea naţionalismului românesc modern, apartenenţa la religia ortodoxă sau greco-catolică devine un element important al conştiinţei naţionale. Acest fenomen premodern a constituit antiteza conştiinţei naţionale maghiare, unde, ca şi în majoritatea cazurilor, în special cel francez, care a fost un exemplu pentru români, laicizarea a jucat un rol important.[9] Ramura bisericii catolice cu liturghie orientală şi enoriaşi de limbă maghiară a ridicat mereu suspiciunile celor din jur. În parte din nevoia permanentă de afirmare a propriei identităţi, în parte din teama asimilării în sens românesc,[10] tot mai multe elemente au început să ceară introducerea liturghiei în limba maghiară. În anul 1896, în cadrul sărbătorilor milenare, la Biserica Universităţii liturghia a fost celebrată în limba maghiară. Reacţia Romei a fost vehementă, pentru că evenimentul avea loc în contextul unei acutizări a conflictului dintre catolicii „vechi", cu tendinţe naţionaliste, şi mişcarea modernizatoare din sânul bisericii romano-catolice. Când Roma a decis distrugerea cărţilor liturgice în limba maghiară, în 1898, în Ungaria s-a înfiinţat Comisia Naţională Greco-Catolică, cu scopul înfiinţării unei episcopii separate. În anul 1900, mişcarea avea deja 11 357 de susţinători, dintre care, pe baza numelor de familie, 59% erau slavi, 41% maghiari şi doar 10% români.[11] Este important de precizat că majoritatea susţinătorilor proveneau din categoria intelectualităţii urbane. Din comitatul Satu Mare au aderat în special locuitorii din oraşele Carei şi Satu Mare, în zona rurală mişcarea având un succes redus. Delimitarea urban/rural nu se datorează neaparat inexistenţei naţionalismului la sate şi legăturii directe între limba liturgică şi

---

köréből. Budapest, 1986. 277-284). Karácsony Jenő şi Szabó Jenő acceptă teoria continuităţii liturghiei orientale. (*A görögkatolikus magyarok eredete*. **Katolikus Szemle** XXXVIII. (1924) 389-396, 440-460.; Szabó Jenő: *A* görög-katolikus magyarság utolsó kálvária-útja 1896-1912. Budapest, 1913. 47-53.) Aradi Viktor: *Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréből*. **Huszadik Század** 1913, 378-379.

[6] Cea mai bună referinţă: Pál Judit: *A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614-1850)* In: *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből.* [Coordonator: Bárdi Nándor.] Pro-Print, Csíkszereda, 1999. 25-97.

[7] Ştefan Pascu: *Făurirea statului naţional unitar român*. Bucureşti, 1983. I. 323.; Keith Hitchins: *The Romanian National Movement in Transylvania 1780-1849*. Cambridge, 1969. şi în primul rând Orthodoxy and Nationality. Andreiu Şaguna and the Romanians of Transylvania. 1846-1873. Cambridge, 1977.

[8] Un exemplu bun în acest sens: Vályi András: *Magyar országnak leírása: mellyben minden hazánkbéli vármegyék, városok, faluk, puszták; uradalmak, fábrikák, huták, hámorok, savanyú, ésorvosló vizek, fördöházak, nevezetesebb hegyek, barlangok, folyó vizek,tavak, szigetek, erdök, azoknak hollételek, földes urok, fekvések, történettyek, külömbféle termésbéli tulajdonságaik, a betüknek rendgyek szerént feltaláltatnak*. Buda, 1796-1799. Vol. 1-3 şi Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leíratik*. Hn. [Pest], 1851. Vol. I-IV.

[9] Eugen Weber: *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Chatto and Windus, London, 1976.

[10] Conform unelor date, în perioada 1880-90 numărul greco-catolicilor maghiari a scăzut cu 43 595. (Demkó Kálmán: *Asszimiláció, reasszimiláció*. Budapest, 1897. 25-26.) Nişte statistici mai credibile arată că 82 de comunităţi (în primul rând rutene, o mică parte româneşti) s-au maghiarizat, iar 309 comunităţi maghiare s-au re-asimilat în sens românesc. (Balogh Pál: *A népfajok Magyarországon*. Budapest, 1902. 949.)

[11] Mayer Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1900*. Budapest, 1977. 145.

mişcarea naţională, ci mai degrabă conservatorismului specific, care determinase şi mai timpuriu rezistenţa locuitorilor din zonele rurale în faţa înlocuirii limbii liturgice slave cu cea română.[12] Au existat totuşi şi preoţi sătmăreni susţinători ai mişcării, datorită afinităţilor create în timpul anilor de învăţământ în comun (ceea ce pentru Transilvania nu e cazul). Trebuie accentuată şi importanţa pelerinajului defăşurat tot în comun de greco- şi romano-catolici – în primul rând maghiari – la Máriapócs.[13] Activitatea concertată a Comisiei Naţionale Greco-Catolice şi a Guvernului Ungariei a dus la emiterea Bulei *Christifideles graeci laici*,[14] prin care se constituia noua episcopie majoritar maghiară, cu centrul la Hajdúdorog. Bula prevedea trecerea sub autoritatea noii episcopii a 162 de parohii: în afară de cea din Budapesta, toate erau situate în estul şi nord-estul Ungariei, sau în Secuime.[15]

Înfiinţarea noii episcopii a produs o mare dezamăgire în rândul românilor, care şi-au manifestat rezistenţa în cadrul mişcării naţionale: la Alba Iulia a avut loc o manifestaţie de 20000 de persoane,[16] iar în presă a debutat „războiul cifrelor", menit să demonstreze compoziţia etnică a noii dieceze.[17] În Senatul parlamentului maghiar, episcopul greco-catolic român de Gherla, Hosszu Vazul, a rostit un discurs îndreptat împotriva noii dieceze, în care accentua că cel mai important element al existenţei naţionale a românilor era ataşamentul faţă de religie şi limba liturgică.[18]

Conflictele politice ajung până la nivelul enoriaşilor: un an mai târziu, 11 parohii din Secuime au cerut revenirea la vechea orânduire liturgică şi încadrarea lor sub autoritatea forului ecleziastic anterior.[19] Referitor la comitatul Satu Mare nu s-au descoperit date asemănătoare înainte de 1918. O posibilă explicaţie ar fi interdicţia – teoretică – pusă asupra folosirii limbii maghiare ca limbă liturgică

---

[12] Polemica legată de limba liturgică nu a apărut doar la românii catolici: greco-catolicii din Belarus au păstrat pentru mult timp polona ca limba de celebrare a Liturghiei. (*Nasze kościoły. Opis ilustrowany wszystkich kościołow i parafji znajdujących sie na obszarach dawnej Polski i ziemiach przyległych*. In: **Archidiezezja Mohylewska**. Warszawa, 1913. 32.)

[13] Gábor Barna: *Wallfahrtsregionen und interethnische Beziehun-een in Ungarn*. In: **Műveltség és hagyomány**. Ethnographica fokloristica carpathica 4. (Debrecen, 1985) 177-183.

[14] Textul Bulei publicat în: *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza, 1987.

[15] 8 din Episcopia de Prešov, 70 din Episcopia de Munkacevo, 4 din Episcopia de Gherla, 35 din Episcopia Făgăraşului şi 44 de parohii din „Episcopia Română [sic!] de Oradea Mare" („dioecesi Magnovaradinensi Rumenorum").

[16] *Unirea Transilvaniei cu România*. Bucureşti, 1978. 326-328.; *Biserica română unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*. Madrid, 1952. 151.; Ştefan Pascu: *Făurirea statului naţional unitar român*. Bucureşti, 1983. I. 323.

[17] Din perspectivă maghiară, din cei 183 575 de credincioşi trecuţi sub autoritatea Episcopiei de Hajdúdorog, 85% erau maghiari; din punct de vedere românesc, cei 73 225 de enoriaşi aflaţi până atunci sub autoritatea episcopiilor româneşti aveau cu toţii limba maternă româna. (*Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter 1913. június 14-én a Parlamentben elhangzott beszéde. Az Országgyűlés Felsőházának XLV. ülése, 1913. június 20. Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának Naplója*, III. köt. Atheneaum, Budapest, 1914. 34-46; Moritz Csáky: *Die römisch-katolische Kirche in Ungarn. Die Habsburgermonarchie 1848-1918. IV. Die Konfessionen*. Wien, 1985. 288-289.; Pascu: i. m. 323.; Liviu Maior: *Mişcarea naţională românească din Transilvania 1900-1914*. Cluj-Napoca, 1986. 94.) Pirigyi prezintă următoarele date: „Dintre credincioşi, 183 757 erau maghiari, 26.823 români, 1.623 slovaci, 968 ruteni şi 2.509 de alte naţionalităţi. Dintre cei care nu erau maghiari, 24 094 vorbeau limba maghiară şi doar 7 829 nu cunoşteau această limbă. În 21de parohii majoritatea credincioşilor aveau limba maternă româna. Dintre greco-catolicii maghiari, 40%, adică 120 747 persoane nu au ajuns sub autoritatea Episcopiei de Hajdúdorog; dintre aceştia, 80 747 au rămas incluşi în episcopiile slave, iar 40 000 în cele româneşti." După ministrul Culturii şi Cultelor, B. Jankovich, numărul credincioşilor greco-catolici maghiari rămaşi în afara autorităţii Episcopiei de Hajdúdorog era de 81 896. Mai existau 124 088 de credincioşi greco-catolici care aparţineau altor episcopii, dar vorbeau limba maghiară.

[18] Numele episcopului a fost păstrat în forma maghiară regăsită în procesele verbale de şedinţă. *Az Országgyűlés Felsőházának XLV. ülése, 1913. június 20. Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának Naplója*, III. köt. Atheneaum, Budapest, 1914. 34-46. Merită citate câteva cuvinte din discursul episcopului Hosszu: „Anul trecut a lăsat, în viaţa bisericii noastre şi în viaţa noastră particulară, ca episcopi, urme adânci şi triste, fiind nevoiţi să trecem cu frică printr-atâtea lupte, atâtea chinuri, pentru că biserica noastră, creată în urmă cu mai bine de 200 de ani pentru sprijinirea catolicismului din Ungaria, se va prăbuşi din cauza agitaţiei şi a tulburărilor provocate de momentul înfiinţării noii episcopii." A răspuns acestei interpelări, pe lângă Jankovich Béla, Ministrul Culturii şi Cultelor şi Tisza István, prim-ministru, Csernoch János, Primatul Ungariei, în felul următor: „Părerea mea este că această problemă nu merită atâtea discuţii. Roma locuta, causa finita est." (Uo.)

[19] *Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspöki Levéltár* (în continuare HGKEML), Nyíregyháza, 2171/1913.

prin bula amintită mai sus.[20] În locul acesteia, documentul prevedea utilizarea limbii greceşti, necunoscută atât pentru enoriaşi, cât şi pentru majoritatea preoţilor. Din acest motiv, în unele biserici limba liturgică a rămas cea veche, numai la sfârşitul primului deceniu al secolului XX introducându-se limba maghiară, schimbare care nu a fost agreată nici de enoriaşi, nici de preoţi.

După schimbările anului 1918, a reînceput lupta pentru identitatea naţională şi confesională şi pentru apartenenţa la forurile ecleziastice înalte a diverselor parohii. Susţinerea şi activitatea propagandistică a Consiliilor Naţionale Române, vizitaţiile canonice efectuate de episcopul român Radu Demetriu,[21] lipsa de adaptare la noua orânduire şi limbă liturgică au determinat mai multe parohii să ceară revenirea sub autoritatea ecleziastică anterioară. Pentru coordonarea acestei evoluţii şi în vederea însuşirii jurisdicţiei ecleziastice, nunţiul vienez Valfré de Bonzo a acceptat formarea, în noiembrie 1918, a Vicariatului Naţional [sic!] Român din Carei, în frunte cu Romul Marchiş.[22] În ianuarie 1919, Persián Ádám, referent al bisericii catolice, a fost delegat de către Guvernul de la Budapesta pentru a investiga preferinţele celor 44 de parohii din Episcopia de Oradea şi 4 din Episcopia de Gherla alipite în 1912 Episcopiei de Hajdúdorog, în ceea ce priveşte apartenenţa ecleziastică.[23] Această procedură, aflată în contradicţie cu normele bisericii catolice privind dreptul de delimitare a unei episcopii, atribuit exclusiv Papei, a fost oprită în 10 mai 1919 de către nunţiul papal, care a atribuit episcopiilor anterioare, pe termen limitat, parohiile sătmărene şi bihorene aflate la est de graniţa temporară a României.[24] (Problema a fost rezolvată prin semnarea concordatului din 10 mai 1927, între Regatul României şi Papalitate, mai târziu completat prin editarea bulei *Sollemni conventione* (5 iunie 1930) şi formarea Episcopiei de la Baia Mare.)

Problema greco-catolicilor maghiari nu a fost însă închisă definitiv nici în urma acestor evenimente. În 28 martie 1923 a intrat în vigoare noua Constituţie a României, care prevedea trei grupuri religioase. Religia ortodoxă era privită ca religie de stat, iar cea greco-catolică ca o religie naţională. Recunoaşterea episcopiei de rit oriental din cadrul bisericii catolice ca „biserică de sine-stătătoare" a simplificat trecerea de la o confesiune la cealaltă. Teritoriul vestic al României, odinioară parte din Ungaria, a păstrat până în anul 1928, când a fost adoptată o nouă lege a cultelor religioase, vechile prevederi legislative impuse de Legea nr. XLIII din 1895. Conform acesteia, schimbarea de rit era privită în mod indirect ca o problemă internă a bisericii catolice: articolul 6 al legii citate prevedea că „părăsirea unei confesiuni, respectiv aderarea la o altă confesiune sunt permise tuturor, în limitele prevederilor legale". Articolul următor însă, în care sunt înşirate cultele acceptate – inclusiv cel mozaic – se referă la „biserica catolică de rit latin, grec şi armean".[25] Astfel, ritul grec şi cel latin – în conformitate şi cu opinia oficială a bisericii catolice – erau părţi componente ale aceleaşi instituţii, diferenţiindu-se doar la nivelul liturghiei şi al rânduielii bisericeşti. Până când un adult catolic – de

---

[20] În 17 noiembrie 1912, nunţiul vienez Scapinelli a editat un document conţinând normele de aplicare ale bulei Christifideles, accentuând că „această limbă nu va fi niciodată folosită în Liturghie"(Pirigyi op. cit, ...)

[21] HGKEML 322/1920.

[22] Vezi în special Ciubotă, Viorel: *Vicariatul Naţional Român din Carei 1918-1919*, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997 şi capitolul Vicariatul Naţional Român Greco Catolic – din Carei – formă de manifestare a dreptului de autodeterminare din punct de vedere religios a populaţiei româneşti, In: Ciubotă, Viorel: *Lupta românilor sătmăreni pentru Unire*. Ed. Muzeului Sătmărean, 2004. 150-196. Dr. Papp György: *A magyar és román görögkatolikus egyház között fennálló vitás kérdések megoldására irányuló s az Apostoli Szentszék és a M. Kir. Kormány között megkötendő egyezmény tervezete*. HGKEML 443/1942.

[23] Ciubotă, Viorel, *Lupta românilor...*, p. 408 şi următoarele; *Román egyházközségek átcsatolása*. HGKEML 188/1919. *Kimutatás azon hajdúdorogi, volt nagyváradi és szamosújvári paróchiákról, melyek a 16.475/1918. számú nuncusi szám alatt közölt pápai döntéssel a nagyváradi püspök (Radu Demeter) delegátusi joghatósága alá helyezett.* MOL K-150.

[24] *Kimutatás azon hajdúdorogi, volt nagyváradi és szamosújvári paróchiákról, melyek a 16.475/1918. nunciusi szám alatt közölt pápai döntéssel a nagyváradi püspök (Radu Demeter) delegátusi joghatósága alá helyezett.* Országos Magyar Levéltár Miniszterelnökség Nemzetiségi Ügyosztály Iratai (în continuare MOL K-28) 84. cs. 139. tét. 1980/1940. Decretul original se referea la 45 de parohii, din care 14 au revenit Ungariei şi Episcopiei de Hajdúdorog. Acelaşi document informează că soarta a 6 parohii nu a fost încă decisă. Conform recensământului din 1910, în 5 dintre acestea numărul greco-catolicilor era mai mare decât cel al românilor (localităţile având astfel un număr mare de greco-catolici maghiari). În oraşul Satu Mare, doar parohia greco-catolică română stătea sub jurisdicţia episcopiei din Oradea, statutul celei maghiare rămânând nedefinit.

[25] *Legea nr. XLIII din 1895 privind libertatea religioasă* in Magyar Törvénytár, 1894-95. évi törvénycikkek. Franklin Társaság, Budapest, 1897, p. 306-309.

orice rit – putea să îmbrăţişeze, cu o singură declaraţie, religia ortodoxă, protestantă, sau chiar cea mozaică – deşi pentru cazul din urmă nu există prea multe exemple – trecerea de la un rit la celălalt rămânea o problemă strict internă a bisericii catolice.[26] În Constituţia României din anul 1923, biserica greco-catolică a fost declarată de sine stătătoare, iar trecerea la un alt rit era însoţită de o declaraţie autentificată de notar.

După legile bisericii catolice, schimbarea ritului unui adult catolic se realiza (şi se realizează în continuare) cu aprobarea Vaticanului[27], care se concretiza într-un proces de lungă durată, având la bază argumente bine întemeiate, şi numai cu acordul preotului paroh. Cu toate acestea, în perioada interbelică au avut loc multe schimbări de rit: în concordatul Vaticanului cu România, papa i-a acordat nunţiului din Bucureşti – ca şi celui din Budapesta – dreptul de a aproba trecerea la un alt rit.

Declararea bisericii greco-catolice biserică naţională a însemnat dispariţia totală a liturghiei în limba maghiară. În anii 1920 preoţii greco-catolici maghiari refugiaţi din România au declarat în mod repetat, în faţa Episcopiei de Hajdúdorog, opresiunea naţională la care au fost supuşi.[28] După 1922 circulau ştiri conform cărora credincioşi romano-catolici cu strămoşi greco-catolici din Baia de Criş (judeţul Hunedoara), Micfalău şi Bixad (judeţul Covasna) au fost siliţi să se întoarcă la „ritul original".[29] Deseori s-a întâmplat ca autorităţile laice să condamne credincioşii care au părăsit biserica greco-catolică.[30] Au existat şi metode de presiune mai puţin radicale: la angajarea în funcţiile publice sau la eliberarea autorizaţiilor de comerţ erau favorizaţi greco-catolicii, consideraţi „credincioşi de religie română". În afara autorităţilor, şi societatea a exercitat o presiune asupra greco-catolicilor maghiari, în sensul păstrării conexiunii cu biserica din care făceau parte, dar părăsirea, în acelaşi timp, a legăturilor cu grupul etnic minoritar, în încercarea de a armoniza astfel religia cu naţiunea (de exemplu, prin schimbarea numelui sau a modului în care acesta se scria).

Înainte de 1940 au existat numeroase cazuri de adeziune la biserica greco-catolică. Privind motivele schimbării religiei, avem informaţii dintr-o statistică realizată în anul 1941 în eparhia romano-catolică de Satu Mare: din cele 488 de cazuri, în 218 schimbarea de rit a intervenit din dorinţa ocupării sau a păstrării unei funcţii, de cele mai multe ori publice, 10 femei şi-au schimbat religia pentru ca soţii lor să-şi păstreze locul de muncă, 65 de persoane, majoritatea femei, au apelat la această schimbare la dorinţa familiei soţului, 146 de cazuri din alte diverse motive, şi doar 59 de persoane au cerut schimbarea de rit din cauza unor presiuni (statistica a fost realizată de către preoţii romano-catolici pe baza proceselor verbale prin care se aproba părăsirea religiei romano-catolice, redactate înainte de 1940).[31]

După cel de al doilea Arbitraj de la Viena, pe teritoriul Ungariei de est şi a Transilvaniei de nord a continuat acelaşi proces de schimbare a religiei, însă de această dată în sens invers. Deşi de la începutul secolului XX imaginea greco-catolicilor a devenit una mult mai pozitivă – societatea a văzut ritul Episcopiei de la Hajdúdorog ca o „confesiune maghiară" –,[32] după 1940 situaţia s-a schimbat radical. Autorităţile şi societatea manifestau o anumită doză de neîncredere în privinţa credincioşilor şi a preoţilor greco-catolici. Intrarea armatei maghiare a fost însoţită de atrocităţi mai mici sau mai mari, parţial îndreptate asupra bisericilor greco-catolice sau ortodoxe. Şi în Satu Mare au fost mai multe

---

[26] În decizia Guberniului Ungariei din anul 1814, acest fapt era afirmat răspicat. Nici legea din 1895, nici alte izvoare legislative nu i-au adus modificări, astfel încât articolul juridic a rămas în vigoare.

[27] Can. 98. p. 2. „*Clerici nullo modo inducere praesmant sive latinos ad orientalem, sive orientales ad latinum ritum assumendum*"; p. 3. „*Nemini licet sine venia Apostolicae Sedis ad allium ritum transire, aut, post legitimum transitum, ad pristinum reverti*".

[28] MOL K-28, 84. cs. 139. tétel. Este interesant că în presa maghiară a epocii, în publicaţiile revizioniste maghiare sau în cărţile apărute în Transilvania după 1940 întânim doar „calvarul" preoţilor romano-catolici, al celor protestanţi sau al călugărilor.

[29] Aradi Közlöny, 1922. február 10.

[30] Keleti Újság, 1922. szeptember 16.

[31] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, 1941, neorganizat. Dintre cei care au apelat la schimbarea de rit, 211 au optat pentru religia ortodoxă, majoritatea în cea de a doua parte a anilor 1930.

[32] Pirigyi aduce şi exemple contrare, dar acestea constituiau doar excepţii: *În timpul vizitaţiilor şcolare sau a altor contacte oficiale, am constatat cu surprindere că biserica greco-catolică maghiară, instituţiile acesteia, şcolile ei, preoţii şi învăţătorii care servesc cu patriotism interesului naţiunii, sunt acum asimilaţi, ca urmare a unei concepţii şi a unei tradiţii greşite, împământenite prin educaţia deficitară, bisericii „ruse" sau a celei „româneşti".*

cazuri în care autoritățile – mai ales în perioada administrației militare – au insultat preoții sau protopopul greco-catolic de Satu Mare.[33] Nu din cauza numărului mare de cazuri, ci mai degrabă pentru a evidenția un mod de gândire, trebuie menționate situațiile în care preoți români greco-catolici au fost arestați pentru că au ținut liturghia în limba română în cadrul unor comunități maghiare (accentuăm că, în conformitate cu prevederile dreptului canonic, doar episcopii aveau dreptul de a decide limba liturgică).

Încă de la început au existat voci mai „nerăbdătoare" în presă: în 22 septembrie 1940, în revista Magyar Lapok, care apărea la Oradea, renumitul publicist catolic Nyisztor Zoltán punea semnul egal între ritul greco-catolic şi români.[34] Opinii similare au apărut adesea mai târziu, atât în reviste din Transilvania de nord, cât şi în diferite publicații periodice din Ungaria.[35]

O problemă stringentă a constituit-o cea a greco-catolicilor – în primul rând maghiari – care doreau să-şi schimbe religia. În Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare se păstrează câțiva metri liniari de cereri ale credincioşilor care doreau să părăsească catolicismul de rit grec în favoarea celui de rit latin. Situația anterioară s-a schimbat radical în 23 noiembrie 1940: Sfântul Scaun a anulat dreptul celor două nunțiaturi de a aproba schimbarea de rit, care a redevenit – sau trebuia să redevină – apanajul exclusiv al Papei.[36] Greco-catolicii maghiari de pe teritoriul Transilvaniei de nord aveau două opțiuni pentru a-şi schimba confesiunea: fie se îndreptau spre o religie protestantă „maghiară" – în general spre calvinism şi mai rar, îndeosebi în Secuime, spre unitarianism –, fie ocoleau, cu ajutorul notarului, prevederile legii în vigoare în Ungaria şi îmbrățişau ritul latin. Au existat şi multe cazuri în care, lăsând la o parte formalitățile, familii întregi au început să frecventeze, de la o zi la alta, biserica romano-catolică.[37]

Bisericile care au avut de câştigat de pe urma schimbării de religie, satisfăcute de creşterea numărului de enoriaşi, au acceptat fără critică modificările. Cei mai avizi au fost ortodocşii maghiari. Această biserică s-a format după primul război mondial pe baza articolului 9 al Legii nr. IX din 1868, reunind ortodocşii din afara instituțiilor religioase similare de limbă sârbă sau română, însă până în anul 1939 a beneficiat de un număr redus de enoriaşi şi de preoți. Începând cu această dată – după alipirea Transcarpatiei, apoi a Ungariei de est şi a Trasilvaniei de nord – s-a născut ideea unificării

---

[33] Arhiva Muzeului Militar din Budapesta, Raportul ofițerului ataşat Comisiei Mixte Germano-Italiene, vol. I, 4.404/1941. Un caz relevant este acela în care detectivii au raportat următoarele: în biserica românească [sic!], Dobosi János, preotul greco-catolic a rostit o rugăciune în cinstea idealului național şi a declarat detectivilor că modelul său îl reprezintă preoții catolici maghiari care şi-au păstrat identitatea națională în perioada interbelică; în acelaşi timp, a negat acuzația că s-ar fi rugat şi pentru redobândirea integrității teritoriale a statului român şi a accentuat faptul că a rostit o rugăciune pentru Horthy. În acuzație se precizează că, atunci când preotul s-a rugat pentru „guvernatorul nostru, Miklós", românii s-au gândit la regele lor, Mihai... (Szatmárnémeti papok magatartása tb. MOL K-28. 86. cs. 144. tét. 1942-O-15.304.)

[34] Nyisztor Zoltán: *Szemtől-szembe az erdélyi románság vezetőivel*, in **Magyar Lapok**, 1940. szeptember 22. 11.

[35] „În primul rând, trebuie să menționez frica, de multe ori neîntemeiată, de care dau dovadă oamenii slabi. Mulți au trecut la religia greco-catolică sau ortodoxă în mod preventiv, înainte de manifestarea vreunei presiuni din partea autorităților româneşti. Ulterior, au prezentat forurilor competente dovada incontestabilă a patriotismului lor românesc, actul schimbării de rit. Este adevărat că în unii dintre cei care şi-au schimbat religia a rămas atâta ruşine încât să țină secretă această acțiune, dar alții nici măcar asta nu au făcut. Pâinea, familia, traiul: acestea au fost întotdeauna scuzele, atunci când a fost vorba de schimbarea confesiunii. ... Probabil în această categorie trebuie aşezate şi fetele care şi-au schimbat religia după căsătoria cu români." Dar multe femei, soții de profesori sau funcționari, au rezistat şi şi-au educat copiii ca maghiari... „În majoritatea cazurilor – şi asta trebuie să recunoască toată lumea – promotorii românizării i-au forțat în primul rând pe cei care doreau să ocupe o funcție publică, iar mai târziu şi cei cu profesii liberale au fost îngenuncheați de despotismul lor. Funcția publică a însemnat o aservire totală a puținilor funcționari maghiari rămaşi în sistem, care nu erau capabili nici să se apere pe sine, nici nu puteau aştepta vreun sprijin din partea comunității maghiare, lipsită de posibilitățile necesare, în primul rând de capacitatea economică. Dacă un funcționar maghiar era pus în situația de a alege între a pleca sau a rămâne în funcție, decizia nu îl influența doar pe el, ci şi pe familia şi copiii săi. În cazuri de acest gen nu putem aştepta de la nimeni o atitudine eroică. Nu trăim în epoca martirilor şi a eroilor. ... Rezistența, atitudinea eroică ce a existat totuşi trebuie pusă pe seama unei manifestări a gândirii naționaliste. În cazul schimbării de confesiune, poate oare fi vorba despre o evoluție a convingerilor religioase personale? Nu. Schimbarea de confesiune a fost o simplă formalitate, care a însemnat un câştig doar în cadrul statisticilor întocmite de români." Polyák István: *Áttérések – visszatérések – megtérések*, in. **Magyar Lapok**, 1941. január 24, 5; január 25, 5.

[36] Pirigyi István: *A magyar görögkatolikusok története*. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 132.

[37] Hámori Péter: *Székely-oláh görög katolikus sorstörténet*, in Regio, 2007. 2. 198-222.

credincioşilor de rit oriental, indiferent de naţionalitate, sub autoritatea acestei biserici.[38] Propunerea a fost atacată vehement atât de români, cât şi de sârbi, care au considerat-o un atac la adresa propriei naţionalităţi. Cu toate acestea, începând din anii 1942-1943 biserica ortodoxă naţională (maghiară) de limbă maghiară a făcut toate eforturile posibile în vederea sporirii numărului de credincioşi. În acest sens, s-a folosit în primul rând de nemulţumirea greco-catolicilor din estul Ungariei care nu au fost re-aşezaţi sub autoritatea Episcopiei de Hajdúdorog, însă cu rezultate neglijabile.

În strategia greco-catolicilor maghiari din Transilvania de nord existau două direcţii diferite. În Secuime, intenţia de schimbare a ritului s-a generalizat, naţionalitatea a fost aşezată deasupra religiei, iar autodefinirea impusă accentua limba maternă maghiară în detrimentul confesiunii. În schimb, în partea de est a Ungariei, majoritatea comunităţilor greco-catolice maghiare şi-au declarat ataşamentul nu numai pentru naţionalitate, ci şi pentru biserică şi rânduiala bisericească.[39] În partea de vest a Transilvaniei, restabilirea autorităţii episcopiei maghiare s-a manifestat ca o necesitate stringentă. Cu toate că episcopul de Baia Mare, Alexandru Russu, a trimis la Bercu un preot maghiar, în persoana lui Ulicsák János, localnicii enoriaşi nu au fost satisfăcuţi şi şi-au accentuat opţiunea spre Episcopia de Hajdúdorog: „...visul nostru şi singura noastră dorinţă este aceea de a fi alipiţi Episcopiei Greco-Catolice Maghiare de Hajdúdorog, pentru că doar de aici putem spera ca soarta bisericii noastre să se schimbe în bine, adică să reprimim şcolile confesionale, iar în fruntea bisericii noastre să avem un preot pentru care problemele spirituale să fie deasupra celor materiale. ... Toţi enoriaşii din micuţa noastră biserică şi din filiile acesteia sunt maghiari, iar noi nu doar că nu putem simţi româneşte, dar nu ştim nici limba română, pentru că toţi strămoşii noştri au fost, ca şi noi, maghiari. Biserica noastră se îndreaptă spre decădere şi pierzanie."[40]

Reîntregirea autorităţii episcopului de Hajdúdorog a fost urmărită cu perseverenţă de Ministerul de Externe al Ungariei, apărând ca o problemă şi în cadrul dezbaterilor parlamentare.[41] Episcopul Dudás Miklós a încercat în zadar să urgenteze această chestiune în timpul vizitei sale la Roma. În Secuime – unde, în perioada 1912-1919 parohiile maghiare sau majoritar maghiare au stat sub autoritatea Episcopiei de Hajdúdorog prin vicariatul de Târgu Mureş[42] – nu au apărut însă intenţii similare, pentru că strategiile individuale au fost diferite din cauza depărtării geografice de centrul episcopal.[43]

O mare parte a documentelor redate în anexă sunt cereri pentru re-alipirea la Episcopia de Hajdúdorog. Dintre acestea, am ales cererea parohiei din Petea, şi răspunsul redactat de consilierul

---

[38] Berki Feriz: *Lapok a magyar orthodoxia történetéből*. **Egyházi Krónika**, szeptember-október, 4-5.; 1965. november–december, 3-4; 1966. január–február, 4-5.; március–április, 5.; május–június, 8.; július–augusztus, 4-5.; szeptember–október, 3-5.; november–december, 4-5.; 1967. január–február, 4-5.; 2, 7-8.; május-június, 4-5. Trianontól napjainkig. In: Berki Feriz: *A magyarországi ortodox keleti egyház szèrvezése*. A Budapesti Görög Keleti Hittudományi Főiskola kiadványai I. Budapest, 1942. 133-138. (Berki Feriz era până acum câţiva ani, când a murit, protopopul Parohiei Ortodoxe Maghiare *Sfânta Fecioară* din Budapesta.)

[39] O excepţie a fost – în special între 1940-1941 – cazul de la Moftinu Mic, unde părinţii nu şi-au lăsat copiii să participe la ora de religie, pentru că aceasta se desfăşura în limba română. (*A Nyírcsaholyi Görög Katolikus Egyház lelkészének levele*. HGKEML 189/1942. 1941. november 22.)

[40] *Marozsán János és társai (Szárazberek) kérelme*. 443/1941.

[41] Discursul lui Medvigy Ferenc în cadrul dezbaterii pentru aprobarea bugetului pe anul 1944. *Az Országgyűlés Felsőházának 91. ülése, 1943. december 16. Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának Naplója*, IV. köt. Atheneaum, Budapest, 1944. 141-144. În discursul său, Medvigy a afirmat: nu este de mirare că până şi oamenii inteligenţi sunt nemulţumiţi pentru că Blajul are mai multă influenţă decât Esztergomul...

[42] *A visszacsatolt keletmagyarországi és erdélyi részek vallási statisztikája*, in **Keleti Egyház**, 1941. 187-189.

[43] Situaţia nu a fost schimbată nici după cererile repetate ale ambasadorului Apor, în urma cărora, în 1942, Vaticanul l-a delegat ca vizitator apostolic în Ungaria pe cardinalul Severio Ritter, fost nunţiu apostolic la Praga. Despre activitatea lui Ritter se cunosc puţine detalii: a vizitat Târgu Mureşul şi Clujul; atât autorităţile maghiare, cât şi episcopii români l-au întâmpinat cu o atentă consideraţie, însă singura consiliere oferită de acesta a constat în rezolvarea internă, între cele două părţi, a problemelor existente. (Conform raportului preotului greco-catolic Farkas Gyula, episcopul Hossu şi-a trimis preoţii prin tot Clujul pentru a procura cafea boabe pentru Ritter. HPL Szn/1942.; *Apostoli vizitátor kiküldése az észak-erdélyi görögkatolikusok helyzetének a megvizsgálására*. MOL K-28. 86. cs. 144. tét. 1942-D-21.699.; *A Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetsége Erdélyi Bizottságának összegyűjtött bizonyítékai*. MOL K-28. 86. cs. 144. tét. 1943-D-24.794.; Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. Dissertatione Hungaricae ex historia Ecclesiae, III. Aurora Könyvek, München, 1975. 98.)

episcopal Kozma János. Din modul de exprimare şi ortografia textului reiese nivelul scăzut de educaţie al redactorilor, însă acest fapt nu exclude nici o reflectare în document a convingerilor personale, nici o influenţă a ideilor politice ale vremii. Ambiguitatea motivelor cererii este accentuată şi de atitudinea din trecut a locuitorilor din Petea, care – conform răspunsului autorităţii episcopale – au fost, în anul 1918, adepţi înfocaţi ai apartenenţei la statul român. Cereri similare celei din Petea au înaintat şi locuitorii din Voivozi, Tarcea (judeţul Bihor) şi Pişcolt, care au ameninţat chiar şi cu incendierea bisericii.[44] Alte localităţi din zona Ierului, cum ar fi Şilindru, Ciocaia şi Valea lui Mihai (judeţul Bihor) nu au mers atât de departe, avertizând în schimb că nu vor permite accesul în biserică al preotului trimis de la Oradea.[45]

Răspunsul dat cererii din Petea reflectă situaţia dificilă în care era pus consilierul Episcopiei de Hajdudorog, care încearcă pe de o parte să preia retorica naţionalistă – este adevărat, ascunsă în spatele cuvintelor fostului curator –, iar pe de altă parte să se conformeze opiniei oficiale a bisericii („orice preot, român sau maghiar, poate să boteze, să căsătorească, să spovedească şi să cuminece; Hristos nu a făcut diferenţe etnice între preoţi") – o idee bine argumentată din punct de vedere teologic, dar insuficientă pentru a calma spiritele credincioşilor revoltaţi.

Celălalt grup de documente publicate prezintă lupta parohiilor pentru realipirea la Episcopia de Hajdúdorog. Din texte reiese că, aproape în toate cazurile, preotul a stat în fruntea mişcării pentru schimbarea autorităţii episcopale, însă şi comunitatea juca un rol activ. Din interviurile înregistrate în anii 1990 se poate concluziona că una dintre cauzele mişcării de revenire la Episcopia de Hajdúdorog a fost presiunea imprimată de societatea maghiară: pentru că mulţi dintre reprezentanţii comunităţii săteşti asimilau greco-catolicismul cu o „biserică românească", enoriaşii acestui cult au încercat să armonizeze religia cu naţionalitatea.

(*Traducere din limba maghiară: Diana Iegar, Sárándi Tamás*)

IZVOARE

Nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

Alulírottak annak idején a hajdúdorogi görög katolikus Püspökséghez beosztott szatmárnémetii görög katholikus magyar egyházközségnek vagyunk a hívei és ahhoz a tíz parochiához tartozunk, amelyek a román megszállás idején el lettek választva a hajdúdorogi gkath. Püspökségtől és a megszállás egész ideje alatt a megszálló hatalom által a legmostohább bánásmódban részesültünk.

Amiért pedig mostan Nagyméltóságod kegyes színe elé vagyunk bátrak járulni sorainkkal, arra az a körülmény késztet bennünket, hogy bennünket mindannyiunkat Szatmár-Németiben, meg a szatmárnémeti gkath. magyar esperesi kerületben, magyar nemzetiségi mivoltunkban és önérzetünkben lekicsinyelnek és megbántanak, továbbá úgy a hatóságok, mint magánosok részéről is magyar voltunkat tagadásba veszik, minek következtében bennünket sem az általunk betöltött állásainkban meghagyni, sem pedig az újonnan jelentkezőket kinevezni, alkalmazni nem hajlandók és mint görög katkolikusok a fizetés tekintetében is rövidséget szenvedünk. – Kevesebbet utalnak ki részünkre, mint más vallású ugyanazon állást betöltő honfitársaink részére.

Ilyen körülmények között magyar görög katholikus vallású híveink az egész város területéről, meg az esperesi kerületből is, továbbá a Szatmári részen lévő román görög katholikus parochiához erőltetet magyar nemzetiségű gkath hívek is – mert a román megszállás idején ez az erőltetés is megtörtént és sok olyan egyént reáerőltettek arra, ámbár magyar nemzetiségűek, mégis kényszerítették őket, hogy a szatmári román gkath. parochiának legyenek hívei – ezek ma igen sokan máról holnapra az anyakönyvvezető hivatalok előtt görög katolikus vallásukból átiratkoztak, átmentek

[44] *Bihar vármegyei panaszok*. MOL K-28. 86. cs. 144. tét. 1942-O-17.254.
[45] *A Nagylétai Görögkatolikus Egyházkerület Esperesi Hivatalának (Turányi Miklós kerületi esperes) levele*. HPL 36/1942.

reformátusoknak, romai [sic!] katholikusoknak, egyszerűen csak azért, mert ezen vallásváltoztatás után az a hatóság, amely még tegnap nem ismerte el ezeket a vallásukat megváltoztatott egyéneket magyarokul, ma ugyanaz a hatóság minden további nélkül hűséges magyarokul tekinti őket, állást ad nekik; állásukban meghagyja őket és egyenlő fizetést ad nekik a többiekkel, amikhez azonban – ami szerény véleményünk szerint – nekünk mint görög katholikus magyaroknak is, megvannak ugyanazon igényeink, jogaink. – Ezen meggyőződésünknek a leszögezéséért, érvényre juttatásáért járulunk mi tiszteletteljes sorainkkal Nagyméltóságod magas színe elé és a velünk szemben megnyilvánuló egyenlőtlen és emg nem érdemelt bánásmód megszüntetését kérjük.

Huszonkét éven keresztül viseltük többi magyar testvéreinkkel egyetemben a kisebbségi sorsot, tűrtük az elnyomatást, üldöztetést és ma, amikor visszakerült édes Magyar Hazánkhoz, ma ugyanezen jelenségekkel találjuk szembe magunkat. Teljesen érdemtelenül, mert a szatmárnémetii gkath. egyházközség és egyházkerület mindig magyar volt és annak is fog maradni mindenkor. Bennünket a mi őseink tanítottak meg erre a magyar önérzetre, a mi édes anyáink csepegtették lelkünkbe a magyar föld iránti szeretetet, mi ezt soha sem fogjuk megváltoztatni. Azoknak a tévesen gondolkozóknak kell megváltoztatni a véleményüket, akik azt hiszik, hogy egy vallásváltoztatás után nekik szabad és joguk van arra, hogy valakit ők – ezért a vallásváltoztatásért – hűséges magyaroknak minősítsenek. Nem, erre nekik nincsen joguk és nagyon helytelen az az eljárás, amely semmiképpen sem építő munka, de bomlasztó irányzat, minden tekintetben. – Mi magyarok voltunk és maradunk is, maradunk is, de a mi görög szertartásunkat is meg akarjuk őrizni. És ebben nincsen joga senkinek sem kételkedni. – Mi erre okot nem szolgáltattunk!

Losonc és az anyaországnak többi munkatábora tudnak beszélni arról, hogy a szatmárnémeti gkath. magyar egyházközségnek, meg az esperesi kerület falvainak az ifjai is tömegesen mentek át a határon az anyaországba csak azért, hogy megtarthassák magyarságukat, hogy ne legyenek román katonák, és magukat a magyar haza rendelkezésére bocsássák. Követték őket az öregebbek, azután egész családok, úgy hogy hitközségeink szinte elnéptelenedtek. Mi az itt maradtak emberfeletti viaskodással tartottunk ki magyarságunk mellett, és ezt a mi magyarságunkat támadásba veszik.

Bozga István 19 éves suszter, magyar katonának kívánt jelentkezni a minap. Bizonyítványt kapott az egyháztól, hogy hívünk és magyar nemzetiségű. Nem vették figyelembe. Arra biztatták, hogy legyen református, mert csak ebben az esetben lesz száz százalékos magyar. Az itten csatolt jegyzőkönyv szerint az lett.

Árti István törvényszéki tisztviselő szintén kapott az egyháztól egy ilyen bizonyítványt. Hasonló okokból a jegyzőkönyv szerint ő római katholikussá lett.

Jakab Béla Ferenc postatisztnél hasonló az eset. Ő két gyermekével a jegyőkönyv tanúsága szerint római-katholikus. És ezekhez hasonló eset van mai napig Szatmár-németiben vagy 600.

Annak kieszközléséért, hogy híveinktől ne tagadtassák meg magyar voltuknak az elismerése, és hogy az anyakönyvvezetőség előtt folyamatban lévő vallásváltoztatás – amely homlokegyenest ellenkezik a magyar törvény szellemével és az apostoli szentszék szándékaival – beszüntettessék, egyházközségünk a mellékelt beadványt adta be a Városparansnoksághoz. Minthogy azonban erre a beadványra válasz hozzánk még nem érkezett – Nagyméltóságod ajkáról kívánunk ítélkezést hallani arra vonatkozólag, hogy a szatmárnémetii görög katholikus egyházközség és kerület hívei nem lehetnek-e olyan magyarok, mint a reformátusok – akik csak a 16. század óta szerepelnek magyar hazánk történetében, vagy pedig a római katolhikusok, hiszen történelmileg beigazolt dolog az, hogy a kereszténység felvételekor a magyarok görög katholikusok is lettek.

Felmerült lelkünkben ez a kérdés azért is, mert a Magyar Haza 1912-ben a római apostoli Szentszékkel egyetemben egyházmegyét alapított a magyar görög katholikusok számára, ölelő karjába zárt minden görög katholikus magyart és mint jó édes anya szeretetének sokféle megnyilatkozásaival halmozott el bennünket és nem tudjuk elhinni, és nem is fogjuk elhinni sohasem, hogy ez a jó édes magyar Haza valaha visszavegye tőlünk szeretetét, akik a megszállás 22 nehéz esztendeje alatt, olyan sokat szenvedtünk és tűrtünk édes magyar Hazánkért, és amelyhez mindenkor hűségesek kívánunk lenni és maradni.

Mély tisztelettel járulunk azért Nagyméltóságodhoz és hódolattal kérjük, kegyeskedjék mint legilletékesebb nyilatkozni arra nézve – és magas határozatát városunk és megyénk hatóságainak

megküldeni –, hogy a hajdúdorogi görög katholikus Püspökség megalapításakor hozzácsatolt paróchiák hívei magyar görög katholikusok. Ők – mint ilyenek – a magyar Haza többi római kath. vagy református polgáraival hasonló elbánásban részesítendők; az anyakönyvvezetőség előtt ma folyó, de sem a magyar törvények, sem az apostoli Szentszék szándékaival meg nem egyező vallásváltoztatások legazonnal [sic!] beszüntettessenek, mert ezek a görög katholikus hívek hűségükkel, munkájukkal, életükkel és vérükkel – a miként a múltban, úgy a jelenben és jövőben is – a magyar Haza mellett álottak és állanak, és annak fejlődését tehetségük szerint a legőszintébb igyekezettel készek előre vinni, előmozdítani.

Alázatos tiszteletünk őszinte kifejezésével vagyunk
Nagyméltóságodnak
Szatmár-németi, 1940 évi november hó 2-án.

A Szatmár-németi gör. kath egyház és kerület nevében és képviseletében:
... Béla [olvashatatlan aláírás]
esperes lelkész

Nagyságos és Főtisztelendő Tanácsos Úr!

Tessék megengedni, hogy csak most írjunk, de vártuk, hogy alakuljon ki a petei helyzet. Sajnos, de még idáig nincs semmi eredmény. Talán tetszett is hallani, hogy még október 20-án egyhangúlag kérte az egész község a magyar istentiszteletet, később a Hajdúdorogi Püspökséghez való visszacsatolást, pár héttel előbb a pápai Nunciushoz küldtünk kérvényt, de még ezidejig [sic!] semmi hír. A nép nem tudja elfelejteni a Fő Tanácsos Urat, mindent elkövetnénk, csak mégegyszer minden magyar volna minden a Templomban! Bár a lelkész elment, mert nem tudott és nem is akart magyarul, a prédikációt is csak olvasta egy papírról. Az új lelkész ugyan tudna magyarul, de azt mondja, míg a bányai püspöknél leszünk addig nem lehet magyarul csak románul. Tessék mondani, mit tegyünk kihez forduljunk. Nem volt elég 22 év keserves gyötrelme most sem imádhatjuk édes anyanyelvünkön a jó Istent! A hejzet [sic!] kétségbe ejtő! Atya és Daróc nem vár már tovább, kitiltották a falujukból a román papot és fájó szívvel kell látnunk, hogy mind többen hagyják el a gör. kath. vallást, lesznek reformátusok. Nagyon kérjük a Főtisztelendő Tanácsos Urat tesék [sic!] tanácsot adni hogy mit tegyünk. Itt is készülnek, hogy inkább mennek a ref. vallásra sem hogy továbbra is viseljék az oláh bélyeget! Vagy segít megmenteni, vagy engedi, hogy kárhozatba jussunk! Amíg magyarul nem lesz istentisztelet, hiába is megyünk templomba mert csak kárhozunk csak a nagy gyűlöletet látjuk.

Igen kérjük a Főtisztelendő Tanácsos Urat tesék teni [sic!] éretünk valamit és megnyugtatni egy levéllel bennünket.

A feltámadott Úr Jézus fogja megáldani érte!
Pete, 1941. ápr. 26.án

Kedves Régi Híveim!

...

Lelkiatyai szívemnek nagyon nagyon jól esett a hozzám intézett levél, mert arra mutat, hogy – Sz. Pál apostoli szavaival szólva – »munkálkodásom köztetek nem volt gyümölcstelen«, hiszen alig három esztendeig éltem köztetek s annak is már közel 25 éve, s mint a levél is bizonyítja, hiába választott el egymástól azóta egy egész világ, ma is a régi bizalommal vagytok irányomban s azon az alapon óhajtoztok tovább építeni. melyet Isten segítsége mellett az én csekélységem helyezett le köztetek.

Az a néhány képecske, mit 25 éves papi jubileumom után rátok való megemlékezésül egynéhány rági jó emberemnek megküldtem, csak annak a jele akart lenni, hogy bár a sors azóta messzire vezetett tőletek, még mindig a szívembe vagytok zárva. Örülök azonban, hogy mindenkinek nyílt borítékban küldtem a képeket, és semmit sem írtam senkinek, mert így kedvesebb a dolog, hogy mindjárt a felszabadulás után megvalósult szívetek vágya: visszatérni a régi, egyenes kerékvágásba. Hiszen – mint írjátok – már október 20-án megmozdultatok, hogy visszakérjétek a magyar isteni

szolgálatot, ami olyan rövid idő alatt is annyira kedves lett előttetek, mert hiszen jobban értettétek, tehát általa jobban emelkedett a szívetek az Ég felé. Még ma is eszembe jut igen gyakran egykori kurátoromnak, a derék és egyeneslelkű Deák Ferencnek szava, mikor azt mondja: románul akármit is mondhat a mi papunk az oltárnál, Isten talán meghallgatja, de mikor azt mondja: »Fejeteket hajtsátok meg az Úrnak«, kicsinynek-nagynak, még az árva gyermeknek is meghajlik a feje. Ha pedig románul mondja: »Capetele voastre Domnului sá-le plecați«, senki sem mozdul meg a templomban. Jól esik értesülnöm, hogy azóta már egykori püspökötök utódához, Ő Nagyméltóságához is fordultatok, most pedig az Apostoli Nuncius úrhoz terjesztettétek kéréseteket. De megmondhatom: egyelőre hiába tettétek, mert teljesítése még néhány havi haladékot fog szenvedni. Addig keresztényi türelemmel várni és tűrni kell. Huszonhárom év után még egy pár hónapot ki lehet bírni akár a tisztítótűzben is, ha tudjuk, hogy utána üdvösség következik. Itt pedig az fog következni.

Nem ti vagytok az egyedüliek, kik nehezen várják a dolgok rendezését, s vannak még nálatok rosszabb helyzetben levők is. Erdélyben vagy 25 parókián még román pap vagy tanító sincs. De azoknak is várniok kell.

Fölvetették már a kérdést többfelől is, hogy miért volt az, hogy a románok bejövetele után, 1919-ben a pápa Ő szentsége mindjárt intézkedett, most pedig hónapok óta semmi sem történik.

Hát először arra felelek, igaz-e, hogy semmi sem történt. Mert igen is, történt! A történtek közül bennünket, görögkatolikusokat az érdekel, hogy a bikszádi, mojszini és nikulai Sz. Bazil-rendi szerzeteseket már alája rendelték a Máriapócson élő magyar rendfőnöknek. A pápa Ő Szentsége erről már október 16-án intézkedett, megvalósulására idő kellett, s december 8-án következett be. Ebből látjuk, hogy Rómában gondolnak ránk és rendezni fogják egyházunk ügyeit.

A kérdés másik részére pedig azt bálaszolom, hogy most egyházilag más a helyzet, mint 1919-ben volt. Megmondom, hogy miben.

1919-ben a hajdúdorogi püspökség székhelye, Nyíregyháza magyar uralom alatt maradt, Szatmár és környéke román uralom alá jutott. Minthogy ez[en] a területen magyar gör. kath. püspök nem volt, de még rutén sem, görögkatholikus egyházak pedig szinte egy napig sem lehetnek meg anélkül, hogy valamely egyházi főhatóság alá tartoznának, aki őket kormányozza, Róma kénytelen volt azonnal intézkedni, hogy Petét és a többi olyan egyházközséget, mely a hajdúdorogi püspökséghez tartozott, de törvényes püspökétől el volt vágva, alárendeljék a legközelebbi püspökségnek. Így rendeltek bennünket alá ideiglenesen a nagyváradi püspöknek. Erre ti is emlékeztek, hiszen együtt voltunk benn Szatmáron, amikor az új püspök átvett minket.

Most, mikor a románok Szatmár vidékét visszaengedni kényszerültek, nemcsak Pete és Szatmár vidéke jött vissza a hazához, hanem Nagyvárad és Nagybánya is, vagyis most parókiáink nincsenek elvágva püspökeiktől. Ha valamiben püspöki intézkedésre van szükség, Nagybányára lehet írni s fel is lehet utazni, ha szükséges. Nincs tehát olyan sürgős intézkedésre szükség, mint 1919-ben volt. Mert a nyelvi kérdés és a többiek, csak másodrendűek. Keresztelni, esketni, gyóntatni, áldoztatni akár magyar, akár román katholikus pap egyformán érvényesen tud; Krisztus Urunk nem tett különbséget a papjai között aszerint, hogy milyen nemzetbe tartoznak. Az ő Egyháza katholikus, azaz egyetemes, általános, minden kor, minden nép és minden állapotú ember számára való.

Mikor a románok jöttek, Róma ideiglenesen rendelt titeket sok mással együtt a román püspökök alá. 1929-ben úgy látszott, hogy az az állapot, melyet a római és görög katholikus egyházra nézve is békeszerződés hozott, végleges marad. Ekkor átrendezte egész Romániát. A szatmári és nagyváradi római katholikus püspökségeket egybevonta, a szamosújvári püspökséget pedig kettéosztotta. Így jutottatok ti, kedves volt híveim is a nagybányai püspökség joghatósága alá. Mások ismét a nagyváradinak, ismét mások a balázsfalvi érsekségnek lettek alárendelve, kik azon az állsáponton voltak – nekik ez volt a kedvező! – hogy aki görögkatholikus, az csak román vagy ruthén lehet.

Most szerintünk és ti szerintetek is itt volna az ideje a történt hibákat kijavítani. Benneteket és sok mást is visszahozni a hajdúdorogi egyházmegye kebelébe, ahol a vallást nem keverik össze a nemzetiséggel, s a szertartásokat engedik olyan nyelven végezni, amely a népnek kedvesebb, amelyen át jobban tud Istenhez emelkedni. Az Apostoli Szentszék azonban – nekünk ugyan fájdalmasan, de mégis igen helyesen – arra az álláspontra helyezkedik, hogy amit 1929-ben végleges intézkedésként

határozott felőletek, azt nem másítja meg most, hanem bevárja Európa újjárendezésének további jelenségeit. Bevárja, míg a határok újból és véglegesen helyreállanak, s akkor nyúl hozzá az egyházi területek rendezéséhez. Ez nem azt jelenti, mintha attól félne, hogy ezek a területek nem maradnak magyarországi vidékek, hanem azért nem nyúl hozzá, mert nem lehet még tudni, hogy mi fog visszakerülni, s ha a volt hajdúdorogi-egyházmegyei parókiákat visszacsatolja, újból át kell rendezni a román püspökségeket is, ami nem könnyű dolog, mert nem mindig mehet minden vissza oda, ahol a triánoni béke előtt volt, hiszen a nagybányai püspökség azóta létesült s azzal is számolnia kell, azt nem lehet csak úgy félretolni az útból, vagy úgy tekinteni, mintha nem léteznék.

Az illetékes egyházi és világi főhatóságok megtették előterjesztéseiket mindazokra nézve, amit ti kértek és kívántok. Az Apostoli Szentszék azonban még senkinek választ még nem adott. Amit megtudhattunk, csak úgy kéz alatt tudtuk meg. Bevárja, míg az idő alkalmas lesz egy végleges, valóban végleges rendezésre. Nekünk nem lehet más feladatunk, mint érzéseinket megőrizve, alázatosan s a Szentatyát megillető hódolattal türelmesen várni. Ezt ajánlom tinektek is. Rossz lelkiatyátok lettem volna, ha mást ajánlanék. Kérelmezni, szorgalmazni lehet ugyan az ügyet, de sokat el nem lehet érni vele. Nikor a dolog a döntésre érik, eldől a ti javatokra.

Az atyaiak és darócíak, ha papjukat a falujokból kitiltották, nem jártak el helyesen. Ha már terhükre esett, hogy közöttük román szertartással végezze a temetéseket, és azt, ami előadódik, akkor lett volna a helyes: kérjék meg, hogy végezze magyarul, vagy ha ezt nem merné megtenni, engedje meg, hogy ameddig a dolog dűlőre jut, a németi, illetve a peleskei pap szolgálatait vegyék igénybe. Nem tudom föltételezni, hogy a petei főtisztelendő úr – bár személyesen nem ismetem, sőt a nevét sem tudom – ennek ellene mondana, hiszen Krisztus Szíve szerint való papi lelkével ő is megérzi azt, hogy mit jelent a felzaklatott lelkek nyugalmának helyreállítása.

Pete pedig nem tartja idegennek és szokatlannak a román szertartást sem. Legfeljebb, ha valaki egyáltalán nem érti, vesz Szatmáron a Katolikus Karitász boltjában (Horthy Miklós tér 30.) egy jó magyar gör. katolikus imakönyvet, és csendesen elolvassa magának magyarul, amit a pap és kántor románul mond. Hiszen úgyis el lesz röviden intézve a dolog, de Rómát siettetni nem tudjuk. A szertartás nyelve nem bélyegez senkit románná vagy mássá. Szatmár vidékén (most jártam arra novemberben, tehát tudom) nem azért bélyegzik románnak a görögkatholikusokat, mert a templomban románul énekelnek, hanem azért, mert román politikai ágenseknek bedőltek, és 1918. őszén (sokan azt sem tudták, miről van szó!) aláírtak egy nyilatkozatot, hogy Magyarországtól el akarnak szakadni és Romániához csatlakozni. Ezt bizony nehéz elfelejteni, bár sok aláíró egészen ártatlan volt benne. Petén Erdei György tanító gyűjtötte az aláírásokat, s magam is láttam, mint vitette egyik-másik gazdát nemzetőrökkel és kényszerítette rá, hogy aláírjon. A románság bélyege innen ered. És ezt nem lehet jóvátenni más vallásra való áttéréssel. A református vallásra tért görögkatholikusokról – ezt is tudom – azt mondják Szatmár vidékén: Kutyából nem lesz szalonna. Hogy a reformátusok mégis hajszolják a dolgot, azért van, mert majd a fiak által remélik saját egyházukat megerősíteni.

A hitehagyásra még gondolni is vétek. Még ha igaz volna is, hogy a templomi nyelv miatt bélyegeznek románnak, inkább viselném el a románság, a hazafiatlanság vádját, vagy akár ennél súlyosabbat is, habár igazságtalanul, minthogy Krisztust és az Ő Anyaszentegyházát tagadjam meg miatta. Mondjanak tehát hazafiatlannak, románnak vagy akár minek, csak ne legyen igaz, amivel rágalmaznak benneteket! Krisztus Urunkat népámítónak bélyegezték, elmondták róla, hogy az ördöggel cimborál, falánknak és borisszának, a vámosok és bűnösök barátjának bélyegezték, keresztre feszítették mint a törvények felbontóját. Ő érettünk szenvedte. Nem volt igaz belőle egy szó sem. Mi is elszenvedünk minden bélyeget az ő kedvéért. Mert sokkal többet ér, ha majd az egyházmegyei átrendezés után önként beviszitek a magyar éneket a templomba, mintha most átmennétek idegen vallásra, mely tagadja a szentségeket, melyekkel lelketeket román szertartás mellett éppúgy tápláljátok, mint a magyar szertartás mellett; megtagadja a Boldogságos Szűz Máriát, kihez Máriapócsra a rabság ideje alatt is el-ellátogattatok, megtagadja a gyónást, mely lelki könnyebséget és bűnbocsánatot szerez az embernek, megtagad mindent, amit őseink annyi évszázadon át szent és istenes dolognak tartottak.

Kedves egykori híveim! A mi egyházunk nem román egyház és nem magyar egyház, hanem Krisztus igaz, és csakis egyedül igaz egyháza, melyben minden nemzetnek meg kell férnie egymás mellett békességben. Ettől eltántorodni annyi, ezt elhagyni annyi, mint a pokol útjára térni anélkül,

hogy onnan visszatérni lehetne, s odavinni gyermekeiteket s késő unokáitokat is. Nem szabad megtenni!

Levelemet két héttel ezelőtt kezdtem írni, de sok dolgom miatt nem volt időm bevégezni. Közben megtudtam, hogy illetékes helyen már minden elő van készítve, és mihelyt az alkalmas perc elérkezik, megtörténik az az intézkedés, mely javatokra szolgálva, minden jó és helyes kérelmeiteket is betölti. Türelem és türelem! Nem tart már sokáig a várakozás!

Bátorítsátok a kislelkűeket is! Ne induljatok el könnyelműen veszedelmesen úton. És ne engedjéteket elcsábítani atyai és daróci testvéreinket sem. Isten megjutalmazza kitűnő hithűségteket s azért a kis megpróbáltatásért, melyet 1918. őszén elkövetett öntudatlan hűtlenségektekért rátok mért az Isten, ugyanő fog jutalmazni áldással családotokban, vagyonotokban, nemzeti érzéstekben.

Haza és nemzetiség fogalma az egyház fogalmával nem lehet ellentétben. Maradjatok jó magyarok, a haza hű fiai, és maradjatok tántoríthatatlanul hithű görögkatholikusok, Isten úgy áld meg benneteket!

...

Kozma János püspöki tanácsos, miskolci hittanár

Miskolc, 1941. május 15.

Jegyzőkönyv

Mely felvétetett a csékei gör. katolikus Egyházközség 1942. március 8-án a lelkészi hivatalban megtartott rendkívüli naggyűlésén.

Jelen voltak: Görögh Péter lelkész, Fincicki Ferenc egyh. pénztárnok, Ragára János egyh. gondnok, Hallók F. István egyh. jegyző, Rinkó Bertalan közs. bíró, Hallók Lajos, Lengyel István, Rinkó Sándor, Fincicki József, Leskó János, Szitás János, Dercó N. István, Hallók László, valamint a község minden számottevő tagja.

Görögh Péter elnök meleg szavakkal köszönti a megjelenteket és a jegyzőkönyv hitelesítésére Lengyel István és Rinkó Sándor egyh. képviselőtestületi tagokat kéri fel.

Ezt követőleg ismerteti a Hajdúdorogi Egyházmegyében most általánossá lett s a trianoni béke által elszakított erdélyi magyarajkú gör. katolikus hittestvéreinknek a hajdúdorogi egyházmegyéhez leendő visszacsatolása iránt megindított mozgalmat.

Elmondja, hogy Erdélyben és a keleti országrészeken lakó magyar anyanyelvű gör. katolikus hívek az 1914-18-as világháború reánk nézve annyira szerencsétlen befejezéséig egyházmegyénk hívei voltak. Leszögezi, hogy Észak-Erdély és a keleti országrészek visszacsatolása után minden hitfelekezet híveinek hovatartozása azonnal rendezést nyert, illetve régi megyéspüspökük joghatósága alá visszahelyeztettek. Csupán a Hajdúdorogi Egyházmegye erdélyi híveink visszacsatolása várat még magára. Le sem lehet írni azt a sok méltatlan mellőztetést és bántalmazást, amit magyar gör. katolikus mivoltuk miatt kell napról-napra elszenvedniök. Egyik részről magyarságuk miatt, másik részről gör. szertartásuk miatt éri őket sérelem. Az onnan érkező hírek szerint igen sokan: egész egyházközségek hívei rendültek meg már hitükben és lettek hitehagyottá. Egy egészen kézenfekvő példával illusztrálja az erdélyi hívek között uralkodó állapotokat. Fájdalomtól elcsukló hangon modnja el a jelenlevőknek az egyik csékei gör. kat. hívő panaszát, kinek leánya az elmúlt ősz folyamán egy református vallású jegyzőhöz ment feleségül, aki a katolikus fél részére adott reverzálist. Míg itthon voltak a községben, még a református vallású férfi is a mi templomunkba halgatta a szentmisét. A Szilágyságba való áthelyezésük után azonban többé hallani sem akartak a gör. szertartású kat. Egyházról, annyira nem, hogy mintegy öthónapos gyermeküket mindezidáig meg sem kereszteltették, nehogy emiatt lakhelyükön őket »románoknak« nézzék: az lévén az általános vélemény, hogy aki »gör. kat.«, az eo ipse nem is magyar.

A fiatal házaspár kérésére a szülők már érdeklődtek is a lelkészi hivatalban: miként lehetne az egész családnak szertartást változtatni, hogy a gör. szertartás semmiféle vonatkozásban se legyen számukra akadály a társadalmi elhelyezkedésnél és az előrehaladásnál.

A példa hatása alatt a jelenlévőkből elemi erővel tör ki a felháborodás és megbotránkozás s mélyen megsértődve hangoztatták: »Mi nem vagyunk sem másodrendű katolikusok, sem másodrendű magyarok!« Mi magyar gör. katolikusok vagyunk, még életünk árán is annak valljuk magunkat, mert tudjuk, hogy a történelmi idők folyamán mi is éppoly önfeláldozással ontottuk a vérünket és hoztuk meg áldozatunkat a Hazáért, mint Annak bármely más felekezetű, vagy nemzetiségű polgára! Tűrhetetlen, hogy velünk: magyar gör. katolikusokkal ily mostohán és szeretetlenül bánjanak ebben a teljes feltámadásért és boldogabb jövőért küzdő országban! Magyar lelkünk teljes öntudatával, magyar szívünk minden dobbanásával tiltakozunk az ellen, hogy bennünket még a vértanúságra is kész magyarságunk mellett »ruszinnak«, »orosznak«, avagy »eománoknak« nevezzenek és hogy bennünket vallásunk miatt sérelmek érjenek.

Kérjük a Tisztelendő Lelkész Urat, hogy eme tiltakozásunkat jegyzőkönybe foglalva minél előbb juttassa el az Erdélyi Bizottsághoz, hogy a mi tiltakozó állásfoglalásunk is segítse közelebb céljához az erdélyi hittestvérek magyar görögkatolikus mivoltának elismeréséért és a Hajúdorogi Püspökséghez leendő visszacsatolása érdekében megindított mozgalmat.

Jegyzőkönyv a jelenlévők előtt felolvastatott és az abban foglaltakról jóváhagyólag vettek tudomást.

Több tárgy nem lévén, lelkész-elnök az ülésen résztvevőketaz ősi gör. szertartáshoz való ragaszkodáskra és tevékeny katolikus életre buzdította, az ünnepi gyűlést berekesztette, mely a »Valóban méltó« eléneklésével rendben szétoszlott.

Kmf.

Aláírások

Nagyméltóságú Püspök Úr, Kegyelmes Atyám!

Mint a nagylétai egyházkerület esperese kötelességszerűen mély tisztelettel jelentem Nagyméltóságodnak, hogy a mai napon már harmadízben jelent meg nálam Érselénd, Csokaly, Érmihályfalva és más érmelléki magyar községek gör. kat. Egyházainak népes küldöttsége, és mint a hozzájuk legközelebb eső hajdúdorogi egyházmegyei esperes előtt, bejelentették nálam, hogy egyházközségeik, melyeket 1920-ban a nép megkérdezése nélkül csatoltak a román püspökséghez, most a hajdúdorogi magyar püspökséghez akarnak sürgősen visszatérni. Arra kértek tehát, hogy ezen elhatározásukat jutassam a főtisztelendő e. m. Főhatóságom magas tudomására, azon alázatos kérésük kíséretében, hogy a hajdúdorogi püspök úr Őnagyméltósága a visszacsatolást a római Szentszéknél mielőbb kieszközölje, és nekik magyar görög katolikus papokat adjon.

Ezzel kapcsolatban még bejelentették azt is, hogy amíg a visszacsatolás nem történik meg, ők nem fogadják el a nagyváradi román püspökség által részükre küldött román papokat, bezárják előlük a templomokat, és inkább ők maguk sem járnak addig az istentiszteletekre. Azt szeretnék tehát, ha addig is, míg a kérdés Rómában elintézést nyer, időnkint én küldjek ki a kerületemből egy-egy magyar papot hozzájuk szt. misét végezni. Ha pedig kérelmük nem teljesülhet, inkább valamennyien görög keletiek lesznek, de a nagyváradi román püspök hívei többi nem akarnak maradni.

A küldöttséget határozott szavakkal megnyugtattam, hogy a visszacsatolás ügye törvényesen és igazságosan rendezve lesz, várják be tehát a felsőbb egyházi hatóság rendelkezését, s míg ez meg nem történik, semmiféle törvényellenes dologra ne ragadtassák magukat. Megmondtam azt is, hogy míg erre joghatóságot nem nyerünk, semmi estre sem mehetünk át a jelzett parochiákra misézni. De legyenek türelemmel, addig se hanyagolják el a templombajárást és bízzanak ügyük igazságos ügyük feltétlen győzelmében.

Nagyméltóságú Püspök Úr! Az érmelléki parochiák híveinek egyre fokozódó nyugtalanságát és türelmetlenségét – úgy látszik – sikerült ugyan ideig-óráig lecsillapítanom, de olyan súlyosnak látom az ottani helyzetet, hogy a legsürgősebb intézkedésekre van szükség, ha ezeket a híveket megtartani és a skizmtól megoltalmazni óhajtjuk.

Szentelő jobbjának csókolása mellet mély hódolattal vagyok

Nagyléta, 1942. március 17.

Turányi Miklós
esperes

Nagyméltóságú Püspök Úr, Kegyelmes Atyám!

Mély tisztelettel jelentem Nagyméltóságodnak, hogy folyó hó 29-én tartotta a nagylétai esperesi kerület papsága rendes tavaszi papigyűlését a hosszúpályi parochián. Az ott letárgyalt ügyek hivatalos jegyzőkönyvét később bátorkodom majd benyújtani, azonban a gyűlés folyamán egy olyan megdöbbentő momentumról szereztem tudomást, melyről kötelességemnek tartom Nagyméltóságodat azonnal informálni.

A papigyűlésen jelen lévő lelkész testvérek ugyanis a leghatározottabban állították, hogy az erdélyi ügyek rendezetlensége miatt felizgatott híveink újabban Nagyméltóságod fennkölt személyét sem kímélik, és fenntartás nélkül hangoztatják, hogy a »püspök urunk erélytelensége és gyengesége is oka annak, hogy a románok erőszakos fellépésével szemben nem tud hasonló hatásos fegyvereket állítani, stb.«

Kegyelmes Uram! Mi papok tudjuk a legjobban, hogy ez a sajnálatos beállítás mennyire igazságtalan, és hogy Nagyméltóságod milyen emberfeletti erőfeszítéseket tesz az erdélyi kérdés eredményes megoldása érdekében. De a felizgatott tömeghangulat hajlamos rá, hogy a sikertelenség okát közvetlen feljebbvalóira hárítsa át. Köztudomású, hogy annak idején az egész egyházmegye a legszebb reményeket fűzte Nagyméltóságod főpásztori működéséhez. A hívek tízezrei szinte gondviselésszerű intézkedést láttak abban, hogy a legnehezebb időben, midőn az erdélyi kérdés megoldására is sor kerülhetett, egy ilyen kiváló és apostoli lelkű, s amellett mozgékony, fiatal főpásztor került az egyházmegye élére. Most tehát csalódva a reményeikben, könnyen kimondják az ítéletet, hogy csalódtak Nagyméltóságodban is.

Nagyméltóságú Püspök Úr! Mi az egyházkerület lelkészei a legőszintébben fájlaljuk felizgatott népünk hűtlenségét, és eskünkhöz híven mindent megteszünk, hogy híveink fenti sajnálatos álláspontját megváltoztassuk. Azonban kötelességemnek tartom, hogy a történteket leplezetlen őszinteséggel Nagyméltóságod magas tudomására hozzam annak bizonyítására, hogy népünk hangulatának lecsendetítésére a magunk erejéből nagyon kevés reményünk van már.

Szentelő jobbjának csókolása mellet mély hódolattal vagyok
Nagyléta, 1942. június hó 30.-án

Turányi Miklós
esperes

Kegyelmes Uram!

Egy nemzeti és vallási szempontból rendkívül fontos dologban bátorkodom Nagyméltóságodhoz fordulni kérve, hogy az alább előadottakat meghallgatni és a szükséges intézkedéseket mielőbb megtétetni szíveskedjék.

Szilágypér nagyközség a trianoni békeparancs előtt Nagyméltóságod püspökségéhez tartozott. A községet a bukaresti kormány valamelyik román szertartású görögkatolikus püspökséghez csatolta, s a község, bár 1940. szeptember 5-e óta ismét visszakerült a Magyar Szent Koronához, még ma is a román szertartású püspökség alá tartozik, és ennek folytán a község görögkatolikus templomában ma is román nyelven mondják a Szentmisét. Ha a község román anyanyelvű és nemzetiségű volna, talán érthető volna ez a dolog, azonban figyelembe véve azt, hogy a görögkatolikus lakosság túlnyomó részben magyar, akiket szándékosan románosítottak el, elsőrendű nemzeti érdek volna ezen az állapoton mielőbb változtatni. A jelenlegi plébános, ha jól tudom Serban Flavius, a hívei pedig Csutorás, Kozma, Juhász, Gál nevű magyar családokból adódnak. Ezek az emberek vagy megtagadják a magyarságukat és románnak vallják magukat, vagy pedig egy olyan lelki meghasonlás állapotába jutnak, amely sem egyházi, sem pedig nemzeti szempontból kívánatosnak nem mondható. Ezt a helyzetet aknázza ki a falu református többsége, sűrűn hangoztatva, hogy a görögkatolikusok nem

magyarok, hanem oláhok. … Hogy a községben milyenek az állapotok, csupán arra kívánok még rámutatni, hogy az elmúlt évben levente zászló szentelés volt, s a zászlót a görögkatolikus plébános is megáldotta. Ezzel kapcsolatban a faluban úgy nyilatkoztak, hogy az oláh pap megbecstelenítette a zászlónkat. … A községnek országzászlót adományoztam, ünnepélyes felavatásán a jelenlegi görögkatolikus plébános megjelenése nem kívánatos. Ha azonban a zászlónkat egy magyar görögkatolikus pap szentelné meg, nagy megnyugvással szolgálna az egész községnek. …

1942. július 20.

Péchy [?] Loránd

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!
Kegyelmes Uram és Atyám!

Mély alázattal jelentem Nagyméltóságodnak, hogy az a hatalmas mozgalom, mely az erdélyrészi paróchiáink visszacsatolása érdekében esperesi kerületemben olyan elementáris erővel fellángolt, úgy látszik, hogy már átterjedt a távolabb fekvő délvidéki paróchiáinkra: Makóra és Szegedre is. Éppen ma kaptam mindkét helyről sürgős jelentést, hogy melyben az illetékes paróchusok aggódó hangon közlik velem, hogy az ottani hívek, különösen az intelligensebb világi elemek nyíltan is kifejezést adnak elégedetlenségüknek a római Szentszék halogató taktikája miatt, mellyel ezt a ránk nézve oly fájdalmas erdélyi kérdést még most sem tudja vagy akarja megnyugtatóan rendezni.

Mindkét városi paróchián számtalan olyan intelligens hívünk él, akiket a románok annak idején Nagyváradról, Kolozsvárról, Aradról vagy Temesvárról magyarságuk miatt kiüldöztek, s ezek a hívek most szívvel-lélekkel magukévá teszik szülőföldjük panaszait, és éles hangon bírálják, hogy a Szentszék, nem tudni mi okból, de a románok igazságtalan álláspontjának kedvez, és az ottani görög katolikus magyarságot engedi a schizma veszélyébe rohanni, vagy teljesen elrománosítani. Főleg azzal érvelnek, hogy a Szentszék nem alkalmazza velünk szemben az egyenlő elbánás elvét, mert pl. a Délvidék felszabadítása után a pécsi és csanádi latin szertartású egyházmegyék elszakított részeit 3 hét alatt visszacsatolták az anya-egyházmegyéjükhöz – a mi esetünkben pedig még 15 hónap sem volt elegendő arra, hogy a római Szentszék meglássa az igazságot és végre jóvátegye a több, mint 20 éves sérelmeket!

A jelentések szerint a fentiek következtében mindkét egyházközségben annyira izzó és túlfeszített a hangulat, hogy a lelkészek nem is mernek nyilvános gyűléseket összehívni, mert minden ilyen alkalommal félni lehet egy sajnálatos elszakadási tömegmozgalom hirtelen kirobbanásától. A hívek ugyanis nyíltan hangoztatják, hogy ha a katolikus Egyház nem tudja megvédeni az erdélyi görög katolikusokat, akkor inkább ők is kilépnek az Egyházból és görög keletiekké lesznek valamennyien, mert a schizma keretében szabadabban és nagyobb erővel tudnak majd az erdélyi testvérekért küzdeni.

…

Nagylétán, 1942. február 5-én.

Turányi Miklós
kerületi esperes

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!
Kegyelmes Uram és Atyám!

Mély tisztelettel jelentem Nagyméltóságodnak, hogy az elmúlt napokban több ismeretlen egyén érkezett községünkbe, akik erdélyrészi görög katolikusoknak mondják magukat, és házról-házra járva az itteni gör. kat. hívek között, azzal agitálnak, hogy az egész nép lépjen át a magyar görög keletiekhez, mert csak ily módon megerősödő magyar görög keleti egyház tudja erdélyi testvéreinket kiszabadítani a román nemzetiségi egyház karjaiból. Az idegeneket illetőleg érdeklődtem a helyi közigazgatási hatóságnál, de azt a választ kaptam, hogy mivel ezek az emberek semmi nemzet- vagy

társadalomellenes dolgot nem művelnek, sőt fáradozásuk egyenesen a magyarság megerősödését célozza, így tehát semmi ok sincs a közbelépésre.

Értesültem továbbá arról is, hogy a kerület valamennyi községében előfordultak már ezek az agitátorok, és valamint Nagylétán, úgy a többi egyházaknál is egyre nagyobb erővel lobbant fel újra ez a nemzeti színekbe burkolt schizmatikus mozgalom. Hiábavaló a papok minden ébersége, felvilágosítása és apostoli buzgalma – a hívek csökönyösen csak azt hangoztatják, hogy: »ha nem voltunk jók Rómának, mint magyar görög katolikusok, majd jók leszünk a magyar görög keletieknek. Róma pedig csak hadd pártfogolja továbbra is az oláhokat!«

Kétségbeesett segélykiáltással fordulunk tehát ismételten Nagyméltóságodhoz, kegyeskedjék még egy utolsó kísérletet tenni az erdélyi parochiák visszacsatolása érdekében a római Szentszéknél és a magyar kormánynál, meggyőzve az illetékeseket annak a mozgalomnak kiszámíthatatlanul káros következményeiről, mely híveink tízezreit hatalmába kerítette és most már a hitehagyás veszélye felé sodorja.

Szentelő Jobbjának csókolása mellett mély hódolattal vagyok Nagyméltóságodnak
Nagylétán, 1942. július 10-én.

engedelmes fia
Turányi Miklós
kerületi esperes

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!
Kegyelmes Uram és Atyám!

...

A kerület lelkészei részint írásban, részint telefon útján újabban arról értesítettek, hogy a legtöbb helyen a hívek már megtagadták az egyházi adó és a stóla megfizetését. Több helyen, mint pl. Álmodosdon vagy Bagamérban a templomot is be akarják zárni és az ottani lelkészek csak nagy nehezen tudták rávenni az elégedetlenkedőket arra, hogy tervüktől elálljanak. A templomaink lassan-lassan üresek lesznek, a hívek nem járulnak szentségekhez, és a jelentések szerint a hívek minden helyen nyíltan is felvették már a kapcsolatot a görög keleti egyházzal.

Minden jel arra vall, hogy most már egy jól megszervezett tömegmozgalommal állunk szemben, és a nép csak az alkalmas pillanatot várja, mikor ez a mozgalom teljesen megérik és a katolikus Egyháztól való elszakadást nyíltan is kimondják.

Nagyméltóságú Püspök Úr! Nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy kerületem papjait az események ilyen sajnálatos alakulásáért semmi mulasztás vagy felelősség nem terhelheti! Mindig a népünk javáért dolgoztunk, kötelességünket hűségesen teljesítettük és ezután is ki fogunk tartani az utolsó percig.

...

Szentelő Jobbjának csókolása mellett mély hódolattal vagyok Nagyméltóságodnak
Nagylétán, 1942. augusztus 3-án.

engedelmes fia
Turányi Miklós
kerületi esperes

Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség Levéltára, Nyíregyháza, Püspöki általános iratok, 485/1942

Bibliografie:

Surse arhivistice:
Magyar Országos Levéltár, K 28 - Miniszterelnökség Nemzetiségi Ügyosztály Iratai
K 150 Belügyminisztérium Rezervált iratai
Szatmári Római Katolikus Püspökség Leváltára
Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspöki Levéltár

Surse publicate:
A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987, Nyíregyháza, 1987
Aradi Viktor, *Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréből*. Huszadik Század 1913
Balogh Pál, *A népfajok Magyarországon*. Budapest, 1902
Berki Feriz, *A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése*. A Budapesti Görög Keleti Hittudományi Főiskola kiadványai I. Budapest, 1942
Berki Feriz, *Lapok a magyar orthodoxia történetéből*, in. **Egyházi Krónika**, 1965-1967
Biserica română unită. Două sute cincizeci de ani de istorie. Madrid, 1952.
Ciubotă, Viorel, *Lupta românilor sătmăreni pentru Unire*. Ed. Muzeului Sătmărean, 2004
Ciubotă, Viorel, *Vicariatul Național Român din Carei 1918-1919*, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997
Demkó Kálmán, *Asszimiláció, reasszimiláció*. Budapest, 1897
Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Chatto and Windus, London, 1976.
Ferenc Gereben, *Religion und nationale Identität. In: Kirche im Aufbruch. Zur pastoralen Entwicklung in Ost(Mittel) Europa – eine qualitative Studie. Hrg*, in. András Máté-Tóth, Pavel Mikulasčak. **Schwabenverlag**, Ostfieldern, 2001
Hámori Péter, *Székely-oláh görög katolikus sorstörténet*, in. **Regio**, 2007. 2.
Keith Hitchins, *The Romanian National Movement in Transylvania 1780-1849*. Cambridge, 1969
Liviu Maior, *Mişcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*. Cluj-Napoca, 1986.
Mayer Mária, *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1900*. Budapest, 1977.
Orthodoxy and Nationality. Andreiu Şaguna and the Romanians of Transylvania, 1846-1873. Cambridge, 1977.
Pál Judit, *A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614-1850)*, in: **A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből**, [Coord.: Bárdi Nándor.] Pro-Print, Csíkszereda, 1999
Pascu, Ştefan, *Făurirea statului național unitar român*. Bucureşti, 1983
Pirigyi István, *A görög katolikus magyarság története*, Nyíregyháza, 1982
Religion, Kirche und Schule. In. J. Straubinger: **Die Schwaben in Sathmar**. Kepplerhaus, Stuttgart
Religious Organizations and Communication, in: John A. Armstrong: **Nations before Nationalism**. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982
Salacz Gábor, *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. Dissertatione Hungaricae ex historia Ecclesiae, III. Aurora Könyvek, München, 1975
Salacz Gábor, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*. München, 1974
Szabó Jenő, A *görög-katolikus magyarság utolsó kálvária-útja 1896-1912*. Budapest, 1913
Unirea Transilvaniei cu România. Bucureşti, 1978
Tempfli Imre, Kaplony. *Adalékok egy honfoglaláskori település történetéhez*. Otthonom Szatmár Megye, 5. Szatmárnémeti, 1996

A falusi templom és a nagypolitika. Források a szatmár megyei magyar anyanyelvű görög katolikusok történetéből

Rezümé

Az identitás-kutatással foglalkozó szociológusok, társadalomtudósok, néprajzosok, történészek, sőt pszichológusok és irodalmárok körében meghatározónak tűnik az az álláspont, hogy az önbesorolás, identitás a huszadik század előtt legfeljebb az elitcsoportok esetén tanulmányozható az egyének szintjén. Korántsem csak azért, mert a társadalom alsóbb régiói kevés, vagy éppen semmilyen írásbeli nyomot nem hagytak maguk után; sokkal inkább meghatározó, hogy identitásukat csoportként, közösségkén formálták ki és élték meg.

A vallási elkülönülés Szatmárban a legtöbb esetben egyben nyelvi elhatárolódást is jelentett. Istentiszteleteken liturgikus nyelvként a protestánsok, Kálvin követői használták anyanyelvüket, de a római katolikus vallás gyakorlatában is terjedt az anyanyelvűség: a prédikáció kezdettől a hívek nyelvén hangzott el, de emellett – részben református mintára, részben az egyház korábbi, középkori gyakorlatából merítve – a népének, illetve a templomon kívüli liturgikus cselekmények: temetés, esketés, stb. nyelve is egyre inkább alkalmazkodott a nép igényeihez. Szatmárban ez a 19. század derekán inkább a német nyelvet jelentette, bár a század második felében a római katolikus egyház papjai elöl jártak a magyar szó terjesztésében egész Magyarországon, így a vármegyében is. Sajátosan alakult és kezdettől konfliktusokkal terhelt volt az egyházhoz tartozás és az anyanyelv, majd később a formálódó nemzeti identitás viszonya a szatmári görög katolikusok esetében.

Eme küzdelmek sorozatából kíván egy epizódot felvillantani a most közölni kívánt 10 dokumentum. Az 1940-es visszacsatolás után kényszerhelyzet elé állított szatmári görög katolikusok hitük és nemzetiségük között kellett választaniuk. A most publikálandó dokumentumok két csoportba sorolhatók. Az első csoport a görög katolikus hívek által írt kérvényeket és a rájuk adott válaszokat foglalja magába, amelyek a Hajdúdoroghoz való visszacsatolás kérdésével foglalkoznak. A források második csoportja azokról a küzdelmekről és törekvésekről ad számot, melyek Hadúdorog egykori parókiáinak a püspökséghez való visszahelyezését szolgálták.

Considerații privind primul val de recrutare SS din 1942 în județul Satu Mare

Sárándi Tamás

Istoria şvabilor sătmăreni în secolul al XX-lea este aproape necunoscută astăzi, deoarece cercetările istorice au ignorat mult timp această temă. Numărul scăzut al persoanelor care formau minoritatea germană, respectiv influența redusă pe care o puteau exercita pot explica într-un fel lipsa studiilor de specialitate pe acest subiect. În cursul cercetărilor legate de germanii din bazinul Dunării, şvabii sătmăreni au fost fie ignorați în totalitate, fie incluşi în marea categorie a germanilor din Europa centrală şi de est. Dintr-un anumit punct de vedere, acest lucru este explicabil, însă şvabii din Satu Mare au o istorie sensibil diferită, principalul argument în acest sens fiind acela că procesul de asimilare început în secolul al XIX-lea a ajuns în stadiul cel mai avansat chiar în rândul lor. De aceea, revirimentul național care a urmat primului război mondial şi, în cadrul acestei tendințe, regermanizarea, a cunoscut cea mai controversată evoluție în regiunea Satu Mare. Luând în considerare aceşti factori, istoria şvabilor din bazinul Dunării în secolul al XX-lea nu poate fi tratată ca un întreg, fiecare regiune trebuind discutată separat.

Procesele derulate în mijlocul şvabilor între 1918 şi 1945 rămân necunoscute până astăzi în istoriografie. Mai multe probleme esențiale au rămas fără răspuns, fiind tratate diferit de istoricii români şi maghiari. Printre cele mai importante întrebări ale istoriei se numără: cât de mult s-au asimilat şvabii până în 1918? cât de forțat a fost procesul de regermanizare? cât de mult a susținut populația locală aceste tentative? care a fost rata de succes a mişcării? În lipsa cercetărilor de bază, răspunsurile oferite până la ora actuală sunt doar parțiale. În urma primului război mondial, în paralel cu formarea națiunii sau chiar ca reacție la acest proces, are loc o renaştere națională în Europa centrală şi de est, regermanizarea fiind una dintre cele mai cunoscute exemple. Acest proces este privit de multe ori ca o reacție la experiența războiului, iar ulterior este tributar susținerii Germaniei naziste. Atât în Ungaria, cât şi în noile state au loc fenomene asemănătoare, deşi rata de succes este diferită. În timp ce în statele succesorale problema populației maghiare a fost în centrul atenției politicii minorităților, în Ungaria propriu-zisă problema cea mai stringentă era cea germană. Țările Micii Antante au folosit şi au susținut regermanizarea, în timp ce guvernul maghiar a continuat direcțiile politicii minoritare specifice perioadei de dinaintea războiului, încercând să limiteze influența Germaniei. Astfel, minoritatea germană din celelalte state s-a radicalizat şi a aderat uşor la ideologia național-socialistă, în timp ce mişcarea din Ungaria a rămas una moderată.

Guvernul maghiar s-a lovit însă din ce in ce mai des de această problemă în urma creşterii teritoriale din perioada celui de la doilea război mondial, care a adus cu sine o înmulțire a populației germane înzestrată cu pretenții tot mai radicale. Astfel, între 1940-1944, una dintre cele mai importante probleme legate de minorități a fost cea a germanilor. Punctul culminant al acestui proces l-a constituit recrutările în SS, desfăşurate în mai multe etape după 1940. Prima recrutare, din anul 1942, s-a desfăşurat pe bază de voluntariat şi poate fi considerată un moment cheie în procesul discutat. În cele ce urmează, vom încerca să analizăm aspectele sătmărene ale acestui fenomen. Lipsa cercetărilor de bază referitoare la perioada interbelică îngreunează însă această încercare. Pentru o mai bună înțelegere a evenimentelor desfăşurate în perioada celui de al doilea război mondial, este necesară prezentarea unor procese derulate în perioada interbelică, procese care vor continua şi după 1940 şi care constituie baza succesului de care s-a bucurat recrutarea voluntarilor de către SS.

Scurt istoric al cercetărilor

Cercetările istorice maghiare şi româneşti au ignorat până astăzi şvabii sătmăreni.[1] Istoriografia din Ungaria nu s-a referit la istoria populației germane rămasă în statele succesorale, deşi în urma revizuirilor teritoriale marea majoritate a acestora a revenit statului maghiar şi a contribuit semnificativ la radicalizarea mişcării germane. Cercetarea istoriei şvabilor a început în anii 1970 prin Tilkovszky

[1] Nu mă voi ocupa de rezultatele cercetărilor germane, deoarece studii germane referitoare la acest subiect apar permanent.

Lóránt. Activitatea sa s-a concentrat asupra problemei minorităților în general, cu privire specială asupra celei germane.[2]

În ultimii ani au apărut şi alte studii care au în centru această problematică. Una dintre publicațiile cele mai importante este cartea recentă a lui Norbert Spannenberger.[3] Autorul se bazează mai mult pe surse arhivistice germane, respectiv pe rezultatele istoriografiei germane în domeniu, depăşind parțial lucrările lui Tilkovszky.[4]

În istoriografia românească, cercetările legate de populația germană sunt dominate de istoria saşilor. În ultimele decenii au apărut numeroase studii şi cărți referitoare la aceştia.[5] Mult mai puține lucrări publicate se ocupă de şvabi. Istoria lor fie nu intră în ariile de cercetare, fie se concentrează doar asupra unor evenimente anume.[6]

În cazul şvabilor sătmăreni, situația este asemănătoare.[7] Capitole întregi ale istoriei şvabilor sătmăreni sunt fie total necunoscute, fie publicațiile legate de această temă comunică doar informații minime.[8] Ernst Hauler, originar din județul Satu Mare, s-a ocupat de istoria şvabilor în mai multe lucrări, care au stârnit însă numeroase critici, multe dintre ele meritate.[9] Muzeul Județean Satu Mare şi Institutul de Istorie şi Geografie Regională a Şvabilor Dunăreni din Tübingen au inițiat un program comun de cercetare a istoriei şvabilor sătmăreni. În cadrul acestui program au apărut două culegeri de studii etnografice şi istorice în mai multe limbi, perioada cercetată fiind din momentul aşezării şvabilor şi până în secolul XX.[10] O cercetare pe scară mai largă a istoriei interbelice a şvabilor a început după

---

[2] Cele mai importante publicații referitoare la această temă: *Ez volt a Volksbund. A német-népcsoportpolitika és Magyarország, 1938-1945 (Acesta a fost Volksbund-ul. Politica față de minoritatea germană în Ungaria, 1938-1945)*, Editura Kossuth, Budapesta, 1978; *SS toborzás Magyarországon (Recrutare în trupele SS)*, Editura Kossuth, Budapesta, 1974; *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században (Politica față de minorități în Ungaria în secolul XX)*, Debrecen, 1998; *Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról (Memorandumul maghiar, şi răspunsul germanilor. Despre problemele minorităților în Bazinul- Dunării), 1931*, in. Századok 2003/6, continuat în 2004/1 (acesta din urmă împreună cu Weidinger Melinda).

[3] *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938-1944 (Volksbund-ul ungar între Budapesta şi Berlin 1938-1944)*, Lucidus kiadó Budapest, 2005, (trad. Doba Dóra)

[4] În ultimii ani, Eiler Ferenc s-a ocupat de istoria şvabilor. Printre altele vezi: *Német és magyar nemzetpolitikák a két világháború között 1920- 1938 (Politica față de minorități la germani şi la maghiari în perioada interbelică 1920-1938)*, in. Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében, Somorja, 2005. június 9-10. red. Bárdi Nándor, Simon Attila, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Teleki László Alapítvány; *Németország Duna-völgyi politikája 1920-1938 (Politica Germaniei în Bazinul-Dunării 1920-1938)*, in. Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában, szerk. Fedinezc Csilla, Teleki László Alapitvány, Budapest, 2002.

[5] Câteva titluri: Vasile Ciobanu, *Organizarea național-politică a germanilor din România 1919-1944*, in Convergențe transilvane, vol. II, Sibiu, 1994; Vasile Ciobanu, *ASTRA şi saşii în perioada Interbelică*, in. ASTRA - 125 de ani de la înființare, red. Victor V. Grecu; Walter König, *Învățământul saşilor transilvăneni*, în. Saeculum, 1996/1-4. Cea mai nouă sinteză a temei: Vasile Ciobanu: *Contribuții la cunoaşterea istoriei saşilor din Transilvania 1918-1944*, Hora, Sibiu, 2001.

[6] Una dintre ariile de cercetare este istoria deportărilor din 1945: *Deportarea etnicilor germani din România in Uniunea Sovietica*,1945, red.: Hannelore Baier, Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994.

[7] În cadrul unui program de cercetare al Muzeului Județean Satu Mare, în a doua jumătate a anilor 90, au fost realizate mai multe interviuri cu persoane care s-au întors din lagărele de muncă dn URSS, dar rezultatele cercetării au fost publicate doar parțial: Dorin Dărăban, *Universul concentraționar din bazinul Donbas*, in Sovietizarea Nord-Vestului României, Editura Muzeului Sătmărean 1944-1950, 1996 red. V. Porumbăceanu, V. Ciubotă, Gh. Lazin; Maria Bulbac- Magdalena Steindbinder, *Am fost deportat în Donbas*, in Sovietizarea Nord-Vestului României 1944-1950, Editura Muzeului Sătmărean. Deasemenea: Boros Ernő, *„Volt mindenünk, jó életünk, van most nekünk jaj" (Am avut tot ce trebuia, o viață bună, acum este rău)*, vol.I-II, Status Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005.

[8] Mă refer mai ales la monografii mai mult sau mai puțin de calitate: Merli Rezső, *Harminckét település története (Istoria celor 32 de localități)*, Szatmárnémeti, 2002, respectiv Ernst Hauler: *A 900 éves Nagymajtény és 200 éves temploma (900 de ani de la fondarea Moftinului Mare, şi 200 de ani de la construirea bisericii)*, Passau, A szerző kiadásában, 1994; Tempfli Imre, *Kaplony, Adalékok egy honfoglalás kori település történetéhez (Căpleni. Câteva date referitoare la istoria unei localități din perioada descălecatului)*, Szatmárnémeti, 1996, Szatmári füzetek, 5; Elek Imre, *Túrterebes, Múltról a mának (Turulung. Despre trecut pentru prezent)*, Szatmárnémeti, Solstițiu Kiadó, 2002.

[9] Cele mai importante dintre lucrările publicate de el: *Elbeszélések a szatmári svábokról (Povestiri despre şvabii sătmăreni)*, I-II kötet, 1998-2000, Satu Mare; *Istoria nemților din regiunea Sătmarului*, Ed. Lamura, Satu Mare, 1998.

[10] *Relații interetnice in zona de contact româno - maghiaro - ucraineană din secolul al XVIII-lea până in prezent - Interethnische Beziehungen im rumanisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart - A román, magyar és ukrán népcsoportok egymáshoz való viszonya a 18. századtól napjainkig*, red. Viorel Ciubotă-Hans Gehl, Satu Mare-Tübingen, 1999, *Cultura materială şi spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației*

aceste încercări, scopul fiind publicarea în mai multe volume a surselor arhivistice referitoare la această perioadă.[11]

În urma celor menționate mai sus, reies lacunele publicațiilor apărute până astăzi, rezultate din pregătirea deficitară a autorilor, respectiv din cercetările nesistematice (ne referim mai ales la publicații apărute la nivel local). În scopul continuării cercetărilor, ar fi nevoie de includerea unor noi grupuri de surse, mai ales a celor produse local.[12] Dintre acestea ar fi foarte importantă studierea sistematică a materialelor prefecturilor locale.[13] O altă sursă decisivă ar fi arhiva Episcopiei romano-catolice de Satu Mare, care a fost deschisă cercetării abia în ultimii ani. Acest aspect ar fi important şi pentru că episcopia a avut influența cea mai importantă asupra șvabilor, populație catolică foarte religioasă. De asemenea, elementul cheie al regermanizării, şcoala, depindea şi ea în cea mai mare parte de episcopie, prin preponderența şcolilor ecleziastice. Ca surse noi, ar putea fi tratate *Historia Domus* ale diferitelor parohii din satele şvăbeşti, documente care ar oglindi conflictele cotidiene din aceste sate.[14] Un alt pas ar fi studierea sistematică a presei apărute la nivel local, şvabii sătmăreni beneficiind de un cotidian în perioada interbelică, numit „Deutsche Schwabenpost". Într-o fază următoare, arhiva ambasadei germane din Timişoara trebuie şi ea cercetată. Acest aspect ar fi important deoarece procesul de regermanizare din Satu Mare a fost inițiat de şvabii bănățeni, iar susținerea – mai ales materială – a mişcării de către Germania s-a realizat prin ambasada respectivă.

Şvabii sătmăreni în perioada interbelică

Primii colonişti şvabi au sosit în județul Satu Mare în prima parte a secolului al XVIII-lea. Inițiatorul procesului a fost Károlyi Sándor, familiile şvăbeşti originare din diferitele părți ale Germaniei sosind la chemarea sa. Primii colonişti au ajuns în 1712, dar stabilizarea populației s-a desfăşurat în mai multe etape şi nu s-a încheiat decât în prima jumătate a secolului al XIX-lea. La sosire, familiile au primit teren şi loc pentru casă, diferite privilegii legate mai ales de impozite, încercări prin care se dorea atragerea acestora.[15] În cursul procesului de colonizare au sosit în jur de 8000 de familii, aşezate în 31 de localități.[16] Satele locuite şi de şvabi pot fi împărțite, din punct de vedere al aşezării geografice, în 4 grupuri. Grupul din jurul Careiului (11 sate) este cel mai numeros, urmat de grupul din jurul Ardudului, format din 6 sate. Între cele două se afla grupul Moftinu Mare (4 sate). Cel mai mic este grupul de sate din jurul Tăşnadului, format din 3 localități. Celelalte aşezări sunt aşezate sporadic pe teritoriul județului.[17]

La sosirea lor, şvabii nu au fondat nici un sat nou, completând populația unor aşezări deja existente, sau colonizând sate depopulate. Astfel, majoritatea şvabilor au fost aşezați în localități

---

germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune. - Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region, red. Viorel Ciubotă-Hans Gehl, Satu Mare-Tübingen, 2003.

[11] Numele programului: Şvabii sătmăreni în perioada interbelică – o minoritate în jocul intereselor naționale concurente 1918-1940. Până la realizarea studiului (aprilie 2008) nu a apărut nici o publicație.

[12] În cadrul cercetărilor coordonate de Muzeul Județean Satu Mare şi Institutul de Istorie şi Geografie Regională a Şvabilor Dunăreni din Tübingen, au fost cercetate în primul rând arhivele militare din Piteşti, Bucureşti, şi Sibiu.

[13] Plasa Carei, şi prin aceasta majoritatea şvabilor sătmăreni aparțineau în perioada interbelică de județul Sălaj. Astfel, sursele referitoare la ei sunt păstrate la Zalău, la Direcția Județeană Sălaj a Arhivelor Naționale.

[14] Includerea acestui grup de surse este îngreunată de faptul că populația şvabă a dispărut din multe localități, astfel că parohiile catolice au fost desființate, iar sursele distruse. Pe de altă parte, centralizarea acestor surse în arhiva episcopală nu a avut loc, astfel că ele sunt păstrate la diferite parohii.

[15] La începutul procesului de regermanizare, guvernul maghiar îi acuza pe şvabi că şi-au părăsit țara fugind de foamete şi sărăcie şi au ajuns în condiții mult mai bune, primind chiar privilegii. În schimbul acestora, guvernul cerea loialitate, care la începutul secolului al XX-lea însemna de fapt asimilarea. Pentru punctul de vedere al guvernului maghiar, vezi: Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda: *Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról, 1931*, in. Századok 2003/6. Acuzațiile nu corespund istoriei şi au fost făcute în scopul propagandei guvernamentale, care dorea să afirme că în Ungaria se trăia mai bine decât în statele succesorale. Imaginea ideală prezentată de guvern este în contrast cu faptele, fiindcă multe familii au fugit, împinse de sărăcie, din satele în care au fost aduse.

[16] Boros Ernő, *„Volt mindenünk...,* p. 5.

[17] Ernst Hauler, *Istoria nemților...,* p. 46-47.

populate şi de familii maghiare, fapt care a dus la numeroase conflicte.[18] În acelaşi timp, acest amestec a contribuit şi la asimilarea lor rapidă, începută deja la mijlocul secolului XIX.

În lipsa cercetărilor de bază, întrebarea referitoare la nivelul asimilării şvabilor a rămas fără răspuns până astăzi şi este greu de determinat măsura regermanizării lor după 1918. Se pune astfel întrebarea dacă vorbim de regermanizare sau doar de renaşterea sentimentului naţional german. Chiar fără cercetările de care ducem lipsă, se poate afirma că asimilarea a fost cea mai înaintată în regiunea sătmăreană. La acest proces a contribuit şi faptul că şvabii sătmăreni nu au beneficiat de o categorie de intelectuali, respectiv nu au organizat asociaţii independente.[19] Majoritatea şvabilor au locuit la sat şi singurul for de organizare a vieţii sociale a fost biserica. Astfel, influenţa Episcopiei romano- catolice de Satu Mare a fost decisivă. Încă de timpuriu a luat naştere ideea că şvabii au fost victimele unei asimilări forţate, dirijate şi desăvârşite de episcopia catolică, idee preluată şi de unii istorici.[20] În orice caz, se poate afirma că, prin şcolile ecleziastice, episcopia a jucat un rol cheie în procesul de asimilare. Acest fenomen se încadrează în politica secolului al XIX-lea faţă de minorităţi, politică ce vedea în asimilarea voluntară unica manieră de manifestare a fidelităţii.[21] Guvernul maghiar a accentuat de-a lungul timpului – inclusiv în perioada interbelică – caracterul tolerant şi exemplar al politicii sale minoritare, prezentând asimilarea ca un proces natural, cauzat de tranziţia spre capitalism.[22] Cert este că până în 1918 toate şcolile germane au dispărut din Satu Mare, fiind desfiinţate treptat la sfârşitul secolului al XIX-lea.[23]

O altă problemă nedesluşită legată de asimilare constă în numărul locuitorilor care se considerau şvabi în timpul schimbării de dominaţie, cu alte cuvinte, proporţia populaţiei cu identitate şvăbească în judeţ. Încă din acea perioadă existau diferenţe de opinii între guvernul român şi cel maghiar, astfel încât cele două istoriografii pornesc până astăzi de la informaţii diferite.

Guvernul maghiar, citat de Tilkovszky, stabileşte numărul şvabilor la 29000 şi consideră că guvernul român a falsificat aceste date în vederea scăderii numărului populaţiei de naţionalitate maghiară.[24] Unii istorici vorbesc de o populaţie şvabă de 40000 de persoane în perioada interbelică[25], în timp ce alte surse susţin existenţa a 16000 de şvabi în districtul Carei, unde a trăit majoritatea acestora.[26] O statistică întocmită de şvabi în această perioadă stabileşte numărul populaţiei vorbitoare de limbă germană la 26000 în judeţele Sălaj şi Satu Mare.[27] După statisticile oficiale, 6709 de persoane se considerau şvabi în 1910, numărul lor ajungând la 34982 în 1920. În 1941, în ciuda regermanizării de 20 de ani, numărul lor a scăzut iarăşi, ajungând la 7289. Analizând aceste aspecte separat, pe sate, sunt vizibile aceleaşi tendinţe. [28]

---

[18] Unul dintre cele mai cunoscute conflicte a avut loc la Ardud, în urma căruia şvabii au trebuit recolonizaţi.

[19] Diferitele cercuri de muzică, de bărbaţi sau femei, s-au organizat pe bază religioasă, şi nu etnică.

[20] Mai pe larg, vezi: Ernst Hauler, *Istoria nemţilor din regiunea Sătmarului*, Ed. Lamura, Satu Mare, 1998.

[21] Se dorea un comportament similar şi din partea evreilor, mai pe larg vezi: Gyurgyák János, *A zsidókérdés Magyarországon (Problema evreiască în Ungaria)*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

[22] Punctele slabe ale propagandei guvernului maghiar au fost observate de guvernul german, care a atras atenţia în 1930, printr-un memorandum, în care se reproşa că, în timp ce în 1810 existau 1810 de şcoli generale germane, în afară de cele săseşti, acest număr a scăzut la 76 până în 1903. Mai pe larg, vezi: Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda: *Magyar memorandum és német válasz...*, pp. 195-197.

[23] Educaţia în limba germană a fost desfiinţată treptat în Tiream în 1845, în Foieni în 1870, la Urziceni între 1900-1910. Mai pe larg, vezi: Direcţia Arhivelor Naţionale, filiala judeţeană Sălaj, (în cele ce urmează DAN- filiala Sălaj) *Fond Revizoratul şcolar al judeţului Sălaj - Monografii şcolare*, dos. 144, 202, 207

[24] Conform statisticii guvernului german, în regiunea Satu Mare trăiau 40-70 de mii de şvabi. Tilkovszky Lórándt-Weidinger Melinda: *Magyar memorandum és német válasz...*, p. 182.

[25] Ernst Hauler, *Istoria nemţilor...*, p. 48.

[26] Dr. Ioan Gherman, *Plasa Carei, jud. Sălaj. Descrierea teritoriului, populaţiunei, stărilor: sanitare, culturale, morale, religioase, economice, financiare şi de comunicaţie. Date statistice*, Editura Cultura, Carei, 1938, pp. 64-65.

[27] Daniela Bălu, *Factori de persuasiune şi transformări identitare în comunităţile şvăbeşti sătmărene*, în „Cultura materială şi spirituală în bazinul Tisei superioară. Influenţa populaţiei germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune", Satu Mare- Tübingen, 2003, p. 198.

[28] Varga E. Árpád, Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992). http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&megye=6. Se poate pune la îndoială utilitatea statisticilor oficiale, deoarece nu se pot produce schimbări atât de radicale în proporţiile naţionale la fiecare 10 ani.

Numele satului	Recensământul din 1910	Recensământul din 1920	Recensământul din 1930	Recensământul din 1941
Urziceni	19	1594	657	89
Căpleni	0	1388	8	3
Tiream	12	1357	1254	147
Moftinu Mare	62	1415	865	39
Santău	7	519	26	1
Ardud	35	828	857	249
Beltiug	30	1070	1116	649
Rătești	525	556	432	300
Sâi	772	752	756	789
Carei	63	5932	289	198

Datele diferitelor recensăminte, după populația cu limba maternă germana

Din cele relatate mai sus, reiese că asimilarea șvabilor a fost inegală, iar teritoriul sătmărean nu poate fi tratat uniform. Opiniile sunt diferite și referitor la teritoriile, respectiv satele în care asimilarea a fost cea mai înaintată. În opinia lui Hauler, în 6 localități din regiunea Carei și Tășnad, limba germană a dispărut la mijlocul secolului al XIX-lea. Totuși, în perioada interbelică, 50% a locuitorilor vorbeau germana și 70% înțelegeau dialectul șvab.[29] Ioan Gherman afirmă că, în perioada interbelică, doar în 6 localități nu se vorbea germana, în timp ce în restul satelor populația folosea limba în viața cotidiană.[30] Boros Ernő a ajuns la concluzia că în 6 sate a persistat limba germană, și doar unul dintre acestea se află în districtul Carei.[31] Majoritatea cercetătorilor sunt deci de acord că asimilarea a ajuns în stadiul cel mai avansat în regiunea Carei și Tășnad, fapt susținut și de statistici.[32]

În 1918, când Transilvania a fost anexată României, șvabii din Satu Mare au fost unul dintre cele mai asimilate grupuri etnice din Ungaria, care nu dispuneau nici de elită proprie, nici de un sistem de instituții proprii. La ședința din Mediaș din 1918, sașii s-au declarat în favoarea unirii cu România, dar reprezentanții șvabilor nu au participat la adunare. Sașii, folosindu-se de experiența lor de minoritate națională acumulată de-a lungul timpului, au devenit imediat activi, în timp ce maghiarii, ajunși recent la statut de minoritate națională, au ales politica pasivității.[33] Asemenea acestora, nici șvabii sătmăreni nu au dat dovadă de activitate politică.

În primii ani, șvabii sătmăreni s-au lăsat influențați de propaganda revizionistă maghiară, care afirma că, în urma oricărei revizuiri teritoriale minime, zona locuită de ei va reveni cu siguranță Ungariei. La acest fenomen a contribuit faptul că limba română folosită în administrație le-a fost la fel de străină șvabilor ca și maghiarilor. România nu privea cu ochi buni influența maghiară asupra șvabilor, și se străduia să ia legătura cu sașii și șvabii din Banat. În România – ca și în celelalte două state ale Micii Antante – cea mai importantă chestiune națională în perioada interbelică a fost cea a maghiarilor. Mișcarea națională a șvabilor nu coincidea cu interesele României, însă statul român s-a folosit de ea, slăbind astfel pozițiile maghiarilor.

Primele semne au apărut în 1920, când șvabii sătmăreni s-au alăturat Comunității populare germano-șvăbești.[34] Începând din acest moment, deputații șvabilor bănățeni vizitau cu regularitate regiunea sătmăreană, cu scopul de a evalua starea șvabilor și de a ține cursuri de limba germană. În 1925, după un curs de limba germană destinat profesorilor, desfășurat la Carei, s-a decis formarea unei organizații-membru al Comunității populare, numită *Gauamt Sathmar*.[35] Acest pas a avut o importanță

---

[29] Hauler, *Istoria nemților...*, p. 100.

[30] Dr. Ioan Gherman, *Plasa Carei...*, p. 58. Aceste 6 localități sunt: Tășnad, Carei, Turulung, Iojib, Santău și Craidorolț.

[31] Boros Ernő, *„Volt mindenünk...*, p. Aceste 6 localități sunt: Homorodu de Jos, Rătești, Dindești, Borlești, Șandra, Terebești, Socond. Dintre acestea, Dindeștiul făcea parte din plasa Carei.

[32] Motivul succesului asimilării în aceste așezări este necunoscut, cercetarea acestei probleme meritând o abordare separată.

[33] Pasivitatea acceptată a durat până la semnarea tratatului de pace; guvernul maghiar aproba la rândul său acestă politică.

[34] Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség a két világháború között (Șvabii sătmăreni în perioada interbelică)*, in. Relații interetnice în zona de contact romano-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent, Satu Mare-Tübingen, 1999, p. 227. Németül: Deutsch-schwabische Volksgemeinschaft, Gau Sathmar.

[35] *Idem*, p. 227.

deosebită, deoarece şvabii sătmăreni au alcătuit pentru prima dată o organizaţie bazată pe criteriu etnic. Din acel moment, această organizaţie îndruma activitatea comunităţii, iar în centrul sferei sale de interes se afla problema şcolară. Organizaţia avea sediul la Carei, preşedinţi fiind Winterhoffen Fritz şi Wieser István.[36]

Începând din acest moment s-a lansat o luptă înverşunată între episcopia sătmăreană şi Gauamt pentru restaurarea şcolilor germane. Folosindu-se de mişcarea germană, autorităţile locale au decretat introducerea limbii germane în învăţământ. Fiindcă majoritatea şcolilor erau ecleziastice, episcopia a fost cea în măsură să decidă în această chestiune. Episcopia a decis organizarea unui sondaj de opinie printre părinţi referitor la schimbarea limbii de predare, şi doar una dintre localităţi a cerut reintroducerea limbii germane.[37]

Autorităţile au repetat această strategie de mai multe ori, însă cu rezultate similare. Gauamt a organizat şedinţe în sate şi a adunat semnături în scopul introducerii limbii germane. Episcopia nu privea cu ochi buni mişcarea în desfăşurare, recurgând la broşuri şi circulare prin care îşi îndemna credincioşii să nu participe la aceste acţiuni.

În 1927 şi 1928, guvernul a decis prin două decrete introducerea limbii germane în satele şvăbeşti, chiar şi în localităţile unde şvabii nu mai vorbeau limba germană. Însă episcopia, folosindu-se de paragraful legii care acorda putere de decizie organului care susţinea şcoala, a refuzat aceste măsuri. Autorităţile au recurs la mijloace administrative şi au închis mai multe şcoli, respectiv au înfiinţat şcoli de stat în localităţile respective. În urma acestor măsuri, episcopia a decis introducerea limbii germane în localităţile unde se mai vorbea germana.[38]

Gauamt a continuat lupta şi a încercat să-şi atingă scopul, acela de a introduce limba germană în toate satele şvăbeşti. În 1928-29 a trimis două petiţii la Vatican în care se sublinia că şvabii ţin la limba lor germană, dar şi la religia lor catolică. În 1930, canonicul Láng József a cerut sugestii preoţilor, în vederea împiedicării acţiunilor Gauamt-ului.[39]

Încă din epocă se considera că Episcopia este cel mai mare obstacol în calea introducerii limbii germane. Gauamt-ul trebuia deci să aibă grijă ca lupta pentru drepturi lingvistice să nu devină una anticlericală. În 1930 au fost unificate episcopiile din Oradea şi Satu Mare, în fruntea căruia a fost numit Fiedler István, de origine şvabă. El respingea petiţiile Gauamt-ului, considerând aceste încercări intervenţii în viaţa bisericii. De aceea, în 1935, Gauamt-ul a recurs la nunţiatura papală din Bucureşti, protestând împotriva reprezentării luptei pentru drepturi etnice ca una antibisericească.[40]

Acţiunile pentru introducerea limbii germane în învăţământ au continuat şi în anii '30, fiind din ce în ce mai puternic sprijinite de Germania. În 1934-35, ministrul culturii, Constantin Angelescu, a emis un nou decret în urma căruia copiii şvabi pot fi înscrişi doar în şcoli româneşti sau germane.[41] Episcopia continua sabotarea executării decretului, astfel încât, în 1937, ministrul culturii a apelat personal la episcop pentru respectarea actului. Temându-se de închiderea şcolilor maghiare, episcopul a cedat în final şi a recunoscut folosirea limbii materne în biserici şi şcoli.[42]

Succesul obţinut de Gauamt în domeniul învăţământului este discutabil. Diferiţi autori folosesc diverse cifre în legătură cu şcolile. Gherman afirmă că în afară de patru sate, limba germană a fost introdusă peste tot.[43] În opinia lui Hauler, în anul şcolar 1939-40, şcoli germane funcţionau în 26 de comune, 18 fiind ecleziastice, 12 de stat, iar una privată. 52 de învăţători predau în aceste instituţii de învăţământ, iar numărul total al copiilor era de 2825. În 1929 s-a înfiinţat prima clasă de limba germană în liceul „Vasile Lucaciu" din Carei.[44] Datele lui Tilkovszky arată că la sfârşitul anilor 30, în

---

[36] Dr. Ioan Gherman, *Plasa Carei...*, p. 60.
[37] Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda, *Magyar memorandum...* p. 182.
[38] Dr. Ioan Gherman, *Plasa Carei...*, pp. 62-63.
[39] Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség...*, p. 228.
[40] Idem. p. 240.
[41] Dr. Ioan Gherman, *Plasa Carei...*, pp. 62-63.
[42] Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség...*, p. 240.
[43] Dr. Ioan Gherman, *Plasa Carei...*, pp. 62-63. Aceste 4 aşezări sunt: Carei, Tăşnad, Căpleni şi Sanislău. În primele două au fost închise şcolile ecleziastice, în celelalte două şcolile au continuat să funcţioneze în mod ilegal.
[44] Hauler, *Istoria nemţilor...*, p. 68.

satele șvăbești existau doar 2 școli ecleziastice maghiare, 6 școli românești de stat, iar în 26 de comune s-a introdus limba germană. 60 de învățători aveau în jur de 3000 de elevi.[45]

În ciuda succesului aparent, situația nu a fost atât de pozitivă. Episcopia încerca în continuare să saboteze decretul, prin refuzul de a angaja profesori de limbă germană şi prin numirea unor cadre didactice care nu cunoşteau limba germană. O altă mare problemă a fost lipsa cadrelor didactice specializate, cunoscătoare de limba germană. Deşi prima generație de învățători din școala pedagogică de limbă germană şi-a terminat studiile doar în 1928, decretele ministeriale restricționau titularizarea cadrelor didactice în școlile germane la învățătorii cu diplomă germană. Din cauza lipsei de personal, episcopia a fost de acord, la sfârşitul anilor 30, să se aducă 10 învățători din Banat. Totuşi, în 1936, posturile de profesor au rămas vacante în 3 sate.[46]

Cealaltă mare problemă a fost cea a cunoştințelor de limbă germană printre copii. În unele localități, şvabii foloseau limba maghiară chiar şi în familie. Directorul şcolii din Urziceni se plânge că, pentru mulți dintre copii, primul contact cu limba germană are loc abia în şcoală. Pe de altă parte, oamenii manifestă unele rețineri legate de şcolile de stat, deoarece în sat existase până atunci doar şcoală ecleziastică.[47]

Este greu de apreciat rata de succes a Gauamt-ului şi a mişcării de regermanizare. Cert este că episcopia care se opunea întregii mişcări continua să exercite influența cea mai mare. Preoții locali aveau şi ei un rol hotărâtor în decizia părinților, precum şi în alegerea învățătorilor. Pe de altă parte, nu avem date referitoare la opinia populației cu privire la Gauamt, şi nici dacă oamenii susțineau mişcarea. De exemplu, potrivit raportului preotului din Şandra, în 1925 părinții insistau ca fiii şi fiicele lor să învețe în limba maghiară şi au acceptat germana doar sub amenințarea închiderii şcolii.[48]

Succesele şvabilor sătmăreni rămân cu mult în urma celor obținute de saşi şi de şvabii bănățeni în perioada interbelică. Guvernul român a dat curs multor revendicări germane, în scopul de a slăbi pozițiile maghiarilor. Schimbări radicale s-au produs mai ales după ce România a ajuns în sfera de influență a Germaniei. Până la începutul celui de-al doilea război mondial, ideea comunității de tip „Völkisch" s-a realizat în totalitate, minoritatea germană dispunând de autonomie economică şi culturală, susținând şcoli în care se predau în deplină libertate ideile național- socialiste.

Politica față de minorități a guvernelor maghiare, cu referire specială la chestiunea germană

Înainte de a prezenta cele întâmplate după 1940, dorim să expunem pe scurt strategiile legate de minoritățile naționale din Ungaria în perioada interbelică. Importanța acestora rezidă din faptul că şvabii sătmăreni, devenind din nou cetățenii Ungariei, se confruntă cu politica acesteia față de minorități.

În urma Tratatului de la Trianon, Ungaria a pierdut majoritatea minorităților naționale, procentul acestora scăzând sub 10%. Cea mai numeroasă minoritate era cea germană, care reprezenta 6,9% din totalul populației. Din cauza mişcării de renaştere națională, precum şi datorită sprijinului Germaniei, problema germană a devenit cea mai importantă în ceea ce priveşte minoritățile naționale. Politica urmărită de diferitele guverne poate fi astfel prezentată cel mai bine prin această chestiune.

După evenimentele de la Trianon, cercurile politice conservatoare, percum şi opinia publică au avut o atitudine ostilă față de minorități. Spațiul de mişcare al minorităților a început să fie definit de relația acestora cu diferitele guverne.

În 1919 a fost înființat, în scop politic, ministerul naționalităților, menit să reprezinte, într-o manieră propagandistică, politica guvernului față de minorități. În acelaşi an a fost adoptată şi legea minorităților, care afirma egalitatea lor în drepturi cu cetățenii majoritari, accentuându-se însă drepturile individuale în detrimentul celor colective. După semnarea tratatului de pace, revizuirea teritorială rapidă nu mai era posibilă, astfel că Uniunea Asociațiilor Sociale a cerut desființarea

---

[45] Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség...*, p. 240. Potrivit datelor sale, 50 din cei 60 de învățători aveau sentimente germane.

[46] Dr. Ioan Gherman, *Plasa Carei...*, pp. 62-63.

[47] DAN- filiala Sălaj, *Fond Revizoratul şcolar al județului Sălaj - Monografii şcolare*, dos. 207, f. 9.

[48] *Scrisoarea preotului din Şandra către autoritățile diocezei,* Arhiva Episcopiei Romano-catolic din Satu Mare, dosar 1301/1941, neorganizat.

ministerului naționalităților. Teleki s-a conformat, şi a elaborat în schimb un plan de înființare a Departamentului Minorităților în cadrul Cabinetului Primului Ministru, cuprinzând câte un secretar de stat responsabil pentru fiecare minoritate .[49]

În lipsa unor reprezentanți legitimi în oricare dintre instituțiile statului, cadrul politicii minoritare a fost definit de guvern. Bleyer Jakab, liderul germanilor din Ungaria, considera necesară formarea unei asociații pe bază etnică, în vederea atingerii scopurilor minorității germane. Asociația a fost înființată în 1921 sub denumirea de *Asociația Culturală a Germanilor din Ungaria*, însă a fost autorizată de guvern abia în 1924. Prin acest pas, primul ministru Bethlen István dorea să demonstreze generozitatea guvernului în problemele minorităților, iar în domeniul politicii interne dorea prevenirea radicalizării pretențiilor germanilor. Asemenea minorităților germane din alte state, ideea comunității de tip „Völkisch" era populară şi printre germanii din Ungaria, iar Asociația Culturală şi-a fixat scopul realizării acesteia. Ideea de comunitate de tip „Völkisch" presupunea existența unor grupuri etnice cu drepturi de autodeterminare extinse, care conviețuiau într-un stat cu rol exclusiv în menținerea ordinii şi în viața economică. Criteriile de bază pentru realizarea acestei comunități erau următoarele: susținerea ideii de către fiecare grup în parte, urmărirea doar a scopurilor culturale, loialitatea față de stat. Ideea comunității de tip „Völkisch" a fost adoptată de congresele minorităților, însă guvernul maghiar nu o susținea.[50]

Scopul principal – nedeclarat – al guvernului maghiar în perioada interbelică era revizuirea teritorială totală. Totuşi, politica sa era una dublă. Pe de o parte, dorea să aibă un cuvânt de spus în conducerea organizațiilor maghiare de peste hotare, amestecându-se astfel în afacerile interne ale altor state, pe de altă parte privea problema minorităților din Ungaria ca pe una internă.[51] Guvernul maghiar era mereu în căutarea de sprijin extern pentru realizarea revizuirii teritoriale, încercând să se apropie din ce în ce mai mult de Germania. Această politică împinge însă Ungaria pe orbita statului german, de influența căruia se temea cel mai mult.[52]

Guvernul maghiar privea protejarea minorității maghiare din afara granițelor sale ca scop prioritar, determinând astfel poziționarea defensivă, în acord cu strategia guvernamentală, a minorităților maghiare din statele succesorale. Succesul acestei poziții depindea, în opinia lor, de colaborarea minorităților - mai concret, a celei germane cu cea maghiară. Guvernul german nu susținea însă această idee, inițial fiindcă nu dorea conflicte cu statele succesorale. Începând din anii 30, când minoritatea germană din statele succesorale a obținut rezultate mult mai importante, guvernul german a început să încurajeze colaborarea dintre cele două minorități, condiționând-o însă de îmbunătățirea situației germanilor din Ungaria. Totodată, odată cu crearea axei Berlin-Roma, Ungaria şi Germania nu mai reprezentau părți egale ale ecuației, iar statul maghiar era pus în situația de a oferi compensații în scopul reviziuirii teritoriale.

Începând din acest moment, problema minorităților nu mai putea fi o chestiune internă, iar voința Germaniei naziste se afirma din ce în ce mai tare. Toate acestea au fost stabilite într-un acord al minorităților naționale, anexat la cel de la Viena. Conform acordului, germanii din Ungaria primeau drepturi similare celor din statele succesorale. Acest avantaj, precum şi creşterea numărului germanilor din statul maghiar odată cu revizuirea teritorială, au contribuit la radicalizarea germanilor din Ungaria.[53]

Populația germană din Ungaria interbelică a avut revendicările cele mai moderate, promițând în schimb loialitate absolută autorității statale. Ideea de comunitate de tip „Völkisch" presupunea, din partea statului, renunțarea la unele drepturi. Planul Ungariei se baza însă pe prioritatea intereselor de stat, astfel încât un acord cu minoritățile devenea aproape imposibil. Ultima şansă pentru rezolvarea problemelor minorității germane ar fi fost în anii 1934-35, când Germania era încă pasivă. În 1936

---

[49] Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp. 32-53.
[50] *Idem*, p. 71.
[51] Mai pe larg, vezi Eiler Ferenc, *Német és magyar nemzetpolitikák a két világháború között 1920- 1938*, in Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében Somorja, 2005. június 9-10. red. Bárdi Nándor, Simon Attila, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Teleki László Alapítvány, pp. 93-97.
[52] Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp. 148-149.
[53] *Idem*, p. 155-158.

însă, s-a produs o schimbare în politica Germaniei naziste, care intervenea din ce în ce mai activ în viața germanilor de peste hotare. Planul partidului consta în subordonarea intereselor statului față de cele ale politicii naționale (Völkisch), iar pentru atingerea acestui scop nici un sacrificiu nu era prea mare.[54]

În urma respingerilor repetate, liderii minorității germane manifestau o neîncredere tot mai accentuată față de guvern. Astfel, s-a produs o ruptură în cadrul minorității, iar o parte a liderilor germani, cu sentimente germane mai accentuate, s-au retras din Asociația culturală şi au fondat Uniunea Germanilor din Ungaria, *Volksbund*. Din acel moment, membrii uniunii nu mai căutau răspuns la întrebarea: cum să fie şi germani, şi maghiari, ci doreau doar să rămână germani în Ungaria. Înființarea Volksbund-ului nu însemna însă apropierea de național-socialism, care revendica exclusiv drepturile germanilor din statele vecine. În ciuda scopurilor lor defensive, au intrat în conflict cu politica maghiară, care nu accepta nici un fel de izolare etnică. După ce a devenit prim-ministru, Teleki a lansat un atac împotriva Volksbund-ului, considerându-l nu o organizație de emancipare a germanilor minoritari, ci una întemeiată prin şantaj din afară, care trebuia urmărită.[55]

Asemenea şvabilor din Satu Mare, germanii din Ungaria au avut cele mai mari conflicte şi eşecuri în chestiunea şcolilor. Majoritatea acestora erau ecleziastice, astfel încât conflictul cu biserica catolică devenea inevitabil. Populația şvabă din Ungaria, profund religioasă, avea în 1924, la formarea Asociației culturale, mai mulți episcopi în conducerea acesteia.[56] Din momentul în care a devenit evident că asociația dorea să fie reprezentantul intereselor germanilor, au apărut divergențe între germani şi conducătorii bisericii catolice. O parte a preoților vedeau în asociație dușmanul asimilării, manifestând astfel o atitudine ostilă față de aceasta.[57]

După astfel de precedente, era de aşteptat ca divergențele să se accentueze în problema şcolilor. Decretul nr. 110478/1923 împărțea şcolile în 3 categorii: cele de tip A, unde se preda în limba germană şi maghiara era doar o disciplină de curs, cele de tip B, în care educația se făcea în ambele limbi, respectiv şcolile de tip C, în care limba de predare era maghiara şi erau doar câteva ore de limba germană. Conform decretului, părinții erau cei care decideau limba de predare, însă, din cauza opoziției bisericii şi a autorităților locale, actul nu a fost aplicat niciodată. În primii ani, guvernul a promis introducerea educației bilingve în 254 de şcoli, dar până în 1929 această schimbare se realizase abia în 45 de instituții de învățământ. În ciuda insistențelor guvernului, biserica continua să saboteze executarea decretului,[58] iar după alegerea lui Serédi Jusztinián ca arhiepiscop de Esztergom, s-a opus deschis punerii în aplicare a actului guvernamental.[59] Deoarece nu considerau că revizuirea teritorială putea avea loc curând, sau că politica minoritară generoasă i-ar putea ajuta pe maghiarii din afara granițelor, conducătorii bisericii se opuneau încercărilor germanilor, pentru a nu fi acuzați de lipsă de patriotism. Conflictul a ajuns atât de departe, încât primul ministru a ridicat problema suspendării autonomiei şcolilor, însă conferința episcopilor a respins executarea decretului chiar şi în fața acestui pericol. Aceste confruntări au condus la critici deschise adresate bisericii catolice de către liderii religioasei minorități germane.[60]

Planurile guvernelor maghiar, român şi german

---

[54] *Idem*, p. 126.

[55] *Idem*, pp. 156-157.

[56] Arhiepiscopul de Esztergom, Csernoch, a oferit primului ministru Bethlen garanția că, datorită prezenței preoților catolici, organizația nu va deveni extremistă.

[57] Norbert Spannenberger - *Az ambivalencia mindennapjai, A katolikus egyház és a magyarországi németek a két világháború között (Ambivalență zilnică. Biserica romano-catolică şi germanii din Ungaria în perioada interbelică)*, Pro Minoritate, 2003/tél, p. 56.

[58] Politica contradictorie a guvernului este vizibilă şi aici: majoritatea celor 45 de şcoli unde a fost introdusă limba germană erau ecleziastice, deci decretul a fost ignorat în şcolile de stat.

[59] Se poate demonstra că în toate şcolile greco-catolice şi în majoritatea şcolilor evanghelice educația era bilingvă. Majoritatea şcolilor catolice utilizau sistemul de tip C, situație considerată de minoritatea germană inacceptabilă; în 16,9% din şcoli se învăța doar în limba germană.

[60] Norbert Spannenberger - *Az ambivalencia mindennapjai...*, pp. 60-65. Referitor la viața şi ideile politice ale lui Teleki, vezi: Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*, Osiris, Budapest, 2005; *Teleki Pál, Válogatott politikai írások és beszédek (Teleki Pal. Discursuri şi scrieri politice selectate)*, Osiris, Budapest, 2000.

În cele ce urmează, dorim să prezentăm pe scurt planurile legate de germani, în special de şvabii sătmăreni, elaborate de diferitele guverne sau organizaţii din epocă.

În strategiile guvernelor maghiare interbelice nu au apărut modificări importante referitoare la politica faţă de minorităţi, respectiv faţă de germanii din Ungaria. În formarea politicii minoritare o influenţă deosebită a avut Teleki Pál. El considera că minorităţile pot fi împărţite în 3 grupuri: cei care au trăit printre alte naţionalităţi majoritare, dar nu şi-au pierdut identitatea - minorităţile tradiţionale. Aşa-numitele minorităţi voluntare erau acelea care au venit şi s-au stabilit în ţară fie voluntar, fie chemaţi. Din acest grup făceau parte şi şvabii. În grupul al treilea se încadrau minorităţile forţate, cei care au ajuns la acest statut în urma modificării graniţelor după primul război mondial, cum ar fi maghiarii care au devenit cetăţeni ai statelor succesorale. Pornind de la ideea că populaţia majoritară aducea atingere exclusiv drepturilor minorităţilor forţate, Teleki considera că doar aceştia au nevoie de protecţie.[61] Conform acestei teorii, adoptate de majoritatea guvernelor, şvabilor nu li se cuvenea nici un fel de protecţie. Teleki distingea diferitele grupuri de germani încă din vremea respectivă, acest lucru fiind vizibil şi în politica anilor 40. Clasificarea de mai sus, care anula drepturile mai multor minorităţi, nu era însă admisă de acestea. Astfel, devenea imposibil un acord între majoritate şi minoritate.

Poziţia guvernului maghiar reiese foarte clar din memorandul trimis guvernului german în martie 1931.[62] Bethlen István împărtăşea ideile lui Teleki, conform cărora germanii din Ungaria nu sunt băştinaşi, ci colonişti care au acceptat de bunăvoie condiţiile şi patriotismul maghiar. Conştientizarea dezavantajelor naţionale în acel moment nu era astfel justificată, iar naţiunea majoritară privea cu antipatie aceste încercări. A recunoscut însă justeţea revendicărilor minorităţii germane în ceea ce priveşte învăţământul şi a făcut promisiuni în acest sens.[63] Totodată, Bethlen critica activitatea unor organizaţii germane, susţinute în opinia sa de guvernul german, considerându-le acţiuni de propagandă împotriva Ungariei, care împiedicau ajungerea la un acord. În consecinţă, prim-ministrul susţinea că Germania ar trebui să accepte asimilarea, să nu mai încerce regermanizarea şi să-şi exercite în schimb influenţa în direcţia colaborării între minorităţile germane şi maghiare din statele succesorale.[64]

Memorandul menţionat tratează detaliat şvabii sătmăreni, vorbind chiar de „chestiunea sătmăreană". Prim-ministrul considera că în zona sătmăreană nu este vorba de întărirea conştiinţei naţionale, ci de regermanizarea şvabilor asimilaţi. Ideea lui Teleki este prezentă şi aici, Bethlen considerând, la rândul său, că saşii şi şvabii trebuie diferenţiaţi. În opinia sa, liderii şvabi sunt aşezaţi pe o poziţie ofensivă, însă nu sunt sprijiniţi de populaţia şvabă, care se distanţează din ce în ce mai mult. Potrivit punctului de vedere maghiar, şvabii ar fi ajuns la aceleaşi rezultate fără atacarea maghiarilor, şi chiar pierderile economice puteau fi diminuate. Memorandul sublinia că situaţia şvabilor din Ungaria este mai grea decât în statele succesorale, dar că, din punct de vedere cultural, aceştia sunt mai liberi.[65]

În perioada interbelică, în opinia publică maghiară se răspândise mitul conform căruia situaţia şvabilor era mult mai bună înainte de 1918, adică înainte de încadrarea lor în statele succesorale. Această percepţie s-a dovedit a fi falsă, deoarece atât comunitatea şvabilor bănăţeni, cât şi cea a şvabilor sătmăreni se diminuase considerabil din cauza asimilării, respectiv a desfiinţării educaţiei în limba germană, fenomene curente până în 1918. Totodată, ruptura în acest proces de asimilare a contribuit la apariţia şi întărirea sentimentului naţional.[66]

---

[61] Tot în opinia sa, faptul că o minoritate ajunge să fie majoritate în anumite situaţii nu este de ajuns, decât dacă este vorba de o minoritate forţată. Mai pe larg, vezi: Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...,* pp- 74-75.

[62] Scopul memorandului a fost începerea unui dialog privind colaborarea minorităţilor din statele succesorale, dar, din cauza conflictelor de interese, negocierile nu au avut loc. Textul memorandului este publicat în Tilkovszky Lóránt: *Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról, 1931*, in. Századok 2003/6, continuare 2004/1.

[63] Din cauza rezistenţei autorităţilor locale şi a bisericii, acest lucru nu s- a realizat.

[64] Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda: *Magyar memorandum...* p. 185.

[65] *Idem,* p. 178. Autorul memorandului pune întrebarea că deşi este adevărat că şvabii au mai multe şcoli decât în 1918, este oare sigur că nu ar avea la fel de multe şcoli în cazul dominaţiei maghiare? Pe baza rezultatelor obţinute de şvabii din Ungaria în ceea ce priveşte educaţia, probabil că nu.

[66] Eiler Ferenc, *Német és magyar nemzetpolitikák..,* pp. 97-98.

O atitudine similară aveau liderii minorității maghiare din Transilvania. Jakabffy Elemér a publicat o serie de articole referitoare la chestiunea sătmăreană în Magyar Kisebbség.[67] Şi el considera naturală asimilarea şvabilor, încercând să-i prezinte într-o lumină nefavorabilă pe liderii Gauamt-ului, pe care îi considera dependenți de guvern.[68] Regermanizarea a dus la tensiuni între cele două minorități, şi pentru că şvabii sătmăreni votau în mod tradițional cu partidele maghiare înainte de 1918. Prin scăderea numărului alegătorilor, Partidul Maghiar, iar prin el ideea revizionistă, aveau mai puțini susținători.[69]

În România, similar celorlalte state ale Micii Antante, chestiunea maghiară a fost cea mai importantă în ceea ce priveşte politica minoritară. Guvernul român se străduia să slăbească pozițiile maghiarilor, respectiv să pună obstacole în calea colaborării minorității maghiare cu cea germană. Deşi încercările de renaştere națională a germanilor nu coincideau cu interesele României, statul român a profitat din ele.

În opinia lui Octavian Goga, exprimată la sfârşitul anilor 30, existau 3 tipuri de minorități: cei care nu sunt adepții unei politici iredentiste, cum ar fi saşii şi şvabii, cei care ar putea manifesta tendințe separatiste, ca bulgarii şi maghiarii, iar din cel de a treilea grup făceau parte evreii, considerați cei mai periculoşi.[70] Această atitudine este în contrast cu cea maghiară, deoarece nici saşii, nici şvabii nu erau considerați pericol pentru stat. Conform acestei teorii, statul român susținea toate încercările şvabilor şi saşilor. Astfel, principiul grupurilor etnice s-a afirmat curând în România, prin înființarea diferitelor comunități naționale care asigurau autonomie economică, socială şi culturală. Mai mult chiar, s-a realizat autonomia religioasă a saşilor prin biserica evanghelică săsească.[71] Saşii şi-au păstrat şi şcolile ecleziastice, cu 304 profesori în anii 30, dintre care 133 se considerau saşi.[72] Ca urmare a susținerii asigurate de Germania, în 1938 au ieşit în evidență şi în România tendințele național-socialiste. Cu ocazia semnării tratatului de la Viena, Germania a semnat un acord şi cu România, conform căruia toate popoarele au dreptul la educație, administrație şi justiție în propria lor limbă, respectiv la reprezentare proporțională în organele legislative şi guvernamentale ale țării. Astfel, Partidul Muncitoresc Național Socialist al Germanilor din România a luat ființă legal şi funcționa ca un stat în stat.[73]

Planurile guvernului legate de şvabii din Satu Mare sunt cel mai bine prezentate în cartea lui Ioan Gherman. Ca pretor al plasei Careiului, punctul său de vedere poate fi considerat unul oficial. În cartea sa, scrisă în 1938[74], acesta se plângea că funcționarii români nu realizează importanța mişcării şvabilor şi doresc mai mult românizarea lor. El consideră acest lucru imposibil pe termen scurt, în condițiile în care statul maghiar nu a reuşit asimilarea lor în 200 de ani. Astfel, interesul pe termen scurt al României este regermanizarea, prin care va rezista eventualei revizuiri teritoriale.[75]

Atitudinea guvernului german din perioada interbelică referitoare la minoritatea germană nu era atât de unitară. S-au produs schimbări în funcție de poziția geografică a minorității respective, precum şi în funcție de pericolul de asimilare la care era expusă.

Potrivit ideilor lui Gustav Streseman, ministru de externe în anii 1920, minoritatea germană era împărțită în 4 grupuri: cei care au ajuns în minoritate ca urmare a modificării granițelor după primul război mondial, cei care trăiesc în regiunea Baltică, germanii din valea Dunării şi cei de pe teritoriul

---

[67] *A szatmár vidéki asszimiláció (Asimilația în zona Sătmarului), Néhány adat a Szatmár vidéki asszimilációhoz (Câteva date referitoare la asimilația din zona Satu mare), Mussolini szelleme Szatmár vidékén (Spiritul lui Mussolini în zona Satu Mare).* Majoritatea articolelor au apărut sub pseudonime. Seria de articole a apărut şi ca extras: Cogitator, *Szatmár vidéki asszimiláció (Asimilația în zona Sătmarului).* Nemzetpolitikai tanulmány, Lugos, 1928.

[68] Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség...,* p. 231.

[69] Eiler Ferenc, *Német és magyar nemzetpolitikák..,* pp. 98.

[70] Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...,* pp- 74-75.

[71] *Idem,* p. 164.

[72] *Idem,* p. 260.

[73] *Idem,* p. 221.

[74] Plasa Carei, jud. Salaj. Descrierea teritoriului, populațiunei, stărilor: sanitare, culturale, morale, religioase, economie, financiare şi de comunicație. Date statistice.

[75] După calcule proprii, prin regermanizare 29000 de oameni (13000 români şi 16000 şvabi) ar fi în opoziție cu 6000 de maghiari, deci plasa Carei ar deveni majoritar română; astfel ar fi posibilă respingerea revendicării Ungariei asupra teritoriului.

Uniunii Sovietice. Ca scop principal, el a desemnat redobândirea teritoriilor situate de-a lungul granițelor. În schimb, în cazul germanilor din grupele 2 şi 3, menținerea unei comunități minoritare era în interesul statului german, care îşi mărea astfel influența în regiune.[76] Ideea națională a devenit populară şi printre germanii din Ungaria, ca şi printre celelalte minorități germane. Conform principiilor lui Basch Ferenc, liderul germanilor din Ungaria, aceştia nu sunt o minoritate, ci un grup național german, parte integrantă a poporului german, care trăieşte sub dominație străină. De soarta acestui grup este responsabil întreg poporul german, şi imperiul are dreptul de a interveni pentru protecția lor.[77]

În primii ani, Berlinul a asigurat partidelor germane locale libertate mai mare decât guvernul maghiar şi nu a intervenit în politica lor, deşi consultarea cu Germania era apreciată. Ungaria cerea guvernului german să influențeze aceste partide în vederea colaborării. Germania nu răspundea însă cererii, afirmând chiar că relația germanilor de peste hotare cu minoritatea maghiară depinde de modul în care sunt tratați germanii din Ungaria. Partidul germanilor din România se temea de pierderea pozițiilor sale, astfel încât susținea mai mult colaborarea cu partidul de guvernare decât cu Partidul Maghiar.

S-a pus însă problema că, în cazul unei revizuiri teritoriale, fie ea şi minimală, şvabii sătmăreni vor reveni Ungariei, iar acest fapt îi neliniştea pe conducătorii Gauamt-ului, care se temeau de anularea de către guvernul maghiar a rezultatelor obținute. De aceea, ei au decis moderarea acțiunilor din Satu Mare, dar nu şi încetarea totală a acestora, căci Partidul German nu renunța la nici un membru. Conform planului, germanii ar trebui să se concentreze asupra menținerii efectivului şi să renunțe la cei asimilați, iar în schimb Ungaria ar trebui să renunțe la tendințele de maghiarizare. La întâlnirea din Timişoara din 1933, liderii germani au stabilit schimbarea tacticii care i-a pus în conflict pe maghiari şi şvabi, în scopul recunoaşterii de către Ungaria a revendicărilor şvabilor.[78]

Un studiu al unui lider german prezenta însă un alt plan. Acesta a recunoscut că în bazinul Carpatic asimilarea şvabilor a fost cea mai accentuată. În timpul administrației române s-a revenit puțin, fiind astfel posibilă educarea unei elite locale, respectiv restaurarea sistemului şcolar. Se temea şi el de continuarea asimilării din partea Ungariei în cazul unei revizuiri teritoriale, astfel că a apărut ideea evacuării şvabilor sătmăreni. La început se dorea doar evacuarea celor maghiarizați, mai târziu punându-se problema evacuării tuturor şvabilor. Planul a fost suspendat de Germania, deoarece primirea celor care fuseseră mutați deja s-a lovit de multe obstacole.[79]

În 1933 s-a produs o schimbare în politica față de minorități. În timp ce legătura cu țara-mamă se realiza la început prin organizații populare, la sfârşitul anilor 30 rolul acestora a fost preluat de SS. La început, Germania se străduia să împace generația vârstnică, mai conservatoare, cu tinerii radicali, dar după 1938 îi susținea clar pe cei tineri şi acționa ca arbitru în cazul conflictelor.[80]

În mijlocul minorității germane ideea populară a câştigat teren, iar Hitler a folosit acest fenomen în scopuri proprii. Sistemul nazist propaga o ideologie rasială, şi nu una etnică, folosindu-se de aceasta din urmă doar ca un instrument de propagandă. Nu interesul unui grup era decisiv, ci doar materialul uman al acestuia, prin care slujea interesele națiunii mamă. Scopul SS-ului nu era

---

[76] Eiler Ferenc, *Német és magyar nemzetpolitikák..*, pp. 91.
[77] Tilkovszky Lóránt, *Ez volt a Volksbund...*, p. 15.
[78] Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség...*, p. 233-238.
[79] În scopul evitării panicii, planul nu a fost comunicat nici liderilor locali, nici ambasadei germane. Nici unul dintre guverne nu avea poziții bine definite referitor la evacuare. Din partea germană s-a pus problema evacuării de mai multe ori, unele grupuri etnice au şi fost evacuate. Decizia referitoare la germanii dunăreni a fost amânată până după război. Opiniile contrare ale guvernelor maghiar şi român au devenit evidente în 1943, când s-a pus din nou problema evacuării. Guvernul maghiar a acceptat o posibilă evacuare, sperând să scape astfel de elementele mai radicale, iar cei rămaşi ar fi fost asimilați cu uşurință. Guvernul român nu susținea un astfel de plan, deoarece germanii jucau un rol important în viața economică a statului, şi prezența lor a fost utilă pentru respingerea revendicărilor teritoriale maghiare. Totuşi, Antonescu a declarat că ar accepta orice plan, dând dovadă iarăşi de loialitate față de Germania. Mai pe larg, vezi: Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp- 234-235, şi 338-339.
[80] *Idem*, p. 98.

organizarea unui grup cultural sau politic, ci al unuia centralizat, bazat pe o ideologie unitară.[81] La declanşarea războiului, nu se mai lua în considerare interesul unui grup, care a fost fie evacuat, fie recrutat în SS, cum s-a întâmplat în cazul germanilor din Ungaria.

Germanii din Ungaria între 1940- 1944

În urma anexării teritoriului Transilvaniei de Nord, şvabii din Satu Mare au redevenit cetățeni ai Ungariei, şi începând din acest moment soarta lor este legată de cea a germanilor din Ungaria.

Încă înainte de dictatul de la Viena, guvernul maghiar a luat legătura cu saşii. Aceştia au ajuns lideri ai germanilor în Europa centrală şi de sud, cu o influență mare şi la Berlin. Hitler a semnalat faptul că saşii nu susțineau revizuirea teritorială, dar acest lucru nu a fost declarat în mod oficial. Până la începutul anilor 40, saşii au ajuns complet sub influența guvernului german, acceptând astfel orice decizie a lui Hitler. Cu ocazia negocierilor desfăşurate prin intermediul ambasadei, s-a manifestat dualitatea politicii guvernului maghiar. Ei au luat legătura doar cu saşii, nu şi cu populația şvabă. Au promis saşilor beneficii economice chiar şi în cazul în care nu doresc revenirea la Ungaria, doar pentru a susține ideea revizuirii teritoriale. Dacă decid totuşi să revină, li se vor acorda toate drepturile.[82] Negocierile au luat sfârşit fără rezultate concrete, deoarece a devenit clar că deciziile sunt luate la Berlin.[83]

În timpul negocierilor s-a demonstrat că Ungaria respinge în continuare recunoaşterea germanilor de pe teritoriul ei, în virtutea principiului etnic. Totodată, a subordonat totul scopului revizuirii teritoriale, şi ar fi acceptat ca prin revenirea saşilor să aibă o populație organizată pe baze național-socialiste pe teritoriul ei. Dorea să prevină influența saşilor prin acordarea de drepturi acestora şi şvabilor. A acceptat recunoaşterea drepturilor saşilor, deoarece ei aveau sistemul lor propriu de instituții şi autonomie, iar în cazul lor nici nu s-a pus problema asimilării. Modul de a trata diferit minoritățile germane a fost respins atât de comunitățile în cauză, cât şi de Berlin[84], astfel că la acordul de la Viena a fost anexat acordul privind grupurile etnice. Prin acesta, scopul Germaniei a fost să-i ridice pe germanii din Ungaria la acelaşi nivel cu cei din statele succesorale. Guvernul maghiar considera acest acord drept un şantaj, reuşind eliminarea drepturilor colective din contract. Astfel, prevederile referitoare la grupul etnic ca entitate de drept comun sunt înlocuite de cele privind drepturile individuale. Guvernul a acceptat acordul, în speranța că premierul Teleki va face tot posibilul pentru a-l sabota. Respectarea prevederilor acestuia nu a fost însă controlată de nimeni, pe baza bunei relații dintre cele două state, astfel că acordul nu şi-a putut îndeplini rolul care i-a fost destinat.[85]

Din toate acestea reiese că guvernul maghiar nu ar fi schimbat în mod radical nimic legat de politica sa față de minorități, considerând-o importantă doar în măsura în care ea se interfera cu relațiile externe.

A început elaborarea noii legi a învățământului, dar şi aici au fost menținute şedințele cu părinții criticate de minorități, şi nu au fost luate măsuri pentru creşterea numărului de profesori. Decretul 700 din 1941 a ordonat transformarea şcolilor mixte în şcoli germane, iar a celor maghiare în şcoli mixte pe teritoriul localităților dominate de minorități. Educația mixtă putea fi însă menținută în localitățile în care aceasta era cerută de un număr minim de 20 de părinți.

---

[81] Norbert Spannenberger, *Ösztönzés és alakítás, ébresztés és fegyelmezés, megtisztítás és támogatás. A nemzetiszocialista népcsoport politika egy ismeretlen forrása (Ambiționare şi formare, ambiționare şi disciplinare, purificare şi susținere. Un izvor necunoscut a politicii național-socialiste față de grupuri etnice)*, in. Aetas 2005/1-2, pp. 231-239.

[82] Drepturile oferite de guvernul maghiar erau valabile doar pentru ținutul săsesc, nu şi pentru regiunea Bistriței..

[83] Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp- 208-209. Hans Otto Roth, liderul saşilor a semnalat că i se pare imposibil ca guvernul maghiar să acorde saşilor mai multe drepturi decât cel român.

[84] Guvernul maghiar a avut o atitudine similară şi în cazul germanilor din Bácska. Ca şi în cazul şvabilor sătmăreni, Budapesta nu a recunoscut dezvoltarea separată a germanilor din Bácska. Guvernul a fost forțat să se retragă în cazul acestora din urmă, fiindcă până în 1941 s-a realizat principiul grupului etnic şi organizația şvabilor de aici, Kulturbund, a realizat organizarea colectivă a grupului, susținând un sistem propriu de instituții economice, culturale şi sociale. Pentru diferența dintre Volksbund şi Kulturbund mai pe larg, vezi: Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp- 258-259.

[85] Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp- 214-230.

Acordul de la Viena a însemnat o schimbare în istoria germanilor din Ungaria şi a Volksbund-ului. Înainte de negocierile de la Viena, Volksbund-ul şi-a prezentat cerinţele şi a fost aprobată formarea de noi grupări locale. Guvernul aprobase anterior funcţionarea a 21 de grupări locale, numărul lor ajungând acum la 50, iar efectivul s-a triplat în câteva săptămâni. Acordul de la Viena a dovedit că Germania nu renunţă la germanii din Ungaria şi cere un drept de intervenţie tot mai pronunţat în activitatea organizaţiei. Basch Ferenc, lider al grupului etnic, conta pe intervenţia guvernului german, deşi aceasta nu servea intereselor Volksbund-ului, minoritatea germană fiind pentru Berlin doar un instrument.[86]

În urma creşterii teritoriale, organizaţiile minorităţii germane s-au unit cu Volksbund-ul, determinând tensiuni în cadrul organizaţiei. Pe de o parte, era vorba de conflicte între generaţii, pe de altă parte, cei reîntorşi au contribuit la radicalizarea organizaţiei, devenind tot mai nemulţumiţi de politica guvernului şi avansând revendicări tot mai radicale. Anterior, Volksbund-ul era considerat o organizaţie aflată în relaţii bune cu guvernul, care dorea menţinerea acestei poziţii. Din cauza radicalizării organizaţiei însă, noul prim-ministru, Bárdossy László, a cerut ambasadorului disciplinarea Volksbund-ului. Acest pas înseamnă totodată sfârşitul politicii minoritare de dinainte şi schimbarea dimensiunilor problemei, care nu mai este considerată o afacere internă. Începând din acest moment, voinţa Berlinului s-a afirmat tot mai mult în cazul germanilor din Ungaria, fapt care a contribuit decisiv la transformarea organizaţiei.

Astfel, la instrucţiunile Berlinului, care avansa ideea că perioada de construcţie etnică luase sfârşit, iar Volksbund-ul trebuie să contribuie la efortul de război, organizaţia şi-a moderat tonul. Toate acestea aveau loc atunci când Volksbund-ul se afla doar la începutul organizării grupului etnic. Dacă la înfiinţare organizaţia avea drept scop reprezentarea intereselor germanilor, începând din acel moment ea a servit intereselor politice ale Germaniei.[87]

Reorganizarea Volksbund-ului după modelul nazist a început prin înfiinţarea, în iunie 1941, a organizaţiei de tineret *Deutsche Jugend*. Scopul său declarat a fost acela de a pregăti tineretul pentru război. Guvernul a aprobat funcţionarea noii organizaţii abia în aprilie 1942, încercând prin această amânare să împiedice aspiraţiile germanilor. Prin modificarea statutului organizaţiei, aceasta a fost înregistrată anterior ca organizaţie culturală sub supravegherea ministerului, iar membrii săi puteau fi doar copiii membrilor Volksbund-ului. Deutsche Jugend nu a avut însă succes, deoarece entuziasmul populaţiei a scăzut odată cu începerea recrutărilor în SS. Paralel, a început trecerea la economia de război, în scopul măririi producţiei. În aprilie 1942, cu acordul tacit al guvernului, s-a înfiinţat serviciul economic de război. Tot în aceste luni a fost fondată şi organizaţia de Asistenţă Populară Germană pentru sprijinirea copiilor, a femeilor şi săracilor.[88]

Cu ocazia recensământului din 1941, s-a demonstrat că ritmul asimilării germanilor a scăzut şi mulţi au atribuit acest fenomen Volksbund-ului.[89] Totuşi, guvernul maghiar spera în continuare în succesul politicii de asimilare. Din momentul numirii sale ca prim-ministru, Kállay Miklós a început o politică de echilibru, bazată pe desprinderea intereselor maghiare de cele germane. Acest lucru a însemnat totodată şi sfârşitul Volksbund-ului, deoarece baza existenţei organizaţiei o constituia buna sa relaţie cu guvernul maghiar. De la început însă, Kállay s-a străduit să slăbească organizaţia: a împiedicat ajungerea la destinaţie a ajutorului material, a aprobat recrutarea în SS şi funcţionarea Deutsche Jugend şi a tolerat serviciul de război.

Situaţia Volksbund-ului nu s-a îmbunătăţit nici după ocupaţia germană din 1944, deoarece organizaţiei nu i-a revenit nici un rol în această acţiune. Toate acestea reies şi din lista de revendicări înaintate noului prim-ministru, Sztójay Döme, care corespundea întru totul celei din 1940. Se cerea transferul funcţionarilor antigermani, funcţionarea liberă a organizaţiei, respectiv rezolvarea problemei şcolilor. Din acest moment, organizaţia nu mai deţinea un rol important, fiind ignorată şi în timpul recrutării în SS.

---

[86] *Idem*,. p. 223.
[87] *Idem*, p. 273.
[88] *Idem*, p. 301.
[89] În unele cercuri guvernamentale s-a pus problema creării unor organizaţii similare pentru susţinerea maghiarilor din diaspora.

Evenimentele prezentate mai sus au influențat și situația șvabilor din Satu Mare. După cum așteptau deja unii lideri ai șvabilor, guvernul maghiar încerca desființarea unor rezultate obținute în timpul administrației românești. În încercarea de a menține o bună relație cu guvernul, Basch Ferenc, liderul lor, a interzis folosirea salutului „Heil Hitler" și al steagului imperial. Totuși, guvernul a redus numărul școlilor la 18, funcționarii germani cu sentimente germane au fost transferați în alte sate, căminele culturale și slujba în limba germană au fost interzise. La protestele lui Basch, Bárdossy a replicat că situația din vremurile românești fusese anormală și nu va fi menținută.[90]

Cu ocazia vizitei făcute la Satu Mare, primul ministru Teleki a afirmat că nu susține încercările de maghiarizare, iar scopul lui este acela de a satisface revendicările îndreptățite. Kölcsey Ferenc, prefectul comitatului, era însă de părere că șvabii din Satu Mare s-au maghiarizat atât de mult, încât nici nu există probleme etnice în județ.[91] Deși considera justificată reprezentarea sașilor, Teleki încerca să împiedice reprezentarea șvabilor, afirmând că aceștia nu beneficiaseră de acest drept nici în timpul administrației românești.[92] Totuși, împotriva voinței sale, Joseph Schönborn a intrat în parlament.[93] În mai 1941, cotidianul șvabilor sătmăreni *Sathmarer Schwabenpost* a fost suspendat pentru o perioadă, deoarece a afirmat că fiecare familie ar trebui să dețină un exemplar din Mein Kampf.

În fața acțiunilor guvernului maghiar, șvabii sătmăreni sperau într-o protecție din partea Volksbund-ului, devenind în acest scop una dintre organizațiile- membru ale acestuia. Pe 19 octombrie, Basch făcea o vizită la Carei.[94] După aceste evenimente, în comunele germane din județul Satu Mare s-au înființat organizații locale.[95]

Educația a rămas o problemă-cheie și după 1940. Deși până în septembrie 1940, minoritatea germană nu dispunea de nici un liceu, ca un gest în favoarea germanilor s-a aprobat atunci ca Volksbund-ul să deschidă gimnazii la Budapesta și Pécs. S-au fondat totodată 4 școli civile, dintre care una la Carei.[96] Totuși, în județul Satu Mare, Volksbund-ul nu avea dreptul de a deschide școli. Hóman Bálint, ministrul educației, a recunoscut într-o declarație că decretele nu sunt respectate prin ordine superioare, deoarece, după părerea sa, era de datoria profesorilor să educe studenți religioși, bogați spiritual.[97] Pe de altă parte, dispozițiile au fost sabotate în continuare și în școlile declarate germane în statistici se practica educația mixtă.[98] În alte cazuri însă, chiar împotriva voinței părinților, Volksbund-ul cerea introducerea limbii germane.[99]

---

[90] Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség...*, p. 242.

[91] A avut o declarație asemănătoare, dată cotidianului „Szamos" în aprilie 1941, când a afirmat că șvabii din Satu Mare nu sunt o minoritate, deoarece s-au maghiarizat complet. De acest articol s-a ocupat și responsabilul de presă al Volksbund-ului, conform căruia grupul etnic poate accepta doar asimilarea naturală, dar în acest caz nu este vorba de așa ceva, deoarece șvabii nu au renunțat niciodată la școlile lor, ci ele au fost desființate în mod arbitrar. Mai pe larg, vezi: MOL K 28 Miniszterelnökség nemzetiségi osztályának iratai (în cele ce urmează K 28), 117 csomó, 194 tétel, Aviz de politică externă legat de naționalități, aprilie 1941

[92] Acest lucru nu este adevărat, Joseph Schönborn a intrat în parlament ca deputat al șvabilor sătmăreni.

[93] Joseph Schönborn este o personalitate cheie·a epocii, persoana sa ar merita o cercetare separată. Este de origine șvabă din Banat, dar încă din vremurile române îi reprezenta pe șvabii sătmăreni. Național socialist convins, un adversar al lui Basch în Volksbund., nu a activat în parlamentul de la Budapesta, fiindu- i încredințată sarcina recrutării SS. A dispărut în aprilie 1945 la ieșirea armatei germane din Budapesta. Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség...*, p. 243.

[94] Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, p. 236.

[95] În Homorodu de Jos pe 5 februarie1941, în Tiream pe 8 februarie, în Petrești și Carei pe 9 februrie. MOL K 28, 117 csomó, 194 tétel, Aviz de politică externă legat de naționalități, februarie 1941.

[96] Pe lângă acestea, sașii aveau în Transilvania de Nord 2 gimnazii evanghelice, 2 școli civile, 47 de școli populare și o școală pedagogică.

[97] Totodată a admis că regretă permiterea înființării școlilor civile germane, printre care cea din Carei. Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, p. 324.

[98] În primăvara lui 1941, ca răspuns la o petiție înaintată de Volksbund, ministerul educației a decretat un control în 4 sate din Satu Mare, deoarece, conform petiției, școlile erau germane, dar predarea era totuși mixtă. Dintre cele 4 sate, doar într-unul singur funcționa o școală de tip A. După afirmația preotului, în celelalte trei educația mixtă fusese introdusă la cererea părinților. Sursă: Arhiva Episcopiei Romano- Catolice din Satu Mare, dosar 1301/1941 nearanjat.

[99] La Urziceni, administrația școlii a decis introducerea limbii maghiare, dar în scopul menținerii unei atmosfere pașnice în sat, s-a decis totuși desfășurarea a trei ore de limba germană pe săptămână. Cererea în acest sens a fost semnată de 168 de părinți. Funcționarii Gauamt-ului au strâns într-o noapte semnăturile necesare susținerii educației în limba germană. În schimb, preotul a depus o cerere la guvern, în care solicita introducerea educației în limba maghiară, argumentând că elevii vorbesc doar această limbă. *Scrisoarea preotului din Urziceni către guvern*, MOL, K 28, csomo 118, tetel 197.

Nicăieri nu se dădeau lupte mai înverşunate între maghiari şi etnicii germani în perioada 1940-44 decât în Satu Mare, şi totodată nicăieri nu era mai prezent sentimentul patriotic.[100] Opoziția a dus deseori la acțiuni violente: în primăvara lui 1941 a avut loc o încăierare când tinerii din Tiream au încercat să dizolve balul şvăbesc din Petreşti. Conflictul a avut şi o victimă în persoana unui tânăr şvab, dar făptaşul maghiar a fost achitat, iar Volksbund-ului i s-a interzis să raporteze cele întâmplate.[101] Din cauza timpului scurt, administrația maghiară nu a reuşit să desființeze rezultatele obținute de şvabi în perioada anterioară, dar în schimb a pus permanent piedici în calea Volksbund-ului şi a propagat în continuare asimilarea. În mai 1943, în satul şvăbesc Cămin din Satu Mare era editat un anunț prin care cei ce doreau să-şi maghiarizeze numele trebuiau doar să se prezinte la primărie.[102]

Recrutările în SS

SS-ul[103] a fost înființat în 1925 pentru protecția personală a lui Hitler. În 1929 în fruntea lui a fost numit Heinrich Himmler, care l-a transformat în organizația violentă a ideologiei național-socialiste. Unitățile armate ale SS au apărut curând după accesul la putere al naziştilor, prin înființarea unităților de menținere a ordinii. Efectivul SS a fost completat pe bază de voluntariat, printre cei obligați la serviciu militar. Unitățile SS au luat parte la primele operațiuni de după izbucnirea războiului şi au avut pierderi grele din cauza fanatismului de care dădeau dovadă. Astfel, în 1939 s-a organizat biroul de recrutare pentru unitățile armate ale SS, Waffen SS. Deoarece recrutarea din Germania a întâmpinat numeroase obstacole din cauza Wehrmacht-ului, atenția s-a îndreptat către germanii din afara granițelor, transformați cu timpul în rezerve SS.[104]

Deşi efectivul Waffen SS a crescut vertiginos, acesta a rămas totuşi o unitate mică din cadrul armatei germane, aşa-numita unitate de elită. La începutul lui 1941, reprezenta 2,2% din armata germană, procentul ajungând la 8,3% la începutul lui 1945. Din cauza pierderilor mari, începând din 1942 germanii obligați la serviciul militar puteau fi recrutați de Waffen SS. Cu toate acestea, principiul voluntariatului a fost menținut întotdeauna.

Primele recrutări ilegale au avut loc în 1940. Planurile prevedeau recrutarea a 1000 de germani din România şi 500 din Ungaria. În Ungaria însă s-au ivit numeroase obstacole, astfel că primul grup de 100 persoane a plecat doar în iunie 1941.[105] Recrutările ilegale au avut cel mai mare succes în România, unde voluntarii au fost mascați ca muncitori.[106] În iunie 1941 au început recrutările şi în Ungaria, camuflate fie în acțiuni sanitare, fie în delegații trimise în Germania să asiste la diferite evenimente sportive. Participanții nu au fost însă informați asupra scopului real al acțiunii.

În decembrie 1941, Himmler a decretat recrutarea a 60000 de persoane în Ungaria, România şi Slovacia. Numărul foarte mare făcea posibilă recrutarea doar prin convenții interstatale. Cu ocazia vizitei din ianuarie 1942, ministrul german de externe, Ribbentrop, a cerut Ungariei 20000 de voluntari germani de pe teritoriul său. Şi cu ocazia acestui acord s-a demonstrat poziția guvernului maghiar față de minorități, în special față de cea germană. Pe de o parte, Ungaria dorea să reducă numărul soldaților

---

[100] În ianuarie 1941, la Bonyhád s-a înființat Mişcarea de Loialitate, care dorea să ofere o alternativă celor care nu erau de acord cu Volksbund-ul. Deocamdată nu se cunosc efectele acesteia în Satu Mare.

[101] Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, p. 236. conflictele de acest gen au devenit cotidiene între şvabi şi maghiari. S-a relatat un eveniment asemănător din februarie 1941, când tinerii maghiari din Ardud au devenit violenți la un bal şvăbesc din Carei. K 28, csomo 117, tetel 194, Aviz de politică externă legat de naționalități, februarie 1941.

[102] *Idem*, p. 223. Conform motivării oficiale, prin aceste măsuri se dorea câştigarea de timp.

[103] Schutzstaffel - Detaşament de apărare.

[104] Kovács Zoltán András- Számvéber Norbert, *A Waffen-SS Magyarországon (Waffen SS în Ungaria)*, Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2001. http://mek.oszk.hu/05000/05002/index.phtml.

[105] Din perspectiva specialiştilor, este discutabil dacă Basch a fost sau nu de acord cu recrutările ilegale. În opinia lui Számvéber Norbert, acesta nu putea executa ordinul din cauza politicii guvernului, iar Norbert Spannenberger este de părere că nici nu vroia să-l execute şi dorea trimiterea unui număr cât mai mic de voluntari.

[106] Succesul din România poate fi atribuit atât influenței național-socialiste, cât şi legăturilor personale, căci Gotlob Berger, conducătorul biroului de rezerve al SS, a fost socrul lui Andreas Schmidt, liderul germanilor din România. În ianuarie 1940, germanii au cerut ajutor prefectului de Satu Mare în problema eliberării de paşapoarte pentru 16-21 de tineri. Deşi nu reiese din acte, poate fi vorba de recrutare ilegală şi în acest caz. Sursă: Direcția Arhivelor Naționale, filiala județeană Satu Mare, Fond Fond Prefectura județului Satu Mare, dos. 3-1940 p. 113, 116.

săi trimişi pe frontul de est, pe de altă parte urmărea să se debaraseze de elementele radicale ale minorității germane.

Acordul din februarie 1942 a fost unul verbal. Conform acestuia, guvernul maghiar contribuia la recrutarea în Waffen SS a cetățenilor maghiari cu vârsta între 18 şi 30 de ani pe bază de voluntariat, cu condiția pierderii cetățeniei, indiferent dacă erau membri Volksbund sau nu. Militarii profesionişti şi angajații din industria războiului puteau fi recrutați doar dacă nu erau indispensabili. În cazul minorilor, recrutarea era posibilă doar cu acordul părinților, iar de familia celor recrutați se va îngriji Germania. În acel moment era permisă recrutarea a 20000 de persoane. Conform acordului, Volksbund-ul trebuia să desfăşoare acțiunea cât mai rapid, prin excluderea presei şi a publicului. La momentul acordului, a devenit clar rolul limitat al Volksbund-ului, organizația fiind exclusă de la negocieri şi acordându-i-se doar rolul de executor. Pe de altă parte, trebuie menționată politica abilă a guvernului, care lega recrutarea de pierderea cetățeniei, interpretând acest gest ca lipsă de loialitate față de stat.[107] Conform rapoartelor din acea perioadă, recrutarea s-a desfăşurat fără incidente şi în 2 luni s-au înscris peste 25000 de persoane, majoritatea din Bačka (azi Serbia).[108]

Primul acord SS avea mai multe lacune. Una dintre ele era cetățenia membrilor de familie ai celor plecați. Astfel, în timp ce persoanele recrutate şi-au pierdut cetățenia imediat, situația familiei lor a rămas neclară. Cele două guverne au amânat rezolvarea acestei probleme până după terminarea războiului, persoanele în cauză rămânând până atunci cetățeni maghiari cu drepturi depline. O altă deficiență era indemnizația acordată familiilor celor recrutați, pentru că, potrivit acordului verbal, această sarcină îi revenea Germaniei. Guvernul maghiar nu a acceptat însă suma propusă de statul german, fiindcă aceasta depăşea cu mult pe cea primită de militarii maghiari. I s-a permis astfel ministrului german al finanțelor să aloce anual doar 5 milioane de pengő, care nu atingeau nici pe departe nivelul întreținerii familiilor din Ungaria. Problema a fost rezolvată în februarie 1943, când rudele celor recrutați în SS au primit o sumă egală cu cea acordată familiilor militarilor maghiari.[109]

În timpul primei vizite în Germania a noului prim-ministru, Kállay Miklós, s-a pus problema unei alte etape de recrutare pe teritoriul Ungariei. În speranța că un nou acord va scuti Ungaria de trimiterea altor unități militare pe frontul de est, Kállay a acceptat mărirea numărului inițial de recruți, de la 20000 la 30000. Pentru a atinge acest număr, s-a renunțat inclusiv la germanii care făceau parte din armata maghiară, aceştia fiind trimişi în concediu pe perioada recrutărilor. Şi în acest caz a fost vorba de un acord verbal, iar condițiile se păstrau în forma anterioară. Cea de-a doua recrutare a început în anul 1943,[110] şi s-a desfăşurat pe o perioadă nedeterminată. Față de primul val însă, entuziasmul era mult mai scăzut, ajungându-se astfel şi la recrutarea celor cu defecte fizice pentru a se atinge efectivul dorit. Nu există date totalizate referitoare la cea de-a doua recrutare, însă scopul propus nu a fost atins. Numărul recruților a fost aproximativ egal cu cel din prima acțiune.[111]

În martie 1944, după ce Ungaria a fost invadată de armata germană, s-a ivit ocazia unei noi recrutări. Guvernul s-a dovedit de această dată mult mai îngăduitor, astfel încât condițiile acordului au fost stabilite în scris. Conform actului semnat în aprilie 1944, persoanele care au împlinit 17 ani şi se consideră germani pot fi recrutate. [112] Din cauza lipsei reglementărilor legale ale acordului, a devenit posibilă recrutarea persoanelor asimilate total, sau a persoanelor de origine maghiară. De această dată recrutarea s-a desfăşurat pe baza ordinelor de chemare, iar cei care nu s-au prezentat au fost aduşi de

---

[107] Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, p. 283. Totodată, prin permiterea recrutării altora decât a membrilor Volksbund, era vorba de mai mult decât de necesitatea de a scăpa de elementele radicale. S-a evidențiat aici probabil politica de evacuare a guvernului maghiar. Acest punct apărea doar în acordul cu Ungaria, în celelalte state voluntarii nu şi-au pierdut cetățenia.

[108] Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon...*

[109] Ambiguitatea chestiunii a slăbit succesele acțiunilor ulterioare ale SS; Volksbund-ul a primit critici dure, deoarece promisese indemnizații mai mari cu ocazia recrutării şi era responsabil de repartizarea acestora.

[110] Tot în această perioadă, în mai 1943, s-a semnat un acord asemănător şi cu România, legalizând astfel recrutarea celor care au împlinit 17 ani.

[111] Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon...*

[112] Cu ocazia celei de a treia recrutări, s-a dovedit cât de mult au fost neglijate interesele grupului etnic, respectiv statutul de marionetă al Volksbund-ului, care nu avea nici un rol în acțiunile de recrutare.

poliție. Nu avem statistici legate de cea de a treia recrutare, dar se estimează că au fost convocate în jur de 80-100000 de persoane.[113]

Prima recrutare în SS şi şvabii sătmăreni

Capitolul de față își propune analiza pe larg a primei recrutări în SS desfăşurate în zona Satu Mare. Am ales această primă acțiune fiindcă este cea care s-a desfăşurat în totalitate pe bază de voluntariat – dacă nu ținem cont de propaganda verbală a Volksbund-ului – şi pentru că dispune de cele mai multe date. Caracterul voluntar al recrutării transformă acțiunea într-un moment cheie al mişcării germane din perioada 1918-1945: membrii minorității germane ajung să aleagă pentru prima dată între patriotismul maghiar şi obligația națională germană propagată de SS. Acest fenomen este important în cazul şvabilor sătmăreni, oferind indicii prețioase privind stadiul regermanizării acestora.

Există două statistici referitoare la prima recrutare în SS, desfăşurată în 1942, deşi nici una nu oglindeşte rezultatele finale. Ambele au fost elaborate de jandarmerie, prima pe 28 februarie 1942, iar a doua peste două săptămâni, pe 19 martie 1942. Cele două statistici sunt publicate de Kovács-Számvéber[114] şi sunt extrem de utile, fiindcă redau numărul celor recrutați pe sectoare şi localități. Conform primului document, prezența la recrutare pe întreg teritoriul Ungariei a însumat 15329 de persoane, iar cel de al doilea menționează 4530 de persoane, în total 19859.[115]

Privind recrutările din regiunea Careiului, este relevant un raport al poliției, conform căruia recrutarea s-a desfăşurat sub coordonarea a 3 ofițeri SS, fără prezența vreunui delegat maghiar.[116] Tinerii şvabi au sosit în oraş pe sănii, purtând steagul maghiar şi simboluri Volksbund. Conform aceluiaşi raport, în entuziasmul inițial circa 600 de persoane s-au prezentat în fața comisiei de recrutare şi majoritatea s-au dovedit a fi apți din punct de vedere militar.[117]

În anii 1940 Ungaria a fost împărțită în 10 sectoare de jandarmerie. Conform statisticii, cei mai mulți recruți, însumând peste 10000 de persoane, proveneau din sectorul V, urmat de sectorul IV cu 2295 de persoane, şi sectorul X, cu 1621 de persoane. Sectorul IX, care cuprindea şi Satu Mare, se afla pe locul 6, cu 447 de voluntari.

În cele ce urmează, dorim să analizăm proporția pe localități a voluntarilor recrutați din județul Satu Mare. Vom folosi drept termen de comparație pentru informațiile privind Satu Mare (sectorul IX de jandarmerie), datele referitoare la sectoarele V (județul Bácsbodrog, de unde provin cei mai mulți voluntari), I (împrejurimile Budapestei, deci teritoriul Ungariei de după Trianon) şi X (care cuprinde județe din Nordul Transilvaniei, printre care şi Bistrița-Năsăud). Fără a supune datele unor analize demografice, vom face doar câteva afirmații, findcă există diferențe importante între sectoarele observate.[118] În Bácsbodrog şi regiunea Budapesta (județul Pest-Pilis-Solt-Kiskun), proporția celor cu limba maternă germană este mai mare decât cea a persoanelor ce se declarau de naționalitate germană, în fiecare localitate. Deşi vorbeau germană, se considerau maghiari. Prin contrast, în Bistrița, aceste două cifre sunt aproape egale, diferența fiind mai mică de 10. În Satu Mare, situația este mai nuanțată: în 15 cazuri, proporția populației de limbă germană este mai mare, în 6 cazuri predomină populația de naționalitate germană, iar în 4 cazuri cele două valori sunt egale. Diferențele sunt însă minime şi aici. Localitățile germane din Bačka au dimensiuni mult mai mari, astfel că numărul germanilor este mai ridicat. Din 87 de localități, în 52 numărul germanilor este mai mare de 1000. Densitatea populației este la fel de mare şi în aşezările din sectorul I. În regiunea Bistriței există însă doar 6 astfel de localități, iar în Satu Mare nici una. Proporția germanilor din teritoriile discutate este cea mai mare în sectorul I, 57%, în Bistrița fiind de 49,6%, în Bačka de 49,2%, iar în Satu Mare de 24,5%. În ceea ce priveşte numărul populației germane, aceasta constituie populația majoritară în 40 din 85 de sate în

---

[113] Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon…*

[114] Prima statistică se găseşte şi printre documentele Secției de minorități din cadrul Consiliului de Miniştri. K28, csomo 118, tetel 197.

[115] La Kovács- Számvéber: 19321, calcul greşit.

[116] Conform înțelegerii verbale unul dintre membri comisiei de recrutare trebuia să fie maghiar.

[117] K28, csomo 117, tetel 197, document nr. 1942-C-18987. Numărul este puțin exagerat, deoarece nu s- au przentat atâtea persoane din întreg sectorul IX care cuprindea şi Satu Mare.

[118] În cursul cercetării trebuie luat în considerare şi faptul că datele recensământului din 1941 nu sunt prea exacte, scopul lui fiind creşterea artificială a numărului de maghiari; proporțiile pot fi deduse însă şi astfel.

regiunea Bácska, în sectorul I în 20 de aşezări din 31, în regiunea Bistriței în 20 de sate din 41, iar în Satu Mare în 5 localități din 27.

Deşi în unele sectoare există diferențe importante în ceea ce priveşte limba maternă şi naționalitatea, am luat în considerare datele legate de limba maternă, presupunând că – fiind vorba de recrutare voluntară – au intrat în armata germană cei care vorbeau curent germana. Această tendință este confirmată şi de surse, conform cărora doar cu ocazia celei de a treia recrutări au fost luate şi persoane asimilate în totalitate, vorbitoare de limbă maghiară.[119] Desigur, toate acestea nu înseamnă că indivizi negermani nu se alătură armatei germane cu ocazia unei recrutări voluntare, deşi acest lucru era interzis în acordul maghiaro-german.[120] Proporțional cu populația germană a regiunilor, reprezentarea era următoarea: din Bačka 7,36% recruți,[121], din Budapesta şi împrejurimi 1,36%, din regiunea Bistriței 7,6%,[122] iar din Satu Mare 8,46%.[123]

Se pune întrebarea: de ce au intrat germanii din afara granițelor Germaniei, aşa-numiții „germani populari", în armata germană?

Trebuie să luăm în considerare şi argumentele logice, cum ar fi dotarea mai bună, echipamentul de calitate, îndepărtarea de molestarea continuă pe care o sufereau în armata maghiară, spiritul de aventură. Pe lângă toate aceste fenomene, s-a dovedit decisivă regermanizarea, conştiința națională germană renăscută, care îi determina să se considere parte a națiunii germane şi datori să răspundă cererii imperiului, chiar dacă acest lucru însemna voluntariat în armata germană. Aspectul discutat a fost important în special cu ocazia primei recrutări în SS, când majoritatea recruților voluntari au fost influențați de ideologie.

Literatura de specialitate se referă la acest prim val de recrutare folosind termenul generalizator de „recrutare în SS". Cu ocazia primei recrutări însă, regulile erau relativ severe, impunînd o anumită înălțime şi forță fizică. Majoritatea celor care au fost declarați apți nu au îndeplinit în totalitate condițiile de acceptare în trupele SS, fiind repartizați în schimb în armata germană, în Wehrmacht.[124]

Concluzie

Ceea ce este evident chiar la prima vedere în compararea celor patru sectoare de jandarmerie avute în discuție este numărul mic al recruților care proveneau de pe teritoriul de după Trianon al Ungariei. De altfel, acest fenomen este remarcat şi de surse, care menționează că germanii reveniți la Ungaria în anii 1939-41 aveau sentimente germane mult mai înflăcărate, fiind influențați de ideologia nazistă începând din anii 30.

Un alt rezultat surprinzător este legat de sectorul IX, care, exceptând 6 aşezări, cuprinde localități sătmărene. Paradoxul situației se datorează unei concepții adânc înrădăcinate în conştiința contemporanilor, aceea că şvabii din Satu Mare se află la gradul cel mai înalt de asimilare din întreg bazinul carpatic, iar încercările de regermanizare s-au lovit aici de multe obstacole şi au avut rezultate diferențiate. În comparație cu celelalte 3 sectoare, „indicatorii" germanilor din această regiune erau mai slabi din toate punctele de vedere. Proporția lor era de doar 24,5% în aşezările în cauză (în comitat, reprezentau abia 2% din populație), în timp ce în celelalte 3 sectoare, germanii erau prezenți în proporție de aproape 50%. Cei a căror limbă maternă era germana erau şi mai puțini. De asemenea, germanii constituiau populația majoritară în doar 5 localități (dintre care 3 în județul Bistrița- Năsăud).

Pe baza surselor, putem schița mai multe ipoteze referitoare la prima recrutare în SS. Una dintre acestea se referă la situația materială a recruților: în timp ce din teritoriile Ungariei de azi s-au prezentat cei săraci, din Transilvania de Nord şi din Bačka s-au oferit voluntari cei cu mijloace

---

[119] Kovács-Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon…*

[120] În primele două săptămâni s-au prezentat la recrutare 19 maghiari, 8 croați, 1 sârb şi 1 rusin.

[121] Excludem localitatea Tavánkút, neidentificată în statistica din 1941.

[122] Excluzând Blăjenii de Jos, unde potrivit datelor oficiale nu trăiau germani, respectiv satul Tonciu unde singurul locuitor german a devenit recrut. Astfel, pentru Tonciu, proporția germanilor recrutați devine 100% şi o singură persoană schimbă radical rezultatele finale, care devin 9,67%. În primul caz fie este vorba de o greşeală în datele poliției, fie recruții erau şi de altă naționalitate decât cea germană.

[123] Excluzând localitatea Mérk, unde rezultatul este de 160%. Dacă o includem în statistică, rezultatul este de 14,24%

[124] Cu ocazia primei recrutări, din cei 17000 de voluntari apți doar 7566 au ajuns în SS, restul a servit în Wehrmacht. Pentru statistica detaliată, vezi: Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon…*

materiale mai bune. După datele cunoscute în prezent, aceste afirmații nu pot fi nici confirmate, nici infirmate.[125] Potrivit unui raport din epocă, autoritățile germane erau mulțumite de comportamentul germanilor din teritoriile revenite la Ungaria (Transilvania de Nord şi Bačka) cu ocazia primei recrutări. Având în vedere că dintre cei 19000 de voluntari, peste 10000 erau originari din Bačka, satisfacția lor este uşor de înțeles. O altă ipoteză sugerează că aceia care s-au prezentat cu ocazia primei recrutări erau membrii activi ai organizației germane, provenind din regiuni unde asimilarea era înaintată, iar renaşterea națională începuse abia de curând.[126] Afirmația a fost făcută în legătură cu teritoriile de după Trianon, de aceea dorim să analizăm în continuare cât de valabilă este ea pentru Satu Mare.

La recrutările desfăşurate în sectorul IX s-au prezentat persoane din 27 de localități. Dintre acestea, 6 făceau parte din județul Bistrița-Năsăud, respectiv Bihor, fiind din acest motiv ignorate în analiza următoare. 2 din cele 21 de aşezări rămase (Mérk şi Vállaj) au fost anexate Ungariei după 1918, dar, în momentul recrutării, făceau parte din Satu Mare. O altă localitate, Hododul, aparținea comitatului Sălaj în 1942, dar poate fi considerată ca făcând parte din regiunea Satu Mare din cauza apropierii geografice, care implica o similaritate a problemelor germanilor localnici şi a celor sătmăreni după anul 1918.[127]

Proporția voluntarilor din cele 21 de localități rămase este cea mai mare în Mérk şi Vállaj. Afirmația inițială este astfel verificabilă în privința acestor două localități, deoarece ele aparțineau în perioada interbelică de Ungaria, unde asimilarea germanilor se afla într-un stadiu foarte avansat. Acest lucru este susținut şi de datele recensământului din 1941, când 83 de persoane (2,3%) din Vállaj şi 5 persoane (abia 0,1%) din Mérk aveau ca limbă maternă germana. Minoritatea germană din aceste două localități cu statut special ar merita o cercetare separată. Presupunem totuşi că influența decisivă a exercitat-o schimbarea granițelor în anul 1940, când populația germană a fost inclusă în aceeaşi unitate administrativă cu restul şvabilor din Satu Mare. Comparând valorile absolute din cele 5 sectoare de jandarmerie, Mérk este reprezentat în cea mai mare proporție, 160%. Fie rezultatele publicate de jandarmerie sunt greşite, fie au intrat în SS şi persoane care nu se considerau germane.

Vom analiza în continuare datele privind cele 19 localități reanexate la Ungaria cu prilejul arbitrajului de la Viena. Rezultatele obținute pe baza recensământului din 1910, când asimilarea şvabilor era cel mai înaintată şi regermanizarea încă nu începuse, sunt următoarele: gradul de asimilare este cel mai mare în satele şvăbeşti din regiunea Carei, care era şi cea mai populată (localitățile din zona Carei se află pe ultimele locuri la numărul de locuitori de limbă germană, vezi tabelul 1). Din trei localități vorbitorii de limbă germană au dispărut complet, în timp ce într-unul dintre sate numărul lor era mai mic de 10 persoane. Prin contrast, în localitățile din zona Ardudului proporția şvabilor este cea mai ridicată (primele 6 localități ca populație vorbitoare de limba germană sunt situate în această regiune, vezi tabelul 1). Pe primele două locuri se află 2 localități care nu aparțin nici unui grup de sate şvăbeşti, Sâi şi Homorodu de Jos.

Comparând aceste date cu numărul celor intrați în SS, imaginea este mai diversă. Sâi se află tot pe primul loc, cu 48 de voluntari. 4 localități din primele 10 sunt din regiunea Ardud, dar pe locul II se află un sat (Petreştiul) în care, conform recensământului din 1910, nu trăia nici măcar un vorbitor de limbă germană (vezi tabelul 2).

Analizând proporția recruților în SS din totalul populației vorbitoare de limbă germană, rezultatele primului tabel nu mai sunt valabile. Satele şvăbeşti din regiunea Carei, mai asimilate, beneficiază de cele mai mari procente de recrutare raportat la numărul vorbitorilor de limbă germană (6 din primele 10 localități din tabelul care redă proporția populației recrutate în raport cu numărul de germani se află în regiunea Carei, vezi tabelul 3).

Pe baza celor demonstrate mai sus, teoria potrivit căreia cei mai mulți germani au fost recrutați din localitățile unde asimilarea era în stadiul cel mai avansat este adevărată. Aşa cum asimilarea a fost extrem de eficientă, regermanizarea a avut la rândul său efectul cel mai mare în aceste regiuni, unde conştiința apartenenței naționale a renăscut în cea mai mare măsură.

---

[125] Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon…*

[126] Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund…*, p. 284-285.

[127] Cu ocazia reorganizării administrative din 1968, Hodod a fost anexat la județul Satu Mare.

Recrutările în SS au avut consecințe drastice pentru germanii din Ungaria, și prin urmare și pentru șvabii din Satu Mare. La retragerea armatei germane, familiile germane au fost somate să-și părăsească locuințele. Membrii familiilor celor intrați în SS au fost cei care au răspuns în cea mai mare măsură. Potrivit datelor lui Ernst Hauler, în 1944 peste 4000 de șvabi au fugit din județul Satu Mare odată cu armata germană aflată în retragere.[128] Comunitățile șvăbești au fost zdrobite de aceste evenimente, precum și de deportările din 1945.

Anexe:
Tabel 1.

Numele așezării	Numărul persoanelor cu limba maternă germană în recensământul din 1910	Numărul persoanelor de naționalitate germană în recensământul din 1910	Numărul persoanelor cu limba maternă germană în recensământul din 1930	Numărul persoanelor de naționalitate germană în recensământul din 1930	Numărul persoanelor cu limba maternă germană în recensământul din 1941	Numărul persoanelor de naționalitate germană în recensământul din 1941
Sâi	772	752	756	760	789	794
Homorodu de Jos	749	766	784	757	459	440
Rătești	525	566	462	432	300	63
Șandra	524	632	701	693	655	218
Socond	481	585	636	629	654	223
Hodod	135	548	641	636	648	651
Hurezu Mare	93	330	93	208	31	82
Moftinu Mare	62	1414	865	1415	39	39
Ardud	35	828	857	1331	249	236
Beltiug	30	1070	1116	1176	649	638
Foieni	22	1724	998	1680	140	157
Urziceni	19	1594	657	1317	89	116
Dindeștiu Mic	13	297	325	324	210	210
Tiream	12	1357	1254	1379	147	42
Cămin	4	1224	1242	1258	93	93
Borlești	2	354	275	274	280	277
Ciumești	0	1367	243	1240	21	38
Ghilvaci	0	491	243	371	28	24
Petrești	0	1375	1276	1447	696	519

Datele recensămintelor din secolul al XX-lea referitoare la cele 19 localități șvăbești, ordonate în funcție de numărul vorbitorilor de limba germană înregistrați în 1910.

Tabelul 2.

Numele așezării	Numărul recruților	Numele așezării	Numărul recruților
Sâi	48	Dindeștiu Mic	11
Petrești	42	Foieni	9
Beltiug	39	Moftinu Mare	9
Ardud	36	Tiream	8

[128] Conform datelor sale, este vorba de majoritatea germanilor din Borlești, Socond și Homorodu de Jos. Hauler, *Istoria nemților...*, p. 137. Potrivit lui Boros Ernő, din localitatea Batarci (fostul comitat Ugocea, azi județul Satu Mare) au fugit toți, cu excepția unei familii, în timp ce din Hodod au plecat 20 de familii.

Homorodu de Jos	27	Ciumeşti	6
Hodod	20	Cămin	6
Socond	19	Răteşti	6
Borleşti	16	Hurezu Mare	5
Urziceni	16	Ghilvaci	4
Şandra	13		

Cele 19 localități ordonate în funcție de numărul voluntarilor recrutați în SS

Tabelul 3.:

Numele aşezării	Proporția recruților în raport cu numărul vorbitorilor de limbă germană	Numele aşezării	Proporția recruților în raport cu numărul vorbitorilor de limbă germană
Ciumeşti	28.57	Homorodu de Jos	5.8
Moftinu Mare	23.07	Borleşti	5.71
Hurezu Mare	16.12	Urziceni	5.71
Ardud	14.45	Tiream	5.44
Ghilvaci	14.28	Dindeştiu Mic	5.23
Cămin	6.45	Hodod	3.08
Foieni	6.42	Socond	2.9
Sâi	6.08	Răteşti	2
Petreşti	6.03	Şandra	1.98
Beltiug	6		

Cele 19 aşezări ordonate în funcție de procentul recruților, pe baza rezultatelor recensământului din anul 1941.

Tabelul 4. :

Numele aşezării	Nr. recruți lor în SS	După limba maternă						După naționalitate		
		maghiară	%	germană	%	română	%	maghiară	germană	română
Homorodu de Jos (SM)	27	414	46.4	458	51.4	17	1.9	418	440	8
Moruț (BN)	17	64	11.7	175	28.8	248	45.5	81	173	231
Arcalia (BN)	4	39	5	403	52.3	324	42	40	403	189
Borleşti (SM)	16	190	12.2	280	18	1051	67.6	200	277	1046
Urziceni (SM)	16	1885	94.8	89	4.4	12	0.6	1851	116	8
Ciumeşti (SM)	6	1916	87.6	21	0.9	244	11.1	1941	38	202
Ardud (SM)	36	3090	62.7	249	5	1554	31.5	3289	236	1399
Ghilvaci (SM)	4	647	87.6	28	3.7	63	8.5	708	24	6

Hodod (SM)	20	1185	55.6	648	30.4	114	5.3	1171	651	119
Cămin (SM)	6	1339	93.1	93	6.4	6	0.4	1322	93	6
Chiraleș (BN)	27	36	3.6	446	45.1	449	45.4	36	443	426
Dindeștiu Mic (SM)	11	981	54.2	210	11.6	617	34.1	981	210	617
Beltiug (SM)	39	1725	65.8	649	24.7	244	9.3	1752	638	227
Șandra (SM)	13	56	7.7	655	90	16	2.1	508	218	0
Mérk (SM)	8	3924	99.8	5	0.1	0	0	3926	5	0
Foieni (SM)	9	1821	91.7	140	7	23	1.1	1770	157	27
Petrești (SM)	42	1085	60.2	696	38.6	3	0.1	1278	519	4
Tiream (SM)	8	1645	77.7	147	6.9	323	15.2	1837	42	236
Moftinu Mare (SM)	9	1811	97.3	39	2	11	0.5	1813	39	9
Socond (SM)	19	193	20.2	654	68.6	68	7.1	728	223	2
Hurezu Mare (SM)	5	391	37.7	31	2.9	613	59.1	328	82	608
Șieu Măgheruș (BN)	4	62	6.2	188	18.8	663	66.3	62	187	660
Rătești (SM)	6	500	54.8	300	32.9	111	12.1	809	63	32
Sâniacob (BN)	14	20	1.7	774	68.4	214	18.9	19	775	213
Sâi (SM)	48	233	20.1	789	68.2	130	11.2	196	794	129
Palota (BH)	2	433	69.8	145	23.3	26	4.1	463	136	16
Vállaj (SM)	31	3248	97.5	83	2.5	0	0	3298	33	0
Total	447	28933	49%	8395	24,5 %	7144	17,2 %	30825	7015	6420

Datele statistice ale localităților discutate din sectorul IX al jandarmeriei, pe baza recensământului din 1941, după limba maternă și naționalitate.

Bibliografie:

Surse arhivistice:

1. Direcția Arhivelor Naționale, filiala județeană Sălaj, Fond Revizoratul școlar al județului Sălaj - Monografii școlare
2. Direcția Arhivelor Naționale, filiala județeană Satu Mare, Fond Fond Prefectura județului Satu Mare
3. Arhivele Naționale ale Ungariei (MOL) Fond K 28 Miniszterelnökség nemzetiségi osztályának iratai (Cabinetul Primului Ministru, secția Minorități Naționale), 117 csomó, 194 tétel, Aviz de politică externă legat de naționalități, 1941
4. Arhiva Episcopiei Romano-catolice din Satu Mare, anul 1941, neorganizat.

Surse publicate:

1. Boros Ernő, *Volt mindenünk, jó életünk, van most nekünk jaj* (Am avut tot ce trebuia, o viață bună, acum este rău), vol. I-II, Status Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005
2. Daniela Bălu, *Factori de persuasiune și transformări identitare în comunitățile șvăbești sătmărene*, în „Cultura materială și spirituală în bazinul Tisei superioară. Influența populației germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune", Satu Mare- Tübingen, 2003
3. Eiler Ferenc, *Német és magyar nemzetpolitikák a két világháború között 1920- 1938* (*Politica guvernelor maghiare și germane față de minorități ale în perioada interbelică 1920-1938*), in Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében Somorja, 2005. június 9-10. red. Bárdi Nándor, Simon Attila, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Teleki László Alapítvány

4. Ernst Hauler, *Istoria nemților din regiunea Sătmarului*, Ed. Lamura, Satu Mare, 1998.
5. Dr. Ioan Gherman, *Plasa Carei, jud. Sălaj. Descrierea teritoriului, populațiunei, stărilor: sanitare, culturale, morale, religioase, economice, financiare şi de comunicație. Date statistice*, Editura Cultura, Carei, 1938
6. Kovács Zoltán András- Számvéber Norbert, *A Waffen-SS Magyarországon (Waffen SS în Ungaria)*, Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2001 http://mek.oszk.hu/05000/05002/index.phtml.
7. Norbert Spannenberger, *Az ambivalencia mindennapjai, A katolikus egyház és a magyarországi németek a két világháború között (Ambivalență zilnică. Biserica romano-catolică şi germanii din Ungaria în perioada interbelică)*, Pro Minoritate, 2003/tél,
8. Norbert Spannenberger, A *magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938-1944 (Volksbund-ul ungar între Budapesta şi Berlin 1938-1944*), Lucidus kiadó Budapest, 2005, (trad. Doba Dóra)
9. Norbert Spannenberger, *Ösztönzés és alakítás, ébresztés és fegyelmezés, megtisztítás és támogatás. A nemzetiszocialista népcsoport politika egy ismeretlen forrása (Ambiționare şi formare, ambiționare şi disciplinare, purificare şi susținere. Un izvor necunoscut a politici național-socialiste față de grupuri etnice)*, in. Aetas 2005/1-2
10. Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda, *Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról (Memorandum maghiar şi răspunsul german. Despre problemele minorităților în Bazinul Dunării)*, 1931, in. Századok 2003/6
11. Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség a két világháború között (Şvabii sătmăreni în perioada interbelică)*, în „Relații interetnice în zona de contact romano-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent", Satu Mare-Tübingen, 1999,
12. Varga E. Árpád, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992) (Recensămintele etnice şi confesionale ale Transilvaniei 1850-1992).* http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&megye=6

Az 1942-es első SS toborzás Szatmár megyei vonatkozásai

Rezümè

A tanulmányban egy kísérlet teszünk a két világháború között Szatmár vidékén lezajlott visszanémetesítési kísérlet eredményességének a bemutatására. Mindezt az 1942-ben lezajlott, úgynevezett önkéntes alapon lezajlott első SS toborzás statisztikai adatain (belépők száma fanunként) keresztül teszem, vagyis azt próbáltuk megvizsgálni, hogy mennyire igazolható az a korabeli feltevés, ami szerint a visszanémetesítésnek azokon a vidékeken volt a legnagyobb hatása, ahol a legelőrehaladottabb volt az asszimiláció a svábok körében.

Az elemzést ugyanakkor egy hosszú bevezető előzi meg, ahol egy rövid szintézisét szerettük volna adni a szatmári svábokról megjelent eddigi szakirodalomnak, illetve röviden bemutattuk az 1918-1944 közötti történelmüket is. Ugyanakkor figyelmet szenteltünk annak is, hogy a különböző kormányoknak a különböző periódusokban milyen terveik, elképzeléseik voltak a kisebbségi kérdés rendezésére.

Biserica greco-catolică. Organizare ecleziastică. Transformări structurale în anii arbitrajului de la Viena

Daniela Bălu

I.Perioada interbelică

Constituția adoptată de România în anul 1923 garanta libertatea cultelor religioase de pe teritoriul țării, în condițiile în care acestea nu aduc *"atingere ordinei publice, bunelor moravuri şi legilor de organizare a Statului"*[1], iar *Legea pentru Regimul General al Cultelor* votată la data de 31 mai 1928, stipula cu exactitate, în articolul 21, cultele la care se făcea referire: *"Pe lângă Biserica ortodoxă, a cărei organizare este stabilită prin lege specială, în Statul român mai există şi următoarele culte istorice:*

a) cultul român greco-catolic (unit);
b) cultul catolic (de rit latin, greco-rutean şi armean);
c) cultul reformat (calvin);
d) cultul evanghelic-luteran;
e) cultul unitarian;
f) cultul armeano-gregorian;
g) cultul mozaic (cu diferitele sale rituri) şi
h) cultul mahomedan"[2].

Conform recensământului efectuat în anul 1930, în România, din totalul populației de 18.052.028 locuitori, ortodocşii reprezentau un procent de 72,6%, greco-catolicii 7,9%, romano-catolicii 6,8%, reformații (calvini) 3,9%, evanghelicii (luterani) 2,2%, unitarienii 0,4%, mozaicii 4,2%, restul alte religii[3].

În Transilvania, din totalul de 3.217.988 locuitori, 27,7% erau ortodocşi, 31,1% greco-catolici, 12,8% romano-catolici, reformați (calvini) 15,5%, evanghelici (luterani)7,5%, unitarieni 2,1%, mozaici 2,5%, restul alte religii[4].

Din cei 1.427.391 locuitori greco-catolici ai României, în Transilvania erau 1.001.527, restul populației îmbrățişând alte confesiuni: 893.176 ortodocşi, 413.224 romano-catolici, 497.861 reformați calvini, 244.766 luterani, 67.832 unitarieni, 81.503 religia mozaică, şi alte religii[5].

Analiza comparativă a datelor demonstrează faptul că în Transilvania predomina populația de religie greco-catolică, religie care prin Constituție era recunoscută ca având „întâietate față de celelalte culte", în timp ce „Biserica ortodoxă română, fiind religia marei majorități a românilor, este Biserica dominantă în Statul român"[6].

După încheierea Concordatului cu Vaticanul, la 10 mai 1929, urmat de bula apostolică „Sollemni conventione" din 5 iulie 1930, organizarea bisericii greco-catolice româneşti a fost structurată astfel:

MITROPOLIA ALBEI IULII ŞI FĂGĂRAŞULUI, cu sediul la Blaj, având 4 episcopii sufragane[7]:

1. Episcopia Oradiei – Mari, episcopi:
   - Demetriu Radu (1903-1920)
   - Valeriu Traian Ferenţiu (1922-1941, 1947-1948)

---

[1] *Enciclopedia României, vol.I, Statul,* Imprimeria Națională, Bucureşti, 1938, p.417.
[2] *Ibidem,* p.154.
[3] *Ibidem,* p.154; Vezi şi *Anuarul statistic al României. 1939 şi1940* , Bucureşti, 1940, p. 70-74.
[4] *Ibidem.*
[5] Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decemvrie 1930, vol.II, Neam, limbă maternă, religie*, Bucureşti, 1938, p. XXIV.
[6] *Enciclopedia României, vol. I,* p. 417.
[7] Aurelia Ştirban, Marcel Ştirban, *Din istoria Bisericii Române Unite de la 1918 la 1941,* Satu Mare, 2005, p.79.

- Ioan Suciu (1940-1947)

2.Episcopia Lugojului, episcopi:
- Valeriu Traian Ferenţiu (1912-1922)
- Alexandru Nicolescu (1922-1935)
- Ioan Bălan (1936-1948)

3. Episcopia Gherlei, care îşi mută reşedinţa la Cluj în ianuarie 1932[8], episcop
- Iuliu Hossu (1917-1948)

4. Episcopia Maramureşului, cu reşedinţa la Baia Mare, episcop
- Alexandru Rusu (1931-1948)[9].

Mitropoliţii bisericii greco-catolice au fost Vasile Suciu (1920-1935) şi Alexandru Nicolescu (1935-1941), precum şi episcopii Valeriu Traian Ferenţiu (1941-1947) şi Ioan Suciu (1947-1948), ca administratori apostolici[10].

În anul 1938 existau 1725 de biserici greco-catolice, 1594 de preoţi şi 3 academii teologice[11], la Blaj, Oradea şi Cluj[12].

Rolul pe care biserica greco-catolică l-a avut în istoria neamului românesc este îndeobşte cunoscut, „eparhiile române-unite au fost totdeauna nuclee de rezistenţă naţională şi creştină, ele au fost adevărate porţi ale culturii pentru românii din Transilvania. Arhiereii Bisericii Unite n-au fost numai stegarii culturii româneşti, ci şi stâlpii pe care s-a bizuit toată activitatea politică a românilor ardeleni. Prin ei poporul îşi spunea durerile şi îşi cerea drepturile călcate în picioare de cei ce aveau puterea în mână. Întreaga mişcare de redeşteptare naţională şi culturală a românilor s-a plăsmuit la umbra catedralelor unite şi sub oblăduirea păstorilor uniţi. Ei au fost călăuze sigure în momentele de restrişte ale neamului"[13].

II. Structuri confesionale din judeţul Satu Mare (înainte de anul 1940)

Configuraţia teritorial-administrativă a judeţului Satu Mare în perioada premergătoare arbitrajului de la Viena, precum şi transformările ulterioare, ne determină să susţinem problematica abordată prin prisma diferitelor subordonări administrative pe care localităţile judeţului le-au avut. Judeţele limitrofe, Sălaj şi Maramureş, s-au înscris în aceeaşi politică, ceea ce ne motivează să apelăm la o prezentare în paralel a situaţiei confesionale din acest areal geografic. Datele recensământului din anul 1930 ne furnizează statistica procentuală a confesiunilor şi instituţiilor ecleziastice din regiune:

1. JUDEŢUL SATU MARE
- 59 % greco-catolici
- 4,4 % ortodocşi
- restul alte confesiuni[14].

Înaintea arbitrajului de la Viena existau în judeţul Satu Mare:
- 196 biserici greco-catolice
- 60 reformate
- 27 ortodoxe
- 21 case de rugăciuni evreieşti

---

[8]Aloisie L. Tăutu, Pamfil Cârnaţiu, Octavian Bârlea, *Biserica Română Unită. Două sute cinci zeci de ani de istorie*, Madrid, 1952, p. 168.

[9] A. Ştirban, M. Ştirban, *op. cit.,* p.84, p.340. Vezi şi Romul Pop, coord., *Episcopia Greco-Catolică Română de Maramureş. 120 de ani de la naşterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu.Volum omagial,* Baia Mare, 2004, p.487. Vezi şi Mircea Remus Birtz, *Cronologia ordinarilor diecezani greco-catolici (uniţi) 1948-1989. Încercare de reconstituire,* Cluj Napoca, 2007.Vezi şi Andrei Doboşi, *Din istoria Sătmarului*, Satu Mare, 1937.

[10] *Ibidem,* p.340. Vezi şi Aloisie L. Tăutu, *Biserica Română Unită...*, p.162-173.

[11] *Enciclopedia României, vol.II, Ţara Românească. Monografiile judeţelor României. Judeţul Satu Mare*, Bucureşti, 1938, p. 425.

[12] Aloisie L. Tăutu, *op.cit..*, Madrid, 1952, p. 206-207.

[13] *Op. cit.*, p. 173.

[14] Sabin Manuilă, *Recensământul general al populaţiei României din 29 decemvrie 1930*, vol.II, *Neam, limbă maternă, religie,* Bucureşti, 1938, p. 718; Arhivele Naţionale ale României (ANR), Direcţia Judeţeană Satu Mare (DJSM), Fond *Prefectura judeţului Satu Mare,* Dosar 55/1940, f. 27-30. Vezi şi *Enciclopedia României, vol.II,* p. 391.

- 7 romano-catolice
- 2 sinagogi
- 1 mănăstire greco-catolică, la Bixad.

Instituțiile ecleziastice ce funcționau pe teritoriul județului au fost:

- Episcopia greco-catolică a Maramureşului, înființată în anul 1930, cu reşedința la Baia Mare
- Episcopia romano-catolică cu sediul la Satu Mare
- 6 protopopiate greco-catolice la: Baia Mare, Satu Mare, Copalnic-Mănăştur, Negreşti, Seini, Şomcuta Mare
- 3 protopopiate romano-catolice la: Satu Mare, Baia Mare, Ardud
- 2 protopopiate ortodoxe la: Satu Mare, Baia Mare
- 1 protopopiat reformat în Satu Mare[15].
- Biserica românească din județul Satu Mare se afla, în 1938, în jurisdicția:

  Episcopiei greco-catolice a Maramureşului (Mitropolia Alba Iulia-Făgăraş), cu 201 parohii româneşti

  Episcopiei greco-catolice a Oradiei

  Episcopiei ortodoxe a Oradiei (Mitropolia Ardealului, Banatului, Crişanei şi Maramureşului)[16].

Subordonarea parohiilor sătmărene s-a modificat după reorganizarea bisericii greco-catolice din anul 1930, deoarece 31 de parohii din jurisdicția episcopiei de Oradea au fost trecute în cea a Maramureşului[17]. Din cadrul episcopiei greco-catolice de Maramureş făceau parte şi 38 de parohii rutene, pentru care s-a înființat un vicariat cu sediul la Siret, în 1932[18].

După înfăptuirea Marii Uniri în județul Satu Mare s-a acordat o atenție deosebită procesului de construire a bisericilor româneşti, încurajându-se dezvoltarea vieții confesionale a românilor din zonă, care „prin biserică şi-au păstrat încontra tuturor tendințelor de cotropire, limba, legea şi conştiința etnică"[19]. Scrierile epocii evidențiază implicarea personală a ministrului Valer Pop ce a contribuit, inclusiv financiar, la ridicarea sau repararea edificiilor ecleziastice, „sprijiniți de concursul material şi moral al D-sale s-a putut realiza un şir de înfăptuiri prețioase pe teren bisericesc. Un număr însemnat de biserici s-au clădit, în special în părțile deznaționalizate. Un şi mai mare număr de biserici au fost renovate şi înfrumusețate. Case parohiale au fost construite, pentru a da un cadru de viețuire cât mai demn preotului român. O mulțime de biserici au primit completări de păduri şi alte avantaje, grație cărora s-au putut ridica construcții monumentale..."[20].

Cea mai remarcabilă construcție bisericească a fost catedrala greco-catolică din Satu Mare, ridicată în vremea protopopului Aurel Dragoş, şi sfințită în toamna anului 1937, în cadrul unei „fastuoase serbări naționale".[21]

Păstrarea credinței greco-catolice, în ciuda tuturor „atacurilor ce au venit în trecut de la foştii stăpânitori", demonstrată şi prin numărul mare al sătmărenilor care aveau această confesiune, a fost remarcată de „marele şi neuitatul Arhiereu şi Mitropolit al Blajului, Dr. Vasile Suciu", care în dese cazuri afirma despre sătmăreni: „**Voi sunteți elita Mitropoliei mele**"[22] (sublinierea n.).

2. JUDEȚUL SĂLAJ:

- 52,4 % greco-catolici
- 4,4 % ortodocşi,
- restul populației aparținea altor confesiuni.

---

[15] *Enciclopedia României,vol.II,* p. 391, 392.
[16] *Ibidem,* p. 383, 384.
[17] A. L. Tăutu, *Biserica Română Unită*....p. 172.
[18] *Ibidem.*
[19] *În serviciul patriei. 1933-1937. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în județul Satu Mare,* Satu Mare, 1938, p.166. Vezi şi Ştefan Mărcuş, *Sătmar. Fragmente istorice şi culturale. Aspecte sociale. Contribuții la trecutul românesc de la granița de vest,* Oradea, 1938, p. 8-10.
[20] *Ibidem,* p. 168-169.
[21] *Ibidem,* p. 71. Vezi şi Parohia Ortodoxă Română Satu Mare II, *Istoricul parohiei*, f. 18.
[22] *Ibidem,* p. 170.

Biserici:

- 238 greco-catolice
- 99 reformate
- 32 romano-catolice
- 31 case rugăciuni baptiste
- 31 sinagogi
- 26 ortodoxe
- 2 lutherane
- 2 mănăstiri romano-catolice (una franciscană la Căpleni şi una a minoriților la Carei, localități care aparțin în prezent județului Satu Mare).
- 1 adventistă
- 1 evanghelistă.

Instituții bisericeşti:

- 9 protopopiate greco-catolice: Zalău, Buciumi, Jibou, Şimleu, Carei, Supur, Tăşnad, Cehu Silvaniei, Crasna;
- 2 vicariate greco-catolice la: Carei, Şimleu Silvaniei;
- 2 protopopiate reformate la: Carei, Jibou;
- 1 protopopiat ortodox, Zalău.

Județul Sălaj se afla, în anul 1938, sub raport confesional, în :

- Eparhia Episcopiei greco-catolice a Maramureşului (Mitropolia Alba Iulia-Făgăraş), şi
- Eparhia Episcopiei ortodoxe a Vadului, Feleacului şi Clujului (Mitropolia Ardealului, Banatului, Crişanei şi Maramureşului)[23].

3. JUDEȚUL MARAMUREŞ[24]

- 53,8% greco-catolici
- 5,3% ortodocşi
- restul alte confesiuni.

Biserici:

- 54 greco-catolice
- 21 ortodoxe
- 9 greco-catolice rutene
- 7 romano-catolice
- 3 reformate
- 2 mănăstiri greco-catolice în localitățile Giuleşti şi Moisei
- 1 casă de rugăciuni baptistă
- 1 adventişti de ziua a 7-a
- 1 manăstire ortodoxă, în comuna Dragomireşti.

În oraşul Sighet: două temple, 10 sinagogi şi 13 case de rugăciune izraelite, şi câte o sinagogă în comunele cu un număr mare de evrei.[25]

Instituții bisericeşti:

- Vicariatul greco-catolic al Maramureşului – cu 3 protopopiate:

---

[23] *Enciclopedia României,vol.II,* p. 383.
[24] *Ibidem,* p. 275.
[25] *Ibidem.*

1. Sighet
2. Vişeu de Sus
3. Iza (cu sediul la Dragomireşti)

- Protopopiatul ortodox - cu sediul la Sighet.

Până în septembrie 1940 judeţul Maramureş se afla, ca jurisdicţie confesională, în:

- Eparhia greco-catolică a Episcopiei Maramureşului – Baia Mare (Mitropolia Albei Iulii şi Făgăraşului)
- Eparhia ortodoxă a Vadului, Feleacului şi Clujului (Mitropolia Ardealului, Banatului, Crişanei şi Maramureşului)
- în Eparhia ortodoxă a Episcopiei Maramureşului, începând cu anul 1937 (Mitropolia Bucovinei).

Datele comparative privind religia locuitorilor români din judeţele Satu Mare şi Sălaj se prezintă astfel[26]:

SATU MARE	SĂLAJ
Totalul populaţiei: 294.875	Totalul populaţiei: 343.347
Ortodocşi: 12.880	Ortodocşi: 15.183
Greco-catolici: 173.910	Greco-catolici: 180.608.

Este evident numărul preponderent mai mare al credincioşilor greco-catolici, comparativ cu cei ortodocşi, stare de fapt caracteristică nu numai perioadei premergătoare arbitrajului de la Viena. Remarcăm faptul că încă din anul 1786, în statistica efectuată în ţinutul sătmărean de protopopii celor 12 districte protopopeşti, din numărul total de „148.573 locuitori, 74.102 erau greco-catolici, 20.108 romano-catolici, 54133 calvini, 225 luterani şi 5 ortodocşi”[27].

Această statistică este confirmată şi de informaţiile primului şematism al parohiilor aparţinând episcopiei greco-catolice de Muncaci[28], care consemna existenţa pe teritoriul comitatului Satu Mare a unui număr de „74.308 greco-catolici”[29].

Comitatul Satu Mare era în secolul al XVIII-lea „ţinutul unde trăiau majoritatea supuşilor români ai episcopilor ruteni”[30], Mintiul Sătmarului fiind un centru greco-catolic foarte activ încă de la sfârşitul secolului XVII, când a găzduit „sinodul în cadrul căruia Iosif de Camillis, episcopul de Muncaci, a expus principalele puncte ale ambiţiosului său program de reformare moral-disciplinară a clerului”[31].

Sătmarul „a jucat un rol de placă turnantă” în procesul de propagare a ideii unirii religioase dinspre nord spre sud, proces ce viza atragerea la greco-catolicism şi a românilor din Principatul Transilvaniei. Această implicare a zonei Sătmarului se explică prin demersurile pe care autorităţile centrale le-au întreprins cu scopul de a transforma comitatul Satu Mare într-un sprijin prin care să fie reimpus controlul Casei de Austria asupra Ungariei Superioare[32].

Începutul secolului XX a însemnat pentru preoţii greco-catolici sătmăreni, şi credincioşii lor, o altă perioadă în care şi-au demonstrat perseverenţa în apărarea credinţei şi a limbii române, atunci când, în anul 1912, cele 46 de parohii româneşti greco-catolice din Episcopiile Oradiei şi Gherlei au fost încorporate forţat la episcopia greco-catolică maghiară de Hajdúdorog[33].

---

[26] A.N.R., D.J.S.M., Fond *Prefectura judeţului Satu Mare,* Dosar nr. 55/1940, f. 30. Vezi şi *Anuarul Statistic al României 1939-1940,* p. 43, 72. Vezi şi S. Manuilă, *op. cit.,* p. XXXII, XXXIV, LXXXIV. LXXXV.

[27] Cf. Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919),* Satu Mare, 2004, p. 18.

[28] Documente inedite privind episcopia, din perioada 1456-1730, vezi în Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Valentina Homin, *Episcopia greco-catolică de Munkacevo.Documente*, Satu Mare, 2007.

[29] Bendász István, Koi István, *A Munkácsi görögkatolikus egyházmegye lelkészségeinek 1792. évi katalógusa, (Catalogul credincioşilor episcopiei greco catolice de Munkács),* Nyíregyháza, 1994, p. 80-87.

[30] Ovidiu Ghitta, *Naşterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existenţă (1667-1761)*, Cluj-Napoca, 2001, p. 11.

[31] *Ibidem*, p. 12.

[32] *Ibidem.* Vezi şi Gheorghe Gorun, *Biserica românească şi societatea transilvăneană. Studii de istorie a bisericii greco-catolice româneşti*, Oradea, 2002, p. 82-84.

[33] Viorel Ciubotă, *Vicariatul Naţional Român din Carei (1918-1919),* Satu Mare, p. 6.

Consecvența și hotărârea acțiunilor întreprinse în scopul obținerii „dreptului la autodeterminare, inclusiv pe tărâmul bisericesc”[34], coroborate cu climatul favorabil oferit de mișcările naționale ale anului 1918, au avut drept rezultat final înființarea Vicariatului Național Român din Carei, proclamat ca un „vicariat național român independent, subordonat doar Sfântului Scaun apostolic de la Roma”.[35]

După doar 22 de ani credincioşii şi clerul român s-au confruntat cu recrudescența vexațiunilor suferite în anii arondării la Episcopia maghiară de Hajdúdorog, arbitrajul de la Viena readucându-i pe români în ingrata postură a suportării măsurilor coercitive îndreptate împotriva propriei identități.

III. Biserica greco - catolică românească din nord - vestul Transilvaniei în anii 1940 - 1944

În perioada imediat următoare pronunțării arbitrajului, autoritățile militare maghiare (începând cu data de 5 septembrie), urmate de cele ale administrației civile instaurate la 8 decembrie 1940[36], au pus în mişcare un adevărat angrenaj politic şi de stat, susținut de organizații naționaliste şi formațiuni paramilitare, menit să consolideze dominația Ungariei în teritoriul Transilvaniei de nord-vest.

Având ca scop esențial modificarea raportului demografic în favoarea populației de origine maghiară, autoritățile ungare au promovat o multitudine de metode segregaționiste, îndreptate împotriva populației româneşti, majoritare sub raport etnic. Locotenentul Virgil Bichiceanu, delegatul Marelui Stat Major General Român pentru Comisia Mixtă din Cluj, ce îşi avea sediul la Turda, în „Memoriul aupra situației elementului românesc din Transilvania de Nord”, întocmit pentru a fi trimis Comisiilor mixte ministeriale germano-italiene ce aveau sarcina de a cerceta toate cazurile de abuzuri semnalate de autoritățile româneşti, arăta: „această teroare a avut mai multe aspecte şi a fost executată după un plan sistematic, încadrat în ansamblul intereselor politice generale maghiare din Ardealul de Nord, având drept scop reducerea la maxim a elementului românesc din punct de vedere numeric, intelectuali, conducători, dar şi economic, pentru ca din grup majoritar în Transilvania de Nord, în cel mai scurt timp să ajungă în inferioritate față de elementul maghiar aflat în minoritate. Pentru atingerea acestui scop s-au executat: expulzări în masă, dezlănțuirea teroarei, un adevărat exod al românilor intimidați de grozăviile văzute, care au fost nevoiți să-şi părăsească pământul şi toată averea”[37].

Întregul arsenal utilizat de forțele maghiare, fie că era vorba de cele ale jandarmeriei, poliției, administrației, instituții de învățământ sau chiar de cele ecleziastice, a fost evidențiat în lucrările edite dedicate anilor 1940-1944[38]. Corelarea informațiilor oferite de sursele edite, cu cele ale documentelor arhivistice, conturează un cadru al politicii promovate de statul maghiar după arbitrajul din august 1940, ce s-a manifestat prin:

- măsuri discriminatorii îndreptate cu precădere împotriva păturilor sociale intelectuale;
- expulzarea populației româneşti;
- deznaționalizarea şi maghiarizarea forțată a românilor;
- lichidarea valorilor identitare: limbă, religie, cultură, învățământ;
- împiedicarea participării la viața politică şi de stat;
- pauperizarea economică;
- deposedarea de bunuri, proprietăți;
- internări în lagăre de concentrare, detaşamente de muncă forțată;

---

[34] *Ibidem.*

[35] *Ibidem*, p. 19.

[36] “Szamos” nr.281/1940, 8 decembrie, ziarul maghiar sătmărean, arată în articolul “BÚCSU a katonai kőzigazgatástól” (Rămas bun de la administrația maghiară): “Răsăritul, eliberat de administrația publică militară, în 9 decembrie va dispare, în locul ei apare administrația publică cetățenească. La acest adio trebuie să mulțumim strânsei colaborări a militarilor cu lucrătorii administrației publice. În situații grele au lucrat cu rezultate bune”.

[37] Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond *Delegatul Marelui Stat Major pe lângă Comisia Germană de ofițeri1941-1944,* dosar nr. 75/1943-1944, f. 1.

[38] Voicu Constantin, *Biserica românească din Transilvania în lupta pentru unitatea spirituală şi națională a poporului român*, Sibiu, 1988; Nicolae Corneanu, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, Timişoara, 1986; Mihai Fătu, *Biserica românească din nord-vestul țării sub ocupația horthystă 1940-1944*, Timişoara, 1985; Ilie Gherheş, *Maramureşul între Dictatul de la Viena şi Conferința de pace de la Paris (30 august 1940-10 februarie 1947)*, Baia Mare, 2002.

- exterminarea fizică.[39]

Desigur, aceste măsuri nu au fost aplicate asupra întregii populații românești, ele diferind ca intensitate, modalități sau perioade de aplicare, anii stăpânirii maghiare putând fi periodizați în 4 etape[40]:

1. Prima etapă, 1 septembrie 1940 - 9 decembrie 1940, a fost perioada în care pe teritoriul românesc s-a instalat administrația militară maghiară[41], în Ardealul de Nord intrând 300.000 de soldați, în general elemente violente şi declasate, care au instaurat un regim de teroare şi asasinat față de populația românească[42]. A fost perioada măsurilor represive luate împotriva conducătorilor români, a expulzărilor şi refugierilor impuse (89.000 de români refugiați)[43], toate având scopul scăderii populației românești, pregătind astfel „terenul" demografic pentru recensământul din anul 1941.

2. Etapa a doua, 9 decembrie 1940 - martie 1944, perioada de după instaurarea administrației civile, când abuzurile fizice şi metodele radicale au fost înlocuite cu măsuri politico-administrative şi economice, îndreptate cu precădere împotriva populației românești. Această perioadă nu a însemnat încetarea persecuțiilor împotriva românilor, dar ele primesc acum un aspect oarecum „legal", deoarece etapa se caracterizează prin adoptarea unui şir lung de ordine şi ordonanțe, toate având drept scop slăbirea şi diminuarea elementului românesc din zona ocupată.

Aparenta „îmblânzire" a regimului represiv horthyst se produce atât din motive ce țineau de imaginea externă a Ungariei, dar mai ales de atitudinea guvernului român care, odată cu venirea generalului Antonescu la putere, ia măsuri atât interne cât şi externe pentru „ajutarea nenorociților de români rămaşi sub ocupație străină"[44].

3. Etapa a treia, martie 1944 – 23 august 1944, când, în timpul guvernării Döme Szótjai s-au înăsprit măsurile antiromâneşti, „sub oblăduirea germanilor", circa 25.000 de bărbați şi 3.000 de fete fiind deportați la muncă forțată în Germania, încă un prilej de reducere forțată a numărului populației românești[45].

4. Etapa a patra, cea a retragerii armatei şi autorităților maghiare, o nouă perioadă de violențe fizice, maltratări, a fost atât de asemănătoare cu prima etapă încât caracterizarea ei se poate reduce la sintagma „cum au venit, aşa au şi plecat"[46]. Inclusiv capii bisericii au fost arestați: episcopul Suciu al Oradei, arhimandritul Dinu, protopopii Ion Evuțeanu şi Vasile Popovici, preotul Lupşa, canonicii Augustin Maghiaru şi Barbu.

Cu certitudine caracteristicile celor patru etape ale politicii guvernului maghiar s-au reflectat şi în viața confesională românească, biserica, vitală în menținerea spiritualității şi valorilor identitare, fiind supusă unui proces menit să destructureze caracteristici etnice şi să provoace scindări nu numai în unitatea teritorială a românilor dar şi în cea națională[47].

Conştientizând rolul deosebit de important pe care biserica îl deținea în cadrul comunităților, ca o forță ce se exercita prin menținerea unității spiritual - identitare a românilor ardeleni, noua stăpânire maghiară a demarat o adevărată campanie opresivă îndreptată împotriva reprezentanților bisericii, precum şi un plan de maghiarizare forțată a populației românești, ce includea impunerea renunțării la propria confesiune şi convertirea forțată. Deseori, „autoritățile maghiare au încercat să obțină deznaționalizarea românilor rămaşi în Ungaria prin obligarea lor să-şi părăsească credința

---

[39] Cf. *23 august 1944. Documente*, vol.II, Bucureşti, 1984, p. 38. Vezi şi Cornel Grad, *Consecințele şi învățămintele Dictatului de la Viena în lumina unor documente inedite-Reclamațiile românești adresate Comisiei de Ofițeri din Cluj,* în „Acta Musei Porolissensis", IX, Zalău, 1985, p. 533-539; Idem, *Al doilea arbitraj de la Viena,* p. 154-156.Vezi şi C. Voicu, *op. cit.,* p. 224-251.

[40] Cf. C. Grad, *Al doilea arbitraj...,* p. 533-535.

[41] *Ibidem,* p. 533.

[42] Cf. *23 august 1944. Documente,* p. 38.

[43] C. Grad, *op. cit.,* p. 533.

[44] ANIC, Fond *Președinția Consiliului de Miniştri(PCM),* dosar 139/1942 f. 106.

[45] C.Grad, *op.cit,* p. 534.

[46] Cf. C. Grad, *op. cit.*, p. 534.

[47] "Universul", Nr. 281, 13 Octombrie 1944, arăta: " Biserica din Ardealul ocupat a avut şi ea partea ei largă de suferință, în acțiunea metodică de prigoană şi exterminare îndreptată împotriva poporului român".

strămoşească, trecând la una din religiunile ungureşti. Pentru a ajunge la acest scop nu s-a omis nici un mijloc"[48].

Prin ordine confidențiale autorităților locale maghiare li se punea în vedere să "ceară tuturor românilor din Transilvania de Nord trecerea la Biserica Catolică sau Reformată, iar în caz de nesupunere să-i concedieze din serviciu, să retragă brevetele pentru tutun sau alcool, cei ce vor face cereri de convertire să fie scutiți de muncă obligatorie, iar cei recalcitranți să fie reținuți în taberele de muncă"[49].

Modificarea registrelor de stare civilă, împiedicarea apariției publicațiilor religioase româneşti, a învățământului în limba română, maghiarizarea antroponimelor au completat acțiunile menite să contribuie la deconstrucția valorilor identitare, culminând cu distrugerea, devastarea, profanarea bisericilor, expulzarea sau uciderea preoților[50].

Notele diplomatice trimise de guvernul României către Germania şi Italia[51], subliniau „suferințele tot mai mari ale românilor din Ardealul de Nord", chiar şi după doi ani de la arbitraj statul maghiar continuând „prigoana sistematică împotriva slujitorilor bisericii româneşti... Statul maghiar, în loc să fixeze situația care există în Transilvania de Nord, menține o situație neclarificată de provizorat, ... primul obiectiv al pustiirei maghiare după arbitraj a fost Biserica română, slujitorii şi credincioşii ei"[52].

Situația confesională a românilor, implicit a instituțiilor ecleziastice, se agravase după instaurarea puterii maghiare, care a refuzat să recunoască oficial parohiile româneşti înființate după anul 1918. Doar episcopia greco-catolică de la Cluj a fost recunoscută în 1943 de către autoritățile de la Budapesta. Această politică a avut consecințe grave şi sub aspect economic, deoarece episcopatele nerecunoscute nu primeau subvenții din partea statului maghiar, ele beneficiau doar ocazional de „Gnadenbeweise" („dovezi de milă"), sume de bani ce erau mult sub nivelul subvențiilor acordate bisericilor maghiare şi nevoilor proprii ale episcopatelor româneşti[53].

Persecutarea fizică şi psihică a preoților, pauperizarea lor economică, dărâmarea sau închiderea bisericilor, desființarea parohiilor, expulzarea şi refugierea clerului, trecerile forțate la alte religii[54], au generat transformări importante în viața confesională a comunităților româneşti.

Din totalul de 1660 de parohii existente înainte de august 1940, având 1632 de preoți, după arbitraj au rămas 927 de parohii cu 740 preoți[55].

Din Episcopia greco-catolică a Maramureşului au fost trecuți „sub presiuni şi amenințări la confesiunile romano-catolică şi reformată un număr de 3.243 de credincioşi"[56], fiind expulzați sau obligați „să se refugieze în România 40 de preoți"[57].

---

[48] ANIC, Fond *PCM*, dosar 48/1942, f. 383 (Memoriul „Situația Transilvaniei", trimis Legației Italiei şi Germaniei de către Mihai Antonescu).

[49] C. Voicu, *op. cit.*, p. 249. Vezi şi ANIC, Fond *PCM,* Dosar nr. 458/1940, f. 52, "Memoriul" întocmit în 26 martie 1941 de prof. Avram P. Todor, la cererea generalului Ion Antonescu. Directorul de cabinet A.P. Todor îi aducea la cunoştință situația prezentată de Mitropolitul Bălan, în timpul unei "lungi convorbiri de la Sibiu", precum şi îngrijorarea acestuia față de situația bisericii româneşti din Ardealul de Nord, unde „statul maghiar favorizează pe față în Maramureş trecerea ortodocşilor la alte confesiuni".

[50] *Ibidem*, p. 227-247. Vezi şi C. Grad, *Al doilea arbitraj...*, p. 153-159. Vezi şi M.Fătu, *Biserica românească din nord – vestul țării...,* p. 65-70, 82-110.

[51] Cf. V. Puşcaş, *Transilvania şi aranjamentele europene(1940-1944),* Cluj-Napoca, 1995, p. LXII, în scrisoarea trimisă baronului von Killinger, de către Mihai Antonescu, la data de 24 iunie 1942, sunt recapitulate toate „intervențiile făcute de guvernul român la Cancelariile Axei, pentru rezolvarea situației românilor din Transilvania de Nord".

[52] ANIC, Fond *PCM*, dosar 48/1942, p. 329-330 (Memoriul „Situația Transilvaniei" trimis Legației Italiei şi Germaniei de către Mihai Antonescu).

[53] O. Traşcă, *Relațiile româno-ungare şi problema Transilvaniei, 1940-1944 (I)* , în „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol", Iaşi, XLI, 2004, p. 339.

[54] *Ibidem,* cf. ANIC , Fond *PCM-Cabinet militar,* dosar nr. 396/1943, f. 202-282 (*Situația românilor din Transilvania de nord. Septembrie 1940-octombrie 1943).*

[55] ANIC, Fond *PCM,* dosar 48/1942, p. 333-336, cf. Memoriului adresat Legației Italiei şi Germaniei de către Mihai Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, „spre deosebire de biserica ortodoxă, care a lăsat în teritoriul cedat numai 339.448 credincioşi, biserica unită este legată aproape în întregime de Transilvania de Nord, unde au rămas sediile Episcopiilor de Cluj, Oradea şi Baia Mare, cu 1.066.145 credincioşi".

[56] ANIC, Fond *PCM-cabinet militar*, dosar nr. 396/1943, f.252-254. Vezi şi O. Traşcă, *op. cit.,* p. 340.

Numărul preoților arestați a fost de 16 în eparhia greco-catolică Baia Mare şi 15 în eparhia Oradei[58]. Au fost maltratați şi insultați 29 de preoți din eparhia Cluj, 20 din Oradea, fiind puşi sub control polițienesc 13 preoți din eparhia Oradei şi 2 din Maramureş.

În primele luni după instalarea administrației militare horthyste au fost expulzați 7 preoți din eparhia greco-catolică Cluj, 10 preoți din eparhia greco-catolică Oradea şi 20 preoți din eparhia Baia Mare, refugiindu-se în România 29 preoți din eparhia Cluj, 33 din Oradea şi 30 din Baia Mare.[59]

Din Episcopia Oradei au fost expulzați dr. Coriolan Tămâian, rectorul Academiei de teologie şi directorul ziarului „Vestitorul", Ioan Trufaşu, preot la Acâş, Alexandru Cădariu, preot în Crasna, Mihai Boca (documentul nu precizează care era parohia sa), Valentin Sima, paroh în Vârşolț, Demetriu Halmăjan din Ciutelec, Victor Achim din Recea, Gavril Pop din Cățăluş; Pavel Pordea din Iaz, Nicolae Criste din Sărsig[60].

Patru profesori de la Academia teologică greco-catolică din Oradea şi doi de la cea din Cluj, „au fost nevoiți să părăsească teritoriul cedat Ungariei"[61].

În ziua de 3 martie 1944 Academia Teologică Română-Unită de la Cluj a fost atacată de către studenții unguri, în numele „culturii milenare", al „credinței romanice" şi al „tradițiilor Coroanei Sf. Ştefan"[62]. Profesorii şi studenții români au fost bătuți şi răniți, iar întreg seminarul a fost devastat.

Episcopul Iuliu Hossu a fost scuipat în față de către un student, în numele aceluiaşi „respect al bisericii şi al credinței creştine, de care propaganda ungară vorbeşte de la Sf. Ştefan şi până azi"[63].

Episcopului greco-catolic al Oradei, dr. Valeriu Traian Ferențiu, i-a fost interzisă întoarcerea la reşedință, aflându-se la Beiuş în momentul intrării trupelor ungare în Ardeal, refuzându-i-se astfel „cetățenia maghiară"[64], deoarece, Beiuşul fiind teritoriu românesc, puterea maghiară a considerat că episcopul Ferențiu a optat pentru cetățenia română. Vicarul său general, episcopul auxiliar dr. Ioan Suciu, consacrat la 22 iulie 1940, nu a fost recunoscut de oficialitatea maghiară. Episcopul Maramureşului, dr. Alexandru Rusu, fiind numit în anul 1930 la o eparhie nou înființată şi confirmată de guvernul român, a fost doar „tolerat", nefiind acceptat ca episcop, deoarece autoritățile maghiare recunoşteau doar organizarea ecleziastică existentă până la Marea Unire din 1918[65]. În noile condiții Sfântul Scaun l-a numit pe episcopul Iuliu Hossu şi Administrator Apostolic al Eparhiei de Oradea[66], singurul episcop recunoscut de noua putere, datorită faptului că a fost numit în scaunul Episcopiei de Gherla în anul 1917.

Din cele trei episcopii existente înaintea arbitrajului doar Episcopia Clujului a fost recunoscută, însă numai formal[67], celelalte fiind menținute într-o situație neclară sub raport juridic[68].

Episcopul Iuliu Hossu devenise unicul reprezentant oficial al comunității bisericeşti în fața autorităților de stat ungare. Impresionat şi puternic afectat de crimele săvârşite de horthyşti în toamna

---

[57] O. Traşcă, *op. cit.*, p. 340.

[58] ANR, Direcția Județeană Maramureş (DJMM), *loc. cit.,* f. 80, „Sacerdoti imprigionati: Giovanni Suciu, Vescovo ausiliare di Oradea, Gabriele Stan professore all Academia di teologie, Antoniu Băliban pensionario, Gheorghe Erdei, parrocco di Fegernic, Simion Man, parrocco di Bădăcin, Liviu Pop, parrocco di Siciu , Liviu Trufaşu parrocco di Zalău II, Virgil Moldovan parrocco Nuşfalău".

[59] ANR, DJMM, Fond *Episcopia greco- catolică de Maramureş*, Dosar 4/1941-1944, f.30. Vezi şi *PCM,* dosar nr.48/1942, f. 333.

[60] ANR, DJMM, *loc. cit.*, dosar nr.4/1941-1944, f. 79.

[61] O. Traşcă, *op. cit.,*p. 338.

[62] „Unirea poporului", Anul XXVI, nr.12/19 martie 1944, Blaj.

[63] *Ibidem.*

[64] Aurel Sergiu Marinescu, *Înainte şi după Dictatul de la Viena*, Bucureşti, 2000, p. 154.

[65] Silvestru Aug. Prunduş, Clemente Plaianu, *Cardinal Iuliu Hossu*, Cluj, 1995, p.116.

[66] *Ibidem.* Vezi şi A. Tăutu. *Biserica Română Unită...* p.209: „Rezistența şi viața românească în Transilvania de Nord s-a polarizat atunci îndeosebi în jurul Episcopului unit Iuliu Hossu al Clujului".Vezi şi S.A. Prunduş, *Catolicism şi Ortodoxie Românească – scurt istoric al Bisericii Române Unite,* Cluj, 1944. Vezi şi www.bru.ro/cluj-gherla, pagina Eparhiei de Cluj-Gherla, *Cei 12 Episcopi martiri.*

[67] ANR, DJMM, *loc. cit.*, p. 339.

[68] ANIC, Fond *PCM,* dosar nr. 48/1942, f. 333. Vezi şi S.A. Prunduş, *op.cit,* p. 115, „dintre românii cedați, majoritatea zdrobitoare au fost greco-catolici, peste un milion, grupați în trei episcopii, de Cluj-Gherla, de Oradea şi a Maramureşului, şi o parte din teritoriul Arhidiecezei cu parohiile situate în bazinul Mureşului de Sus, protopopiatele Teaca şi Târgu Mureş, grupate într-un vicariat provizoriu cu sediul la Târgu Mureş, condus de protopopul prof. Iosif Pop".

anului 1940, a refuzat să mai participe la lucrările Camerei Magnaților de la Budapesta, deşi era singurul român membru de drept încă din anul 1917. În toată perioada arbitrajului de la Viena s-a dedicat cu multă dăruire slujirii bisericii româneşti şi a credincioşilor, indiferent cărei eparhii erau aceştia arondați, străbătând neobosit satele, spitalele şi lagărele de muncă, pentru a încuraja şi a fi alături de toți cei ce aveau nevoie de foarte mult sprijin. Drept urmare a fost numit „episcopul vizitațiilor canonice" (până în anul 1942 efectuase peste 600 de vizitații[69]), dar şi „sol al păcii", deoarece chiar şi în unele sate cu locuitori saşi sau maghiari era primit „cu fanfare", iar oamenii îl întâmpinau îmbrăcați „sărbătoreşte"[70].

Remarcabile au fost Pastoralele trimise de către episcopul Iuliu Hossu credincioşilor cu prilejul diferitelor sărbători, ce conțineau întotdeauna cuvinte de încurajare, consolare, îndemnuri pentru apropierea de biserică şi credință, prin conținutul pastoralelor menținând vie speranța în libertate şi în „ziua Învierii".

Astfel, în Pastorala de Rusalii din 1942, prezentând situația dificilă a acelor ani prin cuvintele „prăbuşirea în lumea întreagă este mare foarte...neajunsurile sunt multe şi încercările grele"[71], îşi îmbărbăta credincioşii sfătuindu-i să trăiască o viață creştinească, să fie uniți şi să „venim într-ajutor cu tot ceea ce putem...să împărțim tot şi puținul ce avem...cât de puțin, cât putem, din tot ce putem. Nu văd altă cale mai potrivită decât aceasta: toate parohiile şi filiile, prin frații preoți, curatorate, reuniunile-agru şi mariană, să lucreze cu suflet, de la suflet la suflet, să ajute, să mângâie, să îmbărbăteze, să cuprindă cu drag, creştineşte, pe cel lipsit"[72].

Prin Pastorala de „Naşterea Domnului", dată în decembrie 1942, episcopul Hossu îşi îndemna credincioşii spre aceeaşi atitudine de unitate şi sprijin: „nu este altă cale de înnoire decât aceasta: a iubirii aproapelui, a fratelui. Ajutați pe cel lipsit, îmbrăcați pe cel gol, hrăniți din ce aveți pe cel flămând, adăpați pe cel însetat, mângâiați, îmbărbătați, ştergeți toată lacrima de la toată fața...Iarnă grea. Împărțiți ce aveți cu fratele lipsit"[73].

Începerea postului sărbătorii Adormirii Maicii Domnului, din anul 1943, a fost un alt prilej în care episcopul Iuliu Hossu s-a adresat „Veneratului Cler şi Iubitului popor credincios"[74], cu aceleaşi îndemnuri spre credință, rugăciune şi speranță: „sufletele tuturor credincioşilor, în sfânta sărbătoare sufletească, oriunde s-ar afla, în acel praznic, să se închine Domnului cu acelaş gând sfânt şi să se dăruiască Inimii Preasfinte a Maicii Domnului pentru a coborî pacea Domnului pe pământ. Pentru a schimba tristețea mare a războiului înfricoşat, în marea bucurie a păcii sfinte şi drepte"[75].

Încurajatoare erau şi cuvintele trimise credincioşilor de către episcopii de Oradea şi Maramureş. Valeriu Traian Ferențiu, episcopul Eparhiei Oradea, scria la sfârşitul dramaticului an 1940: „nimănui să nu fim datori cu nimic, doar cu dragoste, pe care nu o dăm niciodată îndeajuns aproapelui... Deci luați seama cum umblați răscumpărând vremea...căci zilele sunt rele. Pentru aceea nu fiți fără de minte, ci înțelegeți care este voia Domnului, căci mânia lui ține o clipă, iar îndurarea lui o viață întreagă (Ps.30,6)"[76].

Episcopul Alexandru Rusu al Maramureşului, în Pastorala de Paşti a anului 1942 îşi îndemna credincioşii: „să nu ne lăsăm copleşiți de răutatea zilelor prin care trecem...Strâns lipiți de bisericile noastre şi de altarele lor - ocrotitoare sigure şi îndrumătoare luminoase în vremuri de restrişte - să nu slăbim în legea Domnului şi, păzind cu sfințenie poruncile lui, să ajutăm, după puteri, ca mânia Domnului să fie cât mai curând îmblânzită, hărăzindu-ni-se zile mai senine, de pace, într-o lume mai bună"[77].

---

[69] „Săptămâna", an XV, nr. 473, 22 noiembrie 1942, Beszterce-Bistrița.
[70] S.A. Prunduş, *op. cit.*, p. 168.
[71] „Curierul Creştin", an. XXIV, nr. 9-10, 1-15 mai 1942, Kolozsvár-Cluj. Vezi şi „Tribuna Ardealului", nr.147/1941, Cluj, Pastorala dată cu ocazia Postului Mare.
[72] *Ibidem,* p. 64.
[73] Muzeul Județean Satu Mare (MJSM), Fond *Protocoale de acte şi corespondențe ale parohiilor din județ (1910-1945)* , Pastorala de „Naşterea Domnului" cu nr. 8360-1942, dată la reşedința episcopală de către episcopul Iuliu Hossu.
[74] „Curierul Creştin", an XXVI, nr. 11-14, 1 august 1943, Kolozsvár-Cluj.
[75] *Ibidem*
[76] MJSM, *loc. cit.,* pastorala de Anul Nou, 1941, a episcopului Valeriu Traian Ferențiu, dată în reşedința episcopală.
[77] *Ibidem,* Pastorala de Paşti a Episcopului Alexandru, dată din reşedința episcopală, cu nr. 2200/1942.

Influența pe care preoții o aveau în cadrul comunităților românești nu era pe placul autorităților maghiare, drept urmare acestea încercau să anihileze puterea pe care o avea clerul, aplicând împotriva preoților diferite metode coercitive, inclusiv de natură financiară.

În intervalul 1 septembrie 1940-1 martie 1941, preoții titulari ai parohiilor românești înființate după 1918, nerecunoscute de statul maghiar, nu au fost salarizați[78], iar profesorii de la Academiile greco-catolice din Cluj și Oradea au primit doar 250 pengö, după data de 1 august 1941[79], o sumă foarte mică ce contrasta chiar cu salariul stabilit de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice ungar, care prin adresa cu nr. 3487/1940, a stabilit ca „salariul minimal al unui preot" să fie de „2176 Pengő la an", iar al unui capelan de 1400 Pengő[80].

Tratamentul pe care statul maghiar l-a avut față de preoții greco-catolici români a diferit foarte mult comparativ cu cel manifestat față de clerul și parohiile greco-catolice din Transcarpatia, după ce în martie 1939 un teritoriu de 1241 km^2 a fost alipit Ungariei[81]. Guvernul condus de Teleki Pál a emis legea privitoare la autonomia învățământului și a bisericii din Transcarpatia, hotărând să introducă congrua, adică un ajutor de la stat acordat pe lângă venitul încasat de parohie. Anual această sumă a fost de 217 pengő, iar pe lângă aceasta, preoții ale căror cheltuieli depășeau veniturile, au beneficiat de o sumă în plus cuprinsă între 245-857 pengő, iar preoții cu copii au primit și alocație de familie[82].

În timp ce preoții greco-catolici din Transcarpatia erau sprijiniți de către guvernul maghiar, în parohiile românești autoritățile ungare au confiscat averile și sesiile a „86 de parohii din eparhia greco-catolică a Oradiei, în total 3.075 jugăre cadastrale", precum și „averile a 74 de parohii din eparhia greco-catolică a Maramureșului, în total 1.481 jugăre"[83].

Numeroase terenuri pe care era preconizat să se construiască catedrale sau biserici românești au fost confiscate.

Guvernul maghiar, urmărind extinderea jurisdicției sale asupra tuturor parohiilor din Transilvania de nord, a încercat să reînființeze episcopia greco-catolică maghiară de Hajdúdorog[84], facilitând astfel maghiarizarea comunităților românești chiar prin intermediul bisericii. Această intenție nu s-a materializat, din fericire, datorită opoziției Vaticanului[85], dar și a numeroaselor plângeri formulate de clerul român. Ca exemplificare vom reda conținutul scrisorii trimise de arhiepiscopul și mitropolitul Alexandru Nicolaescu al Mitropoliei de Blaj, către președintele Consiliului de Miniștri și ministrul de externe al României, la 25 februarie 1941: „trimit cu toată onoarea un teanc de 24 de documente extrem de importante primite de la Episcopia noastră româno unită de la Cluj-Gherla, despre ororile și sălbăticiile persecuțiilor ungurești împotriva Bisericii noastre din teritoriile cedate ale Ardealului de Nord.

Dat fiind importanța documentară și gravitatea excepțională a faptelor, vă rog să binevoiți a le trimite de urgență prin curier diplomatic la Roma, spre a fi înmânate Ministrului nostru Grigorcea (ministru plenipotențiar pe lângă Sfântul Scaun-n.n.) care va ști desigur să utilizeze aceste documente spre folosul Bisericii și neamului. Documentele servă și pentru contracararea efectivă a nefastei dioceze Maghiare de Hajdúdorog"[86].

Protestele preoților și credincioșilor români au fost cu atât mai firești cu cât realitatea anilor 1912-1918, în care au aparținut episcopiei de Hajdúdorog, era traumatizantă, trăind și atunci „vremuri

---

[78] A. S. Marinescu, *op. cit.*, p. 158. Vezi și Nicoale Corneanu, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste,* Timișoara, 1986, p. 46.

[79] *Ibidem*, p. 158.

[80] MJSM, *loc. cit.,* actul cu nr. 3864/1940 al Diecezei greco-catolice române de Nagyvárad – Oradea, „Conscrieri congruale", 30 noiembrie 1940.

[81] Botlik Jósef, *op. cit.,* p. 256.

[82] *Ibidem,* p. 264.

[83] ANIC, *loc.cit,* p. 338. Vezi și Ilie Gherheș, *Maramureșul între ciocan și nicovală. De la Dictatul de la Viena la Conferința de Pace de la Paris,* în „Dosarele istoriei", nr.2(78), București, 2003, p.48

[84] Voicu Constantin, *Biserica românească din Transilvania în lupta pentru unitate spirituală și națională a poporului român*, Sibiu, 1988, p.236. Vezi și Viorel Ciubotă, Vicariatul Național Român din Carei, Satu Mare, 1997, p.6, se referă la cele 46 de parohii românești care în anul 1912 au fost arondate episcopiei maghiare de Hajdúdorog.

[85] ANIC, *loc.cit.*, p. 340.

[86] ANIC, Fond *PCM,* dosar 458/1941, p. 36.

grele"[87]. Toată administrația bisericească s-a schimbat, „destituindu-se protopopii români şi numindu-se alții maghiari"[88]. Încă din primele săptămâni „limba românească s-a scos de totului din administrația bisericească", toate matricolele şi protocoalele trebuiau conduse în limba maghiară, iar prin ordinul nr. 126.127 din 18 ianuarie 1913, a administratorului apostolic al Hajdúdorogului, se impunea limba maghiară în toate actele oficiale deoarece este „limba oficioasă a diecezei de Hajdúdorog"[89].

Aceleaşi metode şi constrângeri le regăsim şi în anul 1940, demonstrând continuitatea politicii de maghiarizare promovată de statul ungar[90].

De evoluția problemei Hajdúdorogului se interesa şi prefectul județului Satu Mare, care primea la 1 octombrie 1941, din partea Episcopiei romano-catolice Satu Mare, lista parohiilor greco-catolice aparținătoare diecezei Hajdúdorog şi județului politic Satu Mare, dinainte de perioada românească"[91]. Scrisoarea era semnată de Pakocs Károly, guvernator apostolic.

Românii refugiați redau şi ei „pericolul Hajdúdorogului". Orban Mihai din Botiz , în declarația dată delagatului Marelui Stat Major arată că s-a refugiat pentru că „la facerea recensământului din 1941 a pretins ca românii să nu fie trecuți de naționalitate maghiară, apoi a fost concediat"[92]. Îşi continuă declarația afirmând că ungurii „au încercat să treacă pe români la Episcopia Hajdúdorog"[93].

Codrean Nicolaie, din Medieş, spune şi el că „românii sunt siliți să se încorporeze la Episcopia Hajdúdorog"[94].

Protopopul de Satu Mare, dr.Ioan Dragomir, a făcut parte din clerul care a militat activ împotriva reînființării Hajdúdorogului, în şedințele cu preoții greco-catolici amintindu-le mereu „să nu se uite de sentimentele naționale"[95].

Protopopul era recunoscut de autoritățile maghiare locale ca fiind „conducătorul românilor, nu numai pe plan spiritual, ci pe toate planurile vieții"[96]. Ministrul de externe ungar era informat de către Comandamentul jandarmeriei oraşului Satu Mare, despre discuțiile care le purta protopopul în cadrul şedințelor cu preoții greco-catolici, întruniri la care asista un delegat al jandarmeriei[97]. La fel se întâmpla şi în cazul şedințelor asociației Mariane. În data de 8 decembrie 1941 protopopul a cerut avizul jandarmeriei pentru organizarea şedinței femeilor din asociație, iar pentru supravegherea şedinței a fost delegat „detectivul dr. Budaházi Zoltan"[98]. Protopopul Ioan Dragomir, la aflarea deciziei „s-a revoltat, a spus că atunci nu va ține şedința, **spunând că este persecutat şi bătut în permanență** (sublinierea–n.) de către poliție"[99].

Prezența unui trimis al jandarmeriei la şedințele de protopopiat genera desigur o atitudine prudentă din partea preoților români, evitându-se discuțiile care ar fi putut crea situații conflictuale. Dezbaterile purtate în prezența acestui delegat nu puteau fi libere, şi, cu certitudine, nu puteau critica politica autorităților maghiare, ceea ce ar fi dus la interzicerea şedințelor preoților greco-catolici sau chiar la arestarea acestora. Aşa se explică de ce la întrebările protopopului despre Hajdúdorog, preoții nu-şi exprimau fățiş opoziția față de trecerea în subordinea episcopiei.

Ministrului de externe ungar i se trimitea la data de 3 mai 1943 un alt raport despre şedința preoților greco-catolici, întocmit de jandarmeria oraşului Satu Mare, în care se scria: „pe data de 15 aprilie s-a ținut la Satu Mare şedința de primăvară a preoților greco-catolici. Cu ocazia şedinței dr.

---

[87] V. Ciubotă, *op.cit.*, p. 11.
[88] *Ibidem.*
[89] *Ibidem.*
[90] Onisifor Ghibu, *Un plan secret al guvernului unguresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania*, Cluj, 1940.
[91] ANR, DJSM, Fond *Prefectura județului Satu Mare „C" Acte confidențiale,* dosar nr. /1941, f.16.
[92] ANIC, fond *Delegatul Marelui...,* dosar 11/1942, f. 36.
[93] *Loc. cit.*
[94] *Loc. cit.*, f. 42.
[95] Magyar Országos Levéltár, *Magyar Kiralyi Miniszterelnökség* iratok, Kisebsegügy osztály, *Görögkatolikus egyhaz 1940-1943* (Arhivele Naționale Maghiare, Fond *Cabinetul Primului Ministru, Minorități, Biserica greco- catolică 1940-1943)*, dosar nr.22810/1943, f. 748.
[96] *Loc. cit.*, dosar 15476/1942, f. 486.
[97] *Loc. cit.*, f. 487.
[98] *Loc. cit.*
[99] *Loc. cit.*Vezi şi Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Bucureşti, 2002.

Dragomér János, protopop de Satu Mare, a întrebat pe preoții prezenți dacă la parohiile lor se face propagandă de Hajdúdorog. Răspunsul primit a fost nu. După care preoții au întrebat ce ştie de acest caz. Protopopul le-a spus că a aflat de întâlnirea celor trei episcopi, respectiv Dudás din Hajdúdorog, Hossu de la Cluj şi Russu din Baia Mare, de la Budapesta, dar despre rezultatul discuțiilor nu a flat nimic. Această întâlnire a celor trei, după cum crede Dragomér, a avut loc datorită ordinului Sfântului Scaun"[100].

Din conținutul următoarelor relatări ale informării se evidențiează, totuşi, preocupările pe care preoții sătmăreni le aveau față de problema Hajdúdorogului. „În cadrul şedinței au căzut de comun acord, că dacă nu vor primi un răspuns satisfăcător, vor înainta un Memorandum Papei, în care vor prezenta situația"[101].

Reiese clar că, dacă preoții cereau un răspuns la subiectul Hajdúdorog, ei dezbătuseră anterior această temă într-un alt loc mai puțin supravegheat sau spionat, aducând-o la cunoştința superiorilor bisericii, de la care aşteptau o rezolvare pozitivă. Mai mult chiar, ei luaseră o hotărâre drastică, aşa cum evidențiază acelaşi raport: „dacă nici în acest caz nu se va soluționa problema favorabil (adică după expedierea memorandumului către Papă-n.n.), se vor rupe de biserica catolică şi vor trece la ortodoxie"[102].

De altfel, cazul Hajdúdorogului se discutase şi în şedința preoților din data de 8 aprilie 1943, aşa cum raportează tot Comandamentul central de cercetare din cadrul jandarmeriei ungare regale, adunare în care „protopopul Dragomir János (de data aceasta numele protopopului era scris corect! dar prenumele tot maghiarizat - n.n.) a întrebat preoțimea dacă în parohiile lor se face propagandă de Hajdúdorog? Răspunsul în unanimitate a fost negativ"[103]. Această atitudine de negare era cu siguranță afişată doar în prezența reprezentanților autorităților maghiare, neexprimând realitatea, cazurile numeroase de obligare a credincioşilor să adere la episcopia greco-catolică maghiară fiind aduse direct la cunoştința episcopiilor româneşti de Maramureş, Oradea şi Cluj. Din raportul întocmit de episcopul auxiliar dr. Ioan Suciu din Oradea, înaintat mitropolitului de Blaj, dr. Alexandru Nicolescu, la puțin timp după pronunțarea arbitrajului, aflăm că în localitatea Eriu Sâncrai, județul Satu Mare, după ce a fost expulzat preotul Iosif Clintoc, „familiile fruntaşe au fost convocate la casa cantorală, din partea primarului Balassi Ştefan, unde li s-a pus în vedere multe lucruri, între altele expulzarea imediată a douăzeci de familii bogate, dacă nu vor subscrie cererea de a avea preot maghiar, fiind ei înainte de Trianon unguri de la Hajdúdorog. De teamă şi groază au subscris 70 de familii iar prim-curatorul Gavril Moise a fost silit să plece personal la Nyiregyháza, ca şi cum ar fi fost inițiativa lui. Notez că cererea a fost subscrisă în alb. Numai în drum spre Nyiregyháza a ajuns să-i cunoască scandalosul şi mincinosul cuprins"[104].

Episcopul auxiliar dr. Ioan Suciu relatează şi despre adunarea de la Carei din data de 10 noiembrie 1940, aprobată de comandamentul militar maghiar, organizată cu scopul de a convinge locuitorii oraşului să voteze o moțiune în care să-şi exprime „dorința fierbinte de a se ataşa Episcopiei de Hajdúdorog"[105].

Deoarece la adunare n-au participat decât 30 de persoane, s-a alcătuit o listă care a circulat din familie în familie, însoțită de „aceleaşi echipament de amenințări"[106].

Statul maghiar a făcut numeroase presiuni pe lângă Sfântul Scaun pentru extinderea diecezei de Hajdúdorog în Transilvania, la fel ca şi în 1912, dar „Sfântul părinte Pius XII n-a cedat. Mai mult, nici scaunele episcopeşti latine ale Orăzii şi Satu Mare, care formau conform Concordatului cu România o uniune personală, n-au primit episcopi în timpul stăpânirii maghiare"[107].

---

[100] *Loc. cit.,* f. 748.
[101] *Loc. cit.*
[102] *Loc. cit.*
[103] *Loc. cit.*, dosar 22810/1943, f. 750.
[104] Nicolae Corneanu, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, Timişoara,.1986, p. 124.
[105] *Ibidem,* p. 124.
[106] *Ibidem.*
[107] A. L. Tăutu, Pamfil Cârnațiu, Octavian Bârlea, *Biserica Română Unită...* , p. 226.

Preoții greco-catolici români au încercat să „nu îngenunchie din nou", să-şi păstreze demnitatea față „de cei ce ucid trupul şi croiesc pe hartă granițe artificiale, sufletul însă nu-l pot ucide[108]". Biserica a reprezentat, şi în anii arbitrajului de la Viena, locul în care românii „şi-au vindecat rănile, alergând la altarele credinței... întru uşurarea sufletului zbuciumat de vâltoarea vieții"[109].

Utilizând cu precădere informațiile oferite de documentele arhivistice ne-am propus în demersul nostru să completăm imaginea unei epoci tumultuoase, dramatice, neinsistând asupra aspectelor de ordin canonic din viața bisericii greco-catolice.

The Greek – Catholic Church. Ecclesiastical organization.

Abstract

The study shows how it was organized Romanian Greek Catholic Church in Transylvania before the arbitration from Vienna (August 30, 1940) and changes of the church during 1940-1944.

Knowing the important role that the church was held in the community as a force that is exercised by maintaining a spiritual and identitary unity of Romanians in Transylvania, Hungarian new rule started a real oppressive campaign against the representatives of the church and started too a plan of forced Magyarization of the the Romanian population, which included the imposition of abandoning the own's confession and forced conversion. Romanian priests were persecuted, insulted, expelled or forced to flee, those who remained in their parishes have been deprived of wealth, churches were desecrated and closed, seminaries and theology faculties have been removed, the Romanian bishops were not recognized by the Hungarian authorities.

[108] Augustin Popa, *Momentul Şcolii Ardelene,* în „Cultura creştină", Anul XXIV, nr. 5-6, mai-iunie, Blaj, 1944, p. 240.
[109] „Săptămâna", anul XIV, nr.398, 15 iunie 1941, p.8.

Daniela Bălu

1. Contextul politic (1940-1944)

Acţiunile politico-diplomatice, interesele de factură economică şi ascensiunea militară a Germaniei hitleriste, aflată în deceniul patru al secolului al XX-lea într-o campanie de hegemonie asupra continentului european, ce părea de nestăvilit, au generat consecinţe nefaste pentru România, dezbinată teritorial prin hotărâri arbitrare luate de puterile politice ale epocii.

Arbitrajul de la Viena, numit „dictatul axei" inclusiv de către ambasadorul SUA la Bucureşti, în scrisoarea adresată Departamentului de Stat în 6 septembrie 1940[1], era soluţia impusă României la 30 august 1940, prin intermediul ministrului de externe al Reich-ului, von Ribbentrop, şi omologul său italian, contele Ciano, ca rezolvare a „diferendului" teritorial româno-maghiar, prin care cele două state îşi disputau apartenenţa şi autoritatea asupra Transilvaniei.

Aranjamentele politice dictate de Hitler, Mussolini şi Stalin, menite să stabilească „o nouă ordine europeană", au afectat profund România, aflată în sfera de interese economice, militare şi geopolitice ale Germaniei naziste, ce urmărea obţinerea „controlului asupra obiectivului strategic reprezentat de Carpaţii Orientali (prin intermediul Ungariei), protejarea regiunii petrolifere de la Ploieşti"[2] şi supremaţia asupra întregii regiuni.

Aceste deziderate ale Führerului erau surprinse de către ministrul nazist al propagandei, Joseph Goebbels, care nota în jurnalul său: „datorită problemei petrolului, el [Hitler-n.n.] vrea linişte în Balcani. De aceea el a făcut presiuni la Viena. Ungaria primeşte foarte mult şi românii acceptă după proteste [arbitrajul- n.n.]. Dar, totuşi, ei acceptă în cele din urmă. Pentru aceasta, însă, noi şi Italia garantăm frontierele lor. Moscovei îi va dispare –desigur– în curând apetitul...România şi Ungaria sunt nemulţumite cu noi. Dar aceasta este, desigur, soarta arbitrilor. Linişte în Balcani. Şi noi obţinem petrolul nostru"[3].

Arbitrajul nu a adus însă liniştea în Balcani, dimpotrivă, a intensificat animozităţile şi raporturile extrem de tensionate dintre România şi Ungaria, generând stări conflictuale, exacerbarea violenţei, măsuri discriminatorii. Decizia luată la Viena „n-a fost, în realitate, altceva decât o nouă formă a neconsolării, dezordinii, o scamatorie periculoasă al cărui demers nu numai că nu a rezolvat nimic din problemele zonei, ci dimpotrivă a generat conflicte noi"[4].

Ignorarea realităţii etnico-demografice existentă în Transilvania a făcut ca o mare parte a populaţiei româneşti, în urma hotărârii arbitrare de la Viena, să treacă sub autoritatea statului maghiar, stat ce a promovat o politică opresivă şi discriminatorie, sub justificarea sarcastică a „reparării parţiale a nedreptăţilor"[5] pe care populaţia maghiară le-a avut de suportat timp de 22 de ani, în timpul stăpânirii româneşti.

În noile condiţii geo-politice populaţia românească, majoritară numeric, devenea minoritară, România pierzând în total 6.821.000 locuitori (33 %) din populaţia sa, din care 2.628.238 au fost încorporaţi de Ungaria. „Din ei 1.321.581 (ceea ce înseamnă 50,39 %) erau români, 976.956 (37,05 %) maghiari şi 329.701 (12,56 %) alte naţionalităţi"[6].

---

[1] Vasile Puşcaş, *Transilvania şi aranjamentele europene (1940-1944)*, Cluj-Napoca, 1995, p. LXXIV.

[2] Ottmar Traşcă, *Relaţiile româno-ungare şi problema Transilvaniei, 1940-1944 (I),* în „Anuarul Institutului de Istorie A.D.Xenopol", Iaşi,XLI, 2004, p. 312.

[3] *Ibidem,* p. 312.

[4] Csatári Dániel, *Forgószélben (Magyar-román viszony 1940-1945,) În vârtej (Relaţia maghiaro-română 1940-1945),*Budapest, 1969, p. 29.

[5] Ottmar Traşcă, *op. cit.*, p. 334.

[6] Aurelia Ştirban, Marcel Ştirban, *Din Istoria Bisericii Române Unite de la 1918 la 1941,* Satu Mare, 2005, p.66; Vezi şi Vasile T. Ciubăncan, *România 1940. Pierderile economice şi de populaţie,* Cluj-Napoca, 2004; Cf. Csatári D., *op.cit,* p.31, în teritoriul cedat Ungariei exista o populaţie de „peste 2.600.000 de locuitori, majoritatea români".

Desconsiderând structura etnică a populației, realitățile demografice din teritoriul cedat Ungariei, Germania nazistă deschidea calea unor grave şi injuste atitudini discriminatorii față de populația românească, contrare chiar prevederilor arbitrajului de la Viena.

Românii din Transilvania s-au confruntat cu o realitate dură, stăpânirea maghiară însemnând nu numai pierderea unui teritoriu vast din Ardeal[7], ci şi suferința destrămării familiilor expulzate sau refugiate, pierderea proprietăților, discriminări politice, economice şi sociale, multiple vexațiuni şi măsuri coercitive menite să ducă la suprimarea identității şi valorilor spirituale româneşti.

Cât de grave au fost consecințele politicii promovate de statul maghiar şi cât de mult au influențat viața cotidiană şi viața spirituală a comunităților româneşti, care a fost atitudinea românilor, dar mai ales a instituțiilor ecleziale aflate în fața pericolului destrămării sau dispariției, ne propunem să analizăm în abordarea noastră, prin intermediul documentelor arhivistice, a surselor istorice edite şi a mărturiilor vremii.

2. Legislație şi coerciție

Legislația adoptată de guvernul ungar în perioada 1940-1944 a influențat chiar şi structura confesională a comunităților româneşti, prevederile legislative având repercusiuni fie de natură economică, menite să pauperizeze atât instituțiile cât şi populația românească din diferite categorii sociale, fie de natură extremistă, cu scopul deznaționalizării românilor din teritoriul aflat sub stăpânirea ungară[8].

Legile au fost completate în toți aceşti ani prin diverse ordonanțe ministeriale, dispoziții ale autorităților locale, ordine ale jandarmeriei, multe dintre ele confidențiale sau chiar numai verbale, cu un caracter clar discriminator. Ele încălcau inclusiv prevederile arbitrajului de la Viena, care la punctul 3 stipula: „toți supuşii români stabiliți în această zi pe teritoriul ce urmează a fi cedat de România dobândesc, fără alte formalități, naționalitatea ungară..."[9], iar punctul 5 prevedea: „Guvernul ungar se angajează solemn să asimileze în totul cu ceilalți supuşi unguri pe persoanele de rasă română, care, pe baza arbitrajului, vor dobândi naționalitatea română..."[10].

Injustiția acestora a fost semnalată chiar şi de germani, caracterizându-le drept „samavolnice", contrazicând angajamentele asumate de guvernul maghiar prin arbitrajul de la Viena, având drept scop anihilarea „posibilităților de supraviețuire a elementului românesc şi, implicit, constrângerea acestuia la părăsirea Transilvaniei de nord"[11].

În anii 1940-1944 puterea maghiară a introdus justiția excepțională, numărul actelor normative sau a dispozițiior emise, în primul rând de autoritățile militare, fiind foarte mare. Amintim aici ordinele 625, 766, 1188 ale Comandamentului Superior al Armatei referitoare la funcționarii refugiați şi a celor români, completate în 30 septembrie 1940 cu Ordinul Armatei 1 Regală Maghiară, prin care se îndepărtau din funcții toți funcționarii români care „au pricinuit, prin atitudinea lor, fie unor persoane, fie unei colectivități, daune însemnate sau au avut o activitate care a lezat greu sentimentul maghiarimii sau interesele ungureşti"[12].

La începutul anului 1941 a fost emis ordinul 70 al Preşedinției Consiliului de Miniştri maghiar, promulgat în Monitorul Budapestei nr. 4 din 5 ianuarie, care se ocupa de reglementarea îndreptării şi modificării numelui de familie şi a prenumelui de origine străină introdus în registrele de stat[13]. El este

---

[7] Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond *Preşedinția Consiliului de Miniştri(PCM)*, dosar 1075/1943, f. 150, Mihai Antonescu scria ministrului Afacerilor Străine von Ribbentrop: „Ardealul nu este pentru noi, Domnule Ministru, un pământ, un teritoriu. Ardealul este unitatea în care am trăit şi am suferit două mii de ani. Ardealul nu este un pământ. **Ardealul este sufletul nostru. Nu poate nimeni să ne aibă întregi fără suflet!"** (sublinierea-n.). Vezi şi Corneliu Albu, *Împotriva Dictatului de la Viena,* Bucureşti, f.a.

[8] Cf. Aurel Sergiu Marinescu, *Înainte şi după Dictatul de la Viena,* Bucureşti, 2000, p. 154,165, 190-208. Vezi şi Cornel Grad, *Al doilea Arbitraj de la Viena*, Iaşi, 1998; C. Grad, *Consecințele şi învățămintele Dictatului de la Viena în lumina unor documente inedite,* în „Acta Musei Porolissensis", IX, Zalău, 1985; Voicu Constantin, *Biserica românească din Transilvania în lupta pentru unitatea spirituală şi națională a poporului român,* Sibiu, 1988.

[9] Cf. *23 august 1944 Documente, vol.II*, Bucureşti, 1984, p.98. Vezi şi A.Simion, *Dictatul de la Viena*, p. 200.

[10] *Ibidem.* Vezi şi V. Puşcaş, *op. cit.*, p. XV.

[11] O. Traşcă, *op. cit.,* p. 334, cf. Bundesarchiv – Militärarchiv Freiburg im Breisgau, RW 50.

[12] Mihai Fătu, *Din istoria Transilvaniei. Documente (1931-1945),* Timişoara, 1999, p. 58-59.

[13] Cf. *23 august 1944 Documente, vol.II*, p. 191.

completat în anul 1942 prin Ordinul Ministerului Justiţiei nr. 6541 din 18 februarie, prin care maghiarizarea numelor este extinsă din raţiuni ce ţineau de „apărarea neamului nostru (unguresc– n.n.)"[14].

Aceste două ordine veneau în completarea celui ce data încă din anul 1933 (nr.13234/1933 I.M.E. din 17 octombrie), referitor la popularizarea şi realizarea practică a maghiarizării numelor[15].

Consecinţe nefaste asupra vieţii confesionale şi a învăţământului românesc a avut şi ordonanţa Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice nr. 24024/40 V.Km., din 6 noiembrie 1940, potrivit căreia şcolile primare de stat din comunele cu populaţie exclusiv românească, existente pe teritoriul cedat Ungariei în momentul pronunţării arbitrajului de la Viena, trebuiau să fie transformate în şcoli primare pentru minoritatea română[16].

În realitate acest ordin nu a fost aplicat, fiind înfiinţate doar secţii româneşti, în cadrul şcolilor primare maghiare. Limba de predare chiar şi la clasele româneşti era cea maghiară, învăţământul fiind asigurat de învăţători unguri[17].

Prin aceeaşi ordonanţă părinţii aveau dreptul să solicite înfiinţarea secţiilor româneşti în cadrul şcolilor de stat maghiare, sau chiar şcoli confesionale româneşti, numai în condiţiile în care numărul elevilor era de cel puţin 20[18].

Ordonanţa 700/1941 limita prevederile celei cu nr.24024/1940, impunând ca şcolile sau secţiile româneşti să se înfiinţeze numai dacă există „cererea expresă a 20 de părinţi români"[19].

Adresa Ministerului de Instrucţie Publică din Budapesta, cu nr. 55102/21 mai 1941 comunica, în urma demersurilor făcute de reprezentanţii bisericilor româneşti, condiţiile în care s-ar putea înfiinţa şcolile confesionale româneşti, printre care:

- „să se arate în cerere dacă şcoala confesională dispune de local corespunzător;
- să se arate în prealabil numele învăţătorului sau învăţătorilor care ar urma să fie angajaţi;
- cererile să poarte semnăturile tuturor membrilor consiliilor parohiale respective"[20].

Pentru a reduce cât mai mult posibilităţile ca parohiile româneşti să îndeplinească aceste condiţii, statul maghiar a luat o serie de măsuri, dintre care amintim:

- prin ordinul nr. 122.588/1941, acelaşi Minister al Instrucţiunii, a dispus tuturor revizoratelor şcolare din Transilvania de Nord să refuze „primirea cererilor privind denunţarea închirierii către stat a localurilor de şcoală aparţinând bisericilor româneşti"[21]. Astfel, aceste biserici nu puteau avea sedii pentru şcolile lor.
- Statul maghiar nu a înapoiat bisericii româneşti clădirile şcolilor pe care i le luase după arbitrajul de la Viena, dar, cinic, a pretins bisericii să dovedească că are în proprietate localuri corespunzătoare pentru şcoli.
- La sfârşitul anului şcolar 1940/1941 Ministerul Instrucţiunii a respins susţinerea examenului de diplomă al absolvenţilor români din şcolile normale confesionale de la Oradea şi Gherla, urmărind implicit să reducă numărul învăţătorilor care ar fi putut preda în şcolile româneşti (număr substanţial redus şi ca urmare a expulzării sau refugierii intelectualilor români), iar aceste şcoli să nu îndeplinească criteriul de a avea învăţători calificaţi .

---

[14] Mihai Fătu, Mircea Muşat, coord., *Teroarea horthysto-fascistă din nord-vestul României. Septembrie 1940 – octombrie 1944*, Bucureşti, 1985, p. 209.

[15] *Ibidem.*

[16] O. Traşcă, *op.cit,* p. 337.

[17] ANIC, fond *PCM,* dosar 48/1942, f.342, cf. Memoriului „Situaţia Transilvaniei", trimis Legaţiei Italiei şi Germaniei de către Mihai Antonescu.

[18] O.Traşcă, *op. cit.,* p. 337. Vezi şi Arhivele Naţionale ale României (ANR), Direcţia Judeţeană Maramureş (DJMM), Fond *Episcopia greco-catolică de Maramureş*, dosar nr.4/1941-1944, f. 12-13.

[19] ANIC, *loc. cit.;* vezi şi ANR, DJMM, *loc. cit., Raportul întocmit de către Episcopia greco-catolică a Maramureşului către Nunţiul Apostolic Xavier Ritter*, se arată dispoziţiile adresei cu nr.55102, prezentate în limba română.

[20] *Loc. cit.,* p. 344, ordinele sunt prezentate în limba română, în cadrul Memoriului „Situaţia Transilvaniei", trimis Legaţiei Italiei şi Germaniei de către Mihai Antonescu.

[21] *Loc. cit.*

- „S-a interzis românilor orice întrunire fie chiar şi bisericească", neputându-se îndeplini astfel criteriul de a se prezenta pe cereri semnăturile tuturor membrilor consiliilor parohiale[22].

Aceste impuneri aveau menirea de a împiedica eforturile depuse de români pentru înfiinţarea şcolilor, demonstrând că legislaţia maghiară era doar formală, „normele de echitate faţă de minorităţi, cu care se mândrea guvernul maghiar fiind doar pe hârtie, iar afirmaţia guvernului ungar portivit căreia Transilvania eliberată de sub dominaţia română este pământul libertăţii religioase"[23], era doar „faţada utilizată în faţa lumii"[24].

Realitatea era mult diferită, autorităţile maghiare aprobând înfiinţarea unui număr foarte mic de secţii române în cadrul şcolilor maghiare de stat, iar cererile pentru deschiderea şcolilor confesionale au fost în totalitate respinse[25], chiar dacă prin ordinul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice nr.55102/1941 V.ü.o., ministerul ungar „a aderat în principiu la ideea şcolilor confesionale şi pentru teritoriile reanexate prin verdictul de la Viena, implicit şi-a dat deci principial adeziunea de a aproba - în cadrele stabilite pentru alte confesiuni - ajutorul de stat şi pentru şcolile noastre confesionale "[26].

Preoţii, considerând că ordonanţele date de guvernul maghiar vor fi aplicate în realitate, chiar şi pentru români, au fost cei care au acţionat pentru înfiinţarea sau reluarea activităţii şcolilor confesionale, dar atitudinea lor a avut drept consecinţă imediată demararea măsurilor coercitive luate de autorităţile ungare. Clericii erau acuzaţi de „agitaţie contra statului"[27], fiind urmăriţi, arestaţi şi acuzaţi că au falsificat semnăturile părinţilor care cereau înfiinţarea şcolilor confesionale româneşti.

Semnatarii cererilor „au avut de suportat din partea notarilor comunali şi a jandarmilor cele mai neaşteptate persecuţii. Astfel, unii au fost daţi afară din posturile modeste pe care le deţineau, alţii au fost ameninţaţi cu pierderea pensiilor, iar cei mai mulţi au fost insultaţi şi bătuţi chiar"[28].

În ciuda tuturor persecuţiilor sau intimidărilor, preoţii şi-au continuat misiunea deosebită a reînfiinţării şcolilor confesionale româneşti, rezolvarea problemei fiind „pusă în mare parte în grija de fiecare zi a preoţimei"[29]. Comunităţile româneşti îşi doreau şi ele redeschiderea acestor şcoli, privite ca singurele instituţii în care copiii mai puteau învăţa în limba maternă. În adunarea credincioşilor din parohia Potău, judeţul Satu Mare, desfăşurată la data de 12 ianuarie 1941, în prezenţa parohului Ioan Ilieş, a prim-curatorului Gheorghe Hiripan, „şi mulţi credincioşi"[30], s-a discutat dorinţa „pregătirii terenului pentru redeschiderea şcolii confesionale", prezentându-se solicitarea episcopului de Maramureş de a se întocmi situaţia „vechilor şcoli confesionale". Preotul s-a consultat cu credincioşii, rugându-i „să declare dacă ar dori să aibă iar şcoală confesională" şi dacă ar „contribui la susţinerea ei"[31].

Atitudinea credincioşilor a fost clar în favoarea înfiinţării şcolii confesionale, „cu toţii cu mare bucurie primesc această veste îmbucurătoare, că iar vor putea să înveţe copiii în limba lor şi unanim aduc hotărârea că vor face tot posibilul pentru redeschiderea şcolii. Vor contribui ca şi în trecut cu tot ce va trebui la susţinerea ei. Local este asemenea şi locuinţă pentru învăţător"[32].

Preotul din Potău evidenţia acestă dorinţă a credincioşilor din parohia sa, în scrisoarea trimisă oficiului protopopesc Seini, la 20 ianuarie 1941: „în caz că s-ar putea deschide şcoala confesională

---

[22] *Loc. cit.,* p. 345.
[23] *Loc. cit.,* p. 329.
[24] *Loc.cit.*
[25] O. Traşcă, *op. cit.*, p.337; Vezi şi ANIC *loc .cit.,* f.37, „până la începerea anului şcolar 1941/1942 Ministerul de Instrucţie Publică n-a satisfăcut nici una [din cereri-n.n.]".
[26] Arhivele Naţionale ale României (ANR), Direcţia Judeţeană Satu Mare (DJSM), Fond *Prefectura judeţului Satu Mare,* dosar nr. 347/1941, f.4, scrisoarea cu nr. 3000/ 26 iunie1941, adresată de Episcopul Alexandru Rusu oficiilor protopopeşti arondate.
[27] ANIC, *loc. cit.*, p.329. Vezi şi C. Grad, *Aspecte ale ocupaţiei fasciste în Sălaj 1940-1941, în* „Acta Musei Porolisenssis", IV, Zalău, 1980.
[28] *Loc. cit,* p.345, cf. Memoriului „Situaţia Transilvaniei".
[29] ANR, DJSM, *loc.cit,.* f. 5, cf. adresei cu nr. 465/1941 a Oficiului protopopesc greco-catolic român Seini.
[30] *Loc. cit.* f. 2.
[31] *Loc. cit.*
[32] *Loc. cit.*

credincioşii se angajează la suportarea tuturor cheltuielilor, după posibilitate şi împrejurări. Poporul român doreşte deschiderea cât de îngrabă a şcolilor confesionale[33]".

Se impune se remarcăm faptul că autorităţile ungare au mizat pe incapacitatea de susţinere financiară a acestor şcoli de către comunităţile româneşti, ceea ce implicit ar fi redus semnificativ numărul lor.

Din aceeaşi scrisoare a preotului Ion Ilieş, datată 20 ianuarie 1941, aflăm că în Potău şcoala de stat a fost deschisă la 1 noiembrie 1940, dar învăţătorul român a stat abia două săptămâni, refugiindu-se apoi în România, pentru că „l-a învinuit cineva că învăţa românește, din aceasta a avut apoi neplăceri şi a trecut dincolo"[34]. În ianuarie 1941, data redactării scrisorii, învăţători erau „Fischer Maria, Szücs Lajos, Bak Sarolta şi Erdei Gabor, director, toţi unguri".

La şedinţa senatului şcolar din Potău, în prezenţa parohului Ioan Ilieş şi a membrilor şcolari, s-a hotărât în unanimitate „înfiinţarea şcoalei confesionale şi începerea ei cu anul şcolar 1941/1942"[35].

Protopopul oficiului protopopesc greco-catolic Seini, Ioan Medan, convoca preoţii prin scrisoarea din 16 iunie 1941, exprimându-şi chiar din primele rânduri regretul că preoţii de peste Someş, constrânşi de noul climat politic ce le interzicea adunările, „au fost absenţi de la Sinodul de primăvară...din împrejurarea regretabilă-independentă de voinţa noastră"[36]. Aduce apoi la cunoştinţa parohilor că a primit „dispoziţiuni importante de la Prea Veneratul Oridinariat, cari privesc interese vitale ale bisericii şi mai ales ale învăţământului primar de stat şi în legătură a celui confesional"[37]. Drept urmare îi convoacă pe toţi la oficiul parohial din Seini, pentru data de 20 iunie, ora 10, fiecare dintre ei având îndatorirea de a prezenta modul în care se implică în problemele comunităţii pe care o slujesc, şi ce atitudine au luat în scopul rezolvării acestora. Totodată preoţilor li se cerea să prezinte „informaţii detaliate cu privire la cum şi în ce condiţii s-a desfăşurat recensământul din februarie între credincioşii noştri. Fost-au ori nu abateri de la dispoziţiunile legii? S-au întâmplat ori nu abuzuri în careva parohie şi ce măsuri de apărare aţi luat? Care e situaţia învăţământului primar actual şi cum s-a respectat funcţionarea şcolilor române? Ce măsuri aţi luat ca ele să fie înfiinţate, respectiv menţinute?"[38].

Se remarcă rolul esenţial al clerului în cadrul comunităţilor rurale, dată fiind absenţa oficialităţilor administrative româneşti, situaţie în care doar preoţii reprezentau singura categorie socială ce mai putea încerca să apere drepturile românilor, să militeze pentru ele şi să urmărească dacă sunt sau nu încălcate. De atitudinea pe care o manifestau putea să depindă viaţa credincioşilor români, atât cea cotidiană cât şi ce spirituală, preoţii fiind portavocea sutelor sau miilor de credincioşi din parohii, într-un regim politic ostil, în care libertăţile individuale era îngrădite iar politica de discriminare urmărea anihilarea valorilor identitare româneşti.

Episcopul Maramureşului, Alexandru Rusu, prin adresa cu nr.3000/26 iunie 1941, aducea la cunoştinţa preoţilor din eparhia sa că Ministerul Maghiar al Cultelor „a indicat, prin ordinul 55102/1941, modul în care să fie completate cererile referitoare la comunităţile bisericeşti, care se simt în stare a reînfiinţa şcolile bisericeşti de înainte de 1918"[39].

În vederea deschiderii cât mai rapide a procedurilor oficiale menite să determine obţinerea dreptului de funcţionare a şcolilor confesionale, episcopul Rusu, la 26 iunie 1941, a dispus tuturor parohiilor aflate în jurisdicţie să organizeze de urgenţă şedinţe de curatorat „constituit în acest scop în senat şcolar"[40], şi să hotărască înfiinţarea şcolilor confesionale, odată cu începerea anului şcolar 1941-1942.

Fiecare parohie trebuia să întocmească o cerere, după formularul ministerului ungar, urmând ca toate cererile să fie centralizate la Episcopie şi trimise „colectiv de aici"[41] către minister.

---

[33] *Loc. cit.,* dosar nr. 347/1941, f. 1.
[34] *Loc. cit.*
[35] *Loc. cit.,* f. 6, şedinţa a avut loc în data de 13 iulie 1941.
[36] *Loc.cit*, p.3.
[37] *Loc. cit.*
[38] *Loc. cit.*
[39] ANR, DJSM, *loc. cit.,* f. 4.
[40] *Loc. cit.*
[41] *Loc. cit.*

Bugetul solicitat pentru funcționarea fiecărei școli trebuia întocmit în două exemplare, în limba maghiară, și să cuprindă: „cheltuielile împreunate cu susținerea școlii/repararea edificiului, înzestrarea școlii cu mobilier, material didactic, încălzit, iluminat/ și cu îndatoririle cunoscute/cel puțin 10% din salar și cotizația la fondul de pensie”[42].

Cererile trebuiau să mai conțină informații despre: proprietarul conform cărților funciare, numărul de elevi, numărul sălilor de curs, și, într-o rubrică aparte numită „Kimutatás – Arătare”, să se prezinte actele care dovedesc că învățătorul are „cetățenia ungară și purtare morală dovedită de autoritatea civilă competentă”[43]. Este lesne de înțeles că acestă solicitare impusă avea scopul de a-i determina pe învățătorii români rămași în Ardeal, să nu protesteze și să nu aibă atitudini contrare politicii maghiare, o politică care a transformat școala într-unul din cele mai intense mijloace de maghiarizare a populației românești.

Ca răspuns la inițiativa episcopului Alexandru Rusu, au început să se întrunească curatoratele bisericilor din eparhie pentru a hotărî înființarea școlilor confesionale. Chiar în ziua de 26 iunie 1941 curatoratul bisericii greco-catolice române din Boinești discută problema redeschiderii școlii confesionale, preotul Berinde Vasile cerând „cu insistență ca adunarea să fie conștientă de însemnătatea momentului în care se află, făcându-se vrednici de părinții și strămoșii lor de altă dată și să aducă hotărârea justă în cauză”[44]. Cei prezenți au apreciat „cu toată convingerea necesitatea redeschiderii școlii primare confesionale în parohie”[45].

Oficiul protopopesc greco-catolic român din Seini transmitea, de asemenea, parohiilor subordonate, adresa cu nr. 465/9 iulie 1941, în care comunica instrucțiuni privind modul de completare a cererilor, recomandând preoților să fie „înzestrați cu actele care pot sluji cauza”, urmând ca toți preoții din protopopiat să se întâlnească în data de 12 iulie, pentru centralizarea actelor”[46].

Preoții români erau conștienți că cererile pe care le vor depune ministerului ungar, pentru înființarea școlilor de stat cu predare în limba română sau a celor confesionale, se aflau în pericolul de a fi respinse. Drept urmare protopopiatele și episcopia insistau mereu asupra întocmirii corecte a acestor cereri, a prezentării tuturor actelor solicitate de autoritățile maghiare, astfel încât să fie reduse motivele pentru care autoritățile maghiare ar putea respinge solicitările românești. Mai mult chiar, ministerul școlar ungar trebuia să dea un aviz înaintea depunerii cererilor, iar acesta era eliberat intenționat mai târziu, tocmai pentru a se bloca depunerea cererilor în termenul legal, adică 15 august 1941. „Avizul poate fi evident și negativ, sau să parvină la unități prea târziu pentru a se mai putea face, după primirea lui, cererile referitoare la deschiderea școlilor românești de stat”[47].

Multitudinii opreliștilor și problemelor privitoare la înființarea școlilor confesionale li s-a adăugat și injustețea interzicerii sau distrugerii manualelor de religie în limba română. În comunele unde existau numai învățători unguri, manualele erau confiscate de către aceștia. A fost și cazul comunei Benesat din județul Satu Mare, unde „învățătorii unguri le-au confiscat pe motivul că erau tipărite la Blaj și au invitat preotul român să renunțe a mai preda religia în românește”[48]. Cazuri similare au fost și la Valea lui Mihai sau Cheud, județul Sălaj.

Au existat inclusiv „zone de impenetrație” în care „nu a fost admisă nici o literă românească”[49]. Din aceste zone făceau parte în primul rând orașele și plasele de pe fosta frontieră româno-maghiară. În orașele Satu Mare, Baia Mare, Zalău și Salonta nu a existat nici un învățător român[50]. La Carei, județul Satu Mare, în luna februarie 1943, „din ordinul învățătoarei au fost arse cărțile românești”[51].

---

[42] *Loc. cit.*.
[43] *Ibidem,* p. 5.
[44] ANR, DJSM, Fond *Acte ecleziale,* dosar 292/1941, f. 67.
[45] *Loc. cit.*
[46] *Loc. cit.*
[47] *Loc. cit.*, p. 7, adresa Oficiului protopopesc greco-catolic român Medieșu Aurit, 10 august 1941.
[48] ANIC, fond *PCM,* dosar 48/1942, f. 380.
[49] *Loc. cit.,* p. 348
[50] *Loc. cit.*
[51] M. Fătu, *Din istoria Transilvaniei. Documente (1931-1945)*, Timișoara, 1999, p. 293, „Consulatul General regal al României din Cluj informează pe delegatul Marelui Stat Major despre arderea cărților românești”.

Elevii care nu cunoşteau limba maghiară fie au renunţat la şcoală, fie au fost nevoiţi să se refugieze. În declaraţiile date de aceştia comisiilor pentru ajutorarea refugiaţilor, constituite la nivelul prefecturilor judeţelor din regiunea de graniţă româno-ungară, se precizează modul în care au fost trataţi de autorităţile locale ungare. Tarţa Ghe. Aurel din Lipău, judeţul Satu Mare, declara: „comandantul de la premilitari i-a ameninţat pe cei ce nu ştiu ungureşte cu împuşcarea"[52].

Cordoş Ioan din Medieş arăta că „locuitorii care au cerut şcoală au fost bătuţi"[53], iar Sucigan Gheorghe din Cehal declara că „neştiind ungureşte nu a putut continua studiile"[54]. Silaghi Dumitru din Tătăreşti precizează că erau „maltrataţi la premilitărie pentru că au vrut ca în şcoală să se înveţe şi româneşte"[55]. Moraru Alexandru din Moftinu Mic, după trecerea prin punctul de frontieră Ciumeghi, descrie situaţia din comuna sa, unde „majoritatea o formează românii şi totuşi şcoala se predă în limba maghiară, iar dacă copiii nu ştiu ungureşte sunt pălmuiţi de învăţătorii unguri"[56].

În informările periodice trimise de preoţi după eliberare, în anul 1945, se arăta efortul depus de aceştia pentru redeschiderea şcolilor româneşti şi reintroducerea învăţământului în limba română, „în prezent, fiind în ţara noastră românească, copiii ce şi-au uitat limba învaţă în limba lor maternă, care foştii stăpânitori prin orice mijloace au încercat să o suprime"[57].

Preotul de la Chilia, judeţul Satu Mare, îşi exprima bucuria eliberării: „cu ajutorul lui Dumnezeu armistiţiul român-rus a adus cu sine ca şi noi să ne ţinem de România, şi astfel şi şcoala noastră să fie românească, cum - cu durere - în cei patru ani nu a putut să fie!"[58].

În parohia Boghiş „elevii şcolari sub stăpânirea maghiară au fost trataţi foarte rău"[59], scrie preotul paroh la 12 noiembrie 1945.

În totalitatea sa învăţământul în limba română a avut foarte mult de suferit, chiar şi în cadrul puţinelor secţii româneşti fiind numiţi învăţători maghiari, iar cei români erau foarte des mutaţi de la o şcoală la alta, sau constrânşi să se refugieze.

Din totalul celor 4700 de învăţători români care profesau în Transilvania până la data arbitrajului, în anul 1942 erau refugiaţi un număr de 3900[60].

În judeţele Satu Mare, Sălaj, Maramureş şi Bihor, în anul şcolar 1940/1941 au funcţionat „251 de şcoli primare româneşti"[61], dar în cea mai mare parte cu învăţători maghiari.

Învăţământul secundar românesc se confrunta cu aceeaşi situaţie dificilă, din totalul de 800 de profesori existenţi în 1940, după arbitraj au mai rămas doar 160.

Învăţământul superior era într-o criză identică, Academia teologică de la Oradea şi-a încetat activitatea, iar cea de la Cluj şi-a redus-o substanţial ca urmare a refugierii cadrelor didactice.

Foarte mulţi elevi şi studenţi s-au refugiat în România pentru a-şi putea continua studiile în limba română. Pentru cei rămaşi acasă taxele impuse de statul maghiar erau atât de mari încât puţini părinţi îşi permiteau să le plătească.

În perioada 20 septembrie 1940 – 1 decembrie 1943, în fişierul central al Comisariatului al Refugiaţilor din Transilvania de Nord au fost înregistraţi 218.927 refugiaţi, din care:

- Studenţi şi elevi: 24.083
- Profesori şi învăţători: 5.429
- Preoţi: 1.254.[62]

---

[52] ANIC, Fond *Delegatul Marelui Stat Major pe lângă Comisia Germană de ofiţeri 1941-1944*, dosar 12/1942, f. 43.
[53] *Loc. cit.*, f. 42.
[54] *Loc. cit.*, f. 43.
[55] *Loc. cit.*, f. 48.
[56] *Loc. cit.*, dosar 16/1943, vol. II, f. 195.
[57] Muzeul Judeţean Satu Mare, (MJSM), Fond *Protocoale de acte şi corespondenţe ale parohiilor din judeţ* (1910-1945), f.40, scrisoarea preotului din Culciu Mic.
[58] *Loc. cit.*, f. 54., scrisoare datată 20 aprilie 1945.
[59] *Loc. cit.*, f. 32.
[60] ANIC, fond *Ministerul Afacerilor de Interne*, *Comisariatul General al Refugiaţilor şi Evacuaţilor din Nordul Transilvaniei*, f. 42.
[61] C. Grad, *Aspecte ale ocupaţiei...*, p. 650.

Şcoala în limba română, în Ardealul cedat, se transformase într-o „cumplită parodie”[63], iar învățământul era unul din cele mai importante mijloace de maghiarizare. Rolul preoților în păstrarea şcolii şi limbii române devenise covârşitor, tot lor revenindu-le misiunea de a se „îngriji ca părinții să nu întârzie a-şi împlini datoria de a cere, în tot locul unde e cazul, învățământ românesc şi şcoală de stat”[64]. Cererile părinților erau impuse prin legislația maghiară, dar, în unele cazuri, autoritățile locale maghiare au considerat că semnăturile părinților au fost falsificate, motivându-se astfel respingerea lor[65].

În complexitatea sa, învățământul românesc din Transilvania de Nord „a fost lovit de moarte, de noua stăpânire ungurească. Această stăpânire țintește, prin loviturile date şcolii, să ucidă nu numai prezentul dar şi viitorul limbii şi culturii române”[66].

Educația în şcolile maghiare avea puternice accente şoviniste, inculcând persuasiv ideea „revizionismului hotarelor”[67]. În cel mai prestigios liceu sătmărean, fostul liceu regal, care începând cu anul 1919 s-a numit Liceul „Mihai Eminescu”, iar din septembrie 1940 „Liceu crăiesc romano-catolic”, s-a introdus o rugăciune - imn care se rostea la începutul şi sfârşitul orelor şcolare: „Cred într-un Dumnezeu, cred într-o patrie, cred într-o dreptate dumnezeiască, cred în reînvierea Ungariei”[68]. Profesorii români de la acest liceu au fost expulzați de către autoritățile maghiare[69], din tabelul profesorilor care au funcționat la Liceul „Mihai Eminescu” între anii 1919-1944, reeşind că un singur profesor român exista în liceu, dr. Bălan Gavril, între 1943-1945, care preda religia şi limba latină[70].

Considerăm oportun a preciza că la acest liceu s-a înființat în anul 1859 prima catedră de limba română din județul Satu Mare, după eforturile susținute ale unei personalități de excepție, protopopul greco-catolic de Satu Mare Petru Bran (1821-1877), care a reuşit ca, începând cu anul 1862, să transforme liceul într-unul mixt, adică cu predare în limbile maghiară şi română. Tot Petru Bran a fost cel care a tipărit, la Satu Mare, prima carte în limba română: „Mărgăritare sau sentințe poetice, filosofico-morale-estetice”[71].

După moartea lui Petru Bran cel care i-a continuat opera şi a militat cu demnitate şi perseverență pentru emanciparea națională a românilor a fost o altă impunătoare personalitate a istoriei neamului românesc, preotul greco-catolic dr. Vasile Lucaciu (1852-1922). La data de 31 octombrie 1878 a fost numit profesor de religie şi limba română la acelaşi liceu, vorbindu-le ore întregi elevilor despre „ideile şi transformările sociale din Apus: dreptate, fraternitate şi libertate”[72].

Din nefericire pentru români, aceste drepturi firești le-au fost deseori încălcate, iar în anii 1940-1944 elevii români „erau jigniți şi batjocoriți în fel şi chip, cuvintele de valah puturos, valah opincar erau adresate zilnic. Mai regretabile erau agresările făcute românilor fără să fie vinovați. Vina o consituia faptul că erau născuți români”[73].

Acest tratament discriminator îi îndreptățea pe clericii vremii să considere că „din toate bunurile noastre morale şi materiale, poate şcoala a fost aceea care a suferit şi suferă, alături de biserică, mai mult, din partea noilor stăpâni”[74].

Misiunea preoților şi atitudinea manifestată în perioada arbitrajului de la Viena era evidențiată şi în scrisoarea trimisă de Inspectoratul Şcolar al Județului Bihor în anul 1945, către Episcopia română-unită de Oradea, inspectoratul aducând „calde mulțumiri preoților greco-catolici români din Eparhia

---

[62] ANIC, fond *Ministerul Afacerilor de Interne*, *Comisariatul General al Refugiaților şi Evacuaților din Nordul Transilvaniei,* dosar nr. 5/1942-1943, f. 42. Vezi şi Vasile Ciubăncan, *Populația județului Sălaj.1940-1944,* în *"AMP"*, XVII, 1993, Zalău.

[63] ANIC, fond *PCM,* dosar 48/1942, f. 355.

[64] ANR, DJSM, *loc. cit.,* p. 7.

[65] O. Traşcă, *op .cit.*, p. 337.

[66] ANIC, fond *PCM,* dosar 48/1942, f. 355.

[67] Aurel Socolan, Lucia Munteanu, *Liceul „Mihai Eminescu" Satu Mare. Monografie 1634-1994,* Satu Mare, 1994, p. 59.

[68] *Ibidem.*

[69] *Ibidem*, p. 48.

[70] *Ibidem*, p. 112.

[71] Claudiu Porumbăceanu, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar,* Satu Mare, 2000, p. 43-44.

[72] A. Socolan, L. Munteanu, *op. cit.,* p. 30.

[73] *Ibidem,* p. 48

[74] ANR, DJSM, *loc. cit.*, p. 8.

Orăzii, care în decursul celor 4 ani de grea robie ungurească au rămas singurele izvoare de cultură românească...Mulţi au suferit prigoane amare dar au luptat ca nişte adevăraţi apostoli şi eroi ai crezului nostru naţional, ducând steagul năzuinţelor de mai bine, la bun sfârşit"[75].

Analiza sutelor de documente istorice consultate, din numeroase fonduri arhivistice, ne îndreptăţesc a constata că politica şcolară a anilor 1940-1944 s-a înscris în ansamblul măsurilor discriminatorii promovate de guvernul maghiar, învăţământul în limba română fiind supus unor constrângeri şi îngrădiri abuzive şi permanente. Autorităţile maghiare au manifestat o reticenţă atât de mare faţă de cererile românilor de a înfiinţa şcoli confesionale încât toate au fost respinse[76], ba chiar mai mult, semnatarii lor au avut de suportat consecinţe nefaste, „unii au fost daţi afară din posturile pe care le deţineau, alţii au fost ameninţaţi cu pierderea pensiilor, iar cei mai mulţi au fost insultaţi şi bătuţi"[77].

În şcoli a fost interzisă predarea religiei în limba română, iar în întreg teritoriul Transilvaniei de Nord exista un singur liceu unde se preda în limba română, la Năsăud, liceu care printr-un ordin al Ministerului de Instrucţie maghiar a primit denumirea ungurească de „Magyar Kiralyi allami roman tanitasi neylvü Fögimnazium"[78], (Gimnaziul Regal Maghiar de stat cu învăţământ românesc), chiar dacă în anul şcolar 1940-1941 au fost doar 8 elevi maghiari. Liceul din Năsăud era considerat în acei ani drept „un adevărat templu"[79] în care trebuiau respectate toate tradiţiile româneşti, „continuitatea noastră pe aceste pământuri, cu tot ce avem mai scump – limbă, lege şi obiceiuri"[80].

Prin intermediul învăţământului a fost aplicată una din metodele cele mai asidue de maghiarizare, nu numai prin faptul că în şcoli se învăţa în limba maghiară, dar şi prin faptul că elevii români, în unele cazuri, erau înmatriculaţi ca şi unguri. De exemplu elevii de la şcoala din Andrid, judeţul Satu Mare, „au fost trecuţi în scriptele şcolare ca fiind de origine etnică maghiară"[81]. Nu puţine au fost situaţiile în care, la înscrierea copiilor la şcoală, acestora li se trecea în registrul de evidenţă o altă religie decât cea reală, fie romano-catolică, fie reformată. Numele copiilor români erau maghiarizate, li se interzicea dreptul de a vorbi în limba maternă, cărţile româneşti au fost distruse, chiar şi în puţinele clase româneşti învăţătorii erau maghiari[82].

Acest tablou susţinut de informaţiile documentare redă impedimentele cu care s-a confruntat şcola românească în anii arbitrajului de la Viena, alături de imixtiunile autorităţilor maghiare în viaţa confesională a comunităţilor româneşti, menite să ducă la schimbarea atitudinii identitare, cu scopul declarat al modificării raportului etnic în favoarea celui maghiar. Psihologia socială susţine conceptul modificării atitudinilor prin „educaţie şi persuasiune"[83], cu atât mai mult cu cât aceste atitudini se manifestă într-un context social, cultural şi istoric integrator"[84]. Regimul politic maghiar al anilor 1940-1944 a promovat persuasiunea extremistă cu rol de asimilare etnică şi anihilare a atitudinilor identitare româneşti, afectând negativ alteritatea specifică convieţuirii într-un teritoriu plurietnic.

Dramele trecutului pot constitui învăţământele istoriei, tocmai pentru a fi împiedicată recrudescenţa deznaţionalizării, prin generozitatea acceptării şi (re)cunoaşterii pluralităţii şi varietăţii culturilor[85], prin prevenirea transformării procesului de aculturaţie într-unul de asimilare.

---

[75] ANR, DJBH, fond *Episcopia greco-catolică de Oradea*, dosar 272/1944-1948, f. 75.
[76] O. Traşcă, *op.cit,* p. 337.
[77] ANIC, Fond *PCM,* dosar 48/1942, p. 345.
[78] *Ibidem*, p. 353.
[79] „Săptămâna", an XIV, nr. 400, 29 iunie 1941.
[80] *Ibidem.*
[81] ANIC, *loc. cit.,* p. 380.
[82] *Loc.cit.*
[83] Petru Iluţ, *Valori , atitudini şi comportamente sociale. Teme actuale de psihosociologie,* Iaşi, 2004, p.61.
[84] Alin Gavreliuc, *De la relaţii interpersonale la comunicarea socială. Psihologia socială şi stadiile progresive ale articulării sinelui,* Iaşi, 2006, p.75.
[85] Daniela Bălu, *Multiculturalitate şi identitate etnică,* Satu Mare, 2008, p.23.

School and religion. Legislative coercion

Abstract

The political – diplomatic actions, the economic interests and the military rising of Hitler's Germany, located in fourth decade of the XXth century in a campaign of hegemony on the European continent, which seemed to uncurbed, had adverse consequences for Romania, territorially divided by arbitrary decisions taken by the political powers of the age.

After the arbitration from Vienna, in 30 August 1940, the Romanians in Transylvania were confronted with a dramatic reality, under the new Hungarian dominance losing an extensive territory of Transylvania, the years 1940 - 1944 meaning suffering of dissipation Romanian families, refugees or expelled, the properties loss, political, economic and social discrimination, many coercive measures aimed to suppressing the Romanian identity and spiritual values.

Analysis of hundreds of historical documents found in numerous funds archive, justify our observation that the school policy of the years 1940 - 1944 was registered in all discriminatory measures promoted by the Hungarian government, education in Romanian language being exposed to permanent and abusive constraints and restrictions. Through education was applied one of the hardest method of Hungarization, not just the fact that schools are teaching in Hungarian, but also by the fact that Romanian pupils, in some cases, were registered as Hungarians. Names of Romanians children were assimilated in Hungarian names, they forbade the right to speak in their mother tongue, Romanian books was destroyed, even in the few Romanians classes, teachers were Hungarians. At the registration children in school, they are passed in the register of records another religion than the real, or Roman – Catholic, or Reformed.

The priests of the Romanian communities have made numerous efforts to establish religious schools, but, although the Hungarian law was apparently agree with their foundation, in reality all the applications were rejected by the Hungarian authorities.

Alegerile papaple reflectate în presa italiană a „anilor de plumb" (1970 – 1979)

Alina Marchiş

Italia anilor '70 se confruntă cu o perioadă dificilă sub toate aspectele. Anii '70 în Italia sunt ani de criză, ani marcați de agresivitatea partidelor, organizațiilor, formațiunilor şi grupărilor ce se folosesc în general de mijloace violente: greve, terorism şi asasinate, motiv pentru care au şi fost numiți „ani de plumb".

Se poate vorbi despre un sistem intrat în criză încă din primăvara anului 1968 când, în mediile universitare, izbucneşte contestarea sistemului democrat-creştin. Această mişcare este rapid înlocuită în 1969 de ample greve.

Inerția şi corupția lumii politice provoacă şi ea un fenomen de respingere, care generează creşterea fenomenelor extremiste.

La nivelul jurnalismului italian, anii '70 reprezintă o perioadă efervescentă şi contradictorie, caracterizată de mutații profunde în lumea informației, evidențiată de declinul unor publicații tradiționale, precum *Paese Sera*[1], şi de lansarea unor noi ziare, cel mai relevant fiind, fără îndoială, *La Repubblica*[2].

Raporturile între redacții şi proprietate traversează momente foarte critice, în special în ceea ce priveşte înlocuirea grupurilor întreprinzătoare şi al schimbului de directori.

Televiziunea a permis difuzarea informațiilor, în scurt timp, în localități îndepărtate pe întreg teritoriul Italiei. Astfel s-au introdus suplimentele în cadrul publicațiilor, pentru a cuceri noi cititori, dar mai ales pentru a stăvili concurența informației televizate.

Numărul grupărilor de jurnalişti şi publicişti a crescut în ritmuri frenetice, în special între anii 1971 şi 1974, când mai mult ca niciodată se intuia setea de ştiri despre o lume aflată într-o schimbare rapidă[3].

În perioada „anilor de plumb" şi-au adâncit rădăcinile numeroase procese care au caracterizat schimbările importante petrecute la nivelul societății italiene. Dintre aceste schimbări, care au avut loc în deceniul chinuitor al anilor '70, o mare relevanță o are orientarea spre stânga a țării când, la alegerile din 1976 şi 1979, comuniştii câştigă peste 30% din voturi.

La alegerile administrative şi politice, distanța între comunişti şi democrat – creştini se reduce, de la 10 la 2 procente[4], o influență asupra acestui rezultat având-o şi scandalurile politico – financiare în care au fost implicați oameni politici importanți din sânul democrat – creştinilor, scandaluri care au avut ca efect pierderea încrederii electoratului în PDC. Aceste scandaluri au afectat şi instituția prezidențială când, în vara anului 1978, a fost nevoie să se organizeze alegeri anticipate, ca urmare a demisionării lui Giovanni Leone din funcția de preşedinte al Italiei, de asemenea implicat în aceste scandaluri.

În afară de acest caz, unic în istoria Italiei, alegerile prezidențiale nu au atras atenția ziarelor într-o măsură aşa de mare.

Anul 1978 aduce în atenția presei şi un alt tip de alegeri, mai neobişnuite şi care, se poate spune că au făcut legătura cu prezentul, dacă ne gândim la faptul că atunci a fost ales în funcția de Suveran Pontif, Papa Ioan Paul al II – lea. Impactul ***alegerilor pontificale*** din 1978, asupra opiniei publice, a fost cu atât mai mare cu cât, de la începutul lunii august şi până la jumătatea lunii octombrie a aceluiaşi an, în funcția pontificală s-au succedat trei papi: Papa Paul al VI – lea (Giovambattista Mantini), Papa

---

[1] *Paese Sera (Țara în Amurg)* – ziar apărut la Roma, de orientare comunistă, fondat în 1949. În 1979 intră în criză datorită concurenței noului editorial condus de E. Scalfari *La Repubblica*. Între anii 1967 şi 1982 directori au fost: G. Cingoli, A. Passetti, A. Coppola şi G. Fiori

[2] *La Repubblica (Republica)* - ziar înființat la Roma în 14.01.1976 de Eugenio Scalfari, tipărit în format tabloid. Inițial proprietatea era subdivizată în mod egal între grupul „*L'Espresso*" şi „*Mondadori*"

[3] www.italianpressdigest.com

[4] *Enciclopédie BORDAS: 1970 – 1979*, p. 363

Ioan Paul I (Luciani Albino) şi Papa Ioan Paul al II – lea (Karol Wojtyla). Din aceste motive anul 1978 a fost numit şi „anul celor trei papi”[5].

Până în luna august 1978, în funcția de Suveran Pontif al Vaticanului s-a aflat Papa Paul al VI – lea. După 28 de ani de pontificat, la 81 de ani, un atac cardiovascular i-a fost fatal.

În dimineața zilei de 6 august, Papa Paul al VI – lea a anunțat că va da spre publicare discursul pe care îl pregătise, un discurs prin care invita italienii să mediteze la problemele cu care se confrunta societatea: şomaj, creşterea numărului infracțiunilor, care au ajuns să ia proporții înspăimântătoare. Era un nobil mesaj care după moartea sa a căpătat valoarea unui testament moral.

În seara aceleaşi zile, la ora 17, în timp ce papa participa la slujba religioasă, a survenit criza cardiacă. La ora 21:44 secretarul său personal anunța moartea papei: „Cu profundă întristare şi durere, trebuie să vă anunț că Papa Paul al VI – lea s-a stins din viață, în această seară, 6 august 1978”[6].

În articolul său din *Gazzetta di Mantova*[7], Gastone Garone îl caracterizează în linii mari pe cel care a fost Papa Paul al VI – lea. Era supranumit şi „Papa pelerin” pentru că până la el nici un alt papă nu călătorise atât de mult. A fost primul papă care a pus piciorul în „Locurile Sfinte”, primul care a vizitat Asia, Africa, America Latină, primul care a ajuns la ONU. A ştiut să-şi ascundă bine problemele de sănătate care nu-i dădeau pace. Când acestea l-au împiedicat să plece la Friuli (Italia) după producerea unui dezastruos cutremur, papa s-a gândit să demisioneze. „Nu poți fi papă în aceste condiții” a declarat el. Apoi resemnându-se a continuat să-şi îndeplinească funcția pontificală ca pe o cruce pe care trebuia să o ducă până la moarte. Conform lui Gastone Garon, cu doar câteva zile înainte de a muri, Papa Paul al VI – lea ar fi declarat: „Văd apropiindu-se sfârşitul vieții mele”[8].

La 27 august 1978, ziarele anunță alegerea unui nou papă. Acesta a fost Patriarhul din Veneția, Luciani Albino, în vârstă de 61 de ani. Viața acestui papă începe în sărăcie. De origini umile, este fiul unui muncitor socialist emigrat în Germania iar mai apoi în Argentina. Întors în Italia a ajuns lucrător la fabrica de sticlă din Murano. Despre Luciani Albino se ştia că nutreşte o veche pasiune pentru jurnalism şi manifestă o mare sensibilitate în ceea ce priveşte problemele sociale.

Noul papă îşi va lua numele de Papa Ioan Paul I. Era pentru prima dată când un papă îşi lua două nume. O altă premieră în alegerea noului papă a fost rapiditatea cu care s-a desfăşurat conclavul. Au fost necesare aproximativ nouă ore pentru ca Luciani Albino să oțină 75 de voturi din 111. Dacă pentru clerici alegerea părea să fie una normală, oamenii de rând păreau oarecum surprinşi în fața acestor două premiere iar ziarele au dedicat pagini întregi acestui subiect (*Corriere della Sera*[9] a rezervat 5 pagini pentru a trata această temă).

Când a venit din Veneția la Vatican, se ştia vag despre Papa Ioan Paul I că avea ceva probleme de sănătate. Încă de tânăr a suferit de tuberculoză. Boala s-a agravat datorită suprasolicitării şi a crizelor interioare ale lui Luciani care nu se simțea la înălțimea sarcinii pe care o avea. În cele din urmă nu a reuşit să facă față şi la 28 septembrie a murit de infarct, după doar 33 de zile de pontificat[10].

La câteva ore după ce se anunță decesul, au început să circule zvonuri prin Roma despre „misterele” în care era învăluită moartea lui Albino Luciani. Hotărârea autorităților de la Vatican de a nu permite efectuarea autopsiei nu făcuse altceva decât să alimenteze aceste suspiciuni, dând naştere legendei conform căreia papa ar fi fost otrăvit.

Unul dintre cei care considerau această teorie deosebit de ridicolă era fostul său secretar personal la Veneția timp de şapte ani. Acesta spunea: „S-a dărâmat sub o povară mult prea grea pentru umerii săi fragili şi sub greutatea imensei sale singurătăți”[11].

Gianni Baget Bozzo scria, în ziarul *Avanti*[12], că povara misiunii sale l-ar fi consumat pe Luciani Albino într-o lună, cât într-un deceniu. În caracterizarea pe care i-o face ziaristul, Papa Ioan Paul I este

---

[5] *Enciclopédie BORDAS: 1970 – 1979*, p. 129

[6] *Gazzetta di Mantova*, 1978, nr. 216, p. 1

[7] *Gazzetta di Mantova (Gazeta de Mantova)* – aparține Cooperativei Industriale Editoriale din Mantova. Directori: G. Eramo (11.05.1968 – 18.03.1981)

[8] *Gazzetta di Mantova* , 1978, nr. 216, p. 1

[9] *Corriere della Sera*, 1978, nr. 201, p. 1

[10] Bruno Vespa, *Storia d'Italia da Mussolini a Berlusconi*, Ed. Mondadori, Milano, 2004, p. 230

[11] Carl Bernstein, Marco Politti, *Sanctitatea Sa Ioan Paul al II – lea şi istoria secretă a timpurilor noastre*, Ed. Papyrus, Oradea, 1999, p. 164

prezentat ca un papă pe care poporul îl vedea ca pe un tată care le vorbeşte copiilor care descopereau, într-o manieră simplistă, mersul lumii. El a cucerit inimile credincioşilor tocmai cu acest limbaj simplu[13].

La 16 octombrie este ales noul papă în persoana lui Karol Wojtyla, polonez de origine. După 445 de ani, cardinalii de la Vatican au ales un papă care nu este italian. Alegerea sa a întrerupt nu numai o tradiție care din 1523, de la moartea papei olandez, Adriano al VI – lea, a avut o succesiune neîntreruptă de papi italieni, dar este primul Suveran Pontif care vine dintr-o țară est-europeană, care a cunoscut profunde transformări în regimurile sociale şi politice sub conducerea partidelor comuniste.

Acesta şi-a luat numele de Ioan Paul al II – lea. Decanul Colegiului Sacru l-a numit „Papă catolic pentru Biserica catolică".

Presa italiană acordă, şi de această dată, o mare importanță acestui eveniment, mai ales că o asemenea alegere este considerată o „alegere istorică" dar, în acelaşi timp, o „alegere curajoasă".

L'Osservatore Romano[14] vedea în noul Suveran Pontif un „punct de referință pentru toți oamenii care cred în valorile spirituale ale păcii şi ale înțelegerii între popoare"[15].

Giovanni Spadolini dedică şi el un articol acestui eveniment, în ziarul *La Stampa*. Ținând cont de originea şi cultura papei, Spadolini vede în Ioan Paul al II – lea un papă care cunoaşte bine realitatea actuală care are o misiune universală. Ziaristul îl caracterizează astfel: „Cardinalul Wojtyla este un Luciani mai cult şi mai ales un Luciani polonez". *La Stampa*[16] redă în paginile sale şi primul discurs al noului papă, rostit imediat după alegerea sa. Cuvintele sale întăresc scurta caracterizare făcută de Spadolini „Dragi frați şi surori, toți suntem încă îndurerați după moartea iubitului nostru Papă Ioan Paul I. Şi iată sfinții lor, cardinalii, au chemat un episcop la Roma, dintr-o țară îndepărtată, însă întotdeauna atât de aproape în comuniunea credinței şi a tradiției creştine [...]. M-am temut să primesc această nominalizare dar am făcut-o din supunere față de Tatăl Nostru, şi în credința deplină în Sfânta Fecioară Maria"[17].

Evenimentul este dezbătut pe larg şi în primele două pagini ale ziarului *L'Unità*[18].

Alegerea Lui Karol Wojtyla în funcția de Papă este considerată o alegere fără precedent. Eugenio Scalfari scria, în articolul *O noutate istorică şi pozitivă*, că odată cu „alegerea lui Karol Wojtyla, Biserica demonstrează că este una dintre cele mai tinere dintre instituțiile existente. Avem de-a face cu un sacerdot care cunoaşte dificultățile şi virtuțile"[19].

În aceeaşi publicație, Alceste Santini scrie cuvinte înălțătoare la adresa Sanctității Sale: „Un intelectual, un teolog în care calitățile umane sunt dublate de o spiritualitate profundă şi mai ales de echilibru"[20].

Papa Ioan Paul al II – lea s-a dovedit a fi mai mult decât demn de cuvintele acestea, un adevărat punct de referință şi un echilibru pentru creştinismul universal – un papă fără precedent, politician divin, ambasador al păcii.

---

[12] *Avanti (Înainte)* – organ al PSI tipărit la Roma de editura omonimă. Directori: G. Arfè (23.01.1969 – 18.07.1976), P. Vitorelli (până în 9.06.1978) şi Bettino Craxi (până în 9.09.1981)

[13] *Avanti*, 1978, nr. 233, p. 1

[14] *L'Osservatore Romano (Observatorul Roman)* – cotidian politico-religios, apărut la Vatican, gestionat de R. Manzini (1.04.1960 – 4.01.1977) şi apoi de V. Volpini (până în 1984)

[15] *L'Osservatore Romano*, 1978, p. 1

[16] *La Stampa (Tiparul)* – cotidian apărut la Torino, condus de A. Ronchey (5.12.1968 – 4.05.1973), apoi de A. Levi (până în 6.09.1978) şi G. Fattori (până în 10.02. 1986)

[17] *La Stampa*, 1978, nr. 241, p. 1

[18] *L'Unità (Unitatea)* este un ziar al PCI difuzat fie în chioşcurile de ziare , fie prin intermediul rețelei militante (în special în zilele festive). E condus de A. Tortorella (21.10.1970 – 11.04.1975), apoi de L. Pasolini (până în mai 1977) şi A. Reichlin (până în 31 decembrie 1981).

[19] *L'Unità*, 1978, nr. 244, p. 2

[20] *Idem*, p. 1

Bibliografie:

I. Presă:

1. *Avanti*, 1970, 1978
2. *Avvenire*,1977 – 1978
3. *Corriere della Sera*, 1978
4. *Gazzetta di Mantova*, 1978
5. *Il Giornale*, 1976, 1978
6. *Il Messagero*, 1974, 1978
7. *L'Osservatore Romano*, 1978
8. *Paese Sera*, 1976, 1978
9. *La Repubblica*, 1976 - 1978
10. *La Stampa*, 1974, 1978
11. *Umanità*, 1972, 1978
12. *L'Unità*, 1978

II. Lucrări speciale:

1. ***, *Giornali:1970 –1979. Gli anni di piombo*, Ed. Contemporanea, 1999
2. ***, *Storia 3*, Ed. Scolastiche Bruno Mondadori, Milano, 1984
3. Berstein Carl, Politti Marco, *Sanctitatea sa Ioan Paul al II – lea şi istoria secretă a timpurilor noastre*, Ed. Papyrus, Oradea, 1999

III. Lucrări generale:

1. ***, *Regimurile fasciste şi totalitare din Europa*, Ed. Militară, Bucureşti, 1983
2. Hobsbawn Eric, *Secolul Extremelor*, Ed. Lider, Bucureşti, 1998
3. Procacci Giuliano, *Istoria italienilor,* Ed. Politică, Bucureşti, 1975
4. De Rosa Gabrielle, *Storia contemporanea*, Ed. Minerva Italica, 1983
5. Vespa Bruno, *Storia d'Italia da Mussolini a Berlusconi*, Ed. Mondadori, Milano, 2004

IV. Dicţionare şi enciclopedii:

1. ***, *British Encyclopedia*
2. ***, *Enciclopédie BORDAS: 1970-1979*
3. ***, *Il mio primo dizionario Larus della lingua italiana*, Ed. Larus, Bergamo, 1993
4. ***, *Il mondo contemporaneo. Enciclopedia di storia e scienze sociale*, Ed. Nuova Italia, Firenze, 1981
5. Carol Anne, Garrigues Jean, Ivernel Martin, *Dicţionar de istorie al secolului XX*, Ed. All, Bucureşti, 2000
6. Popa M.., Horia M.C., *Mică enciclopedie de istorie universală*, Ed. Iri, Bucureşti, 1993

V. Pagini web:

1. www.italianpressdigest.com
2. www.ragionpolitica.it
3. www.repubblica.it
4. www.corriere.it
5. www.informagiovani.com

Papal elections as seen in the Italian press of "the lead years" (1970 – 1979)

Abstract

The period of „the lead years" is one of the most painful chapters of the ultracontemporary history of Italy. Althought it does not represent pure reality, the Italian press of the `70s offers valuable information of the reality in those times.

In the hereby work I develped the Italian elections as seen in the Italian press of the `70s. The image of the painful decade of „ the lead years" in the Italian press is of an insecure and hectic world. Passing the law of divorce and of abortion in a catolic country is the proof of the fact that, during that period, Italy was undergoing a process of profound transformations which resulted in a democratic gain of some individual liberties. The circumstances of the presindential and pontifical elections, succeded themselves to shock the public opinion.

În căutarea unor rădăcini inexistente. Arheologia identității în romanul postmodernist englez

Kereskényi Sándor

Anglia între tradiție şi modernitate

Oare care au fost motivele care au făcut ca o națiune cândva în avangarda dezvoltării industriale să devină o țară cu o evoluție economică dificilă? Unii dintre antropologi, filozofi, istorici, politologi, sociologi credeau chiar că obsesia economică a pătruns în societatea engleză într-un fel mai puțin profund decât în cea americană, englezii au un ideal mai măreț decât câştigul economic. (1) Astfel, încetinirea progresului industrial nu trebuie să reprezinte un factor de neliniște, pentru că favorizează procesul de salvare a sufletului englez, al modului de viață tradițional, de redescoperire a valorilor tipice vieții rurale şi chiar a gentlemanului. (2)

Alții, ca neoliberalul Anthony Giddens, au afirmat că „vechea şi frumoasa Anglie" s-a destrămat definitiv. Alternativa la dezvoltare nu este o țară cu orașe mici şi liniştite, între care circulă trenuri care înaintează încet peste câmpurile verzi. Alternativa este, în schimb, reprezentată de așezările dezvoltate pe lângă cartierele industriale ale marilor orașe, de străzile pline de violență, de fabricile învechite şi de existențe frustrate. (3)

După 1980 creşterea lentă, dar de neoprit, a inflației începe să amenințe toată societatea. Criza alimentează un răspândit sentiment de nesiguranță şi coborârea Marii Britanii în clasamentul națiunilor. În acest timp, se conturează o silențioasă revoluție dintre sexe, expresie a schimbărilor la fel de profunde care se petrec în societate. În cultură tema rasismului şi problema relației dificile între etnii diferite ocupă o poziție centrală începând din anii '70. Dacă în plan politic alegerea cea mai semnificativă (şi controversată) este aprobarea în 1981 a *British Nationality Act*, în domeniul cultural discuțiile asupra noilor forme ale identității naționale aduc în scenă câțiva autori, destinați a însemna, prin prezența lor inovativă, literatura în timpul ultimei părți a secolului, deschizând o etapă care vede o înnoire radicală a strategiilor narative, prin amestecul – experimentat deja de noul roman francez sau de columbianul Gabriel Garcia Marquez – de realitate şi ficțiune, ironie şi parodie, pe lângă contaminarea unor genuri literare cândva distincte.

Acel „old merry England" mult evocat de către romantici, nostalgia începuturilor evului mediu englez, amintirea regelui Arthur şi cavalerilor săi, regelui Richard Inimă de Leu sau al lui Robin Hood, blândețea primitoare a codrului din Sherwood, ospitalitatea mult mai puțin primitoare a şerifului din Nothingam, s-au pierdut definitv, parcă după o trezire dintr-un somn care trebuie uitat cât se poate de repede. Noua Anglie este un țărm al realităților neliniştitoare – cu oameni hoinărind printr-o ceață care amintește zilele de tristețe ale unei copilării pline de aventuri întunecate.

Romanul anglo-saxon în anii '70 s-a dezvoltat în direcția denumită *historiographic metafiction* (Linda Hutcheon), unde a primat tematica pseudo-istorică, în timpul când cercetările de teoria şi istoria literaturii, în mare parte, au fost înlocuite cu *cultural studies*, referitoare la relația dintre literatură şi cultură (teatru, muzică, film, arte plastice, muzeologie, ba chiar şi la orientările politicii culturale). Romanul englez – care prin tradițiile sale realiste, era capabil pentru *reprezentarea apartenenței naționale* – parafrazează şi intertextualizează disoluția identității anglo-saxone, căutând noi structuri mentale de identificare a simbolismului etnico-religios. Identitatea națională a englezilor a suferit foarte mult din cauza controverselor legate de multietnicitate, care a devenit treptat o realitate cotidiană în vechiul Albion, iar modelele de identitate recâştigate ca ceva însuflețitor şi providențial.

Reinventarierea istoriei

Adevărata revoluție în domeniul romanului vine din America Latină printr-un roman care apare în 1967, obținând îndată un mare succes internațional. Acest roman a răsturnat canonul poetic, perceperea istoriei şi orizontul de aşteptare a cititorilor. Este vorba despre *Un veac de singurătate* al scriitorului latino-american Gabriel Garcia Marquez. Prin acest roman punctul de referință al căutării literare părăseşte Europa, începând un proces de comparare şi de sinteză a diferitelor forme expresive,

destinat să devină caracteristica cea mai importantă şi mai semnificativă a ultimei părți a secolului XX-lea. Acest fapt se petrece pentru că romanul lui Marquez, pe de o parte, se încadrează suficient în canoanele Occidentului încât să poată fi înțeles şi pe de altă parte, îi este suficient de străin pentru a oferi o cale de ieşire problemelor de ordin simbolic sau formal, care îi preocupă pe autorii europeni. (4)

Folosirea timpului la Marquez este, într-adevăr, revoluționară, pentru că propune un prezent perceput în perspectiva unui trecut, de care depinde viitorul. Astfel se produce nu numai *reconsiderarea conceptului de istoricitate*, dar şi *reinventarierea faptelor istorice propriu-zise*. Prin această strategie, reuşeşte să concilieze timpul mintal, personal şi timpul calendaristic, aliniind, alăturând, rând pe rând, în pagină, subiectiv şi obiectiv, real şi fantastic, adevăruri interioare şi date istorice, cu o atitudine de trubadur sau de narator popular uitat de mult de scriitori europeni, inaugurând, de fapt, o nouă perioadă a literaturii. Acest model scriitoricesc a fost ulterior aspru criticată de eseistul şi romancierul italian Umberto Eco (care a vorbit, chiar, despre nevoia culturală a unui nou ev mediu), dar dezvoltată şi redimensionată pe tărâm englez de Salman Rushdie.

Rushdie (născut la Bombay, în 1947, pakistanez de adopție, naturalizat britanic) susține, că în Anglia problema rasismului nu priveşte doar minorități periferice, ci reprezintă aspectul cel mai evident al crizei unui întreg sistem cultural, a percepției de sine din partea unei societăți care ar voi să recupereze stereotipurile cele mai uzate ale trecutului său colonial, pentru a se sustrage confruntării cu ceea ce este „diferit". După scriitor, singura soluție este refuzul ierarhiilor, şi introducerea unui pluralism valoric. Romancierul (5) profesează *un scris strălucit*, un roman cu structură deschisă, cu o tramă care se ramifică în timp şi în spațiu, un *colectivism metodologic* de inspirație plenară a existenței umane.

Oameni „traduşi", „duşi mai departe" – aşa sunt eroii lui Rashdie. Se consideră că în *traducere* se pierde întotdeauna ceva – Rashdie aderă la teza că se şi poate câştiga ceva. Înțeleasă ca sinonim al *migrației*, traducerea este semnul trecerii dintr-un loc într-altul, presupune desprinderea de un ținut, traversarea uneia sau mai multor granițe, ajungerea într-un *loc necunoscut*. Această topică devine însă treptat mitologică – în sensul proliferării unor alegorii, embleme şi simboluri aparținând unei contextualizări culturale de o diversitate uimitoare.

Prin trilogia alcătuită din *Copiii din miezul nopții* (1981), *Ruşinea* (1983) şi *Versetele satanice* (1988), Rushdie reuşeşte să deschidă o nouă (şi foarte fertilă) cale pentru proza narativă de limbă engleză, devenind după aprecierea lui Milan Kundera, unul dintre principalii reprezentanți contemporani a ceea ce de acum ne-am obişnuit să numim *world literature*. Rushdie, şi conform spuselor lui Ian McEwan, posedă o mare cultură romanească şi scrie o proză în care fantezia frânge regulile verosimilității, devenind un precursor recunoscut şi apreciat al postmodernismului.

O strategie diferită de cea aleasă de Rushdie, în căutarea identității, într-o lume conflictuală şi multietnică, este propusă de Vidiadhur S. Naipaul (Trinidad, 1934, urmaş al indienilor aşezați în Caraibe, naturalizat britanic în 1957, laureat al premiului Nobel pentru Literatură în 2001). În opera lui, suferința pentru pierderea patriei-mamă reprezintă axa în jurul căreia gravitează o investigație complexă şi foarte rafinată sub aspect cultural şi stilistic. Scriitorul însă nu se refugiază în „localism", ci propune întâmplări cu fundal geografic diferit, străbătute de amărăciune, ironie, de satiră, de milă față de indivizi habitând fără personalitate, striviți sub povara istoriei etnico-naționale şi mondiale. (6)

Marile romane ale sale – *O casă pentru Mr. Biswas* (1961), *Un teritoriu al întunericului* (1964), *Enigma reîntoarcerii* (1987) – subliniază că *orice lucru are în începutul său geneza sfârşitului*. Deosebirea față de Rushdie este esențială. La Rushdie, de fapt, procesul de „traducere" se realizează printr-o sinteză optimistă a unor trasee diferite, dar nu alternative, în celălalt, căutarea identității alunecă în pesimism lugubru, confirmat de sublinierea procesului de neoprit al decadenței (care la un moment dat apropie Anglia de Trinidad-Tobago!).

„Pierderea centrului" izbăvitor, analizată de Naipaul cu un sarcasm rar întâlnit în literatura universală, se bazează pe experiență personală, nu pe cea colectivă, pe un *individualism metodologic* foarte penetrant – într-adevăr scriitorul elaborează *o adevărată metafizică a ideii de călătorie*, alternând spre încântarea cititorului, relatarea unor experiențe subiective şi înserări eseistice. Această estetizantă (şi etizantă) recuperare a trecutului (care cuprinde partea întunecată a istoriei omenirii de la infernul prezentat din epopeile homerice, trecând apoi prin Dante şi până la noaptea faustiano-

walpurgiană a lui Goethe sau până la somnul fatal din *Finnegan's Wake* al lui Joyce, parcă oglindind toate aventurile nefaste ale geniului uman) ajunge uneori la concluzii sinistre: „S-ar putea ca astăzi vechiul vis nostalgic al unei societăți fără clase să fie realizabil. Totuşi suntem prea mulți şi ar fi nevoie de o drastică scădere a populației."

Postmodernismul – ca realitate socială şi istorică

În realitate, populația nu se diminuează deloc. Însă cu adevărat semnificativ – în Anglia, ca şi în alte țări – este faptul că îşi schimbă originea etnică în virtutea fluxurilor migratoare. Importantă în anii '80 este progresiva globalizare a proceselor economice, care aduce în stare de criză vechiul concept de „stat-națiune". Acesta este esența „condiției postmoderne", de care se ocupă într-un celebru eseu din 1979, filozoful francez Jean-Francois Lyotard, subliniind influența transformărilor tehnologice asupra cunoaşterii şi impactul lor asupra proceselor de transmitere a cunoştințelor.

Lyotard începe cu critica statului postcapitalist (care, după Daniel Bell, este un uriaş incapabil de autocunoaştere), dar totodată contrazice şi pe Robert Nozick în privința „statului minimal" care, după el, ar funcționa numai în utopiile neoliberaliste. Apoi vorbeşte despre disecare izvoarelor cosmopolitismului modernist, aparținând cândva unui iluminism generos dar naiv. „Statul va începe foarte curând să pară un factor de opacitate [...], în contrast cu necesitatea unei <transparențe> a comunicării, care evoluează în paralel cu comercializarea cunoaşterii – conchide Lyotard (7). Motivul adevărat al crizei modelului lansat de Margaret Thatcher în 1975 se află, poate chiar în apărarea până la capăt a „statului-națiune", într-un moment istoric care asistă la eşecul acelui proiect.

Dacă noii adepți britanici ai liberei inițiative (sau al statului minimal) se dovedesc în stare să se situeze pe culmea valului istoric în timpul primelor mandate ale guvernării Thatcher, nu par la fel de abili, spre sfârşitul anilor '80, în a propune o idee credibilă (şi care poate fi împărtăşită) a viitorului. O dovedesc, spre exemplu, atitudinile față de integrarea europeană – privit mai curând, ca un pericol, decât ca o indubitabilă şi chiar prețioasă oportunitate.

În interiorul acestui cadru trebuie introdusă scăderea lentă a consensului față de Thatcher, aceasta fiind accelerat de o gravă recesiune economică, care izbucneşte după căderea Bursei în 1989, provocând o nouă inflație, o creştere ulterioară a şomajului. Sub aspect cultural totul devine „ineficient" şi „învechit" – eşecul proiectelor de transformare a unor vaste zone ale capitalei parcă oglindeşte acest lucru. Mult lăudata „mână invizibilă" a pieței a construit o Anglie pe măsurile postmodernismului, dar a distrus credibilitatea culturală şi politică a conservatorismului şi tradiției. *The Economist* scria în martie 1984, că eficiența liberei inițiative şi libertatea politică nu se vor împăca niciodată – sau cel puțin nu în timpul „erei Thatcher". Condiția postmodernă, analizată de Lyotard, constă în căutarea desperată asupra „traducerii" şi asupra „noii identități", dragă lui Rushdie şi Naipaul.

Un alt maestru venerat al romanului postmodernist englez este Umberto Eco, în primul rând cu *Numele trandafirului* (1980), care – fiind *an intellectual mistery combining semiotics in fiction, biblical analysis, medieval studies and literary theory, illustrates the concept of intertextuality or the inter-connectedness of all literary works* (Linda Hutcheon) – inspiră căutări intelectuale, deşi care, la rândul lor, s-au inspirat din *Glastonbury Romance* (1932) al lui John Cowper Powys. Celălalt maiestru, este netăgăduit, argentinianul Jorge Luis Borges, investigatorul marilor enigme intelectuale, fascinante întotdeauna pentru literatura engleză, fidel tradițiilor sale raționaliste. (8)

Julian Barnes

Exemplul cel mai interesant este cel al lui Julian Barnes (fratele filozofului celebru Jonathan Barnes), scriitor înzestrat cu o ironie fină şi cu o mare capacitate inventivă. Barnes (Leicester, 1946) în 1968 a absolvit limbi moderne la Oxford, lucrând apoi trei ani ca lexicograf pentru *Oxford English Dictionary*. A mai fost redactor la *Times Literary Supplement*, editor la *News Statesman* şi editor pentru literatură la *Sunday Times*, devenind în sfârşit corespondent la Londra pentru *New Yorker* (1988-1995), iar din 1996 este profesor universitar la Cambridge GB, fiind doctor de ştiințe filologice din 1990.

Într-un interviu acesta spune: „Eu am crescut într-un loc care pare o comunitate înrădăcinată, dar care în realitate este plin de oameni fără rădăcini. Pentru că lipsa de rădăcini este întipărită în psihic, reprezintă o trăsătură a ceea ce suntem." Cititor neobosit şi totodată critic al lui Roland Barthes, Jean Baudrillard, Donald Davidson, Jacques Deridda, Michel Foucault, Jürgen Habermas, Charles Jencks, Julia Kristeva dar şi a lui Jacques Lacan, Paul Ricoeur, Willard van Orman Quine sau Hayden White şi Ludwig Wittgenstein, el este mai întâi un pasionat cercetător al „condiției postmoderne". Barnes este încredințat că menirea omului este asemănător aceluia care călătoreşte ani de zile pentru a afla, până la urmă, că straşnica locomoție a lui nu a avut nici o direcție înțeleaptă sau izbăvitoare.

Barnes, convins că „literatura este în primul rând folosirea imaginației", publică în 1984 Flaubert's Parrot (Papagalul lui Flaubert), strălucită îmbinare de critică, narațiune şi autobiografie imaginară, în interiorul căreia se suprapun prezent şi trecut, personaje de hârtie (protagoniştii lui Barnes şi eroii lui Flaubert) şi figuri reale (acelaşi Flaubert şi cei ce i-au fost aproape în timpul vieții).

Personajul principal al cărții este Geoffrey Braithwaite, medic englez pensionar, care face o călătorie în Franța, reflectând asupra vieții sale personale şi a vieții lui Flaubert, iar în acest timp caută „adevăratul" papagal, pe care Flaubert l-a ținut pe masa sa de lucru în timp ce lucra la *Un coeur simple*. Este vorba, observă Hutcheon, de o schemă de bază aflată la jumătatea drumului între acea *quéte* existențialistă şi structura clasicei *detective fiction*, care îi permite lui Julian Barnes să multiplice întrebările. (9) „De ce cărțile ne îndeamnă să-l urmărim pe autor? – se întreabă, printre altele, Braithwaite. Nu am putea să stăm singuri în pace? De ce cărțile nu sunt de ajuns? Cum se explică mania noastră pentru relicve? Forța cuvântului nu ne mulțumeşte? Oare credem că vestigiile unei vieți cuprind un fel de adevăr subsidiar?"

Căutarea adevărului despre trecut şi despre prezent foloseşte însă prea puțin, având în vedere faptul că, se pare, nu poți avea încredere într-o relatare. Julian Barnes o dovedeşte în capitolul intitulat „Cronologie", care prezintă trei biografii posibile, diferite, ale lui Flaubert: în cea dintîi apare un autor apreciat, în cea de-a doua se transformă într-un individ însemnat de doliu în familie şi într-un intelectual mereu nemulțumit, ultima oferă o alegere de citate, descriind accentuarea pesimismului şi a sentimentului de singurătate odată cu trecerea anilor. Nici măcar căutarea papagalului autentic nu are succes. Atunci când, în sfârşit, într-o sală a Muzeului de Istorie Naturală din Rouen, eroul se află în fața câtorva păsări împăiate, este determinat să accepte că nu poate stabili, cu certitudine, care este papagalul care i-a servit drept model lui Flaubert: „Din cele cincizeci de originale faimoase, rămâneau doar trei. Mă priveau fix precum trei vechi ştrengari, cu o privire pătrunzătoare, puțin comici, puțin enigmatici. Aveau corpul presărat cu mătreață şi o expresie, trebuie să recunosc, puțin irascibilă. Am rămas nemişcat, să-i privesc intens, timp de un minut sau două, după care m-am strecurat afară. Poate, cine ştie, era unul dintre ei". Nu există o realitate unică, ci un puzzle, pe care, fiecare, în mod subiectiv, încearcă să-l alcătuiască. (10)

O temă asemănătoare este şi cea din *History of the World în 10 ½ Chapters* (1989), o neobişnuită şi imaginară reconstituire a istoriei umanității, care îi oferă, printre altele, lui Julian Barnes punctul de plecare pentru o surprinzătoare călătorie cu Arca lui Noe, foarte diferită de cea a versiunilor oficiale. *Metafora călătoriei* este folosită spre a descrie peregrinările pe mare, reale şi imaginare, întreprinse de indivizi în cursul secolelor, naufragiile lor, fanatismul şi nebunia. Iar viitorul, lasă să se înțeleagă unul din personaje, va fi identic cu trecutul, pentru că, reflectează acesta, „ciclul nu este niciodată complet şi, de fiecare dată când eşti convins că ai ajuns în punctul de sosire, îți dai seama că a fost o greşeală şi că drumul de străbătut este încă lung."

În *England, England* (1998), Barnes subliniază că „trecutul nu este niciodată doar trecut, ci ceea ce face cu putință conviețuirea prezentului cu sine însuşi". Şi dacă prezentul Marii Britanii este în totalitate postindustrial, atunci este nevoie de un comportament în consecință. Aşa cum face Sir Jack Pitman, un talentat om de afaceri de succes, în căutarea „unei ultime, mari idei", pentru a lăsa un semn în istoria unei țări cu un trecut glorios, un prezent inconsistent şi un viitor incert. Marea idee a lui Sir Jack este simplă: să reproducă pe Insula Wight toate atracțiile turistice tradiționale ale țării sale. Nu lipsesc investitorii, nici capitalul. Astfel, în fața noastră apare o nouă Anglie, cuprinsă în câteva mile pătrate: Big Ben şi Buckingham Palace, pietrele din Stonehenge şi pădurea din Sherwood, stâncile albe

din Dover şi mormântul prinţesei Diana, veselul grup al lui Robin Hood şi sosiile familiei regale. Sunt în ton cu noile vremuri, afirmă eroul, având în vedere că până şi politica a îngenuncheat în faţa legilor marketingului, iar cuvântul de ordine este acelaşi: satisfacerea dorinţelor consumatorului.

Jocul falsităţii şi crearea marelui parc tematic îi permit lui Julian Barnes să descrie, în mod limpede, cu ironia ce-i este caracteristică, una dintre problemele centrale ale postmodernismului: trecerea de la corporal la imaterial, de la valoarea de folosire la valoarea de schimb. Insula Wight este un fel de „hiperloc", unde, într-un mod mai evident şi mai precis decât oriunde, se perfecţionează tehnicile, formele îndeletnicirilor, cunoştinţele şi competenţele, dovedind cum *adevărata marfă a economiei informaţiei*, de care se ocupă în eseul său Lyotard, este reprezentată de dorinţa şi sentimentele oamenilor.

England, England confirmă că regulile pieţei postmoderne prevăd o trecere de la real la artificial, pentru ca, ulterior, prin artificial, să facă să se nască o nouă realitate. Pentru a o spune cu cuvintele lui Sir Jack, „noi vrem ca vizitatorii noştri să simtă că au trecut dincolo de oglindă, că au lăsat lumea lor, pentru a intra într-una diferită, dar, în chip straniu, familiară, o lume în care lucrurile se petrec ca într-un vis". Economiştii susţin că astăzi, între capital şi muncă, pătrunde, într-un mod dominant, categoria „teritoriului", a unui „local", gata să dobândească valoare în măsura în care este artificial. Romanul lui Julian Barnes dovedeşte cum literaţii pot să perceapă şi să rezume tendinţele în desfăşurare, fără a avea nevoie să recurgă la grafice şi tabele. Poate pentru că, mai mult ca toţi ceilalţi, sunt obişnuiţi să se măsoare cu falsul şi deci reuşesc mai bine ca alţii să spună „minciuni sincere".

Ian McEwan

Asupra relaţiei dintre trecut şi prezent asupra minciunilor memoriei reflectează şi Ian McEwan, după debutul său din anii '70, încercând să ofere un portret, între macabru şi grotesc, al unei copilării şi adolescenţe în confruntarea cu cele dintâi pulsiuni sexuale. McEwan (Aldershot, 1948), fiu de soldat, energic şi lucid, posedând o cultură psihologică şi sociologică rar întâlnite chiar şi la romancierii englezi (Universitatea Sussex, 1970), adept al antropologiei culturale şi a etnografiei americane, promovează o proză de un realism necruţător. Publică nuvele în *American Review* şi în *Transatlantic Papers*, cuprinse mai târziu în volumul apărut concomitent în Anglia şi SUA, intitulat *Prima dragoste, ultimele ritualuri* (1976).

În *The Child in Time* (1987), punctul de plecare este dat de un eveniment dramatic: răpirea fiicei eroului, care dispare sub ochii tatălui său, într-un supermagazin. Căutările febrile ale poliţiei nu duc la nici un rezultat şi astfel Stephen Lewis, autorul unor povestiri de succes pentru copii, este constrâns să ia viaţa de la capăt, după ce cunoaşte toate stadiile durerii şi ale unui doliu suspendat în lipsa de certitudini, în timp ce căsnicia sa se destramă sub povara sentimentelor de vinovăţie. (11) Ca fundal al dramei personale a lui Stephen Lewis apare o Anglie conservatoare, pictată cu un penel muiat în vitriol, în care guvernul instituie comisii pentru a stabili regulile unei „sănătoase educaţii represive", în care până şi cerşetoria este reglementată, în care conformismul este împins la extrem, sub semnul unui timp însemnat, în virtutea alegerilor lui Margaret Thatcher, de deteriorarea structurii sociale şi culturale a ţării.

În următorul roman, *The Innocent* (1989), scriitorul ne poartă în epoca Războiului Rece, oferind o confirmare definitivă asupra reliefului metaforic pe care *spy-story* a ştiut să îl dobândească în perioada contemporană, după ce a izbutit să influenţeze o literatură prin definiţie „înaltă". Leonard, eroul romanului, este omul obişnuit, inocent, cinic şi disperat, în timp ce indivizii de diferite naţionalităţi, care se mişcă în jurul lui într-un Berlin marcat de confruntarea dintre cele două blocuri, reprezintă corul ideal care descrie o lume lipsită de sens, unde doar întâmplarea hotărăşte cine câştigă şi cine, dimpotrivă, se pierde. McEwan exploatează convenţiile spy-story, spre a oferi cititorului cronica unui coşmar cu valenţe metafizice, relatarea unor eşecuri personale şi colective, într-o Europă care îşi ascunde propriul gol interior în spatele unor false elanuri ideale, neliniştea unor bărbaţi şi femei care nu mai sunt în stare să dea un sens vieţii lor, împinşi înainte doar de inerţie.

Istoria întregului continent în ultima jumătate de secol se află în centrul romanului *Black Dogs* (1992). Autorul urmăreşte evoluţia relaţiilor dintre doi îndrăgostiţi, tineri comunişti, care, în 1946, se înscriu în partid, iar ulterior îl părăsesc, luându-o pe căi diferite: ea descoperă credinţa, el se

converteşte la moderate idei laburiste. După inevitabila despărțire, continuă să păstreze legătura, comunică prin intermediul copiilor, fiecare căutând să-şi impună punctul de vedere: June este convinsă că lumea poate fi salvată prin spirit, în timp ce Bernard nu conteneşte în a elogia strategii raționale. Pentru a rezuma întâmplarea şi a o analiza în toate nuanțele ei, McEwan introduce un al treilea personaj; Jeremy, proprietarul unei edituri şi soțul uneia dintre fiicele cuplului. Rămas orfan la doar opt ani, acesta îşi petrece mare parte a adolescenței şi anii de început ai maturității căutându-şi părinți-surogat în mamele şi tații prietenilor, iar atunci când îi identifică în socrii săi, vrea să descrie semnificația experienței acestora într-un eseu biografic.

Prin căutarea lui Jeremy – care constituie nucleul romanului – McEwan analizează principalele evenimente în Europa, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, ajungând la căderea regimurilor comuniste şi a Zidului Berlinului, într-un joc de oglinzi între public şi privat, care aminteşte de Graham Greene. De la Conrad pare, în schimb, să derive tehnica de a da forță simbolică povestirii printr-o întruchipare a răului, reprezentată aici de doi câini negri, care-i taie calea lu June, în timpul unei călătorii în Provence, în 1946. „Păreau nişte animale mitologice. Apriția lor neaşteptată, neobişnuitul lor, sugera ideea unui mesaj fără cuvinte, pe care doar ea îl putea descifra", scrie McEwan. Şi, de fapt, femeia leagă imediat cele două animale uriaşe de un „negativ", care găseşte calea lumii folosindu-se de o raționalitate „rece, abstractă, arogantă", ca aceea a soțului ei.

Pentru a scăpa, June se refugiază într-un misticism puțin abstract, în timp ce Bernard, temperament pragmatic, refuză orice întâlnire cu supranaturalul şi nu încetează să caute răspunsuri politice pentru neînțelegerile la care este martor. Şi el, oricum, este constrâns să se confrunte cu „câinii negri". Se întâmplă într-un Berlin ce sărbătoreşte căderea Zidului, unde se duce însoțit de Jeremy, pentru a asista la sfârşitul utopiei comuniste. În apropiere de Checkpoint Charlie (numele de cod al punctului de control dintre Berlin de vest şi Berlinul de est), Bernard intervine în apărarea unui turc agresat de un grup de *skinheads* şi este, la rândul său, bătut de tinerii huligani. Fiecare perioadă, lasă să se înțeleagă McEwan, are animalele sale feroce. Dacă cele ale lui June erau animale lăsate în Franța de Gestapo, în perioada contemporană amenințarea are trăsăturile grupurilor xenofobe, ale celor violenți care îşi menifestă față de cei slabi frustrările lor.

În *Amsterdam* (1998), scriitorul rezumă, prin câteva destine reprezentative, numeroasele contradicții ale societății engleze contemporane, ale unei țări care, potrivit aprecierii sale, ascunde sub un fard artificial un rău adânc. Întâmplarea începe cu înmormântarea lui Molly, „critic gastronomic, intelectuală fină, fotograf, o femeie, pe care cei care au iubit-o nu o pot uita", la care participă cei patru bărbați ai vieții sale: Georg Lane, soțul ei, care, deşi a avut-o alături, i-a iertat întotdeauna infidelitățile şi trădările; Julian Garmony, ambițios ministru de externe într-un guvern conservator, Vernon Halliday, directorul unui ziar de stânga şi în sfârşit, Clive Linely, un muzician căruia i-a fost încredințată o „simfonie a mileniului", care va fi, în mod solemn, dirijată la Amsterdam, cu puțin înainte de sfârşitul secolului.

McEwan – trebuie precizat, acesta este contemporan cu eroii – clarifică, încă din primele pagini, ce anume uneşte, în chip profund, bizarul cvintet:

Hrăniți, în anii postbelici, cu lapte şi supă pasată oferite de stat, întreținuți apoi de prosperitatea timidă, inocentă a părinților, ajunseseră apoi la vârsta majoratului, cu o calificare în buzunar, noi perspective universitare, cărți bune în ediție economică; vârsta de aur a rock and roll-ului, a idealurilor la îndemâna tuturor. Când scara a început să cedeze, când statul a încetat să le mai stea alături ca o doică şi a devenit sever precum o institutoare, ei se puseseră deja la adăpost, erau destul de puternici pentru a se dedica diferitelor inițiative, pentru a influența gusturile, opiniile, succesul.

Dispariția prematură a lui Molly îi determină pe Clive şi Vernon să facă un pact: dacă, în viitor, unul dintre ei îşi va da seama de deteriorarea psihică şi fizică a celuilalt, va trebui să-l ajute să moară. În acest timp, Vernon se vede pus în situația de a se confrunta cu propunerea soțului lui Molly de a-i oferi, în exclusivitate, câteva fotografii făcute de soția defunctă lui Julian Garmony îmbrăcat în haine de femeie. Urmând să devină prim-ministru, reflectează Vernon, omul politic xenofob şi reacționar este un pericol pentru întreaga țară. De aceea, este cazul să publice aceste fotografii, care îi vor

întrerupe cariera şi în acelaşi timp, vor putea să relanseze imginea ziarului său, aflat într-un con de umbră.

Dar când îi cere sfatul lui Clive, se vede pus sub acuzație de compozitorul integru, care luptase îndelung împotriva „noii ortodoxii a muzicii atonale", de artistul în stare să atingă succesul doar prin extraordinarul său talent, fără a ceda vreodată unor triste tranzacții. „Molly te-ar urî pentru ceea ce faci. Tocmai tu, care luptai pentru libertatea sexuală. Dacă a fi travestit nu este o problemă, nu trebuie să fie o problemă nici dacă travestitul este rasist. Problema este a fi rasist", îi strigă cu mânie, înainte de a-l da afară din casă. Partida că Vernon descoperă că şi prietenul său are un păcat etic de ascuns. Într-o zi, în criză de inspirație, a făcut o călătorie în zona lacurilor, unde a ezitat să intervină în ajutorul unei femei atacat de un maniac periculos, pentru că în aceeaşi clipă îi ajungeau, în sfârşit, la urechi, notele necesare spre a întregi ultimul acord al simfoniei. Poate fi absolvit în numele artei? Nu, crede Vernon, care relatează episodul la poliție, cu consecințe neplăcute pentru compozitor, dând o ultimă lovitură sentimentului, în aparență, cel mai transparent (prietenia), dincolo de care adesea se ascund invidia şi ura. În acest timp, McEwan, ironic şi disprețuitor, priveşte de departe căderea morală, de neoprit, a personajelor sale, prinse, fără scăpare, în plasa iluziilor.

Sub semnul lui Saturn

Romanul *Sâmbătă* (2005) aparține deja prozei secolului XXI. şi se concentrează asupra unui moment crucial din istoria contemporană şi asupra unei zile din viața unui om, când toate certitudinile i se spulberă, iar nesiguranța începe să-şi facă loc în gândirea şi atitudinea sa. Această operă explorează problema destinului şi a finalității. O carte labirintică, străbătută de o tensiune care erupe într-o realitate întunecată, ambiguă şi amenințătoare.

În *Saturday* McEwan povesteşte un şir de evenimente aparținând unei singure zi de sâmbătă. Evenimentele romanului voluminos, scris cu sfidătoarea migală a lui Joyce, reprezintă totodată o reîntoarcere reuşită la povestire – pentru că „narativa este soarta omului". Aceste evenimente legate de cel mai prozaic cotidian londonez arată un cadru foarte sumbru al vieții contemporane engleze. Între personajele romanului perindă atâtea figuri (fictive şi reale, bolnave şi sănătoase, oameni de afaceri şi politicieni, prostituate şi teroriști, tineri şi bătrâni) prezentate cu un realism copleşitor, încât ne vine să credem, că au fost născocite aievea de autor, pentru a-l teroriza pe cititorul nepregătit de atâtea culori şi grozăvii. Totodată narativa este legată şi de numeroase dedesubturi psihologice şi psihologice, astfel este greu – chiar şi pentru un cititor mai antrenat – să descifreze intenția autorială a unui roman care cuprinde un sistem alambicat şi dens de simboluri şi semnificații logico-lingvistice.

Saturn, de altfel, este zeitatea latină a timpului (aidoma grecescului Krónos), un „părinte devorator" al timpului universal. În acest sens o singură zi poate să devină analogónul unui veac de căutare a dreptății sociale. Nu este de loc întâmplător că în roman, parcă din senin, apare numele filozofului politic american John Rawls, considerat cel mai de seamă teoretician moral-politic din secolul XX., personajul principal nici nu ştie unde a citit vreodată acest nume, dar parcă simte prezența îmbietoare al acestui binefăcător al unei intelectualități obezite, incapabilă să facă cel mai mic efort pentru a înțelege „sensul istoriei".

Henry Perowne este un neurochirurg de mare faimă, lucrează la un spital hipermodern londonez. În acest spital caracterul lui Perowne devine treptat destinul celui din împrejur – nu numai al pacienților (salvați uneori să moară puțin mai târziu în condiții şi mai dramatice), dar şi a personalului sanitar (care omite eroarea fatală de a-l imita pe şeful atotştiutor, „tiranul" timpului). Perowne, la început, fără să vrea, uzează şi abuzează de credulitatea prefăcută acelor din jur, apărându-se la rândul lui în fața lor ca un om de ştiință plin de onestitate, dar de fapt simțindu-se un adevărat zeu, care are la îndemână felurite practici magice asupra unor corpuri neînsuflețite.

Perowne însă nu este nici mai puțin, nici mai mult, decât un neurochirurg al începutului mileniului trei. Pe cerul unei nopți de februarie a anului 2003 zăreşte un avion în flăcări care se îndreaptă spre aeroportul Heathrow. Se gândeşte imediat la un atentat terorist, mai ales că războiul din Iraq e gata să izbucnească. Dar pericolul pândeşte acolo unde se aşteaptă mai puțin...iar bomba teroriştilor se va exploada chiar în familia marelui savant, care se crede inviolabil de evenimentele petrecute de după 11 septembrie 2001. *Saturday* nu este doar una dintre cele mai impresionante cărți

scrise după susnumitul eveniment fioros, ci îndeplineşte misiunea fundamentală a oricărui roman: aceea de a înfăţişa lumea în care trăim.

În timp ce Perowne îl operează, desface şi remontează corpurile de fără apărare ale unor oameni, care pe timpul acţiunii sale chirurgicale, îşi pierd personalitatea lor şi devin simple mase biologice de celule dereglate, el încearcă să înţeleagă acele impulsuri pe care le-a simţit la apariţia acelui „corp ceresc" (avionului în flăcări), care a rămas pentru neurochirurg o vedenie mitică, apărută parcă din vremuri aproape preumane, atemporale.

Semnificaţiile individualismului

Saturday este un roman, ca şi cele mai erudite creaţii romaneşti de la Proust încoace, care problematizează experienţa noastră de temporalitate. Este totodată şi un adevărat text postmodernist, care împinge experienţa timpului individual până la limitele sale extreme. Totuşi McEwan posedă şi o viziune foarte marcantă despre societate şi istorie, o viziune care se apropie foarte mult de un anumit cult (în esenţă: social-democratic) al solidarităţii.

Solidaritatea a fost timp îndelungat o temă a social-democraţiei. Moştenirea originală a marxismului s-a dovedit ambivalentă în privinţa temei individualism *versus* colectivism. Marx vorbea despre dispariţia statului o dată cu instaurarea unei societăţi socialiste pe deplin mature, în care „dezvoltarea liberă a fiecăruia va fi condiţia dezvoltării libere a tuturor". În practică, şi socialismul, şi comunismul au pus un accent hotărât pe rolul statului ca generator al solidarităţii şi egalităţii. Colectivismul a devenit una dintre cele mai proeminente trăsături ale social-democraţiei, distingându-se de conservatorism, care punea, ideologic vorbind, un accent puternic pe „individ". (Atitudinea colectivistă s-a făcut remarcată timp îndelungat şi în cazul ideologiei creştin-democrate în ţările de pe continent.)

Începând cu anii '70, aceste caracteristici s-au estompat în mare măsură. Social-democraţii (mai ales cei din Marea Britanie) trebuiau să răspundă la provocarea neoliberalismului (John Rawls: *A Theory of Justice*, 1971), dar pentru formatul ideologic al thatcherismului mai importante s-au dovedit a fi mutaţiile din ţările occidentale. Simplificând puţin, putem spune că social-democraţia clasică a înregistrat cel mai mare succes şi cea mai solidă dezvoltare în ţările mai mici sau în ţările având culturi naţionale omogene. Totuşi, din punct de vedere cultural, toate ţările occidentale au devenit mai pluraliste, cunoscând o proliferare a stilurilor de viaţă – o consecinţă, în parte, a bogăţiei pe care a produs-o „societatea bunăstării".

Ce este de fapt noul individualism? Care este legătura sa cu rolul crescând pe care îl au acum piepele? Suntem martorii unei ridicări a *generaţiei „eu" („me" generation*), dând naştere unei *societăţi „mai-întîi-eu" („me-first" society*), care distruge inevitabil valorile comune şi preocupările publice? Dacă pentru social-democraţi *libertatea personală* trebuie să aibă o importanţă mai mare decât în trecut, cum ar trebui tratată *vechea problemă a relaţiei dintre libertate şi egalitate?*
Noul individualism *nu este* thatcherism, *nici* individualism de piaţă, *nici* atomizare. Din contra, înseamnă „individualism instituţionalizat"(Anthony Giddens). De exemplu, cele mai multe dintre asumările şi drepturile statului bunăstării sunt dstinate mai degrabă indivizilor decât familiilor. *Noul individualism* este asociat cu refuzul tradiţiei şi obiceiurilor din viaţa noastră, fenomen concomitent cu globalizarea, văzută la scară largă mai mult decât o simplă influenţă a pieţelor.

Statul bunăstării şi-a făcut datoria: înfiinţate sub scutul colectivismului, instituţiile acestuia au ajutat la eliberarea indivizilor de unele fixaţii ale trecutului. Deci, decât să considerăm perioada actuală una de declin moral, ar fi mai bine să o privim ca pe *o perioadă de tranziţie morală*. Dacă *individualismul instituţional* nu este totuna cu egoismul, atunci reprezintă o ameninţare mai mică la adresa solidarităţii sociale şi ne sugerează că *trebuie să căutăm noi mijloace* de a realiza această solidaritate. (12)

Coeziunea socială nu mai poate fi garantată de acţiuni de sus în jos ale statului sau prin apelul la tradiţie. Tema responsabilităţii sau a obligaţiior reciproce a reprezentat o preocupare permanentă a social-democraţiei de tip vechi, dar mai mult în stare de somnolenţă, de vreme ce era subsumată conceptului asumării colective. Astăzi, trebuie găsit un nou echilibru între responsabilităţile individuale şi cele colective. Dar *identitatea individului*?

De la metaficțiune la utopie

Încercați să descrieți societatea care ar fi cea mai bună pentru ca ei toți să trăiască în ea – spunea cândva Robert Nozick cu o seninitate aproape insolentă. Ar fi o societate agrară sau una urbană? De mare lux material, sau de austeritate, de satisfacere a trebuințelor de bază? Cum ar fi relațiile dintre sexe? Ar exista vreo instituție similară căsătoriei? Ar fi aceasta monogamă? Ar fi crescuți copiii de către părinții lor? Ar exista proprietate privată? Viața ar fi sigură şi liniştită, sau aventuroasă şi plină de provocări, pericole şi împrejurări prielnice eroismului? Ar exista o religie, mai multe, vreuna? Cât de importantă ar fi pentru viețile oamenilor? Oamenii ar considera că viața lor se concentrează în special asupra chestiunilor private, sau asupra acțiunii publice şi a problemelor de interes public?

Ar exista persoane devotate exclusiv unor anumite genuri de realizări şi de muncă, sau unui număr nelimitat de activități şi plăceri, sau s-ar concentra pe de-a-ntregul asupra activităților recreative? Copiii ar fi crescuți într-un stil permisiv, sever? Pe ce s-ar concentra educația lor? Sporturile vor fi importante în viețile oamenilor (în calitate de spectatori, participanți)? Dar arta? Vor predomina plăcerile senzuale sau activitățile intelectuale? Sau ce anume?vor exista mode vestimentare? Se va considera că suferințele mari înfrumusețează? Care va fi atitudinea față de moarte? Tehnologia şi uneltele ar juca un rol important în societate? Ş.a.m.d.

Concluzia pe care urmează să o tragem – *apud Nozick* – este că în utopie nu va exista *un singur* gen de comunitate şi nici un singur gen de viață. Utopia va consta din utopii, ale multor comunități diferite şi divergente în care oamenii duc diferite genuri de viață în diferite instituții. Unele feluri de comunități vor fi mai atrăgătoare decât altele pentru cei mai mulți; comunitățile vor înflori şi vor decădea. Oamenii le vor părăsi pe unele pentru altele, sau îşi vor petrece întreaga lor viață într-una dintre ele.

Utopia este un cadru pentru utopii, un loc în care oamenii sunt liberi să se asocieze în mod voluntar pentru a urmări şi a încerca să-şi realizeze propria viziune asupra vieții bune într-o comunitate ideală, dar în care nici unul nu poate să *impună* altora propria sa viziune utopică. *Societatea utopică este societatea utopismului*. (Desigur, unii pot fi mulțumiți acolo unde se află. Nu fiecare se va alătura comunităților experimentale speciale şi mulți dintre cei care se abțin la început se vor alătura mai târziu, după ce le va fi limpede cum funcționează ele de fapt.) Jumătate din adevărul este că *utopia* (destul de frecvent) *este metautopie*: mediul în care pot fi făcute experimente utopice; mediul în care oamenii sunt liberi să facă ceea ce vor; mediul care trebuie, în mare măsură, să fie realizat mai întîi, dacă urmează să fie realizate într-un mod stabil *viziuni utopice mai particulare*. (13)

Metaficțiunea însă e un fel de *narcisistic narrative* (Hutcheon), o atitudine scriitoricească paralelă, paradoxal, cu atitudinea individualismului libertarianist, demascat şi demistificat de Rawls. *Justice as Fairness* (2001), ultima lucrarea al marelui filozof politic american, trecând peste disputa purtată cu Jürgen Habermas despre esența liberalismului clasic şi a colectivismului cultural (bazate amândoi pe un egoist social sănătos), susține teza onestității praxisului politic, creator de valori.

Atracția totalității imperfecte

Terry Eagleton, criticul literar englez de cea mai mare influență al zilelor noastre, în a sa *The Illusions of Postmodernism* (1997) constată: ştiința, creştinismul, individualismul, creşterea economică sunt nişte sloganе propagandistice ale unui *nasty mith og western progress*. Adevăratul *truth speaker* al vremurilor noastre este Edward Said – argumentul căruiea corespunde realității: denigrarea Vestului a apărut ca o urmare firească a incursiunilor imperialiste şi antiumane. Este un lucru foarte bun, consideră Eagleton, că romanul englez postmodern a recusnocut acest lucru, ba chiar are puterea să-l critice. (14)

Romanul postmodernismului englez reprezintă o cercetare critică, teoretică şi practică al cotidianului insular. Această cercetare nu vrea să fie nici oglinda, nici legitimarea acestui cotidian, dar poate să fie considerată epistemologică, propunând, datorită textului o nouă dialectică a particularului şi a generalului, totdată şi pedagogică, îndemânând la înnoirea literaturii şi oferind mijloacele apropiate acestei înnoiri. (15) Desigur, totul se întâmplă în căutarea identității a unui eu responsabil, care consideră că istoria sa are o finalitate morală şi intelectuală.

Unele romane din anii '70-80, ca *Gravity's Rainbow* (Thomas Pynchon), *The Public Burning* (Robert Coover), *Snow White* (Donald Barthelme), *Chatterton* (Peter Ackroyd), *Waterland* (Graham Swift), *A Maggot* (John Fowles), dar mai ales mult discutatul roman al sud-africanului John Maxwell Coetzee (laureat al premiului Nobel pentru Literatură în 2003), *Foe* (1986), un fel de *remake* englez al lui *Vineri* de Michel Tournier – într-un fel sau altul cercetează rezistența valorilor engleze (a valorilor aşa numite burgheze, care sunt de fapt valorile unui *middle-class* îmbătrânit) într-o epocă a multiculturalității intens declarate, dar de cele mai multe ori prost înțelese. (16)

Unul dintre istoricii literari de o mare autoritate, cum este Steven Connor, scrie referitor la romanul postmodernismului englez: „Exigența de a face posibilă o narativă globală cuprinzând istoria reală a lumii, care este o exigență firească a cititorului, dar care este cu totul contrară planurilor romanului postmodernist, persistă în pofida diferitelor modele, metode la modă, fiindcă aparține umanului înnăscut, veşnic biruitor într-ale literaturii." (17) Dar îl putem cita şi un autor mai vechi, care a subliniat însemnătatea echilibrului (atât de drag unor personaje ca Henry Perowne) între comic şi tragic, care este unicul garant al armoniei între ambițiile prea înflăcărate ale ființelor umane.

NOTE:

1. Despre acest aspect relatează Peter Burke în cartea sa *Istorie şi teorie socială* (1992). Despre fenomenul în general: Charles Tilly: 2002. 146-153.
2. Oakeshott: 1995. 91-93.
3. Giddens: 2001. b 107-110
4. Hutcheon: 2002. 205.
5. Volume publicate în limba română (editate toate la Polirom): Copii don miez de noapte (2000), Ruşinea (2001), Ultimul suspin al Maurului (2002), Harun şi marea de poveşti (2003), Pământul de sub tâlpile ei (2003), Orient, Occident (2005), Shalimar clovnul (2006), Dincolo de limite (2006), Versetele Satanice (2007)
6. Volume publicate în limba română de acest autor, apărute la Polirom: Măscăricii (2002), Enigma reîntoarcerii (2003).
7. Lyotard: 1991. 125.
8. Hutcheon: 2002. 184.
9. Hutcheon: 2002. 193.
10. Volume publicate în limba română (proză şi eseuri): Metroland. Humanitas, Buc. 2004, Până când m-a cunoscut. Humanitas, Buc. 2006., Papagalul lui Flaubert. Univers, Buc. 1997., Privind în soare. RAO, Buc. 2003., O istorie a lumii în 10 capitole şi jumătate. RAO, Buc. 2003., Café au lait. Nemira, Buc. 2005., Tristeți de lămâie. Nemira, Buc. 2005., Scrisori de la Londra. Nemira, Buc. 2006., Iubire. Nemira, Buc. 2006., Trois. Nemira, Buc. 2006., Pedantul în bucătărie. Nemira, Buc. 2006., Porcul spinos. Nemira, Buc. 2007., Arthur and George. Nemira, Buc. 2007., Tour de France. Nemira, Buc. 2008., Anglia, Anglia. Polirom, Iaşi 2002., Opere scrise de Barnes sub pseudonimul de Dan Kavanagh (toate apărute în 2005 la Editura Nemira): Duffy sau cum se taie caşcavalul, Duffy sau praf în ochi, Duffy sau cu stângu-n dreptu, Duffy sau os de ros.
11. Volume publicate în limba română, apărute exclusiv la Editura Polirom din Iaşi: Amsterdam (2001), Grădina de ciment (2002), Mângăieri străine (2004), Inocentul (2004), Durabila iubire (2005), Copilul furat (2005), Câinii negri (2006), Ispăşire (2008), Sâmbăta (2008)
12. Giddens: 2001. a 52-54.
13. Nozick: 1997. 369-371.
14. Eagleton: 2008. 211.
15. Antohi: 1998. 65-91.
16. McHale: 1987. 90-98.
17. Connor: 1996. 42-43.
18. Benjamin: 2002. 37.

Bibliografie:

Antohi, Sorin: *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode*. Nemira, Buc. 1998
Benjamin, Walter: *Caractere şi destin*. In: Iluminări. Idea Design&Print, Cluj-Napoca, 2002. 33-40.
Burke, Peter: *Istorie şi teorie socială*. Humanitas, Buc. 1999
Connor, Steven: *The English Novel in History, 1950-1955*. Routledge, London-New York, 1996
Eagleton, Terry: *Teoria literaturii*. Humanitas, Buc. 2008
Giddens, Anthony: *A treia cale*. Polirom, Iaşi. 2001a
Giddens, Anthony: *A treia cale şi criticii ei*. Polirom, Iaşi, 2001b
Hutcheon, Linda: *Poetica postmodernismului*. Univers, Buc. 2002
Lyotard, Jean-Francois: *Condiția postmodernă*. Univers, Buc. 1991
McHale, Brian: *Postmodernist Fiction*. Methuen, London, 1987
Nozick, Robert: *Anarhie stat şi utopie*. Humanitas, Buc. 1997
Oakeshott, Michael: *Raționalismul în politică*. Ed. ALL, Buc. 1995
Tilly, Charles: *Revoluțiile Europene (1492-1992)*. Polirom, Iaşi. 2002

Searching for inexistent roots.
The archaeology of identity in English postmodern novel

Abstract

In the last thirty years many conflicts between tradition and modernity have been accumulating in England. The main causes of these are mostly economic, and the consequences are without any exception ethno-cultural. The English intellectual elite have to reconsider their national history, its system of values, and the postmodern literature of novels seems to be the best means for this.

After Salman Rushdie's and Vidiadhur S. Naipaul's internationally recognised works the process of consciousness-crises can be best seen in the novels of Julian Barnes and Jan McEwan. They created the artistic archaeology of identity, both following the path created by the French philosopher Michel Foucault. In his novel *Archeologie du savoir,* but mainly in *Herméneutique du sujet* Foucault deals with the relationship of cognition and the cognitive subject. He intends to create a firm epistemological base to "dealing with ourselves".

In his novel *Flaubert's Parrot* Barnes and in *Saturday* McEwan gives an excellent example of ethno-cultural conflicts and identity-crises. The study deals separately with the mythic and social background, stylistic and poetic characteristics of McEwen's novel. From the point of view of the content problems negative consequences of the achievement-cult are highlighted. The main figure faces the tragic dilemma of reforming his self-knowledge.

In England the postmodern novel assumed the task of confronting and had a positive influence on the English novel literature in South-Africa and Australia. It is not a coincidence that today British people have the most rational point of view (taking into consideration the circumstances) about the world and the most realistic self-knowledge. They have the force to influence the shaping of global culture.

ETNOGRAFIE

Evoluția rutenismului politic în Transcarpatia (1991-2001)

Irina Liuba Horvat, Mihai Zan

Sfârşitul anilor 80 - începutul anilor 90 ai secolului al XX-lea a însemnat, în istoria țărilor Europei Centrale şi de Est, o nouă pagină a luptei de eliberare a societăților democratice împotriva regimurilor totalitare, şi anume, destrămarea păcii de la Berlin, "terapia de şoc" din Polonia, "revoluția de catifea" din Cehoslovacia, vărsarea de sânge din România şi conflictele interetnice din Iugoslavia.

Se intensificau procesele de criză şi de dezintegrare a U.R.S.S. (apariția mişcării proletariatului muncitoresc în regiunile miniere, poziția hotărătoare în lupta pentru statalitate a parlamentelor republicilor țărilor baltice, tragediile din Vilnius, Tbilisi, prăbuşirea "comuniştilor" din august 1991.

În Ucraina, antagonisme asemănătoare erau provocate în regiunile cu poziții separatiste pregnant definite. Aceste regiuni erau următoarele: grupa raioanelor sud-estice ale Ucrainei, Crimeea şi Transcarpatia. La începutul anilor 90, procesele etno - politice din Transcarpatia au fost activizate extrem de rapid. În primul rând, a avut lor o renaştere a mişcării rusine în rândul ucrainismului local, mişcare care voia să se opună conducerii centrale. În al doilea rând, situarea geopolitică deosebită a regiunii intensifica decurgerea proceselor etnopolitice în regiune din partea statelor vecine (Ungaria, Cehoslovacia), îşi intensifica activitatea minoritatea națională maghiară. În al treilea rând, evoluția proceselor de acest gen era în interesul centrului unional moscovit.

În baza materialelor de arhivă, a articolelor apărute în diverse publicații, articolul nostru încearcă să ilustreze procesele etno - politice din Transcarpatia între anii 1991-2001. Deoarece această pagină a istoriei regionale este studiată foarte puțin, avem convingerea că demersul nostru se constituie într-un prim pas al unei cercetări de anvergură, cu includerea unui material consistent.

Situația etno - politică din regiune în anii 90 este prezentată în studiile de specialitate în contextul clarificării problematicii rusenismului[1]. Subliniem faptul că argumentarea acestei probleme i-a polarizat/divizat pe cercetători, a dus la ritmuri emoționale exclusive în discursul ştiințific.

Pe de o parte, este ilustrată orientarea istorico-politică (constructivistă) a renaşterii rusenismului anilor 90. În cadrul acestei direcții, s-a constituit curentul istorico- sociologic (M. Macara, I. Pop, V. Halas, I. Granceac, M. Boldejar, S. Vidnyanski) şi curentul radical-publicistic (V. Socica-Borjavin, I. Turjanița, V. Fedeneşeneț). Reprezentanții acestuia şi ucrainenii contemporani tratează istoria Transcarpatiei, plecând de la recunoaşterea apriorică a acesteia ca o comunitate etnoculturală cu identitate rusină. Cercetătorii atrag atenția asupra activizării mişcării rusenismului în Transcarpatia la începutul anilor 90, activitatea organizațiilor rusine fiind o reacție împotriva aspirațiilor de asimilare a ucrainofililor în perioada formării statale. De aceea, ei formulează concepțiile privind reînnoirea fostului etnonim "rusin" în calitate de marcaj etnic al populației ucrainene din Transcarpatia; se argumentează raționalitatea autonomiei administrativ-teritoriale a regiunii.

Pe de altă parte, reprezentanții orientării etnologico-lingvistice sunt uniți de următoarele principii teoretico-metodologice: în primul rând, populația ucraineană a Transcarpatiei completează mozaicul etnosului ucrainean. Particularitățile etnografice, care sunt utilizate ca argumente de către ideologii rusenismului politic s-au format în condițiile particularităților istorico-geografice ale zonei etnografice din Transcarpatia. În al doilea rând, rusenismul anilor 90 ai sec. XX este rezultatul politicii externe a altor state, în condițiile dezmembrării lumii bipolare. În al treilea rând, amintim factorii interni ai apariției rusenismului – marginalizarea etnică a populației Transcarpatiei, combinată cu simpatiile pro-ruse sau integraționale europene, dar şi particularitățile mentale de acuzare a "persoanei sovietice" privind manifestarea naționalismului. În cadrul acestui curent ştiințific se distinge curentul politico-lingvistic (O. Meşaneci, I. Baleha, P. Ciucica, F. Mişanici, M. Panciuc, V. Marcusy, I. Careciak şi alții) şi curentul etnologic (M. Tivadar, S. Pavliuc, O. Maleț, I. Pelenskyi, O. Maiboroda).

---

[1] Zan M.P., *Istoriografia problemei rusenismului anilor 90 ai sec. XX*, în Carpatica, Ediția 12-1. Problemele istoriei naționale şi internaționale, Ujgorod, Ed. Kolir Print, 2001, p. 231-249.

În fapt, începutul anului 1990 a însemnat apariția mișcării rusenismului pe arena etno-politică a regiunii. La 17 februarie 1990, la Ujgorod s-a întrunit conferința de constituire, la care au participat 324 de delegați şi 28 de invitați. La această conferință s-a hotărât în unanimitate înființarea Organizației cultural – educaționale regionale a rusinilor carpatici şi adoptarea Statutului organizației. Preşedintele Organizației a fost numit arhitectul M. Tomcyani, locțiitori - B. Slivka şi M. Mihailova. Organizația a fost confirmată cu o componență de 33 de membri[2].

În primul document publicat - "Apelul către populația din Transcarpatia" - se arăta separatismul poporului rusin, care nu face parte din nici un etnos slav răsăritean. Însă al doilea document-program al organizației, cel din 29 septembrie 1990 ("Declarația Organizației rusinilor carpatici privind acordarea statutului de republică autonomă regiunii Transcarpatia") revendica şi scopuri politice[3]. Aşa cum arăta V. Surnin, o astfel de alternativă "(...) a fost aprobată de elita rusă şi cea de partid locală. Ea impunea şi prin aceea că promitea noi privilegii şi posibilități mai mari de accedere la conducere[4]. De aceea nu s-a luat o decizie, de către Comitetul Executiv Regional al Consiliului Regional al deputaților populari în anul 1990, privind activitatea Organizației.

Merită să fie luate în considerare şi particularitățile specifice ale tehnologiei PR din acea perioadă. Ilustrând spiritul de frondă al Transcarpatiei față de Ucraina, inclusiv Buletinul meteo se transmitea separat pentru Transcarpatia şi separat pentru județele vestice ale Ucrainei Sovietice.

O comisie de lucru care să studieze legimitatea problemelor consemnate în "Declarația" Organizației rusinilor carpatici şi a altor formațiuni politico–obşteşti s-a constituit doar la 14 ianuarie 1991. În aceste grupe de lucru au fost incluşi cunoscuți oameni de ştiință, politicieni ai regiunii (I. Hrancyac, I. Dzenzelsvskey, M. Tivadar, O. Dovhanicy, M. Macara, V. Marina, I. Senyco, V. Zadorojniy şi alții)[5]. Concluziile grupului de lucru din cadrul administrației au statuat că: "rutenii Transcarpatiei, ca sub-etnos, fac parte din națiunea ucraineană, cu particularitățile lor specifice"[6].

Situația politică din Ucraina a luat o nouă turnură în urma acțiunilor din august 1991. La cea de-a VII sesiune a Consiliului regional din 27 septembrie s-au putut auzi următoarele: " Pe noi pur şi simplu ne-au alipit, eu consider că avem nevoie de autonomie şi pentru ea trebuie să luptăm "[1]. La sesiune au fost lansate reproşuri între preşedintele M. Vološciuc şi reprezentanții "Platformei democratice". Îndeosebi reprezentanții blocului democratic al Consiliului regional ilustrau contradicțiile, când preşedintele vorbeşte despre emisarii galițieni şi nu aminteşte de emisarii moscoviți şi de cei kieveni. Lucrările sesiunii s-au finalizat cu ratificarea documentului intitulat "Despre situația politică în regiune până la lovitura de stat în 19-21 septembrie 1991, în zilele şi după lovitura de stat, şi încrederea în conducerea Consiliului regional al deputaților populari". În textul documentului se învinovățea lovitura de stat şi se sprijinea independența de stat a Ucrainei. În mod special, se explicau şi acuzele la adresa Consiliului regional "în propagarea separatismului (izolării) național, opunerea Transcarpatiei față de alte regiuni ale Ucrainei, ruinarea regiunii economice comune"[7]. În declarația Consiliului regional - "Numai în componența statului independent ucrainean" - se arăta că acuzele privind conservatorismul, pasivitatea şi indiferența pentru soarta Ucrainei nu au un fundament serios. Totodată, concomitent cu aceste declarații, a fost pregătită şi declarația către Prezidiul Consiliului Superior al Ucrainei privind introducerea pe ordinea de zi a Consiliului a dezbaterii documentului „Despre înființarea în regiunea Transcarpatia a zonelor întreprinderilor libere"[8]. Situația se prezenta ca

---

[2] Departamentul arhivei Administrației de stat a Transcarpatiei, fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. Hotărârea din 20.02.90, Nr. 39 „Despre înregistrarea statutului Asociației cultural-educaționale a rutenilor carpatici", Arc. 112-115.

[3] Maiboroda O., *"Rutenismul politic" Versiunea naționalismului periferic a Transcarpatiei,* Kiev, NauKMA, 1999, p. 10.

[4] Surnin V.B., *Principiul autodeterminării națiunii şi particularitățile realizării acesteia în Transcarpatia în anii 90 ai sec.XX. Relații interetnice în Transcarpatia, situația, tendințele şi căile de perfecționare; Materialele conferinței practico-ştiințifice,* sub redacția lui P.V. Tokar, Ujgorod, Secția editorială a direcției în probleme de presă şi informații, 2001, p.140.

[5] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond.195, Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. Ordinul din 14.01.91. Nr.1. „Despre grupul de lucru privind studiul legalității problematicii din „Declarația Asociației rusinilor carpatici şi a altor formațiuni social-politice", Arc.1-6.

[6] Concluziile grupului de lucru privind studiul legalității problematicii din declarația Asociației rusinilor carpatici din 9 ianuarie 1991, în Zakarpatska Pravda din 24 octombrie, p. 1.

[7] Ibidem, Arc. 175-178.

[8] Ibidem, Arc. 181-182.

un "Ianus cu două fețe"- pe de o parte, din partea forțelor democratice din Hust a fost înaintată o cerere către sesiunea Consiliului regional în care se arăta inutilitatea problemei autonomiei regiunii, iar în situația politică dată, era considerată chiar o provocare[9]. Pe de altă parte, sesiunea Consiliului orășenesc din Mucacevo (27 august 1991) a decis să solicite Consiliului regional de deputați populari din Transcarpatia să se pronunțe pentru "autonomia ținutului Transcarpatiei ca parte a Ucrainei", urmând ca mai apoi să aibă loc un referendum regional. A VI-a sesiune din 29 august a Consiliului raional Mucacevo a deputaților populari a decis să solicite Consiliului regional de deputați populari ai Transcarpatiei să propună în fața Consiliului Superior al Ucrainei "acordarea, pentru regiunea Transcarpatia, a statutului de republică autonomă în cadrul statului Ucraina şi adoptarea acestei probleme la referendumul regional". Însă, conform hotărârii din 14 septembrie 1991, intitulată "Despre susținerea inițiativei Consiliului orăşenesc de deputați populari din Mucacevo privind declararea regiunii Transcarpatia ca ținut autonom", Consiliul raional din Mucacevo a decis să propună Consiliului regional să declare regiunea "ținut autonom subcarpatic cu drepturi de republică autonomă". Deputații Consiliului raional au propus să se ducă o activitate de lămurire în circumscripțiile electorale, privind forma de organizare a "regiunii multinaționale autonome"[10].

Însă, ca urmare a contradicțiilor între susținătorii statutului autonomiei regiunii şi cei care luptau pentru suveranitatea noului stat format, situația politică a devenit critică. Organizația Mişcării Populare a Ucrainei din Transcarpatia (avându-l ca lider la acea perioadă pe primarul - deputat al poporului V. Bedy), împreună cu alte partide politice şi organizații nonguvernamentale au organizat un miting lângă Primărie, solicitând difuzarea lucrărilor sesiunii din 27 septembrie pentru cei care se găseau în Piața Lenin (acum Piața Populară). Persoanele care au luat parte la miting au instalat corturi în piața din fața Primăriei, iar din partea poliției a fost implicat un detaşament de forțe de ordine.

În cererea celor care făceau greva foamei se arăta: "Majoritatea reacționară din Consiliul regional s-a făcut de ruşine în timpul demonstrației din data de 19-23 august, nu dă poporului pământ, nu rezolvă problema retrocedării bisericilor către enoriaşi, vrea să înființeze în regiune un cnezat comunist autonom[11]. Din grupul greviştilor foamei făceau parte deputați din diferite medii: L. Karavanska, M. Romah, O. Kuțin, V. Zilgalov, V. Şereghi; activişti ai diferitelor organizații regionale democratice (K. Medvidy, V. Simeh, V. Kolcear, B. Dikiy, O. Matola, I. Bismak) şi studenți (V. Pastuh, I. Şufrici, R. Dikiy; organizația "Cernobâl" al lui M. Aziom). La 1 octombrie numărul greviştilor era de 17 persoane. Principalele revendicări ale acestora erau: demisia lui V. Voloşciuk şi a Consiliului regional şi constituirea unei comisii speciale privind activitățile funcționarilor în timpul loviturii de stat din 19-23 august. În luarea sa de cuvânt, M. Voloşciuk a arătat că cererea privind demisia Consiliului regional "este absolut absurdă".

În "Apelul preşedintelui Consiliului regional al deputaților populari către poporul din Transcarpatia" se preciza că problema privind acordarea statutului autonom al regiunii a adus în rândul opoziției o mare nemulțumire. M. Voloşciuk arăta că "(...) demonstranții, în rândul cărora au fost mulți tineri în stare de ebrietate, au blocat toate ieşirile din clădirea Consiliului regional, (...) au recurs la metode de agresiune fizică (...), solicitând demisia Consiliului regional". Pe perioada nopții de 27/28 septembrie, deputații Consiliului regional "au fost ținuți prizonieri în clădirea Consiliului"[11].

La sesiunea din 1 octombrie a luat cuvântul V. Zilgalov, deputatul Primăriei oraşului Ujgorod. El a dat citire cererilor greviştilor foamei, printre acestea figurând şi cererea de înălțare a drapelului Ucrainei pe clădirea Primăriei, în acordurile imnului național. V. Zilgalov a mai arătat situația acțiunilor care au avut loc lângă Consiliul regional, când el personal a fost brutalizat (i-au spart ochelarii). El a precizat că au fost agresați primarul, alți deputați, studentul R. Defey şi o studentă de la medicină, neimplicată în evenimente. Deputatul constata: "în fapt, în Transcarpatia a fost introdusă starea de urgență"[12].

---

[9] Ibidem, Arc. 202.
[10] Ibidem, Arc. 195-200.
[11] Gavreliv I., *Luna septembrie, acum 10 ani*, în Sribna Zemlea, 2001, 22 septembrie, p. 6.
[12] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond.195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. VII, Sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI (A doua şedință) şi deciziile luate de către reuniunea din 1 octombrie 1991. Pe 141 arcuşuri, Arc. 1.

Aşa a luat naştere tirada acuzelor reciproce. Deputatul D. Matico, în cuvântarea sa arăta că "(...) noi am învăţat acea ideologie, pe care ne-au dictat-o marxist-leniniştii Tivadar şi Landovski. (Aplauze). Însă astăzi noi am devenit deja democraţi". La aceasta, deputatul Tivadar a arătat că a predat nu istoria partidului, ci cursuri de specialitate, şi anume etnografie şi istoria comunei primitive şi "(...) dacă neanderthalienii au fost comunişti, probabil că între comunişti au existat şi neanderthalieni, eu nu contest acest lucru, dar învinuirile ce mi se aduc nu le consider a fi la adresa mea"[13]. Deputatul V. Jupan a prezentat revendicările muncitorilor, ale inginerilor şi tehnicienilor din Ujgorod. În punctul 3 al cererii se precizau ordinele date organelor de apărare în privinţa informărilor totale despre "aşa numiţii paraşutişti de dincolo de munte"; "(...) fiindcă pe pământul nostru ne vom descurca şi singuri, fără deranjul şi învăţăturile lor (Aplauze)"[14]. Deputatul I. Huzineţ a citit telegramele din Hust, Ilniţa, Irşava, Svaljava, Teceu privind acordarea autonomiei şi redarea naţionalităţii "rutean-rusin"[15].

Problema autonomiei s-a dezbătut şi a doua zi. A treia sesiune a Consiliului regional a avut loc într-o atmosferă încinsă. Au luat parte la cuvântări profesorul I. Granciak, care, într-un mod istorico-retrospectiv a analizat perspectiva autonomiei regiunii Transcarpatiei. Apoi a luat cuvântul V. Zilgalov, care a denunţat speculaţia forţelor politice, care ar vrea să câştige în urma problemei autonomiei regiunii. De asemenea, a mai arătat că reprezenţanţii organizaţiei din "Huţulia" (raion Rahiv) au anunţat că vor organiza un referendum privitor la despărţirea lor de Transcarpatia, fiind susţinuţi şi de raionul Voloveţ. Deputatul Ş. Fodor sublinia că, odată cu obţinerea autonomiei "noi am putea să transformăm Transcarpatia într-o a doua Elveţie"[16]. Deputaţii au atras atenţia şi asupra situaţiei din rândul demonstranţilor aflaţi în faţa clădirii Consiliului regional. Deputatul M. Huzov a declarat că a fost martorul strigătelor din mulţime: "(...) decât să vă dăm vouă autonomia, mai bine vă omorâm pe toţi". De asemenea, a arătat că aceste ameninţări erau proferate cu un accent din Lvov[17].

În cuvântarea deputatului M. Tivadar s-a arătat clar că există o "politică reală, perseverentă, din Donbas şi până în Carpaţi, de dezmembrare a copilului încă nenăscut" (Ucraina – n.n.). El arăta că aceasta convine celor patru forţe, şi anume: forţei imperiale, care aspiră să rămână U.R.S.S.; nomenclaturii de partid neocomuniste; vecinilor noştri, care la mitingurile din Mucacevo erau pentru unirea regiunii cu Ungaria şi Cehoslovacia în cadrul Republicii Subcarpatice autonome; "rusinilor" locali, care se orientează pe forţele externe şi visează la mitul "RUTENIA"[18].

Într-adevăr, la 1 septembrie, în oraşul Mucacevo a avut loc mitingul Organizaţiei rusinilor carpatici "privind problema renaşterii naţionale a poporului rusin şi reînnoirea statutului regiunii Subcarpatice". La acest miting s-a arătat că regimul totalitar a consolidat în timp "o politică de deznaţionalizare a populaţiei autohtone rutene şi ucrainizarea ilegală a acesteia". Se vorbea şi despre "tendinţa de înrobire spirituală a poporului rusin". Demonstranţii aduceau la cunoştinţă, că, în cazul omiterii problemei privind statutul autonomiei Transcarpatiei (sub presiunile celor care făceau greva foamei) "şi noi vom anunţa imediat greva foamei". În cererea către deputaţi a cetăţeanului V. Silaghi se arăta: "Oare aceşti 100 de oameni care fac greva foamei chiar reprezintă Transcarpatia?.....Trebuie să muncim, nu să facem demonstraţii"[19].

Dealtfel, lucrările sesiunii s-au finalizat cu adoptarea hotărârii intitulate „Despre statutul Transcarpatiei în componenţa Ucrainei independente". Documentul stipula înfiinţarea unei comisii formate din 38 de persoane, comisie care urma să studieze problema statutului Transcarpatiei. Se preciza că aceasta avea obligaţia de a publica în presă, până în data de 30 decembrie, deciziile sale privind statutul Transcarpatiei. De asemenea, se recomanda să se introducă problema statutului regiunii la referendumul regional[20]. În paginile publicaţiei "Novene Zakarpatia" fuseseră deja aduse la

---

[13] Ibidem, Arc. 36-38.
[14] Ibidem, Arc. 58-59.
[15] Ibidem, Arc. 66-68.
[16] Ibidem, Dos. VII. Sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaţilor populari la întâlnirea XX1 (A treia şedinţă) şi deciziile luate de către reuniunea din 2 octombrie 1991. Pe 88 arcuşuri, Arc. 19-29.
[17] Ibidem, Arc. 37.
[18] Ibidem, Arc. 32-33.
[19] Ibidem, Arc. 88.
[20] Ibidem, Arc. 61-64.

cunoștință proiectele declarației privind declararea Transcarpatiei ca regiune autonomă: "Ținând cont de tradițiile, particularitățile, dreptul legal la aspirația de veacuri a populației din Transcarpatia la autodeterminare (...)", să declarăm Transcarpatia ca regiune autonomă în componența Ucrainei[21].

La lucrările sesiunii a V-a din 31 octombrie a fost adoptată hotărârea intitulată "Despre referendumul regional". În textul buletinului de vot pentru referendumul regional se preciza: "Doriți D-voastră ca Transcarpatia să obțină statut teritorial autonom, ca subiect în componența Ucrainei independente și să nu intre în componența altor organizații administrativ-teritoriale?". La sesiunea a IX-a a Consiliului de deputați populari ai raionului Beregovo (14 septembrie) s-a luat hotărârea de a se organiza un referendum la 1 decembrie privind înființarea în raionul Beregovo a regiunii maghiare autonome. Motivația era următoarea: din 85.000 de locuitori al raionului, 57.100 locuitori sunt maghiari (adică un procentaj de 66,7%)[22].

În aceste condiții, reprezentanții "Platformei democratice" a Consiliului regional de deputați populari au decis să se adreseze Președintelui Consiliului Suprem al Ucrainei, Leonid Kravciuk. În această cerere se arăta, la 13 octombrie 1991, contradicția între referendumuri, și anume cel general ucrainean și cel regional, despre manipularea populației din regiune, despre acțiunile deputaților de orientare pro-moscovită, pro- maghiară și pro-cehă, care propagau și întreținеau disensiuni interetnice. În document se arăta că acest Consiliu "este împins la acțiuni ilegale, care pot avea nu doar urmări politice, ci și juridice", deoarece "problema referendumului privind statutul Transcarpatiei nu este de competența Consiliului regional, încalcă o serie de articole ale Constituției în vigoare a statului nostru". Acest document a fost semnat de deputații de orientare democratică - M. Djanda, M. Tivadar, I. Mokrianek, L. Karavanska, F. Pojar, I. Gabor, M. Dzyamko, I. Haynaly, I. Savciuk, H. Petreștye, I. Derkaci[23].

Situația s-a modificat într-o oarecare măsură, în urma pregătirilor pentru alegerile prezidențiale. La a VIII-a sesiune extraordinară din 20 noiembrie 1991, s-a discutat de fapt formularea statutului Transcarpatiei în textul buletinului de vot. Deputatul I. Hrițak a propus schimbarea cuvântului "autonomie" în "teritoriu administrativ autonom", "teritoriu cu administrație autonomă specială, Transcarpatia".

După numeroase discuții pe această temă, s-a decis ca formularea să fie următoarea (și anume punctul 3 din 31 octombrie): "Doriți ca Transcarpatia, prin consfințire în Constituția Ucrainei, să obțină statutul de teritoriu administrativ autonom special, ca subiect în componența Ucrainei independente, și să nu intre în componența altor formațiuni administrativ-teritoriale?"[24].

Numărătoarea voturilor a demonstrat orientarea populației regiunii spre statalitatea ucraineană. Pentru independența Ucrainei au votat 90,13% din alegători, iar 60% l-au votat pe primul președinte al Ucrainei, Leonid Kravciuk. Rezultatele voturilor privind statutul de teritoriu administrativ autonom special a regiunii Transcarpatia îl vom prezenta în tabelul următor[iii].

Tabelul Nr.1

Rezultatele voturilor privind statutul Transcarpatiei (01.12.1991)

Numărul buletinelor de vot	847.364
Au obținut buletine	702.324

---

[21] *Declarația privind proclamarea Transcarpatiei ca regiune autonomă a Ucrainei (Proiect),* în Novene Zakarpatia, 1991, 1 octombrie, p.4.

[22] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond.195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dosar. Vol. I., Corespondența cu Consiliul Superior, Administrația președintelui Ucrainei, 16 ianuarie 1992 - 5 august 1992. Pe 171 de arcușuri, Arc. 74.

[23] *„ Sperăm să auzim o voce puternică și corectă în apărarea Ucrainei". Președintelui Consiliului Superior al Ucrainei, Leonid M. Kucima*, în Novene Zakarpatia, 1991, 13 noiembrie, p. 4.

[26] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195, Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. VIII Sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XX (A doua ședință) și deciziile luate de către reuniunea din 20 noiembrie 1991. Pe 13 arcușuri, Arc. 13.

Au luat parte la vot	700.555 (82,7%)
"DA"	546.450 (78%)
"NU"	128.762
Buletine anulate	25.343

Aşadar, observăm că majoritatea a votat pentru statutul Transcarpatiei ca teritoriu administrativ autonom special, subiect în componența Ucrainei independente. Totuşi, la vot nu au luat parte aproximativ 150.000 alegători, iar aproximativ 129.000 au fost împotrivă, fiind anulate mai mult de 25.000 de buletine. Aşadar, un procentaj de 78% reprezintă un succes relativ. În realitate, aceasta reprezintă un pic mai mult de 60% din totalul alegătorilor (847.364 persoane).

În raionul Beregovo, rezultatele referendumului privind înființarea raionului maghiar autonom au confirmat susținerea puternică de către populație a acestui proiect. Astfel, din 61.070 de alegători din raion au luat parte la vot 53.442 de persoane (87,5%). "Pentru" înființarea regiunii autonome s-au pronunțat 43.482 de alegători (81,4%). Consiliul regional de deputați populari a examinat, la 6 februarie, materialele privind concluziile referendumului raional şi a decis să se adreseze Consiliului Suprem al Ucrainei cu cererea ca denumirea raionului Beregovo să se schimbe în Raionul maghiar autonom Beregovo, cu centrul în oraşul Beregovo, în componența regiunii Transcarpatia, şi să se introducă în Constituția Ucrainei ca o unitate aministrativ-teritorială, respectiv ca raion autonom[25].

Aceste rezultate au devenit principalul motiv în pretențiile conducerii regionale de introducere a schimbărilor şi a completărilor la Constituția Ucrainei. S-a înființat o comisie de lucru a Comitetului Executiv Regional (sub conducerea noului preşedinte ales al Primăriei şi al Comitetului executiv Regional, M. Krailo), iar mai apoi şi un grup temporar, sub conducerea lui S. Ustici, pentru pregătirea proiectului Legii "Despre statutul teritoriului administrativ autonom special al Transcarpatiei". Conform hotărârii din 24 ianuarie 1992, în prima parte a articolului 77 se propunea completarea Constituției cu următoarele: "În Ucraina există un teritoriu administrativ autonom special"[26]. Aşa cum arăta prof. ist. Ion Pop, "după un scurt val de activitate în 1991, masele au devenit iarăşi pasive față de procesele politice (...)[27].

În martie 1992 s-a discutat proiectul legii Ucrainei "Despre teritoriul administrativ cu autonomie specială „Transcarpatia". Preşedintele Asociației democraților neradicali, V. Fantici, s-a declarat împotriva proiectului grupului „usticilor", "semeracilor", „ciucycilor" etc., al teoreticienilor de ieri şi al practicienilor comunişti şi împotriva "zilgalofilor". Fantici învinuia fățiş grupul de orientare național–democratică în participarea la actul de vandalism împotriva Consulatului maghiar şi a clădirii rutenilor din oraşul Mucacevo, unde au fost profanate drapelurile şi alte simboluri.

Profesorul I. Turjanița, din cadrul Universității Naționale din Ujgorod, arăta că "vedem aceeaşi opoziție, aia nu e opoziție, este doar un grup care complotează şi dacă e să vorbim corect, tulbură neprofesional lumea de pe pământul nostru drag"[28].

Deputatul V. Koțan a propus chiar să se formuleze un articol în Constituție privind folosirea, pe lângă valuta națională, şi a valutei altor țări vecine. La această propunere, prof. I. Himineț a arătat că introducerea acestui punct este incorectă, deoarece în nici o țară nu există un asemenea fenomen, întotdeauna moneda națională poate fi schimbată la orice punct de schimb valutar.[29]

Hotărârea privind Legea Ucrainei "Despre teritoriul administrativ cu autoadministrație specială a Transcarpatiei a fost ratificată de către Consiliul regional la data de 6 martie 1992.

În cererea Consiliului regional al deputaților populari către Consiliul Superior se arăta că la 24 ianuarie 1992, Consiliul regional a ratificat concluziile referendumului. În proiectul Legii Ucrainei, în

---

[25] Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Vol I. Corespondența cu Consiliul Superior, Administrația preşedintelui Ucrainei. 16 ianuarie 1992 - 5 august 1992, Pe 171 de arcuşuri, Arc. 74.

[26] Ibidem, Op. 14, Secretariat, Dos. IX sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI, Prima şedință din 24 ianuarie 1992, Arc. 233.

[27] Pop I., Homo totalitaricus? Istoria Transcarpatiei: reflecții critice, în Karpatskii krai, 1996, № 5-7, p. 16.

[28] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195, Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. IX sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI. Reuniunea din 6 martie 1992, Pe 345 arcuşuri, Arc. 10-12, 13, 43.

[29] Ibid, Arc. 77-78.

special în articolul 4 "Organizarea administrativ-teritorială" se arăta că, în locurile unde locuiesc compact grupe etnice, în conformitate cu doleanțele acestora, se pot înființa unități teritorial-administrative corespunzătoare. Articolele 5 şi 6 statuau că, alături de folosirea limbii de stat, să se folosească şi cea a grupului etnic minoritar a regiunii, folosirea simbolurilor de stat ucrainene şi a simbolicii regionale[30]. Acest proiect a fost semnat de membrii grupei de lucru: S. Ustici, G. Ieniţen, M. Macara, H. Oleksek etc. Totuşi, în afară de această ratificare, Consiliul regional a ratificat hotărârea intitulată "Despre autoadministrarea specială a teritoriului administrativ al Transcarpatiei". Conform acestei ratificări, se înființa comisia Consiliului regional "privind sprijinirea aprobării trecerii în Consiliul Superior al Ucrainei în ordinea de zi a hotărârii Consiliului regional din 06.03.1992, respectiv „Proiectul Legii Ucrainei" „Despre autoadministrarea specială a teritoriului administrativ Transcarpatia". Conform acestei hotărări se înființa comisia Consiliului regional „privind promovarea trecerii în Consiliul Superior în ordinea stabilită a proiectului de lege.....". Preşedintele comisiei a devenit M. Krailo iar locțiitori, D.D. Dorcineț şi S. Ustici, total membri: 22 de persoane.

Redacției "Novene Zakarpatie" i se recomanda să lumineze "larg" trecerea proiectului de lege în Comisia Superioară a Ucrainei, iar Consiliului administrativ executiv i s-a trasat sarcina să pregătească proiectul Statutului şi alte acte normative privind legimitatea acestor demersuri. Concomitent, prin hotărârea intitulată "Despre schimbările în organizarea administrativ-teritorială a regiunii" se arăta că, în conformitate cu rezultatele referendumului din raionul Bereg, Raionul Autonom Maghiar Beregovo, cu centrul în orașul Beregovo va intra în componența Transcarpatiei. Se arăta că 81,4% (43.482 din populația raionului Beregovo) a votat pentru ideea înființării acestui raion, împotrivă a votat un număr de 7.842 persoane – dintr-un total de de 53.442 persoane care au luat parte la votări[31].

Hotărârea privind acordarea dreptului introducerii în documentele de stare civilă şi în cele ale administrației de stat a Transcarpatiei a rubricii de recensare a naționalității rusine a fost ratificată fără probleme sau discuții, în unanimitate. În cuvântarea lui G. Vereş se arăta oportunitatea acestui pas prin exemplele oferite de practica internațională (Cehoslovacia, Iugoslavia)[32].

Menționăm că propunerea deputatului Mihai Tivadar privind scoaterea de pe ordinea de zi a proiectului "Despre teritoriul administrativ autonom special Transcarpatia" nu a fost luată în considerare până la publicarea proiectului noii Constituții a Ucrainei. Mai mult decât atât, la Consiliul regional soseau cereri de la diferite grupuri ale muncitorilor. În cererea grupului de muncitori al fabricii de prelucrare a lemnului din orașul Svaljava (2 martie 1992) se specificau următoarele: " Vă rugăm să cercetați cu atenție acea variantă a Statutului pe care l-a conceput V. Zilgalov şi K. (indescifrabil în documentul original - n.n.) Aceştia sunt potrivnici blestemați ai autonomiei". În cererea din 4 martie 1992, deputatul popular al primăriei orașului Irşava, protoiereul M. Iurin, constata: "toți preoții ortodocşi se adresează către deputații Consiliului regional cu rugămintea să nu finanțeze această independență şi pentru aşa- numitul ziar democratic (Regiunea Carpatică – n.n.)[33]. Aşadar, continua antagonismul dintre forțele de orientare națională şi simpatizanții autonomiştilor cu rusinii politici.

Din martie 1992 a început să funcționeze Consiliul Popular Ucrainean al Transcarpatiei. În componența sa intrau organizațiile regionale ale Mişcării populare a Ucrainei, Partidului Republican al Ucrainei, Partidului Democratic al Ucrainei, organizația regională a Asociației de limbă ucraineană "Prosvita", "Prosvita" regională, Asociația celor ce au suferit represalii şi a deținuților politici şi Uniunea artiştilor populari din Transcarpatia, în total un număr de 15 organizații. Preşedintele Consiliului Popular Ucrainean al Transcarpatiei, I. Baloga, arăta că înființarea organizației "trebuie privită ca o alternativă, o opoziție împotriva majorității partidelor comuniste din Consiliul Regional al Transcarpatiei, care a început jocurile de partid pro-autonomiste, neo-bolşevice şi care în mod

---

[30] Ibidem, Arc. 176.
[31] Ibidem, Arc. 218, 272-273.
[32] Ibidem, Arc. 132-134, 219-220.
[33] Ibidem, Arc. 250-251, 259.

conştient ignoră mai mult de 80% din populaţia regiunii, organizaţiile regiunii, presa (...), susţine rusenismul politic" [34].

Consiliul Ucrainean Popular al Transcarpatiei cuprindea, la sfârşitul anului 1992, 31.300 persoane. Principalele puncte de vedere, critica la adresa rusenismului politic a fost prezentată în paginile ziarelor "Ucraina Carpatică" (tiraj – 2.200 de exemplare, "Pravda Transcarpatiei" (tiraj - 50.000 de exemplare), mai apoi la ele s-a alipit " Sribna Zemlya" (12.000 de exemplare). De reţinut este faptul că 9 membri ai Consiliului Ucrainean Popular al Transcarpatiei au fost aleşi deputaţi în Consiliul Regional, 135 – deputaţi în consiliile locale şi raionale, 7 erau funcţionari în structurile de conducere, 5 – membri al Colegiului pe lângă reprezentanul preşedintelui în regiune, 13 – deputaţi în raioane [35].

Oponenţii lor erau grupaţi în "Liga Democratică a naţionalităţilor din Transcarpatia", ce avea în componenţă Organizaţia culturii maghiare din Transcarpatia, Uniunea naţional–culturală slovacă „L. Ştura", Organizaţia nemţilor regiunii "Renaşterea", Organizaţia evreilor "Menora"; "Casa Rusă", "Roma" şi Organizaţia rutenilor subcarpatici. Liga avea 36.600 de membri în organizaţiile amintite: 6 din ei erau deputaţi în Consiliul regional, 20 de persoane – deputaţi la diferite nivele, 5 persoane erau membri ai colegiilor pe lângă reprezentantul preşedintelui din raioanele regiunii. În afară de aceasta, poziţa lor era era tipărită pe paginile ziarelor "Rusia Subcarpatică" (tiraj – 5.000 de exemplare). În afară de această publicaţie, se mai tipăreau opiniile lor în paginile ziarelor "Unitate - plus", "Novene Zakarpatia – Noutăţile Transcarpatiei", "Karpati Igaz Szo". În special, în cea din urmă aveau articole, membrii Organizaţia culturii maghiare din Transcarpatia care erau împotriva "naţionalismului ucrainean" în statul ucrainean[36].

În martie 1992 a fost înfiinţat Partidul Republican Subcarpatic (preşedinte V. Zaiaţ), activitatea lui fiind marcată de încercarea de reanimare a curentului rusofil, revigorarea ideilor panslavismului şi idealizarea istoriei şi a viitorului Transcarpatiei după exemplul Elveţiei[37].

În acelaşi timp, conducerea regiunii era preocupată de aprobarea, de către Consiliul Superior al Ucrainei, a proiectelor de legi privind statutul Transcarpatiei şi zona liberă economică. S Ustici, la 29 aprilie 1992, menţiona că adjunctul preşedintelui Comisiei permanente pe probleme de relaţii internaţionale, O. Duptalov, a promis că la sfârşitul lunii februarie, începutul lui martie 1992, proiectul comun al Legii Ucrainei "Despre zonele libere economice din Ucraina" va fi definitivat, urmând a fi supus dezbaterilor. Apoi, în baza acestei Legi, arăta S. Ustici, preşedintele Ucrainei promitea că printr-un Ordin va conferi regiunii statutul de zonă economică liberă. Viitorul preşedinte al administraţiei de stat constata faptul că M. Krailo "(...) sună în fiecare săptămână la Preşedintele Consiliului Superior sau la primul adjunct al acestuia. Ultima informaţie este următoarea: acest proiect de lege va fi discutat în prima decadă a lunii mai"[38].

M. Voloşciuk arăta că ratificarea acestei cereri se impune pe agenda de lucru a Consiliului Superior al Ucrainei, deoarece deputaţii din administraţia de stat sunt îngrijoraţi de numeroasele tergiversări.

Existau însă şi alte opinii. M. Djanda, în special, arăta că importantă în primul rând este ratificarea Constituţiei, şi nu problema zonelor libere economice. El constata un factor obiectiv: "Puteţi voi să faceţi gălăgie. În primul rând, deocamdată nu reprezentaţi toată populaţia Transcarpatiei[39]".

Continua lupta pentru acordarea statutului de teritoriu cu administraţie autonomă. S. Ustici îi informa pe deputaţi despre despre oportunitatea "reîmprospătării deciziei noastre din 1990", şi anume – schimbarea formulării "zona liberelor întreprinderi" în "zona liberă economică", deoarece, aşa cum

---

[34] Maslianik O., *De aceea există ştiuca, pentru ca racul să nu aţipească...*", în „Za vilnu Ucrainu", 1992, 5 noiembrie, p. 2.

[35] Arhiva departamentului Administraţiei de stat a Transcarpatiei, Fond.195. Consiliul deputaţilor populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dosar. Vol.II. Corespondenţa cu Consiliul Superior, Administraţia preşedintelui Ucrainei. 03 septembrie 1992 – 11 ianuarie 1993. Pe 150 de arcuşuri, Arc. 149.

[36] Baloga I., *Rutenismul politic şi construirea statului*, în Ucrainski probleme, 1994, № 2, p. 70.

[37] Maiboroda O., Rutenismul politic. Versiunea naţionalismului periferic al Transcarpatiei, Kiev NauKMA, 1999, p. 10.

[38] Arhiva departamentului Administraţiei de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaţilor populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. X sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaţilor populari la întâlnirea XXI. Prima reuniune din 29 aprilie 1992. Pe 123 arcuşuri, Arc. 59.

[39] Ibidem, Arc. 64-65.

afirma S. Ustici, legat de aceasta a fost obținut acordul Cabinetului de Miniştri ai Ucrainei şi acordul Consiliului Superior al Ucrainei[40]. Aşadar, Consiliului regional a decis dezbaterea proiectului "Despre demersul către Cabinetul de Miniştri ai Ucrainei privind acordarea regiunii Transcarpatia a statutului de zonă economică liberă".

Un semnal l-a constituit şi faptul că în aceeaşi zi a fost ratificată hotărârea "Despre proiectul Constituției Ucrainei", care, în articolul "Organizarea teritorială", preconiza formularea "Transcarpatia, teritoriu administrativ autonom"[41].

Au urmat cererile U.N.R.Z. (Consiliul Popular Ucrainean al Transcarpatiei) din 24 şi 27 noiembrie privind acțiunile separatiste ale conducerii regionale. În cuvântarea lui V. Prehodyko, ele au au fost caracterizate astfel: " (...) astăzi, îmbrăcând hainele unitare şi național – unitariste (U.N.R.Z. – n.n.) transformă în întregime problematica obiectivă şi legalitatea statutului economic şi administrativ al regiunii, problemă care se pune de către alte regiuni ale statului, ca subiect al jocului politic"[42]. Conform spuselor lui V. Prehodyko, U.N.R.Z. este doar un "conglomerat" al partidelor ucrainene şi al organizațiilor democratice, nefiind înregistrat legal. De aceea se propunea proiectul de hotărâri, unde s-ar fi arătat că, aşa-numitul U.N.R.Z. şi organizația din Transcarpatia N.R.U. (Mişcarea Populară a Ucrainei) încearcă "să rupă ordinea constituțională privind acordarea către regiunii Transcarpatia, a statutului de zonă specială administrativ-economică". Reprezentantul preşedintelui, M. Krailo afirma de asemenea, că unele organizații nonguvernamentale şi unele partide se ocupă cu politica "atrăgând în dezbateri neavenite masele de oameni"[43].

Au continuat acuzele şi analizarea demersurilor adversarilor. Ca răspuns la apelurile U.N.R.Z. (din 24 şi 27 noiembrie), a urmat o hotărâre specială a Consiliului regional, care şi-a manifestat îngrijorarea privind "tărăgănarea" examinării documentelor în instanțele superioare ale statului. În afară de aceasta, se adăuga şi cererea Forumului cetățenilor din 28 noiembrie, unde se arăta lipsa de fundament a solicitărilor "forțelor politice extremiste"[44].

La Forumul amintit mai sus (desfăşurat în oraşul Ujgorod), au luat parte 130 de persoane din Voloveț, Svaljava, Mucacevo şi Ujgorod. Aceştia erau reprezentanți ai organizațiilor rutenilor, maghiarilor, germanilor, slovacilor, evreilor, țiganilor, Asociației democratice a tineretului şi ai Asociației democraților din Transcarpatia. Au luat cuvântul următorii: M. Ruşciak, M. Boico, I. Krevskiy, I. Hrancyak şi M. Boldejar. La dezbateri au luat parte 11 persoane. Lucrările Forumului au avut ca rezultat hotărârea intitulată "Paşii de realizare a rezultatului referendumului din 1 decembrie 1991 privind statutul Transcarpatiei – teritoriul administrativ special autonom în componența Ucrainei". În acest document se arăta, că referendumurile din 1991 "(...) au fost primele din istoria Transcarpatiei – o formă democratică a voinței întregii populații multietnice a regiunii". Mai mult decât atât, se recomanda ca în decursul intervalului decembrie 1992 – ianuarie 2003 să se convoace congresul reprezentanților mandatari ai tuturor consiliilor de deputați populari, pentru evaluarea rezultatelor deciziilor luate în 1991[45].

În anul 1993 a continuat ideea revendicării zonei libere economice, în paralel cu ambițiile autonomiste. În scrisoarea lui M. Krailo şi D. Dorcineț, din 4 februarie 1993, adresată Consiliului de Miniştri al Ucrainei, se arăta că interesele privind înființarea zonei economice sunt împărtăşite de Republica Federativă Cehoslovacia (până la 1 ianuarie 1993), Ungaria, România, Polonia, Austria, S.U.A., Canada şi alte state. Pachetul de documente privind înființarea zonei liberelor întreprinderi "Transcarpatia" (hotărârea Consiliului regional din 7 decembrie 1990) a fost aprobat de 8 ministere şi instituții şi a fost ratificat de către Consiliul de Miniştri al Ucrainei. De fapt, V.R.U. (Consiliul Superior al Ucrainei) nu a dezbătut proiectul din lipsa unui cadru juridic privind zonele economice speciale. Odată cu ratificarea - de către Cabinetul de Miniştri al Ucrainei - a legii "Despre principiile

---

[40] Ibidem, Dos. XI sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI. Prima reuniune din 30 octombrie 1992 . Pe 273 arcuşuri, Arc. 109-111.
[41] Ibidem, Arc. 134.
[42] Ibidem, Dos. XI sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI. A doua reuniune din 23 decembrie 1992 Pe 302 arcuşuri, Arc. 85.
[43] Ibidem, Arc. 122
[44] Ibidem, Arc. 279-280.
[45] Ibidem, Arc. 295-297.

generale ale înfiinţării şi funcţionării zonelor economice speciale", a venit momentul aplicării acestui proiect în practică. În faţa Consiliului de Miniştri ai Ucrainei se punea problema "dezbaterii pachetului de documente, înaintării de propuneri şi observaţii" [46].

Cu această ocazie, vom menţiona următorul fapt: dacă în Consiliul de Miniştri exista o poziţie favorabilă privind zona liberă economică, în V.R.U. situaţia era opusă. Reprezentantul preşedintelui, M. Krailo şi preşedintele Consiliului deputaţilor populari, D. Dorcineţ, îşi exprimau sincer mulţumirea primului ministru L. Kucima pentru poziţia obiectivă vizavi de scrisoarea arătată. Pe de altă parte, liderii regiunii arătau că în Decretul Consiliului de Miniştri ai Ucrainei, decret intitulat "Despre situaţia pregătirii documentelor privind înfiinţarea zonei libere economice a regiunii Ţranscarpatia" nu se arată că principalul vinovat în subminarea studierii documentelor a fost primul ministru V. Pinzenek[47].

În consiliile permanente ale V.R.U. privind problema zonei economice libere au apărut câteva observaţii. Comisiile considerau că dezbaterea documentele nu a fost completă, deoarece problema nu s-a discutat în sesiunea Consiliului de Miniştri ai Ucrainei şi nu a fost introdusă în dezbatere în mod legal. Cu alte cuvinte, comisiile permanente se deziceau oficial de dezbaterile privind zona liberă economică. Ca atare, în 1993, odată cu problema administraţiei autonome, s-a pus şi problema zonei libere economice. În afară de aceasta, prin hotărârea Consiliului regional din 14 mai a fost ratificat textul Statutului Asociaţiei colaborării transfrontaliere "Euroregiunea Carpatică". Partea ucraineană a fost reprezentată de regiunea Transcarpatia (cu ocazia semnării documentelor privind înfiinţarea "Euroregiunii Carpatice"), în oraşul Debreţin. În documente figurau semnăturile lui D. Dorcineţ şi M. Krailo[48].

Alături de acţiunile din 15 mai 1993, în oraşul Mucacevo a fost proclamat "Guvernul provizoriu al Rusiei Subcarpatice", în frunte cu I. Turjanita, în componenţa sa intrând şi cetăţenii Slovaciei şi ai Ungariei. Guvernul autoproclamat a început o campanie de discreditare a stabilităţii statalităţii ucrainene, atragerii atenţiei populaţiei asupra situaţiei rutenilor din Transcarpatia şi recunoaşterii nulităţii acordului cehoslovaco-sovietic din 1945. Consiliului regional i s-a impus separarea de "copilul" său, rutenismul politic, respectiv să se distanţeze de acesta. Numai că aceasta a fost doar o declaraţie. Liderii rutenismului au continuat să ţină cuvântări la diferite sesiuni ale Consiliului regional, continua susţinerea demersurilor acestora. S. Ustici, a arătat, la sesiunea Consiliului regional din 31 mai 1993, că înfiinţarea "guvernului provizoriu" – este o provocare, "(...) fără nici o îndoială", iar D. Dorcineţ, susţinea că "(...) este vorba nu de rutenism în general, ci despre o parte a conducerii acestui curent, care îngreunează situaţia." Deputatul M. Vereş îşi arăta îngrijorarea privind ignoranţa oficialilor de la Kiev, în rezolvarea problemei zonei libere economice, apoi a Euroregiunii Carpatice. De fapt, " nu există zone, în afară de una, care va apărea mai târziu. Iar noi aici vom face o mică Iugoslavie!". Deputatul M. Voloşciuc afirma că "dacă noi am fi dus referendumul în Transcarpatia până la sfârşit, am fi obţinut mult mai mult"[49].

Distanţarea de rutenismul politic radical al Consiliului regional a fost cu adevărat o declaraţie. Aşadar, dispoziţia cu nr. 06.–35/84 din 2 februarie 1993 a reprezentantului Preşedintelui, M. Krailo, privind alocarea automobilului "Tavria" d-lui I. Turjanita a fost un exemplu elocvent. La întrebarea deputatului M. Djanda privind acest lucru, M. Krailo a constatat laconic că dl. Turjanita a cerut acest lucru de multe ori[50].

În ziua sesiunii Consiliului deputaţilor populari din 31 mai 1993, în Piaţa Populară a avut loc un miting al reprezentanţilor Partidului Ucrainean Republican, a creştinilor, a cetăţenilor care au suferit represalii, cetăţenilor oraşului Ujgorod. Demonstranţii acuzau acţiunile Consiliului regional şi ale "guvernului provizoriu" separatist, cereau deputaţilor să analizeze faptele acestora. De asemenea,

---

[46] Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Corespondenţa cu Cabinetul de Miniştri al Ucrainei, 11 ianuarie 1992- 27 decembrie 1992. Pe 147 arcuşuri, Arc. 2-5.

[47] Ibidem, Arc. 56.

[48] Ibidem, Dos. Informaţii privind punerea în aplicare a deciziilor şi ordinelor Cabinetului de Miniştri a Ucrainei, 6 ianuarie 1992 – 31 decembrie 1992. Pe 44 arcuşuri, Arc. 10, Opis 14, Secretariat, Dos. XII sesiunea Consiliului regional al deputaţilor populari la întâlnirea XXI. Prima reuniune din 14 mai 1993. Pe 402 arcuşuri, Arc. 288, 294.

[49] Ibid, Dos. XII sesiunea Consiliului regional al deputaţilor populari la întâlnirea XX. A doua reuniune din 31 mai 1993. Pe 260 arcuşuri, Arc. 53-54, 57-58.

[50] Ibid, Arc. 247-248.

participanții la miting declarau că nu vor permite organizarea oricăror alte sesiuni anticonstituționale ale Consiliilor, la orice nivel ar fi fost ele[51].

Pe de altă parte, din partea organizației raionale Svaljava a Asociației Rutenilor subcarpatici, încă la data de 30 aprilie, pe adresa Consiliului regional a ajuns apelul privind includerea în ordinea de zi a sesiunii a chestiunii privind convocarea unui congres pentru a ratifica Manifestul privind statutul regiunii. Reprezentanții Asociației democraților din Transcarpatia (M. Erdevdi), ai Forumului cetățenilor din Transcarpatia (I. Krevskiy), ai Asociației Rutenilor (I. Turjanița), Asociației Culturale a Slovacilor (I. Horvat) şi ai Uniunii Democratice a Tineretului, în apelul lor şi-au manifestat îngrijorarea privind tărăgănarea soluționării problemei noului statut al regiunii, deoarece, aceasta "(...) duce la confruntarea dintre diferite segmente ale populației, generează instabilitate politică în regiune". Subliniem de asemenea, că cererea organizației Partidului Radical Ucrainean şi a Organizației "Memorial" cu privire la cuvântările lui B. Dikovo şi ale lui V. Zilgalov la sesiune, nu au fost luate în considerare de către deputați[52].

După proclamarea "guvernului provizoriu" de către preşedintele V.R.U., I. Pliuşcea, de către Consiliul de Miniştri ai Ucrainei şi de către preşedintele Ucrainei, Leonid Kravciuc, din nou a început să „curgă" corespondență din partea şefilor regiunii, M. Krailo şi D. Dorcineț. Se arăta că tărăgănarea soluționării problemei privind zona liberă economică şi a prevederii unui articol separat în viitoarea Constituție referitor la "Teritoriul special administrativ autonom Transcarpatia" subminează credibilitatea structurilor centrale de guvernământ şi îngreunează situația politică în regiune. Lui Leonid Kravciuc, în mod deosebit i se reamintea că locuitorii îşi amintesc bine vizita lui în regiune şi promisiunile privind soluționarea problemei autonomiei. În mod special, se arăta că tendința politicianismului în rutenism nu are o bază socială serioasă[53]. În scrisoarea din 1 decembrie 1993 către preşedintele V.R.U., D. Dorcineț, se constatau mărturii supărătoare pentru Consiliul regional, în special cele privind autonomia regiunii. Consiliul regional de deputați populari din octombrie 1992 s-a adresat de 3 ori preşedintelui V.R.U. şi de 4 ori Preşedintelui Ucrainei, o dată primului ministru, "totuşi nu a primit răspunsuri la aceste scrisori"[54].

Fireşte că oficialii de la Kiev au tărăgănat tendințele separatiste, care continuau să se manifeste şi mai activ în rândul Consiliului regional, care ținea conferințe de presă comune împreună cu "guvernul provizoriu". Acesta din urmă susținea „Organizația național-culturală slovacă şi rusă", "Asociația democraților din Transcarpatia", "Congresul Cetățenesc al Ucrainei". La 15 august, televiziunea maghiară avea o atitudine laudativă vizavi de miniştrii guvernului provizoriu, în speță liderul I. Turjanița. Presa maghiară propaga activ ideea autonomiei Regiunii Eurocarpatice şi a rutenismului politic[55]. Cererile autonomiste au fost susținute din 11 iunie 1993, li s-a alăturat şi biroul organizațional al Secției Uniunii comuniştilor din Transcarpatia.

La 5 octombrie 1993, preşedintele Consiliului regional, D. Dorcineț, a publicat hotărârea privind convocarea sesiunii Consiliului regional, în vederea proclamării autonomiei, însă datorită împotrivirii diferitelor organizații democratice, precum şi în urma dezbaterilor din Consiliul Superior al Ucrainei (în problema zonei libere economice), sesiunea nu a mai avut loc[56].

Intensificarea nemulțumirilor privind activitatea preşedintelui şi a Consiliului Superior al Ucrainei, organizarea alegerilor înainte de termen în Consiliul Suprem al Ucrainei, alegerea preşedintelui Leonid Kucima în 1994 au fost cauzele obiective ale procesului de formare statală a Ucrainei.

Procesele politice au stopat într-o oarecare măsură situația etnopolitică instabilă din Transcarpatia. Caracterul legitim al autonomiei regiunii a fost condamnat la un eşec total. Pe de o

---

[51] Ibid, Arc. 249.

[52] Ibid, Arc. 250-251, 256, 259.

[53] Ibid, Op .23. Cancelaria, Dos. Corespondența cu Cabinetul de Miniştrii al Ucrainei. 11ianuarie 1993 – 27 decembrie 1993. Pe 147 arcuşuri, Arc. 81, 96-98, 101-104.

[54] Ibidem, Arc. 131.

[55] Baloga I., *Tendințele separatiste în Transcarpatia contemporană*, în Cultura ucrainskih Karpat, Tradiție şi contemporaneitate, Materialele conferinței ştiințifice internaționale (Ujgorod, 1-4 septembrie1993) Ujgorod, Grajda, 1994, p. 66-69.

[56] Ibidem, *Rutenismul politic şi construirea statului ucrainean,*în Problemele ucrainismului, 1994, № 2, p. 72.

parte, situația geopolitică a anilor 1993-1994 s-a modificat şi nu mai corespundea începutului anilor 90, de aceea revendicările statutului de autonomie şi zonă economică liberă, participarea la proiectul Regiunii Eurocarpatice trebuiau să aibă loc în cadrul legal al statului ucrainean. Dealtfel, din 1994, curentul radical al rutenismului a inițiat o campanie cu un pronunțat caracter antiucrainean şi antistatal.

În campania preelectorală pentru alegerile de deputați în Consiliul Regional, în circumscripția nr. 2 a raionului Ujgorod, I. Turjanița declara: să reuşeşti să obții realizările referendumului regional privind instaurarea autonomiei de stat a Rusiei Subcarpatice pe bazele şi principiile statelor democratice ale Europei şi ale întregii lumii revine ruteanului, maghiarului, ucraineanului, rusului, românului, țiganului, slovacului, evreului şi reprezentanților altor naționalități care trăiesc pe pământul subcarpatic". Candidatul afirma că „(...) destul s-a vorbit, a venit timpul să se facă ceva"[57]. Colegul său, I. Dumnici, care a candidat în circumscriptia nr. 4 din Ujgorod milita pentru o formă de tip federativ a Ucrainei, iar "cu toate mijloacele politice să se ceară statut de autonomie a regiunii noastre"[58].

De aceea, nu este de mirare că în componența Consiliului regional, la sesiunea a XXII-a, din 51 de ucraineni şi 7 maghiari, a existat doar un singur rutean (rusin)[59]. Cu toate acestea, conform datelor registrului de stare civilă, din numărul total al populației regiunii, doar aproximativ 100 de persoane au solicitat să fie declarați ruteni, însă şi acest lucru a fost imposibil, din considerente de ordin juridic. Organele Stării Civile nu aveau competențele legale necesare. În scrisoarea adresată preşedintelui Consiliului regional, D. Dorcineț, locțiitorul ministrului Ucrainei pe probleme de naționalități şi migrație, R. Cilacjava arăta că „această problemă este deja clarificată. Conform hotărării Consiliului Superior al Ucrainei „Principiul privind paşaportul cetățeanului Ucrainei", rubrica privind naționalitatea nu există în paşaport". Cu alte cuvinte, statul a renunțat la posibilitatea de a rezolva problemele naționalității cetățenilor, „dându-le posibilitatea alegerii naționalității după bunul lor simț"[60]. Adică, eliminând obligativitatea figurării naționalității în documente, organele de conducere considerau problema deja rezolvată.

Astfel, la prima şedință a noului Consiliu regional al deputaților populari, la 21 iulie 1994, problema redării naționalității rutenilor a fost susținută de I. Jupan. Din partea Organizației rusinilor subcarpatici, „guvernului provizoriu" şi deputaților Consiliului regional, inclusiv a prof. I. Turjanița a fost adresată Preşedintelui Ucrainei, Leonid Kucima, cererea privind redarea statalității Ucrainei Subcarpatice. În documentul original redactat în limba rusă se arăta „D-voastră, D-le Preşedinte, confirmați şi condamnați pactul lui Molotov din 29 iunie 1945 şi lichidarea ilegală a statului nostru, odată cu dizolvarea conducerii legal constituite[61].

În acelaşi timp, pe adresa Preşedintelui ajunge o cerere a locțiitorului secretarului general al Organizației Popoarelor Nereprezentate, dl. L. Myaly. În cererea participanților la conferința internațională din august 1994, se arăta în mod special: „Pe noi ne preocupă cel mai mult soarta rusinilor, care de multă vreme nu pot să îşi obțină dreptul la autodeterminare[62].

La 7 septembrie 1944, la cererea deputatului I. Jupan (Circumscripția electorală Nr. 10 din Mucacevo) a fost înaintat spre dezbatere statutul autonomiei regiunii. În „Cererea privind includerea în ordinea de zi a problemei privind statutul autonomiei regiunii noastre", se constata declararea Republicii Autonome Subcarpatice, care includea în componența ei şi raionul Beregovo. Se propunea schimbarea denumirii Consiliului regional în Parlament al Republicii Populare Autonome Subcarpatice

---

[57] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. Pliantele candidaților pentru Parlament, Consiliul regional şi pentru preşedenția Consiliului regional. Pe 112 arcuşuri, Arc. 104.

[58] Ibidem, Arc. 60.

[59] Ibidem, Dos. I sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. Prima reuniune din 21 iulie1994, Pe 95 arcuşuri, Arc. 2.

[60]Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Corespondența cu ministerele şi departamentele Ucrainei. 10 ianuarie 1994 – 25 iulie 1994. Pe 105 arcuşuri, Arc. 45, 47.

[61] Ibidem, Op. 14, Secretariat, Dos. I sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. Prima reuniune din 21 iulie 1994, Pe 95 arcuşuri, Arc. 93.

[62] Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Corespondența cu organizațiile regionale pe probleme de cultură, activitatea instituțiilor de cult şi educaționale, poligrafiei, radio şi TV, 23 august 1994 – 31august 1994. Pe 33 arcuşuri, Arc. 4.

în componența Ucrainei. Proiectul a fost semnat de 17 deputați.[63]. Votarea nominală a arătat astfel: 6 – pentru (I. Turjanița, V. Vasiuta, C. Kalabişka, I. Jupan, V. Kovbasko, I. Firțak; 9 - abțineri; 33 - împotrivă; 10 absenți. După discuții furtunoase între I. Turjanița şi M. Djanda, noul preşedinte al Consiliului regional, S. Ustici, i-a atenționat pe deputați să nu transforme sesiunea într-o dispută personală[64].

La a IV-a sesiune, din 29 noiembrie 1994, a sosit o telegramă din partea alegătorilor din raionul Mucacevo, adresată deputatului I. Jupan: „Rugăm să discutați problema autonomiei, să încercați s-o rezolvați în mod favorabil". La această sesiune, variantele înființării unei comisii pentru a elabora un proiect privind zona specială autonomă, a unui referendum general şi publicarea în presă a „Situației privind teritoriul special autonom" nu au obținut voturile majorității deputaților.[65].

Acțiuni agresive din partea radicalilor rutenismului politic au determinat ca la nivelul ministerelor să se ajungă la o poziție unitară unică. Totuşi, existau abordări nuanțate ale instituțiilor în problematica rusenismului. O asemenea abordare s-a reflectat şi în scrisorile preşedintelui Consiliului regional, S. Ustici, adresate Preşedintelui Ucrainei, Leonid Kucima[66]. Poziția se subînțelege din punct de vedere al tărăgănării rezolvării problemei legate de Zona liberă Economică. Aşadar, conform Decretului Comitetului de Miniştri ai Ucrainei din 4 iunie 1994 „Despre ratificarea poziției privind problemele legate de studierea documentației privind înființarea zonelor libere economice" a fost luată decizia de a se trece la procedurile de discutare a documentelor. Aceasta însemna că trebuia emis, de către conducerea județeană, un nou pachet de documente, stabilite prin decretul arătat[67]. Din nou, acest lucru s-a prelungit pentru o perioadă mare de timp.

La scrisorile permanente privind reabilitarea naționalității „rusin", Ministerul Ucrainei pe problemele naționalităților şi migrației dădea răspunsuri clare: „(...) în Ucraina, statutul minorității rusine nu este consemnat, întrucât populația autohtonă a Transcarpatiei e în mod tradițional o grupă etnografică a ucrainenilor, iar limba lor e un „dialect ucrainean"[68]. Primind un astfel de răspuns (la 13 martie 1996), Consiliul regional trimite o scrisoare, la 15 martie 1996, pe adresa Administrației Preşedintelui Ucrainei. În scrisoare se arăta cu îngrijorare că în 2 decembrie 1995, în oraşul Ujgorod a avut loc Forumul organizațiilor din Transcarpatia, la care au participat aproximativ 120 de persoane din oraşele Mucacevo, Svaljava, Perecin, Vinogradovo; de fapt, ei reprezentau „populația rusină a regiunii". În timpul mitingului care a avut loc, s-au făcut apeluri să se ia cu asalt calea ferată, în scopul atragerii atenției asupra „problemei rusenismului"[69] .

Subliniem că rutenismul politic pierde din fosta bunăvoință a conducerii regiunii începând cu a doua jumătate a anilor 90, doar în anumite situații acesta este ilustrat ca un important factor specific al regiunii în contextul cererilor Zonei Libere Economice. Astfel, la sesiunea Consiliului regional din 11 aprilie 1996, propunerea lui I. Jupan privind informarea Direcției pe problemele naționalității şi migrației despre încălcarea drepturilor rusinilor a fost respinsă de majoritatea corpului deputaților[70].

Poziția antistatală activă a „guvernului provizoriu" în frunte cu I. Turjanița a discreditat totalmente mişcarea rusină. În apelul adresat preşedintelui Rusiei în 1994, cu revendicarea de anulare a pactului din 1945, Memorandumul intitulat „Voința şi democrația Transcarpatiei", trimis inclusiv preşedinților S.U.A. şi Ungariei, au ilustrat factorii străini ai rutenismului politic[71]. În apelul lui I.

---

[63] Ibidem, Op. 14, Secretariat, Dos. I sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. A treia reuniune din 07 septembrie 1994, Pe 169 arcuşuri, Arc. 3-5.

[64] Ibidem, Arc. 8-9.

[65] Ibidem, Dos. I I sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. A patra reuniune din 29 noiembrie 1994, Pe 290 arcuşuri, Arc. 6-8.

[66] Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Corespondența privind probleme social-economice cu organizațiile mamă. 13 februarie 1995 – 23 mai 1995, Pe 108 arcuşuri, Arc. 44.

[67] Ibidem, Dos. Vol. V (ultimul). Corespondența cu Cabinetul de Miniştri ai Ucrainei. 02 noiembrie 1994 – 30 decembrie 1994. Pe 174 arc., Arc. 172.

[68] Ibidem, Dos. Vol I. Informații privind punerea în aplicare a directivelor şi a deciziilor Cabinetului de Miniştri ai Ucrainei, 03 ianuarie 1996 – 29 martie 1996, Pe 145 arc, Arc. 85.

[69] Ibidem, Arc. 85, 113.

[70] Ibidem, Op. 14, Secretariat, Dos. IV sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. Reuniunea din 11 aprilie 1996, Pe 218 arcuşuri, Arc. 8, 10.

[71] Maiboroda O., Idem, p. 11.

Turjanița adresat Tribunalului Superior al Ucrainei în 22 ianuarie 1996, apelanții revendicau anularea Decretului Prezidiului Consiliului Superior al U.R.S.S. din 22 ianuarie 1945 privind înființarea regiunii Transcarpatia[72]. La sesiunea Consiliului Județean din 1997, I. Turjanița a ținut un discurs cu un pronunțat caracter anti-ucrainean şi anti-statal. Deseori, acest lucru părea chiar comic „(...) suntem obligați să facem presiuni asupra Kievului, să dea loc de „puțină autonomie" Ucrainei, să dea, înțelegeți, o autonomie adevărată. Până când o să „măcăim" doar din baltă ...". Aceste comparații şi insulte privind statul au fost criticate pe bună dreptate de S. Ustici[73].

Liderii rutenismului politic erau îngrijorați şi de problema privind restabilirea naționalității. I Turjanița se plângea la adresa preşedintelui Consiliului regional S. Ustici: „De câte ori am depus documentele noastre, şi de asemenea şi pe cele ale deputatului Jupan, Dumneavoastră le-ați înaintat comisiei, care le studia, şi totul se termina trist.. Mii de cereri, de exemplu, cele semnate pe scrisorile cu antetul nostru (al administrației), că vor să reînnoiască naționalitatea.... Comisia aceasta nu a existat, iar eu m-am plimbat destul cu traistele, înțelegeți, dar fără nici un rezultat[74]. I. Turjanița a început disputa cu S. Ustici privind discreditarea lui cu ajutorul mijloacelor de informare în masă şi ignorarea de către preşedintele Consiliului regional, a rugăminții de acceptare a unei întâlniri. O astfel de poziție a dus la participarea la organizarea unei demonstrații în timpul sesiunii a VII-a a Consiliului regional din 11 septembrie, de către „liderul rutenilor politici", dl. I. Turjanița, alături de primarul oraşului Ujgorod, dl. S. Ratuşneak, locțiitorul preşedintelui partidului Dreptatea, S. Slobodaniuk şi locțiitorul preşedintelui Partidului Creştin Democratic al Ucrainei, V. Bedea. Lângă clădirea Consiliului au fost instalate 4 corturi. Cererile demonstranților se rezumau la oportunitatea ratificării bugetului regional, care diminua salariile populației Transcarpatiei, realegerea preşedintelui Consiliului regional, S. Ustici[75].

În toamna anului 1998 în Consiliul Superior al Ucrainei, pe listele Partidului Comunist Ucrainean a fost ales I. Mihovici. În noiembrie 1998, acesta îşi începea cuvântarea la tribuna Consiliului Suprem al Ucrainei, cu apelul privind apărarea rusinilor Transcarpatiei, atrăgând atenția asupra mentalității agresive a galițienilor, din cauza căreia rusinii s-au trezit în situația asimilării şi sunt obligați să ia atitudine [76].

În 1996, rutenismul în Transcarpatia ajunsese într-un punct mort. În august 1996, în oraşul Presov, Consiliul Mondial al Rutenilor şi-a exprimat neîncrederea față de dl. I. Turjanița, ca „provocator în rândul mişcării rutene". La 29 martie 1997, în oraşul Mucacevo, la conferința extraordinară a Organizației rusinilor subcarpatici, lui I. Turjanița i s-au retras toate drepturile şi funcțiile. Participanții l-au învinuit că a sustras aparatură şi că a delapidat fonduri băneşti, că tărăgănează reînregistrarea organizației. A fost aleasă o nouă conducere, precum şi delegații la al IV-lea Congres al rusinilor, care se ținea la Budapesta. Preşedenția a fost formată din triumviratul: I. Talabişka, L. Lețoceci şi I. Petrovțiy[77].

La 18 aprilie 1997, organizația a fost reînregistrată, primind denumirea oficială de „Asociația rusinilor subcarpatici", având ca scop: (...) consolidarea tuturor rusinilor care locuiesc pe teritoriul Transcarpatiei şi în afara acestuia, renaşterea etno-culturală a rusinilor[78]. Această organizație a enunțat o orientare etnoculturală clară, bazată pe păstrarea tradițiilor populației băştinaşe din regiune. Totodată,

---

[72] *Din partea autonomiei Rusiei Subcarpatice către Ucraina Carpatică suverană*, Coordonatorul ediției: prof. I. Turjanița. Cules şi aranjat de către avocatul P. Godmaş, Ujgorod, Ed. Patent, 1996, p. 18.

[73] Arhiva județeană a Administrației regionale de Stat din Transcarpatia, Fond 195, Consiliul regional al deputaților populari din Transcarpatia, Op. 14, Secretariat, Dos. Sesiunea VII a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII reuniunea din 18 aprilie 1997, Pe 93 arcuşuri, Arc. 23, 53.

[74] Ibidem, Dos. sesiunea VII a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII reuniunea din 11 august 1997, Pe 299 arcuşuri, Arc. 58.

[75] Ibidem, Arc. 105-107, 265.

[76] Mişanici O., *Drumul rutenismului politic în Transcarpatia – drumul spre niciunde*, în Sribna Zemlea şi în Fest, 1999, 27 mai – 2 iunie, p. 15.

[77] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dos. Vol III. Informații privind punerea în aplicare a directivelor şi a deciziilor Cabinetului de Miniştri ai Ucrainei, 07 mai 1997 – 14 iulie 1997, Pe 155 arcuşuri, Arc. 69-70.

[78] Arhiva curentă a Direcției de Justiție regională din Transcarpatia. Dosarele ONG-urilor înregistrate. Statutul „Organizației rutenilor subcarpatici" din regiunea Transcarpatia. 18.04.97. №118.

organizația a inițiat pregătirile pentru festivalul culturii rusine, festival intitulat „Trandafirul Roşu", dedicat sărbătoririi a 1100 de ani de la prima atestare documentară a orașului Mucavevo.

Tot atunci, în orașul Ujgorod, la 4 aprilie 1997, a avut loc conferința susținătorilor lui I. Turjanița, care susțineau mandatul acestuia. La 20 august ei au înregistrat „Asociația rusinilor carpatici", printre obiectivele acestei organizații figurând „(...) transformarea Transcarpatiei contemporane în zonă ecologică curată, demilitarizată". Scopul principal – recunoaşterea oficială a naționalității rusine în Transcarpatia. Reprezentativ este faptul că simbolul organizației a devenit steagul în culorile albastru-alb-negru[79]. A mai apărut o nouă organizație ştiințifico-educațională a rutenilor (președinte – M. Makara), care în principal are o activitate de cercetare şi de editare de materiale cu caracter ştiințific[80].

În componența Consiliului regional nou ales nu au apărut cereri asemănătoare celor din 1998. Totuşi, la acest for ajungeau cereri şi rezoluții din partea organizațiilor rusine privind susținerea financiară a activității lor. Astfel, la 5 iulie 1998, în orașul Svaljava a avut loc un miting. Printre organizatorii acestuia – președinții organizației Asociația ştiințifico-educațională a rutenilor şi Uniunea Maghiarilor din Transcarpatia (n.n), dobrovolți, veteranii de război şi cei ce luptaseră în Afganistan. În rezoluția mitingului existau cereri cu un caracter deplasat. De exemplu, interzicerea aplicării vizelor pe buletinul de identitate al celor veniți în raionul Svaljava, ca urmare a şomajului şi a stării materiale grele a locuitorilor[81]. Din partea cetățenilor raionului către reprezentanții Consiliului regional a fost trimis „Apelul - protest", în care se arăta: „Au inventat nu ştiu ce fel de naționalitate separată a rusinilor, vorbesc despre nu ştiu care autonomie, răspândesc ură şi dezordine în regiunea noastră". În apel se atrăgea atenția asupra susținerii, de către anumiți şovini ruşi, care întețesc ura dintre raioanele estice şi cele vestice ale Ucrainei, a activității lui I. Turjanița şi a lui D. Sidor. Pe bună dreptate, autorii acestei scrisori au arătat că la al V-lea congres al rusinilor ar fi trebuit să ia parte şi I. Cendey, P. Scunț, I. Herț, reprezentanții „Iluminismului", personalități de seamă ale regiunii noastre[82]. Cu toate acestea, propunerile sus-enumerate nu au fost puse în practică în viața politică.

Despre indiferența Consiliului regional față de rusenismul politic la sfârşitul sec. XX stă mărturie următorul fapt: la sesiunea Consiliului regional din 8 decembrie 2000, întrebarea deputatului I. Jupan privind conferirea codului de identificare rusinilor la viitorul recensământ a rămas fără răspuns din partea deputaților. Nu s-a luat nici o hotărâre de apărare a rusenismului politic[83]. Consiliul regional al deputaților populari încerca să evite incidentele de acest fel din partea reprezentanților rusinilor[84]. Acest lucru este constatat în „Cererea partidelor democratice unite şi a ONG-urilor Consiliului Popular Ucrainean al Transcarpatiei privind noua conspirație a forțelor interne şi externe anti-ucrainene din Transcarpatia" – urzelile anti–ucrainene ale Consiliului regional au suferit un eşec, deoarece „rusini s-au declarat doar 36 de persoane din Transcarpatia"[85]. De asemenea, vom arăta şi poziția statului privind rusenismul politic. S-au purtat multe discuții vizavi de „Planurile de măsuri privind rezolvarea problemei ucrainenilor-rusinilor" semnat de primul ministru al Ucrainei, I. Curas, în data de 7 octombrie 1996. Acest document al Comisiei de stat pe probleme de migrații a stârnit aprige proteste. Liderul "Asiciației rusinilor carpatici", I. Turjanița, l-a caracterizat chiar fiind o expresie a unui

---

[79] Ibidem, Statutul „ Organizației rutenilor subcarpatici" din regiunea Transcarpatia. 20.08.97. №137.

[80]Ibidem, Lista ONG-urilor naționalităților conlocuitoare ale Ucrainei, legalizată de către Direcția de Justiție a regiunii Transcarpatia. Organizația ştiințico-educațională ruteană. 29.10.97. №144.

[81] Secretariatul Consiliului regional de deputați populari din Transcarpatia. A III-a reuniune a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. Prima reuniune din 30 septembrie 1998.

[82] Ibidem, A doua reuniune din octombrie 1998.

[83] Ibidem, A XIII sesiune a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea III (XXIII). Prima reuniune din 8 decembrie 2000.

[84]Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dos. Vol.VIII. Corespondența cu Cabinetul de Miniştri ai Ucrainei. 11 iunie 1998 – 25 iunie 1998, Pe 124 arcuşuri, Arc. 110.

[85] Ibidem, Dos.. Vol VIII. Adeverințele, informațiile, dările de seamă privind activitatea consiliilor raionale, consiliilor locale şi a direcțiilor administrației regionale de stat, a organizațiilor. 03 septembrie 1998 – 28 octombrie 1998, Pe 112 arcuşuri, Arc. 31.

"rasism nemascat" al puterii ucrainene[86]. Dacă analizăm cu atenție documentul, pornind de la explicarea științifică a teoriei etnosului, atunci poziția reprezentanților rusenismului politic nu rezistă criticii.

În primul rând, orice stat unitar este obligat să țină sub control riguros toate mișcările separatiste, care au motivație şi canale de alimentare externe. De aceea, chiar şi nedeclarându-se rusin, acțiunile de orice fel împotriva statului trebuie să fie ținute sub control.

În al doilea rând, liderii organizațiilor rusine sunt în număr mic şi în general se luptă între ei pentru finanțare şi pentru granturi oferite de către instituțiile străine, pentru bunăvoința conducerilor raionale şi a consiliului regional[87]. În al treilea rând, în mediul ucrainenilor transcarpatici, pentru moment predomină identificarea etnoculturală ucraineană (96%), o anumită parte are o identitate dublă (locală rusină şi general etnică ucraineană), şi o foarte mică parte – exclusiv identitate rusină. De fapt, aceştia din urmă reprezintă sindromul rusenismului politic din regiune. De aceea, exagerarea problemei "agresiunii" sau "rasismului", "etnocidului", este irațională din punctul de vedere al progresului istoric şi al dezvoltării națiunii ucrainene. De fapt, în "Planul măsurilor (...) se şi precizează poziția de prevenire a influenței activității separatiste a liderilor rusenismului politic, împiedicarea înființării de structuri politice cu caracter separatist sau scopuri precis stabilite în acest sens[88].

Cereri asemănătoare ale rusenismului politic au continuat să curgă la Forumurile organizațiilor, la diferite acțiuni ale organizațiilor rusine. Astfel, la Forumul organizațiilor din Transcarpatia (23 ianuarie 1999) s-au auzit apeluri de adoptare, "în sfârşit", a statutului de teritoriu autonom special şi de asigurare a reînnoirii naționalității "rusin"[89]. A continuat şi acțiunea de atragere a atenției opiniei publice internaționale asupra rusenismului din Transcarpatia. În data de 24 – 27 iunie 1999, în oraşul Ujgorod s-a desfăşurat al V-lea Congres Mondial al Rusinilor. Principalul laitmotiv al cuvântărilor la Congres şi în adoptata "Cerere a celui de-al V-lea Congres Mondial al Rusinilor către organele de conducere a statului" a fost recunoaşterea naționalității rusine, includerea "rusinilor" în lista oficială a naționalităților, încetarea blocajului informațional al demersurilor efectuate de liderii rusenismului, o serie de acțiuni culturale[90].

Imediat după congres, în iulie 1999, a apărut următoarea "depeşă" adresată mai multor state. De ex., scrisoarea adresată Preşedintelui Cehiei, V. Havel, din partea Preşedintelui Partidului Republican al Rusiei Subcarpatice, S. Acia. În scrisoarea redactată în limba rusă era pusă din nou la îndoială apartenența regiunii la Ucraina. Se făcea referire la situația militară din Transcarpatia şi se propunea următoarea variantă: "dacă Rusia Subcarpatică nu se va uni cu Cehia, atunci acordați sprijin poporului rusin să fie independent față de Ucraina"[91]. În presa regiunii, acest fapt a fost considerat, pe bună dreptate, un mijloc al puținilor reprezentanți ai rutenismului politic de a obține recunoaştere şi finanțare[92].

---

[86] Vezi.: Deba O. *A ce miros „banii ruteni"* în Sribna Zemlea-Fest, 1996. – 18-24 iulie, p. 5; Fedaka S., Ilinițkii V., *Mai bine să pierzi împreună cu Ucraina, decât să te afli de partea Organizației popoarelor nereprezentate*, Ibidem, 1998, 5-11 noiembrie, p. 5.

[87] Arhiva curentă pe problemele naționalităților şi a migrației din cadrul Administrației de stat a Transcarpatiei. Privitor la publicarea probelmelor rutenismului în ziarul „Chicago Tribune".

[88] Planul de măsuri privind rezolvarea problematicii ucraineilor-rutenilor (№ 13-884 / 2 din 7.10. 1996), Lumea rusnakă: Volum ştiințific şi de popularizare, Vol. I (în două părți), Prima parte, Ujgorod, Ed. Patent, 1999, p. 171.

[89] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dos. Vol VI. Corespondența cu Cabinetul de Miniştri ai Ucrainei. privind problemele de dezvoltare economică şi socială a regiunii. 18 martie 1999 – 31 martie 1999, Pe 175 aprcuşuri, Arc. 98.

[90] Ibidem, Dos. Corespondența cu sindicatele; ONG-urile şi uniunile politice. 04 ianuarie 1999 – 28 decembrie 1999, Pe 149 arcuşuri, Arc. 149.

[91] *Preşedintelui Republicii Cehia, d-lui Vaclav Havel Gore. Praga de la preşedintele Partidului Republican al Rusiei Subcarpatice, dl. Rusi Stephan Acia*. 15 iulie1999 în Informatiinij listok, 2000, aprilie-iunie, Nr. 50, p. 8.

[92] Hotărârea în trei... în Sribna Zemlea, 2000, 7 octombrie, p. 7. Apelul Soim-ului (consiliul de conducere – n.n) rutenilor carpatici, adresat preşedintelui Administrației de stat a Transcarpatiei, G. Moscalj, Problemele rutenilor subcarpatici în Ucraina, Lumea rusnakă: Volum ştiințific şi de popularizare, Vol. 2, Organizația ştiințifico-educațională; Centrul ştiințific carpatorusin, Autor M.P. Makara, Ujgorod, Ed. V. Padeak, 2001, p. 142.

Încercările de reabilitare a situației nu au avut succes nici prin Apelul Soim-ului (consiliul de conducere – n.n) rutenilor carpatici, adresat președintelui Administrației de stat a Transcarpatiei, G. Moscalj, privind simbolistica însemnelor regiunii[93]. În august 2001, președintele administrației regionale a anunțat concurs privind drapelul, stema și imnul regiunii. Totuși, peste puțin timp, hotărârea din 30 august a fost anulată.

Problema cererilor privind înființarea Zonei Economice Libere a suportat un șir lung de proceduri în instanțele superioare ale statului, găsindu-și rezolvarea peste câțiva ani buni, după multe intrigi autonomiste furtunoase.

La 24 decembrie 1998, Consiliul Superior al Ucrainei a ratificat Legea Ucrainei "Despre regimul special al activității investiționale pe teritoriul regiunii". La 9 decembrie 1998, Președintele a semnat Ordinul "Despre zona economică specială Transcarpatia". Cu toate acestea, proiectul investițional în Zona Economică Specială "Transcarpatia" se limita doar la un caracter exclusiv economic. Zona Economică Specială "Transcarpatia" se rezuma la raionul Ujgorod, orașul Mucacevo, cu o suprafață totală de 737,9 ha[94] iar legea a fost semnată de președinte doar la 22 februarie 2001"[95]. Așadar, procesul de durată, care a început la debutul anilor 90, odată cu criza spațiului postsovietic, și-a găsit sfârșitul logic printr-un proiect social–economic, slujind interesele Ucrainei și ale populației acesteia, fiind respinse toate cererile separatiste care erau în favoarea intereselor statelor străine.

O asemenea propagandă o fac doar grupurile mici, care sunt susținute din străinătate. Astfel, în anii 1999–2001, propaganda organizațiilor rusine a început odată cu recensământul populației din 5–14 decembrie 2001. Principalele argumente erau ilustrate în publicațiile "Pidkarpatska Rusi" (Rusia Subcarpatică) și "Hrestianska Simia" (Familia Creștină). Reprezentanții organizațiilor rusine publicau, de asemenea, foi volante și calendare pe anul 2002 cu apelul "Înscrie-te rusin". Interesant este faptul că și ziarul "Dzerkalo Tejnia" (Oglinda săptămânii) a publicat, înaintea recensământului populației, un articol larg despre rusenismul din Transcarpatia și despre problematica identității etnice a populației ucrainene din regiune[96]. Imediat după recensământul populației, reprezentanții organizațiilor rusine vorbeau, în paginile ziarului "Rusia Subcarpatică", despre falsificarea rezultatelor recensământului[97]. De asemenea, constatăm că identificarea etnică "rusin" nu a fost total ignorată de către recensori. Conform codificatorului (nomenclatorului) statistic, etnonimul "rusin" a fost fixat ca denumire regională sau etnografică a etnosului ucrainean, alături de huțuli sau polișciake (grupuri etnografice – n.n.). Rezultatele recensământului populației din 2001 a fixat un număr total al populației de 1.254.614 persoane în Transcarpatia, din care populația ucraineană – 1.010.127 (85%). S-au autoidentificat rusini 10.062 persoane (0,8 %). Rusinii sunt recunoscuți ca fiind o grupă separată în componența etnosului ucrainean, alături de huțuli (83 persoane), boike (25 persoane), lemke (3 persoane)[98].

Așadar, în perioada anilor 1991 – 1993, în Transcarpatia s-a accentuat problema politizată a rusinilor, datorată ambițiilor elitei conducerii regionale și particularităților trecerii la un nou tip de regim politic în Ucraina. În condițiile statalității ucrainene, procesele etnopolitice din Transcarpatia au avut unele particularități pe care trebuie să le raportăm la pasivitatea răspunsurilor administrației (în fapt, elita politică a Consiliului regional) privind statutul de regiune autonomă a Transcarpatiei și, nu în ultimul rând, radicalizarea unor organizații separatiste și a discursului liderilor rusenismului politic.

---

[93] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dos. Vol VI. Corespondența cu Consiliile raionale, Consiliile locale și Direcțiile Administrației regionale de stat privind problemele din domeniul învățământului, culturii, mijloacelor mass-media, editurilor și a religiei. 04 decembrie 1998 – 10 decembrie 1999, Pe 122 aprcușuri, Arc. 55, 58.

[94] *Legea Ucrainei „Privind Zona Economică Specială "Transcarpatia"*, în Novene Zakarpatia, 2001, 21 aprilie, p. 2.

[95] Losik K., *Poporul există- naționalitate nu, sau câteva aspecte despre rutenii subcarpatici*, în Dzerkalo Tejnia, 2001, 17 noiembrie, p. 19.

[96] *"Mâna moartă îi apucă pe cei vii (sau recensământul național ucrainean al populației- de tip stalinist*, în Podkarpatska Rusi, 2001, 19 decembrie, p. 1-2.

[97] Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei - Direcția de Statistică. Împărțirea populației după naționalități și limbă maternă conform datelor recensământului populației din 2001. Regiunea Transcarpatia. Totalul populației. Tabelul 5.1. pe 4 pagini. Populație stabilă. Date absolute.

[98] *Câți suntem și de ce naționalitate*, în Tribuna, 2003, 15 martie, p. 3.

În general, situația politică din Transcarpatia în intervalul 1991–2001 a fost reglementată conform legislației, de aceea cele mai bune rezultate ale etno-politicii de stat în Transcarpatia au fost în planul formulării priorităților etno-culturale ale ucrainenilor şi în garantarea cererilor etno-culturale ale naționalităților conlocuitoare. Acest aspect necesită un studiu separat pentru a putea fi publicat în revistele de specialitate.

The evolution of political rusynstvo in Transcarpathia (1991-2001).

Abstract

The authors pays attention to the problem of activization of political rusynstvo in Transcarpathia during 1991-2001. Ethnopolitical processes in the region are analysed on the basis of archive documents, which are put into the scientific circulation for the first time. It is testified the opposition between national-democratic and party-nomenclature elites of the land. The authors gives the conclusion about the decadence of political rusynstvo in conditions of Ukrainian independence.

Aspecte socio–demografice privind populația ucraineană din nord–vestul României în secolul XX

Irina Liuba Horvat

În zona de nord–vest a României, populația ucraineană locuieşte compact în satele de munte ale județului Maramureş: Poienile de sub Munte, Ruscova, Repedea, Bistra, Valea Vişeului, Crasna, Rona de Sus, ,Craciuneşti, Remeți, şi în sate mixte Bocicoiu Mare, Lunca la Tisa, ori Sighet, Costui, Vişeu de Sus (Vaser) etc .

În Maramureş satele cu populație majoritară ucraineană sunt atestate documentar în sec. al XIV-lea odată cu satele româneşti, de exemplu: primul document găsit care vorbeşte despre Poienile de sub Munte corespunde anului 1353. Pe locul unde se află biserica veche se crede că a fost o mică poieniță, unde s-au aşezat primii locuitori al comunei. Mai întâi, aşezarea a fost denumită „Brouvar Rowzkopolana lui Dragoş". Huțulii de pe meleagurile Galiției, au fost primii locuitori ai satului. Biserica de lemn, ucraineană, cu hramul „Schimbarea la Față" datează din anul 1788; Comuna Bistra este atestată documentar în anul 1411, în Diploma regelui Ungariei, Robert. Comuna Repedea este atestată documentar, printr-un hrisov, scris în slava veche, din anul 1350. Hrisovul a fost găsit în vechea biserică din lemn, construită în stilul maramureşean în anul 1413, biserică care nu mai există din cauza faptului că în urma unei ierni grele, în deceniul şase al secolului trecut s-a prăbuşit, iar patrimoniul ei de o inestimabilă valoare se află în prezent în Bucureşti. În hrisov se menționează că pe acest teritoriu a fost găsit un grup de oameni păstori-crescători de animale, de origine slavă, printre care s-a identificat şi un locuitor cu numele de Krevan care avea o casă din lemn în partea de nord a localității etc.

Pe teritoriul județului Satu Mare, primele grupuri de ruteni (ucrainieni) au apărut între anii 1336–1351. Inițial aşezați în părțile deluroase ale regiunii sătmărene au coborât apoi înspre sud–vest. Pe baza listelor de iobagi, se constată că primul val de ucrainieni din secolul XIV era doar o parte infimă ca număr față de cel din secolele XVII–XVIII: de exemplu, în anul 1565–1574 erau 61 capi de familie slavi, iar în 1775–198 capi de familie slavi. În decurs de două secole, aşadar, numărul ucrainenilor a crescut în zonă de 13 ori.

Din localitățile în care a fost atestată populație slavă la începutul secolului XIX, astăzi în unele nu mai există nici un locuitor ucrainean, în schimb, etnici ucraineni au emigrat din Ucraina şi Maramureş, formând noi comunități de tip colonii. În secolele trecute, satele care erau populate, parțial, de ucraineni sunt următoarele: Bocicău, Tarna Mare, Tarna Mică, Porumbeşti, Valea Seacă, Turulung, Bercu, Peleş, Lazuri, Halmeu, Botiz, Mesteacăn, Cidreag. Localitățile în care astăzi nu se mai află etnici ucraineni sunt: Peleş, Turulung, Tarna Mică, Valea Seacă, Halmeu, Mesteacăn. Satele în care au apărut noi "colonii", în secolul XX, sunt: Micula, Păulian, Decebal, Dacia, Traian, Dumbrava, Ciuperceni, Agriş, Livada; Drăguşeni, Gelu. Cea mai mare comunitate de etnici ucraineni, cercetată în mod special în această primă etapă, este în satul Micula: aproximativ 500 de locuitori.

În satele Micula, Ciuperceni, Dumbrava, ucrainenii au venit în secolul XX, după al doilea război mondial, din sate ucrainene din Maramureş (Poienile de sub Munte, Ruscova, Repedea, Crasna, Rona de Jos), iar în Tarna Mare–cătunul Văgaş, primele familii de ucraineni au venit aproximativ acum 200 de ani, din zona Hustului–Ucraina, pentru munci forestiere.

TABEL № 1. Numărul populației ucrainene conform recensămintelor organizate în: 1930, 1956, 1966, 1977, 1992, 2002

Județe/Anii	1930	1956	1966	1977	1992	2002
Maramureş	19.249	25.435	29.060	32.723	36.653	34.027
Satu Mare	3.439	483	905	1.146	1.320	1.556
Total (România)	45.875	60.479	54.705	55.510	65.472	61.098

Potrivit datelor din tabelul nr. 1, se observă că, pentru România cel mai mare număr de ucrainieni a fost înregistrat cu ocazia recensământului din 1992, când a fost declarați 65.472 de locuitori de etnie ucraineană. La polul opus se încadrează recensământul din 1930, când populația ucraineană, de pe teritoriul României, a fost de 45.875 locuitori. Aceeași curbă ascendentă se remarcă și la nivel regional, pentru județul Maramureş, unde cel mai mic număr de ucraineni a fost înregistrat în 1930 (19.249), iar cel mai mare în 1992 (36.653).Se observă că, atât pentru întregul teritoriu al României, cât și pentru județul Maramureş, numărul locuitorilor ucraineni scade în intervalul 1992–2002. Acest lucru se datorează migrației forței de muncă în străinătate sau plecarii lor în zona Banatului și a Sătmarului. Lucru este ușor de verificat și din analiza datelor din tabel, unde se oservă că pe teritoriul județului Satu Mare, numărul ucrainenilor a crescut în perioada 1992-2002 cu 236. Mai trebuie menționat faptul că, în Satu Mare, pe lângă localitățile Micula și Dacia, Păulean, Traian, și alte așezări au început să fie populate de etnici ucraineni. Pentru județul Satu Mare, situația este total diferită față de cea a întregului teritoriu al României și a județului Maramureş, pentru că numărul etnicilor ucraineni scade începând din 1930, când s-au înregistrat 3.439 ucraineni, iar la recensământul din 1956 s-au numărat doar 483. Între 1956 și 1977, numărul lor creşte cu 663 de persoane, fapt explicabil și prin stabilirea de noi familii ucrainene din Maramureş, dar și prin creşterea natalității în rândul familiilor ucrainene din cauza aderării lor la culte neoprotestante (informator Hrăzdac Ana, 70 de ani, Micula).

Ar mai trebui adăugat faptul că există o mare diferență între numărul populației ucrainene din Maramureş și cel din Satu Mare, în primul județ fiind mult mai mulți ucraineni, multe sate fiind enclave, atestate documentar, chiar din secolul XIV.

Tabel № 2. Componența etnică a populației din orașele județului Maramureş și Satu Mare în urma recensământului populației din 2002.[1]

Comunele județului	Nr. populației stabile	Români	Maghiari	**Ucraineni**	**Ruteni**	Rromi	Nemți	Alții	Nedeclarați
Municipii și orașe (total)	***268277 (52,6%)***	***224526 (83,7%)***	*35815*	**1.964 (0,73%)**	**56 (0,02%)**	*3636*	*1879*	*388*	*13*
Municipiul Sighetu Marmației	41219	32867	6513	**1 225 (2,97%)**	**10 (0,02%)**	448	101	53	2
Municipiul Baia Mare	137921	114213	20459	**351 (0,25%)**	**46 (0,03%)**	2092	475	275	10
Oraș Vișeu de Sus	16879	14878	530	**274 (1,62)**	**0**	70	1113	14	0
Oraș Baia Sprie	16609	12469	3441	**45 (0,27)**	**0**	576	55	22	1
Oraș Seini	10105	8083	1780	**33 (0,33%)**	**0**	141	61	7	0
Oraș Borșa	26984	26263	522	**21 (0,07%)**	**0**	115	49	14	0
Oraș Cavnic	5205	4205	911	**14 (0,27%)**	**0**	54	18	3	0
Oraș Târgu Lăpus	13355	11548	1659	**1**	**0**	140	7	0	0
Județul Maramureş (total)	**510109*** **(100%)**	**418405 (82,02%)**	46291	**34.026 (6,67%)**	**56 (0,01%)**	8913	1954	445	19

[1] Tabel întocmit conform materialului statistic : Direcția Județeană de statistică (Baia Mare). Județul Maramureş. Recensământul populației si al locuințelor (2002). Populația stabilă după etnie.

*Observație: Materialele statistice: „Recensământul Populației și Locuințelor 18 martie 2002. Vol. IV. Structura etnică și confesională" comparativ cu datele de la Direcția de statistică - Baia Mare ne arată cifra de 510.100 pers.; din care ucraineni 34.027 pers.; de aceea în tabelul № 9 apare 1 persoană în plus, comparativ cu datele din tabelele arătate mai sus.

Pentru orașele din județul Maramureş, populația ucraineană reprezintă doar 0,73%, adică un număr de 1.964 de locuitori. Dintre aceştia, marea majoritate trăiesc în Sighetu Marmației (1.225). Cei mai puțini trăiesc în Târgu Lăpuş, unde, la recensământul din 2002, doar o persoană s-a declarat ca fiind de etnie ucraineană. În reşedința de județ, orașul Baia Mare, trăieşte un număr de 351 (0,25%) ucraineni. În ceea ce priveşte populația ruteană, pentru județul Maramureş, au fost înregistrate doar 56 de persoane care şi-au declarat această etnie. Dintre aceştia, 46 trăiesc în Baia Mare şi 10 în Sighetu Marmației.

Aceste date contrazic în mod categoric discursurile pompoase ale liderilor mişcării rusenismului mondial privind existența în România a unui număr de 30.000 de rusini.[2].Astfel, Pavel Robert Magoci, în lucrarea „Poporul de nicăieri: istoria în imagini a rutenilor carpatici" identifică pe hartă, într-un mod nejustificat, care nu îşi găseşte corespondență în realitate, teritoriul locuit de rusini în județul Maramureş, amintind un număr de aproximativ 34.000 de persoane, "rusini"(ruteni). Subliniem din nou: recensământul din 2002 a fixat foarte clar - 257 de rusini în toată România[3].

Din rândul acestora, aşa cum observăm în tabele, doar 56 de persoane corespund ideologiei rusenismului (rutenismului) în județul Maramureş şi 19 persoane în județul Satu Mare.

Conform opiniei noastre, în această situație este dezirabilă o chestionare a populației din Maramureş, precum şi efectuarea unor cercetări etnologice de teren. Experiența noastră în urma acestor cercetări a confirmat faptul că populația satelor s-a identificat ca ucraineană, mai mult decât atât, populația spune că nu există identitate rusină (ruteană), „nu ştiu despre ea". Aceeaşi situație este confirmată şi de recensământul populației din 2002.

Interesant este faptul că din 56 de rusini (ruteni) din întreg județul Maramureş, 46 de rusini locuiesc la Baia Mare, 10 la Sighetu Marmației (vezi tab. №.2). Din 46 de rusini din Baia Mare, doar 34 declară limba rusina (ruteană) ca maternă, iar din 10 rusini din Sighetu Marmației, doar 2 persoane consideră limba rusina ca limbă maternă (vezi tab. №.3). Mai mult, dacă răsfoim publicația editată de Uniunea culturală a rusinilor din România (preşedinte Gheorghe Firțac) şi studiem limba în care aceasta este redactată, putem constata clar că revista este scrisă în limba ucraineană[4].

Astfel, apare o a doua coliziune – care reprezintă fiasco-ul identității rusine (rutene).

Tabel № 3.Componența lingvistică a populației orașelor județului Maramureş în urma rezultatelor recensământului din 2002[5]

Populația orașelor	Nr. pop./ Lingvistic	Română	Maghiara	**Ucraineana**	**Ruteana**	Rroma	Germana	Altele	Nedeclarată
Municipii şi orașe (total)	***268277 (52,6%)***	***228926 (85,33%)***	*34 623*	**1536 (0,57%)**	**36 (0,01%)**	*1533*	*1412*	*198*	*13*
Municipiul Sighetu Marmației	41219	33442	6415	**975 (2,36%)**	**2 (0,004%)**	305	50	28	2
Municipiul Baia Mare	137921	116821	19686	**254 (0,18%)**	**34 (0,02%)**	733	241	141	11
Oraş Vişeu de Sus	16879	15031	529	**232 (1,37%)**	**0**	45	1 035	7	0
Oraş Baia Sprie	16609	13059	3299	**39 (0,23%)**	**0**	167	34	11	0
Oraş Seini	10105	8175	1761	**6 (0,05%)**	**0**	141	20	2	0
Oraş Borşa	26984	26389	445	**14 (0,05%)**	**0**	102	26	8	0
Oraş Cavnic	5205	4314	868	**14 (0,27%)**	**0**	4	4	1	0
Oraş Târgu Lăpuş	13355	11695	1620	**2 (0,01%)**	**0**	36	2	0	0

[2] Magoci Pavlo Robert, *Poporul de nicăieri: Istoria în imagini a rutenilor carpatici*, Ujgorod: Editura lui V. Padeac, 2007. – p. 8, 11.

[3] Traista M., *Rusinii– decorație falsă pe scena politică a Europei Centrale* // Curierul ucrainean, 2007,№ 7-8 aprilie). P. 10; Traista M. *Pseudocongresul rutenilor* // Curierul Ucrainean. – 2007. – Iulie. – Seria noua, nr. 99-100. – P. 9.

[4] Vezi ca exemplu: Firțak G. *Declarația politică a uniunii culturale a rutenilor din România*, Credința Rusină. 2003, Nr. 5, ianuarie-martie, p. 3.

[5] Tabel întocmit conform datelor statistice: Direcția Județeană de statistică (Baia Mare). Județul Maramureş. Recensământul populației şi al locuințelor (2002). Populația stabilă după limbă maternă.

Județul Maramureş (total)	**510109 (100%)**	**425558 (83,42%)**	44906	**33505(6,56%)**	**36(0,007%)**	4 381	1476	234	13

***Tabel №. 4* Dinamica şi numărul populației pe comune ale județului Maramureş, în localități cu populație ucraineană compactă .[6].**

Comune: Anii recensăminte lor populației	*1930*		*1956*		*1966*		*1977*		*1992*	
	Total	Din ei ucraineni	Total	Din ei ucraineni	Total	Din ei ucraineni	Total	Din ei ucraineni	Total	Din ei ucraineni
Bistra	1 922	**1 399**	4 424	**3 950**	5 473	**4 811**	5 062	**4 606**	4 902	**4 402**
Bocicoiu Mare	4 662	**2 177**	3 612	**2 505**	4 035	**2 566**	4 585	**2 826**	4 681	**2 922**
Rona de sus	4 154	**2 385**	4 331	**3 422**	4 773	**3 885**	5 124	**4 346**	4 982	**4 350**
Poienile de sub Munte	5 644	**4 750**	6 298	**6 081**	7 651	**7 086**	8 776	**8 357**	10 561	**10 240**
Repedea	1 743	**1 480**	2 877	**2 843**	3 400	**3 262**	4 074	**3 938**	4 853	**4 762**
Ruscova	3 158	**2 045**	3 164	**2 944**	3 741	**3 500**	4 324	**4 072**	5 183	**4 913**
Remeți	2 544	**1 385**	2 602	**1 853**	2 741	**1 973**	3 003	**2 280**	3 241	**2 553**
Toate:	23 827	**15 621**	27 308	**23 598**	31 814	**27 083**	35 148	**30 425**	38 403	**34 142**

Cu ocazia recensământului din 1930, pentru comunele din județul Maramureş, au fost înregistrați 15.621 de ucraineni, dintr-un total de 23.827 de locuitori. Cel mai mare număr al acestora a fost remarcat în comuna Poienile de sub Munte şi anume 4.750, dintr-o populație totală de 5.644 de locuitori. La Remeți, situația este inversă, adică aici s-a înregistrat cel mai mic număr de ucraineni, şi anume 1.385, dintr-o populație totală de 2.544.

La recensământul din 1956, se observă o creştere a populației totale ucrainene din comunele locuite compact, şi anume, acum au fost înregistrați 23.598 de ucraineni, față de 15.621, înregistrați la recensământul precedent. În continuare, Poienile de sub Munte reprezintă comuna cu cel mai mare număr de ucraineni: 6.081, dintr-un total de populație de 6.298 de locuitori. Explicația acestui fapt este simplă, şi anume creşte natalitatea, familiile fiind mari de 7-11 copii. Un alt motiv este şi faptul că există foarte puține căsătorii mixte din punct de vedere etnic, deoarece este un sat muntos cu populație compactă ucraineană care preferă formarea de familii cu membri de aceeaşi etnie. Şi în această perioadă, Remeți prezintă cel mai mic număr de ucraineni: 1.853. dintr-un total de 2.602 locuitori. Trebuie remarcat faptul că la Bistra creşte foarte mult numărul populației totale şi, implicit, al ucrainenilor. Această majorare se datorează creşterii sporului natural al populației care are o evoluție ascendentă datorită dezvoltării economice a comunei.

Nu aceeaşi este situația pentru comuna Bocicoiu Mare, unde se remarcă o scădere drastică a populației totale: de la 4.662 de locuitori, ea a scăzut la 3.612. Contrar acestei evoluții descendente a populației totale, numărul ucrainenilor de aici creşte de la 2.177 la 2.505. Acest lucru se explică prin faptul că populația de alte etnii decât cea ucraineană părăseşte localitatea, ea fiind înlocuită de ucraineni care se stabilesc aici.

În 1966, se menține aceeaşi situație ca şi la recensămintele anterioare în ceea ce priveşte localitatea cu cel mai mare număr de ucraineni, şi anume Poienile de sub Munte, unde au trăit compact 7.086 ucraineni, dintr-o populație totală de 7.651 de locuitori. La polul opus se situează tot localitatea Remeți cu 2.741 locuitori, dintre care 1.973 sunt ucraineni. Se poate observa că populația totală, dar şi cea ucraineană are o evoluție ascendentă pentru intervalul de timp 1956–1966.

Cu ocazia recensământului din 1977 se remarcă aceeaşi evoluție de creştere numerică a populației înregistrată la recensământul anterior pentru comunele cu populație ucraineană compactă din județul Maramureş. Poienile de sub Munte se mențin pe primul loc în ceea ce priveşte numărul populației totale, dar şi al populației ucrainene, iar Remeți reprezintă comuna cu cel mai mic număr de etnici ucraineni, dar şi de locuitori, în general.

Potrivit datelor adunate în cadrul recensământului din 1992, se remarcă o creştere a numărului total de ucraineni din județul Maramureş, acesta fiind de 34.142, dar şi o creştere spectaculoasă a

[6] Cureleac Vasile, *Ucrainenii Maramureşului Românesc*– Lvov: Tipografia LNU „Ivano-Franco", 2001. – P. 50, 163.

numărului de etnici ucraineni locuitori ai comunelor maramureşene compact ucrainene. Poienile de sub Munte se mențin pe primul loc cu o populație ucraineană de 10.240 de locuitori, iar Remeți se situează, la fel ca şi în anii precedenți, pe ultimul loc cu un număr de 2.553 de locuitori ucraineni. O explicație ar fi faptul că aici s-au înregistrat multe căsătorii mixte cu români şi maghiari, mulți dintre ucrainieni (generația tânără), pierzându-şi identitatea etnică şi lingvistică. Trebuie să subliniem faptul că în cazul comunei Bistra numărul total al populației scade cu 160 de locuitori, fenomen remarcat şi în cazul populației ucrainene, care cunoaşte o evoluție descendentă, numărul lor fiind mai mic cu 204 față de recensământul anterior. Acest fapt se poate explica prin migrația muncii din zona rurală în cea urbană, dar şi în Banat, Satu Mare sau în Occident. Situația se menține şi pentru recensământul din 2002, când au fost înregistrați, în Bistra, doar 4.021 de ucrainieni. Şi această diminuare a numărului ucrainenilor poate fi explicată prin fenomenele prezentate mai sus.

Tabel № 5.Componența etnică a populației rurale din Maramureş conform rezultatelor recensământului populației din 2002.[7]

Comunele județului	Nr. pop./ Limba	Români	Maghiari	**Ucraineni**	**Ruteni**	Rromi	Germani	Alții	Nedeclarați
Comune (total)	***241832 (47,4%)***	***193 879 (80,17%)***	*10 476*	***32062 (13,26%)***	***0***	*5277*	*75*	*57*	*6*
Repedea	4 761	87	7	**4650 (97,7%)**	**0**	15	1	1	0
Poienile de Sub Munte	10 033	256	61	**9 696 (96,64%)**	**0**	2	8	10	0
Ruscova	4 854	161	3	**4578 (94,3%)**	**0**	109	3	0	0
Bistra	4 423	399	3	**4021 (90,91%)**	**0**	0	0	0	0
Rona de Sus	4 698	207	421	**4062 (86,46%)**	**0**	0	5	3	0
Remeți	3 058	399	382	**2260 (73,9%)**	**0**	14	3	0	0
Bocicoiu Mare	4 468	1 447	371	**2639 (59,06%)**	**0**	1	5	5	0
Cămpulung la Tisa	2 484	425	1 964	**23 (0,92%)**	**0**	67	2	3	0
Rona de Jos	2 110	2 069	2	**18 (0,85%)**	**0**	21	0	0	0
Ocna Sugatag	4 207	3 710	403	**14 (0,33%)**	**0**	76	3	1	0
Sarasău	2 416	2 335	14	**12 (0,5%)**	**0**	52	2	1	0
Ulmeni	7 153	4 215	1 812	**11 (0,15%)**	**0**	1 113	1	1	0
Săpanța	3 267	3 240	2	**8 (0,24%)**	**0**	17	0	0	0
Petrova	2 693	2 658	4	**7 (0,25%)**	**0**	24	0	0	0
Leordina	2 593	2 584	1	**7 (0,27%)**	**0**	0	0	1	0
Barsana	6 352	6 342	4	**6 (0,1%)**	**0**	0	0	0	0
Vadu Izei	2 856	2 849	1	**6 (0,21%)**	**0**	0	0	0	0
Vişeu de Jos	5 282	2 197	2	**6 (0,11%)**	**0**	75	1	1	0
Tăutii-Măgheraus	6 713	5 660	968	**4 (0,05%)**	**0**	70	7	4	0
Sisești	5 479	5 457	13	**4 (0,07%)**	**0**	0	5	0	0
Calinești	3 410	3 404	2	**4 (0,11%)**	**0**	0	0	0	0
Recea	5 591	5 255	253	**3 (0,05%)**	**0**	77	2	1	0
Baiut	2 699	1 620	1 066	**2 (0,07%)**	**0**	1	9	1	0
Giulești	3 366	3 359	1	**2 (0,05%)**	**0**	4	0	0	0
Remetea Chioarului	3 003	2 405	431	**2 (0,06%)**	**0**	164	1	0	0
Salsig	3 176	3 025	13	**2 (0,06%)**	**0**	136	0	0	0
Sălistea de Sus	5 196	5 185	3	**1**	**0**	7	0	0	0

[7] Tabelul a fost intocmit conform datelor statistice: Direcția Județeană de Statistică (Baia Mare). Județul Maramureş. Recensământul populației şi al locuințelor (2002). Populația stabila după etnie.

Satulung	5 409	4 555	110	**1**	**0**	739	1	1	2
Suciu de Sus	6 222	5 979	145	**1**	**0**	97	0	0	0
Somcuta Mare	7 708	6 810	167	**1**	**0**	722	3	5	0
Rozavlea	6 124	6 111	0	**1**	**0**	11	1	0	0
Poienile Izei	1 028	1 027	0	**1**	**0**	0	0	0	0
Moisei	9 023	9 011	4	**1**	**0**	0	7	0	0
Grosi	2 533	2 508	24	**1**	**0**	0	0	0	0
Dumbrava	4 499	4 479	8	**1**	**0**	11	0	0	0
Budeşti	3 470	3 466	3	**1**	**0**	0	0	0	0
Boiu Mare	1 276	1 274	0	**1**	**0**	0	0	1	0
Bogdan Voda	3 411	3 403	2	**1**	**0**	0	0	5	0
Băita de Sub Codru	1 919	1 897	2	**1**	**0**	19	0	0	0
Ardusat	2 543	2 518	16	**1**	**0**	8	0	0	0
Copalnic-Mănăştur	5 838	5 584	22	**1**	**0**	227	1	1	2
Judeţul Maramureş (total)	**510109 (100%)**	**418405 (82,02%)**	46291	**34026 (6,67%)**	**56 (0,01%)**	8913	1954	445	19

Tabelul numărul 5 prezintă situaţia populaţiei din mediul rural al judeţului Maramureş potrivit recensământului organizat în anul 2002. Este prezentat numărul populaţiei ucrainene atât în satele compact ucrainene, cât şi în satele româneşti. Se observă că pentru satele compact ucrainene, comuna Poienile de sub Munte este locuită de cel mai mare număr de etnici ucraineni (9.696), iar Remeţi reprezintă comuna cu cel mai mic număr de ucraineni (2.260). Se observă faptul că îndepărtându-ne mai mult de zona compact ucraineană, cu atât numărul acestora scade, în multe sate româneşti fiind declaraţi ucraineni doar câte o persoană. Foarte mulţi dintre cei care părăsesc satele compact ucrainene şi se stabilesc în alte regiuni îşi pierd identitatea etnică şi se integrează în mod natural în comunitatea românească sau în cea maghiară. Aceasta şi datorită faptului că îşi schimbă mediul lingvistic. Neavând cu cine comunica în limba maternă, biserica, învăţământul şi relaţiile interumane desfăşurându-se în limba română sau maghiară, ucraineanul îşi pierde treptat identitatea lingvistică şi cea etnică.

Se observă că, în ceea ce priveşte populaţia ruteană, în mediul rural maramureşean, aceasta este inexistentă. Faptul este explicabil că nu se face diferenţă între ucrainean şi rutean, pentru locuitorii satelor ucrainean şi rutean însemnând acelaşi lucru, aşa cum s-a explicat şi în rândurile de mai sus.

Coroborând datele din tabelele nr. 2 şi 5, observăm că în mediul urban maramureşan se declară ruteni doar 56 de persoane, dintre care 46 locuiesc în Baia Mare şi 10 în Sighetu Marmaţiei, iar în mediul rural nici una. Explicaţia acestui fenomen se regăseşte în interpretările de la tabelele nr 2 şi 3.

Tabel № 6. Componenţa confesională a populaţiei judeţului Maramureş, conform rezultatelor recensământului populaţiei din 2002[8]

	Nr. total al pop.	*Ortodoxă*	*Romano-catolică*	*Greco-catolică*	*Reformată*	*Penticostală*	*Adventistă*	*Baptista*	*Altele*
Municipii şi oraşe (total)	268.277	198.260	25.843	14.011	14.920	6.742	757	1.795	5.949
Comune (total)	241.832	199.439	4.493	14.171	5.888	8.926	2.886	740	5.289
Total	510.109	397.699	30.336	28.182	20.808	15.668	3.643	2.535	11.238

[8] Tabel întocmit conform datelor statistice: Direcţia Judeţeană de Statistică (Baia Mare). Judeţul Maramureş. Recensământul populaţiei şi al locuinţelor (2002). Populaţia stabilă după religie.

Pentru întreg județul Maramureș, în anul 2002, cel mai mare număr al locuitorilor avea confesiunea ortodoxă, urmată de cea romano–catolică și greco–catolică. În ceea ce privește împărțirea pe medii urban sau rural, putem afirma că numărul romano–catolicilor este foarte mare la oraș, spre deosebire de cel al greco–catolicilor care este la sat. Procentul ortodocșilor este relativ același pentru mediul urban și cel rural. La cultele neoprotestante se observă faptul că cei mai mulți aderenți ai lor sunt în zonele rurale. În acest caz explicația constă și în faptul că mediul urban este mult mai deschis modernizării, culturii și științei spre deosebire de cel de la sat care este mai conservator, mai reticent față de schimbare și față de modernism.

Tabel № 7. Componența confesională a populației rurale din județul Maramureș, conform recensământului populației din 2002[9]

Comunele	Numărul total	Ortodoxă	Romano-catolică	Greco-catolică	Reformată	Penticostală	Baptistă	Adventistă de ziua a șaptea	Alta
Poienile de Sub Munte	10033	8 176	62	77	1	1 377	0	318	22
Ruscova	4854	4 194	2	5	1	550	0	91	11
Repedea	4761	3 028	1	1	42	1 490	2	155	42
Rona de Sus	4698	3 427	402	226	11	27	35	9	561
Bocicoiu Mare	4468	3 430	378	368	14	25	6	21	226
Bistra	4423	4 160	0	81	1	4	0	75	102
Remeți	3058	2 281	249	133	33	31	0	138	193
*Cămpulung la Tisa**	2484	555	313	353	1 108	1	1	41	112

Din punct de vedere confesional, potrivit datelor din tabelul de mai sus, majoritatea ucrainenilor din comunele cu populație compact ucraineană din județul Maramureș este de religie ortodoxă. Urmează apoi confesiunile penticostală și adventistă. Așa cum am arătat și în rândurile de mai sus, foarte mulți ucraineni maramureșeni au aderat la cultele neoprotestante, în speță la penticostalism și adventism. Serviciul religios din cadrul bisericilor neoprotestante se oficiază doar în limba română, motiv pentru care se pierde treptat identitatea lingvistică. Nu același lucru se poate spune despre serviciul religios ortodox care, în aceste localități, se desfășoară în limba ucraineană, contribuind la păstrarea și transmiterea identității etnice și lingvistice ucrainene.

Un caz aparte al situației confesionale îl întâlnim în localitatea Câmpulung la Tisa, unde există o mare comunitate de greco-catolici (353 pers.). Pe baza intervievării respondenților (în cadrul cercetării etnografice de teren) a rezultat că serviciul religios se face în paralel în limbile română, maghiară, ucraineană, iar în mediul lingvistic maghiar se colindă în limba ucraineană[10].

Cercetările etnologice efectuate de către Muzeul Județean Satu Mare, precum și studiul locuitorilor din teritoriul supus cercetării atestă faptul că ucrainenii, trecând la identitatea neoprotestantă, își pierd specificul etno-cultural. Are loc trecerea la slujba religoasă în limba română, se pierde tradiția populară, culturală și spirituală; „ucrainenii-pocăiți" se separă de esența principală a ucrainității din regiune. Ca urmare, „dreiful" identității confesionale naște tendințe asimilative în mediul ucrainismului local.

Populația de confesiune reformată sau romano-catolică nu este de etnie ucraineană, ea fiind maghiară sau germană (în cazul romano–catolicilor). Populația ucraineană are doar confesiune ortodoxă, penticostală, adventistă sau greco–catolică.

Pentru județul Satu Mare nu vor fi interpretate date comparative pe localități pentru recensămintele din 1930, 1956, 1966, 1977 și 1992 deoarece în această regiune nu există sate compacte de ucraineni, prezența acestora în localitățile sătmărene fiind destul de redusă, în acestă

---

[9] Tabel întocmit conform datelor statistice: Direcția Județeana de statistică (Baia Mare). Județul Maramureș. Recensământul populației și al locuințelor (2002). Populația stabilă după religie.

[*] Notă: exemplul comunei Câmpulung la Tisa. Se arată din perspectiva faptului că etnia ucraineană este maghiarizată și datorită faptului că aici există o identitate confesională greco-catolică.

[10] Cercetarea etnografică de teren, autor: interviu realizat la 17.08 2007: Respondent Bobota Irina (anul nașterii 1935), Câmpulung la Tisa, județul Maramureș.

perioadă, ei fiind semnalați în Micula, Doba, Botiz, Moftin, etc. Sunt veniți din Maramureş, cu preponderență din localitățile Poienile de sub Munte, Repedea, Crasna, Ruscova, etc.

Cel mai mare număr al populației ucrainene a fost înregistrat în 1930 (3.439), el scăzând în mod spectaculos până în 2002. Acest lucru se datorează:

- Integrării treptate în masa populației majoritare româneşti;
- Migrației forței de muncă înspre Occident;
- Migrației spre Ucraina: exemplu–satul Raț, din zona Tăşnad, în 1936, într-o singură noapte locuitorii au plecat în Slovacia sau în Ucraina (informator)

La recensământul din 2002, pentru județul Satu Mare, s-au înregistrat 1.556 de ucraineni, adică 0,42% din totalul întregii populații.Dintre aceştia, doar 318 trăiesc în mediul urban, dintre care 271 în oraşul Satu Mare, 24 în Carei, 12 în Negreşti Oaş, 11 în Tăşnad. Majoritatea celor care se declară ucraineni se concentrază în oraşul Satu Mare.Realitatea este puțin diferită față de aceste date, pentru că o mare parte a ucrainenilor se declară români, mai ales cei care sunt membrii ai unor familii mixte. Acest fapt se datorează şi schimbării mediului lingvistic, lipsei învățământului în limba maternă, a relațiilor interumane desfăşurate în limba română, etc.

Tabel № 8. Componența etnică a populației urbane a județului Satu Mare conform recensământului populației din 2002.[11]

Comunele județului	Numărul populației stabile	Români	Maghiari	**Ucraineni**	**Ruteni**	Rromi	Nemți	Alții	Nedeclarați
Municipii şi oraşe (total)	**161722**	**94487 (58,42)**	**62016 (38,34%)**	***318 (0,2%)***	***9***	24121	1455	1002	28
Municipiul Satu Mare	115142	66638	45287	***271***	***8***	1115	1110	691	22
Municipiul Carei	23182	9634	12596	***24***	***1***	385	282	254	6
Oraş Negreşti Oaş	13870	13194	553	***12***	***0***	72	13	26	0
Oraş Tăşnad	9528	5021	3580	***11***	***0***	840	50	26	0
Județul Satu Mare (total)	**367275**	**216077 (58,83%)**	**129234 (35,18%)**	***1.556 (0,42%)***	***28***	13478	3827	3048	36

Tabel № 9.Componența etnică a populației rurale din județul Satu Mare conform recensamântului populației din 2002.

Comunele județului	Nr. total al pop. stabile	Români	Maghiari	**Ucraineni**	**Ruteni**	Rromi	Germanii	Alții	Nedeclarați
Comune (total)	*205 553*	**121 590 (59,15%)**	**67 218 (32,7%)**	*1 238 (0,6%)*	*10*	*11 066*	*2 372*	*2 051*	*8*
Andrid	2 681	1 369	1 145	**1**	**0**	161	1	4	0
Ardud	6 486	4 025	1 304	**10**	**0**	730	288	129	0
Barsau	2 519	2 516	0	**2**	**0**	0	1	0	0
Beltiug	3 278	1 234	1 094	**18**	**0**	438	280	214	0
Bixad	7 544	7 377	40	**2**	**0**	83	3	39	0
Botiz	4 863	2 406	2 236	**99**	**0**	105	8	9	0
Craidorolț	2 188	1 256	692	**39**	**0**	188	7	6	0
Crucisor	2 541	2 231	78	**1**	**0**	200	31	0	0
Culciu	4 013	1 896	1 997	**1**	**0**	108	3	8	0
Doba	2 784	1 838	535	**136**	**6**	265	3	1	0
Foieni	1 882	53	1 045	**1**	**0**	769	0	14	0
Halmeu	7 314	2 696	4 049	**2**	**0**	555	11	1	0
Lazuri	5 362	789	4 297	**6**	**1**	253	10	6	0
Livada	7 004	2 409	4 221	**41**	**0**	317	5	10	1
Micula	3 783	1 454	1 456	**621**	**2**	245	2	3	0

[11] Datele statistice din arhiva personală a preşedintelui județean al Uniunii Ucrainenilor din România – Filiala Satu Mare: dl. Mihai Macioca. (Satu Mare).Județul Satu Mare. Recensământul populației si al locuințelor (2002). Populația stabila după etnie.

Moftin	4 328	2 484	1 377	**80**	**0**	207	75	105	0
Odoreu	4 854	3 365	1 300	**3**	**0**	168	14	4	0
Oraşu Nou	6 862	4 349	2 370	**1**	**0**	136	2	4	0
Pauleşti	4 359	1 888	2 063	**5**	**0**	395	5	3	0
Pişcolt	3 263	2 020	796	**4**	**0**	433	3	7	0
Sanislau	5 195	1 885	2 830	**4**	**0**	345	56	70	5
Săuca	1 468	745	514	**1**	**0**	208	0	0	0
Supur	4 677	2 993	1 340	**1**	**0**	328	13	2	0
Tarna Mare	3 718	3 333	169	**27**	**0**	166	23	0	0
Terebeşti	1 578	1 061	101	**4**	**0**	376	15	21	0
Tiream	2 358	1 137	694	**4**	**0**	190	185	148	0
Turulung	3 845	1 226	2 128	**2**	**0**	350	110	29	0
Valea Vinului	2 268	2 213	21	**2**	**0**	18	4	10	0
Vama	3 669	2 591	994	**1**	**0**	74	6	1	0
Vetiş	4 475	2 183	2 050	**115**	**1**	116	4	1	0
Viile Satu Mare	3 242	1 348	1 495	**2**	**0**	379	11	7	0
Judeţul Satu Mare (total)	**367 275**	**216 077 (58,83%)**	**129 234 (35,18%)**	***1 556 (0,42%)***	***28***	13 478	3 827	3 048	36

Între localităţile rurale din judeţul Satu Mare, conform recensământului din 2002, Micula reprezintă comuna cu cel mai mare număr de populaţie ucraineană, 621 de locuitori ucraineni. O urmează localitatea Doba cu un număr de 136 de etnici ucraineni, Vetiş cu 115, Botiz cu 99, Moftin cu 80. În celelalte localităţi, numărul ucrainenilor declaraţi este foarte mic. Acest lucru are aceeaşi explicaţie ca şi în cazul mediului urban. Ar mai trebui adăugat faptul că în satele şi comunele sătmărene, spre deosebire de cele maramureşene situate în zonă muntoasă, unde agricultura se face doar pe parcele mici, cu o arie de cultură restrânsă, condiţiile geografice sunt mult mai prielnice muncilor pământului, aici culturile fiind mult mai diversificate, asigurând condiţii de viaţă mult mai bune. Acesta este şi motivul pentru care multe familii de ucraineni din Maramureş au ales să se stabilească în această regiune.

Unul din principalele resorturi contextuale ale "migraţiei" de după al doilea război mondial - până în prezent - este *baza economică a nivelului de trai*, raportată la următoarele aspecte: satele ucrainene din Maramureş, din care au venit, sunt sate de munte, aşezate pe văi înguste, de tip risipit sau răsfirat de vale, cu terenuri agricole insuficiente pentru a asigura resursele de hrană necesare familiilor cu un număr mare de copii (7 - 11 copii). Fertilitatea terenurilor arabile fiind scăzută, iar acestea insuficiente spre a fi împărţite tuturor copiilor, mulţi etnici ucraineni au preferat zonele fertile din Câmpia sătmăreană.

Un alt motiv al migraţiilor a fost, în special în perioada comunistă, *lipsa unor centre industriale apropiate*, singurele posibile locuri de muncă fiind în minele de la Borşa şi Baia Borşa, la defrişările forestiere ("butinăritul") sau muncile sezoniere la distanţe mari, pentru procurarea cerealelor necesare (în Bărăgan, în special). Astfel, se poate explica preferinţa pentru sate apropiate de oraşul Satu Mare, ca centru urban care putea să le ofere locuri de muncă mai bine plătite şi şcoli pentru educarea copiilor.

Amploarea fenomenului, chiar şi în zilele noastre, se explică şi prin *crearea unui "pattern" comportamental social*: primii dintre membrii unei familii, aşezaţi în Câmpia Sătmarului, cu rezultate economice imediat vizibile în creşterea nivelului de trai, au fost luaţi ca "model" pentru noi migraţii.

Ca o concluzie a acestei lucrări putem afirma că în zona de nord–vest a României, cel mai mare număr de ucraineni trăiesc în judeţul Maramureş, majoritatea locuind compact în sate de munte, precum Poienile de sub Munte, Bocicoiu Mare, Rona de Sus, Ruscova, etc. Datorită condiţiilor socio–economice grele din aceste regiuni, o parte a lor a emigrat în mediul urban maramureşan, Baia Mare, Sighetu Marmaţiei, însă majoritatea celor care au decis să părăsească satele natale s-au orientat spre Banat sau zonele sătmărene.Iată şi motivul pentru care în unele aşezări din judeţul Satu Mare, în a doua jumătate a secolului XX, numărul locuitorilor ucraineni începe să crească. Această migraţie spre alte zone din România, se datorează condiţiilor socio–economice mult mai bune pe care le găsesc în regiunile de câmpie, unde se poate practica o agricultură diversificată, pe suprafeţe mai mari şi unde se găsesc mai uşor locuri de muncă. Ceşterea nivelului de trai pentru cei care s-au aşezat în regiunile

sătmărene a determinat apariţia unui model şi a angrenat noi valuri de emigranţi ucraineni din zonele muntoase maramureşene.

O altă direcţie de emigrare a populaţiei ucrainene din Maramureş o reprezintă Occidentul (Statele Uniunii Europene şi SUA). Însă acest fenomen migraţionist este doar temporar, în sensul că cei plecaţi se reîntorc acasă, ei fiind declaraţi la toate recensămintele organizate în a doua jumătate a secolului XX. Dorinţa lor este de a strânge bani pentru a-şi putea îmbunătăţii condiţiile de viaţă din Maramureş sau Satu Mare.

O altă problemă este aceea a pierderii identităţii lingvistice şi culturale a populaţiei ucrainene, în special a celei din judeţul Satu Mare, deoarece aici viaţa lor se desfăşoară în alt mediu supus unor puternice influenţe venite din partea populaţiei româneşti şi maghiare. În Maramureş, pierderea acestei identităţi cultturale nu este aşa de accentuată ca şi în zona Sătmarului, pentru că aici ei trăiesc în localităţi compacte, unde se mai păstrează obiceiurile şi tradiţiile ucrainene. Totuşi şi în aceste localităţi încep să apară influenţe ale populaţiei maghiare şi româneşti venite prin intermediul cultelor neoprotestante, căsătoriilor mixte, etc. Spre exempificarea acestor afirmaţii prezentăm cazul comunei Câmpulung la Tisa unde s-a declarat cu o persoană mai mult vorbitoare de limbă ucraineană (24 de persoane), comparativ cu 23 persoane care s-au declarat vorbitori de limbă ucraineană. în condiţiile unui mediu etnic străin identitatea declarată a unei persoane dispare cu totul. Aşadar, are loc asimilarea, urmată de procesul de reidentificare (modificarea identităţii etnice).

Bibliografie Selectivă:

Bastenier, Albert; Dassetto, Felice, *Immigration et éspace public. La controverse de l'intégration,* Harmattan, Paris, 1993

Martiniello, Marco; Poncelet, Marc, *Migrations et minorités ethniques dans l'éspace européen*, De Boek Universite, Bruxelles, 1993

Tivadar, Mihail, *Etnologia*, Ujgorod, 1998

Tivadar, Mihail, *Zakarpatia: narodni rozdume*, Ujgorod, 1995

Zan, Mihail, *Etnomentalni cenneke istorecinoho butia ucrainskoho narodu*, *Carpatia*, nr.9, Ujgorod, 2001

Socio-demographics aspects about ukrainian population from the Nord-West of Romania during the 20th century

Abstract

In the North–West of Romania live the biggist number of ukranians, most of them being in the Maramures County, living compactly in the mountain villages, as Poienile de sub Munte, Bocicoiu Mare, Rona de Sus, Ruscova, etc. Because of the socio-economic realities, some of them left their homes for working in the cities, as Baia Mare, Sighetu Marmaţiei, but most of ukanians who decided to leave their native pace, moved in Banat or in the Satu Mare area. That's why, during the 20th century, in the Satu Mare County, the number of ukranians increased.

This migration to the other reagens of Romania may be expain by the better socio- economic realities from the field areas, where the agriculture may be diversifided and practicated on the large areas. The better conditions for life of the ukanians who came in Satu Mare County make an example for the ones who staid home, and determied them to take part of the emigrations phemonemom.

Biserica din Soconzel - monument al arhitecturii populare din nord-vestul României

Maria Lobonț Puşcaş, Adela Dobrescu

Introducere

În cadrul istoriei arhitecturii populare româneşti, construcțiile din lemn şi în special bisericile ocupă un loc însemnat. Cunoaşterea evoluției lor atât din punct de vedere al arhitecturii cât şi din punct de vedere al istorie şi istoriei artei este importantă. Pentru nord-vestul României un repertoriu de acest gen este şi mai valoros cu cît aceste monumente sunt caracteristice acestui spațiu.

În secolele XVII-XIX obştea românească din Transilvania a devenit principalul ctitor al instituției în jurul căreia s-a adunat şi a rezistat dealungul veacurilor: *biserica.* Aceasta are, fără îndoială, o influență majoră în viața obştei şi tocmai de aceea obştea o menține din veniturile-i proprii, o înalță, o împodobeşte, o sfințeşte. În acest context sec. XVIII se reliefează, aducând cu el un val de noi ctitorii obşteşti, care vin să sublinieze nu numai credința în Dumnezeu cât mai ales să afirme, îndârjit, ființa de neam a românilor.

Inscripțiile de pe portalurile bisericilor conțin adesea notificări precum: "ano domini 1641, bacon zidirii", la Ticu Sat (jud. Cluj) sau "Leat 1695 meseța iunie dni 20" la Bălan-Joseni (jud. Sălaj). Astfel aflăm cui datorăm aceste biserici şi implicit cui datorăm frumoasa biserică de la Soconzel, care a fost construită cu "cheltuiala satului".[1]

Istoric

Soconzel, comuna Socond, jud. Satu Mare este înconjurat de jur împrejur de dealuri, o parte din ele acoperite cu păduri seculare. Satul a fost până în secolul al XVI-lea proprietatea familiei Drag (Dragoş), apoi, împreună cu domeniul Ardudului a aparținut cetății Satu Mare. În secolul al XVII-lea a fost donat familiei Károlyi.[2]

Biserica „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril" este aşezată pe un deal, la marginea cimitirului, dominând întreaga localitate. Datele cele mai exacte le avem de pe un scaun de lemn, din biserică, care datează de la 1795 şi care poartă inițialele K. L. Un alt scaun de lemn poartă data 1845 şi inițialele P.L. Pe unul din blaturile de lemn, la intrarea în biserică, pe partea stângă, se găseşte o inscripție unde sunt pomeniți „Popu Ioanu din Hazsnas Lapusiu 1874" şi „Papp Viktor 1879".

Alte informații menite să contribuie la cunoaştera istoricului acestei biserici le găsim în casa parohială din Soconzel unde există un dulap de lemn pe uşa căruia este o listă a preoților care au slujit la acestă biserică de-a lungul anilor:

Ținând seama de toate aceste date putem spune că biserica a fost ridicată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Planul bisericii

Bisericile de lemn din Transilvania sunt construite din bârne[3] aşezate orizontal, unele peste altele şi sunt compuse, în principiu, dintr-o tindă (pronaos) şi o navă (naos) despărțite printr-un perete transversal. Altarul, se află în prelungirea navei şi este despărțit de aceasta de iconostas[4].

Aşa cum afirmă Virgil Vătăşianu, în funcție de particularitățile planimetrice, există mai multe tipuri de biserici:

1. tipul 1 compus din trei încăperi dreptunghiulare, înscrise într-un plan unitar, dreptunghiular foarte asemănător cu casa țărănească;

---

[1] I.Godea, I.Cristache-Panait, A.Chiriac, M.Malinas, *Monumente istorice bisericeşti din Eparhia Oradiei, Bisericile de lemn*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Oradea, 1978, p. 442, 452

[2] Borovsky Samu, *Szatmár varmegye*, p. 100

[3] Virgil Vătăşianu, *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Române,* în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, an III, 1960, p. 28

[4] I. Iuraşciuc, S. Şainelic, *Monumente de arhitectură populară: bisericile de lemn din zona Codru*, în Satu Mare – Studii şi comunicări, 1975, p. 165

2. tipul 2 format din clădiri în care pronaosul şi nava formează un corp comun, dreptunghiular, căruia i se adaugă spre răsărit o încăpere mai mică pătrată sau dreptunghiulară, destinată altarului;
3. tipul 3 compus din pătrate, cel din mijloc, nava, depaşind prin mărime tinda şi altarul.

Biserica de lemn Sfinții Arhangheli, remarcabil monument de arhitectură populară, se înscrie în tipul 2, cu altarul retras, pentagonal, de altfel, forma cea mai frecvent găsită în Transilvania. La acest tip de clădiri pronaosul şi nava formează un corp comun, dreptunghiular, iar latarul este o încăpere de formă pătrată sau dreptunghiulară, adăugat pe latura de est. Cea mai veche biserică de acest tip se pare că este cea de la Rona de Jos(1655)[5].

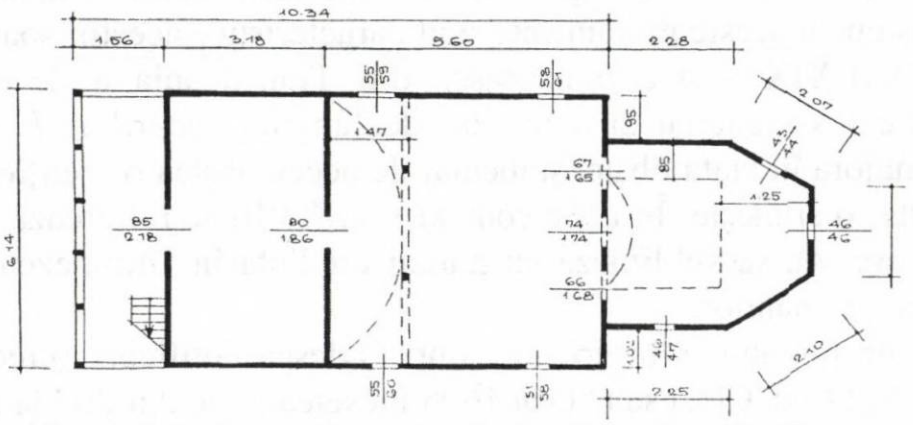

Asemeni celorlalte biserici de lemn din zona Codru, biserica din Soconzel, este construită din bârne îmbinate orizontal, în cheutori drepte. Ea este tencuită doar pe interior.

Până în 1994 talpa bisericii se sprijinea pe pietre de râu, aşezate în colțurile bisericii. În urma restaurării survenite între 1994-1995 biserica a fost aşezată pe o nouă temelie, partea din sol a fost turnată din ciment iar partea de la suprafață a fost realizată din pietre cioplite. Tot atunci a fost schimbată şi talpa bisericii, care a fost realizată din stejar.

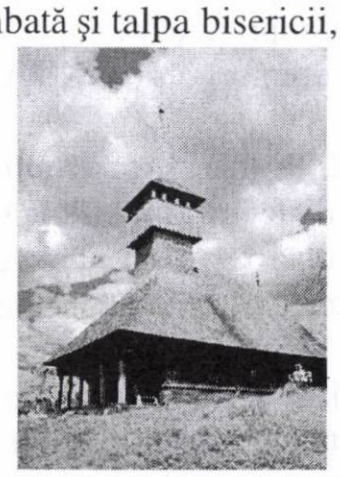

Pridvorul deschis are şase stâlpi cu capitele sculptate şi arcade la grinzi şi se găseşte pe latura de vest. Din pridvor, intrarea în biserică se face printr-un portal din lemn, frumos sculptat despre care bătrânii satului spun ca ar fi aparținut vechii mănăstiri amplasate pe dealul dinspre Cuța. Motivele sculptate pe portal sunt cele pe care le putem regăsi pe portalurile bisericilor de lemn din nord-vestul Transilvaniei. Compoziția portalului bisercii este una deosebită şi îmbină motivul funiei cu cel al rozetei şi al crucii. Cele două "funii" urmăresc deaproape forma portalului. În cele două colțuri avem dispuse două cruci încadrate de câte două rozete.

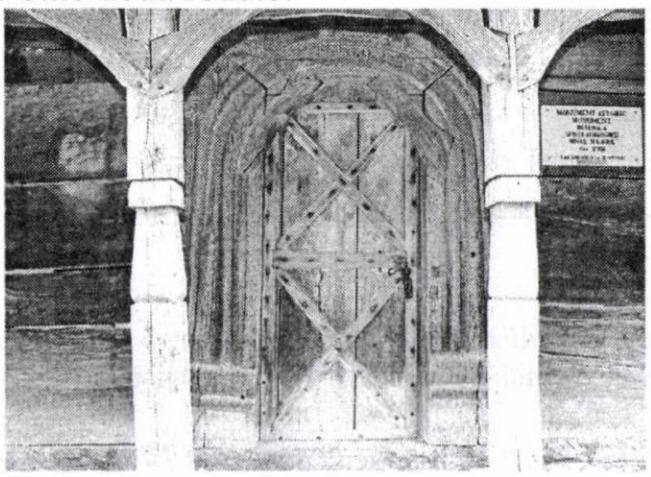

[5] Virgil Vătăşianu, *op. cit.*, p. 29

Biserica are, ca peste tot în zonă, o capacitate redusă. Dimensiunile ei sunt: 6,14 m lățime şi o lungime de 13,87 m. Din lungimea totală a bisericii 3,53 m este lungimea altarului, altar care are formă pentagonală. Pereții bisericii sunt alcătuiți din cinci "blăni" de stejar suprapuse orizontal, în sistem blockbau[6]. Cioplirea şi îmbinarea "blănilor" s-a facut cu barda şi cu securea. Naosul bisericii este boltit semicilindric, bolta fiind realizată din scânduri late, sprijinite pe *coaste* (arce semicirculare) care, la rândul lor, se sprijină pe grinzile pereților de nord şi sud.

La interior biserica se împarte în pronaos (biserica femeilor), naos (biserica barbatilor) şi altar. Intrarea în biserica femeilor sau tindă se face dinspre vest iar o uşă în mijlocul peretelui ce separă pronaosul de naos duce mai departe spre biserica propriu zisă.Tinda este tavanită. Zidul despărțitor între biserica femeilor şi cea a bărbaților este semideschis şi are patru stâlpi de susținere pictați şi şase stâlpi decorativi din lemn. Biserica bărbaților are forma dreptunghiulară, formă întâlnită foarte des în bisericile de lemn din zonă. Din biserica bărbaților spre altar se află: uşile împărăteşti şi cele două diaconeşti. Uşile împărăteşti se păstrează încă în original. Altarul este la rândul său acoperit de o mică cerime. În mijlocul încăperii strâmte se află o masă de lemn care înlocuieşte vechiul altar. De pe masă se înalță o icoană de proporții mari, reprezentând scena "Maica Domnului Îndurerată".

În urma ultimei restaurări a fost schimbată în întregime pardoseala bisericii, aceasta fiind realizată din scânduri de brad.

Biserica este luminată de un număr redus de ferestre, numai două în navă şi trei în altar.

Acoperişul este unic peste întreaga biserică, incluzând altarul. Sistemul de căpriori prinşi în cuiburi în cununile streaşinilor este unul comun bisericilor de lemn din Transilvania. În 1959 acoperişul de draniță al bisericii a fost înlocuit cu unul de tablă.[7] Sub streaşină, capetele grinzilor transversale (fixate pe bârnele orizontale prin plătuială şi chertătură) şi căpriorii prelungiți proeminent în afară formează un sistem de susținere care are şi un efect decorativ, ei fiind ciopliți în scară.

La restaurarea din 1994-1995 acoperişul din tablă al bisericii este schimbat cu unul de şindrilă. Şindrila a fost prelucrată manual de meşteri şindrilari din județul Maramureş. Pentru acoperire au fost folosite în jur de 30.000 de şindrile.

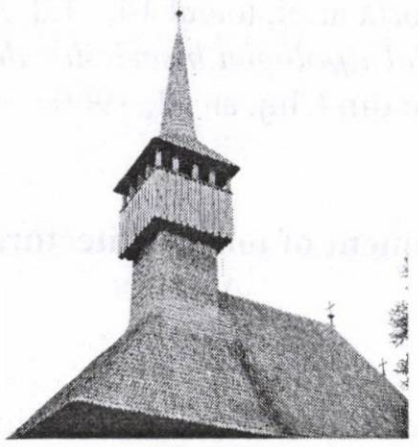

Turnul se înalță pe talpă, peste tinda femeilor, numai până la nivelul coamei acoperişului, o trăsătură specifică bisericilor din nord-vestul Transilvaniei. Deasupra turnului se află foişorul, ieşit în afară, construit din scânduri aşezate vertical. Pe fiecare latură a foişorului există patru arcuri pe stâlpi nedecorați. Pe stâlpii foişorului se sprijină coiful în formă conică, din mijlocul căruia se înalță săgeata turnului.

La exterior, pe peretele sudic şi în jurul altarului este sculptat un brâu simplu. Atât pe peretele sudic cât şi pe cel nordic sunt fixate cruci de diferite dimensiuni şi forme. Acestea au fost aşezate pe pereții bisericii în amintirea bărbaților care au dipărut în primul şi al doilea război mondial. Pe peretele nordic se află o singură cruce, a cărei formă indică prezența unei fotografii. Pe peretele sudic sunt patru cruci, una fără brațe, iar celelalte trei având urme de pigmenți. Pe una dintre cruci stă scris numele: Ioan Maxim, 1915.

---

[6] Paul Petrescu, *Unitatea de concepție constructivă şi decorativă a bisericilor de lemn româneşti*, în Studii şi cercetări de istoria artei, tomul 14, 1967, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, p.27

[7] I.Godea, I.Cristache-Panait, A.Chiriac, M.Malinas, *op. cit.*, p. 466

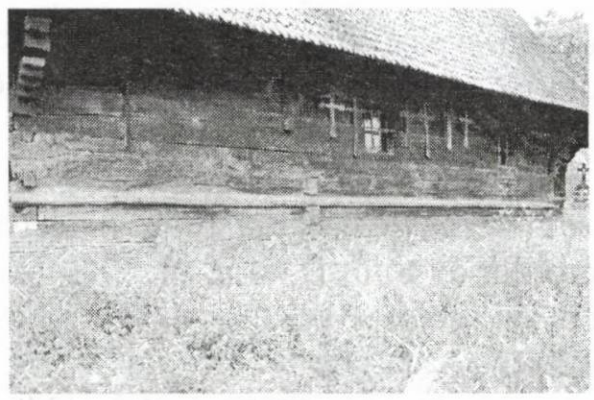

Biserica din lemn cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail si Gavril din satul Soconzel, comuna Socond este una din puținele astfel de monumente de pe teritoriul județului Satu Mare. Ea se află în posesia Muzeului Județean Satu Mare şi este inclusă pe lista de monumente istorice. Pentru județul Satu Mare, această biserică, alături de bisericile din lemn de la Stâna, Lelei, Lechința, Corund şi Bolda, reprezintă un punct de reper atât din punct de vedere istoric cât şi din punct de vedere al istoriei artei şi al arhitecturii populare din lemn.

Bibliografie:

Borovsky, Samu, *Szatmár varmegye*,

Godea, I., Cristache-Panait, I., Chiriac, A., Malinas, M., *Monumente istorice bisericeşti din Eparhia Oradiei, Bisericile de lemn*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Oradea, 1978

Iurașciuc, I., Șainelic S., *Monumente de arhitectură populară: bisericile de lemn din zona Codru*, în Satu Mare – Studii şi comunicări, 1975

Petrescu, Paul, *Unitatea de concepție constructivă şi decorativă a bisericilor de lemn românești*, în Studii şi cercetări de istoria artei, tomul 14, , Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1967

Vătășianu, Virgil, *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Române,* în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, an III, 1960

Church of Soconzel - monument of folk architecture in northwestern Romania

Abstract

The wooden churches are the creation of the folk tradition and this is easy to noted when we talk about the church from Soconzel. The first aspect that we should notice is that the wooden churches use the same building material as the peasent houses – the wood, and the second aspect is that the wooden churches and the peasant houses have some points of convergence.

The wooden church from Soconzel is one of the few monuments of this tipe from Satu Mare county. The church was built in XVIIIth century but there is nothing to certify the exact date of the construction. Like other churches from the same area the church from Soconzel was built from wooden beams joined horizontal. The church is painted only on the inside. The mural painting covers the walls of the church but it is in a very degraded state. The church dimensions are: 6,14 m X 13,87 m.

The church from Soconzel next to the churches from Stâna, Lelei, Lechința, Corund and Bolda is a very important monument from the point of view of the folk art and the history of architecture.

Történetek a határról

Szilágyi Levente

Dolgozatomban a 20. század nagy társadalmi és politikai eseményeinek, illetőleg államhatalmi döntéseinek következtében megváltozott térszerkezetről kialakult narratívum készletet vizsgálok, a változó országhatár kontextusában, Csanálos és Vállaj sváb településeken. Az interjúk szövegei, a különböző határtörténetek, a gyűjtés során, a kérdéseimre való válaszként születtek meg. S bár a szövegek így nem a maguk természetes közegükben, emlékezési eseményükben kerültek lejegyzésre, az interjúkészítés aktusa, a történetek (nekem való) elmesélése, véleményem szerint hasonló narratív repertóriumot és emlékezési viselkedést eredményezett.

Keszeg Vilmos nyomán az emlékezést olyan narratív tevékenységnek tartom, mely „az individuális státusokat, lokális közösségek szerkezetét, a közösségek interetnikus és egyéb szociális viszonyait és kapcsolatait, átfogóan az egyénnek egy szociális térhez való viszonyulását magyarázza és legitimálja. A szociális tér egyszerre jelenti a nagyhatalmak fölötte való osztozkodásnak történetét és jelenlegi belakottságát." (Keszeg: 2004)

Az elemzés során a kialakuló, megszűnő, ismét megjelenő és a lassan ismét feloldódó[1] országhatárra vonatkozó történeteket, valamint a bennük megbúvó identitástudat reflexiókat vizsgálom. A háborús és egyéb nagy horderejű politikai történések nem csak a határ meglétét, vagy hiányát okozták, hanem meghatározták, befolyásolták a két település sorsát, az itt lakók életpályáját. Igyekeztem megfigyelni, melyek azok a beszédformák, vagy narratív sémák, amelyekben a határral kapcsolatos szubjektív tapasztalatok, valamint a határról való személyes tudás megjelennek. Van-e eltérés, s ha van milyen jellegű, a két falu lakosainak határról szóló történeteiben, továbbá hogy milyen kognitív kép formálódott ki a szigorúan politikai értelemben vet határról, határvonalról – ebben az esetben megpróbálom összevetni nem csak a két falu lakóinak, hanem a különböző korosztályok narratívumainak kognitív valóságát, feltételezésem szerint ugyanis a határról alkotott kép merőben eltér mind térben[2] mind pedig időben[3]. A határra vonatkozó kérdésekre a válasz ugyanakkor élettörténetekbe (is) ágyazódik, s így a határtörténetek egyéni stratégiák részeként azt is megmutatják, hogy a különböző határhelyzetek hogyan határozták meg közvetlen környezetük történéseit, saját sorsukat és nem utolsósorban identitásukat. Esetünkben nem térhetünk ki hatalmi törekvések és politikai stratégiák rövid bemutatása alól, hiszen a szatmári svábok etnicitásának kérdése nem csak, hogy nemzeti/országos szintű politikai játszmák szintjére emelkedett a 20. század folyamán, de a nemzeti-nacionalista érdekszférák ütközésének mikroszinten is döntő következményei voltak. A következőkben nagy vonalakban szeretném bemutatni a szatmári svábsághoz, és ezen belül Csanálos és Vállaj lakosságának etnicitásához fűződő nemzetközi politikai törekvéseket.

A svábok kibocsátóközege német, de a hajdani származási hely az eltelt két évszázad folyamán idegenné vált. Amikor a svábok elindultak a badeni és württembergi területekről a német nemzet még alakult ki. Betelepedésük után pedig – eltekintve az első évtizedek visszaszökési esetektől[4] – megszakadtak kapcsolataik. A svábok hazaképe így nem etnikai-nemzeti, hanem politikai-nemzeti, földrajzilag meghatározott szempontok szerint alakult, melyben az „ismerősség és az otthonosság"[5] jelenti a döntő momentumot. Hazájuknak Magyarországot tartották, de a haza térbeli kiterjedése az ország határán belül elsősorban a szűkebb falukörnyezetet is jelenti.[6] Lampland szerint „nincs haza föld nélkül, és nincs nemzeti szellem vagyon nélkül. A sváb parasztokra ugyanúgy igaz, mint a magyarokra, hogy „a vagyon növeli a patriotizmus érzését. A föld iránti lojalitás egyben a

---

[1] A határt a trianoni békeszerződést követően húzták meg a két település között. 1940-ben a második bécsi döntést követően Csanálos és Vállaj között megszűnt a határ. 1944-ben újra országhatár választja el őket egymásól. Majd 2002-ben határátkelő nyílt, az Európai Unióba való belépést követően pedig még jobban leegyszerűsödött a határátlépés.

[2] A határ két oldalán.

[3] Az adatközlők kora szerint.

[4] Vonház 1931

[5] Bindorffer Györgyi A magyarországi németek hazaképe. Magyar és német együttélés a közös hazában. Betelepedés, asszimiláció, nemzeti identitás http://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_gyorgyi_moi_nemetek_hazakepe.html

[6] Uo.

nemzet iránti lojalitást is jelenti" (Lampland 1994: 301–302). Ennek jele az is, hogy nincs sajátos etnikai hazaképük, amely az ősük szülőföldje fogalmával lenne kijelölhető, mert az ősök szülőföldje Magyarországon van. „A svábok számára a történelem a betelepedéssel kezdődik, és a nemzetté válás időszakában már Magyarországon éltek. Így sem a német kultúra, sem a német anyanyelv nem válhatott nemzeti identitásuk elemévé; az anyanemzet képzete elvált a német anyanyelv és a német nemzeti kultúra tartalmaitól és a haza helyének ideológiai kijelölésétől."[7]

A szatmári svábság[8] volt egyike a legelmagyarosodottabb népcsoportoknak a Trianon előtti Magyarországon, az asszimiláció fokát azonban még mindig nem sikerült megbízható módon megállapítani. Ennek jelentősége akkor kerül előtérbe, amikor az 1918-as határmódosításokat követően az új román adminisztráció által határozottan támogatott német mozgalmak szatmári előjelét kívánjuk megállapítani. Vagyis hogy a szatmári svábok esetén valóban nemzeti mozgalomról van-e szó, vagy pedig a román adminisztrációval együttműködő német identitású erdélyi szászok, bánáti svábok szervezeteinek újranémetesítési törekvéseiről.[9]

A szatmári svábok két világháború között elért németesítési sikerei mesze elmaradtak a szászok illetve bánsági svábok által elért eredményektől, annak ellenére, hogy a román kormány azért, hogy gyengítse a magyarok pozícióit mindenben engedett a német követeléseknek. Főleg azután következett be radikális változás, miután Románia is a német érdekszférába került. A második világháború kezdetére megvalósulhatott a német népközösségi eszme, a német kisebbség önálló gazdasági és kulturális autonómiával rendelkezett, iskolákat tarthatott fenn.[10] Az előbbi kijelentés a gyakorlatban szatmári a sváboknál csak részleges eredménnyel járt. A svábok erőszakos magyarosítását valló és hirdető történészek[11] a magyarbarátnak titulált római katolikus püspökséget, valamint a katolikus egyház által fenntartott magyar nyelvű iskolákat nevezik meg, mint a legfőbb asszimilációs erőket.[12] Magyar szemszögből a svábok asszimilációja természetes folyamatként jelent meg, bár hogy volt ennek kisebbségpolitikai vetülete is az bizonyítja, hogy az „önkéntes asszimiláció" és feltétlen hűség nem csak a szatmári svábok esetében fogalmazódott meg, hanem szinte valamennyi kisebbségi csoport kapcsán. (Gyurgyák 2001, Sárándi é. n.)

1918-ban már egyetlen német iskola sem működött Szatmárban, Csanáloson 1900 és 1910 között szűnt meg a német nyelvű oktatás. (Sárándi é. n.) A világháború után – a már említett okokból kifolyólag – ismét megalakulnak a német iskolák, bár az egyház és a lakosság tiltakozása miatt ez nem könnyedén valósult meg. A háború utáni első években – valójában addig míg működésbe nem lépett a román kormányzati gépezet – a szatmári svábokra is hatott a magyar revíziós propaganda. Ez különösen erős volt Csanáloson és Mezőfényen, ugyanis a két település minimális revízió esetén is átkerült volna Magyarországhoz. A lehetséges határmódosítás abszolút pozitívumként jelent meg a köztudatban, ami tükrözi az idegen (román) adminisztrációtól való félelmet[13], ugyanakkor azt is megmutatja, hogy a rövid távú gazdasági érdekek, akárcsak Vállaj esetén[14], háttérbe szorultak.

---

[7] Uo.

[8] Egész pontosan a Nagykároly közvetlen környékén lévő falvak svábsága. Ide tartozik Csanálos és Vállaj is.

[9] Sárándi é. n.

[10] Sárándi é. n.

[11] Mint például Ernst Hauler. (Hauler 1998)

[12] Hauler 1998, Barabás 1989: 297

[13] A román megszállás ideje alatt megtapasztalt szorongás elegendő volt a román államiságtól való félelemhez.

[14]. A határmegállapító bizottság a helyszíni terepbejáráskor Vállajt is az elcsatolandó területekhez sorolta. Sikerült azonban elérniük, hogy a falubelieket meghallgatva döntsenek véglegesen. A gazdákat előzőleg kioktatták, hogy a gazdasági kapcsolatokra irányuló kérdésekkor Mátészalkát és Nyírbátort nevezzék meg Nagykároly és Szatmárnémeti ellenében, továbbá hogy a gyerekek Nyíregyházára és Debrecenbe járnak kollégiumba, ami tökéletes ellentéte volt a valós gyakorlatnak. A vállajiak számára a nagykárolyi vásár volt a legkiemeltebb fontosságú, a fiatalok pedig Nagykároly és Szatmárnémeti gimnáziumaiban tanultak. A nagykárolyi piac fontossága annak országos jelentőségében rejlik, valamint a vállaji gazdák termelési módja, melyben a növénytermesztés jobbára csak kötelező ágazata volt a piacorientált állattenyésztésnek. A vállajiak nem a terménnyel jártak piacolni, hanem a jószágokkal. Egy vállaji mondás szerint: „A vállaji gazda udvarából a terménynek lábon kell kimenni." (Szilvási Éva é. n.). A bizottság végül engedett, Vállaj Magyarországon maradt. (Reszler 2001: 209, Kardos 1999: 78–79) Ez az esemény, melyben a vállajiak a soproni példa falusi megfelelőjét látják, rendkívül erősen beépült a lokális történelmi tudatba.

– Na s akkor húszba, akkor már így, hogy nyolcvannyolc éve ugye, hogy megcsinálták a határt. Huszonkettőbe vót itt egy revízió, én kilenc éves vótam, hogy a határigazítás... Érdekes vót, volt itt egy vámos, egy román vámos, és az csak féltette a helyzetit, nagy hangulat volt. Átjöttek a fényiek szekérrel, sokan, magyar zászlóval, mert azt mondták, Csanálost, Fényt átcsatolják. Hogy határigazítás lesz. Aztán vártuk a bizottságot, én is a toronyba felszaladtunk meg minden, gyerekek, figyeltük mikor jön a bizottság, na jöttek. Csak ez a vámos..., jó hangulat volt, hát ugye ilyenkor... Akkor az betelefonált hogy itt baj lesz. Oszt akkor szakaszonként jöttek ki katonák fegyveresen. Akkor jött egy kocsi, nem tudom, ugye gyerek voltam, hogy franciák vagy mik voltak, s akkor azok elmentek, akkor a katonaság előjött, oszt lőttek a levegőbe, csihé-puhé. Ujuj mi volt itt akkor.
– Csak a levegőbe lőttek?
– Először a levegőbe. Oszt akkor beszaladtam a templomba, páran. Figyeltem ugyi, csak féltem mivel ott történt minden. Egy óvatos pillanatban kinyitottam az ajtót, oszt iszkiri, úgy szaladtam hazafele a károlyi utcába. Akkor az embereket nagyon megvertík sokat, a hadbíróság elé vitték. Hát a fúvóbanda ott vót, nagy öröm vót ott. Vót egy unokatestvérem az az iskolába tanított, nő, és a magyar himnuszt énekeltík, többet oszt nem mehetett már az iskolába, az is hadbíróság elé került. vót egy húga, óvónő, tanítóképzőt végzett oszt egyszer sem engedtík a.... Ó, hát megkezdődött akkor a cirkusz. Szomorú, azóta én mindig figyelem, mer azt gondoltam, hogy bejöttek, hamar kimennek, még most sem mentek ki. (Nevet).
– Meddig tartott ez a cirkusz, meddig bosszulták meg így?
– Este nem lehetett járni, ha valakit elfogtak a katonák akkor bevittík a pincébe oszt másnap egész nap fát vágattak vele, meg..., jaj, szomorú dolgok. Sokan átszöktek akkor is Magyarországba, a határ nem vót olyan erősítve, már még az elején vót.
– De a zöld határon, az erdőben?
– Vállaj fele, ugyi Vállaj közel van Csanáloshoz, és a határ jó kilométerre sincs. És akkor sokan átszöktek. Akit elkaptak nagyon megvertik, a határ elzárult. De a vámos vót a hibás, mert nem lett volna semmi baj, csak hát ez félt, hogy nem tudom mi, hangulat van, lázadás az nem vót, a vámos csinálta az egészet. Vót egy fényi, nem jut, most nem jut hirtelen eszembe, ... Gózner, annál vót a zászló. Azzal a vámost mellybe lökte oszt hanyatesett. Rámentek a katonák, abba belehalt, nem akkor de azután. Szóval hát nagy dolog vót huszonkettőbe. Hét éves vótam. S azután, megszállták és akkor.... Az iskolába mikor én, bementünk akkor már kellett tanulni a ábécét, akkor még elsőbe mer akkor én már mentem iskolába mer hat éves vótam. Aztán másodikba már kellett vón románul is, de egy olyan tanító vót aki nem is tudott meg nem is akart. Úgyhogy akkor tanultunk magyarul, németül, románul, sehogy.
– A német iskolát mikor vezették be?
– Itt vót az is, aki akartak, mert itt mi a helyzet, itt minden csak magyar ne legyen. És azon iparkodtak, még most is, a sváboknak inkább, aki sváb érzelmű, azoknak kedveznek, hogy ne legyen magyar. Akár népszámlálás, bármi van. Vót olyan eset, hogy a szolgabíró, a román is kijött ide, osztán ott eskettek a csanálosierdősieket behozták és itthatták őket meg minden, osztán sváb bíró lett.

A német nemzeti mozgalmak 1920-ban kezdtek kibontakozni[15], amikor a szatmári svábok is tagjai lettek a Német-sváb Népközösségnek. (Tilkovszky 1999: 227) A bánsági svábok képviselői rendszeresen látogatták a szatmári falvakat, felmérték a lakosság németségének szintjét, illetve német nyelvkurzusokat tartottak. 1925-ben Nagykárolyban megalakították a Német-sváb Népközösség szatmári tagszervezetét, a *Gauamt Sathmar*t (Tilkovszky 1999: 228), amely a szatmári svábok első etnikus alapon szerveződő egyesülete volt. A Gauamt Sathmar az német nyelvű iskolai oktatás újrabevezetésében látta a német identitástudat forrását, így a román kormányzat támogatásával megkezdték a német tannyelvű iskolák felállítását. Ez ellen a római katolikus püspökség küzdött, hosszú ideig sikerrel, hiszen az oktatás az egyházak által fenntartott iskolában történt, s az egyháznak joga volt megválasztani az oktatás nyelvét. A német nyelv iskolai bevezetésének másik nagy problémája a gyerekek nyelvtudása volt. A mindennapok nyelve a magyar volt. Erről panaszkodik a

[15] A kijelentés a Romániához tartozó településekre vonatkozik csak.

csanálosi iskolaigazgató is, a gyerekek az iskolában találkoznak először a német nyelvel. Ugyanakkor a világi iskolák létjogosultságát is nagyon nehezen fogadták el a gazdák, korábban csak egyházi iskolák voltak. (Sárándi é. n.)

– Az anyám perfekt tudott, mer iskolába tanulta. De nem beszílt senkivel. Az apám Károlybul került ki, városrúl, nem tudott semmit, izé hiába volt Adler. És akkor nem beszíltek sose, meg úgy nevelte már a nagyanyám űket, magyarnak, és nem beszíltek.
– És akkor Feri bácsi gyerekkorában senki nem beszélt már svábul? Itt Csanáloson.
– De vótak akik beszíltek, de a mi családunk nem. Hát mikor elmentem egy másik nagynénémhez, oda, és akkor, mikor disznót öltek akkor hallom hogy mondják hóruk, a meg nem tudom micsoda, nem tudtam hogy mi az. Meg névli, hát a vesének mondták hogy névli. Nem tudtam…
– És akkor is magyarul beszéltek és keverték bele a német szavakat?
– Nem. Svábul beszéltek…, magyarul beszéltek, csak közbe az egyik szülő jobban tudott, oszt akkor, meg hogy a gyerek ne értse akkor beszíltek svábul.
– Ez mikor volt?
– Mikor? Hát én vótam olyan nyolc-tíz éves. Meg mindig, és még elébb is.
– Pontosan mikor született?
– Tizenháromba (1913), augusztus 29-én.

A újranémetesítési folyamatok a nemzeti szocialista párt németországi hatalomra jutásával felerősödöttek, illetőleg Magyarországon is megjelentek[16]. Vállajon a német származás ténye folyamatosan élt a köztudatban, a 19-20. század fordulóján a sváb nyelv volt a mindennapok nyelve, a templomban a litániák németül folytak egészen a második világháborúig. Az elmagyarosodásban az egyháznak és az egyházi iskoláknak volt nagy szerepe. (Reszler 2001: 228) A német identitás megerősödése ugyanakkor nem járt együtt a magyar identitás visszaszorulásával, inkább a falvak lakosságának a különböző politikai érdekek erővonalai mentén való megosztottságáról beszélhetünk. Voltak német érzelműek, voltak magyar érzelműek. A magyar hadsereg bevonulása Csanáloson is az Erdély-szerte jellemző ünnepi módon történt. Itt is hatalmas kaput építettek. A lezárási funkciókkal bíró határsorompó helyét átvette az ugyancsak a határ szemantikai körébe tartozó, ám előbbivel ellentétes funkciójú kapu. A magyar hadsereg 1940-es bevonulásakor emelt kapukat Kinda István a „békés magyar világba„ való belépés építményeinek nevezi. (Kinda 2006: 273).

A határ kijelölése bizonyos csoportra jellemzőnek tartott ismérvek kiválogatása a rendelkezésre álló társadalmi kategória-készletből, ugyanakkor ezek tudatosítása és internalizálása. „A határkijelölés csoportalakító és formáló tényező, ezért a csoporttagság és az identifikáció a határ kijelölésének kérdésévé válik." – írja Bindorrfer Györgyi egy sváb település etnikai és nemzeti identitásának kutatása kapcsán. (Bindorffer 2001: 76) A határok kijelölése történhet egy magasabb hatalom rendelkezése által, de – mint a szimbolikus határok esetében általában – felépíthetők alulról is, a közösségen belüli csoportok közötti interakciók nyomán.

A határ felett a határ menti közösségnek nincs hatalma, többnyire nincs beleszólásuk abba, hogy ki jöhet be, ez az állam monopóliuma, azé az államé, amely a határokat fenntartja, s ugyanakkor a határoknak köszönhetően őrzi integritását. A határok meghúzása és fenntartása, a határhasználat ellenőrzése – korlátozása vagy bátorítása – az államok legfontosabb tevékenységei közé tartozik. Ugyanennek a kijelentésnek alulról építkező értelmezését adja meg Keszeg Vilmos amikor az országhatárt evidenciaként nevezi meg, mely úgy válik azzá, hogy az ember, mint individuum, ezt elfogadja és nem „beszél róla", tudomásul veszi, életét az általa behatárolt térben éli. „Az ország határait, s ennek vizuális megjelenítését, a térképet egy szocializációs aktus (családi, közösségi hagyomány, iskolai oktatás) hatására szimbólumként fogadja el. Az országhatárokon belül szerveződő világ az az életvilág, amelyben állampolgári jogait megélheti és követelheti. Az egyénnek tudomása és tapasztalata van a terület földrajzi sajátságairól, adottságairól, történeteket ismer múltjáról, lakóival

[16]Magyarországon a Volksbundnak volt a Gauamt Stahmar-hoz hasonló szerepköre. (Reszler 2000: 230)

személyes és érdekviszonyban van. Az országhatárokon belül való élés életpályája számára egy bizonyos sémát (tanulmányi idő, katonáskodás, nyugdíjkorhatár stb.) és életminőséget ír elő. Az országhatár egyúttal a személyes élet *affektív bázisát* is meghatározza (biztonságérzet, frusztráltság, patriotizmus)." (Keszeg 2004: 43)

Ez a meghatározás – véleményem szerint – a határlakók-országhatár kapcsolatáról az országhatároknak csak bizonyos típusaira érvényes – az elemzett történetekben megjelenő határra mindenképpen, mégpedig azokra, melyekben a határhasználatot erősen korlátozza az államhatalom. A határ mentén élők, a határon túli területekről a határrégiók közötti kapcsolat minőségének[17] függvényében rendelkeznek információkkal, egyéni tapasztalattal, tudással. A szomszéd határrégióról való tapasztalati vagy tanult tudás ugyanakkor nem csak térben, hanem időben is eltérés mutathat. A superimposed[18] típusú határok esetén a másik oldalra vonatkozó információk mértéke, mint például a határzóna kognitív térképe, rendkívüli szórásban jelenhet meg, a teljes tudástól a teljes tudatlanságig. Példaként két szatmári határszakaszt említenék. Egyik a román-magyar – ennek része Csanálos–Vállaj is, melynek esetén a kognitív térképek területi mélysége[19], gyakorlatilag valamennyi korcsoportnál magas értéket mutat. A másik a román-ukrán határszakasz, ahol a területi mélység értéke közelít a nullához.[20]

Történetek a határon – A határ története

A határ története, mint a lokális történelem[21] fontos fejezete, a családtörténelmek az egyéni élettörténetek felidézése során születik meg, minden egyes emlékezési alkalommal újra és újra. A határnak ugyanakkor megvan a maga hivatalos történelme is.

A politikai határ története

A Vállaj és Csanálos között húzódó államhatár története 1918-ban indul. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés következményeként Csanálos Romániához került, Vállaj pedig – egy területi veszteségekkel politikailag eljelentéktelenített – Magyarország részévé vált. Az ideiglenes román katonai közigazgatást a romániai és magyarországi politikai helyzet megszilárdulását követően a polgári közigazgatás váltotta fel. A határ elválasztó funkciója, csak ekkortól realizálódott. A hatalmi struktúra megszilárdulásának egyik első jele az határátlépő igazolványok, útlevelek megjelenése és kötelezővé tétele volt. Ezeknek legsajátosabb változata a kettős birtokossági igazolvány volt. A határral kettéválasztott területen a kettős birtokosság rendszere alakult ki. A kettős birtokosság rendszerében a határ két oldalán lakók tulajdonjoga megmaradt az elcsatolt mezőgazdasági területek fölött, s külön útlevéllel minden nap átjárhatott földjét művelni, s a saját földjének termését vámmentesen hazavihette. Sokan reménykedtek abban, hogy határ legalább átjárható lesz. A román hatóságok viszont egyre több akadályt gördítettek az útlevelek kiadása elé. A magyar–román határ átlépése a kettős birtokosok számára is egyre nehezebbé vált. Ezért a csanálosi és vállaji gazdák rövid időn belül igyekeztek megszüntetni az újfajta határhasználatból származó kellemetlenségeiket. A határ túloldalára eső földterületeiket eladták vagy elcserélték.

---

[17] Bővebben Martínez 1994: 2–5.

[18] Adott terültre erőszakosan elhelyzett azonos vagy hasonló kultúrájú csoportok közé ékelt határtípus. Vö. Kocsis 2004: 25.

[19] A térre vonatkozó tudás és a térképesített valóságok közötti összefüggés együtthatója.

[20] Míg Csanáloson például szinte mindenki ismeri a szomszédos magyarországi falvak, közeli városokat, ha nem is tudja földrajzi pontossággal elhelyezni őket hallott róluk, esetleg járt már ott – az idősebbek egészen pontos, utcapontosságú mentális térképpel rendelkeznek a környező településekről. Addig a román-ukrán határszakaszon települések sokaságát említhetnénk, ahol az egészen öregek ugyan van némi tudása a közvetlenül szomszédos településről és esetleg a rokoni szálak folytán még néhányról, ám már az ő tudásuk területi mélysége sem éri a legközelebbi várost. Mindez annak ellenére, hogy a két határszakasz – kisebb különbségekkel – ugyanolyan változásokat ért meg a 20. században. Így történhet meg az, hogy a csedregiek sokkal „pontosabb" mentális térképpel rendelkeznek a magyarországi területekről, mint a közvetlen szomszédságukban fekvő kárpátaljai falvakról.

[21] Lásd. Keszeg 2002: 25

A Nagykároly környéki sváb falvak, valamint az országhatár tervezett és végleges változata. (Kardos 2000: 79)

A határ történetének újabb fordulópontját jelentette az 1940-es második bácsi döntést követő felszámolása. 1944-ben újabb katonai adminisztráció, ezúttal szovjet, hatáskörébe kerül a régió, a határ fokozatosan újra megerősödik, majd az 1947-es párizsi békeszerződéseket követően véglegessé válik. Vállaj és Csanálos lakossága is 1947-et nevezi meg mint a kizáró határ megjelenési dátumát. 1947-ig a határ merevségét a visszaemlékezések feketézéstörténetei oldják. Eddig az időszakig a határ és a határátkelő története szorosan összefonódott. A határátkelő az a pont a hatalom ereje koncentrálódik és megnyilatkozik, az útlevelek ellenőrzésében, a határátkelőt jogtalanul használók kiszűrésében. 1947-ig Csanálos és Vállaj között a forgalom létre jöhetett a két települést összekötő úton. Ezt követően azonban erre már nem volt lehetőség. Legális forgalom közöttük csak egy-egy, határátkelővel bíró település – többnyire Pete–Csengersima és Érmihályfalva–Nyírábrány – közbeiktatásával történhetett, ráadásul csaknem tíz évvel az elidegenített határtípus felállítását követően, 1956-tól. A határrégiókban lakók ugyanis csak ekkortól kaphattak útlevelet – Romániában. A kommunista korszakban az enyhítések – 60-as évek vége 70-es évek eleje – és szigorítások – a 70-es évek második felétől a 80-as évek végéig – hatással voltak ugyan a két település közti forgalomra, azonban a határzárást követően beindult szegregációs folyamatokat nem változtatták meg döntően. A két település fokozatosan eltávolodott egymástól a szimbolikus térben. Az igazi változást így nem a 90-es években bekövetkezett rendszerváltások hozták meg, hanem a 2002-es határátkelő nyitás. Hasonló hordereje volt a Románia európai integrációját követő vámvizsgálatok megszűnésének, és az egyszerűsített határátkelés bevezetésének. A politikai határ történetének utolsó állomása Románia schengeni övezethez való csatlakozását követően jön majd el. A politikai határ megszűnése azonban, mint Jeggle mondja, nem jelenti a határok minden szintű megszűnését is. (Jeggle 1994: 5) A második világháborút követően a határ, a különböző típusú illegális határátlépések, határsértések puhító hatása ellenére, közvetve és közvetlenül, radikális módon elválasztotta egymástól Csanálost és Vállajt, olyannyira hogy a 2002-ben, és 2004-ben bekövetkezett változások nem az egymáshoz való visszatalálást eredményezték, hanem újabb kapcsolatok lehetőségét villantották fel.

A határ és a mellette, benne élők – esetünkben Csanálos és Vállaj lakossága – között állandó kapcsolat áll és állt fenn, melynek minősége ugyancsak a határhelyzet jellegének függvényében volt szorosabb illetőleg lazább. Nem csak a határ jelenlétének voltak hatásai az emberekre, hanem a emberek is alakítottak rajta. A legális és illegális határátlépésekben, a határhasználatban (és ebben az esetben mint birtokhatár) állandó konfliktusokra[22] került sor a hatalom és a határlakók között. A különböző periódusokban más és más jellegűek voltak ezek a konfliktusok. A szökési szituációkat is konfliktusnak nevezem. Noha ebben az esetben a cél pontosan a találkozás elkerülése volt, a határ szimbolikus valóságában, a szökők szembeszegültek azzal a hatalommal, mely azt fenntartotta. A nem csanálosi szökők között voltak olyanok, akik ideiglenesen beléptek a falu kognitív terébe is, hiszen egy olyan határrészre vezetik el őket a csanálosiak, mely csak az övék, a hatalom még nem tudta „elfoglalni", ugyanakkor azonnal ki is lépnek belőle, ez a cselekvés egyszeri és – legalábbis számukra

[22]Konfliktusnak nevezek mindenféle találkozást a helybeliek és a hatalom őrei között.

– megismételhetetlen. A két település lakói a kétszeri határmeghúzást követően teljesen eltérő módon „lakták be" újra azt a földrajzi teret, melybe a határkövekkel jelzett határvonal került. A terület használatában felborult az egyensúly. A politikai határ szimmetriája[23] egyáltalán nem jutott érvényre a határhasználatban, a határdinamika egészen egyoldalú volt. A vállaji határátlépők aránya elenyésző volt a csanálosiakéhoz képest, nem csak a kommunista időszakban, hanem a határ megjelenését követő valamennyi periódusban. A kiegyenlítődés akkor következett be, amikor megteremtődtek a két falu közötti határátkelés legális intézménye, a határátkelő.

A határtörténetek következő csoportjait különíteném el: az egyéni életpálya határhoz, határhasználathoz kötődő történetei, valamint másokkal megtörtént események reprezentációi. Ezeken belül vizsgáltam a különböző korcsoportok történeteit is. A történeteket nagyban befolyásolja a határesemények időpontja és körülményei, ezek alapján három főbb történettípust különítenék el: 1. A határ történetei, melybe a megszületésére, valamint megszüntetésére vonatkozó történeteket sorolom, sajátos szeletét képezik a határ minőségét leíró történetek, melyekben általában a határ „védelmét" és ellenőrzését végző idegenekkel való formális vagy informális találkozásokat mutatják be, valamint a hatalom által fenntartott korlátozó szabályok térhasználat alakító jellege is tetten érhető bennük. 2. A határ átlépésével kapcsolatos történetek, melyben legnagyobb számban a szökéstörténetek[24] fordulnak elő – Csanáloson. 3. Elszakított családok történetei.

A szökés a határ létének egyik lényegi aspektusát kérdőjelezi meg, azt hogy érvényre tudja juttatni magát vagy sem. Így jön létre vele kapcsolatban a másik legfontosabb dolog: azonnal egy lehetséges értékrendbe utalja azokat, akik tiszteletben tartják, akik indokoltan átléphetik, s akik meg szokták sérteni, egyszerűen semmibe veszik. (Lászlóffy 1998) Másrészt viszont megmutatja a lokális értékrendszer valamint a hatalmi szabályrendszer között feszülő ellentétet. Az államhatár megsértése a helyi értékrendben nem volt negatív kategória.

Maguk a szökések, mint események három periódus köré tömörülnek, az 1930-as évek vége, a második világháborút követő első két év, valamint a nyolcvanas évek vége. Első esetben a román hadseregbe való besorozás elől menekültek, szinte kizárólag csak férfiak. A másodikban az immár végelegesedő határ lezárása előtti nagyobb népességmozgások játszódtak le. A harmadikban a ceauşescu-i diktatúrát tovább elviselni nem bírók próbálták meg, hol sikerrel, hol sikertelenül a szökést. Míg első két esetben a célterület Magyarország volt, ha nem is minden esetbe Vállaj, addig ez utóbbi esetben Magyarország már csak a németországi végcél előtti tranzitállomás volt. Ez azt jelenti, hogy a második világháborút követő kommunista korszak évtizedeiben a csanálosiakban felerősödött a német etnikai azonosságtudat, legalábbis ami a migrációs stratégiájukat illeti. Ezzel szemben Vállajon egyetlen olyan személyről tudnak, aki Németországba költözött, azonban mindenki tudni vélte, hogy ebben semmilyen szerepet nem játszott a sváb származástudat.

Adatközlőim közül ketten már rutinos interjúalanyoknak számítanak, mindketten több néprajzos kutatásban „vettek részt" – Adler Ferenc és Egeli Éva – így már megvoltak az előzetes elképzeléseik, sőt elvárásaik is a gyűjtési esemény szerkezetével kapcsolatosan. Adler Ferencnek az élettörténetét gyűjtötték, így – érzésem szerint – ennek megfelelően alakult narratív konstrukciója. Élesen határolódnak el nála a határral kapcsolatos személyes élmények a kollektív emlékezet részét képező, másokkal megesett történetektől.

Egeli Éva másképpen szocializált adatközlő. Ő fogadta be több évben is a Debreceni Egyetem néprajzosait, ő szervezte meg gyűjtésük hátterét, a különböző témákkal foglalkozó tanárok és diákok számára adatközlőket „hajtott fel" (saját szóhasználata). Úgy vélem ennek köszönhető, hogy második találkozásunkra már listával készült a határral, határhasználattal kapcsolatosan szóba jöhető lehetséges adatközlőkről.

A történetek egyik része az egyéni életpályához, személyes tapasztalatokhoz kötődik, míg a többi a lokális történelem eseményeiről közvetít szubjektív módon.

A határ történetei

[23] A határkövek által képzeletben meghúzott határvonal mindkét oldalán egy húsz plusz három méteres határsáv, biztonsági zóna választotta el a két országot a kommunista időszakban.

[24] A szökéstörténetek csak Csanálos lokális történelmében jelennek meg.

Még az országhatár meghúzása előtt határhelyzetbe került, mind Csanálos, mind Vállaj lakossága határhelyzetbe került. A román csapatok 1918. április 16. utáni sikeres előrenyomulását követően Csanálos, Vállaj, továbbá a környező települések román közigazgatás alá kerültek. Bár tulajdonképpeni harcok a falu környékén nem zajlottak a megszállás mégis konfliktusokat hozott. „Egy incidens miatt félreverték a harangot, a falu lakossága pedig tűzre gondolva kapával, villával rohanva indult oltani. A román katonák azt gondolván, hogy ellenük vonulnak, megijedtek és elmenekültek, később erősítéssel visszatértek és kemény büntetések, verések következtek. Becsky Sándor főjegyzőt egy hétre el is vitték, mert nem engedélyezte a rekvirálásokat." (Reszler 2001: 207)

(Adler F, sz. 1913, Csanálos)

Adler Ferenc 1913-ban született magyar identitású, szerényebb sváb családban. A harmincas évektől nyugdíjazásáig (1975) lakatosmesterként dolgozott Csanáloson. A második világháborúban egy évig volt katona, majd ugyancsak egy évet töltött deportáltként a Szovjetunióban. Első házasságából három gyereke született. Felesége halála után újranősült. Második felesége halála óta (2006) egyedül él.

– Hát 1919-be nagypénteken akkor jöttek be a románok, mert azelőtt ugyi a Kun Béla köztársaságot kiáltott ki, s az egy csomó pénzzel megszökött oszt akkor Károlyi Mihály lett, az letítette a fegyvert, s a franciák azt mondták, szállják meg. Na oszt 19-be nagypénteken, akkor jöttek, én az utcán álltam.

– Hány éves volt akkor?

– Hát akkor a szomszédok, azok, már sütöttek kalácsot, kiflit húsvétra. Kitettík hűlni, oszt a románok mind lelopták, ahol kapták fogták. Mint gyerek, ugye még nem voltam hat éves, néztem hogy mi lesz itt, mert nem volt lövés, ilyesmi, mer hát a magyarok letettík a fegyvert, mielőttünk. Merhogy a Károlyi utcán laktam, a kereszttel szemben, osztán úgy vettík a keresztet, mindján nem volt lövís. Na, vasárnap, akkor volt egy nagy fehér kutyánk, az nagyon jó házőrző volt, nem harapott senkit, volt olyan katona, a szekér, benne ültek az ódalban oszt megugatta űket. A szájába lűtek a kutyának, a kutya megdöglött. Vót ott a, ruszinok ott mellettünk mindján, útkaparó..., favágók jöttek, az útkaparó házban laktak, az az asszony még alig tudott magyarul, sírt hogy űrájuk vigyázott az a kutya. Hát oszt nem vót ott mit vigyázni. A család ... egy kis házba két kis szoba vót csak hát olyan természetű vót, babonás vót az asszony. Oszt akkor... Na dehát ez..., már csordát hajtottak visszafele. Ajaj, hogy mi vót itt. Na s akkor húszba, akkor már így, hogy nyolcvannyolc éve ugye, hogy megcsinálták a határt.

A történelmi esemény egyéni emlékezési gyakorlatot aktivizál az adatközlőben, a nagypénteki előkészületek, a szomszéd – aki ráadásul maga is idegen – kutyájának lelövésének felidézése fontosabbá válik a történelmi esemény reprezentációjánál, illetőleg ezeknek a részleteknek a bemutatása teszi sajáttá, belsőségessé és ezáltal hitelessé a történetet. Véleményem szerint a hitelességre való ilyen féle törekvés nem nekem, mint idegennek szól, hanem önmagával szemben támasztott követelmény. Az emlékezés adott eseményre más, egy időben lezajlott események kimondott, vagy nem kimondott felidézésén keresztül teremti meg a történés térbeli és időbeni kontextusát. Egy történet elmondása közben, a narratívum mögött ott állnak ezek a szinkron eseményreprezentációk, s az emlékezés kontextusa szerint dől el (dönti el), hogy melyik kerül be a narratívumba. A vállaji történet már kilépett az emlékezés hatásköréből, (történelem)könyvbe kerülve[25] már nem kontextusfüggő.

Találkozások a határral

(Egeli Éva, sz. 1936, Csanálos)

– A háború után volt lovunk, két ló, hát az öcsém volt még. Az elején még cseléd is volt még, de osztán a végén már nem volt szabad cselédet tartani, vagy nem tudtuk fizetni, én nem tudom, csak az öcsémmel együtt mentünk szántani. Hát keservesen még felraktuk a szekérre is az ekét meg az eketalygát és itt lenn itt a Köröserdőnél szántottunk, én fogtam a gyeplőt és úgy hajtottam a lovat, az öcsém meg fogta a lovat, de úgy nyújtózkodva, még úgy tartotta az ekét és úgy szántottunk. S így a szomszédok mondták már később, hogy egy katona – ugye az is ott járt, mert a határszélen volt, és azt

[25]Talán érdemes megjegyezni, hogy a Vállajról megjelent könyvek, monográfiák száma tíz fölött van. Csanálosról eddig mindösszesen egy könyvecske jelent meg.

mondja, hogy még sírt szinte az a katona, hogy kérdezte, hogy miféle gyerekek ezek, hogy ezek jönnek ide szántani. S mondták, hogy hát az apjuk meghalt Oroszországba s így hát rákényszerülnek. Még azt mondják, hogy sírt a katona, hogy a könny jött a szemiből.
– Milyen katona volt?
– Román katona, román granicser.

(Ivácska (Baumli) Jenőné Ernyi Anna, sz. 1938, Vállaj)
– Nyóc óra után már senki nem tartózkodhatott a határ mentén. Volt egy bácsi osztán beteges volt, kapáltak ott a határ mentén, oszt már alig bírt kapálni, akkor mondja a feleségének: Menjünk már haza, én olyan fáradt vagyok. Aszongya, most jó kapálni, most nincs meleg. Ugyi este. Egyszer csak odamegy a két katona és akkor mondja, hogy: Bácsi, nem tetszenek tudni, hogy már nem lehet itt tartózkodni a határ mentén? És aszongya hogy hát miért? Hát mer már nyolc óra elmúlt. Tessék összepakolni és hazamenni. Ez a szegény bácsi örömében megfogta ezt a kiskatonát, megpuszilta: Hát maga egy angyal, mér nem jött már előbb?!
– És akkor ezt betartották?
– Be, be, nem tartózkodhatott tovább, meg is bűntették, vagy bekísérték. Mindenki igyekezett azon, hogy nyolc óránál tovább ne legyen dolog a határban.
[…]
Már hogy meggondolta volna valaki, hogy átszökik, olyat nem is hallottam. Hát egymás nyomában voltak a román katonák, egymás nyomában. Még egyszer édesapám viccelődött velem, aszongya kiálts már nekiek. Hát persze mondom, hogy aztán a magyar katonák jöjjenek oszt engem bekísérjenek. Azért a hang az csak ment tovább, meg ugye ilyen nagy magas megfigyelők voltak. Mind a két oldalon.

Szökéstörténetek
(Adler F, sz. 1913, Csanálos)
Negyvennyolcban már. És akkor ha valaki átszökök vagy menyen, a katona lelövi akkor szabadságot kap. Vót itt egy ember meg a fia, kaszáltak és akkor a katona mindig akarta, hogy menjenek arra, a kiskatona, szigorú volt. Osztán, ha mennek háttal ő lelövi é mehet szabadságra. Közben egy másik ember ment, mert éppen az vót ott közel. Amikor őt meglátták akkor már nem mertik csinálni. És akkor feljelentettík a rendőröknek, mert a granicserek csinálták. És akkor kijöttek és sorakozót csináltak hogy ki vót az az ember. Nem tettík be a csoportba, de a fiatal az mán tudott egy kicsit románul, és mondta az apjának hogy ne forduljon meg, csak szembe a katonával mindig. És akkor kitettík oszt mutassa, hogy mék vót. Hát nem vót ott! Akkor még egyszer, kitettík a közepe táján az illetőt, és akkor megismerte. Hogy ez vót! Oszt akkor annyi hogy elhelyeztík a katonát innen. Oszt így ment. De sokat lelőttek.
[…]
Oszt akkor vót Váradon a püspök, Tempfli, annak az apja, oszt egy apáca vót a szekeren oszt azt akarta a granicser, hogy – az Ágerdői úton van egy út errefele, Börvelyről, Kálmándról ahogy jövünk, és arra, és hogy a szekérrel menjen arrafele, akarták aztat is hogy lelűni. De ez bátor vót, odacsapott a lovakhoz oszt gyerünk. Lőttek utána, az apáca a kasba feküdt, osztán nem írtík utól a katonák. De osztán csak megtudták valahogy (állítani), szaladtak utána, meg itt is volt pikét meg a katonák, vitték hadbíróság elibe. Osztán éhségsztrájkot kezdett, oszt a végén nem tudom, de csak oszt elengedtik. (Kacag) Hát ilyesmi ment itt végbe. Ajajaj.
[…]
– Nem ismer olyat, aki megpróbált átszökni a határon és megfogták? Vagy esetleg sikerült neki átszökni?
– A csanálosiaknak sikerült, megmondom mír. A csanálosi szőlő meg a vállaji szőlő között csak egy út vót. És akkor, mert vót tiket, avval lehetett járni nekik, oszt a vót amikor csak mentek oszt átugrottak. S akkor nem tudták elfogni.
– És akkor mi lett a családdal?
– Hát a családdal…, nem bántották, mert hát nem tehettek rúla sokat.
[…]

Még vót egy granicser, egyszer kacagtam, mert vót itt egy Haller nevezetű, és a fia egy rossz permetezővel ment permetezni, oszt átszaladt. Azt mondja: Băiatul tău, aszongya, a fugit. Aszongya, hát én nem foghattam meg, aszongya. Ó, hát sok minden történt itt a határon.
[...]
– Hát ezek a katonák ugyi, messzirűl látó vót, figyelő, oszt hiába látta, egy perc alatt át vót a szőlőbe. Eltűnt a fák közt, minden. Hát akit észrevettek lelőttík.
– Volt csanálosi is akit lelőttek?
– Vót fiatal abbúl is akit lelőttek.
– És idevalósi Csanálosra?
– Nem, csak itt lakott, nem csanálosi vót.
[...]
Úh, volt egyszer..., a tanítómesteremnek vót egy ismerőse, oszt hogy hol kell átmenni, én irányítottam, mert a kereszttel szemben az az utca levezetett itt egísz végig, oszt innen már lehetett látni a fát, ami már Vállajon van. Oszt mutattam nekik, hogy hol menjenek, oszt sikerült nekik. (Kacag) Meg vót hogy arra az Ágerdőnél, oszt akkor nem itt jöttem haza, hanem arra, mondom az veszélyes volt, ha meglátnak akkor....
– Ez mikor volt?
– Hát régen volt. Mikor? 48-ba, kilencbe.
– Akkor többen szöktek át?
– Hát legtöbben harminckilenbe. Mert kaptak itt behívót és akkor átmentek Magyarországra. Ott vótak katonák, magyaroknál vótak katonák. Amikor bejöttek a magyarok azokkal jöttek be. S azok is vótak aztán a háborúba, mindjárt, oszt akkor azokat kinyírták.
– És ezek mind csanálosiak voltak?
– Csanálosi is vót sok. Nős emberek, családjuk vót. Behívták concentrára, oszt akkor átszöktek magyarba. 39-be már tudták, azután hát ugyi, a bécsi döntés eldöntötte, hogy idecsatolták, akkor hazajöttek. De akkor aztán is hamar beizíltik, a a magyaroknál vótak katonák. Baj vót, frontra kivitték űket, sok halt meg. Zűrzavaros vót itt a helyzet. Nekem olyan szerencsém vót az életben, megúsztam mindig mindent. (Kacag)

A fenti történetek mind a második világháború időszakába csoportosulnak. Adler Ferenc koránál fogva azokra az eseményekre emlékszik vissza szívesebben, melyek férfikorának elején játszódtak le, és ezekről is van pontosabb tudása. A nyolcvanas évek szökési és más határátlépési momentumairól van ugyan tudása, ám ezeknek nem jut akkora szerep történeteiben. Ekkor már hetven év fölött volt, s bár továbbra is aktív életet élt, kilépett abból a közegből

– Hát ez olyan dolog, hogy az ű dóga. Kapott itt behívót, de nem ment be, hanem átszökött.
– De nagyon sokan szöktek a nyolcvanas években. Akkor már nem csak erről szólt.
– Hát, szöktek mert nem látták itt a lehetőségüket.

(Rokk Ferenc, sz. 1953, Csanálos)
– A nyolcvanas években, a végén kezdtek el nagyon sokan átszökni.
– Csanálosról is?
– Persze. Akit elkaptak azt nagyon megverték. Volt aki utána már nem próbálkozott, de volt aki többször is. Egy évig csendben maradt, oszt utána csak sikerült neki. De volt akit úgy megvertek, hogy a bolondok..., az öregotthonba került Károlyba. Fiatal volt, nem lett belőle ember. De az ittenieket ritkábban fogták meg, azok tudták hol kell menni. Átmentek, osztán majd akkor jöttek megint, amikor már megvoltak a papírok németbe, akkor már lehetett.

(Egeli Éva, sz. 1936, Csanálos)
– Itt-itt, nem messze tőlünk, ott szöktek át. Most ahun van a vám. Tudja hogy hol van az az épület? Na ott kaszárnya vót, katonakaszárnya. Az utca szélén oda voltak kötve, hidegbe, mezítláb odatéve és ott verték őket. Arra ha mentünk olyan keservesen néztek ránk, mink is csak keservesen néztünk, nem tudtunk rajtuk segíteni, a szívünk szakadt meg.
– És ez mikor volt? Meddig volt meg az kapu meg az a kaszárnya?
– Ez Ceauşescu *időbe, Ceauşescu idő végén, amikor már kezdtek elszökni.*

– És kikötötték őket?
– Kikötötték őket. És ott álltak mezítláb, és verték őket.
– És látták az itteniek?
– Hát persze hogy látták. Olyan nagyon nem is mertünk arra menni. Verték bizony szegény embereket.
– És aztán mi történt velük?
– Visszalökték, börtönbe zárták őket nem is tudom. Ugye nem is volt szabad akkoriban erről beszélni.
– Itteniek nem is próbálkoztak átszökni?
– Dehogynem.
– És őket is elkapták?
– Nem. Vagyis hogy volt akit igen. Egy szegény fiatal fiú is átszökött. Elkapták. Úgy megverték hogy most is az öregotthonban van, bedilizett. Az anyja szintén bedilizett a bánattól.
Vótak itt is, akkor szöktek át úgy Németországba, többen kerültek.
[...]
Hogy mikor zárták le pontosan ezt a határt, most..., akkor szöktek még erre, arra, tényleg most úgy gondolkozok, meg még szöktettek is. Volt itt ez a Marosi Ilike néni, azt is meglőtték, mert..., nem tudok pontosat mondani. Az is szöktetett át magyarokat Magyarországra.
– Hogyhogy szöktetett? Itt voltak nála egy darabig?
– Igen, igen, és hogy átvitte őket a határon.
– Ő vitte át őket a határon, vagy megmutatta hogy hol kell átmenni?
– Igen, de szóval ott valahol őtet is meglőtték. De hogy hogy volt pontosan, azt már nem tudom.
– A néni már meghalt?
– Németországba van. Hogy hogy volt pontosan ezt nem tudom.
[...]
– Hogy mikor húzták le azt a határt én nem tudom, de később még akartak átszökni magyarba és volt hogy az úton lelőtték, ahogy ment.
– Csanálosit?
– Ez kaplonyi fiú volt, de itt járt Csanáloson. Selymes Imrét, mint lányok, olyan fiatal, jóképű kisgiú volt, oszt úgy megsirattuk. Az is át akart menni magyarba és lelőtték.
– Vajon miért akart átmenni?
– Nem akart itt megmaradni Romániában, szóval hogy miért én sem tudom.
[...]
– Meg volt még, mondom, anyám is átszökött a határon, hát ugye mert nem lehett cukrot kapni, s akkor hozott haza cukrot. Úgyhogy még az elején tudtak így átszökdösni.

Történetek elszakított családokról

Nem pedig elszakított családok történetei. Ugyanis ezek a szövegek nem tekinthetők családi történelemnek, a narratívumok mások élettörténetébe kalauzolnak. A történetek elmondójának mégis fontosak ezek a történetek, a lokális történelem fontos összetevőinek tartja őket.

„A haza mindig az idegen(ség) ellentétfogalma" (Bausinger 1991: 4) mondja Bausinger, otthonosságérzést kelt, az a közeg ahol az ember jól érzi magát. A következő történetek valamelyest elcsúsztatják a fentebbi kijelentést a diakrón tengelyen, azaz: a haza egy olyan közeg (volt), ahol az ember jól érezte magát.

(Egeli Éva)

– Meg hát itt is egy tanító néni is, már vőlegénye volt, akkor az Magyarországon maradt, ő meg itt maradt. Hát úgy megsiratta, de különváltak. Mikor a határt lezárták. Igen, igen. Akkor megint volt egy fiatalasszony, fiatal házasok voltak, férje katonatiszt volt, az ott maradt Magyarországon, ő meg itt maradt és úgy élte le az életét.
– Itt Csanáloson?
– Itt. De most már meghalt. Akkor megint volt egy házaspár, a férje kinn maradt Magyarországon, és közbe egyszer csak hazaszökött a feleségihez.
– Ide?

– Ide. És akkor itt nem mert mozdulni se ki se be, és jó pár évig a szobába, a szekrénybe ott lakott. Sőt hát akkor, még, hát éltek együtt, az asszonynak gyermeke is lett, ő mesélte el nekem. Azt mondta hogy megtudta úgy szülni, és meghalt a gyermek. Ha ez kitudódik, hát hol van az apa? És akkor aztán végül, nem tudom, de csak kijött, átszökött vagy mi lett vele, átszökött, csak visszaszökött valahogy. Már nem bírta tovább, azt mondják úgy nézett ki, mint egy ősember. Szakállas meg minden. S akkor csak visszaszökött, az asszony itt élt, ő meg ott.
– Ott hol? Azt nem lehet tudni hogy hová ment? Vállajon?
– Nem. Arréb egy kicsit. Lehet hogy a rokonság tudná is, már az asszonyé, mert a férfi az nem ide való, de az asszony az idevaló.

A határ Vállajról

(Ivácska (Baumli) Jenőné Ernyi Anna, sz. 1938, Vállaj)

– A magyarok is, de máskülönben a magyarok sose vótak olyan szigorúak a határnál mint a románok. De a románok egymás után jöttek-mentek, jöttek-mentek. Az én édesapám annyira szerette őket, hogy legszívesebben lelőtte volna őket sorban. Mert az én édesapám is oda való.
– Csanálosi?
– Nem, kaplonyi. Odavalósi születésű, de már a harmincas években átkerült ide. S akkor hát ő itt, hát román katonának akarták bevinni, s ő nem akart román katona lenni. S akkor ő átszökött. S akkor ő itt, szegény nagymamámnak volt 21 hold földje, de ő nem maradt ott a 21 hold föld mellett, hanem fogta inkább az egész családot, mindent és eljött ide, és itt szolgaként élt. Szógált egy háznál, onnan nősült meg, úgy került ide mihozzánk és így lettünk mik. Itt Vállajon szolgált és az édesanyám az vállaji volt. Vállaji lány, hát őt vette el.
[...]
– Az édesapja járt haza valamikor?
– Neki nem volt szabad, hogy mivel szökött. Asziszem negyvenhétbe volt át utoljára ő. Már úgy hogy át lehetett akkor menni, egynapos határátlépéssel tehát át lehetett menni. De utána akkor majd mán, úgy útlevéllel, akkor mán lehetett. Itt a kisállomásnál, Ágerdőmajornak hívják azt Börvelytől nem messze. És ugye ott járt át a vonat és ezzel a kishatárátlépővel ott lehetett menni. Avval asszem, hogy kétszer vagy háromszor vót. Nem nagyon ment ő haza. Aszonta, hogy őtet, mer akkor igaz, hogy az édesanyja azt mondta, hogy amiért ezt megcsinálta, hogy elszökött nem fogadja vissza.
[...]
Vállaji oldalon egyetlen olyan esetről tudnak, amikor valaki úgy lépte át a határt, hogy közben tudatában volt annak, hogy amit tesz illegális. Sájerman (Sheuermann) Mária, az ötvenes években, átbiciklizett Csanálosra édesanyja testvérének temetésére. Az eset az egyik legismertebb határtörténet lett, nem csak az idősebbek ismerik, sőt nem csak a fiatalok, de még az utóbbi években Romániából, Nagykárolyból, Nagyváradról áttelepült idegenek is.
– Csak úgy átbiciklizett?
– Igen mikor meghalt a nagynénje. Mikor a temetésen észrevette az unokatestvére, hogy ő hogy került oda és akkor: Manci, hogy jött? Hát biciklivel. Biciklivel? De visszafele ugyi azér már a katonaság kísérte, s akkor bevitték Aporligetbe. Tízezer forintjába került neki az a temetés dehát, de akkoris ott volt.
– Ez melyik évben volt?
– Hát nem tudom pontosan, de kommunista időben.
– És itt a faluban mit szóltak hozzá, hogy ő csak úgy átment?
– Nem figyelték.
– De megtudta mindenki aztán.
– Hát persze, mer..., itt a katonaság megállt. Még az édesapja is élt, s már az is azt mondta, hogy Manci, de baj lesz belőle. Nem baj! Hát ugye akkor kapta már a táviratot, amikor már a temetés is volt. S hát ő ott akart lenni, mégis csak az édesanyjának a testvére.

A vállaji történetek másik részének alapjául sajátos események szolgálnak. A kocsmában lerészegedő férfiak eltévesztik az útirányt és áttévednek a határon, hogy aztán különböző módon,

többnyire sértetlenül hazakerüljenek. Az ilyen típusú határsértéseknek csanálosi változatai a virtusból elkövetettek. A hétköznapi ellenállás ezen eseményei az átpisiléstől, a vállaji kocsmalátogatásig és visszaszökésig több formában jelennek meg.

(Tarnóci Istvánné Ivácska Mária, sz. 1959, Vállaj)

– Hát például az én unokatestvérem szegénykém a kocsmából ment haza. Hazament, ugye a felesége veszekedett vele, hogy jártál, miért ittál, mér így mér úgy. Aszongya, hogyha itten kiabálsz inkább nem hallgatlak, fogom magam oszt megyek vissza. Szegénykém megindult és elment Románia fele. Nem ide jött visszafele, hanem Csanálos fele ment. És át is ment a sorompónál, és nem vették észre a katonák, csak akkor vették észre, mikor az árokparton ott feküdt, elaludt. És akkor, hát hogy hogy került ide. Nem tudta ő sem megmondani, hát ugyi mikor már kijózanodott, honnan tudta ő már, hogy hogy került oda.

– Átkerült egészen a romániai oldalra?

– Persze. Már oda, az árokpart oldalára. Ott elfáradt oszt lefeküdt. És amikor megtalálták bevitték az őrsre, és kérdezték, hogy hogy. Hát nem tudta megmondani. Aszonta ha agyonütnek akkor sem tudom megmondani, hogy jöttem ide. Hát nem tudta. Akkor éjszaka ott aludt. Akkor másnap megpróbálták még egyszer kihallgatni, de akkor se tudott többet mondani. Kínálták ennivalóval, nem evett. Nem fogadott el semmit. Másnaposan nem tudott enni semmit, beteg volt ugyi, hát hogy az ivástól is csak beteg lett. Nem ment neki a kaja. S akkor azt mondták neki, hogy miért, a román kaja nem olyan mint a magyar? Most őket lejáratja, szóval nem fogadja el tőlük? De úgy, bántani nem bántották. Nem bántották, áthozták, kocsival elvitték Nyírbátorba, és akkor onnan majd szegénykémet másnap hazaengedték. Egy éjszakán a parton feküdt, egy éjszakát benn volt Csanáloson…

– Hol hozták át?

– Itt. Itt jöttek át igen. De volt olyan a Sájbli Jancsi, az bele is halt, de mondjuk nem akkor nyomban halt meg, hanem az olyan ütést kaphatott, hogy annak valmi nyoma maradt.

– Megverték túloldalon? Ő miért ment át?

– Hát az is be volt rúgva. Hát a Fischer Kovács is át volt, Jani bácsi, azt se verték meg, de ezt…. De én azt nem tudom megérteni, nem is tudtam akkor sem, meg a mai napig sem tudom felfogni, hogyha azért Romániába átmegy valaki és ott megverik a románok, oké. De hogy valaki ide átjön, és átjön a román és itt a polgármesteri hivatalban megveri, hát ahhoz neki azért már nem lett volna joga.

– Itt verték meg?

– Itt verték meg bizony. Itt verték meg azt az embert. Áthozták és akkor itt. De úgy megverték, hogy annak nyoma maradt. Hát nem azt mondom, hogy egy-két évre rá, de egy pár év múlva aztán meghalt. Fel volt háborodva az egész falu, hogy hogy lehetett aztat megengedni, hát a rendőrség meg minden.

– Ez mikor volt?

– Hát…

– Nyolcvanas évek, vagy még korábban?

– Még inkább korábban volt, korábban. Nem, a hatvanas, még nem is volt tsz. 60-ban alakult a tsz, még a tsz előtt. 56-58 így akörül.

– Ezek szerint mind részegek voltak.

– Azok, mert így ugye ahogy átjövünk a határnál van egy utca lefele, az a Jókai utca, na az is ott lakott abba az utcába. Az én unokatestvérem megint abba az utcába, na ez akit, mondok, kovácsmester volt, az meg a Béke utcán. Hát ugyi hazafele indultak ők csak nem ott kötöttek ki. (Kacagnak) Nem ott vették be a kanyart ahol kelletett volna. Egyéb így nem nagyon volt.

Következtetések

A szövegek szerkezetének folyamatossága, folyamszerűsége arra enged következtetni, hogy már sokadik alkalommal mesélték el őket, a másokkal történt dolgok is sajátokká, mindenkié váltak. Mindez egy közös narratív bázist feltételez, mely bizonyos sémákat érvényesít a határtörténetek elmeséléseben, de – véleményem szerint – az emlékezési gyakorlatban is. A történetek sokszínűsége egyrészt a határ és a benne lakók közötti kapcsolat változatos formáinak köszönhető, másrészt pedig, mert a határ és határesemények nem csupán egy kiemelkedő fontosságú, véleménynyilvánításra

ösztönző egyszeri történeti tényező, hanem egy állandóan kihívásokat, színvallást követelő kontextus. Az emlékezést a emlékezési helyzet körülményei mellett folyamatosan befolyásolják az újabb és újabb határesemények, a határnarratívumok, úgy gondolom, végtelen történetek, melyeket a határ megszűnése, fog lezárni, illetőleg amikor a felszámolásának emléke is túlkerül az egyéni emlékezet határain. A határmentiség banalitása, hogy mindenkinek rengeteg története van a határról, így a körülötte képződő narratív bázis szelektált epizódokból építkezik, nem pedig a narratívumok összessége.

A történetekben az is nyomon követhető, hogy hogyan differenciálódott a csanálosi és vállaji (határ)diskurzusok rendje, mely végső soron a két település elidegenülését jelzi. Az első világháborút megelőzően a két települést az affinális kapcsolatok, s az ebből fakadó különböző fokú rokoni szálak, az azonos gazdasági érdekek szorosan egymáshoz fűzték. Vállaj házasságkötési hálóját a mai Románia területére eső sváb települések – kivétel Mérk – alkották, Fény, Csanálos, Kaplony, Kálmánd. Ez a háló csak ritkább esetben tágul ki távolabb eső Majtényra, Mezőpetrire. A határ meghúzásával a falunak nem volt választása, ki kellett terjesztenie rokonsági rendszerét a nem svábokra is. Ezzel szemben Csanálos tovább tudta működtetni a határ meghúzása előtti párválasztási gyakorlatát, hiszen „csak" Vállaj esett ki a rendszerből. A svábok azonban nem alkottak homogén nyelvi-kulturális egységet. Ennek következtében az etnikailag meghatározható összetartozás-tudat a szülőfalu határára koncentrálódott. A szülőfalu határán „túlmutató kötődések és kapcsolatok magyarok" voltak, a trianoni határok megjelenése előtt. (Bindorffer é. n.) A határ megjelenésével az idézett módon erős alapokon nyugvó, lokalitásra épülő identitástudatnak a differenciálódása talán nem is meglepő. Csanáloson a nyolcvanas évekre – talán azt is mondhatjuk, hogy a nyolcvanas években – kitermelődött egy új, német identitástudat, aminek legfontosabb hozadéka a fiatalabbak Németországot megcélzó mobilizálása volt. Az ennek következményeként megszülető szimbolikus határtörténetek vizsgálatára a kutatás következő fázisában kerül sor.

Bibliográfia

BARABÁS László

1989 A szatmári svábok „felfedezése" a német népcsoportpolitika számára az első világháború után. Emlékkönyv Hársfalvi Péter születésének hatvanadik évfordulójára. Nyíregyháza, 292–303.

BAUSINGER, Hermann

1991 A haza fogalma egy nyitott társadalomban. Régió 4:3–21.

BINDORFFER Györgyi

2001 Kettős identitás: etnikai csoport a nemzetben. A dunabogdányi svábok etnikai és nemzeti-identitása. In: Pál E. (szerk.): *Útközben. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből Somlai Péter 60. születésnapjára*. Budapest 75–93.

é. n. A magyarországi németek hazaképe. Magyar és német együttélés a közös hazában. Betelepedés, asszimiláció, nemzeti identitás http://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_gyorgyi_moi_nemetek_hazakepe.html

GYURGYÁK János

2001 A zsidókérdés Magyarországon. Budapest.

HAULER Ernst

1998 *Istoria nemților din regiunea Sătmarului.* Satu Mare

JEGGLE, Utz

1994 Határ és identitás. In: *Regio* 2. sz. 3–18.

KARDOS Rezső

1999 Vállaj község története. Vállaj.

KESZEG Vilmos

2004 Határ, határmódosítás, határátlépés. Történetek a kisebbségi sorsról, Néprajzi Látóhatár, XIII. (2004) 3–4. 41–86.

2002 Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok. Kolozsvár

KINDA István

2006 Székely falukapuk. Adatok és szempontok egy régi-új székely jelenség értelmezéséhez. In: Gazda Klára, Tötszegi

Tekla (szerk.) *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 14.*
KOCSIS Károly
2004 A politikai és az etnikai földrajz határértelmezései. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Budapest, 23–28.
MARTÍNEZ, Oscar. J.
1994 Dynamics of Border Interaction: New approaches to border analysis. In: Schoefield, Clive H. (szerk.) *Global Boundaries World Boundaries.* New York
LAMPLAND, Martha
1994. Family Portraits: Gendered Images of the Nation in Nineteenth-Century Hungary. In Böröcz J. – K. Verdery (szerk.) *Gender and Nation East European Politics and Societies* 8(2): 287–316.
LÁSZLÓFFY Aladár
1998 Határológiai kistrakta. In: *Korunk.* 4. sz. 3–6.
RESZLER Gábor
2001 Vállaj története 1920-1944. In: Czövek István (szerk.) Vállaj. A honfoglalástól 2000-ig. Vállaj
SÁRÁNDI Tamás
é. n. Az 1942-es első SS toborzás Szatmár megyei vonatkozásai. Kézirat
SZILVÁSI Éva
é. n. Vállaj község története. Vállaj
TILKOVSZKY Lóránt
1999 A szatmári németség a két világháború között. In: *Relații interetnice în zona de contact romano-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent.* Satu Mare –Tübingen. 226–246.

Narative despre graniță

Rezumat

Lucrarea este analiza unei set de narative despre experiențele trăite în umbra granitei româno-maghiară, în localitățile şvăbeşti Urziceni şi Vállaj. În ținta autorului se află narativele de istorie locală legate de formarea şi funcționarea granitei, relațiile transfrontaliere (famililale, economice, culturale, etc.) relațiile interetnice (între localnici şi graniceri) şi încercările pentru ameliorarea efectelor negative cauzate de situația periferică a ambelor comunități. Narativele sunt categorizate după mai multe criterii, iar cel mai tare accent se pune pe narativele de evadare, pe care autorul le defineşte ca cele mai „populare".

Borders narratives

Abstract

The paper is an assay of a narrative set about experiences lived in two schwab descended communities – Vállaj and Urziceni – under the shadow of the Hungarian-Romanian border. The author focuses on narratives about the evolution and functions of the frontier, trans-border – social, economic and cultural – relations and inter-ethnic relations (between locals and border policemen). The most „popular" narratives are desertion stories. The escape was a social strategy against the hostile living condtions created by the romanian political autorities.

Svábok határhelyzetben

Szilágyi Levente

Az első világháborút követően az európai országok jelentős részének határrendszere (főként Közép-Kelet-Európában) – a nemzetállami ideológia elképzelései mentén – drasztikus mértékben átalakult. A magyar állam határait minden irányban módosították. A területek elvesztése felett érzett kollektív sokk az újonnan meghúzott határ mentén élőkben további nehézségekkel tetéződött, egymással rendkívül szoros gazdasági, szociális kapcsolatokat ápoló közösségek között, a határok konszolidálódásával, a kapcsolat gyakorlatilag megszűnt.

A határkutatások során számos létező fogalom telítődött új tartalommal, illetőleg új fogalmak is születtek a határ, határrégió, határsáv, határvonal, határterület, államhatár, társadalmi határ, politikai határ, szimbolikus határ, periféria, határkultúra, határhasználat, határon átívelő egymásrautaltság (transborder interdependence) vagy etnikai határ.

A határ

A határ mint tudományos kutatási téma valószínűsíthetően Frederick Jackson Turner 1893-ban kiadott esszéjében jelent meg először. A szöveg nem csupán a történelmi-társadalomtudományi határkutatások alapja, hanem közel fél évszázadig meghatározta az interpretatív amerikai történetírás főbb diskurzusait is. A határ jelentősége Amerika történelmében az amerikai történeti gondolkodást legnagyobb mértékben befolyásoló munka.

A határkutatások egy másik sarkalatos pontja volt, a 20. század első harmadában, a határok természetes és mestersége határokra történő felosztása és főként az e körül kialakuló egyre erősödő véleménykülönbségek és viták, melyeket Lucien Fèbvre 1924-ben megjelent *A Geographical Introduction to History* című munkájával véglegesen időszerűtlenné tett. Fèbvre után már senki nem tartozhatott az éppen érvényben lévő kutatási paradigmába, aki a határokat nem társadalmi csoportok által meghatározottnak tekintette. (Fèbvre 1925: 299.)

A határ nem szociológiai következményekkel járó térbeli tény, hanem olyan szociológiai tény, amely térbeli alakot ölt" — idézi Georg Simmelt Heinz Maus (Maus 1959: 185).

A határ fogalmát eredetileg a földrajzi tér keretei közt fogalmazták meg, ám a norvég Fredrik Barth és tanítványai antropológiai megfogalmazása után nem csak hogy új jelentésekkel gazdagodott, de megváltozott a kutatási paradigma is, a politikai kérdésekről mint kizárás, áteresztés, hangsúly az etnikai csoportokra és ezek határaira esett. Az új paradigma követői új fogalomkészlettel operáltak, olyan fogalmak születtek mint a társadalmi határ, etnikai határ[1], kulturális határ. Ezeknek a fogalmaknak politikai határhoz való kötöttsége pedig már csak egyike a lehetőségeknek, ugyanis a határok állandóságának és változtathatatlanságának megkérdőjelezése a fogalom területiségtől való elvonatkoztatását is magában foglalta (Corvesi 1999). Barth tanulmánya nem a politikai értelemben vett határkonfliktusokról szól, noha a „kulturális határ" fogalmába egyértelműen beletartozik a terület és a határ kérdése. Barth szerint: „A határok, melyekre nagy figyelmet kell fordítanunk, természetesen társadalmi határok is egyben, bár rendelkezhetnek területi megfelelővel is", s még hozzáteszi, hogy „az etnikai csoportok nem feltétlenül vagy szükségképpen kell, hogy önálló területeket birtokoljanak" (Kürti idézi Barthot 2006: 29).

Barthot követően gyakorlatilag megszűnt az unidiszciplináris határkutatás, a politkatudományokban, a földrajzhoz tartozó tudományágakban, mint a humángeográfia vagy az etnikai földrajz, a gazdaságtudományokban és főként a társadalomtudományokban (áramlászociológia, az antropológiai határtudomány) a többrétegű határ koncepciója vált uralkodóvá.

---

[1] Az etnikai határokról kutatástörténetéről lásd bővebben Corvesi, Daniel: Nationalism, Boundaries, and Violence.In: *Millennium: Journal of International Studies*.. 1999. vol. 28, no. 3. 553–584.

A magyartól eltérően az angolban a határok megnevezésére – ezek lényege szerint – három teljesen különálló terminus áll rendelkezésre: *boundary*, *border*, *frontier*[2]. Bradley J. Parker szerint ezeket nem is tekinthetjük egymás szinonímáinak (Parker 2006, 78.), az hogy ezeket gyakran felcserélik azt mutatja, hogy a közöttük lévő kapcsolat gyakran összemosódik a szövegekben. Ennek bizonyítéka, hogy még az antropológiai szakirodalom sem egységes használatukban.
Ilyés Zoltán, Kocsis Károly és részben Kürti László próbálkozott a különböző határértelmezések bemutatásával, a terminológia áttekintésével és „magyarításával", valamint a határ funkcióinak, morfológiájának, geneikájának áttekintésével. (Ilyés 2004, Kocsis 2004, Kürti 2006) A határ magyarországi történeti rétegeit, valamint a fogalom itthoni jelentéstörténetét Hofer Tamás vizsgálta. (Hofer 2004).

Államhatár elméletek

Malcolm Anderson elméletében a határok (frontiers) egyszerre intézmények és folyamatok. Intézményként megjelölik és körülhatárolják az állami szuverenitás és az állampolgársági jogok érvényességi területét. Eszközei a hatalmi politikáknak, ugyanakkor a nemzeti identitás jelölői is. A 20. században a határidentitásból kinövő nemzeti identitás vált a politikai identitásformák legfontosabbikává. Az állandó öndefiníciót igénylő határmentiség, valamint az ehhez kapcsolódó határtörténetek kivételes szerepet játszottak a nemzeti kultúrák felépítésében (Anderson 1996b), ami által a határ kihagyhatatlanná vált a nacionalizmus és nemzeti identitás tudományos diskurzusaiból.
Parker szerint a határok köztes területek. Kultúrszférák peremén lévő területek, s mint ilyenek bennük valósulnak meg a találkozásokkal járó kulturális kapcsolatok. A határok kialakulása sajátos történelmi körülmények és folyamatok eredménye, tehát társadalmi meghatározottságú, mint ahogy a határ maga is szociális jelenség. (Parker 2006, 77.)

Hastings Donnan és Thomas Wilson a határokat az őket fenntartó államhatalmat és ennek intézményeit érintő változások tükrének nevezik. De a határok nem csak a változások helyszínei szimbólumai, hanem gyakorta azok kiváltói is. A határok jelentésalkotó és jelentéshordozó entitások, a kulturális táj részei, túlnőnek az ország fizikai határain dacolva az államhatalom intézményeivel (Donnan–Wilson 1999: 4.).

Jeggle is kettősséget hangoztat, azonban számára nem a határok jelentik a kiindulópontot hanem a csoportok, egyének által hordozott (identitás)különbségek. A térbeli határokat a szimbolikus elhatárolódás tényleges megnyilvánulásaiként láttatja. Ugyanakkor a társadalom makroszintjétől (államhatár) a mikroszintekig (falusi határok – pad) keres példákat a határ kettősségére, ráadásul fordítottan, alulról építkezve, a faluban ható társadalmi, nemi, stb. határoktól jut el a politikai, földrajzi határokig. Megállapításai nemcsak a körülzárt falusi világokra érvényesek, hanem a topográfiai vonalak mai irányultságára is vonatkoznak, amelyek sokkal kevésbé figyelnek a kulturális határokra, mint az etnikai és az azokkal ismételten összeütközésbe kerülő nemzetállami-politikai határokra (Jeggle 1994).

A magyar kutatástörténetben Gráfik Imre osztrák–magyar–szlovén (jugoszláv) hármashatárról szóló tanulmánya a határlétnek több – interperszonális, politikai és közéleti, gazdasági és kereskedelmi, kulturális, idegenforgalmi, természetvédelmi – szegmensét vizsgálja, részletesen foglalkozik a határhasználat különböző formáival a 20. század háborús eseményeinek kontextusában. (Gráfik Imre 2000)

A magyar szakirodalom egyik kedvelt példája Georg Simmel „híd" és „ajtó" metaforapárja (Böröcz 2002., Bindorffer 2004, Feischmidt 2004, Ilyés 2004), melynek magyarországi meghonosítása Böröcz József nevéhez fűződik, s azóta kihagyhatatlan kelléke az itthoni határelemzéseknek. Nem csak az itthoni szerzők idézik, Utz Jeggle is alkalmazza, bár az ő elemzésében az ajtó (kapu), mint határ-összetevő, tárgyi valójában szerepel.

Kürti László a határtudományt – ahogyan ő nevezi – a regionális és etnikai kutatások, a multikulturális és posztmodern antropológia határán mozgó új tudományágként határozza meg, mely szerinte, üstökösként tűnt fel (a 90-es években) és „szinte egy csapásra megváltoztatta a területiséggel

[2]Sőt, hasonló jelentést hordoz a *limit*is. Ennek értelmezésétől azért tekintek el, mert a hárommal össze nem téveszthető, az államhatárhoz köthető konnotációi pedig elhanyagolhatók.

kapcsolatos identitásról és a kultúráról alkotott elképzelésünket." (Kürti 2006: 26). Kürti lelkesedése véleményünk szerint éppen a komplex határkutatások megjelenésének szól, bár abban nem tudunk egyetérteni vele, hogy az „üstökösként" tűnt volna fel, hiszen a határ kutatásának tudományos és társadalomtudományos előzményei majd száz évig visszamennek, igaz ezekben a határ nem mint központi kategória, hanem mint a nacionalizmust és regionalizmust megcélzó vizsgálatok kiegészítő fogalma jelenik meg. A határtudomány fogalma Kürti fikciója, mely a határt teszi kutatásainak közepébe, és ebből a központi helyzetből reflektál annak szimbolikus, politikai, jogi, stb. aspektusaira.

A híd és az ajtó metafora

A határ két eltérő intézményi logikát egyesít. Egyfelől hídszerű társadalmi intézmény, amelyben az „emberiség egységet teremt" az állami szuverenitás által létrehozott szétszakítottságban. Ugyanakkor ajtó is – pontosabban: párhuzamosan és sorosan elrendezett ajtók bonyolult rendszere –, mely alapvetően arra szolgál, hogy darabokra szedje az emberiség amúgy „egyöntetű, folyamatos egységét". A határ akadályozza is, ösztönzi is a legkülönfélébb áramlásokat. A híd és az ajtó – a kapcsolódás és a kizárás-vagy átengedés – logikája mindig együtt és egyszerre jelenik meg a határ fogalmában. *A határ: ajtókkal felszerelt híd* (Böröcz 2002: 135).

Határzóna, határterület (Borderland)

Mint a hatalom lókusza és egyben szimbóluma is (Donnan–Wilson 1999: 3), a határterület, határzóna (határ menti terület) – *borderland* – fogalma lényegesen bonyolultabb a határ különféle aspektusait leíró fogalmaknál. A történészek ezt olyan földterületként határozzák meg mely két ország határán, vagy e mellett helyezkedik el (White 1991). Az (kulturális) antropológiai értelmezés a határterületeket olyan régiókként vizsgálják, amelyekben újfajta közösségek jelentek/jelennek meg a határ kultúraközvetítő, vagy éppen kizáró jellege miatt, és amelyek a modern nemzetközi országhatárok mentén jelennek meg fizikai valóságban (Alvarez 1995; Rosler–Wendl 1999; Wilson–Donnan 1999). A határterületek (borderlands) tehát olyan politikai vagy kulturális entitások körül vagy között létrejövő régiók, melyekben a földrajzi, politikai, demográfiai, kulturális és gazdasági, vagy ezek együttesen, körülmények vagy folyamatok interakciója során határok jönnek létre.

A kutatás földrajzi helye a magyar-román országhatár egy apró mozaikjára korlátozódik. Ennek szeretném komplex elemzését elvégezni, amihez hozzátartozik fejlődéstörténetének – ugyancsak többszempontú – vizsgálata is – keletkezésétől egészen napjainkig. Ennek értelmében szeretnénk vázolni a határ és a határrégió parkeri határhelyzetek szerinti főbb kategóriáit.

A határok átjárhatóságát vizsgáló irodalom azt mutatja, hogy a teljes lezártság és nyitottság között számos átmeneti állapot van, és valós határhelyzetekre egyértelműen ezek a jellemzők.

A határ önmagában azonban nem értelmezhető entitás, hiszen létrejötte két egymás mellett, vagy egymással szemben álló (föld)terület, illetőleg az ezen élők, makroszinten pedig az ezeket birtoklók, közötti folytonossági hiány, esetleg ellentét következménye. A továbbiakban a szomszédos határráégiók közötti átjárhatóság szempontjait követő kategóriákat vázolunk, melyek mögött a parkeri zárt-nyitott (kemény-képlékeny) border-frontier[3] dichotómia áll.

Politikai határhelyzetek

Boggs nyomán Kocsis Károly a politikai határokat három szempont – *morfológiai*, mely a határvonalak „futását" veszi alapul; *genetikai*, melyet a határ megszületésének ideje és az elválasztott területek milyensége közti összefüggések határoznak meg, valamint *jogi*, melyben a határ felek általi elismertségi foka – alapján osztályozza (Kocsis 2004: 25).

A határrégiók kapcsolatának minősége szerint Martínez négy kategóriát különít el. A különbséget a határ nyitott-zárt jelle illetve a határcsoportok (akik ebben az esetben nem csak a határlakók lehetnek, hanem akár a nemzet is) közötti konfliktus-kontaktus mértéke okozza (Martínez 1994: 2–5).

---

[3] Értelmezésünkben a boundary egy határhelyzet, mely a fizikai, társadalmi vagy szimbolikus körülmények hatására válik két területet elválasztó határsávvá (*border*), vagy határzónákban élőket egymással – az iránytól független – kontaktusba hozó (társadalmi) határrá (*frontier*).

Kiszorított, elidegenített határrégiók (Alienated borderlands)

Ebbe a kategóriába tartoznak azok a határrégiók, amelyekben a kedvezőtlen politikai, katonai, stb. viszonyok következtében gyakorlatilag lehetetlenné válik a határátlépés. Az ilyen típusú határrégiók általában háborús körülmények közt, államközi politikai zárlatok, szélsőséges nacionalizmus, vallási vagy egyéb ideológiai gyűlölködés, kulturális összeférhetetlenség, etnikai rivalizáció során jönnek létre. A nemzetközi viszályok velejáróiként bekövetkezik e határrégiók militarizálása, mely a határhasználat, határátlépés feletti kontroll szélsőséges megszilárdulását eredményezi. Ezekben a régiókban a mindennapi életben is számos korlátozás nehezíti az ottlakókat, a határon átívelő személyi kapcsolatok ápolása pedig sok esetben teljesen lehetetlenné válik. Az állandóan fenyegető lehetősége egy erőszakos eseménysorozatnak destabilizálja a területet, mely marginalizálódik és magára veszi a perifériák állandó hátrányait, a lakosság száma gyakran negatív irányban mozdul el, gazdaságilag visszamarad. A huszadik század és gyakorlatilag fennállásának teljes története során, a csanálosi vállaji határ(mikro)régió háromszor került ilyen helyzetbe. A két világháború hadmozdulatai során, majd a későbbiekben a kommunista hatalom megszilárdulásakor, a kishatár forgalom korlátozásával illetőleg leállításával[4]. A határok így a határterületek messze nem állandóak, kiválasztott határok történeti elemzése úgyanúgy feladata a határkutatásoknak mint különböző határok funkcióinak, dinamikájának, szimbolikus tartalmainak, társadalmi kontextusainak vizsgálata. Európában a 15–16. századi skót-angol határ volt ilyen, s a közelmúltig, illetve még néhány esetben napjainkban is, kelet-európai országhatárok határai sorolhatók ebbe a kategóriába. A határkutatások laboratóriumaként szolgáló Mexikó–USA határ a 19. században, s hogy vallási és etnikai rivalizálási eredetűek is említsünk: a közép-keleti, afrikai, ázsiai elhatárolódások jobbára mind ezek mentén formálódnak.

„Egymás melletti" határrégiók (Co-existent borderlands)

Előbbitől néhány fokkal nyitottabb kategória, s ehhez szorosan kötődik annyiban, hogy az elidegenített régiókat kialakító országok kapcsolatában beállt enyhülés következtében jön létre, s mint ilyen átmeneti kategória. (Az átmeneti időszak hosszúsága számos tényező függvénye, így pontos keretei nem adhatók meg.) A határátlépés továbbra is szigorú körülmények között és korlátozott mértékben történik. Az ilyen típusú határrégiók gyakran olyan országok határán fordulnak elő, melyek gazdasági ereje között lényeges eltérés van, s a (állam)határ két oldalára eső területek gazdasági és társadalmi kibontakozását ez fékezi. Ebben az esetben is hatalmas az ellentét az állam és a régióban élők érdekei között, ez utóbbiakat az előbbi különböző intézkedésekkel korlátozza. Az egymásmellettiség kialakulásának egy másik magyarázata a hosszú ideig elidegenített határrégiókban egymáshoz kapcsolódó szomszédos országoknak időre van szüksége a teljes elzártság ideje alatt felgyülemlett indulatok, ellentétek feldolgozására, a nyitás fokozatos. A tökéletes elszigetelődésből való kilépéshez gyakran elegendő a nyílt konfliktus megszűnése. A kompromisszum és alkalmazkodókészség alapszintű megjelenése elegendő a határ(ok), határhelyzetek olyan mértékű stabilizálódásához, amelyben megindulhatnak a lakosság határon átnyúló interakciói, természetesen a nemzetállamok között érvényben lévő formális keretek között. A határlakók (borderlanders) gyakran válnak a hatalom áldozataivá, ugyanakkor ennek ellenkezője is előfordul, miszerint az államhatalom ügynökei is lehetnek (Donnan – Wilson 1999: 5).

A nemzetállamok számára, a stabilizálódás kihagyhatatlan feltétele, és elsőszámú feladata a belső egység biztosítása, a lakosság valamely szintű integrációja, a határok megnyitása így csak ennek létrejöttét követően indulhat meg. Főleg a nem egyértelmű etnikai vonalak mentén húzódó határrészeket kezelik a központi hatalmak megbízhatatlan területként, itt a korlátozott átjárhatóság célja a szomszédos állammal, annak polgáraival és intézményeivel való kapcsolatok ellenőrizhető szinten tartása. A határ felett a határ menti közösségnek nincs hatalma, többnyire nincs beleszólásuk abba, hogy ki jöhet be, ez az állam monopóliuma, azé az államé, amely a határokat fenntartja, s ugyanakkor a határoknak köszönhetően őrzi integritását. A határok meghúzása és fenntartása, a határhasználat ellenőrzése – korlátozása vagy bátorítása – az államok legfontosabb tevékenységei közé

[4]A kishatár használatról bővebben lásd: Keszeg 2004, Gráfik 2000.

tartozik. Amilyen mértékben szilárdul a központi hatalom, olyan mértékben csökken a határ menti hálózatok rizikófaktora. (Martínez 1994) Martínez az Ecuador–Peru, Izrael–Jordánia és a hajdani szovjet–kínai határt sorolja ide, de megemlíthető Szerbia–Albánia, Moldávia–Transznisztria példája is.

Kölcsönösen egymástól függő határrégiók (Interdependent borderlands)

E határrégiótípus feltétele, hogy a két ország, határ által elválasztott régiói szimbiotikus kapcsolatban álljanak egymással. A kölcsönös egymásrautaltság mindkét oldalon relatív stbail nemzetközi kapcsolatokat valamint kedvező gazdasági környezetet feltételez, melyben a (mindkét) határ mentén élők szabadon élhetnek a másik ország piaci lehetőségeivel. Minél nagyobb a gazdasági és emberi erőforrásáramlás a határon, annál szorosabban kötődik egymáshoz a két régió mikrogazdasága. Ugyanakkor még mindig erőteljes nyomás nehezedik a határlakókra az állam részéről, a határforgalom informális keretek között történik, a határátlépés legfontosabb eleme az útlevél.[5]

Martínez ezen gondolata a kölcsönös egymásrautaltság mellett azt is feltételezi, hogy a két régió nagyjából megegyező súllyal lép be egy ilyen viszonyba, a végeredmény pedig egy mindkét fél számára, kölcsönösen jövedelmező (nem csak szigorúan gazadasági értelemben vett) együttműködési rendszer. Véleményünk szerint az esetek jó részében pontosan a gazdasági potenciálok közötti különbség indítja be a szimbiózisba torkolló folyamatot. Az egyik ország erősebb gazdasága felszippantja a határ túloldalán lévő emberi potenciált. Ezeket a szituációkat asszimetrikus egymásrautaltsági/függőségi viszonyként nevezi meg a szakirodalom (Martínez 1994, Parker 2006), s ennek különböző fokozatai vannak, melynek sarkallatos állomása, amikor a két régió gazdasági ereje közt nagy különbségek vannak. Ilyenkor csak úgy jöhet létre az egymásrautaltsági viszony, ha a szegényebb nyersanyagban, emberanyagban kitölti azt az űrt, amelyre a másiknak szüksége van. Idővel persze ezek a különbségek kiegyenlítőd(het)nek. A gazdasági egymásrautaltság megadja a hátteret a társadalmi és egyéni kapcsolatok kialakításának, amely újabb gazdasági vagy akár kulturális szálak kialakulásához vezethet. A határ és az identitás összefüggésrendszerében vizsgálva ezt a határrégió típust, ebben találjuk meg a köztes terület – *middle ground*[6] – fogalmi megfelelőjét.

Az asszimetrikus függőség iskolapéldája az USA–Mexikó-i határ, míg kiegyensúlyozottab erőviszonyok leginkább Nyugat-Európában fordulnak elő.

Integrálódott határrégiók (Integrated borderlands)

Ebben a stádiumban a szomszédos államok között gyakorlatilag elhanyagolhatók a politikai (nézet)eltérések, vagy pedig egyáltalán nem befolyásolják a szabad forgalmat a határokon át. A régiók gazdaságilag már egyetlen egységet alkotnak, közösek a termékek, közös tőkét használnak, a munkaerőáramlás nem különbözik a határon belüli migrációs gyakorlattól. Továbbá a nacionalizmus helyét átveszi egy internacionalista ideológia, mely elősegíti a társadalmi kapcsolatok békés alakulását, mentesíti azokat a politikai, etnikai vagy vallási negatív megkülönböztetésektől, s közben a közös fejlődés érdekében lemond szuverenitásának számos fontos hordozójáról. Martínez azonban elfelejti hozzáfűzni, hogy ez egy ideális és a valóságban nem létező állapotot bemutató kategória. Ő Nyugat-Európa országait hozza fel példaként, amelyek politikailag stabilak, nagyjából azonos szintű gazdasággal bírnak, az együttműködésnek pedig megvannak a történelmi hagyományai, és amelyekben egyik oldalról sem fenyegeti a tömeges bevándorlás a másikat. (Martínez 1994, 3–6.) Utz Jeggle kutatási eredményeinek megjelenése óta azonban tudjuk, hogy a politikai határok felszámolása nem azonos a határok teljes megszűnésével.[7]

---

[5]Az útlevél és az államhatalom viszonyairól lásd bővebben: Böröcz 1992: 136., Löfgren 1999: 10.

[6]Richard White amerikai történész által alkotott fogalom, mellyel a találkozó idegen kultúrák között – a folyamatos interakciók nyomán – kialakuló új, a korábbiakból származó ám azoktól már jól elkülönülő, földrajzi, társadalmi és mentális határsáv. (White 1991: 52.) A fogalom visszamutat a határ turneri (újra)értelmezéséhez, ugyanakkor szorosan kötődik a határok hibridizálódásának (lásd bővebben Ilyés 2004), mely kicsit másként fogalmazza meg a határtípusok összemosódását, mint Parker *határkészlet*(boundary set) fogalma (Parker 2006)

[7] Lásd Jeggle német határfelszámolásról szóló fenntartásait (Jeggle 1994: 3.)

A határ Csanálos és Vállaj között

A kutatási terep a román-magyar határvonal két sváb települése Csanálos illetve Vállaj. Azért esett a választás erre a két településre, mert svábsága miatt mindkettő kisebbségként kellett (újra)definiálja magát az új (nemzet)állami keretek közt. A két település között ugyanakkor a háborút megelőzően mind formális mind informális szinten a lehető legerősebb kapcsolatok álltak fenn. Csanálos volt a 18. századi szatmári sváb település első megmaradó állomása[8], és innen indultak ki a környező falvak első telepesei is. Vállajon 1747-ben jelennek meg az első sváb telepesek. A késedelem oka, hogy csak ekkor került a Károlyi család tulajdonába a település, az ún. ecsedi vétellel, melyben Károlyi Ferenc megvásárolta az ecsedi uradalmat Aspremont Károly gróftól. Az ott élő magyarokat Börvelybe költöztették. Vállaj első sváb lakosai között a németföldről újonnan érkezettek mellett éppen a Csanálosról átköltözöttek voltak a legnagyobb számban.[9]

A határok felállításával különleges szituáció jött létre, amelyben Csanálos benne maradt eredeti mikrorégiójában, azonban egy idegen államhatalom kereti közt, Vállaj elszakadt tőle, ellenben a magyar államiság kereteiben alakíthatta tovább identitástudatát.

A Vállaj és Csanálos között húzódó államhatár története 1918-ban indul. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés következményeként Csanálos Romániához került, Vállaj pedig Magyarország részévé vált. Az ideiglenes román katonai közigazgatást a romániai és magyarországi politikai helyzet megszilárdulását követően a polgári közigazgatás váltotta fel. A határ elválasztó funkciója, csak ekkortól realizálódott. A hatalmi struktúra megszilárdulásának egyik első jele az határátlépő igazolványok, útlevelek megjelenése és kötelezővé tétele volt.

Romániával 1924-ben sikerült a határszéli forgalomról megegyezni, egy magyar-román kereskedelmi megállapodás keretében. Az egyezmény 1927-ben lépett életbe. Az egyezményben megállapított tíz km-es határkerület szükség szerint tovább bővíthető volt a helyi viszonyok szerint. Határszéli úti igazolványt csak a határkerület állandó lakosai kaphattak. Kétféle igazolvány létezett, három hónapos és háromnapos érvényességgel. Előbbit a gazdák, bérlők, családtagjaik és személyzetük, továbbá orvosok, szülésznők és lelkészek kaphatták meg. A határ átlépése csak kijelölt pontokon történhetett, s az úti okmányban ezeket fel is felsorolták, bár a földbirtokosok, bérlők és ezek alkalmazottai és családjuk kivételt képeztek. A határszéli lakosság igen jelentős kedvezményeket kapott a vámszabályok alól. A saját szükségletre használt termékeket teljes vámmentességgel szállíthatták át a határon. Különösen jelentős volt a könnyítés azok számára, akiknek birtokait a határ kettévágta: ők terményeiket, gazdasági eszközeiket és állataikat vámmentesen és bármely ponton átvihették az országhatáron. Ehhez egy ingyenes községi bizonyítványt kellett kérniük, amely az ingatlan és a termelés részletes adatait is tartalmazta. (Bencsik 2002: 38, 1999)

Sokan reménykedtek abban, hogy határ legalább átjárható lesz. A román hatóságok viszont egyre több akadályt gördítettek az útlevelek kiadása elé. A magyar–román határ átlépése a kettős birtokosok számára is egyre nehezebbé vált. Ezért a csanálosi és vállaji gazdák rövid időn belül igyekeztek megszüntetni az újfajta határhasználatból származó kellemetlenségeiket. A határ túloldalára eső földterületeiket eladták vagy elcserélték.

A határ történetében újabb fordulópontot jelentett az 1940-es második bécsi döntést követő felszámolása. 1944-ben újabb katonai adminisztráció, ezúttal szovjet, hatáskörébe kerül a régió, a határ fokozatosan újra megerősödik, majd az 1947-es párizsi békeszerződéseket követően véglegessé válik. Vállaj és Csanálos lakossága is 1947-et nevezi meg mint a kizáró határ megjelenési dátumát. 1947-1948-ban kezdték meg a különféle korlátozó intézkedések bevezetését, melyek egy 1949. február 11-én, Bukarestben aláírt egyezményben teljesedtek ki. Az egyezmény a határmenti birtokok kölcsönös kicserélésének és a kettős birtokos forgalom megszűntetésének ütemtervét és határidejét tartalmazta. A határidő 1949. november 1. volt, eddig kellett a gazdáknak befejezni a munkát a területeken. Ezzel a

[8] A szatmári sváb telepítés több hullámban zajlott. Az 1712-es első hullámban Nagykároly, Csanálos, Csomaköz és Kaplony (mely 1714-ben már ismét lakatlan a szökések és továbbköltözések miatt) került betelepítésre. Bár 1716-ra Csanálos marad az egyetelen sváb település, a többiekből a telepesek vagy megszöktek vagy Csanálosra költöztek át. (Vonház 1931, Bura 2001)

[9] Külföldről 22 míg Csanálosról 18 férfit írta össze 1751-ben, az összes többi sváb faluból pedig összesen 21-et. (Vonház 1931: 140)

birtokos és határszéli forgalom megszűnt. A kishatárforgalom ekkor teljesen elhalt, a határmenti térségeket hermetikusan elzárták egymástól a szomszédos államok. (Bencsik 2002: 40., 2004: 170.)

Eddig az időszakig a határ és a határátkelő története szorosan összefonódott. A határátkelő az a pont, ahol a hatalom ereje koncentrálódik és megnyilatkozik, az útlevelek ellenőrzésében, a határátkelőt jogtalanul használók kiszűrésében. 1947-ig Csanálos és Vállaj között a forgalom létrejöhetett a két települést összekötő úton. Ezt követően azonban erre már nem volt lehetőség. Legális forgalom közöttük csak egy-egy, határátkelővel bíró település – többnyire Pete–Csengersima és Érmihályfalva–Nyírábrány – közbeiktatásával történhetett, ráadásul csaknem tíz évvel az elidegenített határtípus felállítását követően. Magyarországon ugyanis 1961-től jelenhetett meg a határszéli *kishatárforgalom*. A határrégiókban lakók Romániában is csak ekkortól kaphattak útlevelet, illetőleg kishatár átlépőt. Ráadásul a két ország között vízumkényszer volt.

A kommunista korszakban az enyhítések – 60-as évek vége 70-es évek eleje – és szigorítások – a 70-es évek második felétől a 80-as évek végéig – hatással voltak ugyan a két település közti forgalomra, azonban a határzárást követően beindult szegregációs folyamatokat nem változtatták meg döntően. A két település fokozatosan eltávolodott egymástól a szimbolikus térben. Az igazi változást így nem a 90-es években bekövetkezett rendszerváltások hozták meg, hanem a 2002-es határátkelő nyitás. Hasonló hordereje volt a Románia európai integrációját követő vámvizsgálatok megszűnésének, és az egyszerűsített határátkelés bevezetésének. A politikai határ történetének utolsó fejezete Románia schengeni övezethez való csatlakozását követően jön majd el. A politikai határ megszűnése azonban, mint Jeggle mondja, nem jelenti a határok minden szintű megszűnését is. (Jeggle 1994: 5) A második világháborút követően a határ, a különböző típusú illegális határátlépések, határsértések puhító hatása ellenére, közvetve és közvetlenül, radikális módon elválasztotta egymástól Csanálost és Vállajt, olyannyira hogy a 2002-ben, és 2004-ben bekövetkezett változások nem az egymáshoz való visszatalálást eredményezték, inkább csak újabb kapcsolatok lehetőségét villantották fel. A kezdeti lelkesedés azonban rövidesen elmúlt. A határátkelő megnyitása nem az előzetes elképzelések szerinti eredményekkel járt. A rokoni szálak, a barátságok újraerősödése nem következett be, viszont a határátkelő „felfedezésével" megindult a tranzitforgalom, mely ugyan a régión belül megnövelte a társadalmi-gazdasági kohéziót, de a két vizsgált településen élőket számára ez egyelőre nem jelent mást, mint a drasztikusan megnövekedett forgalmat, s az idegenek nagyszámú megjelenését. A határátkelő okozta migrációhoz még nem tudtak kellőképpen alkalmazkodni. Így bár a térség egészének gazdasági és kulturális életét tekintve egyértelműen pozitív változásokkal járt a határátkelő megnyitása, Csanálos és Vállaj lakói egyelőre még nem találták meg helyüket az új konjunktúrában.

Irodalom

ALVAREZ, Robert R.
1995 The Mexican-US Border: The Making of an Anthropology of Borderlands. In: *Annual Review of Anthropology*24. 447–470.
ANDERSON, Malcolm
1996a *Frontiers, Territory and State Formation in the Modern World.* .
1997b The Frontiers of Europe. In: M. Anderson – E. Bort (szerk.) *Boundaries and Identities: The Eastern Frontier of the European Union*. Edinburgh
BARTH, Fredrik
1996 Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio*, 7. 1: 3–25.
BATAILLON, Lionel – FÈ, Lucien
1925 *A Geographical Introduction to History*. London
BENCSIK Péter
1999 A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok közt (1898-1941). In: Magyar Kisebbség. V. évf., 2–3. (16–17.) sz. 357–372.
2002 Úti okmányok, utazási lehetőségek és határforgalom a 20. századi Magyarországon. In: Regio 13. évf., 2.sz., 31–50.

2004 A határszéli gazdasági (kettősbirtokos) forgalom megszűnése (1945-50). In: Reményi Péter (szerk.) III. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia. Az integrálódó Európa politikai földrajza. 167–172

BINDORFFER Györgyi

2004 Határon innen – határon túl. Etnikai határok, határfenntartás, interetnikus kapcsolatok. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Budapest, 29–41.

BÖRÖCZ József

2002 A határ: társadalmi tény. In: *Replika*. 47–48. 133–142

BURA László

2001 *Csanálos*. Csíkszereda.

CORVESI, Daniel

1999 Nationalism, Boundaries, and Violence. In: *Millennium: Journal of International Studies*. Vol. 28. no. 3. 553–584.

DONNAN, Hastings – WILSON, Thomas M.: Borders: Frontiers of Identity, Nation and State. Oxford, 1999.

DONNAN, Hastings – WILSON, Thomas M.: Határok és antropológia Európában. In: Replika 2002. 117–131.

FEISCHMIDT Margit

2004 A határ és a román stigma. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.*Budapest, 43–58.

GRÁFIK Imre

2000 Hármashatár: Közép-Európai nemzeti traumától a népek találkozási helyéig. In: *Néprajzi Látóhatár 3–4*. 114–149.

ILYÉS Zoltán

2004 A határfogalom változó tartalmai a geográfiától az empirikus kultúrakutatásig. *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Budapest, 9–15.

JEGGLE, Utz

1994 Határ és identitás. In: *Regio*2. sz. 3–18.

KARDOS Rezsõ

1999 Vállaj község története.

KESZEG Vilmos

2004 Határ, határmódosítás, határátlépés. Történetek a kisebbségi sorsról. In: *Néprajzi Látóhatár,* XIII. 3–4. sz. 41–86.

KÜRTI László

2006 Határkutatás - a regionális tudományok új ága? In: *Magyar Tudomány 1. 26.*

LÖFGREN, Ovar

1999 Crossing Borders. The Nationalization of Anxiety. *Ethnologia Scandinavica,* 29: 5–12.

MARTÍNEZ, Oscar. J.

1994 Dynamics of Border Interaction: New approaches to border analysis. In: Schoefield, Clive H. (szerk.) *Global Boundaries World Boundaries.* New York

É.n. Human Interaction In: *The Texas–Mexico Borderlands*. H.n. http://www.humanities-interactive.org/borderstudies/text/essay.htm (2007. május 25.)

MAUS, Heinz

1959 Simmel in German Sociology. In: Kurt H. Wolff (szerk.) *Georg Simmel, 1858–1918: A Collection of Essays*. Columbus, 180–200.

PARKER, Bradley J.

2006 Toward an Understanding of Borderland Processes. In: *American Antiquity.* Vol: 71. Issue: 1. 77–100.

ROSLER, Michael – WENDL, Tobias (szerk.)

1999 Frontiers *and Borderlands: Anthropological Perspectives*. Frankfurt

TURNER, Frederick Jackson

1993 The of the Frontier In American History. *In: History, Frontier, and Section: Three Essays.* (első megjelenés 1893) 59–91.
VONHÁZ István
1931 A Szatmár megyei sváb telepítés. Pécs
WHITE, Richard
1991 *The Middle Ground: Indians, Empires, and Republics in the Great Lakes Region, 1650-1815.* h.n.

În situație de graniță – cazul localităților Urziceni și Vállaj

Rezumat

Lucrarea încearcă să prezinte noile tendințe în cercetările antropologice ale granițelor și ale frontierelor, în contextul analizei a două sate de pe linia de frontieră româno-maghiară. Prin analiza termenilor folosiți în studiile arheologice, ca *graniță*, *frontieră*, *zone de frontieră*, *situații de frontieră*, autorul prezintă și o scurtă istorie a relațiilor între cele două sate, de la înființarea granitei din 1918 până în prezent. Relațiile sociale, legăturile familiale au avut de suferit de-a lungul anilor de existență a granitei, dar nu s-au stins, iar după schimbările politice din cele două țări de la sfârșitul anilor '80, aceste relații s-au restabilit din plin.

Two villages in border state

Abstract

The paper tries to present new approaches to the anthropological border and frontier studies in the context of the analyses of two villages situated on the Hungarian-Romanian border. The analysis of terms like boundary, border, frontier, borderland is made through a short presentation of the relationship of the two communities, from the establishment of the frontier in 1918, till 2002. Social relations have changed radically over eight decades, but they never ceased, and as consequence of the sweeping political changes that occurred in both countries the relationship tightened between the two villages.

Літературно-художні антропоніми в романах Юрія андруховича

Анастасія ВЕГЕШ (Ужгород, Україна)

Юрій Андрухович – поет, прозаїк, есеїст, перекладач, автор чотирьох романів і п'яти поетичних збірок (кожна з яких була по-своєму першою). Юрій Андрухович стало перебуває серед найпомітніших постатей сучасної української літератури. Його твори зазвичай викликають суперечки й дискусії не лише в професійних літературних колах. Оцінки Андруховича сягають достатньо віддалених полюсів – від «постмодерного скандаліста» до «живого класика». Автор закінчив Український поліграфічний інститут у Львові та Вищі літературні курси в Москві. Перша поетична збірка вийшла у 1985 році, перший роман «Рекреації» - 1992 року. Ю.Андрухович працює в травестійно-бурлескному жанрі та у жанрі інтелектуальна проза.

Якщо літературознавча проблематика текстів Ю.Андруховича ретельно вивчається, то їх лінгвостилістичний аспект досліджується, на жаль, лише принагідно. На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує опис функціонально-стилістичних можливостей онімів у арсеналі мовних засобів літературних текстів Ю.Андруховича.

Структура онімійного простору літературних текстів Ю.Андруховича є стереотипною. Майже у кожному творі письменника обов'язково представлено номінативні, чи стилістично нейтральні літературно-художні антропоніми (ЛХА). Вони творять кістяк, антропонімійну канву твору, засвідчують достовірність персонажів і зображуваних подій [10, 11]. Номінативними можуть виступати як прості, так і складені ЛХА. Однак у переважній більшості випадків Юрій Андрухович віддає перевагу однослівним, як правило, іменним варіантам. Це пояснюється потребою стисло ідентифікувати денота-персонажа. Пор.: *Марта, Зореслава,* («Рекреації»); *Руслан, Сашко* («Московіада»); *Соломія, Ярослав* («Перверзія»); *Марко, Ігор, Славко* («Центрально-східна ревізія»); *Тарас, Святослав, Ольга* («Дванадцять обручів»); *Юрко, Андрій, Володимир, Тарас, Микола, Ігор* («Диявол ховається в сирі»); *Ніна, Оксана* («Таємниця») та ін. Основна роль номінативних ЛХА Юрія Андруховича – створення нейтральної антропонімної основи твору, що виступає помітним мовностилістичним засобом, який правдиво та реалістично зображує денотатів-персонажів [10, 19]. ЛХА романів Юрія Андруховича адекватно відтворюють, моделюють конкретний, загальнонаціональний чи регіональний (наприклад, галицький, київський або гуцульський), сучасний чи історичний антропонімійний узус.

Окрім власних імен персонажів, значний процент номінативних ЛХА становлять прізвища. Часто це реальні прізвища реальних осіб, як правило, письменників, учених. Структура власних особових іменувань персонажів орієнтована на реальну антропонімію, точніше на знання її мовним колективом. У свідомості читачів певні структурні типи реальних антропонімів пов'язуються з конкретною історичною епохою, соціальним, національним середовищем [9, 11]. Ось цілий ряд відомих письменників, поетів, артистів, художників, яких виводить автор у книзі «Таємниця»: *Микола Рябчук або гуру* («*Микола Рябчук* став для мене моїм другим життям»); *Валерій Шевчук*; *Віктор Неборак* («аспірант в устах венер», «Немає бога, крім постмодерну, і *Неборак* пророк його»); *Лесь Танюк* («З Москви приїхав *Лесь Танюк* і став головним»); *Юрко Прохасько, Григорій Чубай, Сашко Ірванець* («Ми перетнулись з *Ірванцем*, якого в цьому тексті я чомусь волію називати *Ірваном*»); *Ярослав Довган*, псевдонім *Ярослав Гарсія Лорка* («Поет і мій кум, а також кум і мій поет»); «ізольований Системою митець, *пан Опанас*, чи просто *Панас*. У нього таке фонетично розкішне прізвище – *Заливаха*»). У романі «Дванадцять обручів» - це *Стасюк, Гординський, Гаврилюк, Олійник, Ласовський, Богдан-Ігор Антонич*, а у романі «Диявол ховається в сирі» *Іздрик, Позаяк, Бондар, Прохасько, Динько, Ліна Костенко* («хоч вся з історій, узагалі не належить історії»), *Ігор Калинець* («шляхтич, пан волі, лицар герба неприкаянності, калиновий денді в'язниць і таборів,

особистість без домішок»), *Микола Рябчук* («невичерпні поклади заборонених плодів»), *Володимир Яворський* («герой Львівського андеграунду 70-х»), *Анджей Стасюк* («улюблений польський письменник») тощо.

Імена та імена по батькові у Андруховича зустрічаються дуже рідко: *Йосип Йосипович, Микола Юрійович* («Диявол ховається в сирі»); *Ілько Ількович* («Дванадцять обручів»); *Павло Аврамович* («Рекреації»), але вони не несуть якогось особливого навантаження, бо виконують лише номінативну функцію.

Зрозуміло, що такий майстер слова, як Ю.Андрухович не зміг не використати значні характеристичні можливості ЛХА, зокрема щодо національної чи регіональної належності денотатів. Персонажі Юрія Андруховича іменуються типовими для даного регіону (нації) антропонімами. Саме завдяки ЛХА автор локалізує дію твору, вводить свій витвір в українське етнокультурне середовище: *Стас Перфецький, Кость Печериця, Антон Суликовський, Ігор Білинкевич* («Перверзія»); *Рома Воронич* («Дванадцять обручів»). Зустрічаються ЛХА, які містять у своїй структурі специфічні діалектні риси (фонетичні, лексичні, рідше граматичні та словотворчі). Пор. специфічно галицькі іменні варіанти: *Ірена, Бодьо, Мартуся, Орко (Орест), Ростик* («Рекреації»); *Славцуньо* («Перверзія») та ін. Окрім вузько локальних, Юрій Андрухович майстерно творить своєрідні панукраїнські ЛХА, які найчастіше репрезентують прізвища. Напр.: *Гаврилюк, Яворський, Бондар, Костенко* тощо. Розповідаючи про службу в армії (роман «Таємниця»), автор з любов'ю розповідає про своїх друзів: «такі діаманти траплялися в тому лайні. Усі вони були страшенно *класні хлопці* з такими до непристойності типовими українськими прізвищами – *Болюк, Дулюк, Палагнюк, Незнаюк, Онуфрак, Цяпа»*. Ці ЛХА відносяться до національно значущих прізвищ.

Звичайно, Юрій Андрухович не обходиться в своїх творах без персонажів-іноземців. При ідентифікації персонажів, що не належать до української нації, спостерігається дещо інший механізм використання мовностилістичних засобів української літературно-художньої антропонімії. Головний критерій, якому повинні відповідати ЛХА цього виду, - це максимальна відповідність їх форми основним фонетичним, словотворчим та лексичним особливостям мови нації, до якої належить іменований персонаж [10, 24]. Такі ЛХА містять в своїй структурі якісь специфічні національні риси. Напр.: американські – *пані Крібидж, Вірлянай* («Таємниця»*)*; румунські – *Дан Міхалцяну, Раду Теодор* («Таємниця»); польські - *Анджей Стасюк, Влодко Наконечний* («Таємниця»*); Анджей* («Диявол ховається в сирі»); професор гімназії *Гараздецький, Лянцкоронські, Мелісанда з Понятовських Жевуська* – «печальний уламок старого шляхетського роду», *Зайонц* («Рекреації»); графиня *Лідовських* («Московіада»); *Анджей та Моніка* («Дванадцять обручів»); австрійські – барон *Бальдур де Гогенгоге* («стопроцентний ідіот»), *Карл-Йозеф Цумбруннен* («Дванадцять обручів») *Крістіан Льойдль* («Таємниця»); італійські – пан *Депертутто* («Перверзія»), *«синйор да Педеріні»* («Рекреації»); чеські – *Богуміл Грабар, Ян Палах, Ян Заїц, Божена* («Диявол ховається в сирі»), *Яро Рудіш, Яхимек Тополь, Пепі* та *Пепік* («Таємниця»*)*; циганські – *Мавропуле Цуцу* («Перверзія»); єврейські – *Лайза Шейла Шалайзер* («Перверзія»), *Ройтман* («Московіада»), *Гендель* («Рекреації»); німецькі - *Гозендуфт* («Рекреації»), *Отто фон Ф/* (Отто Вільгельмович) («Московіада»); російські *Малафєєв* («Дванадцять обручів»), *Шура Горохов, Благолєпов, Костя Сєроштанов, Єжевікін* («Московіада»); узбецькі – *Худайдурдиєв* («Московіада»).

Разом з тим у літературно-художньому антропоніміконі Ю.Андруховича є ряд ЛХА, які постали у результаті контамінації типових рис (фонетичних, лексичних, морфологічних) різних двох антропонімій. Напр.: *Леонардо ді Хатавесела* («Рекреації»); *Наташа Герке*. Пор.: «Цього разу другом була *Наташа Герке*, польська письменниця з Гамбурга» («Диявол ховається в сирі»).Такі креольські оніми не стільки увиразнюють походження денотатів, скільки слугують виразним мовним засобом творення постмодерністської карнавальності.

Однак особливістю антропонімійного почерку Ю.Андруховича, яка, на нашу думу, пояснюється відданістю автора специфічним естетичним канонам постмодернізму, є панхронізація окремих персонажів, прототипи яких могли б слугувати переконливими репрезентантами певних епох. Напр.: *Іван Сергійович Тургенєв* – великий російський

письменник XIX ст. появляється в «Московіаді» у 80-х рр. XX ст. «з трилітровим слоїком пива»; *Юра Голіцин* – «сорокарічний поет, освіта вища, але потім тюремна» („Московіада"). Історичні алюзії породжує також і прізвище поета *Юрка Немирича* («Рекреації»), яке має двояке тлумачення. Юрій Немирич – автор політичного маніфесту другої половини XVII ст. Самійло Немирич – подільський шляхтич початку XVII ст. Це й чергова постать із творчості Андруховича – герой двох віршів і однієї прозової розповіді [12, 133].

Особливий інтерес в літературно-художньому антропоніміконі Ю.Андруховича викликають власне характеристичні (промовисті) ЛХА. Відома польська україністка Оля Гнатюк слушно підмітила, що «відшифрувати їх за допомогою одного ключа неможливо. Прізвища є не лише складовою характеристики постатей, як в авантюрному романі-пікаресці чи мольєрівській комедії, але й елементом ускладненої літературної гри, яку веде автор зі своїм уявним читачем» [12, 132]. Так, наприклад, ЛХА *Ростислав Мартофляк* – «надія української поезії» - виник, на думку О.Гнатюк, як контамінація окреслення з «Енеїди» І.Котляревського, *Мартопляса*, який з'являється серед грішників у пеклі. А Л.Белей тлумачить цей ЛХА так: «У ЛХА *Мартофляк* відчитуються найхарактерніші риси денотата: перший компонент ЛХА-композити Март(о) натякає на об'єкт захоплення пенрсонажа-денотата (Марта), а другий – фляк вичерпно характеризує вдачу героя: в галицьких діалектах фляк має значення «тюхтій, чванько» [9, 130].

Цікавим, на наш погляд, є також ЛХА *Мацапура*, антропонімом, який добре відомий в історії української культури кін. XVIII ст. Юрій Андрухович називає цим ЛХА «старого пройдисвіта, геніального постановника всіх епох і народів». У коментаріях до «Енеїди» Мацапура – це постать, яка мала б викликати жах, бо *Павло Мацапура* значиться як злочинець. Тому, на думку О.Гнатюк, *Мацапура* означає неохайну і незграбну людину, отже, в авторській репрезентації цього героя вже закладено такий собі оксюморн [12, 132]. Саме такий ЛХА ми зустрічаємо і в романі «Перверзія». Тут «філософуючий кат *Павло Мацапура*, один із батьків середньовічної наркомафії, що був повішений за любов до людського тіла».

ЛХА *Хомський* (Хома) натякає на *Хому Невірного* (зовнішності дещо суперечить його цинізм), а також подаються натяки на гомосексуальні нахили героя-денотата, галанта й утішителя дам. Пор.: «Хомський-гомський з дамськими варіантами». Одночасно це прізвище пов'язується з «найяскравішим світилом лінгвістики Hoama Chomsky» [13, 80].

ЛХА *Білинкевич* (інструктор Чортопільського міського комсомолу) вказує на характеристику зовнішності героя: «а саме так назвався свинський бльондин», а ще він є «юним ангелом».

ЛХА *Гриць Штундера* Оля Гнатюк асоціює зі *Степаном Бандерою*. Хоча сам Ю.Андрухович під час інтерв'ювання, яке відбулося в Ужгороді 4 квітня 2008 року, заявив, що Штундера скоріше асоціюється зі Стадницьким. Оля Гнатюк доводить, що корінь прізвища Гриця – це «штунда», що в переносному значенні окреслює людину, яка легковажить основні принципи, циніка. *Гриць з Юрком Немиричем* нагадують пару, неперевершену у своєму нахабстві – *Коровйова і Бегемота* з роману Булгакова «Майстер і Маргарита». ЛХА Ю.Андруховича – «живі характери» з «яскраво вираженим ігровим, карнавальним началом» [18, 18].

У романі «Московіада» Юрій Андрухович нищить символи імперії. Автор використовує «ефект розмивання» тотожності героїв. Паралель з атрофією героїв та їхньої мови очевидна. Якщо в «Рекреаціях» ЛХА говорили самі за себе, то в «Московіаді» автор наділяє головного героя незвичним ЛХА *Отто фон Ф.* Сам Юрій Андрухович тільки натякає: «*Отто Вільгельмович* за японським літочисленням ти, фон Ф., - самий що не є Щур». Усі спроби прочитати це ім'я приречені на поразку. Відчитується в ньому тільки чужоземне звучання та благородне походження, аж ніяк не співзвучне з діями його носія. Такий контраст характерний для постмодерної свідомості, мабуть, і є головним героєм твору [12, 131].

У романі „Московіада" автор творить цілу низку ЛХА, які служать колоритним мовностилістичним засобом, що не лише вичерпно характеризує персонажа-денотата, а й засвідчує абсурдність та авторське несприйняття «навколишньої» (радянської) дійсності. Напр.:

Ніколай Палкін і «збірка його поезій «Расплела косу береза»; білоруський новеліст *Єрмолайчик*; основоположник якутської радянської літератури *Вася Мочалкін*; «велика співачка російська, мать наша і сестра, душа наша неосяжна, незрівняна наша і свята» *Марфа Сукіна*; «постовий мусор» *Голосрачeнко*; «комендант *Рамазанов Муртаза* чи, може, навіть зовсім навпаки – *Муртазаєв Рамазан*»; поет *Арнольд Горобець* («український південь, русскоязычное население») з псевдонімом *Юлій Цезар*; *Іван Новаковський* на прізвисько *Новокаїн*, інша версія *Ваня Каїн* (літератор, видавець, наркоман, бомж), поет *Єжевікін*, «котрий заходить у чужі кімнати не постукавши, бо вважає себе господарем на всьому просторі від Карпат до Тихого океану» (етимоном прізвища денотата є ожина, яка, як відомо, розростаючись, проникає всюди). ЛХА *Костя Сєроштанов, Шура Горохов, Олег Сексопатович, Паша Байстрюк* – поети з прізвищами, які вказують на ту чи іншу ознаку персонажа. Ось таке фантасмагоричне середовище «Московіади», при створенні якого основним мовним засобом виступає постмодерністська літературно-художня антропонімія.

«Перверзія» - третій роман Юрія Андруховича. В ньому гротеск, іронія, містика, еротика, перманентні забави з мовою на тлі авантюрно-детективної історії в «місті привидів» Венеції стали тією живою сумішшю, що спричинила появу напрочуд цікавих ЛХА. У романі «Перверзія» ЛХА стилістично навантажені, вони не тільки називають або характеризують персонажів, але й містять натяк або вказівку на рису характеру, зовнішності, походження. Так, наприклад, головний герой роману - молодий український поет називається *Стасом Перфецьким*. Однак із розвитком сюжету цей персонаж іменується по-різному. Пор.: «Він мав безліч облич і безліч імен. У колах новітньої богемної спільноти його кликано не тільки Перфецьким…Його звали *Стах Перфецький, Станіслав Перфемський, пан Перфекцій, Карп Любанський і Сом Рахманський і П'єр Долинський і Птах Кайфецький.* Але його також звали *Глюк, Блюм, Врубль, Штрудень і Шнобль.* До того ж він був *Йона Риб і Жора Кур і Шура Птиць і Сюра Яйць і Слава Днів.* Проте він був також *Сильний Перець, Хуан Перес, Друже Перче, Перчило і Ерц-Герц-Перц.* Дехто знав його як *Персидського, Парфянського, Парсунського, Профанського і Перфаворського.* Найближі друзі любили його за те, що він був *Камаль Монхмаль, Йоган Коган, Будда Юдда, Юхан Бухан і Пу Фу.* Однак усі без винятку кликали його *Бімбер Бібамус, Агнус Магнус, Авіс Пеніс, Штахус Бахус і Кактус Еректус.* Тож ніхто навіть не здогадувався, що насправді він *Анти-Ной і Зорро Вавель і Гамбз(м)бург(х)ер і Спас Орфейський.* А всього імен його було сорок і жодне з них не було справжнім, бо справжнього не знав ніхто, навіть він сам». Ось така постмодерністська маскарадність витворена Ю.Андруховичем завдяки вживанню більше сорока найменувань одного денотата.

Юрій Андрухович – неперевершений майстер гри з прізвищами. З-поміж авторських ЛХА Ю.Андруховича треба виокремити *Йона Риб* («Перверзія»). Ім'я персонажа натякає на біблійного Йону, що пробув три дні у череві кита. На вірогідность зв'язку імені персонажа Андруховича з іменем біблійної особи вказує й прізвище *Риб*, що його автор штучно утворив, маскулінізуючи загальновживане *риба*. Проте, перебуваючи у естетичних координатах постмодернізму, Ю.Андрухович не мав найменших намірів породити алюзії з Біблією, він хотів просто по-постмодерністськи сказати, що «*Йона Риб* у Кракові почувався як риба у воді». У романі «Таємниця» автор вміло створює ще одного Риба: «Семінар вів *один з китів* тодішньої російської поезії *Юрій Полікарпович Кузнецов. Полі – Карпо – вич*! Тобто швидше все-таки *не один з китів* російської поезії, а *один з її коропів*. …Йому не пасувало – бути катом слів. Здається він ніколи не посміхався, такий собі *ідол печалей, замкнута на всі замки трагічна маска, вельмисанований Риб*». Варто пригадати, що *Стас Перфецький* із «Перверзії» був і *Карпом Любанським і Сомом Рахманським і Йона Рибом.* При розмові з Ю.Андруховичем вияснилось, що Риба - не тільки символ християнства, але й зодіакальний знак автора. ЛХА *Соломія Предивна* («Перверзія») вказує на дивацтво персонажа-денотата, асоціюється з фольклорними власними назвами *Василиса Прекрасна, Гелена Премудра.* ЛХА *Ада Цитрина* («Перверзія») означає лимон, значить їдка вдача у героїні: «Що за прізвище ідіотське, я закохався по вуха в саме ваше прізвище…» Чоловік Ади *Янус Марія Різенбок* («Перверзія»). Сам автор розшифровує ЛХА: «Німецьке прізвище *Різенбок* можемо перекласти як *Цапище*».

ЛХА *Даппертутто* («Перверзія») – символ, в перекладі він означає «*пан Скрізь*». ЛХА *Якати Тияка* («Таємниця») – псевдояпонський витвір автора. Пор.: «…крутиться якась дівчина, окей, молода жінка, років так 26… «*Ось яка ти*»! Це стало її іменем *Якати Тияка*». Таке поєднання двох займенників для імені та прізвища створило щось на зразок японської власної назви.

Юрій Шерех писав: «Не буде, здається, помилкою, коли скажемо, в суті речі людських характерів в Андруховича нема, і нікому вони не потрібні й не цікаві. Є сплески води, сплески «другого типу»... Але тут причина, заковика, загадка і парадокс. Якщо нема характерів, ідей,.. чому вся ця латанина не розсипається,.. а твориться повне враження міцної структури?..» [22, 261].

Оригінальність, нетрадиційність вибору мовних засобів для реалізації мотиваційної ознаки, їх висока мовна вартість забезпечують неперeсічну та художню вартість ЛХА в романі «Дванадцять обручів». «Свій» голос в романі належить безуспішному «літератору зі Львова» *Артуру Пепі*, «який модерністськи дивиться на світ і культуру, є носієм плюралістичного світогляду. Він – письменник, мандрівник, лицар» [8, 89]. Ім'я героя в перекладі з англійської означає «ведмідь», а походить від імені легендарного кельтського короля Артура. Лариса Масенко антропонім Артур генетично пов'язує з королем, який очолював боротьбу за визволення свого краю від іноземних завойовників [17, 181]. ЛХА *Пепа* вказує на балакучість персонажа. Польське прізвище *Рера* та споріднені походять від апелятива *рера* – «губи», «балакун», «базікало» [21, 436]. ЛХА *Пані Незграба* – псевдонім *Роми Воронич*. Так її називають друзі за те, що їй все валиться з рук, вона незграбна. Прізвище Воронич вибране неспроста, воно, за словами автора (підчас інтерв'ювання), має відношення до магії, походить від апелятива ворона (знак чародіїв), хоча до останнього моменту було прізвище Волошин. *Ярчика Волшебника* також іменують *Ярема, Яромир Волшебнер*. Пор.: «звати якого чи то *Ярема*, чи то *Яромир* (не розбереш, бо він завжди представляється *Ярчиком*), а прізвище *Волшебник*, що дає підстави всьому тусонові кликати його *Волшебнером*». Російське слово волшебник, вжите у функції прізвища режисера, у поєднанні з інфантильною формою невідь-якого імені, є знаковим вираженням особи без чіткої національної ідентичності [17, 185].

До ономастикону роману „Дванадцять обручів" Ю.Андрухович залучає й імена-символи. Одна з героїнь роману називається *Єва-Марія*. Стисла авторська фраза «її ім'я *Єва-Марія* й невідомо кого саме – *Марії* чи *Єви* було в ній більше» дозволяє стверджувати, що подвійне ім'я героїні вказує на двоякість її характеру – гріховність та стражденність. Широкі виражальні можливості у романі „Дванадцять обручів" має й ЛХА *Коля*. Пор.: «Її повне ім'я (хоч вона його й ненавидить) – *Коломея*». Повний варіант імені викликає асоціації як із іменем розпусниці та співучасниці убивства Івана Хрестителя Соломеї, так і з топонімом Коломия. Але, якщо врахувати, що саме юна Коломея розгадує загадку дванадцяти обручів з поезій Антонича, то можна припустити, що певне художньо-виражáльне значення її імені припадає на першу його частину – коло, синонімічну слову обруч [17, 183]

Роман Юрія Андруховича «Таємниця» - справді «дуже і дуже особисто пережитий» [19, 20]. У ньому надзвичайно багато всього таємничого: і двері, і ситуації, і, звичайно, люди. Автор вміло добирає найменування для своїх персонажів. Він черпає багатющий матеріал з народних мас, використовує дотеп, гумор, дещо вифантазовує, дещо утаємничує. Але ж такий Андрухович! «Зауважу на всяк випадок: усі персонажі, всі дійові особи цього твору є вигаданими, а будь-які зміни в іменах чи схожість у ситуаціях – випадковими. Це тільки мені, одному з її співучасників, вони можуть помилково здаватися іншими, не випадковими і не вигаданими, а страшенно близькими і справжніми, ніби це єдино можливе життя» - пише Юрій Андрухович у передмові до «Таємниці» [7, 12].

Персонаж Юрій Андрухович наділений цілим рядом ЛХА, які виконують характеристичну функцію. Напр.: «…я став у цьому житті *нелеґалом орфейським*…»; «У мене фонетично-орфоепічне вухо. Я *орфей*». Орфей у давньогрецькій міфології – чарівний музика і співак. Але тут більше підходить переносне значення слова – солодкозвучний співець [11, 856]. Напрошується висновок, що *Ю.Андрухович – нелегальний солодкозвучний співець* (слово нелегальний вказує на проживання в гуртожитку – нелегальний статус). ЛХА *Орфейський*

зустрічається й у «Перверзії». Там *Стас Перфецький* має одне із сорока імен – *Спас Орфейський.* Автор застерігає: «Не забувайте, що одне з моїх імен – усе-таки *Нарцис*». Нарцис – самозакоханий чоловік, юнак, що милується собою [11, 734]. Виявляється, письменник не випадково поєднує ці імена.

Варто відзначити, що німецько-американський філософ Герберт Маркузе звертається до «фігур принципу реальності: до *Орфея та Нарциза.* Вони не стали культурними героями західного світу, а перетворились в образи радості та задоволення [16, 141]. Мова *Орфея* – пісня, його труд – гра. Життя *Нарциса* – це краса та споглядання [16, 149]. «Саме в них найповніше виражається мирне, не загарбницьке відношення до природи. Це образи радості, образи принципу нірвани, як відсутність напруги, перемоги над часом…» [23, 522]. Значить недаремно Ю.Андрухович називає себе такими іменами. Міф, мистецтво, сфера естетичного – тут фантазія автора зберігає й здійснює свої істини.

Називає себе автор також криптонімом. Пор.: «І от група варятів – Микола Я., Панч, Вітушинський *і нєкто ЮА*». Зрозуміло хто цей *варят нєкто ЮА.* По-скільки книга називається «Таємниця», то й попадатимуться нам «таємничі» ЛХА. Секретний прапорщик про Андруховича каже: «серед нас тут є один *Антон Чехов*, - про всіх нас сатиру написав». Товариш *Кольорук* називає його *«волею Божою поетом».* Не менш цікавим є ЛХА *Етон Альт. Етон Альт* – німецький журналіст, який ніби-то брав інтерв'ю у Юрія Андруховича. Загадкова загибель героя, загадкове щезнення навіть його могили, саме звертання автора як до «таємничого незнайомця» наводить на ряд роздумів. Хто ж він такий? Людина, янгол, демон чи alter ego (в перекладі з латини «друге я»)? Важко сказати точно, це є однією з авторських таємниць. Наймення *Альт і Орфей* мають щось спільне: вони мають відношення до музики. *Альт* – людина, що співає низьким жіночим або дитячим голосом [11, 23]. *Орфей* – чарівний співець. Значить, це може бути одна і та ж особа. Тобто, *Юрій Андрухович і Етон Альт – один герой?!*

Всі постаті, які виникають на сторінках «Таємниці», як правило, позитивні. Ось цілий ряд ЛХА, які називають друзів автора по Франику (Івано-Франківську) так і по Львову, тобто студентів. Добираючи імена своїм героям, автор неодноразово дає їм характеристику. Пор.:

«Другого звали до банальності звично – *Саша Шевчук*. Попри банальність імені це був, як кажуть американці, a character». Автор поєднує розмовний варіант російського імені з українським прізвищем.

«То був *Смичок*. Він був – я не маю іншого слова – геніальний. Це був *Ганс Гольбайн молодший – неменше! …він був рокером і бітніком…той Ігор – Смичок*! Нікому з вас, мудаків, не відомий *геній*». *Смичок* – ще одне найменування, що має відношення до музики, музичного інструменту.

Заслуговує на увагу ще один ЛХА – *Кольорук*. Андрухович пише: «Однак перед тим у моє життя увірвався *Кольорук*. Це був *Хтось. Кольорук був інститутською знаменитістю, монстром і динозавром.* Йому саме виповнилося десь із двадцять п'ять, він здавався в цих стінах – *вічним студентом або Вічним Жидом*, що пройшов Крим і Рим, літав у космос, горів у танку і так далі. Зовні він нагадував трохи Тараса Шевченка, а трохи Володю Мулявіна з ансамблю «Пєсняри». В найменуваннях *Кольорук, Хтось, Вічний Жид* не вимальовується щось конкретне. Кольорук, а який колір? Мабуть різні. Хтось, але хто – невідомо. *Вічний Жид* – живучий пройдисвіт. Відомо, що «Вічний жид» - прізвисько Агасфера – персонажа середньовічної християнської легенди, який був приречений на вічне блукання по світу. Образ скорботного блукальця у безмірі Всесвіту використовували багато письменників (Гете, Шеллі, Е.Сю, В.Жуковський та ін.). Постмодерністична парадигма творить поліваріативну міфологему безсмертного вигнанця, чиї вічні мандри стають простором інтелектуального досвіду. Виходить, *Кольорук* – щось вагоме, велике, але, одночасно, розмите. Хоча під час інтерв'ювання автор зізнався, що спочатку фігурував Королюк – реальна особа.

Виділяється ряд найменувань, що складаються з ЛХА та апелятива-агентива. Апелятив, як правило, вказує на військове звання. Пор.: *капітан Ряднов*, *майор Дерябін, командир бригади сам Полкач* (займенник сам + прізвисько від апелятива полк), *підполковник Гордєєв* («наш

улюблений *Ен-Ша*. Це був справжній офіцер. Він безпробудно пив і завжди заступався за солдатів. *Атец радной*»). Окремо варто виділити ЛХА *Кочержжук*. *Прапорщик Кочержжук* – «щиро українська душа з велетенськими граблями на-всі-руки – майора». Солдати називали його *Шерлоком Голмсом*. «Це була *бестія! Це був Кочер – жук*. …справжній тобі індіанець. От якщо уявити собі такого питомого внутрішнього українця, того, що російською називається *хитрий хахол*, то це був він». *Івана Яворського*, котрий постійно матюкався , прозвали *Курвамама*. Пор. ще: «йшов навідати *Турка,* тобто *Богдана Турецького*»;

«розкурював косяки з *Грузином* та його компанією»;

«*Хімік* був начебто нашим товаришем, таким собі сорокарічним *придурком*»;

«*Малий* був справді малим, йому виповнилося лише 12, такий собі особливий випадок, його старший брат – скажімо, так – *Бура,* наш одноліток, на той час уже сидів. Ми брали з собою *Малого* з поваги до його брата».

Герої отримують прізвиська відповідно до своєї професії, походження чи віку. Прізвиськами називаються слова, які даються людям у різні періоди їх життя за тією чи іншою властивістю їх вдачі, зовнішнім виглядом і т. ін. [20, 82]. Розповідаючи про студентів, Юрій Андрухович каже: «У нашому Поліграфі вчилося до біса мешканців Центральної Азії, дехто навіть жартував, ніби велике У в абревіатурі УПІ (Український поліграфічний інститут) слід насправді розуміти як Узбецький. Уявляєш, старий Львів, середньовічні мури, руїни Європи – і всюди повно узбеків у смугастих халатах!» Ось розповіді автора про друзів-однокурсників азіатського походження:

«…узбека звали *Шухрат*, але він просив називати його *Шуриком*. Дещо кумедний тип, такий трохи *Ходжа Насредін*, *фанат Корану, шаріату і кандидат у лави партії*». Поєднання непоєднуваного – іслам, арабські антропоніми, слов'янський іменний варіант, членство в КПРС.

«Іншого прізвище було *Рукавішніков*, напівросіянин-напівтаджик», «він же *Рукав*»;

«Третій називався *Різо Надіров*, такий цілком харизматичний тип, *басмач і памірець*».

Солдатів різних національностей автор іменує за національністю. «…у війську це траплялося, коли замість імен уживалися національності». Напр.: «Я повів на пост *Молдавана*. Його насправді звали *Валєра Карп*»; «Як потім сказав *Киргиз*»; «той *Литовець*». Виділяються ЛХА *азер-десантник Алишев*, *чеченці Керімов і Шидієв*. (*Шидієв* писав вірші, *Керімов* «був наче створений для «калаша» чи навпаки – «калаш» для нього. На вправах він поціляв лише в десятку – стовідсотково, я такого більше ніде й ніколи не зустрічав, просто *Соколине Око* якесь».

У романі „Дванадцять обручів" поповнюється реєстр соціально значущих ЛХА Юрія Андруховича. Тут письменних творить ряд ЛХА-прізвищ міліціонерів, які не лише характеризують денотатів, а й виявляють авторське ставлення до найменованих персонажів. Пор.: майор *Вошивлюк, Паршивлюк, Зашиблюк*; «два мєнти, двоюрідні брати *Микуляк Іван та Дракуляк Штефан*». Слідчі та допитувачі взагалі не мають імен, автор наділяє їх ЛХА *Перший, Другий, Третій* («Дванадцять обручів»). У романі «Рекреації» «тутешній міліціонер» пан *Махальський*. Пор. ще: ЛХА *Чьотєнада* («Дванадцять обручів»).

Складнішу структуру онімійної семантики має низка ЛХА у романі «Диявол ховається в сирі». Автор називає своїх героїв криптонімами на зразок: *поет К., доктор Ц., зубний лікар Щ., старий пан М. Я., проводирі Ю. і С., Йо-Йо (від Йосип Йосипович).* Юрій Андрухович іноді творить сюрреалістичні ЛХА шляхом онімізації апелятивів. Напр.: «У такий спосіб *Ніщо* собі не жартувало. *Ніщо* досягло своєї мети…», «Серед заблудлих забракло і достохвального *Сюрреаліста*», «Містом ходили чутки про неофіційного художника на прізвисько *Сюр*, який начебто заробляв собі на життя власне працею в морзі».

Щоб «Таємниця» була до кінця таємничою, автор створює цілу низку «таємничих» ЛХА. Ці ЛХА мають складнішу структуру онімійної семантики. Мова також йде про криптоніми, якими автор називає своїх героїв. Напр.: «Того разу ми з *Або та його тодішньою КаБо* пустили на трьох шалено ефектну цигарку» (Зі слів Ю.Андруховича, *Або* – Андрій Бондар, *Кабо* – Катерина Ботанова); «Я привів сюди *ОК*», «ми гуляли з *ОК*» («*польська ідіотка*») (полька Оля

Каплон); «*К-und-К*» (Кауфман і Кох) надрукували сотню запрошень». Слід виділити також таємничі ЛХА, утворені іменем та першою буквою прізвища. Пор.: «*Маркіян Ч.,* трохи молодший за нас, *таємничий мов демон, активіст*»; «І от група варятів – *Микола Я*., Панч, Вітушинський і *некто ЮА*» (ЮА – Ю.Андрухович - можна порівняти з UA – Україна); «…одного з яких звали, здається, *Йозеф К*».

Відрадно, що Ю.Андрухович не стоїть осторонь утвердження естетики українських особових імен. Автор глузує над ультрамодними чужомовними іменними варіантами, які у поєднанні з питомо українськими прізвищами набувають відчутної оцінної маркованості. Напр.: *Маврикій Пулярка* (професор гімназії), *Амальтея та Клітеместра Гараздецькі* (донька та дружина професора) («Рекреації»).

Наші спостереження над функціонуванням ЛХА у «Таємниці» дають підставу виділити ще одну функцію ЛХА – дейктичну, вказівну, під якою розуміємо здатність окремих ЛХА не стільки називати чи характеризувати літературного персонажа, скільки вказувати на конкретну реальну особу, прототипа, що зображується в творі під іншим або трансформованим прізвищем чи іменем [9, 28]. Ось кілька ЛХА, які належать керівникам держав. ЛХА Ярузельський перетворюється в *Ярузеля*. («*Ярузельський* взяв на себе наведення ладу…», «але швидше за все *Ярузель* переконав Москву»). Леоніда Брежнєва автор називає так: «*Брежнєв* був нашим *карнавальним Королем*. Тобто *Блазнем*. Його називали *Льонею*». Усічення Ярузель та розмовний варіант Льоня характерні для радянського періоду. Такі ЛХА несуть емоційне навантаження, утворені в дусі постмодерну. Черненко – «*старий-престарий генеральний секретар*, який начебто керував усією країною, а насправді цілий рік свого правління пролежав у комі. Ну, може, не в комі, але близько до того. Принаймні пересувався він уже тільки в памперсах – це точно». ЛХА Горбачов стає *Горбі*. («*Горбі* виявився до біса говірким, активним і непередбачуваним»). Найменування *Горбі* утворене на американський манер. А згодом *Горбі* стає *Горбачом*. («*Горбач* улаштував у Москві… партійну конференцію»). ЛХА Леонід Кравчук – *Льоня Кра*. («їхній *жіночий лідер Льоня Кра*»). Іформаційно-оцінний потенціал дейктичних ЛХА не тільки вказувати на реальну особу, але й опосередковано виявляти авторське ставлення до певних, часто непривабливих явищ суспільної діяльності [10, 97]. Ось кілька дейктичних ЛХА народної творчості: *футболіст Блоха* – Блохін, футболіст *Євтух* – Євтушенко, *феноменальний Підрахуй* – колишній голова ЦВК Ківалов, поет Гандов – Довган. (Якщо поміняти склади слова місцями, вийде Довган).

У романі «Перверзія» є низка дейктичних ЛХА, які представляють собою різні модифікації прізвищ реальних людей. В результаті таких змін прізвище або міняє свою внутрішню форму, або набуває більш ясної внутрішньої форми [14, 241]. Цей прийом переосмислення доонімійної семантики також слугує мовним засобом творення постмодерністської карнавальності. Так, виявляється, що «Шотландський характерник *Мак-Ніс*, що дослужився до козацького полковника і нині відомий всій Речі Посполитій як *Максим Кривоніс*». А «*Юрцьо Кутермак*, по іншому *Юрій Дрогобич*, автор найпершої видрукованої в Римі книги, доктор філософії, ректор Болонського університету, на лекціях котрого був навіть Миколай Коперник». За Ю.Андруховичем виявляється, що «…славетний венеціанський маляр *Вітторе Карпаччо* походив, зрозуміло, із Карпатських гір, як і я, і справжнім його прізвищем було чи то *Гуцуляк*, чи то *Бундзуляк*, а може й *Буждиган*». «Козак *Ямайка* – рідкісної проби шукач пригод, який, викравши на острові Хіос турецьку галеру, добився аж до антильських берегів і започаткував там рід *Оцирків*». Ім'я відомого галицького князя Ярослава Осмомисла одержує несподівану інтерпретацію та авторську оцінку: «Сюзерен Карпат і Дунаю князь *Ярослав Осьминіг*, прозваний так за свою всепроникливість і всюдисутність». Пор.: *Йосиф Франц* стає *Йосифом Француватим, Кость Печериця – Шампіньйоном, Антон Суликовський – Цуйковським, Цюньковським.*

Герої Ю.Андруховича досить часто мандрують різними романами. Розповідаючи про героїв «Таємниці», автор вводить і тих персонажів, котрі фігурують в інших творах. Андрухович має здатність поєднувати як реальних людей, так і вигаданих. Він заставляє говорити і думати про вигаданих людей, як про дійсно існуючих. Пор.: «Як з'ясовано *пані*

Ромою Воронич…»; «синдром *Артура Пепи*?»; « *Карл Йозеф Цумбруннен*, «одного з яких звали, здається, *Йозеф К*» («Дванадцять обручів»); «Повний пінцет, як висловився б *Отто фон Ф.*» («Московіада»); «Я їздив з *Перфецьким,* Індриком, Ірваном…» («Перверзія»).

Немаловажну роль у позначенні особи виконують апелятиви. Апелятивами автор називає як головних, так і другорядних героїв. За структурою апелятив може бути:

- простим, що виражається однослівною номінацією-апелятива*: режисер, редактор, шофер, майор, студент, товстуха, бегемотиха, миша* (про пасажирку);
- складним, вираженим сполученням типу: *телевізійні хлопці, таємний сторож, «карова ачкастая», молоді дами, один пасажир*;
- складеним, що виражається словами-актуалізаторами, описовими конструкціями на зразок: *селюки з бурякових ланів Бандерлянду*, « *один пасажир – якесь таке вусмерть запите чмо, напівдоходяга, весь у тюремних тату…*» (Приклади взяті з роману «Таємниця»). Отже, конкретний, індивідуальний зміст окремого апелятива зумовлюється синтагматикою лінійного ряду. Звуження (чи розширення) семантичного обсягу імені може здійснюватися словами-актуалізаторами, а також конструкціями з описовими означеннями [15, 330].

Літературно-художня антропонімія Юрія Андруховича твориться на засадах постмодерністської естетики, тому їй притаманна так звана карнавальність та відчутна емоційна маркованість. Мовна практика персонажів Ю.Андруховича руйнує усталений мовний етикет. Автор поєднує ЛХА-символи, ЛХА-історизми та ЛХА-протоніми з власними новотворами, щоб зобразити абсурдність сприйняття навколишнього світу.

ЛХА Юрія Андруховича репрезентують неповторний стиль письменника, виступають яскравими та активними показниками специфіки його онімного письма, створюють барвистий онімний простір романів. Проведений аналіз доводить, що вживання тих чи інших онімів передусім залежить від змісту та тематики твору автора, що й зумовлює функціонування певної ономастичної лексики, організацію особливостей онімного простору, який притаманний тільки для конкретного роману.

Література:

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів: роман. Видання третє. – К.: Критика, 2005. – 276 с.
2. Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі. Вибрані спроби 1999-2005 років. – К.: Критика, 2006. – 320 с.
3. Андрухович Ю. Московіада // Андрухович Ю. Рекреації: романи. – К.: Час, 1997. – С.
4. Андрухович Ю. Перверзія: роман. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2004. – 304 с.
5. Андрухович Ю. Рекреації. – Львів: ЛА «Піраміда», 2005. – 144 с.
6. Андрухович Ю. Центрально-східна ревізія // Стасюк А., Андрухович Ю. Моя Європа. Два есеї про найдивнішу частину світу. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2005. – С. 69-127.
7. Андрухович Ю.І. Таємниця. Замість роману. – Харків: Фоліо, 2007. – 478 с.
8. Бедзир Н. Транскультурность как стратегия постмодернизма в украинской и польской прозе: Ю.Андрухович и А.Стасюк // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Вип. 12. – Ужгород, 2005. – С. 86-90.
9. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л.О.Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.
10. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XX ст. / Л.О.Белей. - Ужгород: Патент, -1995. - 120 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
12. Гнатюк О. Авантюрний роман і повалення ідолів // Андрухович Ю. Рекреації. – Львів: ЛА «Піраміда», 2005. – С. 130-140.
13. Гундорова Т. Постмодерністська фікція Андруховича постколоніальним знаком питання // Сучасність. – 1993. - №9. – С. 79-83.

14. Кожевникова Н.А. Заметки о собственных именах в прозе Андрея Белого // Ономастика и грамматика / Отв. ред. Л.П. Калакуцкая. – М.: Наука, 1981. – С. 222-259.
15. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
16. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 526 с.
17. Масенко Л. Мовна гра в літературній антропонімії роману Юрія Андруховича «Дванадцять обручів» // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2007. – 1 (16). – С. 179-187.
18. Рябчук М. «Я ж не люблю її з надмірної любові» - так назвав автор свою репліку // Андрухович Ю. Рекреації. – Львів: ЛА «Піраміда», 2005. – С. 16-21.
19. Таємниця Юрія Андруховича. Розмовляв Тарас Прохасько // Галицький Кореспондент. – 2007. – 8 березня.
20. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с.
21. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / П.П.Чучка / [наук. ред. член-кор. НАН України В.В.Німчук]. – Львів: Світ, 2005. – 704 с.
22. Шерех-Шевельов Ю. Го-гай-го // Андрухович Ю. Рекреації: романи. – К.: Час, 1997. – С. 257-268.
23. Юдин А. Парадоксы великого отказа // Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 516-526.

Proper names of the literary heroes in the novels of U. Andrukhovych.

Abstract

Anastasia Vehesh

The article presents the description of the functional and stylistic possibilities of onyms in the arsenal of the linguistic means of the literary texts of U. Andrukhovych, who creates on the grounds of postmodernism aesthetics.

Key words: proper name of the literary hero, works of U. Andrukhovych, postmodernism, onomastics.

Nume proprii ai eroilor literari în romanele lui Iuri Andruhovici

Rezumat

Iuri Andruhovici, poet, romancier, eseist, traducător, autor a patru romane şi cinci colecţii de poezie, este una cele mai importante figuri ale literaturii moderne ucraineene. Lucrările sale, de obicei duc la dezbateri şi discuţii, nu numai în cercurile literare profesioniste. Andruhovici este considerat de către specialişti, atât ca un ca un autor - "post modernist-scandalist" cît şi "un clasic viu".

Prima colecţie de poezie a fost publicată în 1985, iar primul roman, "Recreaţiile" în 1992.

Operele acestuia „Recreaţiile", „Moscoviada", „Pervesiunea", „Douăsprezece inele" etc. sunt scrise într-o proză intelectuală.

Dacă textele literare ale lui Iuri Andruhovici sunt studiate cu atenţie, aspectele lingvistice, din păcate, sunt studiate doar ocazional. O atenţie specială, în opinia noastră, merită descrierea posibilităţilor funcţional - stilistice a onomasticii în textele literare ale lui Andruhovici.

Structura spațiului onimic al texteor literare ale lui Iuri Andruhovici sunt stereotipice. Aproape în fiecare lucrare a poetului în mod obligatoriu sunt reprezentate antroponimele nominative sau antroponimele stilistice literar artistice neutre.

Antroponimia literar-artistică a lui Iuri Andruhovici s-a format pe bazele esteticii postmoderniste, şi tocmai de aceea îi este caracteristic aşa numitul numitul „carnavalism" şi stările emoționale, palpabile. Practica lingvistică a personajelor lui Iuri Andruhovici distruge implicit eticheta lingvistică. Autorul îmbină antroponimele literar artistice –simbol; antroponimele literar artistice – istorism, antroponimele literar artistice - protonime cu antroponimele proprii, pentru a descrie absurditatea percepției lumii înconjurătoare.

Antroponimele lui Iuri Andruhovici reprezintă un stil unic al scriitorului, ele apar ca indicatori activi specifici scrisului omonimic al acestuia, crează un spațiu onomastic colorat al romanelor. Analiza făcută demonstrează, faptul că, folosirea omonimelor în primul rând, depinde de conținutul şi tema tomanului autorului, care şi condiționează existanța unei onomastici specifice a unui spațiu omonim, care este caracteristic pentru un roman concret.

Arhitectura zonei de câmpie din comuna Pir

Toth Zoltan

Din punct de vedere etnografic, teritoriul județului Satu Mare este împărțit în trei zone: Țara Oașului, zona Codru şi zona de câmpie.

Pe cursul râului Someş se află Câmpia Someşului. În vestul județului Câmpia Careiului este mărginită de Câmpia Ecedea la nord şi de Valea Ierului la sud.

În zona nord vestică a județului în apropierea hotarului cu județul Sălaj se află comuna Pir. Într-o zonă de interferență de terenuri nisipoase şi argiloase nelipsită de mlaştini, oamenii din cele mai vechi timpuri au profitat de condițiile geografice ale zonei folosind pentru construirea gospodăriilor lutul, nisipul, trestia şi nuielele. La începutul secolului al XX-lea casele aveau pereții construiți din lut bătut într-un cofrag denumit ladă care după o uscare prealabilă se ridica pe verticală şi se umplea cu lut bătut. Grosimea acestor pereți era de la 50 la 60 cm. Această tehnologie a fost înlocuită cu pereții din văioage (cărămidă nearsă cu pleavă). Acoperişul caselor era în două ape învelit cu trestie iar capetele podului erau acoperite cu împletitură de nuiele, mai târziu cu scândură de brad.

Câteva tipologii de case construite în prima jumătate a secolului al XX-lea în comuna Pir marchează arhitectura zonei de câmpie.

1. PIR

Casă de locuit cu trei prăvălii, se află în centrul comunei. A fost constuită la sfârşitul anului 1880 de VEIS BERNARDT (evreu) şi vândută lui POTI FERENC în 1908. Casa este construită pe o fundație de piatră spartă, pereții sunt construiți din cărămidă arsă combinată cu văioage. Până în anul 1908 casa a fost învelită cu stuf, acoperişul fiind schimbat în țiglă. Casa este compusă din mai multe încăperi. În față are 3 spații destinate pentru prăvălii şi în spate patru încăperi: trei camere de locuit, o bucătărie cu o cămară de alimente. În porțiunea interioară a curții are un târnaț cu stâlpi de stejar ciopliți şi montați în tălpi de fontă.

Bătrânul PÓTI FERENC avea mai multe meserii şi a întreținut un magazin mixt, o măcelarie şi un atelier de pantofar. La ora actuală funcționează un atelier de frizer.
Dimensiunile de gabarit a casei sunt de 17 x 11m şi sub cele două camere de locuit dinspre stradă se află o pivniță podită cu grinzi groase de stejar între care sunt bolți din cărămidă.

2. PIR

Una dintre cele mai vechi case din Pir este a lui BÁRÁNY JANOS, bunicul lui KÁDAR NELU. După informatorul din vecini, KULCSÁR ISTVAN de 88 de ani, casa este mai veche de 150 de ani . Pe o fundație de piatră spartă se înalță pereții bătuți în ladă (cofraj) cu o lățime de 50 cm. Casa este formată dintr-o cameră şi bucătărie prevăzută cu o tindă simplă în față şi pe lungimea casei, este învelită cu stuf şi paie. Deasupra bucătăriei are un horn din cărămidă. Acoperişul este în două ape, la capete închisă cu scândură de brad prevăzut cu un geam de aerisire (iluminator) şi în spate cu o uşă de acces în pod. Dimensiunile casei sunt de 12 x 5 m.(strada Bisericii).

3. PIR

O altă casă tradițională din pământ bătut se află pe strada Mică şi a fost a lui Ilus neni. Casa este compusă dintr-o cameră, o bucătărie şi în spatele casei un grajd. Casa are un târnaț în față şi pe lungimea ei, sprijinit pe 7 stâlpi ciopliți de stejar. Dimensiunuile exterioare ale casei sunt de 12.5 x 5.50 m. Are acoperişul în două ape, învelită cu trestie şi paie. La capete este acoperită cu scândură de brad cu un iluminator, iar în spate cu o uşă de urcare în pod.

4. PIR

Casa țărănească de pe strada Mică 409 a fost construită la începutul secolului XX din pământ bătut în ladă şi a fost proprietatea lui BÖDIS BELA – SZATMÁRI PISTA actualmente locuieşte Murguj Karoly cu familia (țigani). Inițial casa a fost învelită cu trestie, material folosit ca învelitoare la

marea majoritate a caselor construite la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, datorită faptului că se află într-o zonă mlăştinoasă (zona Mlaştinii Ierului. În anii 1950 acoperişul a fost înlocuit cu ţiglă.

5. PIR

O casă construită pe ulița de lângă şcoală în jurul anilor 1950, poartă tipologia caselor de la începutul secolului al XX-lea. Este pe fundație de piatră spartă, pereții clădiți din văioage cu tencuială cu var şi ciment în exterior, pe suport de rabit. Casa este compusă dintr-o cameră şi o tindă. Are geamuri numai pe lungimea casei cu fața înspre stradă, casa este proprietatea lui SOSE GRIGORE (LOLU) pe strada Principală 282. Are acoperişul în două ape cu ţiglă. În capete este acoperit cu scânduri de brad.

6. SĂRVĂZEL

Casa țărănească tradițională este construită în vecinătatea bisericii. Pe fundație din piatră spartă sunt pereții din pământ bătut. Este compusă din două camere între care o tindă. A treia încăpere este bucătăria de vară urmată de o cămară de alimente şi urcarea în pod. Ultima încăpere în spatele casei este o sală de presă a strugurilor sub care există o pivniță cu boltă.

Casa are un târnaț în casă şi pe lungimea casei, sprijinită cu stâlpi ciopliți din lemn de stejar ornamentați în porțiunea superioară, în traforeuri cu frunze de acant stilizate.

The architecture of plain area from Pir

Abstract

The ethnographic territory of Satu Mare County is divided into three areas: Oaş Region, Codru and the plain area.

In the north west of the county, near the border with Sălaj are the municipality of Pir. In an area of sandy and loamy land of swamps, people from ancient times took advantage of geographical conditions of the areas used for construction of household clay, sand, reeds and rods. In the early twentieth century houses were built of mud walls knocked in a crate which after a preliminary drying rises vertically and filled with clay beaten. The thickness of the wall was 50 to 60 cm. This technology has been replaced by walls of *văioage* (unburnt brick with hulls). Roof was covered with reed.

Several types of houses built in the first half of the twentieth century in the village of Pir marks the plains architecture.

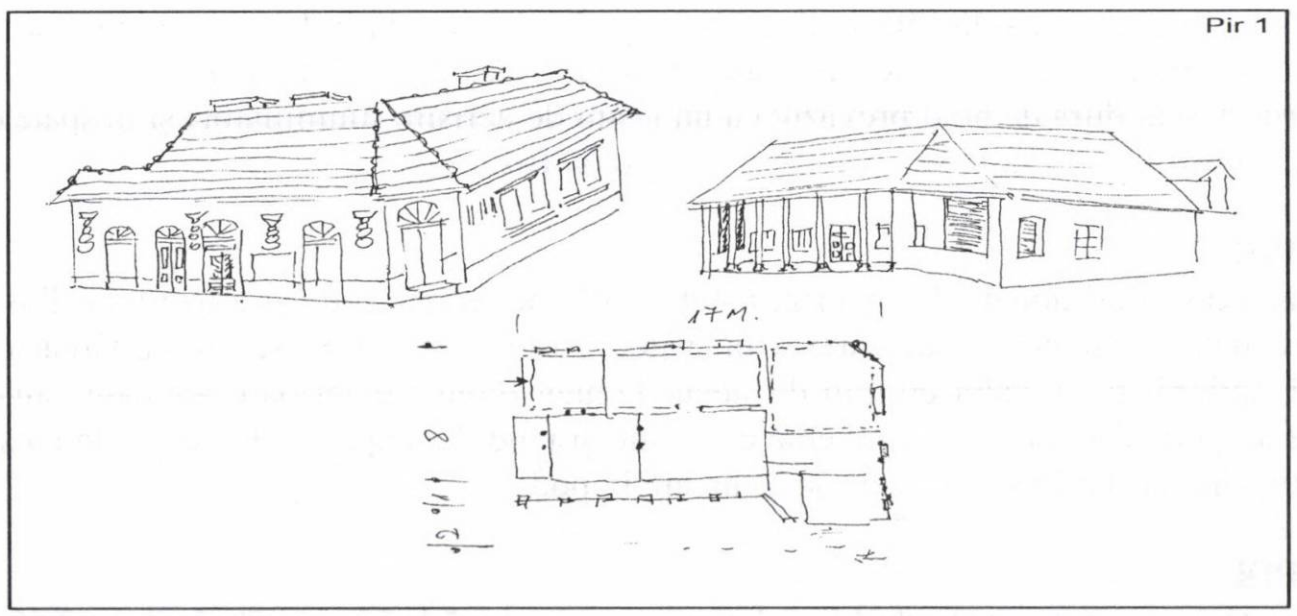

Pir 2

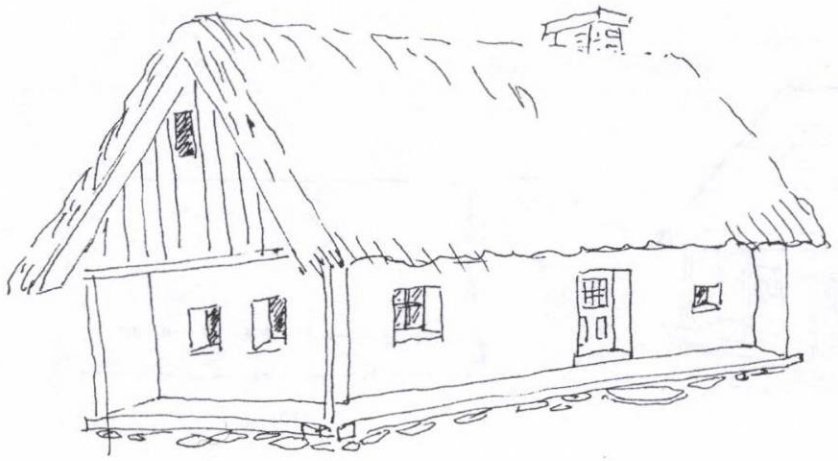

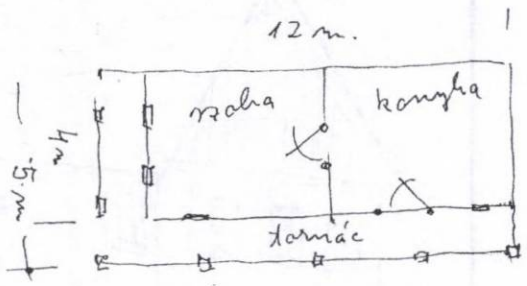
12 m.
szoba
konyha
tornác

Pir 3

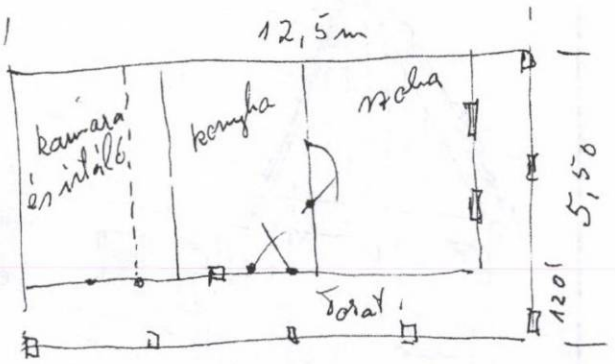
12,5 m
kamara és istálló
konyha
szoba
tornác
5,50
1201

Pir 4

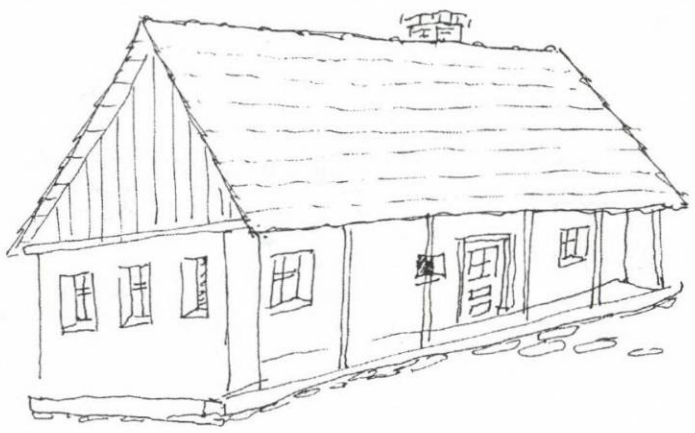

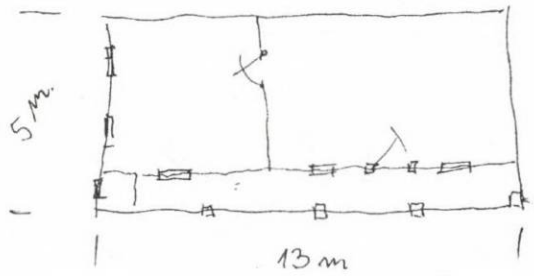

Pir 5

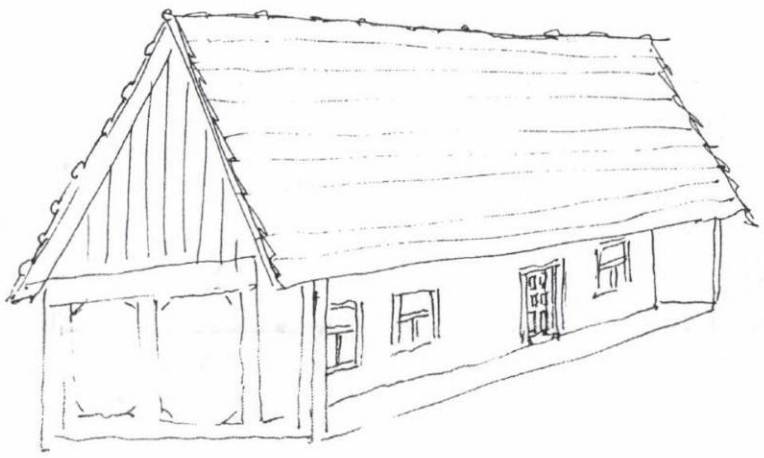

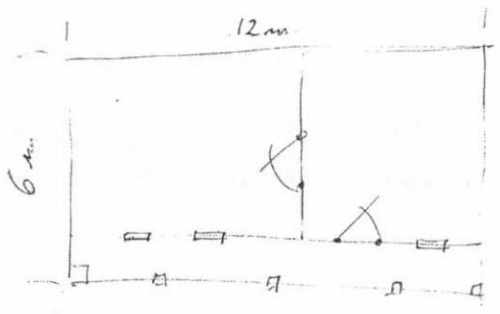

Sărvăzel 6

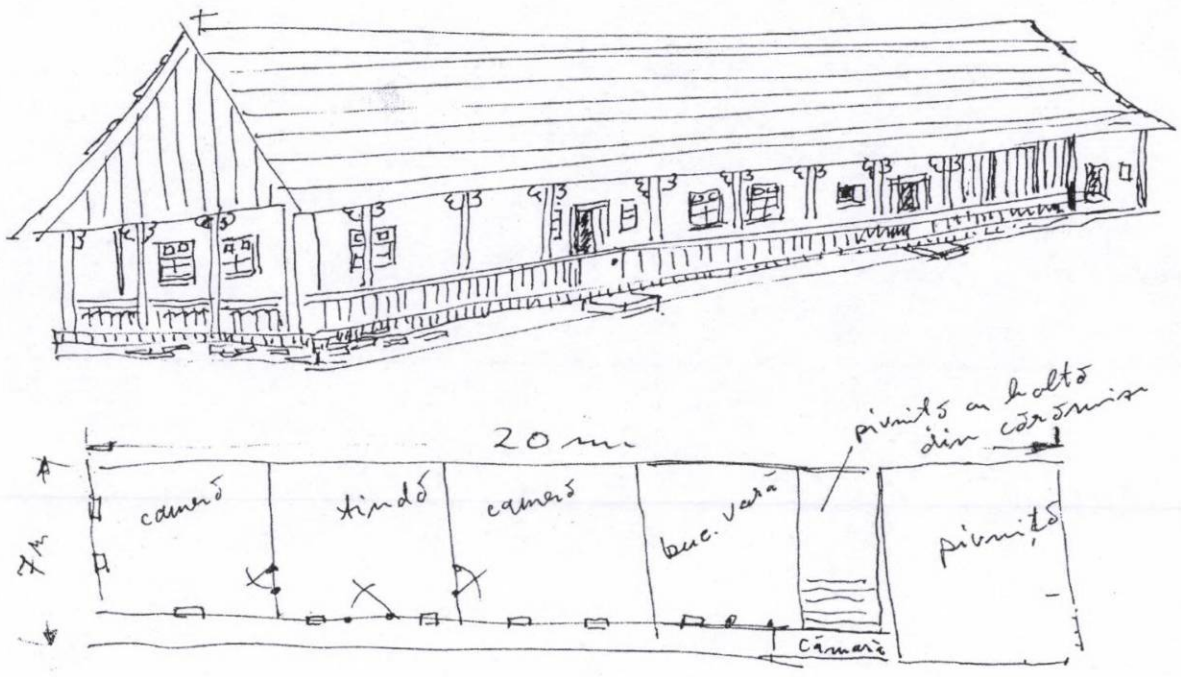
20 m
cameră
tindă
cameră
buc. vară
pivniță
pivniță cu holtă din cărămizi
Cămară

Arhitectura gospodăriilor țărănești din comuna Supuru de Sus

Toth Zoltan

Comuna Supuru de Sus este aşezată în partea de sud a județului Satu Mare pe drumul european, la 45 km de Satu Mare înspre județul Sălaj. Aşezată în zona de interferență între câmpie şi zona Codru, satele aparținătoare sunt situate într-o zonă colinară. Casele construite în a doua jumătate a secolului al XX-lea păstrează atât tipologia zonei de câmpie (din văioage, pământ bătut şi cărămizi arse), cât şi a celei din zona Codru construite din lemn în sistem potici. În zona de câmpie casele erau învelite cu trestie, iar în zona Codru cu jupi de secară ulterior fiind înlocuite cu țiglă sau cu azbociment (poală).

1. Supuru de Sus

Prima casă de lângă biserica ortodoxă este a lui ROTAR VASILE (Văsălică a Ilii) de 85 de ani. Casa a fost construită de tatăl proprietarului ROTAR ILIE – agricultor. Pe fundația de piatră spartă se aşează o talpă groasă din grinzi de stejar. Pereții sunt clădiți din văioage. Acoperişul în două ape este învelit cu țiglă. La capete podul este acoperit cu scândură de brad. În față are iluminatoare traforate în formă de triunghiuri şi de cruce sub care o scândură orizontală cu decupeuri în formă de semicerc. Casa are un târnaț pe toată lungimea casei şi în spatele ei. Târnațul se sprijină pe 12 stâlpi de stejar ciopliți cu barda. Casa este compusă din 2 camere, între care se află o tindă. Dimensiunile exterioare ale casei sunt de 16 x 6 m. Casa a fost construită în anul 1936. Gospodăria mai are o şură cu poiată şi un grajd. Este construită pe un schelet de bârne de stejar, pereții fiind umpluți cu văioage. Casa mai mare are o anexă compusă din bucătărie de vară şi o poiată pentru căruță.

2. Supuru de Sus

Casa de pe strada Principală 154 al cărei proprietar este RIPA MARIA a fost cumpărată de MALINCAŞ IOAN în 1912 aceasta fiind construită la sfârşitul anului 1800. Este ridicată pe o fundație de piatră, pereții sunt clădiți din văioage.

Acoperişul are învelitoare din țiglă. Este compusă din 2 camere între care se află o tindă. În continuarea camerei din spate se află grajdul extins până la nivelul târnațului. Pe lungimea casei, până la grajd se află un târnaț sprijinit pe 6 stâlpi, în față are un stâlp clădit din văioage care formează în fața casei nişa în formă de geam. Casa are dimensiunile de gabarit de 14 x 6 m.

3. Hurezu Mare

Casa țărănească pe strada Pivnițelor 50 este construită pe o fundație de pietre şi cărămizi pe care se află o talpă groasă de stejar. Pereții sunt clădiți în sistem potici. Casa a fost construită în jurul anului 1910. Inițial a fost învelită cu trestie, ulterior prin anii '40, învelitoarea a fost schimbată cu țigle. Casa este compusă dintr-o cameră şi o tindă. În față şi pe lungimea casei se află târnațul sprijinit pe 7 stâlpi de stejar ciopliți cu barda. Acoperişul este în două ape, la capete acoperiş cu scândură şi prevăzut cu două nişe (iluminatoare).

4. Sechereşa

Casa din Sechereşa numărul 11 este construită în anul 1941 de TOTH BALINT. Actualul proprietar este nepotul TOTH JANOS. În 1941, în acest cătun, proprietatea unui evreu, au fost colonizate 18 familii de reformați. La nr. 11 găsim o casă dintre primele construcții. Casa este fără fundație şi clădită din văioage. Are o cameră de 3 x 4 m, în continuarea ei o poiată cu rol de bucătărie de vară şi două cotețe pentru porci. Acoperişul este în două ape cu țiglă. Dimensiunile de gabarit sunt 11 x 3.5 m.

Toth Zoltan

The architecture of peasant households in Supuru de Sus

Abstract

The municipality of Supuru de Sus is located in the south of Satu Mare county on the European road, 45 km from Satu Mare towards Sălaj. Located at the interference between the plains and Codru region, adjoining villages are located in a hilly area. Houses built in the second half of the twentieth century kept the plains typology (made of văioage, mud bricks and burned) and that of the Codru region with house built of wood.

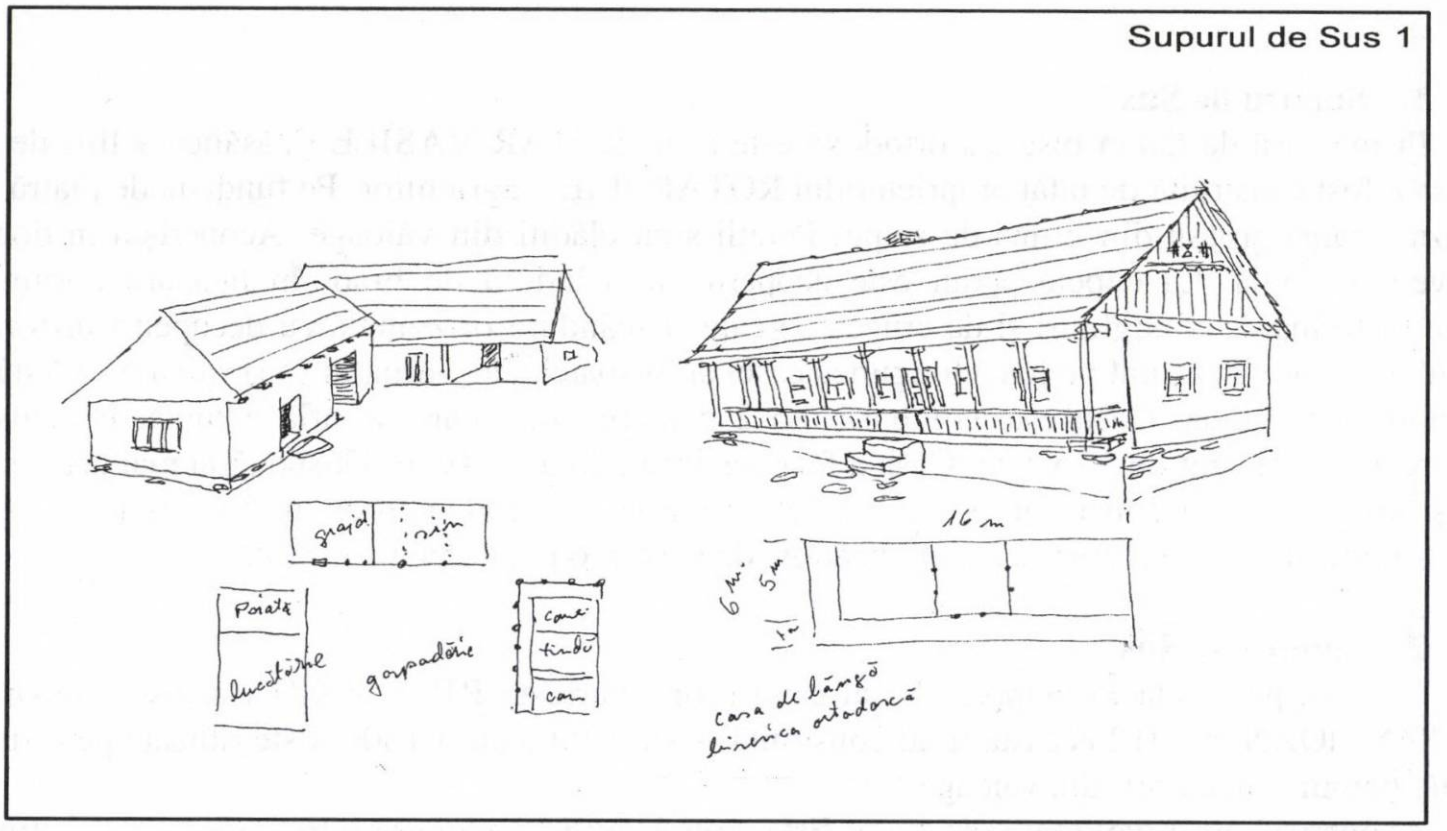

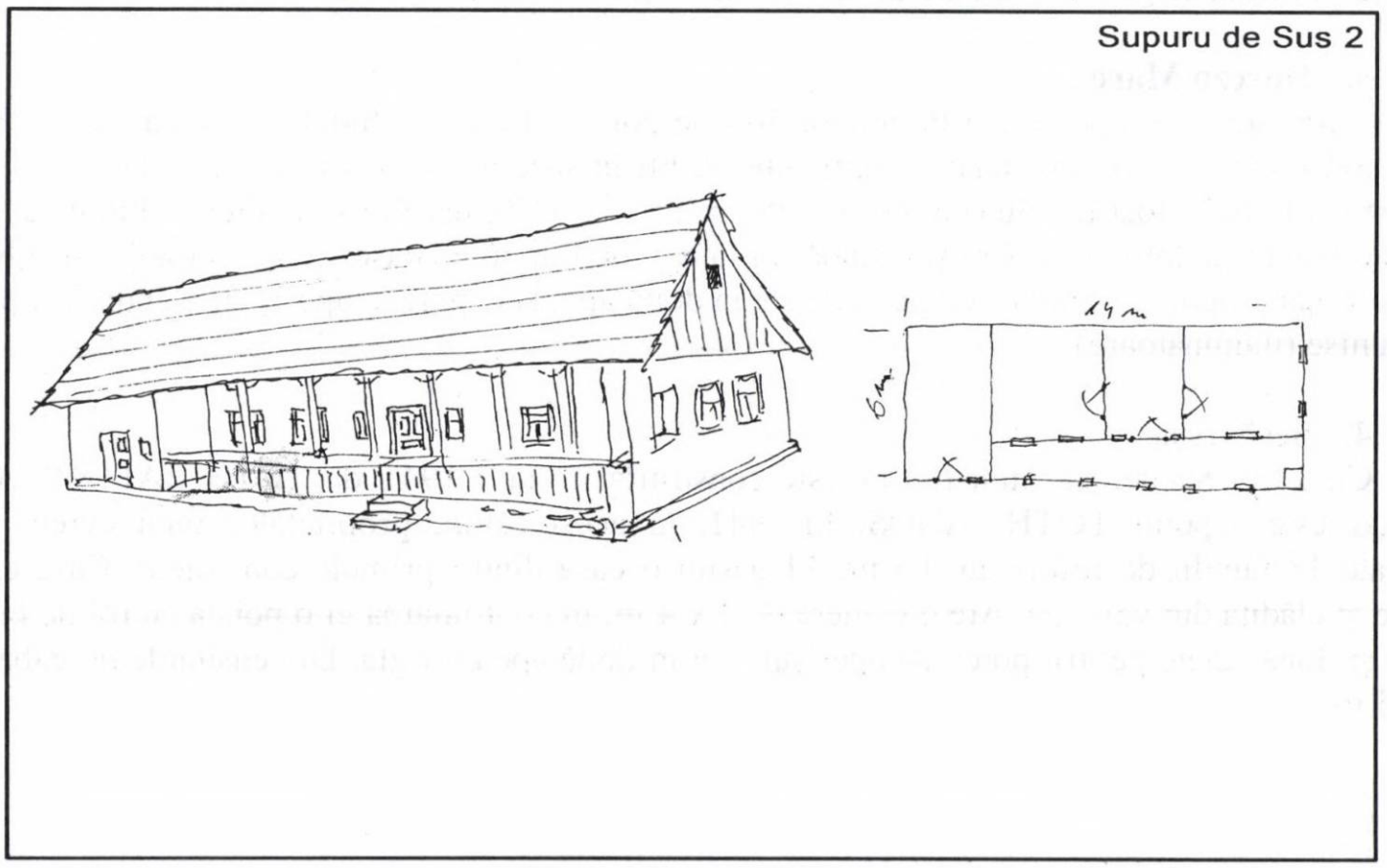

Hurezu Mare 3

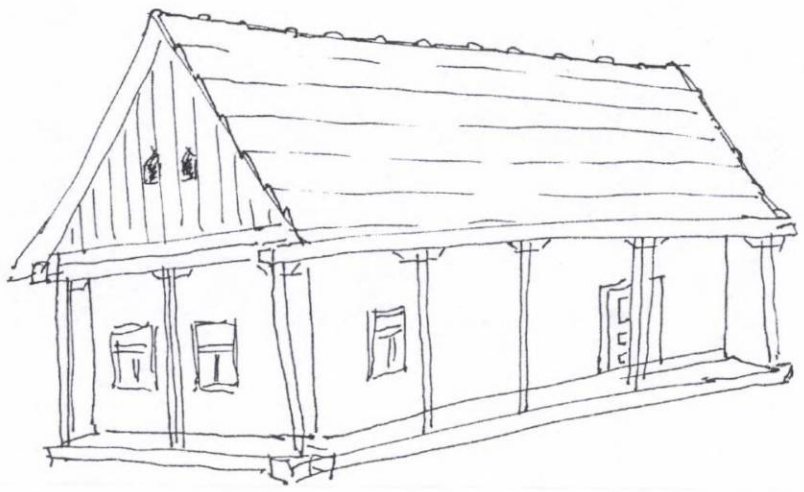

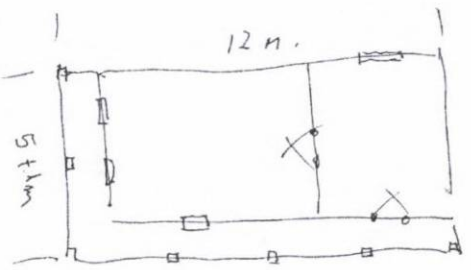

Secherește 4

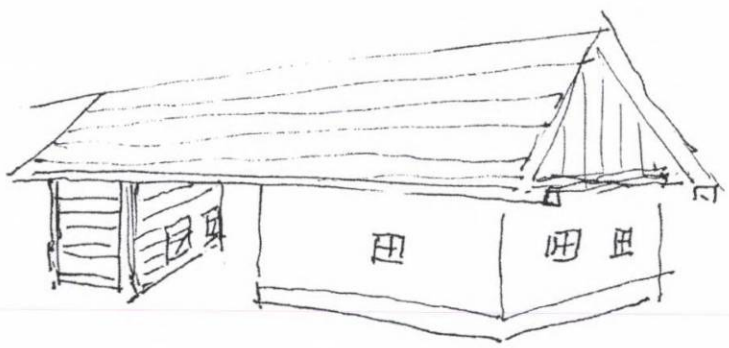

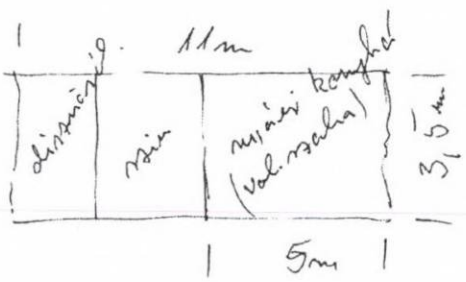

ARTĂ

Despre Ion Popdan şi natura statică în opera sa

Felicia Grigorescu

Când se afirmă despre Ion Popdan că a fost o personalitate marcantă a vieții culturale a oraşului Satu Mare, argumentele contemporanilor săi sunt numeroase. Vernisajul expoziției "Ion Popdan Remember " din septembrie 2008, cuprinzând 18 naturi statice, i-a adunat în spațiul de la parterul atelierului memorial Paul Erdös, pe mulți din cei care l-au cunoscut, l-au apreciat, l-au iubit, sau cărora chiar le-a marcat destinul. A fost un prilej cu care, cei prezenți, organizatori şi invitați, prin numeroase spontan-emoționante aduceri aminte, au constatat cât de viu le este încă în memorie, pictorul - prieten, prea devreme dispărut.

Pictorul Ion Popdan s-a născut la Ardud, localitate situată aproape de oraşul Satu Mare, în data de 27 mai 1935. Aici îşi petrece doar primii ani ai copilăriei, familia lui fiind nevoită să peregrineze într-un lung refugiu. În 1959 a absolvit Institutul Teologic cu grad universitar din Sibiu, dată după care se stabileşte definitiv la Satu Mare.

Ion Popdan a fost timp de 24 de ani, profesor de pictură la Şcoala Populară de Arte din oraş. Printre discipolii săi îi pomenim pe artiştii plastici Minerva Radu Mărginean, Lia şi Paul Trifu, Maria Gheorghiade, Angela Nyiri, arhitecții Radu Florescu (Canada), Pop Ştefan (Anglia), Németi Andrei (Israel), pictorul de icoane George Dan, ziarista Debreczeni Éva precum şi pe pictorul naiv Vasile Ionici, care promovat de maestrul Popdan a fost invitat cu expoziții în patru continente, căruia, împreună cu un grup de oameni inimoşi i-au scris o monografie[1].

Oraşul mic burghez de pe Someş, şi-a protejat cu grijă o romantic-conservatoare boemă culturală, oameni de teatru, pictori, poeți, scriitori, melomani, amici între ei, care multă vreme a gravitat în jurul lui Ion Popdan. Să zicem că situarea atelierului său în centrul oraşului, l-a adus mai în drumul prietenilor. Şi totuşi, spiritul său deschis dar selectiv, a fost cel care a transformat acest loc, într-unul din cele mai frecventate spații culturale private, dar nu arareori şi în turn de fildeş, de-a lungul câtorva zeci de ani. Aici s-au conturat multe portrete ale prietenilor săi, pe care critica de artă locală le descoperă rând pe rând, în colecții private, cu ocazia unor evenimente culturale ca cel amintit. Pe tot timpul fiinţării, atelierul a avut uşa deschisă pentru oaspeții distinşi ai culturii sătmărene, care au poposit în urbe: Octavian Barbosa, Ion Sălişteanu, Negoiță Lăptoiu, Corneliu Dumbrăveanu, Emil Simon, Dorin Sălăjan, Adrian Păunescu şi foarte mulți alții.

Expozițiile personale sau de grup pe care le-a avut de-a lungul vremii, i-au evidențiat în special calitățile de portretist[2], precum şi aplecarea spre temele istorice[3], Ion Popdan fiind creatorul unor remarcabile compoziții istorice, majoritatea reprezentări de mari dimensiuni. Şi totuşi, cultura şi studiile lui umaniste, i-au îndreptat adesea creativitatea spre natura statică. S-a simțit în largul său când şi-a apropiat metafora simbolului, lucru ce-l „trădează"ca un personaj erudit, introvertit, predispus meditației filozofice. Tributul preaplinului spiritual[4], îl plăteşte de bună voie, în primul rând prin autoportret, dar şi prin multe opriri, pe care drumul său artistic, le face în natura statică, care îl transpun pe Ion Popdan pe un tărâm ce de multe ori i-a fost un perfect refugiu. Menirea acestui gen de pictură ar fi, şi aceea, a-l atrage şi dirija pe privitor, spre meditației. În acest spațiu, pictorul operează în

---

[1] În 1976 sub egida Comitetului de Cultură şi Educație Socialistă precum şi a Centrului de îndrumare a creației populare şi a mişcării artistice de masă Satu Mare prin efortul unui colectiv firmat din: Ovidiu Suciu redactor, Ion Popodan autorul articolului "Portret sentimental" şi coperta, Lucian Cociuba prezentarea grafică, Mircea Zelea fotografii Importanța

[2] Negoiță Lăptoiu, Ion Popdan, catalog, « o pasiune aparte manifestă Ion Popdan pentru portretistică, abordând motivul dintr-o ambițioasă voință de a imortaliza nu chipuri, ci prototipuri umane semnificative pe scara valorilor eterne… »

[3] N. Irimie, Cronica sătmăreană, anul XI, nr. 2679(2948), 2 iulie 1978, « Încă la primul impact cu pânzele sale se făcea remarcată predilectia pictorului apre compoziția de inspirație istorică … »

[4] „Mi se întâmplă ceva ciudat
Ca şi pâraiele mă simt care se umflă
Nu încap în albii, pământul gură cască
Musteşte, ...", Ion Popdan, Blestemul de a fi munte, Ed. Dacia Cluj Napoca,2001, pg. 15.

voie cu magia simbolului, în care-şi incifrează profund pictura, poezia, spiritul. Totul se transformă într-o joacă, sau într-un balans a ceea ce, ba se lasa, ba mai greu, descoperit. După prima lectură, îşi intră în rol, rafinamentul de a sugera, al pictorului. Este incitanta călătorie spre sensurile şi/sau subsensurile ascunse. Tabloul devine o scenă pe care se desfăşoară un spectacol în mai multe acte, pe care privitorul şi le delimitează prin propriu-i nivel de percepţie.

Atelier

Ion Popdan aşează de obicei în naturile sale statice, puţine obiecte, obţinând astfel o dilatare a naturii lor simbolice. Obiectele pe care le alege sunt fie din categoria "casnice": sticle şi pahare de forme surprinzătoare, căni şi carafe, şterguri ţesute în gospodărie, ulcele, răzători, pungi de hărtie, aduse dintr-un trecut pe care doreşte să şi-l apropie sau să-l retrăiască, cărora le redă căldura domestică, decorativismul şi transparenţele, fie "boeme": pipe, cutii de tutun, scrumiere, samovare, mănuşi de piele şi nelipsita carte cu pielea tăbliilor roasă, obiecte de care i-a plăcut să se înconjoare, care i-au definit modul de e exista, cu a căror filozofie şi-a hrănit sufletul. Frecvente sunt draperiile şi drapajele, cărora le rezervă uneori mai mult din jumătatea spaţiului ariei pictate, tranformându-le astfel în obiect pricipal.

Natura statică a lui Popdan nu este una desfăşurată după linii de simetrie, dar este atent echilibrată, lucrarea transformându-se într-o subtilă căutare a centrului de greutate. Pentru aceasta recurge la metode variate, pe care le stăpâneşte foarte bine. Uneori îşi echilibrează lucrarea simplu, prin dimensiunea şi aşezarea obiectelor în câmpul compoziţional. Alteori se slujeşte de decorativismul obiectelor din compoziţiile sale. De exemplu, în tabloul "Lucruri vechi" obiectele sunt aşezate central, cu uşoară aglomerare spre colţul dreapta sus, unde este aşezat un set farfurioară-cănița de cafea. Albul porţelanului decorat cu un dublu chenar roşu, contrastează puternic cu restul cromatismului potolit al lucrării, pe care o echilibrează printr-o etichetă migălos executată, a unui mic obiect aşezat diagonal opus, folosind acelaşi roşu, din decorul setului farfurioară-căniță. Obiectul, o cretă, pierdut aproape în nuanţa suportului fără acest accent al etichetei, ar trece neobservat, dar, acesta îl încarcă cu o forţă cu efect de contrabalansare.

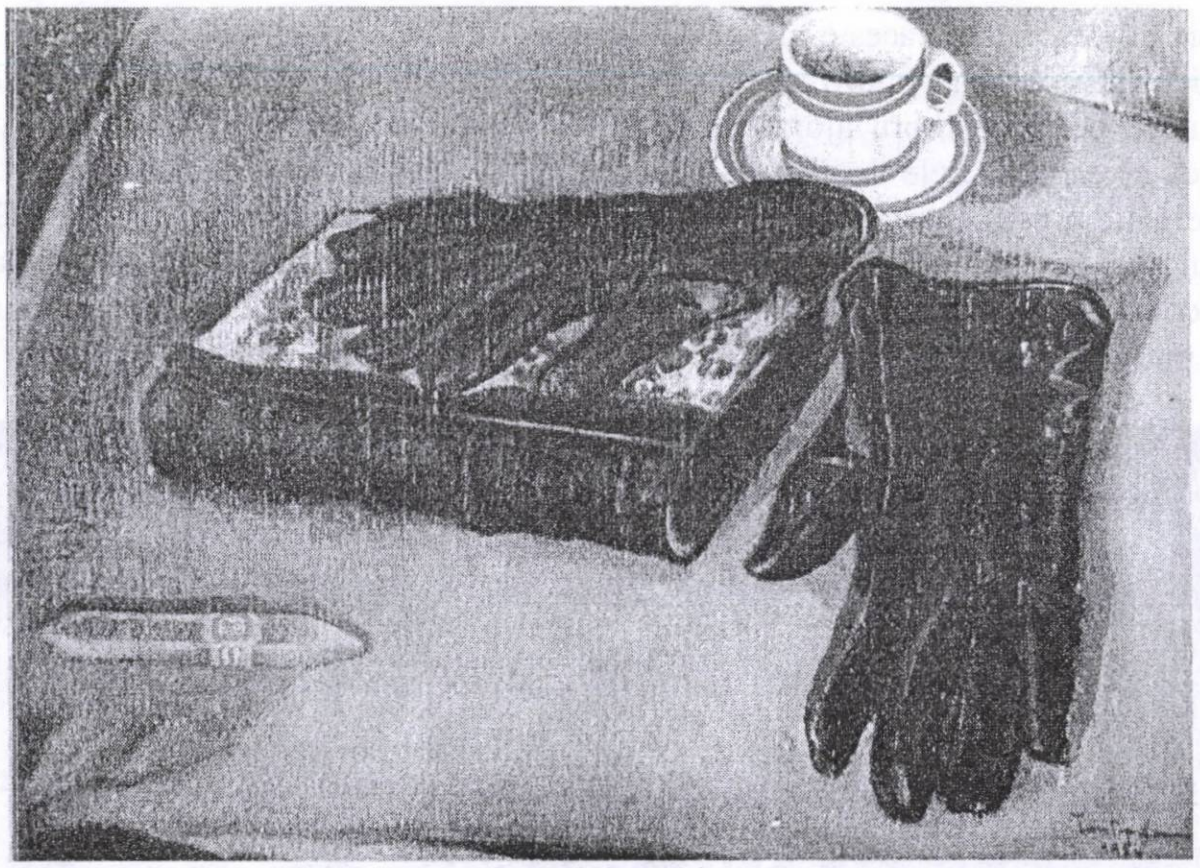

Lucruri vechi

Fiind un maestru al culorii, reuşeşte să-şi echilibreze compoziţiile prin folosirea acesteia. Lucrarea "Pescărească I", este executată în nota cromatică închisă, specifică lucrărilor lui Popdan, o alăturare de brun, albastru şi cenuşiu. Aproape central, uşor spre stânga superior, culoarea întunecoasă este spartă de argintiul a doi peşti, unul dinte ei cu un accent pe cercul alb, perfect, al ochiului (nu pierde nici un prilej de a-şi servi apetenţa pentru migala detaliului). Echilibrarea compoziţiei se realizează prin aşezarea dreapta inferior a două obiecte, o sticlă şi un bol, pe care le scot din fundalul întunecat, doar slabe luciri verzui, aceleaşi pe care le regăsim şi pe un vas cu toartă, aşezat în colţul opus.

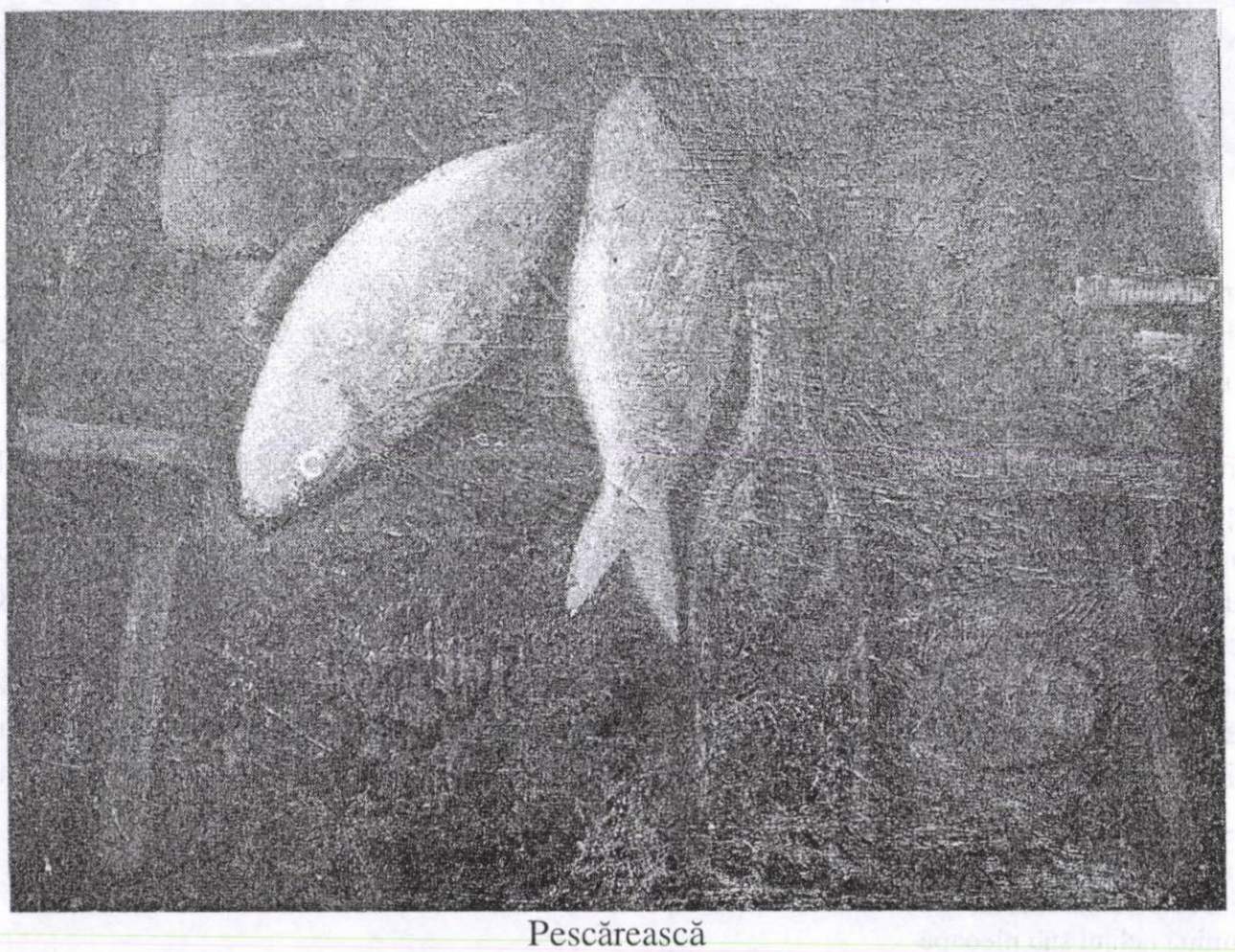

Pescărească

Alteori foloseşte toate aceste elemente deodată, să-si atingă scopul. În lucrarea "Pere, flori" roşul florilor din ghiveci, din colțul dreapta sus se echilibrează cu porțiunea vizibilă, tot roşie, din peretele vasului cu pere, echilibru ajutat de jocul careiajului decorativ al suportului, precum şi de lumina puternică ce cade pe cele două fructe împăştiate. În centrul lucrării, o lucire metalică a buzei vasului cu pere, pare a concentra forțele centrului de greutate al compoziției. În această lucrare este evident şi un alt joc de echilibrare, distribuția umbrei şi a luminii, arbitrat de diagonala ce porneşte ascendent din colțul stâng inferior, înjumătățind diagonal şi vasul cu fructe. Acest joc umbră/lumină este prezent în multe din naturile sale statice.

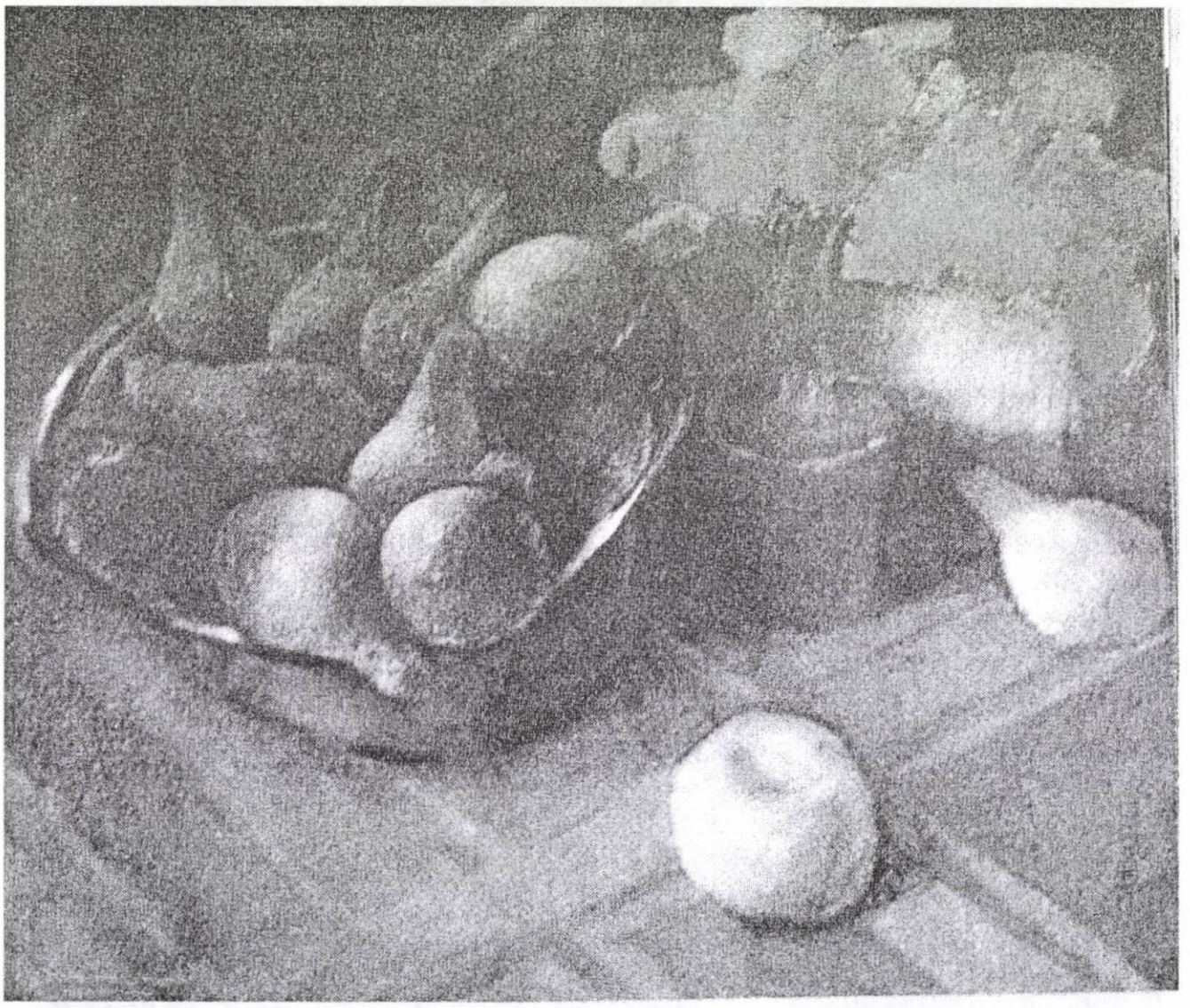

Pere, flori

Ion Popdan are o misterioasă metodă de a sugera concentrări de culoare, de forțe cromatice latente în obiectele sale, care nu-şi doresc explozia, ci doar îşi sugerează prezența, adusă la suprafață, de stuctura unei pânze, a unei bucăți de lemn sau de firave reflexe ale suprafețelor netede. Umple astfel obiectul de o lumină tainică ce răzbate prin culoarea rece şi întunecoasă.

Un atribut al naturii statice la Ion Popdan este multipla senzorialitate. Brunurile lui nasc, aproape impeceptibile scânteieri, care le încarcă de o căldură plăcută[5], caracteristică şi a firii sale, în relația cu apropiații. Alegerea obiectelor are o mare importanță pentru trancederea în această stare: pipe, vase din lut sau lemn, mănuşi de piele, scoarța uzată a unei cărți vechi. Prin materialele din care sunt confecționate aceste obiecte, pământ, lemn sau o piele moale, prin finisajul până la lustru, al acestora, pictorul sugerează o stare de linişte, de intimitate, de statornicie. Antitetic, răceala sticlelor sale, a lamei cuțitului sau a epidermei solzoase şi umede a peştilor, o surprinde prin alburi verzui sau rafinate griuri transparente. Aceste luciri reci şi tăioase din lucrările sale, îi definesc o altă

[5] „Materia e caldă, fibra se-arcuieşte
Țarcul se face o arie nemăsurabilă
Srăbătut de lumină ochiul sub pleoapă
Aşteaptă uimirea," Popdan, op cit, pg. 16.

caracteristică a firii-i complexe: exigența, severitatea cu sine însuşi, indispoziția spre compromis. În aceste secvențe îşi dezvăluie sobrietatea, capacitatea de a se delimita de mărunțişul existenței, aspirația spre perfecțiune.

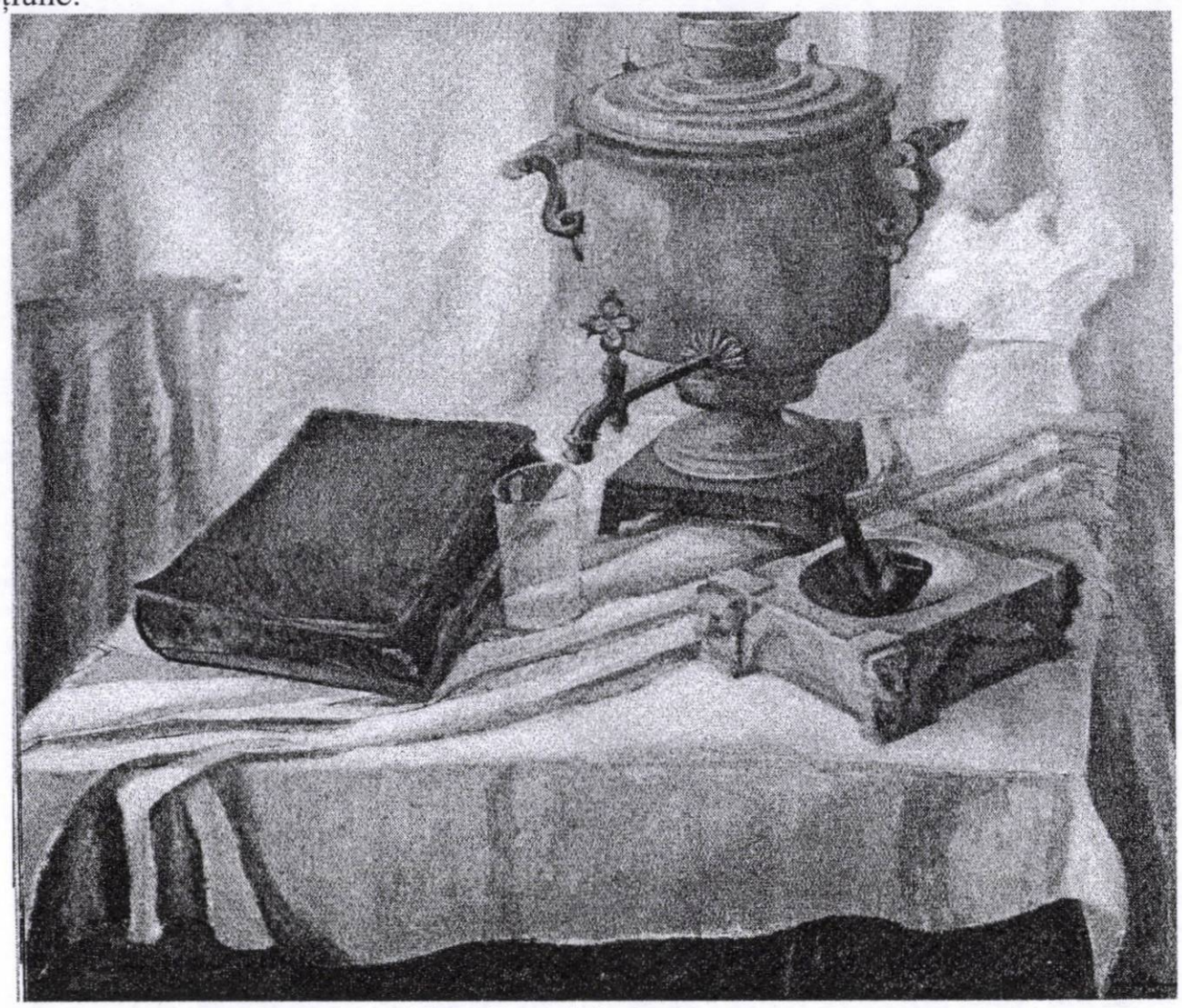

Natură statică cu samovar

Să mai remarcăm atenția îndreptată spre tactil. Alegea suportul pentru culoare în funcție de obiectele ce urmează a fi reprezentate: mai neted sau mai grunjos. Acolo unde sunt prezente ştergurile țărăneşti sau obiectele arheologice, frânturi de pământ ars, pânza suport este plină cu asperități, pe care le va accentua cu grăunciori vâscoşi de vopeasea, şi printr-o rafinată redare a structurii obiectului reprezentat, apropiindu-se subtil de limita tridimensionalului. Netezimea lunecoasă a sticlei a realizat-o folosind suporturi din pânză fină şi prin lichiditatea transparentă a vopselei, ce abia-şi şopteşte culoarea, pânzei.

Expoziția din toamna lui 2008, a evidențiat iată, şi o latură, mai puțin cunoscută, a operei acestui artist sătmărean.

About Ion Popdan and still life in his work

Abstract

The painter Ion Popdan has been a valuable cultural icon in the art world of the city of Satu Mare. For 24 years, he taught painting at the School for the Arts in Satu Mare, and has thus formed several generations of plastic artists. In addition to portraits and historical pieces, he also painted still life. The painter held a deep humanist sentiment, which is what drew him to this genre of painting. He possessed the inspiration to fill his works with hidden warmth, which breaks through only through the structure of the material from which the depictions in his paintings are fashioned.

Răsfoind caietul cu amintiri al pictorului Ion Țânțaș la 100 de ani de la naşterea lui

Felicia Grigorescu

În 2009 se împlinesc 100 de ani de la naşterea pictorului Ion Țânțaş, oşan prin locul naşterii – satul Tur, aşezat pe valea cu acelaşi nume, în aval de Negreşti Oaş, prin nume, frecvent întâlnit în oşenime, nume în care se alătură multe din acele sunete, ce diferențiază sonor, limba românilor de alte limbi, dar mai ales prin simțire, fapt atât de generos demonstrat prin opera sa. Trăindu-şi o bună parte a adolescenței şi întreaga perioadă activă departe de colectivitatea în care a copilărit, rămâne marcat iremediabil de nostalgia spațiului acestei oaze aproape închise, care a fost Oaşul[1]. Românii, şi nu numai, cu urechea sau ochiul înnobilate de erudiția de excepție, care au avut şansa să intre în acest spațiu în prima jumătate a secolului al XX-lea, au remarcat existența unei civilizații de o mare vechime conservată excepțional[2]. „... la noi, folclorul şi arta populară au fost din ce în ce mai prețuite odată cu promovarea artei primitiviste...valorificate tocmai pentru că în simplitatea, autenticitatea, forța lor, se exprimă geniul poporului... Căluşarii sau unele dansuri vechi din Oaş, ne plac tocmai prin vitalitatea, ritmica, imaginația lor primitivă..."[3] Ieşind dint-un astfel de univers, va purta cu sine, toată viața bucuria şi amprenta matricei satului său natal.

Muzeul Județean Satu Mare este beneficiarul unei donații, făcută după dispariția pictorului, de fratele acestuia, avocatul Vasile Țânțaş, ce cuprinde o parte din arhiva familiei Țânțaş. Printre documentele primite sunt acte de stare civilă ale membrilor familiei pictorului, fotografii, corespondență cu fratele şi cu prietenii, documente şcolare, precum şi două caiete în care pictorul îşi descrie amintirile copilăriei şi adolescenței. Între filele acestea stă plinul sufletesc al minunatei copilării petrecute în sat, împletit cu dorul, tot mai puternic odată cu trecerea timpului, de locurile natale.

A-şi scrie memoriile, a fost o intenție serioasă a pictorului, dar el s-a stins prea devreme nereuşind să-şi finalizeze proiectul. După o primă tentativă de a le schița, le revede, le corectează şi revine cu o variantă nouă, selectându-şi anumite capitole asupra cărora să se oprească: Oaşul, părinții, personajele satului, anotimpurile, sărbătorile, obiceiurile, şcoala, întâmplări, toate însoțite de jocurile copilăriei. Acestea au fost şi temele iconografice preferate, pe care le-a purtat cu sine toată viața, cărora abia la maturitate le conştientizează marea valoare. Unele capitole nu a reuşit să le dezvolte, cum ar fi cel referitor la perioada petrecută ca elev de liceu la Lugoj , în care o aminteşte pe Lia Gruiță[4], personaj care nu este menționat în cele două caiete, şi capitolul „Student la Cluj", perioada când renunță la facultatea de drept, şi se dedică definitiv studiului picturii.

Pentru a respecta acest proiect nefinalizat al lui Ion Țânțaş, mă voi opri în acest mod asupra acestor însemnări.

Iubirea necondiționată a satului.natal, a Oaşului în general, răzbate din primele pagini în care-i descrie pe oşeni[5], muzica şi strigăturile lor, caracterul[6], ca un ciudat amalgam de blândețe a împăcării cu firea lucrurilor, ospitalitate, dar în acelaşi timp, iuți la mânie şi rapizi mânuitori ai cuțitului, obiect ce nu lipsea din straița sau cureaua nici unui oşan, portul, dragostea lor de glie[iv]. Această iubire şi-o mărturiseşte simplu, dar atât de cald „...ajuns acum bătrân...cele mai frumoase amintiri mă readuc pe meleagurile de unde m-am dezrădăcinat."

---

[1] Mică depresiune în nord-vestul Carpaților Orientali, cu o cultură populară foarte bine conservată până în ultimul deceniu al secolului XX.

[2] Din păcate, după 1989 această civilizație şi-a accelerat brusc şi iremediabil ritmul degradării.

[3] Petru Comarnescu, Confluențe ale artei universale, Primitivismul în artă, Ed. Meridiane,1972, p.136.

[4] Proiect de capitol „ Liceul la Lugoj. Lia Gruiță"

[5] „... nu poartă barbă, rareori mustață şi nu sunt numiți nici baci, nici moşule, ci pe nume: Ioá, Văsâi, Mihai, Nicoară, Nonu".

[6] "De când sânt nu am auzit pe cineva să se plângă de sărăcie sau să ceară bani împrumut"

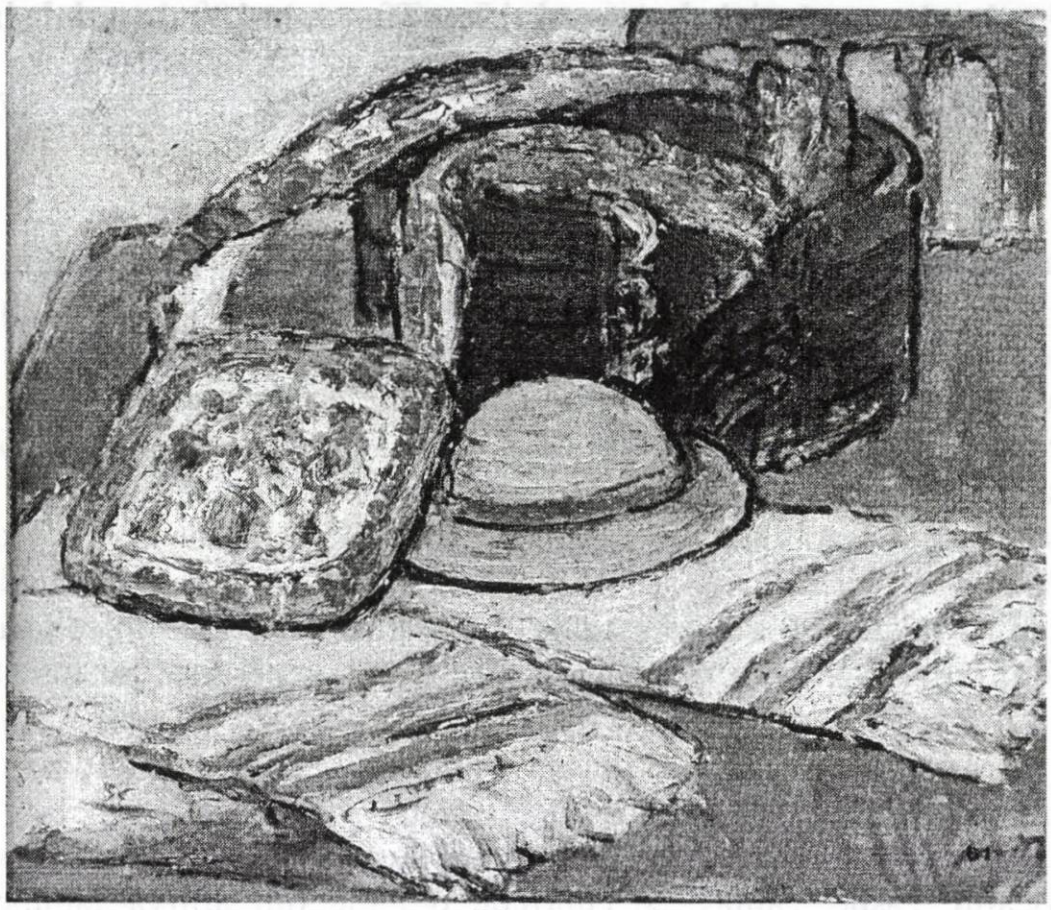

Natură statică

Personajele centrale ale copilăriei sunt părinții pictorului. Tatăl, este „învățător de şcoală confesională românească" şi diac la biserică. „El mai învăța şi pe alții diecitul, pe prietenul său Văsâi Melchii, pe Dănuț, şi pe alții, de-i trimitea mama în ogradă să nu-i umple capul. Eu însă trăgând mai bine cu urechea desluşeam că pe melodia troparelor se cânta un text lumesc, plin de haz". Pictorul şi-l aminteşte pe tatăl său ca fiind sever, „pornit pe pedepse disciplinare". „Tata nu mă putea prinde că era reumatic ...". Cu tatăl său a venit să se înscrie la liceu la Satu Mare „şi acum mă văd în fața teatrului din Satu Mare, desculț. Toți trecătorii erau încălțați, copii, bătrâni ... mi-a luat tata nişte bocanci".

Pentru spațiul prim în care se mişca copilul, mama a fost Legea. Mama, era a ulcelelor cu lapte pe care copilul le smântânea, a sărbătorilor cu miresmele bucatelor gătite după lungi zile de post, centrul universului gospodăriei. Imaginea mamei este identificată după ani de zile, mai ales cu blândețea şi iubirea.

Viața lor era puțin deosebită de a celorlalți copii din sat, funcția de învățător a tatălui, precum şi nişte pământ, permițând copiilor o viață mai liniştită, iar mai târziu posibilitatea de a se întreține în şcoală. Gospodăria avea doar porci, găini şi câine. Pomeneşte şi de „fata noastră din casă". Cu toate acestea jucându-se cu copiii vecini, şi mai târziu în casa neamurilor, țărani, care i-au înfiat, au cunoscut foarte bine viața copiilor satului din Oaş

Rămâne orfan de mamă la trisprezece ani şi anul următor şi de tată. Copiii vor trece în grija unor rude. Acest moment al pierderii stâlpilor susținători ai familiei este descris de pictor prin simțămintele copilului de odinioară, ca un lucru trist dar „mi-am continuat viața în mod realist deprinzându-mă repede cu noua situație...pînă târziu, la 16 ani, în vacanțe, toți cu care mă întâlneam în sat, mă întrebau despre toate ... mă obişnuisem să mă confesez tuturora. În modul acesta m-am eliberat de orice refulări şi angoase ..." „Găzdagu ținea pe sora mamii ... rămas orfan mă duceam pe la ea şi mă trata cu groştior, pită de mălai sau imi prăjea două trei ouă."

Frații şi-i pierde pe rând, rămânând doar cu fratele Vasile, de care va fi foarte apropiat toată viața. „pe fratele meu l-am adus la internatul liceului încă din clasa a IV-a primară şi l-am înscris cu ajutorul directorului Ungur Augustin, un om plin de înțelegere şi demnitate, la şcoala primară din Satu Mare, a lui Filip. Am făcut această treabă fiindcă mătuşa şi unchiul nu prea erau dispuşi să-l şcolarizeze şi pe fratele meu. Am procedat însă energic, copil de 13 ani ce eram"

Universul copilăriei era plin de prieteni, de popa, de fetele popii, de preoteasă, de Solomonoaia - tartora țiganilor din Negreşti[7], de vecina Cioranca şi de vecinul şi prietenul tatălui său, Văsâi Melchii, de Onaru, de Onărița şi feciorul Onarului[8], de locuri[9]. Pe aceştia îi va imortaliza în nenumăratele potrete de oşeni precum şi ca personaje în scenele de viață surprise cu fidelitate de pictor.

Alai de nuntă

Deşi din textele scrise reiese că pictorul era un băiat neastâmpărat şi mare amator de joacă, preferă compania fetelor. Pe colegul său Ghiță din Vişnița îl aminteşte doar pentru că s-a îndrăgostit de sora acestuia, Milica. Prietenii cei mai apropiați au fost „fetele popii", care erau tot altele, după cum s-au schimbat popii în sat. Totuşi, dintre acestea, cea mai apropiată i-a fost Victorița. „Se ținea de mine, mă țineam de ea. ...îi decojam nuci crude, ei şi surorilor sale, de mă făceam negru în palme. ... am învățat de la ele cântece şi dansuri, vals, foxtrot şi altele – prin țintirimul bisericii". Fetele popii au participat la cele mai importante evenimente din viața pictorului: „Înainte de a pleca la liceu fetele popii cu mama mi-au făcut trusoul cufăraşului ... m-ar fi condus şi Victorița la gară la Negreşti, dar era pe la cinci dimineața..."

Şcoala, şi pentru faptul că era fiu de învățător, a ocupat un loc important printre evenimentele copilăriei. „Clasele primare le-am făcut în satul vecin[10] la şcoala ungurească ...dar ...erau tot învățători români: Creşpai şi Lohan". Aici învață şi „îngenunchieri pe grăunțe de mălai". „Clasa a treia am făcut-o peste vară cu tata... Cum să te ții de carte când scalda şi joaca erau în toi şi ulițele vuiau de hărmălaia copiilor". „Ajung la liceu: internat, disciplină, foame, studii, silentium, refector, dormitor, spălător...". Copilul smuls din mediul său, suferă foarte mult de dorul satului. În mai multe rânduri menționează câtă foame a răbdat în perioada liceului când ajunsese să mănânce semințe de tei. Spre Crăciun s-a

---

[7] Îşi aminteşte că Solomonoaia "venea pe la noi şi-şi umple poalele cu găini moarte de boala lor. Apoi le gătea pentru ospățul casei". Această imagine îi produce în copilărie o mare repulsie, care nu-l părăseşte nici în adolescență, când, deşi era rupt de foame, nu poate mânca „nişte slănină subțire, neagră de fum ... de la un coleg cam negricios, acesta până la urmă dovedidu-se a fi de origine italian".

[8] Neamuri de la Vama, „Onărița îmi punea pe masă un blid mare de lut plin cu lapte dulce şi un lighean de mămăligă sau pită de grâu. Onaru a plecat ca husar pe front şi a murit. Ca fecior, înainte, fusese spaima satelor ca bătăuş la danțuri. Se spunea că avea şi pumnar, dar nici feciorul lui nu s-a lăsat mai prejos, ba mi se pare că l-a întrecut pe tatăl său."

[9] Pădurea Dochii, Pădurea lui Buzâlă „cu bureții crescuți prin frunze".

[10] Comuna Vama, de care va fi legat şi după dispariția părinților, pentru că rudele în grija cărora au rămas copii locuiau aici.

îmbolnăvit foarte grav: "nu ştiu nici acum de ce boală, că am zăcut în cearceafuri ude o lună de zile izolaţi în infirmeria internatului trei copii, din care unul, Anderco, fiul preotului din Turţ, a murit".

„La finele anului toţi colegii mei erau fericiţi, eu însă eram nespus de trist – îmi aduc bine aminte de acest lucru. La internat în poartă văd nişte table pictate pentru cruci de la drumuri şi pe unchiul Iacob. Mi-a spus că a murit mama şi că a lăsat să înalţe o cruce pe drumul din marginea satului." Fiind nevoit să repete clasa a şaptea, pleacă la Sighet. „Aveam bani destui pentru taxele şcolare. ... Directorul avea o fată brunetă, frumoasă, de care m-am îndrăgostit, cântându-i cu vioara de la fereastra sălii de studiu a internatului". „De la Sighet îmi amintesc de o cortină frumoasă, pictată de profesorul nostru Liviu Bordeaux. Ba îmi revin în memorie şi misele religioase de duminica, din capela liceului, pe care le ţinea părintele Tiplea foarte rapid şi expeditiv, nu ca la Satu Mare unde profesorul Herman le prelungea şi cu predici ... citeam cărţi pe ascuns ca să nu ne plictisim, cei din clasele mai mari". Clasa a VIII-a o face la Lugoj, iar la Turnu Severin se împotmoleşte cu bacalaureatul, pe care îl va promova tot la Satu Mare.

„Cum, cum nu, m-am apucat de pictură, pe care o practicam încă din cls a VI-a de liceu cu profesorul de desen Costin I., pictând iconostase de biserici. Eu pictam mâinile şi picioarele sfinţilor. Nu cunoşteam pe atunci anatomia, dar copiam modelele corespunzător. Cu nişte bani obţinuţi din vânzarea unui pământ, mi-am cumpărat cartoane şi culori ...fără profesor... o adevărată zăpăceală... pictam şi pe hârtie de desen cu terebentină... am pictat şi portrete". Această pasiune îl costă destul de scump, rămânând repetent în clasa a VII-a şi de ruşine, se mută la liceul din Sighet.

În textele rămase pictorul s-a oprit punctual la anotimpurile care în curgerea lor aveau fiecare farmecul şi bucuriile proprii. Primăvara era percepută ca anotimpul descătuşării. O mare parte a universului copilăriei se desfăşura pe malul apei. „Râul se umfla cu apă tulbure adusă de pe toate viroagele şi apoi cu lespezi de ghiaţă ... treceam peste ele de pe un mal pe celălalt. Ni se înfunda în apă câte un picior dar cu burta echilibram lespedea, apoi rapid pe alta. N-am păţit niciodată nimic." Buchetele pictate de atâtea ori, sunt defapt culese în copilăria însorită cu zile de primăvară: ghiocei, brânduşi, „cocoriţe ca nişte stele, având în centru un cerc galben de polen şi altul foarte discret cu roşu - sursa decorului mânecuţelor largi ale prietenilor mei de joacă". „Răchitele au început să scoată puf de mâţişoare, iarba se făcea catifea pentru tălpile desculţe ... gâzele zburau bete de lumină, fericire ..."

Vara era anotimpul cel mai iubit, trăit fără nici o grijă, prin livezile care, vrând nevrând, păzite sau mai puţin, erau ale tuturor, mai ales ale copiilor. Şi marea bucurie a apei. „Vara la scaldă. Am învăţat înotul nici nu ştiu când , ca mormolocii – Unde-s turcii ? – În fundul genunii – salt şi bâldâbâc în fundul verzui al apei"

Copii la scăldat

Copii la Tur

Nu va rezista niciodată plăcerii de a se scălda. Ajuns elev la liceul din Sighet, deşi atenționat de posibilitatea de a fi acoperit de buştenii de pe Tisa, nu rezistă tentației scăldatului.

Toamna „păşteam vitele, mâncam cartofi fripți în jăratec, făceam pipe din teci de floarea soarelui, lingeam bețe oțetite băgate în furnicare..." Toamna era şi a porumbelelor, a cornițelor, a nucilor: „Noi aveam o mulțime de nuci mari. Mama mă scula dimineața să-i păzesc."

Iarna „bărbații erau la cărat de gunoi, dar copii şi femeile stăteau după cuptior la căldură". Iarna este anotimpul pe care şi-l aminteşte foarte colorat de şirul sărbătorilor şi de postul dinaintea lor. „... nu ştiu în care an mi s-a întâmplat să fug desculț în vecini, ca să pot merge cu ceilalți copii a <<corinda>>. Am încălțat şi eu nişte opinci dar n-aveam straiță pentru coci, colaci, mere şi nuci".

Aflăm din cele două caiete obiceiurile locului de sărbătorile mari ale anului. Paştele: „la biserică, pe fețe de masă care mai de care mai brodate şi pe ştergări, pasca, mielul, găinile, ouăle roşii aşteptau sfințirea ... fuga feciorilor cu cămeşile albe, largi, fluturând, cu bucatele în spinare, pentru că se zicea că cine ajungea mai repede cu pasca acasă, acela se va îmbogăți ... obiceiuri stăvechi ca bucoavnele cu majuscule înflorite cu orange, cu picături de ceară, cu răbdări din post şi cu speranță în zilele albe ale primăverii ... şi apoi începea ospățul cu tihnă şi cu evlavie".

Vara aducea alte sărbători cu cântările lor specifice: "O Sân' Petru, o Sân' Pavel, Mari domni sunteți! ... unul în fruntea procesiunii dicta textul iar poporimea le cânta în cor unison. Era impresionant să asculți slavele şi tânguielile, fiecare cerând ajutorul lui Dumnezeu pe glasul lui. Copil fiind căscam gura. Multe femei şi fete m-au sărutat şi-mi dădeau gogoşi îndulcite cu miere din traistele pe care le purtau în spinare"[11].

„Tata mă lua câteodată în strană la biserică ... în naos stăteau în față bărbații cu feciorii lor, iar bătrânii în bănci. Toți aveau părul retezat de la frunte la ceafă[12], uns şi frumos pieptănat. În pronaos stăteau femeile gătite şi mirosind a busuioc. Mai era şi un balcon pentru corul pe care preotul se străduia să-l înființeze, fapt care i-a reuşit, cu toate că oşanul e pornit mai mult spre țâpuritură". Alături de sărbători sunt surprinse obiceiuri ale locului: la înmormânterea mamei „la sfârşit mătuşa mamii-bătrâne m-a prins de cei doi umeri şi m-a lovit cu spatele de uşă de trei ori. Ca prin farmec mi-am

---

[11] Pictorul face referire la procesiunile de la vechea şi renumita mănăstire a Bixadului, de care îl leagă o mulțime de aventuri ale copilăriei, la care sute de ani, venea în pelerinaj popor de la zeci şi sute de kilometri.

[12] Face o asociere interesantă referitoare la tunsoarea oşanului: "părul retezat ca în tablourile lui Boticelli"

revenit la realitate", după paşte „dezlegarea la danț se făcea abia în Duminica Tomii", răscumpărarea copilului pe fereastră în familiile în care copiii nu rămâneau în viață.

Caietele sunt amintiri din copilăria şi începutul adolescenței pictorului Ion Țânțaş, dar ele sunt chiar o mică monografie a Oaşului, autorul lor surprinzând permanent elemente de individualizare ale acestui spațiu, acest lucru fiind favorizat şi de faptul că l-a colindat şi cunoştea bine aproape toate satele[13]. Celelalte locuri, în care îl poartă aventura vieții, vor fi permanent percepute ca nişte alienări ale spațiului prim.

Textul, deşi de multe ori stângaci, dar de o sinceritate aproape dureroasă, emană marea bucurie a unei copilării fără griji, în care chiar pierderea părinților, provoacă doar o mai accentuată sinuozitate a destinului, viața continuând, ajutată de comunitate, „atmosfera plină de mişcare ne îmbăta de fericire", o copilărie cu evenimente uneori vesele şi alteori triste, colorată de un univers fabulos, populat de prieteni, vecini, colegi, personaje pestrițe şi întâmplări şi o natură ce îmbracă grandios acest univers în care copilul se simte în siguranță. Aici va avea rădăcina, în veci, axa lumii, pentru el. O poveste a amintirii scrisă după povestea pictată atât de credincios, mărturisită prin artă, zeci de ani.

Browsing the notebook with memories of Ion Țânțaş painter at 100 years anniversary from his birth

Abstract

Ion Țânțaş was a painter born in a northwestern region of Romania called Tara Oasului (Land of Oas), a place where a very valuable folk culture has been persevered. After having shared the story of his childhood in this magnificent place through his art, as painted narrative, in old age he jotted down these memories in two memoir journals. These journals are in the archives of the Satu Mare county museum, and were donated by the painter's brother after the painter's passing. In these journals, the painter tells of his happy childhood, his parents, of friends and neighbors, of school as well as of the wonderful customs of Oas. These memories are the themes of the works Ion Țânțaş painted throughout his lifetime. The year 2009 marks the 100-year anniversary of the painter's birth.

[13] Multe referiri face la satul Bixad, unde pictorul a avut o soră măritată, dar care a murit în primul an de căsătorie. "Bixădenii sunt cam izolați în Oaş. Ei au industrii de sumane, ..., poartă clopul pe ceafă lăsând părul pe frunte să încadreze armonios fața, joacă mai frumos ca în alte sate, sunt mai temperamentali. Pe lângă danț au şi o vorbă dulce ca un cântec de frunză ... se mai păstrează aici de exemplu cuvântul **BLEM**- adică haide, probabil prescurtarea de la latinecul „ambhlamus"."

RESTAURAEA, CONSERVAREA ŞI INVESTIGAREA PATRIMONIULUI CULTURAL

Restaurarea unei mese tărăneşti

Radu Ovidiu Ardelean

Descriere

Masa este un obiect etnografic de folosinţa casnică şi reprezintă cu precădere zona etnografică Oaş. Este confecţionată din lemn de stejar şi fag. Are patru picioare cioplite cu barda pe care au fost crestate incizii ornamentale. Prezintă două niveluri legate de un şorţ din scânduri de fag cioplite şi deasemenea decorate cu incizii. Blatul mesei este format din trei scânduri de stejar cusute între ele cu cepuri din lemn pe două leţuri care au şi rolul de opritoare la marginile de dedesubtul blatului. Şorţul mesei şi blatul interior (fundul) formează un locaş folosit pentru păstrarea diverselor obiecte casnice, folositoare în gospodarie.

Diagnostic

Obiectul a suferit o deteriorare accentuată datorată modului de păstrare în timp îndelungat în condiţii dăunătoare materialului lemnos din care este în totalitate constituit. Prezintă crăpături datorate fenomenului de umflare şi contragere apărut din cauza variaţiilor mari a umiditaţii relative din mediul în care a fost păstrat.

Umididatea şi temperaturile la care a fost supus de-a lungul timpului au favorizat şi apariţia atacurilor superficiale de fungi care au dus la distrugeri pe suprafaţa lemnului prin deteriorări ale fibrei lemnoase.

Au afectat grav structura fibrei şi atacurile masive ale insectelor xilofage necombătute perioade mari de timp.

Cel mai important factor de deteriorare a obiectului a fost constituit însă de acţiunea umană nepotrivită asupra lui. Obiectul prezintă rupturi însemnate dintre care cea mai vizibilă este cea care a dus la pierderea unuia din picioare dar lipseau şi părţi de material lemnos ale celorlalte elemente componente. Picioarele sunt dealtfel cele mai solicitate părţi ale obiectului.

Şi blatul inferior, compus din două scânduri îmbinate, avea o jumătate din materialul component lipsă.

Expunerea îndelungată la acţiunea luminii solare a dus şi la decolorarea intensă pe suprafeţe mari astfel încât cromatica obiectului a avut de suferit în ansamblul ei.

La finalul observaţiilor mai menţionez şi straturile de impurităţi depuse pe suprafeţele obiectului de-a lungul timpului.

Restaurarea

Pentru început am îndepărtat straturile de depuneri de impurităţi şi straturile superficiale de fungi cu perii dure, apoi cu cârpe îmbibate în soluţii alcoolice.

A urmat tratamentul împotriva insectelor xilofage aplicat prin injectarea în orificiile de zbor a soluţiei de Sadolin şi pensularea pe toată suprafaţa obiectului cu aceeaşi soluţie ca acţiune cu rol preventiv.

La capitolul reconstruire am refăcut partea lipsă a fundului şi am fixat-o la loc prin îmbinarea cu elementul existent şi cu cepuri mărunte pentru a-i asigura stabilitatea.

Pentru refacerea stabilităţii fizice a obiectului am confecţionat şi un segment a piciorului lipsă adaugându-l prin lipire cu clei animal şi cu ajutorul unor cepuri, părţii sănătoase, curăţate şi pregătite anterior acestei operaţiuni.

Celelalte picioare, având lungimi diferite deşi nu atât de afectate ca şi cel care lipsea complet, au trebuit să fie deasemenea adăugate, cu lemn din aceeaşi specie şi respectându-se direcţia fibrei lemnoase, obţinând astfel o stabilitate satisfăcătoare în plan a picioarelor.

După aceste adăugiri am şlefuit locurile de îmbinare şi am refăcut inciziile ornamentale în prelungirea celor existente astfel ca ele să constituie un întreg.

A urmat astuparea orificiilor de zbor a insectelor xilofage cu baton de ceară de albine colorată, chituirea crăpăturilor şi a rupturilor şi şlefuirea suprafeţelor chituite.

În final am integrat cromatic cu baiț de lemn și am aplicat un strat de ceară pentru protecția ulterioară a lemnului.

The restoration of a wood peasant table

Abstract

In this paper we presented the principal steps for the restoration of a wood table, characteristic for the Oaş regions. Before the restoration process, the ethnographical object presented a few degradations as expansions cracks which were determined by the environment humidity. Those conditions helped the spoiling actions of bacteria.

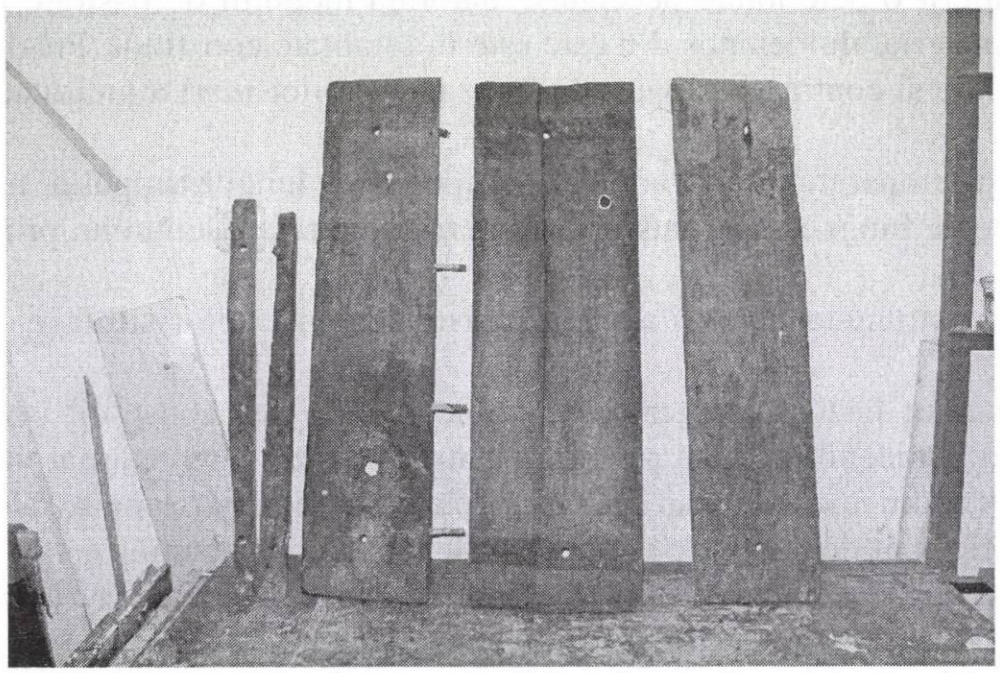

Blatul înainte de restaurare

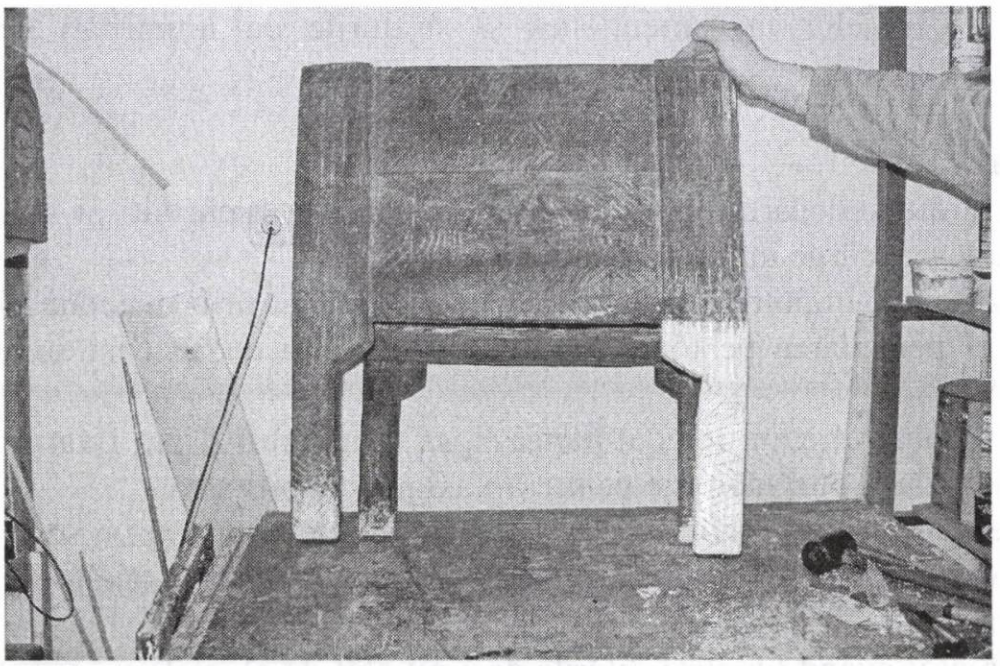

Masa în timpul restaurării, după efectuarea completărilor

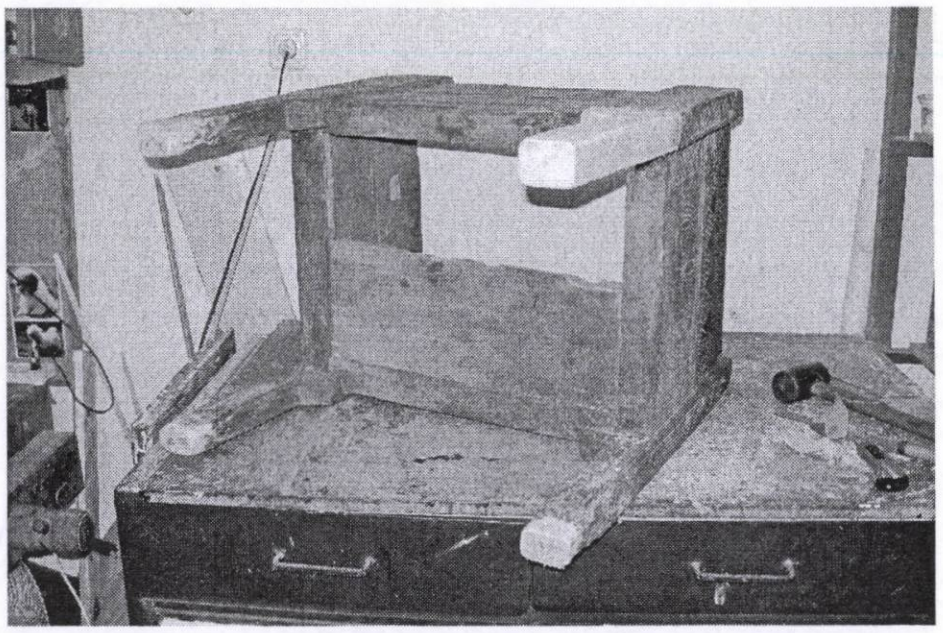

Fundul descompletat

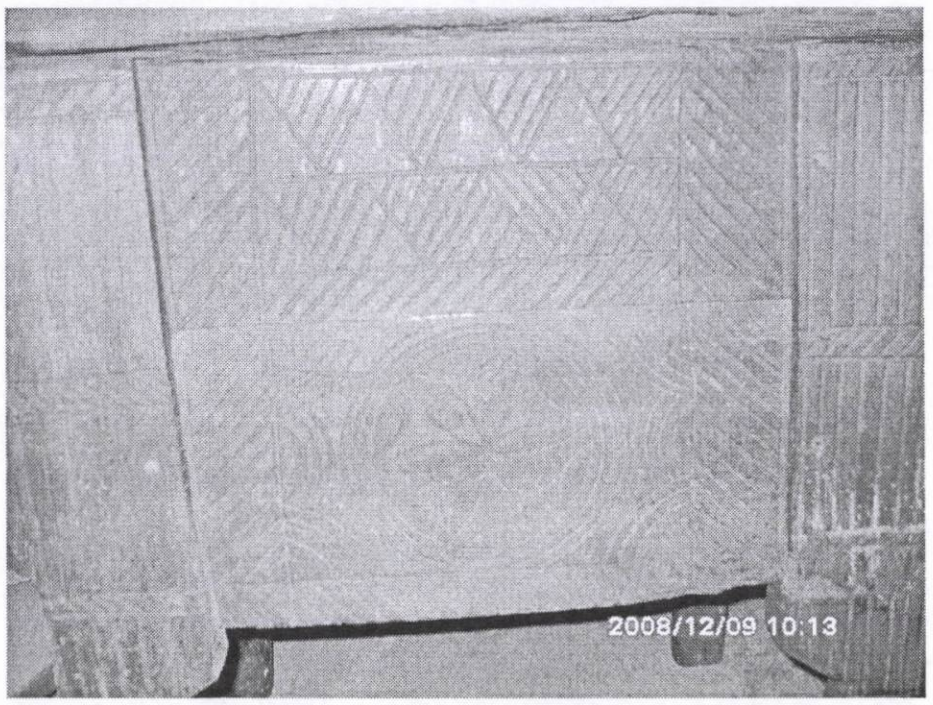

După refacerea inciziilor şi integrarea cromatică

Masa după restaurare

Restaurarea unei lăzi de breaslă a cizmarilor

Baltoş Ioan

Obiectul datează din anul 1773 este confecționat din lemn de tei cu închizători de fier, folosite pentru depozitarea actelor şi a banilor, lada având pe cele două laturi două mânere din fier forjat. Obiectul aparține Muzeului Județean Satu Mare.

Obiectul este compus din corpul lăzii şi capacul confecționat din lemn de tei profilat pe înălțime.

La primele analize a ieşit în evidență starea precară de conservare având urme de atac xilofag şi fungi. În timpul restaurării obiectului am constatat că este acoperit cu 7 straturi de vopsea, aplicate prin pensulare şi la fiecare strat este datat anul şi un nume de persoană.

Am început restaurarea obiectului prin demontarea feroneriei şi curățirea cu o soluție de toluen diluat 25% şi atunci am observat că lada a fost vopsită de mai multe ori. Pentru înlăturarea primului strat de vopsea am folosit o suflantă de aer fierbinte desprinzând stratul de vopsea cu un şpaclu. La penultimul strat de vopsea am găsit o inscripție executată cu vopsea albă pe un fond gălbui iar la îndepărtarea ultimului strat am găsit datarea anului 1773 pirogravată.

Consolidarea stratului lemnos s-a făcut prin injectare de Sadolin iar părțile defibrate le-am astupat topind Covidez (ceară de albine în amestec cu colofoniu). Elementele lipsă a capacului au fost refăcute prin sculptare şi integrare (încleiere). Feroneria a fost restaurată de colegul de la restaurare metal. După restaurarea ei aceasta a fost remontată. Am integrat cromatic şi pe suprafața obiectului am finisat cu şelac. Inscripțiile succesive le-am conservat cu un verni. Pe suprafața lemnoasă din interiorul obiectului am pensulat un strat de ceara de albine pentru conservare.

The restoration of a crate of shoemaker guild

Abstract

We wonted to describe the principal steps for the restoration of a crate of shoemaker guild. This object is from the 18th century, more exactly from 1773. It is made by linden wood with three iron latches. The crate needed a few restorations activities because it was spoiled by the bacteria, mechanical factors and human action.

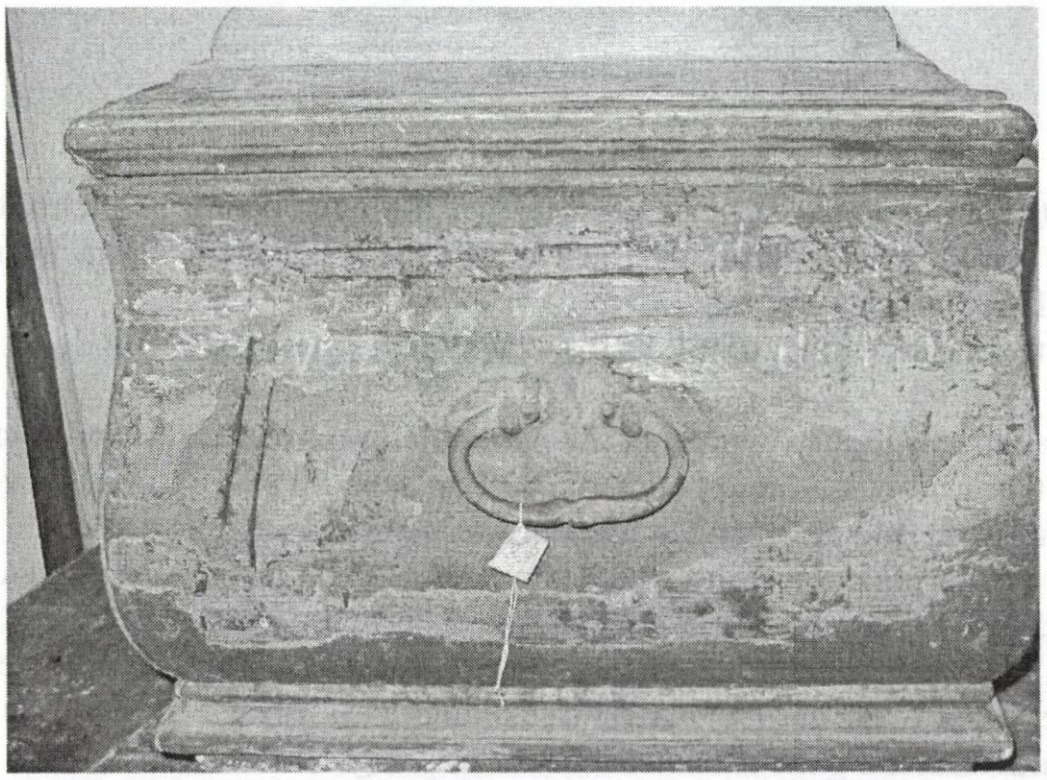

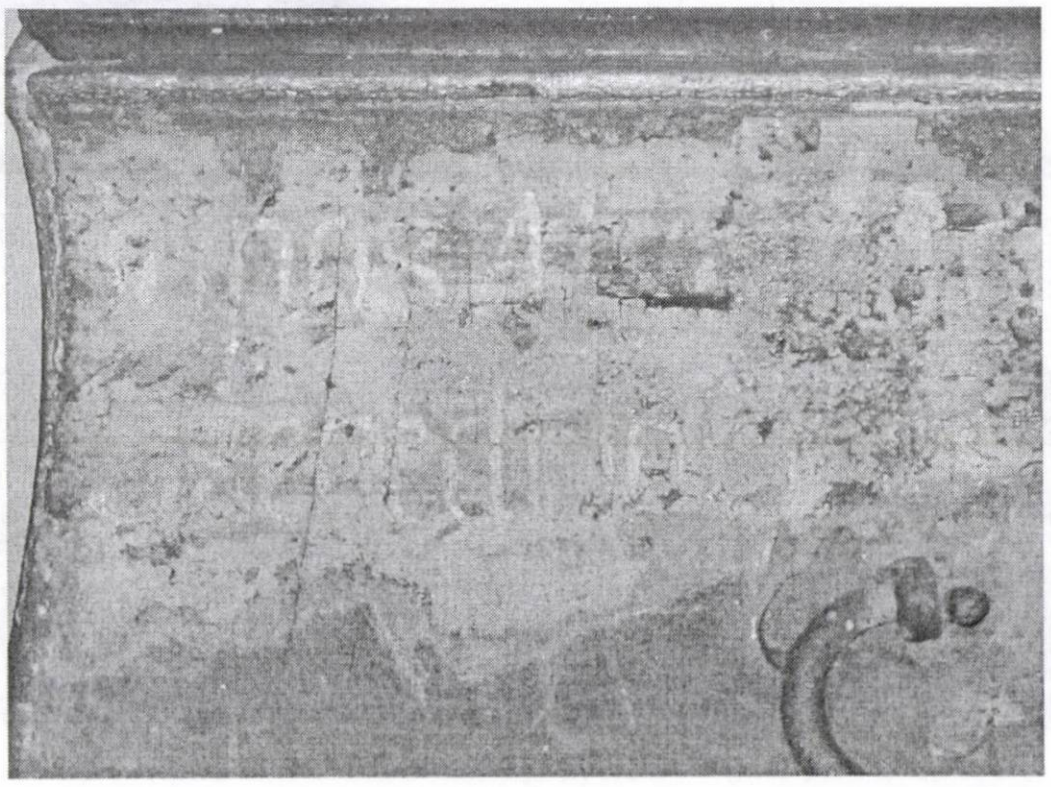

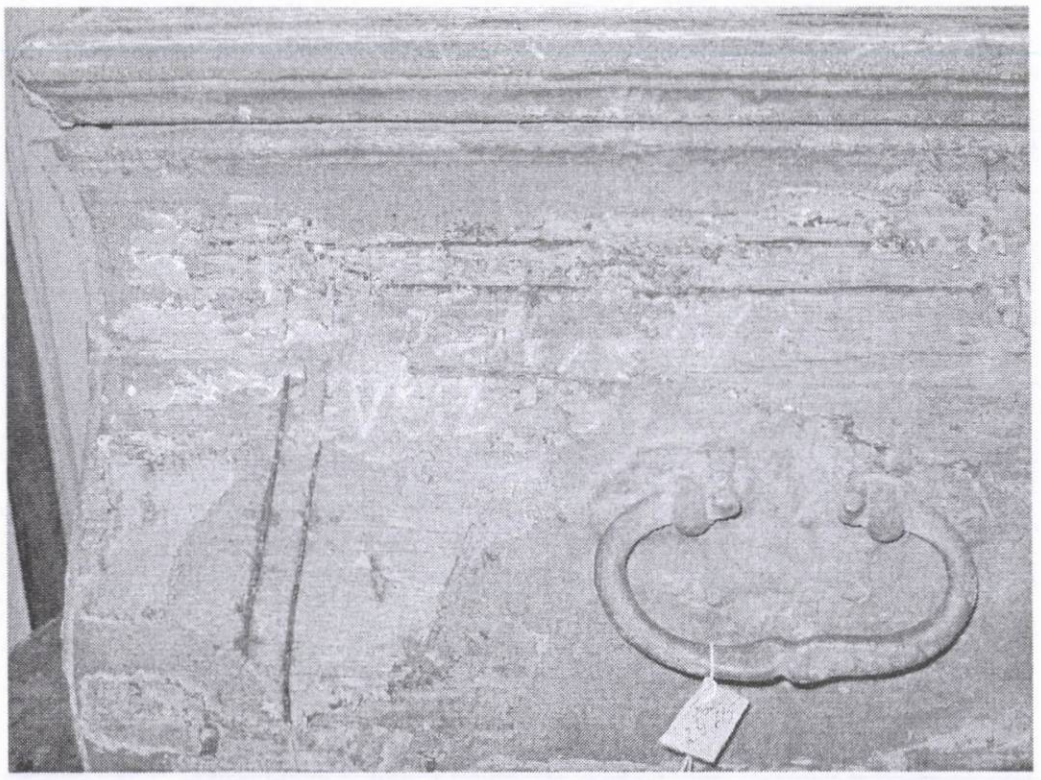

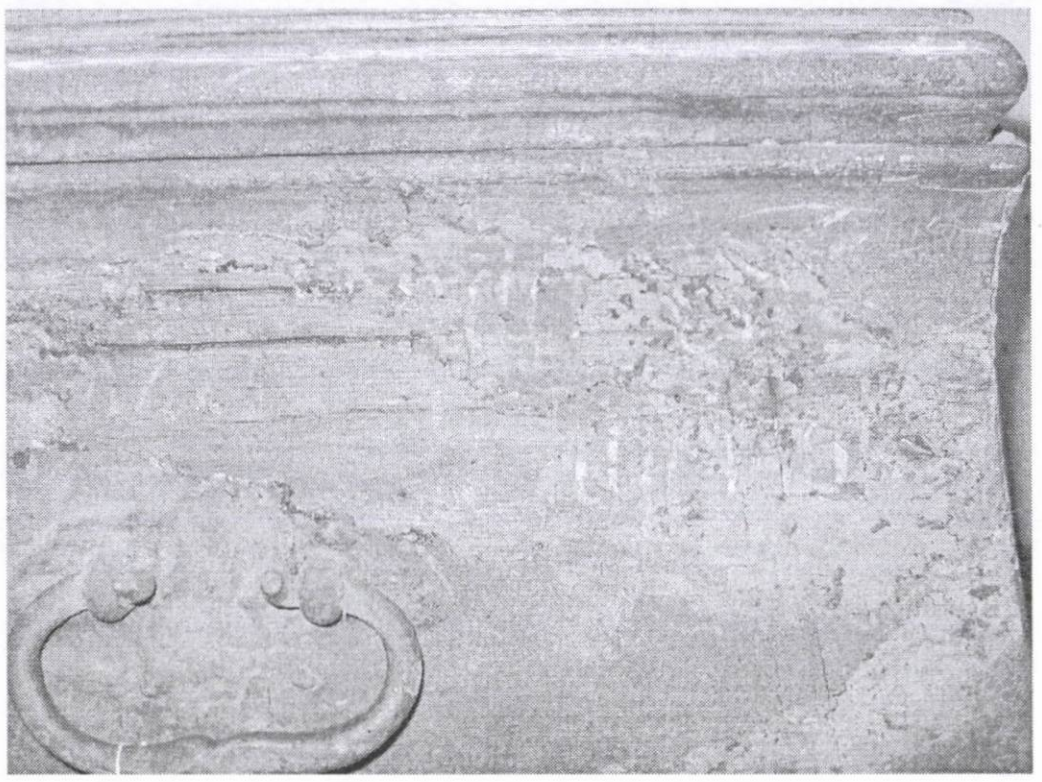

Restaurarea unei icoane pe lemn aparţinând bisericii de lemn din Soconzel

Cristina Busuioc

Biserica „Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril" din Soconzel, judeţul Satu Mare a fost construită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, date furnizate de inscripţia de pe un scaun din lemn aflat în interiorul bisericii pe care apare data de 1795. Biserica este aşezată pe un deal, la marginea cimitirului din localitate, şi domină localitatea prin poziţia şi arhitectura ei.

Iconostasul bisericii din Soconzel este compact şi desparte naosul de altar. Acesta este pictat iar icoanele împărăteşti sunt pictate separat pe suport de lemn cu rame şi ataşat acestuia. Pe iconostas, în partea dreaptă, se află inscripţia: "Arhanghel Mihail, icoane ce s-au făcut în coloare de Arhistir Mihail".

Icoanele împărăteşti sunt în curs de restaurare, în lucrarea de faţă voi prezenta detalii despre restaurarea icoanei Sfântul Nicolae.

Dimensiunile icoanei sunt 73 cm. x 60 cm. x 8,5 cm., blatul icoanei este alcătuit din două bucăţi îmbinate, în prezent apar fisuri în cele două blaturi, ele fiind îmbinate cu fâşii de pânză. (Vezi foto 2).

Starea de conservare a icoanei este destul de slabă, pelicula de culoare din stratul pictural este pierdută pe o suprafaţă de cca 15% iar desprinderile şi slaba aderenţă apare la toată suprafaţa icoanei.

Lemnul ca suport este foarte uscat, el şi-a pierdut calităţile şi astfel devine foarte friabil. La acest lucru a contribuit şi atacul de insecte xilofage (cariile).

Prima operaţie de conservare a fost consolidarea temporară cu foiţă japoneză şi soluţie de clei de peşte în concentraţie 4% prin pensulare pe întreaga suprafaţă a icoanei. (Vezi foto 3.)

Verso-ul icoanei a fost pensulat cu soluţie sadolin pentru tratarea lemnului împotriva insectelor xilofage, au fost extrase traversele prinse cu cepuri de lemn şi cuie metalice. S-au făcut completări cu straifuri de lemn în fisurile din blatul de lemn pe spatele icoanei iar pe faţa pictată acolo unde de fapt şi lipsea stratul pictural s-au aşezat câlţi înmuiaţi în clei. (Vezi foto 4.)

Completările în lacunele din lemn s-au făcut cu chit de clei de peşte şi praf de lemn, apoi cu chit din praf de cretă şi soluţie de clei de peşte. Au fost de asemenea extrase traversele cu scopul de a fi consolidate şi tratate împotriva atacului de insecte xilofage.

Consolidarea stratului pictural s-a făcut atât la rece cât şi la cald cu alternări de presă rece şi caldă. Lacunele din stratul pictural au fost degresate şi apoi în straturi succesive s-a refăcut stratul de grund la nivelul celui original. Chitul a fost şlefuit şi s-a făcut hidratarea şi îngrăşarea lui cu soluţie de gălbenuş de ou 4:1 în apă cu conservant.

Integrarea cromatică s-a făcut cu culori de apă şi gălbenuş de ou în tehnica *„tratteggio"*. (Vezi foto 5.)

The restoration of a wodden ikon that belongs to the wodden church from Soconzel

Abstract

The article presents the problems occurred during the restoration of an wodden ikon with many degradation problems like breaks in the material structure, loose of the painted layer, finally with a bad conservation.

foto1. - fotografie făcută de sus spre iconostasul bisericii-

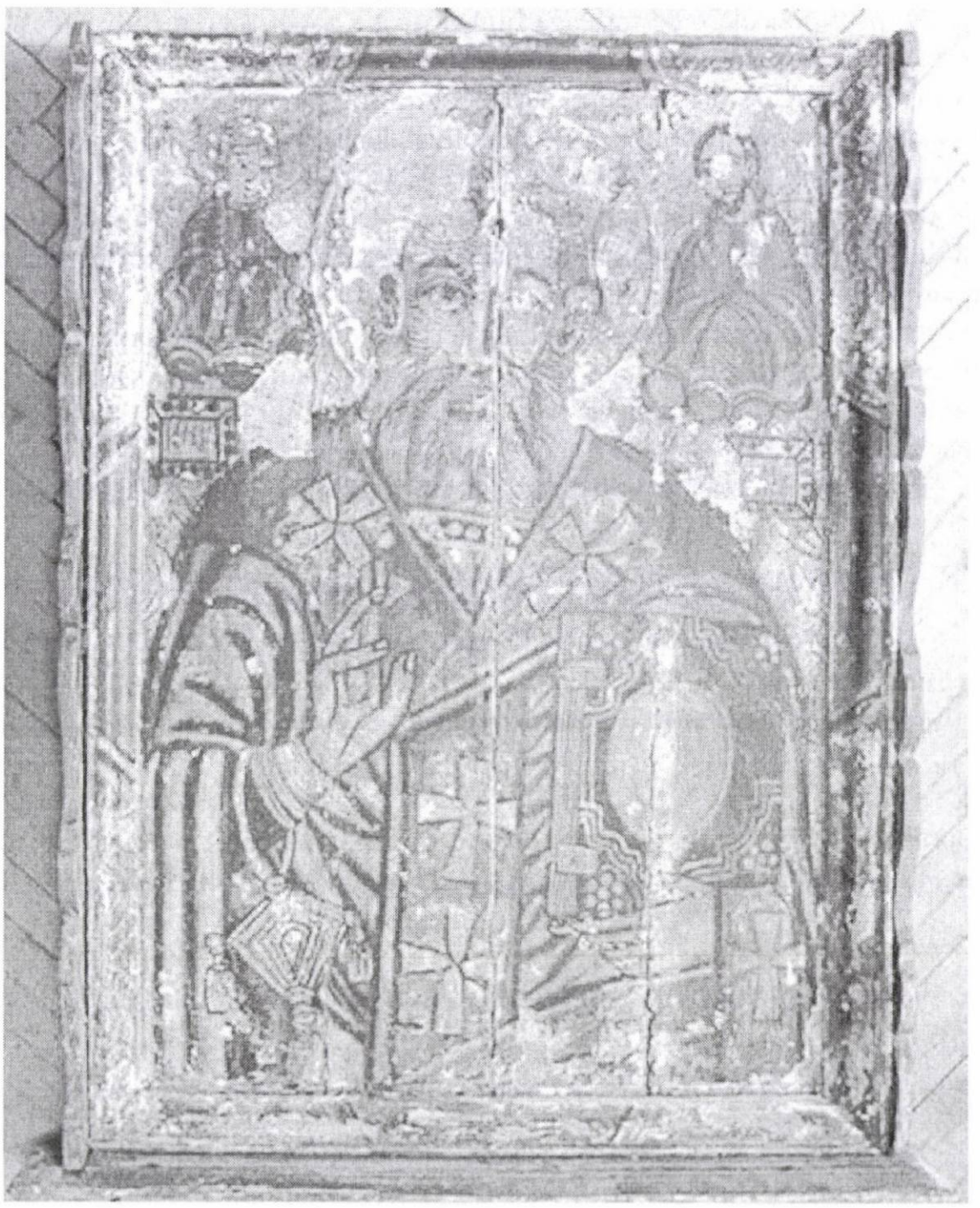

foto 2. -icoana Sf. Nicolae-

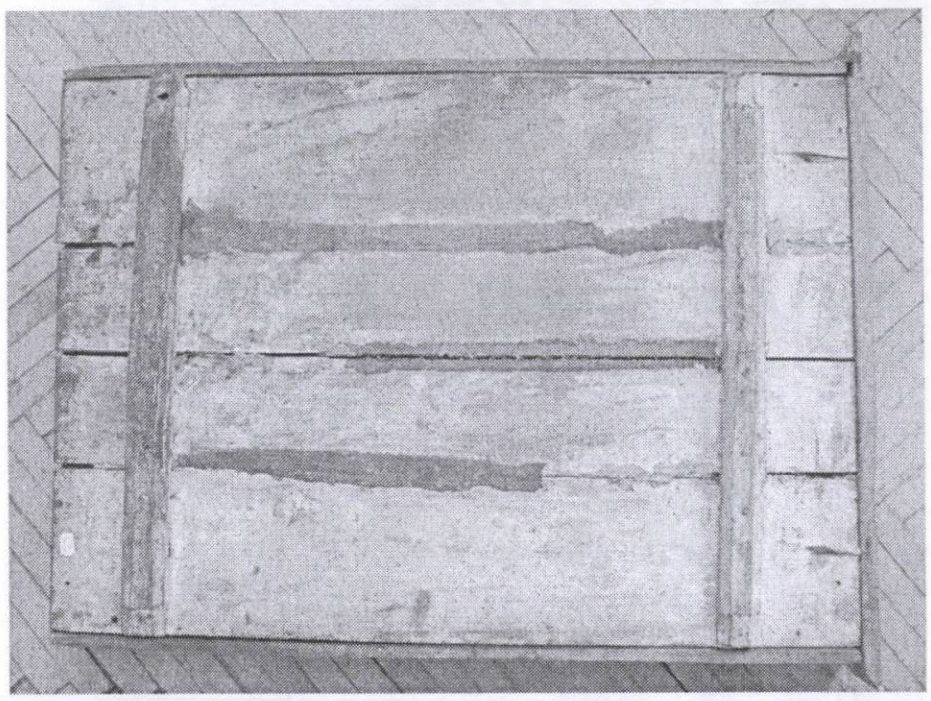

- verso-ul icoanei-

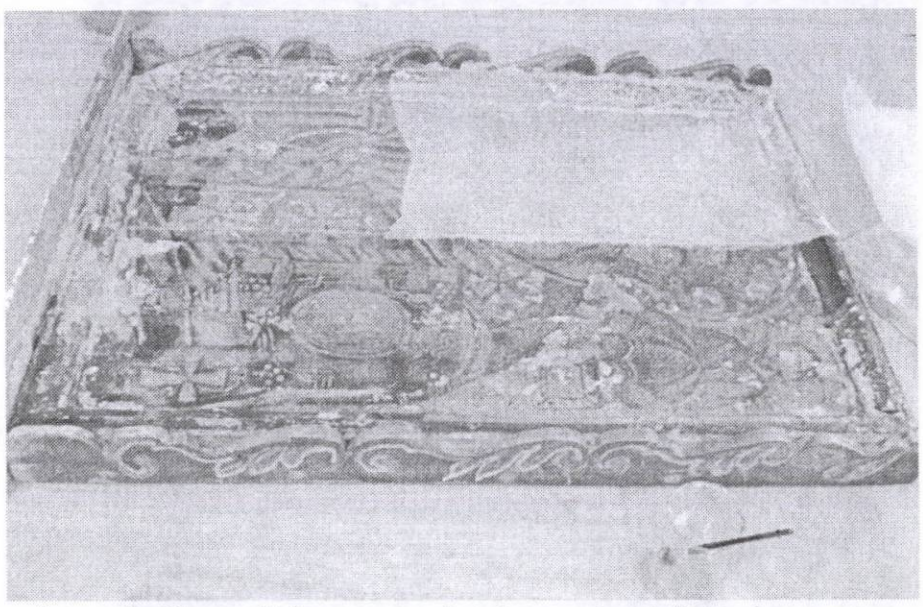

foto. 3- Consolidarea cu clei de peste si foita japoneza

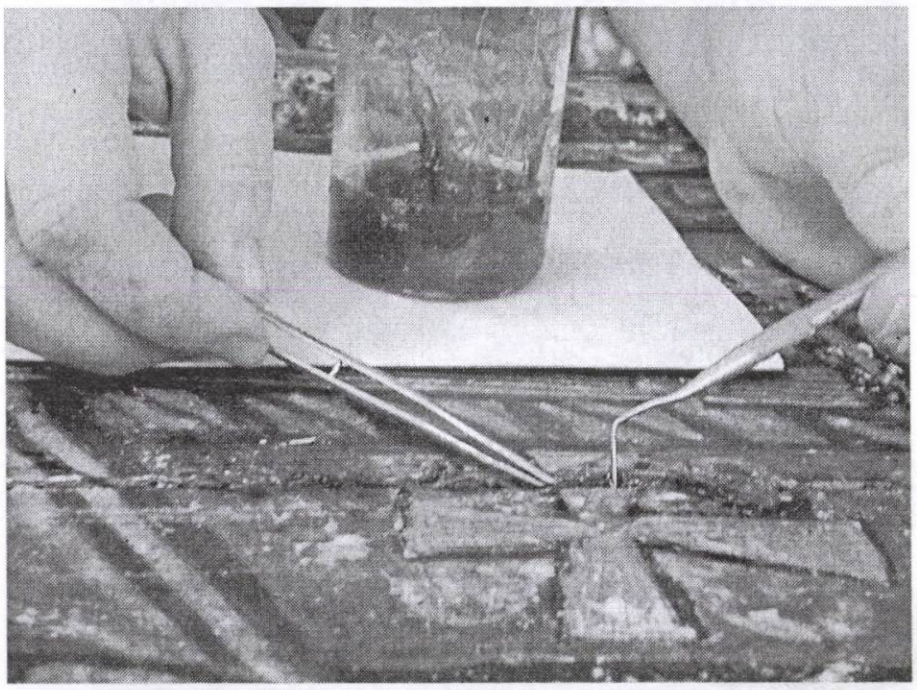

foto 4. Completarea fisurilor cu umplutură de câlți înmuiați în clei de peşte.

foto 5. In timpul integrării cromatice

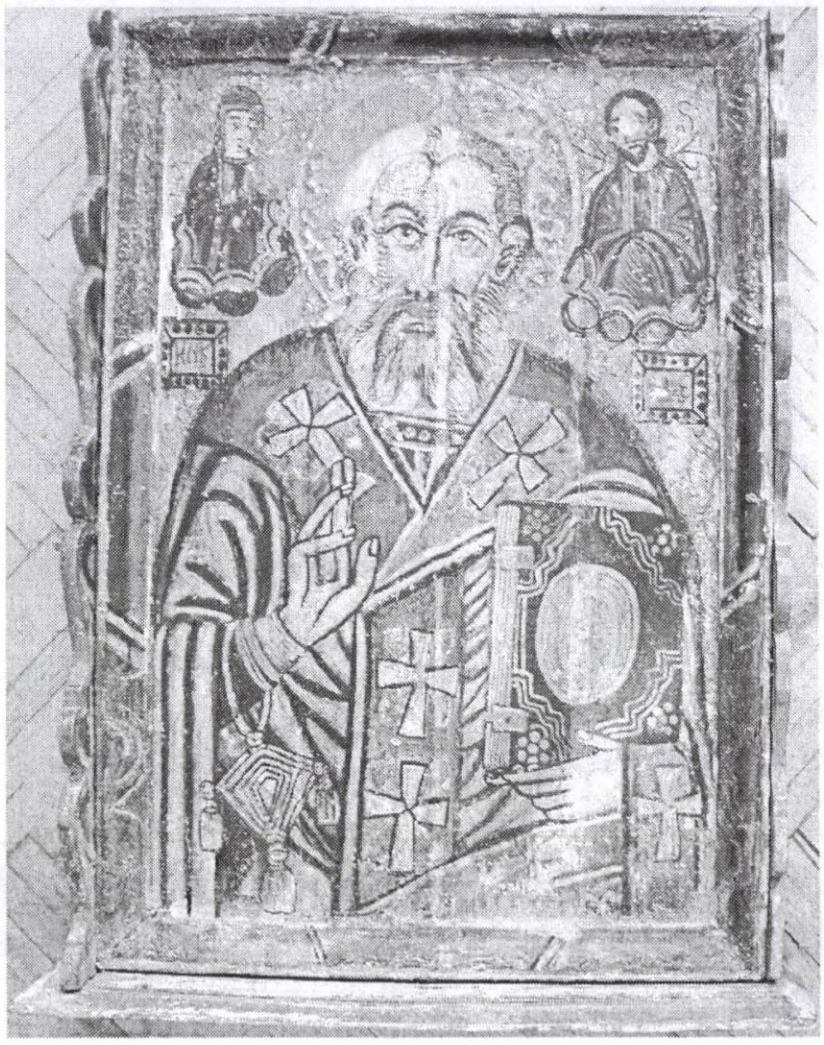

Restaurarea unui sfeşnic de argint

Dinu Capotescu

Descriere

Subiectul acestei lucrări îl constituie un sfeşnic de argint din prima jumătate a secolului al XX-lea, obiect confecționat într-un atelier austro-ungar.

Sfeşnicul este compus dintr-o suită de trei elemente dispuse pe verticală:

- Talpa semisferică ornamentată cu motive decorative vegetale realizate prin incizie, se sprijină pe patru picioare în chip de cap de leu-mască baroc.
- Se continuă cu un element tronconic decorat cu motive vegetale incizate.
- Partea superioară este un element cilindric în care se aşează lumânarea. Tot ansamblul are 35 de cm. înălțime şi 19,5 cm. diametru la bază.

Diagnostic:

La începerea operațiunilor de restaurare sfeşnicul era rupt, era constituit din două fragmente, acesta prezintă produşi de coroziune specifici materialulului din care este confecționat adică argint, precum şi depuneri organice. Cele două componente au suferit de asemenea şi puternice deformări mecanice. (foto 1 si foto 2)

Procedeu de restaurare

Restaurarea obiectului s-a făcut în mai multe etape.

În primul rând obiectul a fost spălat şi curățat superficial cu lână de oțel. A urmat o curățare chimică în soluție de acid formic 10-15 %. Neutralizarea s-a făcut în apă distilată şi uscarea în alcool etilic.

Pentru înlăturarea deformărilor s-a folosit instrumentar adecvat adică pansoane de diferite forme şi profiluri din lemn şi cupru.

Pentru a evita tensionarea materialului – se ştie că prin batere tabla se întinde –această operație s-a făcut prin presare.

Suprafețele de îmbinare a celor două componente fiind degresate am trecut la lipirea lor prin cositorire.

În ultima fază obiectul a fost finisat şi şlefuit cu pânze abrazive foarte fine. Conservarea finală s-a făcut cu nitrolac incolor. (Foto 3 şi foto 4)

The restoration of a silver candelstick

Abstract

The silver candelstick is from the first half of the 20th century, being made in a ostrich workshop. It needed a few restorations activities because it was spoiled by mechanical factors and human action, being broken in two pieces with evidently mechanical deformations.

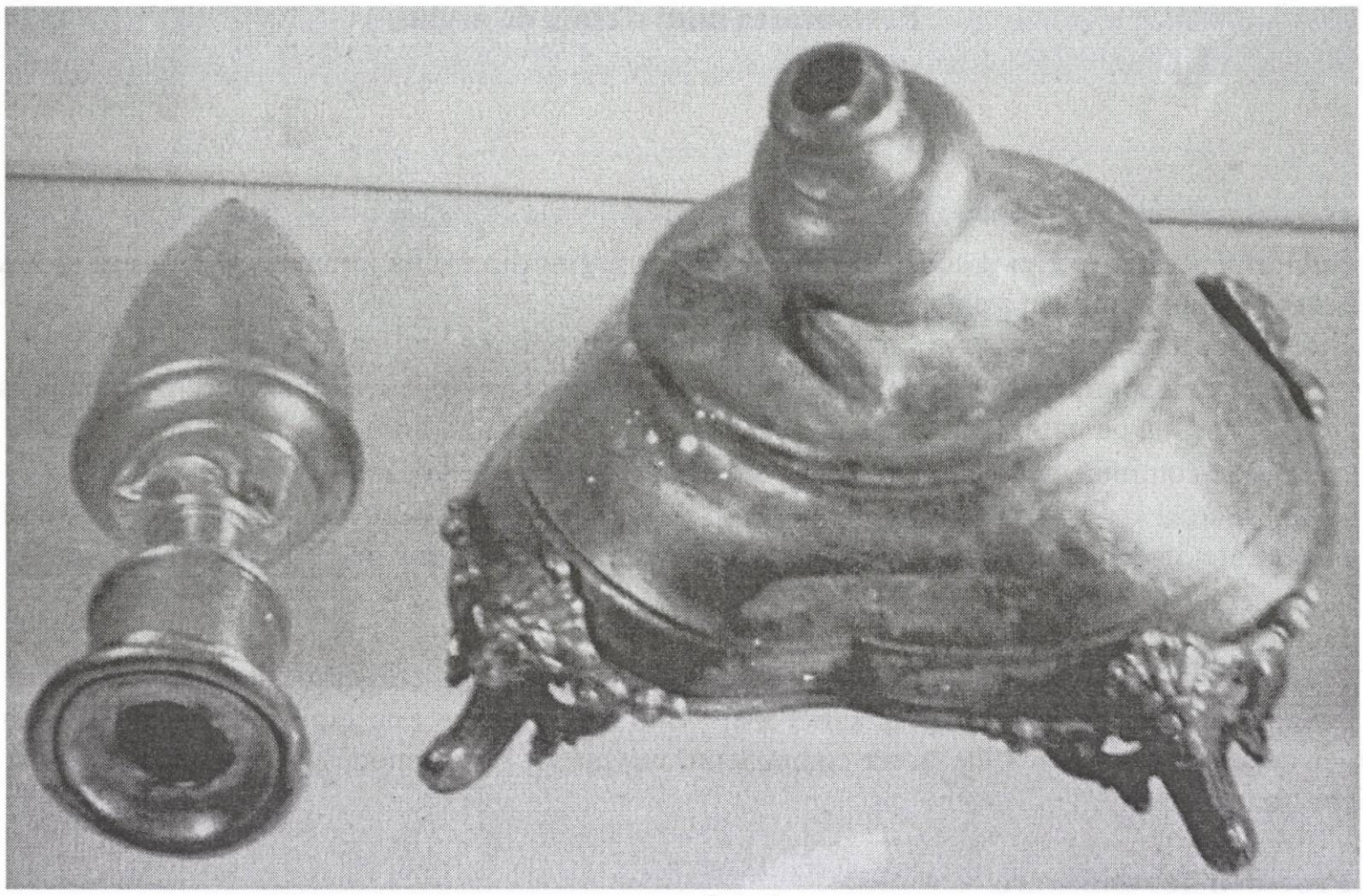

foto 1

foto 2

foto 3 după restaurare

foto 4 detaliu după restaurare

Restaurarea tezaurului monetar de la Tămăşeni

Cobusceanu Roxana

Pe hotarul localităţii Tămăşeni judeţul Satu Mare, cu ocazia unor lucrări agricole au fost găsite ascunse într-un vas ceramic un număr mare de monede.

La aducerea în laborator monedele prezentau depuneri grosiere de pământ din mediul de zacere, produşi de culoare verde deschis pulverulent şi verde închis precum şi faptul că erau lipite unele de altele formând conglomerate. Vasul în care s-au găsit a fost recuperat fragmentar şi este probabil o cahlă-oală.

Identificarea, punerea în evidenţă a eventualelor inscripţii şi aflarea exactă a numărului de monede este o cerinţă preliminară şi obligatorie. De-a lungul veacurilor după cum bine se ştie la fabricarea monedelor s-a folosit argintul. Însă, în stare pură acesta este un metal moale şi pentru a-i îmbunătăţi proprietăţile mecanice este aliat cu alte metale. Principalul element de aliere al argintului este cuprul (Cu), care în majoritatea cazurilor este răspunzător de dezvoltarea pe suprafaţa obiectelor a produşilor de coroziune specifici lui.

Aşadar monedele vechi din argint gasite în pământ furnizează exemple de degradări în funcţie de calitatea aliajului din care sunt confecţionate, de natura solului în care s-au găsit, de gradul de aerare al solului, porozitate, umiditate.

Procesul de coroziune al monedelor îngropate în sol este unul complex şi are loc ca urmare a acţiunii agresive a componentelor solului cu suprafaţa metalică (oxigen, apa, acizi). Astfel procesul de coroziune începe prin acţiunea oxigenului din sol asupra argintului cu formare de Ag_2O: cationii de Ag mişcându-se de la faza metalică prin cea de oxid la interfaţa oxid-sol. La contactul dintre Ag şi S (ionii S prezenţi în sol sub forma de H_2S) se formează Ag_2S de culoare neagră insolubilă. De cele mai multe ori însă metalul rămas este cel care predomină iar crusta care se formează se datorează clorurii de argint cu aspect cornos. În timp crusta formată se amestecă cu produşii de coroziune ai cuprului prezent în aliaj, de culoare verde deschis (atacamit) şi care sunt strâns lipiţi unii de alţii formând conglomerate. Deci, cuprul din aliaj va fi oxidat de oxigenul prezent în sol, prin difuzia sa din interiorul aliajului spre exterior formând oxid de cupru (Cu_2O) de culoare brun roşcat şi care aderă foarte bine la suprafaţa metalului. Oxigenul prezent în sol în cantităţi considerabile determină transformarea oxidului cupros în oxid cupric de culoare neagră cu tendinţe de creştere în conformitate cu parametrii reţelei proprii şi nu cu cei ai reţelei metalice. Prezenţa ionilor OH, CO2, Cu prin dizolvare anodică şi ca urmare a interacţiunii lor reciproce duce la formarea carbonatului bazic de cupru. Prezenţa clorului în sol sub formă de HCl, acţionează asupra oxidului cupros prin dizolvarea sa sub formă de CuCl care în prezenţa apei duce la formarea clorurii bazice de cupru de culoare verde deschis (atacamit sau paratacamit), produşi ce se găsesc şi pe suprafaţa acestor monede.

Prima etapă în procesul de restaurare constă în înlăturarea depunerilor de pământ. Astfel monedele au fost aşezate pe o sită şi s-a trecut la spălarea lor sub jet de apă pînă la îndepărtarea completă a pământului. Fiind vorba de un număr foarte mare de monede, majoritatea lor au fost lipite unele de altele formând conglomerate; am optat pentru un tratament mixt de curăţare chimică şi mecanică. Curăţarea chimică s-a făcut cu o soluţie de acid formic concentraţie 5%, sub strictă supraveghere, intermediar s-au realizat perieri uşoare cu baton din fibră de sticlă pentru a angrena desprinderea produşilor de coroziune. Această metodă are avantajul că dizolvă produşii de coroziune ai cuprului din aliaj (de culoare verde cu aspect inestetic) fără a afecta argintul iar desfacerea conglomeratelor s-a realizat cu foarte mare uşurinţă. După încheierea tratamentului chimic, am trecut la următoarele faze ale procesului de restaurare, şi anume: neutralizare, uscare pe hârtie de filtru, finisare mecanică, degresare cu alcool etilic şi conservare (prin imersie în Paraloid B 72 în toluen).

Piesele acestui tezaur sunt emise în perioada care se încadrează între sfârşitul secolului al XV-lea şi primul deceniu al secolului al XVII-lea şi fac parte din seria acelora care sunt în gropate în nord-vestul României în perioada tulbure ce caracterizează acest interval. Prin numărul ridicat al pieselor,

1830 bucăți monede din argint, (denari, groşi), şi 4 bucăți din aur, tezaurul de la Tămăşeni oferă un izvor important în cercetarea circulației monetare precum şi pentru economia perioadei.

Bibliografie

H. J. Plenderleith, "*La conservation des antiquites et des d'art*" Paris 1966
J. Riederer, "*Restaurieren + restaures & bewahren preserver*" Goethe Institut 1960
I. Stambolov, "*Coroziunea şi conservarea antichităților şi obiectelor de artă metalice*"

The restoration of monetary treasures from Tămăşeni

Abstract

In 2003, in Tămăşeni village, was found a treasury of money that contains 1834 pieces. The restoration processes were made in the restoration laboratory and the most challenging faze was the removal of the corrosion. The treasury is important for the monetary circulation and the economic life of the time.

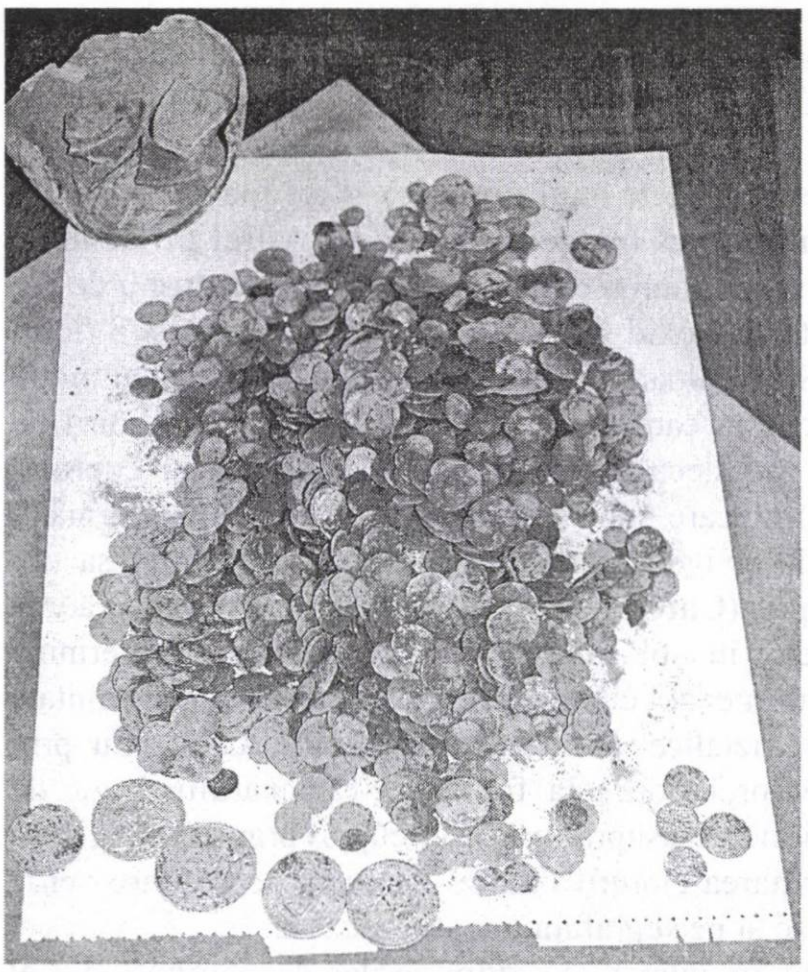

Înainte de restaurare

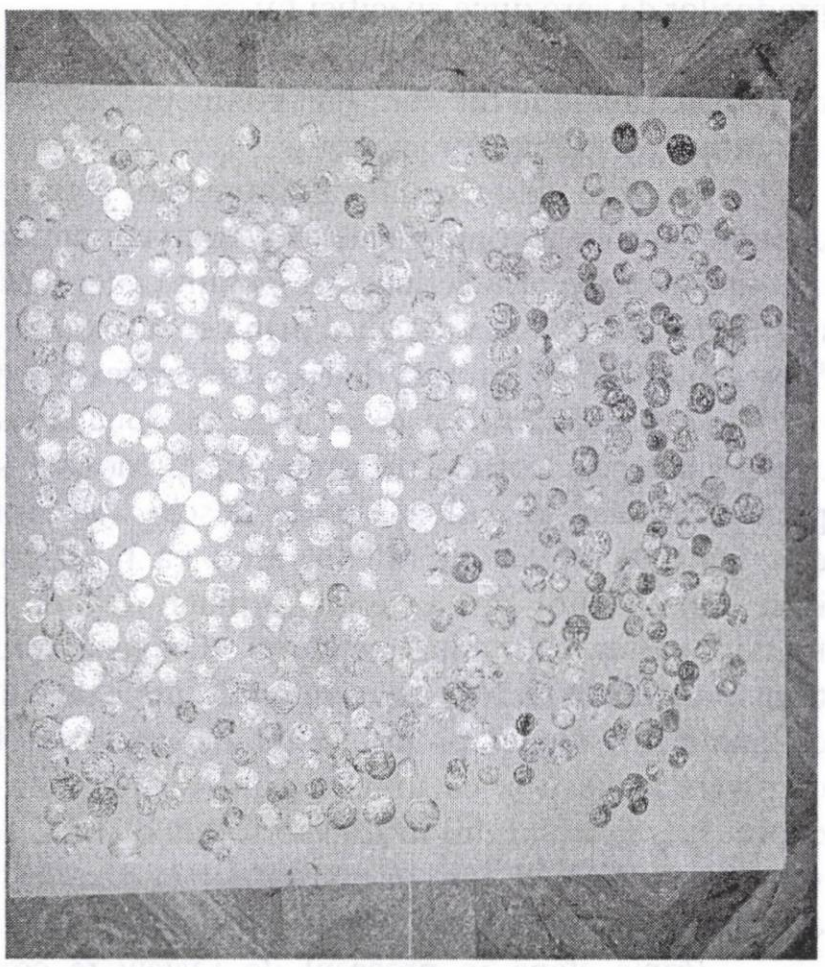

În timpul restaurării

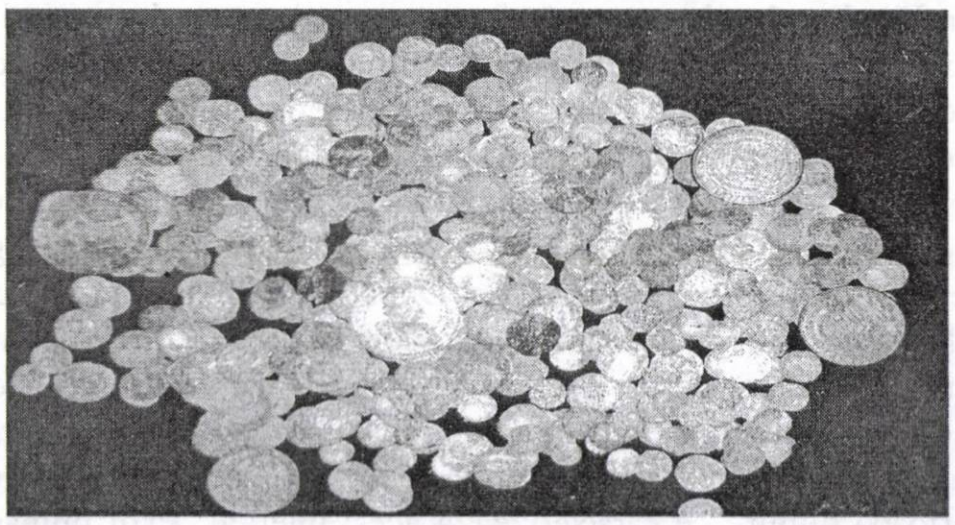

După restaurare

Conservarea patrimoniului industrial.
Mori din județul Satu Mare

Diana Kinces, Gheorghina Olariu

De la zdrobirea semințelor între două pietre, la moara sistematică de azi, omenirea a parcurs un drum lung, marcat prin numeroase etape de tranziție. Morăritul e menționat în țara noastră încă din 1247 în Diploma Cavalerilor Ioaniți, desigur sub forma morilor de apă ce sunt pomenite şi în documentele moldovene de la începutul secolului al XVI-lea[1].

Morile de apă au avut o mare dezvoltare în trecut, răspândirea lor fiind strâns legată de existența apelor repezi de munte care le furnizau forța necesară funcționării.

În secolul al XIX-lea morăritul era în floare. La începutul secolului al XX-lea se produc o serie de schimbări radicale. Apar morile cu aburi, cu care morile cu apă nu pot concura, ele fiind nevoite să fabrice produse secundare, şi astfel asistăm, încetul cu încetul, la căderea şi dispariția lor.

Morile folosind puterea vântului sau a apei şi într-o mai mică măsură cele industriale apărute începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea sunt cele mai caracteristice şi originale exemple de instalații tehnice populare.

Aceste mărturii valoroase ale patrimoniului industrial reprezintă un segment semnificativ al patrimoniului cultural național. Privatizări rapide, situația economică precară a proprietarilor, sau chiar perioadele de avânt economic reprezintă conjuncturi de natură să favorizeze demolări, casări, distrugeri rapide de patrimoniu valoros clasat sau încă nereperat. În aceeaşi categorie intră şi morile, indiferent de natura sau modul lor de funcționare.

Muzeul Județean Satu Mare a demarat la începutul anului 2008 un program pentru salvarea patrimoniului industrial de pe teritoriul județului Satu Mare propunându-şi într-o primă etapă identificarea, inventarierea, fotografierea şi realizarea de CD-uri, precum şi publicarea unor studii privind protejarea şi valorificarea acestui patrimoniu, urgențe de salvare, propuneri de clasare, pentru câteva obiective reprezentative pentru dezvoltarea industrială a județului Satu Mare.

Digitalizarea surselor de natură fotografică şi scrisă, includerea lor într-o bază de date, este eficientă ca mod de salvare a patrimoniului industrial mobil şi imobil aflat într-o stare precară de conservare, în condițiile atât ale unei explozii a pieței patrimoniului „invadate" de valori industriale produse uneori cu doar câteva decenii în urmă, cât şi ale pericolului distrugerii în contemporan a industriilor martor, depăşite tehnic şi considerate desuete.

Prin intermediul cercetărilor de teren realizate pe teritoriul județului Satu Mare până în prezent au fost identificate o serie de obiective industriale de o relativă importanță în vederea realizării unei evidențe cât mai precise a acestor categorii de bunuri culturale. Cea mare pondere o au morile. Acestea erau prezente în majoritatea comunelor, sau exista cel puțin o moară pentru mai multe sate. Astăzi cele mai multe dintre ele sunt neîntreținute şi părăsite, lăsate în paragină.

În trecut morile aveau o capacitate mai mică de producție şi erau în general construite în comun de mai multe rude sau vecini care puteau beneficia de produsele măcinate, fără a fi nevoiți să se deplaseze în localități vecine mai mult sau mai puțin apropiate pentru a-şi măcina cerealele necesare pentru alimentația lor sau a animalelor. Mai apoi apar morile construite de diferiți grofi sau conți care aveau resursele necesare întreținerii unor astfel de mori şi care deserveau întreaga comunitate de pe domeniul respectiv. Începând cu secolul al XX-lea şi în special spre mijlocul secolului încep să fie construite mori de o capacitate mult mai mare, mori care de cele mai multe ori se vor afla în proprietatea statului.

În mori se măcinau secară, orz, ovăz, porumb, grâu etc. Se putea scoate o singură varietate de făină. Orzul şi ovăzul erau râşnite pentru animale, pentru porci se măcina mai mărunt şi mai moale, ca să se poată prepara apoi o zeamă mai lăptoasă. Făina pentru pâine era măcinată după tăiatul (frecatul)

[1] Valentina Buşilă, G. Lazăr, *Câteva date noi cu privire la studiul morilor de vânt din Dobrogea* în „Anuarul comunicărilor de conservare şi restaurare", Bucureşti, 1964

pietrei. După făina pentru pâine se măcina porumbul. Boabele de măcinat trebuiau să fie uscate 40 – 50%. Erau cazuri când datorită umidității grăunțelor, pietrele de moară se lipieau şi moara se oprea.

Cea mai mare moară din județ din perioada comunistă a fost cea din orașul **Tășnad**, moară care azi nu mai funcționează, întreg sistemul şi toate utilajele fiind într-o stare de degradare avansată, devenind probabil în cel mai scurt timp neutilizabile şi materie primă pentru reciclare. Moara aparținea de Mobipan Satu Mare şi producea în medie 200 – 240 de tone/zi. Se întinde pe o suprafață de aproximativ 2 ha. O altă moară am găsit tot la Tăşnad, de data asta în stare de funcționare încă. Moara a fost construită cel mai probabil la începutul anilor 1900. Are grinzi metalice care sunt datate (GYOSGYOR 1897). Se numea Moara lui Zongoth şi de câțiva ani este din nou cunoscută în zonă şi funcționează sub acelaşi nume, fiind în proprietatea moştenitorilor celor care au înființat-o. La început moara funcționa cu cărbune şi acest lucru este demonstrat de cantitatea mare de cenuşă depozitată în grădina din spatele morii dar şi de acoperişul afumat exagerat în interior. Mai apoi a început să funcționeze cu motor. Utilajele cele mai vechi sunt cumpărate din Ungaria iar unele mai recente sunt fabricate în România. Utilajele folosite datează din perioada înființării morii, procedeul de măcinare fiind cel tradițional. Tot în cadrul morii a funcționat şi o presă de ulei, dar astăzi este nefuncționabilă. Se păstrează, dar datorită evoluției tehnice a prelucrării semințelor de floarea soarelui aceasta nu-şi mai găseşte utilitatea practică. O altă moară am găsit la **Acâş**. Aceasta a fost înființată în secolul al XIX-lea, având utilaje care datează din anul 1909 fabricate la Budapesta. Este construită din cărămidă dar legate cu mortar pe bază de var, un procedeu destul de neobişnuit, puternic deteriorată, aceasta a funcționant inițial pe apă, apoi pe motorină şi mai târziu pe curent. Deşi având o capacitate destul de mare, moara a fost abandonată, utilajele fiind pur şi simplu neutilizate. Moara veche de la **Săcăşeni** are o vechime de aproximativ 130 de ani, este confecționată din cărămidă şi văioage şi acum se foloseşte ca fabrică de mobilă şi fierărie. Nu se mai păstrează din utilajele pentru morărit cu excepția pietrelor de moară. Tot la Săcăşeni mai există o moară în stare de funcționare, dar datată relativ recent. La **Santău** există o moară care funcționează o dată pe săptămână şi anume în fiecare miercuri. Şi la **Chereuşa** există o moară, pusă în funcțiune relativ recent şi care funcționează mai mult la cerere. Moara de la **Carei** a fost înființată în perioada interbelică. Este în stare de funcționare. La **Valea Seacă** am găsit o moară datând de la începutul secolului al XX-lea, care azi nu mai funcționează fiind chiar în pericol de a fi complet dezansamblată şi vândută pe bucăți ca material reciclabil. Moara de grâu din **Batarci** este încă în stare de funcționare, a fost construită din piatră la începutul secolului al XX-lea.Utilajele vechi datează din anii 1940, ele au fost însă schimbate cu utilaje mai noi din anii 1990. La **Hodod** moara înființată în perioada interbelică a fost şi ea părăsită. Deasemenea la **Giorocuta** şi la **Dobra** au existat mori care funcționau deja înainte de război dar acum nu mai sunt în stare de funcționare. La **Beltiug** există o moară pe aburi care datează de la începutul secolului al XX-lea, construită din cărămidă şi încă în stare de funcționare. Moara de la **Supuru de Jos** datată undeva între cele două războaie mondiale a ars.

La **Tiream** a mai existat o moară cu aburi, care era în proprietatea familiei Karolyi şi funcționează din anul 1925. La **Orașu Nou** funcționa încă de la începutul secolului al XX-lea o moară cu 4 roți. În hotarul satului **Bixad** au funcționat două mori cu aburi numite Pinkasz şi Zarda dar care în prezent nu se mai păstrează. Mori cu aburi au mai existat la: **Socond, Bercu, Livada, Ghenci, Boghiş**. În localitatea **Ardud** se ştie că a existat o moară cu aburi cu cilindru care a aparținut lui Karolyi Lajos, în prezent aceasta numai funcționează. La **Atea**, în hotarul satului, în cătunul numit Pal (Paul) a funcționat o moară cu aburi, în prezent nu se mai pătrează. La **Domăneşti** şi **Andrid** au funcționat mori cu motor Diesel.

Un exemplar minunat de păstrare a vechilor tradiții populare în domeniul tehnologiei îl constituie şi moara de apa din **Cămârzana**, situată în cea mai nordică localitate a Țării Oaşului, într-o zonă de protecție culturală. Aceasta există de mai bine 200 de ani şi se află în stare de funcționare şi în prezent. Moara aparține lui Văsălie Ion din Cămârzana. Sătenii sunt în continuare mulțumiți de făina de grâu şi porumb obținută în urma procesului de măcinare. Proprietarul ne-a spus că a moştenit moara, dar are mari greutăți cu asigurarea pieselor de schimb şi viitorul morii este incert. În judet au mai existat mori de apă la **Racşa** şi **Bixad**. Muzeul din **Negreşti** are o moară funcțională, dar oamenii merg tot mai rar să macine.

Identificarea şi marcarea acestor mărturii de tehnică populară şi industrială constituie un prim pas pentru conservarea acestor obiective industriale aflate într-un real pericol de distrugere şi pierdere atât a ansamblurilor în sine cât şi a informațiilor de natură tehnologică referitoare la modul de funcționare al acestora.

Protecția legală, asigurată în momentul de față prin Legea 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice şi Legea 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, se referă la obiectivele clasate şi are, chiar şi pentru acestea, o eficiență relativă întrucât în domeniul industrial primează reglementările economice. Ori aceste obiective de importanță istorică sunt neclasate, aflându-se pe punctul de a deveni doar acele obiective care au existat cândva, pierzându-se şi uitându-se treptat.

În concluzie, valoarea ridicată, europeană, a patrimoniului industrial românesc, mobil sau imobil, situația de risc în care se găseşte acesta, precum şi eficiența mai mult decât relativă a protecției sale justifică necesitatea intervențiilor de inventariere, clasare şi salvare care nu pot fi desfăşurate decât în condițiile unor reglementări legale specifice.

The conservation of industrial patrimony. Mills from Satu Mare county.

Abstract

Satu Mare County Museum began in early 2008 a program to save the industrial heritage of the territory of Satu Mare county and offering in first step identifying, inventorying, photographing and making CDs and publication of studies on the protection and exploiting this heritage, emergency rescue, proposals ranking for a few representative targets for industrial development of Satu Mare county.

Through field research conducted in the territory of Satu Mare until now have been detected a large number of mills of various types: water mills, steam mills, die motor etc. They were present in most municipalities, or at least there was a mill for several villages. Today most of them are unkept and abandoned, left to waste.

The amount raised, European, the Romanian industrial heritage, mobile or immobile, the risk that it finds, and efficiency rather than relative of its protection justify the interventions need to its inventory, rating and rescue that can not be carried out only under the conditions of specific legal regulations.

moara din Tăşnad

moara mică din Tăşnad

moara din Acâş

moara din Cămârzana

Restaurarea unui convocator

Paul Gabriela

Oraşele Satu Mare şi Mintiu, datorită privilegiilor economice şi comerciale primite începând cu secolul al XIII-lea, devin însemnate centre ale breslelor de meşteşugari. Printre aceste bresle se numără şi cea a tăbăcarilor.

Inventarul existent în colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare cuprinde, în afara unor documente, diferite obiecte printre care table ale asociaţiei, convocatoare, lăzi de breaslă.

În lucrarea de faţă voi prezenta restaurarea unui convocator al breslei tăbăcarilor ce cuprinde lista de înmormântare a breslei, începută în 1823 şi reîncepută în anul 1827, scrisă în limba maghiară.

Obiectul se prezintă sub forma unei cutii din lemn având în interior trei tăblii din lemn pe care este aplicat suportul din hârtie. Lungimea convocatorului este de 25 cm, lungimea tăbliilor fiind de 21 cm iar lăţimea lor de 8,3 cm. Hârtia suport este aplicată pe cele trei tăblii în două straturi, aceasta fiind fabricată din pastă mecanică, cea de la suprafaţă prezentând informaţia scrisă cu cerneală ferogalică.

Pe cele trei tăblii textul este scris pe o singură coloană. Se observă linii orizontale trase cu creionul la 1 cm distanţă între numele scrise pe tăblii. Muchiile tăbliilor sunt acoperite cu ceară.

Datorită acidităţii cernelii ferogalice şi a atacului biologic produs de insecte xilofage, tăbliile prezintă lipsuri şi dantelări ale suportului papetar ajungând până la lemn, lipsuri din text.

În urma buletinului de analiză s-a ajuns la concluzia că hârtia aplicată pe părţile interioare ale convocatorului este o hârtie fabricată manual cu linii de apă şi filigran, încleiată cu gelatină.

Convocatorul prezintă deteriorări produse de acţiunea factorilor fizici, chimici şi biologici datorită păstrării lui în condiţii necorespunzătoare de microclimat. Petele au fost produse de murdărie (pe toată suprafaţa tăbliilor), de frontul de apă, de cerneală.

Conservarea lemnului a fost făcută de către restauratorul lemn.

Prima operaţie a tratamentului aplicat a fost curăţirea mecanică pe care am efectuat-o cu radiera şi o pensulă moale.

Hârtia aplicată pe părţile interioare ale convocatorului a putut fi dezlipită prin procedee mecanice. Restaurarea lor a constat în spălarea, consolidarea fisurilor cu văl japonez, completarea lipsurilor cu hârtie japoneză prin metoda "la simplu", presare. După restaurare, filele au fost lipite cu soluţie de carboximetilceluloză 3% în apă.

Următoarea operaţie a fost curăţirea umedă a hârtiei aplicată pe cele trei tăblii prin tamponări uşoare repetate. Completarea lipsurilor din materialul suport am efectuat-o cu hârtie japoneză. Deoarece după aplicarea unui strat de hârtie japoneză diferenţa de grosime era destul de mare am hotărât aplicarea a două straturi de hârtie.

Numărul de inventar, scris pe hârtie japoneză, a fost aplicat pe mânerul convocatorului.

Pentru o conservare corespunzătoare, convocatorul restaurat trebuie păstrat într-o cutie de carton neutru, confecţionată la dimesiunea obiectului, în condiţii microclimatice corespunzătoare.

Toate aceste intervenţii asupra obiectului au avut ca scop redarea unor însuşiri pierdute sau estompate în timp.

The restoration of an convener

Abstract

The subject of this paper is the restauration of the "Tanner Guild Convener", write in 1823 and re-write in 1827. The object is part of the Satu Mare County Museum collection. The article presents the restauration phases and the techniques used in the process.

Conservarea colecției de „Acoperitoare pentru Masa Domnului" de la Curatoriul Bisericilor Reformate, Târgu-Mureş

Varga Emese, Dobrescu Adela

Colecția de Acoperitoare pentru Masa Domnului este o colecție impresionantă nu numai prin numărul mare de obiecte, dar şi prin valoarea acestora. În cadrul colecției se găsesc textile datate cu secolele XVII-XX. Întreaga colecție cuprinde un număr de 44 de textile, dar subiectul nostru îl constituie cele 30 de bucăți care au fost conservate în cadrul Laboratorului Zonal de Restaurare Conservare, al Muzeului Județean Satu Mare. Obiectele au ajuns în laborator prin grija preotului paroh Lakatos Peter, care înțelegând valoarea istorică şi artistică a colecției a hotărât să o conserve şi mai apoi să o expună în cadrul unei expoziții permanente.

Vom încerca să prezentăm această colecție din mai multe puncte de vedere, nu numai din punctul de vedere al fazelor conservării ci şi al materialelor, al broderiilor, al tehnicilor de creație, al ornamenticii şi nu în ultimul rând din punct de vedere istoric.

Un prim aspect ar fi acela al ***materialelor*** din care au fost create aceste piese şi anume: mătase, batist, pânză fină de bumbac. În secolele XVII-XVIII materialele (tafta, brocat, dantele, catifele, batist) erau importate din manufacturi europene precum cele din Belgia, Cehia, Polonia şi Franța. În epocă era binecunoscut batistul franțuzesc, pânza de bumbac poloneză care alături de celelalte materiale erau considerate articole de lux. Ele erau achiziționate de persoane de vază, de nobil, de prelați şi erau foarte scumpe.

În marea lor majoritate, Acoperitoarele pentru Masa Domnului sunt realizate din *batist*. Acest material foarte fin permitea, datorită tehnicii în care era realizat şi anume legătura pânză, executarea unor broderii deosebite. Batistul folosit la început (secolul al XVII-lea) era din in, dar mai târziu apare şi batistul executat din fire de bumbac, care este la fel de fin şi de transparent. Un alt material deosebit folosit în colecție este *mătasea naturală*. Aceasta venea din manufacturile franceze şi italiene dar şi din cele ale Orientului apropiat. Din nefericire acest material s-a dovedit mai puțin rezistent prin urmare nu a fost prea des folosit în realizarea unor astfel de obiecte. Dintre materialele din mătase naturală cel mai des folosite se numără: taftaua, atlasul şi în cazuri rare brocatul.

Dacă ne referim la materialele folosite în realizarea Acoperitoarelor trebuie să ne oprim şi asupra firelor din broderie. Acestea erau la fel de prețioase ca şi materialele pe care erau brodate. Broderiile erau executate din fire de mătase naturală, fire de argint şi argint aurit şi nu de puține ori fire de aur.

Un alt unghi din care trebuie să privim aceste obiecte este cel al ***tehnicii*** în care au fost realizate. Batistul fie el din in sau bumbac era realizat în legătura pânză, pe când mătasea era realizată în legătura atlas. Ambele tehnici veneau să „sprijine" broderia, să o pună în valoare. În ceea ce priveşte broderia, aceasta era spectaculoasă. Paşii de broderie folosiți, combinațiile de paşi erau atât de diverşi încât s-au creat, în epocă, adevărate caiete de modele. Un astfel de caiet a fost cel realizat de Veselenyi Katalin, o nobilă doamnă dintr-o familie domnitoare. Aceste caiete cuprindeau denumiri ale paşilor de broderie şi desene cu modelele folosite. Se înțelege că această artă era răspândită şi atribuită unei pături exclusiviste ale societății. Există mini colecții care aparțin aceleiaşi creatoare, precum mica colecție de Acoperitoare pentru Masa Domnului, realizată chiar de doamna amintită mai sus.

Un aspect deosebit de important pe care trebuie să-l menționăm este ***valoarea documentară*** ale acestor obiecte. În primul rând, Acoperitoarele erau realizate la comandă şi nu de puține ori chiar de către comanditari. Astfel că doamnele care brodau aceste piese găseau de cuviință să adauge motivelor brodate şi texte în care aminteau numele comanditarului, anul, luna, ziua şi citate din biblie. Aceste texte erau integrate pefect în ornamentica pieselor şi uneori se constituiau în adevărate chenare ale motivelor brodate.

Păstrarea şi conservarea unei astfel de colecții constituie o provocare pentru oricine. Este admirabil faptul că o biserică precum cea din Târgu Mureş a reuşit de-alungul anilor să păstreze şi să

îngrijească această colecție şi mai ales să vrea să o valorifice prin crearea unui muzeu unde această colecție să poată fi redată iubitorilor de artă şi istorie.

Conservarea colecției a fost, de asemenea, o adevărată provocare. Piesele ridicau probleme variate din punct de vedere al conservării. Unele dintre ele erau într-o vizibilă stare de degradare, altele păreau că s-au păstrat ceva mai bine. În urma primelor investigații şi după consultarea registrelor parohiale s-a ajuns la concluzia că aceste piese au fost păstrate într-un dulap sau ladă de lemn, care a fost supus la rândul său unei umidități crescute, pe o lungă perioadă de timp. Astfel, piesele fragilizate în timp au fost supuse unui stres continuu care a provocat deteriorări ireversibile. Luate una câte una piesele au scos la iveală probleme precum: rupturi serioase şi pe suprafețe mari, desprinderi ale firelor de broderie, desprinderi ale dantelelor, pătări pe suprafețe mari. Actuala conducere a parohiei, preotul paroh şi consilierii, au avut un rol important în salvarea colecției. Ei au reuşit să creeze un microclimat stabil şi să depoziteze colecția într-un mod profesionist: au rulat fiecare piesă pe un tambur pe care l-au protejat cu hârtie albă. Au depozitat întreaga colecție într-un dulap, ferind-o de depunerile de praf şi de murdărie. Piesele au ajuns în laboratorul de restaurare în mare proporție stabilizate.

Totuşi, ca prim pas s-a încercat crearea unui microclimat, în cadrul laboratorului, astfel încât textilele au putut fi supuse fazelor de conservare fără probleme. Piesele au fost conservate fiecare în parte şi în funcție de deteriorările pe care le prezentau. Fazele de curăție umedă s-au realizat, în cea mai mare măsură, pe masa de sticlă şi prin pensulație. Colecția cuprinde un număr mare de piese de dimensiuni mari. Acestea au putut fi curățite în bazinul de tratamente, pe suportul de plasă. În urma testelor făcute coloranților folosiți s-a constatat că aceştia sunt stabili şi că procesul de curățire umedă se poate face fără a exista riscul unor decolorări sau migrări de culoare. Acest risc înlăturat, trebuia luată în calcul fragilitatea materialelor, rupturile destul de mari, care puteau îngreuna procesul de curățire. Tocmai de aceea, s-a recurs la o curățire prin pensulație, cu pensule cu păr moale, care să protejeze piesele în faza umedă. S-a lucrat rapid pentru a nu ține materialele în mediu umed un timp prea îndelungat. Imediat după curățire, umezeala în exces a fost înlăturată cu ajutorul hârtiei de filtru. Soluțiile de curățire au fost şi ele adaptate materialelor din care erau realizate piesele. Impregnarea pieselor cu carboximetilceluloză s-a realizat în aceleaşi condiții de laborator.

După conservare piesele şi-au recăpătat, în mare parte, forma inițială, fibrele textile au fost rehidratate. Prin acest proces toate deteriorările au fost stopate piesele urmând să fie restaurate. Piesele se află acum la sediul Curatoriului Bisericilor Reformate Târgu Mureş.

The conservation of "Lord's table coverings" collection of Reformed Churches receivers, Targu-Mures

Abstract

The textile collection of the Little church from Târgu Mureş is a large one, over 40 pieces, and a beautiful one, too and is dated XVII-XXth century. The collection was preserved by the priests of this church during 400 years in unproperly conditions and unfortunatly some of the objects were severly dameged. The collection was conserved in the Satu Mare County Laboratory of Restoration and Conservation. The process was a difficult one, because some of the pieces were embroided with silver and gold and same were made of silk and the silk was very fragile. In the end the entire collection was preserved and the objects are ready to be exhibited in the church.

Acoperitoare pentru Masa Domnului înainte de conservare

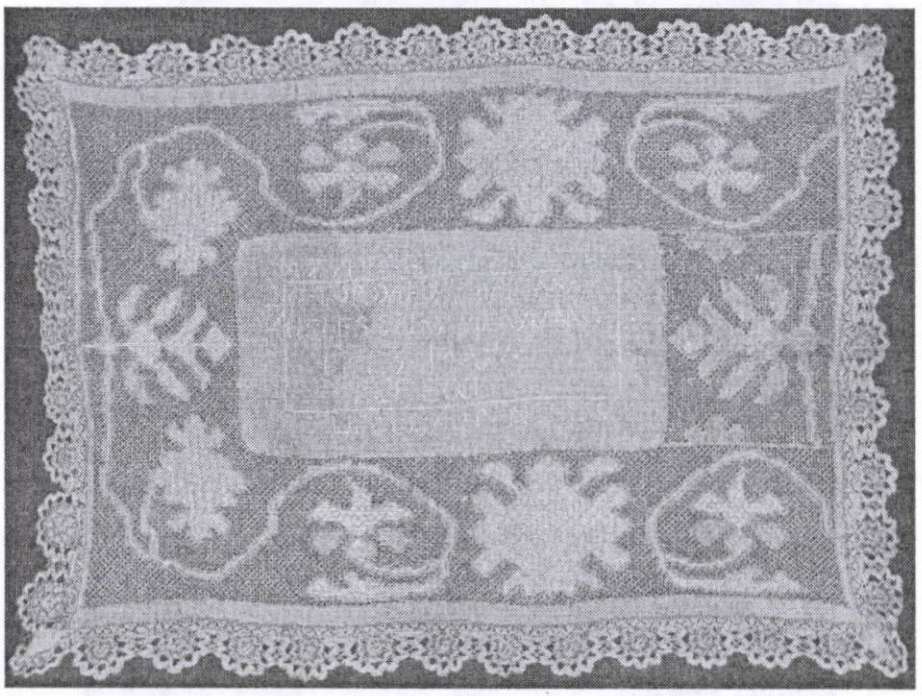

Acoperitoare pentru Masa Domnului după conservare

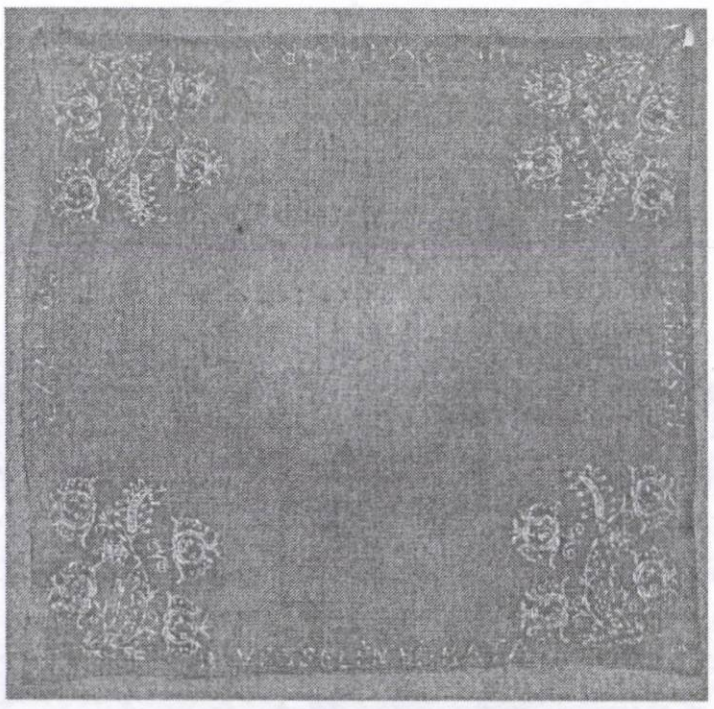

Acoperitoare pentru Masa Domnului relalizată de Veselenyi Kata, 1772 după conservare

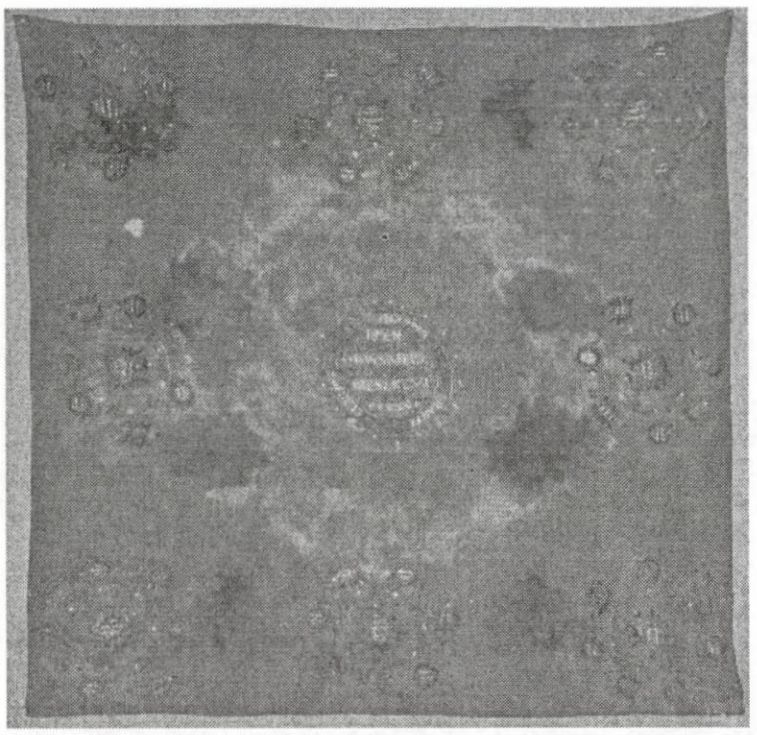

Acoperitoare pentru Masa Domnului, după conservare

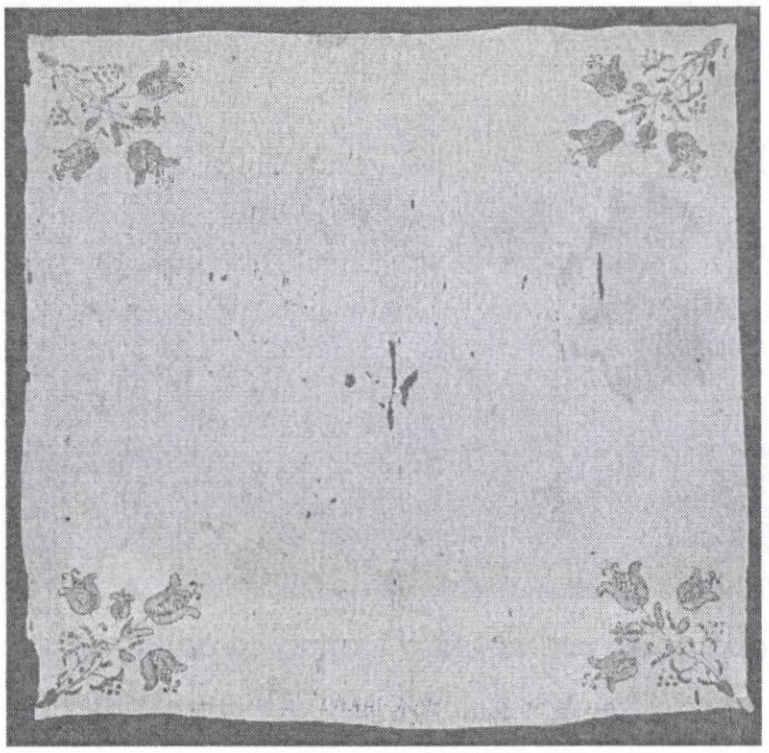

Acoperitoare pentru Masa Domnului, după conservare

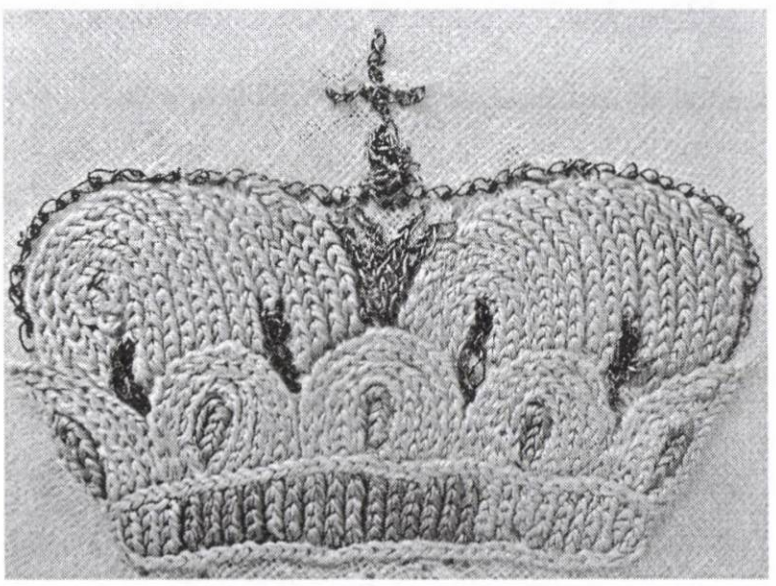

Detaliu de broderie din fir metalic şi mătase naturală pe suport de bumbac

Detaliu de broderie din fir metalic şi mătase naturală pe suport de in

Detaliu de broderie din fir metalic şi mătase naturală pe suport de in

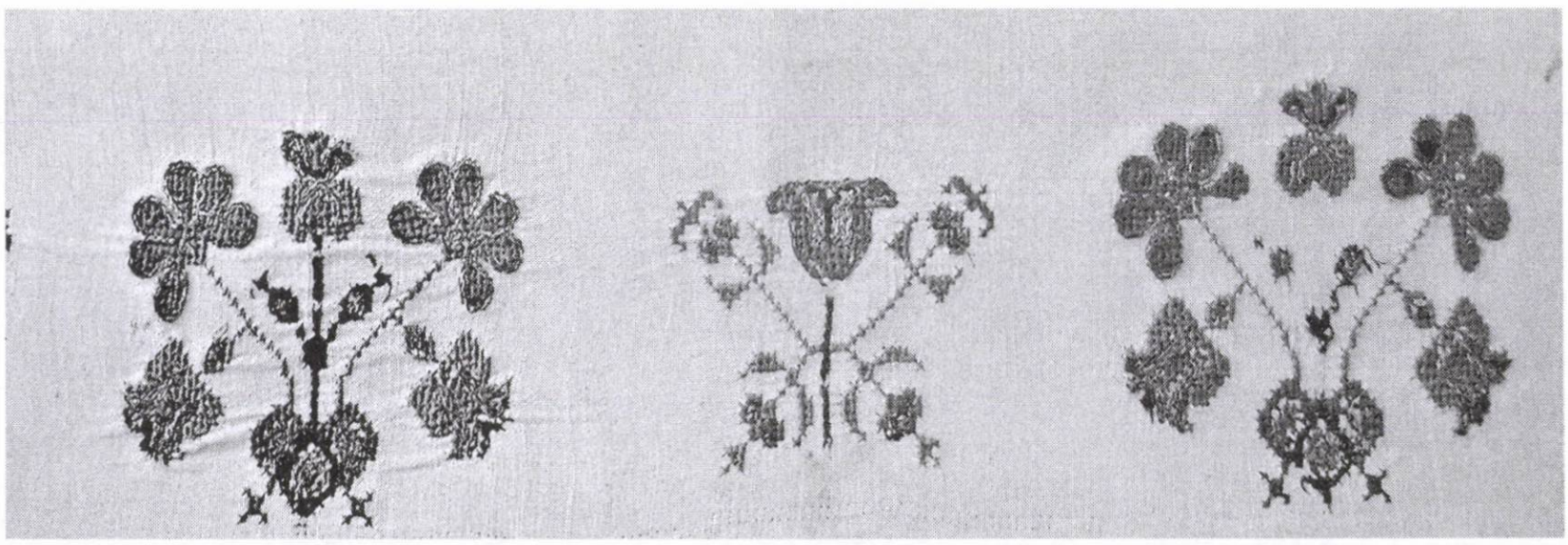

Detaliu de broderie din fir metalic şi mătase naturală pe suport de bumbac

MUZEOLOGIE

Anul european al dialogului intercultural

Daniela Bălu

Anul european al dialogului intercultural 2008

Ministerul Culturii şi Cultelor - România -
Consiliul Judeţean Satu Mare
Muzeul Judeţean Satu Mare
Institutul Român de Cultură şi Cercetare Umanistă „Nicolae Iorga" Veneţia
Institutul Cultural Român "Titu Maiorescu" Berlin

Anul 2008 a fost desemnat, prin decizia Parlamentului şi Consiliului Europei, ***„Anul European al Dialogului Intercultural"***, ce s-a desfăşurat sub deviza aleasă de Comisia Europeană: ***„Împreună în diversitate"***, promovând cunoaşterea şi înţelegerea diferenţelor culturale, sociale, religioase, mentalitare, percepând dialogul intercultural ca o deschidere liberă şi egală în exprimarea propriilor identităţi, *„marea diversitate culturală a Europei reprezentând un avantaj unic"*, cetăţenii europeni fiind îndemnaţi să exploreze beneficiile bogatului patrimoniu cultural şi oportunităţile de a învăţa din diferite tradiţii culturale.

Muzeul Judeţean Satu Mare, beneficiind de poziţionarea geografică a teritoriului sătmărean, situat la poarta dintre Vestul şi Estul Europei, este o instituţie ce s-a impus prin promovarea multiculturalităţii şi a valorilor identitare, prin probitatea colaborărilor de succes cu parteneri europeni, în spiritul unui dialog bazat pe cunoaşterea reciprocă şi pe respectul diversităţii etnice, percepând alteritatea ca un aspect pozitiv, generator al complexităţii şi farmecului creativităţii interculturale.

Instituţia noastră, prin autoarea acestor rânduri, a elaborat în anul 2008 două proiecte a căror tematică s-a înscris în conceptul promovat de *„Anul European al Dialogului Intercultural"*, obţinând din partea Ministerului Culturii şi Cultelor finanţarea în vederea implementării proiectelor. Sprijinul financiar a fost asigurat inclusiv de către Consiliul Judeţean Satu Mare şi Institutul Cultural Român Bucureşti.

Primul proiect, intitulat *Lumea credinţei. Spiritualitate românească - Dialog identitar. Il mondo della fede. Spiritualita romena - Dialogo identitario. A World of Faith. The Romanian Spirituality - Dialogue between Identities,* a constat în organizarea unei expoziţii de fotografii şi artefacte, desfăşurată la Institutul Român de Cultură şi Cercetare Umanistă „Nicolae Iorga" din Veneţia, Palazzo Correr, propunându-şi să deschidă încă o pagină din albumul marii familii europene, fotografiile şi obiectele expuse oferind oportunitatea cunoaşterii diversităţii tradiţiilor culturale, focalizând pe filele identităţii româneşti aflată într-un dialog menit să facă cunoscută cultura „celuilalt", implicit cultura românilor şi valorile autentice exprimate vizual prin intermediul colecţiilor patrimoniale.

Concepţia expoziţională a lansat o invitaţie adresată vizitatorului, aceea de a pătrunde în universul tradiţional românesc, şi de a face un pelerinaj fotografic prin spiritualitatea şi talentul creativ cu care poporul român şi-a încununat existenţa.

Imaginile şi artefactele au creat un cadru unitar, îngemănat într-o poveste istorisită pe "firul vieţii", depănat sub perceptele religiozităţii, surprinzând momentele majore ale existenţei: naşterea - căsătoria - moartea - învierea -nădejdea în viaţa veşnică.

Ideea structurării tematice a expoziţiei s-a bazat pe compoziţia unuia din cele mai generoase fonduri muzeistice ale instituţiei noastre, colecţia de fotografii „Iuliu Pop", ce însumează peste 40.000 de fotografii, clişee şi diapozitive. Printr-o estetică a imaginii ce are darul de a transmite amploarea universului spiritual mediatizat fotografic, expresivitatea fizionomiei sau limbajul trupului, fiecare

fotografie expusă a dezvăluit atitudini, reacţii, fapte, dialogul interuman al personajelor, deschis spre dialogarea cu privitorul poftit în lumea spiritualităţii tradiţionale româneşti.

Expoziţia s-a conturat ca un periplu în spaţiul etnocultural românesc, prin deschiderea noastră către „ceilalţi", provocând publicul la cunoaşterea valorilor identitare, înglobate în sistemul multicultural al societăţii europene contemporane, în care diversitatea se compune primordial din înţelegerea şi acceptarea identităţii.

Străvechiul instrument muzical de comunicare, tulnicul, aşezat ca simbol central atât pe afişul şi bannerul expoziţiei, cât şi pe CD-ul şi catalogul trilingv ce au însoţit-o, a reprezentat tocmai chemarea la dialog, vestind întâlnirea culturii româneşti cu publicul european, aflat în postura de a descoperi simboluri, sentimente, ritualuri, credinţă, bogăţia creativităţii şi sufletului românesc.

Efortul substanţial depus în vederea organizării expoziţiei a fost răsplătit de succesul deosebit pe care l-a avut în faţa vizitatorilor, consemnat de mulţi dintre aceştia în caietul de impresii. Din fericire, toată această întreprindere prin care ne doream să arătăm lumii şi faţa pozitivă a României, a avut parte de foarte multe aprecieri, chiar dacă vernisajul expoziţiei s-a desfăşurat la scurt timp după nefericitul „caz Mailat", ceea ce ne-a dat reale emoţii privitoare la modul în care v-a fi primită expoziţia de către italieni. Cu sprijinul colegilor de la Institutul Român de Cultură şi Cercetare Umanistă „Nicolae Iorga" din Veneţia, cărora le aducem mulţumiri şi pe această cale, am reuşit să prezentăm în faţa unui public eterogen (italieni, englezi, japonezi, americani, nemţi, indieni, francezi, dar şi români) imaginea unei Românii creatoare de valori culturale, umane, spirituale, de frumuseţe şi demnitate, iar interesul demonstrat de vizitatori, mulţimea întrebărilor ce ne-au fost puse, dovedesc că sunt dornici să ne cunoască şi să ne înţeleagă.

Al doilea proiect desfăşurat în cadrul „Anului European al Dialogului Intercultural", având titlul *Multiculturalitate şi identitate etnică - Multiculturalität und ethniche Identität -Multiculturality and ethnical identity - Multikulturalitás és etnikai identitás,* a promovat prin intermediul imaginilor fotografice valorile multiculturale şi relaţiile interetnice, diversitatea etnoculturală specifică etniilor din 4 ţări: România (judeţele Satu Mare şi Maramureş), Ungaria, Ucraina, Slovacia, fotografii ce au fost realizate în cadrul cercetării pluridisciplinare desfăşurată în parteneriat cu Institutul de Istorie şi Etnocultură a Şvabilor Dunăreni din Tübingen.

Documentele fotografice, realizate în 54 de localităţi din cele 4 ţări precizate, au constitutit prilejul unei abordări comparative prin cunoaşterea culturii „celuilalt", componentă implicită a diversităţii culturale europene. Convieţuirea interetnică seculară a generat interferenţe culturale fireşti, fiecare etnie manifestându-şi în acelaşi timp şi caracteristicile identitare. Aceste realităţi ale coabitării interetnice au fost expuse în faţa publicului vizitator, prin intermediul celor 100 de fotografii color, oferindu-i-se ocazia de a analiza şi compara simboluri ale identităţii specifice românilor, germanilor, maghiarilor, ucrainenilor, slovacilor, dar şi modul în care aceste culturi s-au influenţat reciproc, relaţiile inter-umane cotidiene determinând preluarea de la „celălalt" a obiceiurilor sale, a tipologiei arhitecturale, a componentelor costumaţiei, sau chiar a atitudinilor civice şi morale.

Prezentarea confluenţelor interetnice, reflectarea relaţiilor interculturale, imaginea despre sine sau imaginea despre „celălalt", acceptarea alterităţii, au fost structurate fotografic în 6 teme principale de expunere: religie, meşteşuguri, ocupaţii, obiceiuri şi ritualuri, costume tradiţionale şi contemporane.

Preluând dictonul „Patria mea este Europa" (Franz Liszt), expoziţia a îndemnat vizitatorul să treacă pragul propriei case, păşind în lumea generoasă şi complexă a convieţuirii, participând implicit la un dialog interetnic european.

Organizată la Institutul Cultural Român „Titu Maiorescu" din Berlin, expoziţia s-a bucurat de aprecieri deosebite atât din partea publicului larg, cât şi din partea specialiştilor care au participat la vernisaj, spre exemplu muzeografii şi etnologii de la Museum Europäischer Kulturen Berlin sau de la Deutsches Kulturforum östliches Europa e.v. din Potsdam. De asemenea, Radio România Cultural, prin corespondentul de la Berlin, a difuzat în seara vernisajului, 28 octombrie 2008, un reportaj despre Muzeul Judeţean Satu Mare şi tematica expoziţiei prezentate de noi la Berlin.

Reuşita de înalt nivel a manifestării s-a datorat inclusiv echipei de la Institutul Cultural Român „Titu Maiorescu" din Berlin, ce a demonstrat nu numai profesionalism dar şi o deosebită amabilitate, pentru care le aducem încă o dată multe mulţumiri.

Ambele evenimente au fost mediatizate în presă, precum şi pe paginile de internet www.dialog2008.ro, www.icr.ro, www.rki-berlin.de.

Prin experienţa acestor două proiecte, dar şi cea a multor altor manifestări organizate de muzeul nostru în ţări europene, putem concluziona afirmând că popularizarea valorilor spirituale româneşti, a diversităţii patrimoniului cultural, se va constitui întotdeauna într-o carte de vizită onorantă şi demnă pentru România.

The European Year of Intercultural Dialogue

Abstract

The year 2008 is, by the decision of the European Parliament and the Council of Europe, *The European Year of Intercultural Dialogue*, with the motto chosen by the European Commission *Together in Diversity.* Through the year the programs promote the knowing and understanding of cultural, social, religious, differences and perceive the intercultural dialogue as a free and equal opportunity towards the expression of self-identity. Starting from the premise „the great cultural diversity of Europe represents a unique advantage", the European citizens are invited to explore the benefits of the rich cultural heritage and the opportunity to learn from different cultural traditions.

The County Museum of Satu Mare gains benefit from its geographical position between the Western and Eastern Europe, as an institution that asserted itself by promoting the values of multiculturality and identity, co-operating usefully with European partners, in the spirit of a dialogue based on mutual knowledge and respect towards the diversity of identities, perceiving the alterity as a positive aspect that generates the complexity and the charm of intercultural creativity.

Our institution, by the author of this article, organized through the programme *The European Year of Intercultural Dialogue*, two photos exhibition. The subject of first was *A World of Faith. Romanian Spirituality – Dialogue among Identities*, and it was organized at the Romanian Institute of Culture and Humanist Research "Nicolae Iorga" from Venice. The second exhibition has the title *Multiculturality and ethnical identity*, being organized at Romanian Institute of Culture "Titu Maiorescu" from Berlin. Both have a great success being appreciated by the public and specialists.

Tulnicarii

Vernisajul expoziției ICR Veneția

Echipa Muzeului Județean Satu Mare

Belle exposition. Merci de nous faire connaître votre culture.

Michèle & André.
Montréal Canada.

GRACIAS. UNA BELLEZA. VENEZUELA.

GENARO y NAYIBE

Very Beautiful. Lonely Music to

Manik - Nitika [INDIA

24th May 2008

O expoziție impresionabilă și o inițiativă lăudabilă care poartă o parte din sufletul românesc departe...

Felicitări!

Ionela Zeca
24.05.2008.

Emozionante l'atmosfera che si respira qui,
complimenti !!

Marco Alberti
24/05/08

Caiet de impresii Veneția, p. 3

21/05/2008
molto interessante
Brari Tesari Aliy

22. MAI 2008
[illegible]
22-5-2008

22. 05. 2008
[illegible]

22 Mai 2008.
Să vă meargă f. bine
muteți mândria noastră a
românilor. Fam. Z. Bulai
Constanța - România.

E o mare bucurie să
găsesc o bucăţică din România
în mijlocul Veneţiei. Avem nevoie
mai mult ca niciodată să le
arătăm şi celorlalţi cât de
frumoasă este ţara noastră!
P. Ioana

23.05.08
Le chiese - di quercia! -
sono incredibili..
[illegible]

23-05-08
Cuanto más nos co-
nocemos más nos
reconocemos "UNO"
[illegible]

23.05.2008
Saltă inima când ştim că
o parte din România este la
Veneţia
Angela Adam

23-05-2008
Con tanta nostalgia
Angioletta Mattio

[illegible]

Caiet de impresii Veneţia, p.4

21 MAI - 2008 -

ST. CONSTANTIN și ELENA

- ORA 11 - 5 vizitatori -

Auguri di prosperità e pace per tutti i popoli
Paola Gasparini Verona 21/5/08

Complimenti per i bei costumi e le usanze riportate in queste foto bellissime e autentiche - che prosegua ancora la tradizione -

[illegible] 21/5/08

Ostapovici Svetlana.

foto veramente belle!
[illegible]

Angelika Thales
Una mostra molto interessante
foarte frumoasa!
München, BRD

21-05-08
Sandra Tranello
Lig. [illegible]

Caiet de impresii Veneția, p.5

Vernisaj ICR Berlin

În drum spre Berlin

Mihai Dan: Istoria ce am petrecut în crâncenul război, Satu Mare, 2008, 199p. (***Ilie Gherheş***)

Motto: Austro-Ungaria era: „... o armată mergând de soldați, o armată şezândă de funcționari, o armată în genunchi de popi şi o armată târâtoare de denunțători" (apud, Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*)

Mihai Dan: Istoria ce am petrecut în crâncenul război – un document paradigmatic al literaturii istorice de sertar

Istoria unui popor este istoria învățată după ultima ediție de manual; cu alte cuvinte, Istoria a plătit cel mai greu tribut regimurilor politice. În atare circumstanțe, modul de împachetare şi de prezentare a adevărurilor istorice a fost foarte divers, mergând de la prezentarea sa esopică, până la diverse alte forme ale aventurii intelectuale.

După revoluția română din 1989, în cazul nostru al românilor, generic vorbind, zestrea Zeiței Clio s-a mai îmbogățit cu încă două izvoare istorice cvaziinfailibile: documentele serviciilor secrete, pe de o parte şi memorialistica, respectiv istoria orală sau istoria încifrată a jurnalelor de autor.

Paradoxal, dacă în primul caz, cel al documentelor vremii, desecretizate, caracterul descriptiv informativ al funcționării sursei ce l-a produs îi asigură şi un grad foarte mare de obiectivitate, în cel de-al doilea caz, în speță al jurnalelor de orice natură, gradul de subiectivitate este mult mai consistent, autorul fiind mai intim în exprimare, aproximează mai mult. În ambele cazuri însă avem de-a face cu detalii, cu nuanțe care sporesc, care îmbunătățesc, care luminează revelator obiectul de referință.

Cartea de față, în fapt un manifest de credință, o carte mărturie: Mihai Dan: „Istoria ce am petrecut în crâncenul război", Editura Muzeului Sătmărean, 2008, 199 p., ni se relevă, ni se decriptează ca o spovedanie sinceră şi curată a unui om copleşit, strivit uneori de amplitudinea evenimentelor la care lua parte.

Analizând produsul tipografic propriu-zis, respectiv o ediție îngrijită de Viorel Ciubotă şi Ion M. Botoş nu poți să nu te încerce o admirație istorică față de aventura cărturărească a celor doi „coautori". Prin urmare, după Prefața şi Cuprinsul de rigoare şi după conținutul propriu-zis al jurnalului de front şi de viață, editorii de față se străduiesc să ne îmbunătățească spiritual în plus oferindu-ne spre lămurire: Note(le) bibliografice de subsol, un Glosar absolut necesar şi chiar un Indice de locuri, apreciem noi ca fiind obligatorii datorită caracterului poliglot şi multistatal al respectivelor denumiri de-a lungul istoriei. Ca o predestinare totuşi, şi subliniem asta nu dintr-o subiacentă pudoare cărturărească sau benignă complicitate academică, vom remarca faptul că titlul(!) respectivei izbânzi editoriale nu acoperă, pe de-a-ntregul, conținutul întregului excurs memorialistic autobiografic (ultima însemnare referindu-se la anul 1954, sic!).

Revenind, însă la textul propriu zis al cărții vom observa, dintru început, frumusețea de roman, autobiografic până la un punct, modul în care personajul nostru istoric, insignifiant în marea ecuație beligerantă, reuşeşte totuşi să se învețe, să se împace cu propria-i soartă, scrutând fragmente de lume, de realitate, elemente decupate din marele iad dezlănțuit peste sine şi lumea sa.

Silit să facă față unei situații limită, crâncenă, de prea multe ori morbindă, eroul nostru apelează la instrumentarul existențial sărăcăcios al religiei, al credinței şi al moralei (evident, tot creştină) depunând, de multe ori, armele, rugându-şi moartea, dar trezindu-se după fiecare moment de deznădejde, uimit şi uluit că mai este viu într-un alt teritoriu, sub alte orizonturi ale speranței, ocrotit de soartă, acoperit de o bucată de cer aşezat când deasupra Mocirei sale, când deasupra casei sale, când deasupra soției sale, a copilăriei s.a.

De la un capăt la altul al acestor rânduri, cititorul rămâne copleşit de umanitatea religioasă a celui ce mărturiseşte un comportament aproape manifest în situații provocatoare, dezumanizate, iar soluțiile găsite şi practicate, întotdeauna în cuprinsul matricei creştine ne ajută, pe cititori, să-i înțelegem suprema poreclă înnobilatoare „a lui Dumnezeu". Mereu uimit că încă este viu, „omul lui Dumnezeu" are o relație specială cu divinitatea, aflat la limita încercărilor, s-ar fi înfruptat din „fruptul" oprit al dragostei de femeie, aflat fiind pe frontul din Croația, precum toți camarazii săi, întrunite fiind toate auspiciile seducției, dar printr-o genială justificare uman religioasă n-o poate face

deoarece nu-i sigur că nu va muri în următoarea luptă, neavând timp până atunci să se spovedească şi ar muri, probabil, „stricat": „...dar nevasta era frumoasă şi tânără şi când nu era bărbatul acasă mă chema să-i ajut una alta, apoi mă duceam cu ea în pivniță şi îmi da să beau vin şi mă silea să beau tot mai mult... Ea poate că gândea ceva, dar a mea minte nu era acolo, mă feream de ea ca să nu mă prindă în zmâc, că era bătaie şi mă temeam să nu mor păcătos" (pag. 27). Apoi condiția „idilică" a războiului la un moment dat răsună descrisă astfel: „Şi în Randița erau tare frumoase femei şi mai toate umblau cu sumna ridicată ... si picioarele albe ... cât că acolo n-au dus dor cătanele de nimic. Seara de la cinci ceasuri până la 9 ceasuri aveau rost şi mergeau în vecini unde se strângeau 2 ori 3 neveste laolaltă. Şi eu cu Roman din Deseşti mergeam în vecini şi ne aduceau nevestele din pivniță şi se jucau cu noi, ziceau că şi bărbații lor se joacă cu femeile noastre, ca ele cu noi, ca aşe-i lumea amu, să se împrumute unul cu altul, dar pe mine Dumnezeu m-o ferit de aceea minte, că beat n-am umblat" (pag. 27).

Exemplele acestea cu scene în care apar femei limită, femeile ispite, femeile binefăcătoare în situații extraordinare ar putea continua, ele fiind relatate în carte în număr de aproape 30.

În general, în toate situațiile în care vine în contact cu femeile, „eroul" nostru îşi arogă o atitudine critică, uneori acuzatoare la păcatele săvârşite de femei şi la echivalența acestora în vicisitudinile aduse de război, el rămânând să judece, să analizeze în cuprinsul unei matrice țărăneşti moralizatoare. Este şi cazul unei scene dintr-un spital de campanie unde intervin atât femei civile, cât şi călugărițe: „Eu nu ştiu fete sunt ele ori femei, numai văd că tare bine bagă de seamă de noi şi noapte îs lângă noi şi ne învelesc pe care îl află dezvelit.

Amu în 25/VIII (1916) cunosc că femeile acestea nu sunt toate bune, că dintr-o ciurdă se cunoaşte care vacă se lungă" (pag. 92).

În aceeaşi ordine de idei se prezenta a fi şi spitalul de campanie din Cosa, unde în îngrijirea răniților s-au implicat şi cele 15 călugărițe de la biserică, actante ale unor scene demne de un mare film psihologic: „Călugărițele dacă o luat seama că ceilalți nu vreau mere la biserică, nu-i nici scula, fără de-a dreptul venea la mine, cum era vilonul aprins îmi găsea patul. Odată cum vine să mă scoale voieşte sa-mi tragă procuțu de pe mine, dar fără larmă să nu se scoale şi cei feciori. Eu stau pe pat că n-am putut să mă scol din ea că am dormit dezbrăcat şi membrul urinar îmi sta în sus şi mi-a fost ruşine să mă scol fiind ea de față, dar mi-am tras procuțul pe mine şi am şezut culcat pe pat. Ea vede că ce hibă este şi îmi trage procuțul cu toată puterea, răzând... Eu apoi am rămas gol în pat şi am dat să mă acopăr cu un lepedeu dar şi acela mi l-o luat, apoi se omora de râs de mine. Apoi am văzut eu că nu toate călugărițele îs cinstite" (pag. 99).

Un alt mare merit al rândurilor la care făceam referință este acela al descrierii corecte, reale a condițiilor în care s-a purtat războiul , a vicisitudinilor acestuia: „iunie 1915. Odată am mâncat toți scoarță de fag cu lăcomie, cum ai mânca struguri. Deodată zice George Hrițului către mine: <<Dă măi Dan ... oare ce ar fi să te vadă Ileana, femeia d<umnea>tale, or să ştie că ce mănânci? Să te vadă dar, ar şi muri de scârbă şi de supărare >> Numai mi-au sărit lacrămile, dar n-am răspuns, ca să nu-mi pierd vremea, că toți ne întreceam în a beli scoarță şi a mânca ... Apoi pomii care erau la îndemână, poamele atunci țâpau floarea, noi le mâncam" (pag. 35).

Şi, ca şi cum nu ar fi de ajuns, această dramatică scenă se sfârşeşte într-un mod cum se poate mai ilustrativ, respectiv cu bătaia unor militari care nemaiputând sta în picioare de foame, îndrăznesc să le ceară superiorilor câteva grame de pâine: „Atunci laidamantul ne dă câte 2 pălmi zdravene la unul şi ne porunci să mergem şi să lucrăm că de nu ne împuşcă" (pag. 36). Fie şi din aceste scene, virtualul nostru cititor este invitat la o reflecție mai adâncă, mai conformă cu realitatea cel puțin vizavi de ceea ce avea să se încetățenească drept mit al „armatelor civilizate", expresie care va face carieră în literatura diversionistă interbelică şi va fi inclusă în inventarul diplomațiilor revizioniste vestice.

Această luptă cu sine însuşi pentru supraviețuire duce uneori ființa umană până la cele mai degradante gesturi animalice, neînțelese decât de către aceia care au experimentat foamea: „De foame să te ferească D<umnezău> când eşti sănătos că aceea îi mai rea ca boala, fie cât de mare" (pag. 79).

„Astăzi în7/VII (1916) am mers la lucru cu feciorii şi am găsit pe drum balegă de cai şi toți am avut lucru a căta ceva grăunțe în balegă cum cată păsările iarna, găseam grăunțe de mălai şi le

mâncam, care le bălegau caii. Aşa am fost de flămânzi! Am găsit şi eu 10 grăunţe şi nu vreau da pe 10 coroane" (pag. 80).

Războiul efectiv a însemnat însă luptă propriu-zisă, a însemnat noroc şi destin, a însemnat întâlniri repetate cu moartea: „Noiembrie 1915. Odată am mers după scânduri, unul după altul şi au tare bătut cu şferhabiţe şi, deodată, la doi de dinapoia mea le-am luat capurile cum le vrea tăia cu firisău şi au murit. Şi dinaintea mea pe doi i-am rănit şi eu am rămas între ei dacă am avut să bidesc. Cei morţi au fost un jid din Budeşti, Muskaly, la care i-au crăpat capul în două şi i-o dus şi o lature de cap. Celălalt a fost Anderco din Vişeu la care i-o luat capul hăt, dar nici unul nu o apucat a zice nici un cuvânt, dar capul lui Anderco au jucat oleacă (pag. 49).

Suficient de divers s-a arătat a fi şi diapazonul tactic al ducerii războiului. Din inventarul acţiunilor de diversiune nu au lipsit răspândirea incertitudinii, a neîncrederii ş.a. Acest mod de a purta lupta se propagă până jos, la nivelul trupei, care rămâne de neclintit în unele cazuri, iar scena alunecă spre un uşor bucolic. „Odată au ieşit italienii afară din decunguri că erau cam la 20 de paşi de noi. Noi încă am ieşit şi am grăit cu ei, multă vreme, căci nici noi n-am împuşcat, nici ei. Noi îi chemam să vie la noi şi unui ţigan i-o fost cetera acolo şi au zis în ea. Italienii jucau pe decung deasupra şi arătau uiegi, ziceau că au palincă noi încă le arătam şi aşa au venit vreo câţiva la noi şi i-am prins" (pag. 60).

Şirul unor astfel de incidente de front mai numără şi scene în care unor morţi li se taie degetul pentru a li se recupera inelul de aur sau atitudinea total diferită faţă de italienii fugiţi din calea frontului înspre Italia şi cei trecuţi linia frontului înspre imperiu ş.a.

Ca o boare a dimineţii, ca o rouă ce-l stâmpăra dimineaţa când cosea fânul în Apşa lui, pe Mociră, aşa îl răcorea şi-l reanima de fiecare dată gândul la satul său drag, la iubita lui muiere, aşa încât aproape tot ce asimilează nou este trecut prin filtrul sigur al baştinei: „om muntos ca George al Bobului" (pag. 27), „un izvor cum vine la Plăiuţ" (pag. 72), „toată ziua ne scăldam că este un tău cât îi Mocira de mare" (pag. 83), „Aici văd din gheizăş cum lucră cu fânul, Doamne cum mă doare la inimă că de 2 ani n-am făcut nici o claie" (pag.87), „Oraşul Budapesta îi tare frumos oraş... Unde este târg de toate, este acoperit cu sticlă, aşa-i ca Mocira de mare" (pag. 94), ş.a.

O altă coordonată a sensibilităţii naratorului o reprezintă raportarea sa la unele momente definitorii ale universului său, el fiind silit să aleagă de partea cui este ca român, ca om, ca fiinţă puternic încurcată de planurile stăpânirilor pe care este silit să le îndure sau să şi le dorească, de o totală resemnare în faţa destinului implacabil.: „Astăzi în 28 (VIII, 1916) am căpătat ştirea tristă că se scoală şi România pe noi (pag. 92), „În 25/V/1917 au venit aeroplane de-ale rusului până la Sighet şi au aruncat bombe" (pag. 110). „Apoi tot astăzi (21 X 1916) m-am preumblat cam un ceas pe lângă Casa Ţării şi lângă a lui Tisa, şi curia Ţării, aşa frumos este pe lângă ele şi drumul tot îi flostărnit, aşa-i de lat ca 200 stânjeni în toate laturile şi apoi sunt ici şi colea flori îngrădite în drum" (pag. 96) sau „Amu nu-i destulă grijă pe capul meu aici, dar aud că vin Ruşii pre Maramureş, au rupt frontul în Galiţia ... apoi îi sărăcia noastră ..." (pag. 77), ş.a.

Cu siguranţă că sunt multe icoanele de viaţă în faţa cărora recenzorul nostru a rămas uimit şi a încercat să le transmită urmaşilor; ne vom opri acum asupra uneia de o plasticitate obligatorie deoarece însăşi zeiţa Istoriei, Clio, cea nedumerită aflată în situaţia semenului nostru ar rămâne rece ca la teatru. Efervescenţa sfârşitului de an 1918 îi oferă eroului nostru şansa de a lua o nouă decizie, anume aceea de a fi unul din participanţii cu credenţional, la Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, din 1 Decembrie 1918. În Maramureş, însă, seminţiile convieţuitoare aici au fost foarte disputate şi cu greu mare s-au putut lămuri lucrurile: „Noiembrie 1918. Apoi toate neamurile şi-au hotărât soarta şi au făcut ţara sa. Cehii au format Cehia, românii din Ardeal s-au unit cu România veche, ruşii din Maramureş s-au unit cu cehii. În decembrie au venit polonii (greşit, n.n. I.G., este vorba de ucraineni) la noi şi la Sighet, armata română era în Ardeal. Aşa un lucru o fost că numai în vis se întâmplă aşa ceva. Românii de dincolo de Tisa aşteptau românii. Ruşii de dincoace de Tisa s-au împărţit, o samă aşteptau ucrainenii, o samă cehii, dar deodată au venit polonii! Au fost mai lotri şi au ocupat Sighetul! La noi erau mai multe trupe de poloni. Noi românii din Apşa am scutit pe jandarmii unguri de armata polonă. Numai ce auzim că a doua zi este război la Sighet şi Cămară cu armata română cu polonii. Multe trupe de poloni au fugit peste hotarul nostru, apoi au ocupat tot Maramureşul, românii.

Când au venit la noi jandarmii de români, au predat jandarmii unguri la români, cazarma şi jandarmii de unguri au dat un banchet la jandarmii români. A doua zi jandarmii de unguri şi-au luat rămas bun de la mine şi de la alţii cu care au trăit în prietenie şi s-au dus la Hust că acolo era graniţa României. La noi au şezut românii mai bine de un an şi în 1921 au venit cehii, mai întâi au venit la noi jandarmii şi ne-o ocupat" (pag. 136-137).

Devenind mai relativ în exprimare şi mai selectiv în enumerarea evenimentelor ce s-au mai succedat, cronicarul nostru aminteşte, aproape ca pe un fapt divers, atât revenirea teritoriului din dreapta Tisei la Ungaria, cât şi bejenia polonezilor prin satul său, chiar prin casa sa, ş.a. Frământările revizioniste de după cel de-al doilea război mondial le percepe ca pe nişte fapte ale istoriei aproape impersonale: „În 1/II (1945) Sighetul s-au predat la ucraineni. Românii de pe cele sate au vrut a veni la Sighet şi armata şi miliţia rusească au împuşcat în ei" (pag. 153).

Aflat în epicentrul unei degringolade de nedescris a intereselor marilor puteri în zonă şi proiectându-le mereu pe ecranul mare al evenimentelor marelui război, în situaţia în care el este preocupat de problema achitării cotelor de război, de pierderea privilegiilor locale şi după ce precizează că „În ziua de 8 mai, adică marţi la Paşti s-au auzit la Radio că neamţul a pus arma jos şi este PACE".

Curăţenia sufletească şi morala absolută de sorginte religioasă şi cutumiar-etnică ni-l dezvăluie pe eroul nostru în alte câteva situaţii limită, demne de exemplu de manual: la Radinţa nu pofteşte a mânca dintr-o găină pe care tovarăşii săi au furat-o, nici în ruptul capului; în altă scenă este şantajat să mănânce câţiva cartofi prin refuzul camarazilor săi de a mânca fără dânsul pe care îi mănâncă dar „nu de bună voie mănânc acum şi aşa am mâncat în două cu lacrimi" (pag. 39) - erau tot de furat, ş.a.

În aceeaşi notă a împăcării cu sine şi cu divinitatea se înscriu şi toate scenele religioase relatate; astfel, dacă în mai 1916 nota că „De când suntem aici atâta bucurie am că suntem cu cortilul lângă biserică şi în toată seara umblu la biserică" (pag. 63), iar pentru că „tot acolo eram vreo câţiva, la companie credincioşi, aşa că vinerea nu mâncam până seara şi mai mult pită seacă" (pag. 67).

Demnă de condeiul unui dăruit narator este şi scena alegerii unei zile de postit, autorul întrecându-se pe sine în ilustrarea momentului: „Apoi am fost ascultat de ceilalţi, am făcut 7 popiroaşe, am scris pe fiecare popiroş câte una zi, apoi le-am sucit ca outele şi le-am pus în şapcă, am aprins luminile, ne-am rugat lui D-zeu în dărunţi, Tatăl nostru, Născătoare şi Psalmul 50, ca D-zeu să ne arate că pe care zi să o ajunăm. Apoi mă roagă toţi pe mine ca eu să aleg, adică să iau popiroşul din şapcă, apoi să ne rugăm iarăşi lui D<umne>zău, eu ca să-mi arate D<umne>zău să mă îndrepte care zi este lui plăcută, pe acela popiroş să-l aleg. Şi iau un popiroş şi îl dau la unul să-l citească şi citeşte cu glas vineri" (pag. 67-68).

O categorie aparte s-a dovedit a fi în acest veritabil jurnal de front şi informaţiile militare, zvonuri sau certitudini aparţinând realităţii sau diversiunii care iluminau sau, deopotrivă, îi înnegurau orizonturile aşteptării: "13/XII (1916) am auzit că România au pus armatele jos, ca şi Muntenegru şi se aude amu că este mare sfat de pace" (pag. 98), în 25/V (1917) au venit aeroplane d-ale rusului până la Sighet şi au aruncat bombe" (pag. 110), în 9/II (1918) au venit telegrama că s-au făcut pace cu Ucraina..." (pag. 131), în 29/VIII (1940) au hotărât în Viena că Ungaria să capete 9 comitate cu oraşele Sighet, Satu Mare, Oradea şi Cluj. În 5/IX au intrat armata ungară în Sighet cu mare pompă" (pag. 144/145). "În 18/X (1944), ora 11, au venit ruşii în sat", "În 1/II (1945) Sighetul s-a predat la ucraineni" (pag. 153), "În ziua de 8 mai adică marţi de Paşti s-au auzit la Radio că neamţul au pus arma jos şi este PACE. În 9 mai România au declarat zi de serbare, toată lumea serbează şi se veselesc" (pag. 154), ş.a.

Se cuvine apoi să-l observăm pe obositul nostru pelerin apşan uimit în faţa elementelor de civilizaţie pe care trebuie să le asimileze: medicină naturistă, ora de vară, eclipsa, aspirina, cinematograful, mâncatul broaştelor de către italience, balonul, aeroplanul, bomba atomică, ş.a.

Pentru un cititor familiarizat cu graiul maramureşean şi avizat în desluşirea unor regionalisme de o frumuseţe rară, în fapt adevărate nestemate de limbă latină populară, întregul demers lingvistic este un ceremonial, o consacrare a limbii române în drepturile sale, iar observaţia pe care eroul nostru o face faţă de limba italiană nu face decât să-i confirme lui distincţia de a se situa într-o cultură demnă,

egală cu toate celelalte: „Şi pe aice (oraşul Zambana, din regiunea Tirol – n.n. I.G.) ţivilii toţi îs italieni putem vorbi cu ei, că limba italienească seamănă mult cu limba românească" (pag.69).

De un mare realism istoric şi o dramatică povară sufletească se dovedesc a fi episoadele referitoare la deportările evreilor, la recrutările pentru detaşamentele de munka-szaszad sau perspectivele venirii ruşilor: „Acum se apropie durerile, ruşii se apropie de graniţă ... În Duminica Floriilor toţi jizii au fugit, apoi s-au aşezat fain şi iară au venit. În 20/IV (1944) la toţi jizii le-au semplebuit căsurile, le-au luat banii şi aurul. Este mare întristare şi cei mai mulţi fug în păduri. David Ber încă au fugit şi în 2 săptămâni au fost fugit, apoi l-au prins în Apşa de Sus jandarmii îmbrăcaţi în haine româneşti. Apoi în 25 aprilie (1944) au venit jandarmi şi mulţi poliţuri şi au strâns multă cară şi au dus pe toţi jizii în Slatina şi pemintele le dau în parte la creştini. Aceste vremuri de astăzi sunt ca nişte minuni, ce vedem astăzi nu s-o nici auzit... În 24 IV (1944) au dus toţi jizii din Slatina ce au fost strânşi din mai multe sate. Doctorii Berko, Junger, Weisz şi Salpeter s-au otrăvit" (pag. 149-150).

D"al capo al fine, scriitura de faţă, un jurnal pentru sine, uneori (vezi paginile prevăzute cu interdicţia de a nu se citi, referitoare la modalitatea în care femeia rămâne gravidă!) este, cum era şi firesc şi un fidel jurnal meteorologic.

În buna tradiţie a „cărţilor", a oamenilor abia alfabetizaţi, toate începând cu invocarea divinităţii, a sănătăţii şi apoi a vremii, naratorul nostru reţine anii de secetă, anii geroşi, furtuna, zăpada, frigul, dacă a fost sau nu drum de sanie, cutremurele, ş.a. Oarecum paradoxal, deşi ne aflăm în matricea unui destin sacru, omul nostru, în empirismul său se închipuie şi distribuie într-un rol de mic stăpân al propriului destin, constatăm că şi experienţa umană, concretizată în calendare are o mare valoare: „Vara (1938) toată ploioasă, tare cu greu fac oamenii otăvile. În septembrie este mare frică de război: cehii cu nemţii. Vremea din 8/IX n-au plouat până în 6/X. s-au copt mălaiele. Au spus bine călindarul cel pe 140 ani" (pag. 140).

Obligaţi, oarecum, să părăsim aceste rânduri, picături esenţiale, izvorâte din inima unui mare om, o conştiinţă care se revarsă aproape hieratic asupra sa şi asupra semenilor („omul lui D-zeu!). Rămâne să mai constatăm că întregul demers al acestui pelerin prin istorie se petrece mai mult la persoana întâi singular şi mai puţin la persoana întâi plural, deoarece pluralul se mai refăcea cu fiecare epocă istorică; totuşi omul nostru şi faptele sale reverberează conivent cu fiinţa naţională, doar dacă nici el nici semenii săi nu-i resimt aproape deloc, mireasma-i ocrotitoare. Parafrazând o mare conştiinţă istorică şi analizând comportamentul uman şi naţional al eroului nostru ne vedem îndreptăţiţi să-l acoperim cu admiraţia noastră istorică pentru că şi el este o fărâmă din minunea şi miracolul numit poporul român.

Résumé

Le journal dont on fait le compte rendu est, en fait, l'expression de la profession de foi, un modèle de conduite humaine qui décrit aussi la vie d'un vrai Homme, une existence soumise au rouleau de l'histoire qui perd certaines luttes face à l'implacable, mais qui reste invaicue.

Surnommé „L'homme du Dieu" le héros des lignes présentes vit sous les temps, abléché par les opportunités il arrive souvent d'être l'enfant de son propre destin en se soulevant chaque fois au dedans de sa propre statue humaine et identitaire.

En décrivant une période entre juillet 1914 et le fatidique année 1954 le démarche présent est un témoignage de la personne simple, sincére, donc crédible par raport à l'histoire avec ses vicissitudes, une confidence encadrée asymptotique dans une littérature historique de tiroir.

Ioan Godea, *Muzeotehnică*, Editura Muzeului Ţării Crişurilor, Oradea, 2007, 232 pag. (***Maria Lobonţ Puşcaş***)

Doctor în istorie, profesorul şi cercetătorul Ioan Godea premiat al Academiei pentru unele dintre lucrările sale în domeniul etnografiei, autor a numeroase tratate, monografii şi lucrări ştiinţifice cu caracter inter-disciplinar (etnografic, istoric, geografic, lingvistic, arhitectură etc.) pune la dispoziţia specialiştilor din muzee o nouă lucrare deosebită, o lucrare elaborată şi foarte bine documentată, esenţială pentru muzeografia românească. Într-un moment în care lumea muzeelor, atât pe plan naţional cât şi pe plan universal, se confruntă cu o dilemă serioasă privind reconsiderarea relaţiei cu sine şi comunitatea, abordarea unor noi soluţii muzeotehnice menite să rezolve în mod atractiv expunerea valorilor patrimoniale în expoziţii sau păstrarea, conservarea şi restaurarea bunurilor de patrimoniu.

În ampla introducere pe care o face autorul atrage atenţia asupra importanţei rolului educaţional al muzeului, a poziţiei pe care o deţin specialişti în muzeu (muzeografi, conservatoti, restauratori). Urmează apoi discursul despre tot ceea ce înseamnă *arta muzeală* - lumină, culoare de fond, compoziţia maselor în expoziţie, expunerea clară şi inteligibilă, obiectul de muzeu, grafica de expoziţie, contactul uman de comunicare.

O altă problematică serioasă a specialiştilor din muzeu este cea a depozitării patrimoniului muzeal, Ioan Godea face o trecere în revistă a ceea ce înseamnă patrimoniu etnografic în muzeele româneşti şi depozitarea acestuia în spaţii optime, în depozite sănătoase, mobilate practic şi modern. Având în vedere principiile de bază în organizarea unui depozit care adăposteşte bunuri realizate din diferite materiale, ne sunt prezentate posibile soluţii adoptate de diferite muzee din ţară pentru depozitarea ceramicii, a lemnului, a textilelor, a obiectelor de port, a metalelor, a obiectelor de cult, etc., dar şi mijloacele scriptice de păstrare a informaţiei despre colecţiile deţinute.

Dacă în primele trei capitole ale lucrării este prezentată problematica muzeelor pavilionare şi a tot ce implică acestea, având în vedere experienţa personală a autorului este de înţeles faptul că ni se propune în capitolele patru şi nouă ale lucrării prezentarea experienţei româneşti în ceea ce priveşte muzeele în aer liber. Concept, patrimoniu, proiecte şi viziuni despre organizarea acestor unităţi complexe muzeale de-a lungul timpului în România. Ioan Godea face o prezentare generoasă proiectelor marilor muzee în aer liber româneşti: Concepţia R.Vuia din 1929 pentru Muzeul Etnografic al Transilvaniei – Parcul Etnografic de la Cluj; Concepţia Gusti-Stahl din 1936 pentru selecţia monumentelor de la Muzeul Satului din Bucureşti; Proiectul Gh. Focşa din 1950 pentru Muzeul Satului; Concepţia Gh. Focşa din 1966 tot pentru Muzeul Satului; regândirea planului tematic al Muzeului Satului din 1990; Concepţia C.Irimie din 1966 pentru Muzeul Tehnicii populare din Dumbrava Sibiului. Pe lângă marile proiecte muzeale o atenţie deosebită a căpătat în paginile acestei lucrări apariţia Laboratorului naţional de restaurare şi conservare de la Muzeul Satului, văzut ca o realizare muzeotehnică novatoare şi asigurarea noilor spaţii de depozitare a colecţiilor de patrimoniu mobil de la Muzeul Satului.

În ultimul capitol sunt prezentate studii de caz referitoare la realizări muzeotehnice recente, totul fiind exemplificat cu ajutorul fotografiilor deosebite care sunt folosite.

Autorul reuşeşte prin acestă lucrare deosebită să facă o prezentare a realităţii muzeografiei româneşti de la sfârşitul mileniului II şi începutul mileniului III, face acest lucru şi cu ajutorul imaginilor numeroase care însoţesc textul deosebit de bogat în informaţie.

Indicații pentru autori:

Muzeul Județean Satu Mare publică anuarul *Satu Mare. Studii şi Comunicări*, care cuprinde studii în domeniul istoriei, artei, muzeologiei şi restaurării şi conservării patrimoniului cultural național. Deasemenea sunt publicate şi recenzii ale unor cărți a căror tematică corespunde domeniilor enumerate mai sus.

Manuscrisele sunt trimise Muzeului Județean Satu Mare la adresa menționată la începutul volumului. Autorii trebuie să țină cont de următoarele cerințe:

- ordinea părților componente: textul propriu-zis, bibliografia, rezumatul, explicațiile referitoare la ilustrație, anexele
- studiul va fi trimis pe cd şi într-un exemplar imprimat

Norme de redactare:

Textul studiului va fi redactat în programul Word folosindu-se fontul Times New Roman. Dimensiunile caracterelor: pentru text – 12, pentru note – 10. Oglinda paginii: sus 2cm, jos 2cm, interior 2cm, exterior 1.5 cm. Se admit doar note de subsol şi la final bibliografie. După text se inserează rezumatul textului tradus într-o limbă de circulație universală (engleză, franceză, germană).

ISSN 0258 - 1558
editura muzeului sătmărean